Alba. 23. 4.

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:1-840061-p0002-4

EVTHYMII ZIGABENI COMMENTARIVS IN QVATVOR EVANGELIA GRAECE ET LATINE

TEXTVM GRAECVM

NVNQVAM ANTEA EDITVM

AD FIDEM DVORVM CODICVM MEMBRANACEORVM BIBLIOTHECARVM SS. SYNODI MOSQVENSIS AVCTORIS AETATE SCRIPTORVM

DILIGENTER RECENSVIT

ET

REPETITA VERSIONE LATINA

IOANNIS HENTENII

SVISQVE ADIECTIS ANIMADVERSIONIBVS

EDIDIT

CHRISTIANVS FRIDER. MATTHAEI

COLLEGIORVM IMPERIALIVM ROSSICORVM ASSESSOR ET ACADEMIAE VITEMBERG. GRAECC. LITT. PROFESSOR.

TOMVS III. Complectens euangelium Ioannis, animaduersiones I. Hentenii, Editoris, et indicem.

LIPSIAE 1792.

IMPENSIS WEIDMANNIANIS.

HENFREE
UNIVERS.
HALLE

ΤΟ

ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ

ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ.

CAPITA
EVANGELII IOANNIS.

1. De nuptiis in Cana.
2. De eiectis e templo.
3. De Nicodemo.
4. Quaestio de purificatione.
5. De muliere Samaritana.
6. De regio.
7. De eo qui triginta et octo annos morbo tenebatur.
8. De quinque panibus.
9. De ambulatione in mari.
10. De caeco a natiuitate.
11. De Lazaro.
12. De muliere quae vnxit dominum vnguento.
13. De verbis Iudae.
14. De asello.
15. De Graecis qui accesserunt.
16. De lotione pedum.
17. De Paracleto.
18. De petitione corporis domini.

Inter-

ΤΟΥ
ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ
ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΥ
ΤΑ ΚΕΦΑΛΑΙΑ.

α. Περὶ τοῦ ἐν κανᾷ γάμου. (Cap. II, verſ. 1.)
β. Περὶ τῶν ἐκβληθέντων ἐκ τοῦ ἱεροῦ. (II, 13.)
γ. Περὶ νικοδήμου. (III, 1.)
δ. Ζήτησις περὶ καθαρισμοῦ. (III, 25.)
ε. Περὶ τῆς σαμαρείτιδος. (IV, 5.)
ϛ. Περὶ τοῦ βασιλικοῦ. (IV, 46.) Μθ. ζ.
ζ. Περὶ τοῦ τριακονταοκτὰ ἔτη ἔχοντος ἐν τῇ ἀσθενείᾳ. (V, 5.) Μθ. ιγ. Μρ. ε. Λου. ιγ.
η. Περὶ τῶν πέντε ἄρτων καὶ τῶν δύο ἰχθύων. (VI, 5.) Μθ. κϛ. Μρ. ιϛ. Λου. κη.
θ. Περὶ τοῦ ἐν θαλάσσῃ περιπάτου. (VI, 16.) Μθ. κζ. Μρ. ιζ.
ι. Περὶ τοῦ ἐκ γενετῆς τυφλοῦ. (IX, 1.)
ια. Περὶ τοῦ λαζάρου. (XI, 1.)
ιβ. Περὶ τῆς ἀλειψάσης τὸν κύριον μύρῳ. (XII, 3.) Μθ. ξβ. Μρ. μδ. Λου. κα.
ιγ. Περὶ ὧν εἶπεν ἰούδας. (XII, 4.)
ιδ. Περὶ τοῦ ὄνου. (XII, 14.) Μθ. με. Μρ. λβ. Λου. ξη.
ιε. Περὶ τῶν προσελθόντων ἑλλήνων. (XII, 20.)
ιϛ. Περὶ τοῦ νιπτῆρος. (XIII, 3.)
ιζ. Περὶ τοῦ παρακλήτου. (XV, 26.)
ιη. Περὶ τῆς αἰτήσεως τοῦ κυριακοῦ σώματος. (XIX, 38.) Μθ. ξη. Μρ. μη. Λου. πβ.

Interpretatio Euangelii Iohannis.

Quis certe fuerit Iohannes euangelista[1] a prioribus euangelistis didicimus, puta quod frater Iacobi, filius Zebedaei, a vico Bethsaida regionis Galilaeae, arte piscator. Neque autem prius, neque postea litteras didicit, sed penitus idiota erat: attamen talem eum nouimus, qualem esse decebat illum, qui a Christo edoctus esset. Siquidem quum in coena super pectus domini recubuisset, talem hausit scientiam, qualem alius nemo sortitus est. Et vere de coelo tonuit, et de penetralibus exclamauit: non tanquam alte vociferans, sed quasi de rebus altis clamans: et linguam cum spiritu mouens.

Hic igitur quum in tria aliorum euangelia, quae sibi a quibusdam fidelibus allata erant, incidisset: vidisletque hos tres in eo maxime sermone versatos, qui de saluatoris erat humanitate, caeterum dogmata, quae de diuinitate eius erant, praetermisisse, ipsa quidem euangelia admiratus est ac laudauit, et vera eos dixisse ac fide digna testatus est. Ipse autem motus a Christo ad praesens opus accessit, et quaedam narrat, quae etiam ab aliis scripta erant, ne videatur euangelium suum ab alio-

[1]) ὁ εὐαγγελιστὴς ἰωάννης. A.
[2]) Act. 4, 13.

Ἑρμηνεία τοῦ κατὰ ἰωάννην εὐαγγελίου.

Τίς μὲν ἦν ἰωάννης ὁ [1]) εὐαγγελιστὴς, ἐμάθομεν ἀπὸ τῶν προλαβόντων εὐαγγελιστῶν, ὅτι ἀδελφὸς ἰακώβου, υἱὸς ζεβεδαίου, κώμης βηθσαϊδὰ, χώρας γαλιλαίας, τὴν τέχνην ἁλιεύς. οὔτε δὲ πρότερον, οὔτε μὴν ὕστερον [2]) γράμματα μεμάθηκεν, ἀλλὰ παντελῶς ἰδιώτης ἦν. πλὴν ὁ τοιοῦτος ἴδωμεν, ὁποῖος γέγονε μαθητευθεὶς τῷ χριστῷ; ἀναπεσὼν γὰρ ἐν τῷ δείπνῳ ἐπὶ τὸ στῆθος τῆς σοφίας εἵλκυσε γνῶσιν, οἵαν οὐδεὶς ἕτερος ἐκληρώσατο. καὶ ὄντως ἐβρέντησεν ἐξ ὑψηλοῦ, καὶ ἀνέκραγεν ἐκ τῶν ταμείων τοῦ πνεύματος, οὐχ ὡς μέγα βοῶν, ἀλλ' ὡς περὶ μεγάλων βοῶν, καὶ κινῶν τὴν γλῶτταν μετὰ τοῦ πνεύματος.

Οὗτος οὖν ἐντυχὼν τοῖς τῶν ἄλλων εὐαγγελίοις, προσενεχθεῖσιν αὐτῷ παρά τινων πιστῶν, καὶ ἰδὼν, ὅτι καὶ οἱ τρεῖς τῷ περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ σωτῆρος ἐνδιέτριψαν μάλιστα λόγῳ, καὶ λοιπὸν ἔμελλον ἀποσιωπηθῆναι τὰ περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ δόγματα· ἐκεῖνα μὲν τὰ εὐαγγέλια καὶ ἐθαύμασε, καὶ ἐπῄνεσε, καὶ πολλὴν αὐτοῖς ἀλήθειαν καὶ ἀξιοπιστίαν προσεμαρτύρησεν· αὐτὸς δὲ, τοῦ χριστοῦ κινήσαντος αὐτὸν, ἦλθεν ἐπὶ τὸ παρὸν σύγγραμμα, καὶ διηγεῖται μὲν καί τινα τῶν τοῖς ἄλλοις ἱστορηθέντων, ἵνα μὴ ἀπερρῳγμένον δοκῇ τῶν εὐαγγελίων ἐκείνων τὸ

aliorum euangeliis separasse: praecipua tamen illi cura fuit, quae ab aliis relicta erant, addere, ac de diuina saluatoris gratia plura ponere, sicut necessarium esse ob insurgentes haereses iudicauit.

Alii siquidem ob auditorum imbecillitatem illa praetermiserant, nondum confirmata praedicatione: hic autem crescente iam fide, ac fidelibus intellectu capacioribus, de hac definiuit, additis etiam quibusdam capitibus, quae antea silentio fuerant praeterita.

Praesens autem euangelium multis annis post capta Ierosolyma conscripsit.

Cap. I. v. 1. *In principio erat verbum.*

Nomen ἀρχὴ plura significat: hic autem proprie significat idem quod Semper. Huic vero ἀρχῇ coniuncta dictio ἦν Erat, ipsum omnino reddidit incognitum. Quo enim reduces mente tua illud Erat, quod ante omnia et vbique praecurrens, non finit cogitationem tuam inuenire terminum. Et in creaturis quidem, Erat, praeteritum tempus manifestat. In triade vero increata, haec etiam significat dictio Semper. Et in intellectuali sane ac sensibili creatura, de nullo suscipi potest, vt dictum sit, semper erat: siquidem omnia postmodum facta sunt: sed id soli beatae trinitati aptatur: nam sola ipsa infecta est siue increata.

Similiter quoque nomen λόγος Verbum, multa significat. Nunc autem proprie significat Dei filium. Dicitur namque verbum, prout dicit Gregorius Theologus, quod ad patrem ita se habeat, sicut verbum ad mentem: non tantum ob generationem quae omni affectu caret humano: verum etiam propter connexionem et manifestationem. Omnia

ἑαυτοῦ εὐαγγέλιον· μάλιστα δὲ φροντίζει τῶν παραλελειμμένων ἐκείνοις, καὶ πλέον τῶν ἄλλων τῆς θεολογικῆς τοῦ σωτῆρος διδασκαλίας, ὡς ἀναγκαιοτάτης, διὰ τοὺς μελλούσας αἱρέσεις.

Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ ταύτην παρῆκαν, διὰ τὴν τῶν ἀκροατῶν ἀσθένειαν, οὕπω τοῦ κηρύγματος ῥιζωθέντος· οὗτος δὲ, τῆς πίστεως αὐξηθείσης ἤδη, καὶ τῶν πιστῶν συνετωτέρων γενομένων, ἐνέταξεν αὐτὴν, προσθεὶς καὶ ἕτερα κεφάλαια παρασιωπηθέντα τοῖς πρὸ αὐτοῦ.

Συνεγράψατο δὲ τὸ παρὸν εὐαγγέλιον μετὰ τὴν ἅλωσιν ἱεροσολύμων, πολλοῖς ὕστερον ἔτεσιν.

Cap. I. v. 1. Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος.

Τὸ τῆς ἀρχῆς ὄνομα, πολυσήμαντόν ἐστιν· ἰδιοτρόπως δὲ νῦν σημαίνει, τὸ ἀεί. ταύτῃ δὲ τῇ ἀρχῇ συζευχθὲν τὸ ἦν, ἀνεννόητον αὐτὴν παντελῶς ἐποίησεν. ὅπου γὰρ ἀναγάγῃς σου τὸν νοῦν, προσπαντᾷ τὸ ἦν, καὶ πανταχοῦ προτρέχον. οὐκ ἔᾳ σου τὴν ἔννοιαν εὑρεῖν τινὰ στάσιν. καὶ ἐπὶ μὲν τῶν κτισῶν τὸ ἦν, τὸν παρεληλυθότα χρόνον δηλοῖ· ἐπὶ δὲ τῆς ἀκτίστου τριάδος, τὸ ἀεὶ καὶ τοῦτο σημαίνει. καὶ ἐπὶ μὲν τῆς νοητῆς καὶ τῆς ἀϊδιότητος κτίσεως, ἐπ' οὐδενὸς ἐνδέχεται ξηθῆναι, τὸ ἐν ἀρχῇ ἦν. πάντα γὰρ ὕστερον ἐγένοντο· ἐπὶ μόνης δὲ τῆς μακαρίας τριάδος ἁρμόζει τοῦτο. μόνη γάρ ἐστιν ἀγένητος,[3]) εἴτουν, ἄκτιστος.

Ὁμοίως δὲ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ λόγου, πολυσήμαντόν ἐστιν· ἰδιοτρόπως δὲ νῦν σημαίνει, τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ. λέγεται γὰρ λόγος, ὡς ὁ θεολόγος λέγει γρηγόριος, ὅτι οὕτως ἔχει πρὸς τὸν πατέρα, ὡς πρὸς νοῦν[4]) λόγος· οὐ μόνον διὰ τὸ ἀπαθὲς τῆς γεννήσεως, ἀλλὰ καὶ τὸ

3) ἀγέννητος. A.
4) νοῦν ὁ λόγος. A. Vide Gregor. Naz. p. 218. med.

Omnia inquit, quae audiui a patre meo, nota feci vobis.

Poterit quoque dicere quispiam, quod etiam sit quasi definitio ad suum definitum: nam et hoc significat dictio λόγος: Qui enim vidit filium, inquit, vidit et patrem, hoc est, intellexit, vt sit ipse filius tanquam breuis ac facilis finitio naturae patris. Omne enim quod genitum est, eius, qui genuit, tacens verbum est.

Quum autem dixerit euangelista, In principio erat verbum, demonstrauit quod semper erat: nec erat tempus aliquod aut seculum, quo ipsum non erat: ipse enim effector est temporum ac seculorum.

Quare autem non dixit, In principio erat Filius? Ne qua irrepat suspicio carnalis aut temporalis generationis. Ob id siquidem quum ipsum nominasset verbum, atque hinc omni tempore, omnique affectu generationem ipsius supernaturalem carere docuisset, abiectis quoque caeteris indecentibus circa eam suspicionibus, postmodum in sequentibus ipsum etiam libere filium dicit. Volens quoque ostendere non modo ipsum semper fuisse siue aeternum, sed etiam inseparabilem ac coaeternum patri, ait.

Vers. 1. *Et verbum erat apud Deum.* Non dixit, quod erat in loco: non enim in loco continetur, qui circumscribi non potest: neque quod in Deo, ne statim in primordiis, personarum confusionem quis imaginetur, sed quod apud Deum siue apud patrem, vt et quod proprium est personarum appareat, quodque inseparabiles sint pater et filius: et omnino manifestum est, quod etiam spiritus sanctus: siquidem in principio erat trinitas, simulque erat trinitas.

Vers. 1.

ἐξαγγελτικόν. πάντα γάρ, φησιν, ὅσα ἤκουσα a) παρὰ τοῦ πατρός, ἀνήγγειλα ὑμῖν. a) Io. 15, 15.

Τάχα δ' ἂν εἴποι τις, ὅτι καὶ ὡς ὅρος πρὸς τὸ ὁριζόμενον, ἐπειδὴ καὶ τοῦτο λέγεται λόγος. ὁ γάρ b) γενοηκώς, φησι, τὸν υἱόν· τοῦτο γάρ b) Io. 14, 9. ἐστι τὸ ἑωρακώς· γενόηκε τὸν πατέρα. καὶ σύντομος ἀπόδειξις καὶ ῥᾳδία τῆς τοῦ πατρὸς φύσεως, ὁ υἱός. γέννημα γὰρ ἅπαν, τοῦ γεγεννηκότος σιωπῶν λόγος.

Εἰπὼν δὲ ὁ εὐαγγελιστὴς, ὅτι ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, ἔδειξεν, ὅτι ἀεὶ 5) ἦν, καὶ οὐκ ἦν τις χρόνος ἢ αἰὼν, ὅτε οὐκ ἦν οὗτος. αὐτὸς γάρ ἐστι ποιητὴς καὶ τῶν χρόνων, καὶ τῶν αἰώνων.

Διατί δὲ οὐκ εἶπεν, ὅτι ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ υἱός; ἵνα μὴ ὑπόληψις παρεμπέσῃ 6) χρονικῆς τε καὶ ἐμπαθοῦς γεννήσεως. Διὰ τοῦτο γάρ λόγον αὐτὸν ὀνομάσας, καὶ διδάξας ἐντεῦθεν τὸ ἄχρονόν τε καὶ ἀπαθὲς τῆς ὑπερφυοῦς γεννήσεως αὐτοῦ, καὶ προανελὼν τὰς ἀπρεπεῖς περὶ αὐτῆς ὑπολήψεις, λοιπὸν προϊὼν καὶ υἱὸν αὐτὸν ἀνυποστόλως καλεῖ. βουλόμενος δὲ δεῖξαι, αὐτὸν μὴ μόνον ἀεὶ ὄντα, ἤγουν, ἀΐδιον, ἀλλὰ καὶ ἀχώριστον τοῦ πατρὸς καὶ συναΐδιον, φησί.

Vers. 1. Καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεόν. Οὐκ εἶπεν, ὅτι ἦν ἐν τόπῳ· ἐ περιέχεται γὰρ τόπῳ ὁ ἀπερίγραπτος· οὐδὲ ὅτι ἐν τῷ θεῷ, ἵνα μὴ ἐκ προοιμίων εὐθὺς σύγχυσις τῶν προσώπων ἐπινοηθείη· ἀλλ' ὅτι πρὸς τὸν θεὸν, ἤγουν, παρὰ τῷ πατρὶ, ἵνα τε παραστήσῃ τὸ ἰδιάζον τῶν ὑποστάσεων, καὶ ὅτι ἀχώριστοι πατὴρ καὶ υἱός· δῆλον δὲ πάντως, ὅτι καὶ πνεῦμα τὸ ἅγιον. ἐν ἀρχῇ γὰρ 7) ἦν ἡ τριὰς, καὶ ὁμοῦ ἦν ἡ τριάς.

5) ἐν ἀρχῇ, pro ἀεί. A.
6) παραπέσῃ. A.
7) γὰρ, omittit. A.

Vers. 1. *Et Deus erat verbum.* Quum verbi nomine vsus fuisset ad docendum in superna generatione intemporalitatem, affectuumque carentiam, curat deinceps ac tollit damnum quod ad hoc nomen subrepit: puta ne quis blasphemet, putans tale verbum esse quale nostrum est, siue internum, siue id quod proferimus: neque enim tale est, sed substantiale, eiusdem cum patre naturae ac dignitatis.

Vers. 2. *Hoc — Deum.* Quum dixisset quod semper erat, quodque a patre inseparabile, et quod Deus erat: breui mirandoque modo, theologiam quam de hoc exposuit, in summam redigit: compendium diuinae de eo cognitionis nobis praebens.

Dicentibus autem, quod omnis filius patre posterior est, respondebimus, Quum dicitis, Omnis filius, iam id quod quaeritur dissoluistis. Siquidem Dei filius non est talis, qualis est Omnis filius, sed vere supernaturalis.

Praeterea contentiose asserentibus eum qui ab aliquo est, necesse omnino esse vt sit posterior eo a quo est, respondendum est, quod etsi hoc dicant, solis tamen radius quum ab ipso sit, non est eo posterior: nunquam enim sol sine radio apparuit. Quod si in sensilibus ita est, quidnam dicere quispiam poterit de his quae maiora sunt, quam vt dici possint? Ex quo autem Deum ipsum esse praedicauit, dat etiam ei diuinitatis insigne: dico sane creandi potentiam: dii enim, inquit, qui coelum et terram non fecerunt, pereant. Id autem, ne putetur patre minor esse.

Vers. 3.

*) Loco horum quatuor vocabulorum spacium vacuum est in Cod A. Ante ὁ ἡμέτερος autem, legitur οὗτος. Et οὗτος quidem recepi.

Vers. 1. Καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος. Χρησάμενος τῷ ὀνόματι τοῦ λόγου πρὸς διδασκαλίαν τοῦ ἀχρόνου καὶ ἀπαθοῦς τῆς ὑπερφυοῦς γεννήσεως, λοιπὸν θεραπεύει τὴν ὑφέρπουσαν τῷ ὀνόματι βλάβην, ἵνα μὴ βλασφημήσῃ τις, [οἰόμενος,[8]) ὅτι λόγος ἐστὶν,] οἷος ὁ ἡμέτερος, ἐνδιάθετος ἢ προφορικός. οὐ γὰρ ἐστι τοιοῦτος, ἀλλ' ἐνυπόστατος, τῆς αὐτῆς τῷ πατρὶ φύσεως καὶ ἀξίας.

Vers. 2. Οὗτος — θεόν. Εἰπὼν, ὅτι ἀεὶ ἦν καὶ ὅτι ἀχώριστος τοῦ πατρὸς ἦν, καὶ ὅτι θεὸς ἦν, ἀνεκεφαλαιώσατο συντόμως ὁμοῦ καὶ θαυμασίως, ἣν ἐξέθετο περὶ τούτου θεολογίαν,[9]) σύνοψιν ἡμῖν θεολογίας περὶ τοῦ υἱοῦ παρασχόμενος.

Πρὸς δὲ τοὺς λέγοντας, ὅτι πᾶς υἱὸς ὕστερός ἐστι τοῦ πατρὸς, ἐροῦμεν, ὅτι πᾶς υἱὸς ἐπόντες, λελύκατε τὸ ζητούμενον. ὁ γὰρ υἱὸς τοῦ θεοῦ, οὐκ ἔστι τοιοῦτος, οἷος πᾶς υἱὸς, ἀλλ' ὄντως ὑπερφυής.

Ἔτι δὲ πρὸς τοὺς φιλονεικοῦντας, ὅτι τὸ ἔκ τινος ἀναγκη πάντως εἶναι ὕστερον τοῦ ἐξ οὗ ἐστιν, ἀπολογητέον· ὅτι καὶ μὴν τὸ ἀπαύγασμα τοῦ ἡλίου ἐξ αὐτοῦ[1]) ὄν, οὐκ ἔστιν ὕστερον αὐτοῦ. ἐδέποτε γὰρ ἥλιος ἐφάνη χωρὶς ἀπαυγάσματος. εἰ δ' ἐπὶ τῶν αἰσθητῶν τοῦτο, τί ἂν τις εἴποι περὶ τῶν ὑπὲρ[2]) λόγον; ἐπεὶ δὲ θεὸν αὐτὸν ἀνεκήρυξε,[3]) δίδωσιν αὐτῷ καὶ τὸ γνώρισμα τῆς θεότητος, λέγω δὴ, τὸ δημιουργικόν· θεοὶ,[c]) γάρ φησιν, οἳ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν οὐκ ἐποίησαν, ἀπολέσθωσαν· ἵνα μὴ νομισθείη τοῦ πατρὸς ἐλάττων. c) Ier. 10, 11.

Vers. 3.

9) θεολογία, cum spacio vacuo duarum literarum. A.
1) ἦν, pro ὂν. A.
2) τὸν, addit. B.
3) ἐκήρυξε. A.

Vers. 3. *Omnia — factum est.* Quum omnia per ipsum facta dixisset: ne putaretur id de sensilibus tantum dixisse, subdidit: Et sine ipso factum est nihil quod factum est, hoc est, nihil eorum quae facta sunt sive sensibile sit, sive intelligibile. Excluditur autem spiritus sanctus: neque enim factus est, vt inter alia comprehendatur, sed infectus aut increatus, sicut et filius et pater. Sola namque diuina trinitas infecta sive increata est.

Quum autem demonstrauerit filium creatorem omnis visibilis atque inuisibilis creaturae, non excluſit patrem a creandi dignitate, sed docuit tantum filium esse creatorem sicut et patrem: id enim tribus commune est, quum sit diuinitatis insigne, vt praedictum est.

Ideo quoque in diuina scriptura creandi potentia quandoque de patre dicitur, quandoque de filio, interdum vero de spiritu sancto, tanquam videlicet patre volente, filio autem operante, spiritu sancto vero cooperante. Dicit siquidem capite etiam septimo, Pater meus ad hoc vsque temporis operatur, et ego operor.

Quidam vero deliri partem illam, Per ipsum, filii minorationem intellexerunt, dicentes id non creationis, sed subministrationis esse significatiuum. Nec viderunt quod id de patre quoque vsurpatur. Ait enim Apostolus, Fidelis Deus per quem vocati estis in societatem filii eius. Ne quis autem incredulus sit, ambigens quomodo haec et similia per ipsum facta sint, dicit.

Vers. 4.

4) ἀγέννητον. A.
5) ἀγέννητος. A.
6) Corrigendum ὁρατῆς.
7) Inclusa omittit. A.
8) λῆροι, de hominibus nugacibus ipsis. Ita Plato. p. 251. Diog. Laërt. p. 99.

Vers. 3. Πάντα — γέγονεν. Εἰρηκὼς, ὅτι πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, ἵνα μὴ δόξῃ περὶ μόνων λέγειν τῶν αἰσθητῶν, ἐπήγαγεν, ὅτι καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν, ὃ γέγονε, τουτέστιν, οὐδὲν τῶν γενομένων, καὶν αἰσθητὸν ᾖ, καὶν νοητόν. ὑπεξήρηται δὲ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. τοῦτο γὰρ οὐ γέγονεν, ἵνα καὶ συμπαραληφθείη, ἀλλ' ἀγένητόν [4]) ἐστιν, ἤτουν, ἄκτιστον, ὥσπερ καὶ ὁ υἱὸς καὶ ὁ πατήρ. μόνη γὰρ ἡ θεία τριὰς [5]) ἀγένητος, ἤγουν, ἄκτιστος.

Ἀποδείξας δὲ τὸν υἱὸν δημιουργὸν πάσης [6]) ὁρατῆς καὶ ἀοράτου κτίσεως, οὐκ ἐξέβαλε τὸν πατέρα τοῦ δημιουργικοῦ ἀξιώματος, ἀλλὰ μόνον ἐδίδαξεν, ὅτι καὶ ὁ υἱὸς δημιουργός ἐστιν, ὥσπερ ὁ πατήρ. κοινὸν γὰρ τοῦτο τῶν τριῶν, ἐπεὶ τοῦτο γνώρισμά ἐστι θεότητος, ὡς προείρηται.

Διὸ καὶ παρὰ τῇ θείᾳ γραφῇ, ποτὲ μὲν τὸ δημιουργικὸν ἐπὶ [τοῦ πατρὸς [7]) λέγεται· ποτὲ δὲ, ἐπὶ τοῦ υἱοῦ· ποτὲ δὲ, ἐπὶ] τοῦ ἁγίου πνεύματος· οἷα τοῦ μὲν πατρὸς εὐδοκοῦντος, τοῦ δὲ υἱοῦ ἐνεργοῦντος, τοῦ δὲ ἁγίου πνεύματος συνεργοῦντος. Φησὶ γὰρ καὶ ἐν τῷ ἑβδόμῳ κεφαλαίῳ, ὅτι ὁ [4]) πατήρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, κἀγὼ ἐργάζομαι. d) Io. 5, 17.

Τινὲς δὲ λῆροι, [8]) τὸ δι' αὐτοῦ, πρὸς ἐλάττωσιν τοῦ υἱοῦ νενοήκασιν, οὐ δημιουργίας, ἀλλ' ὑπουργίας [9]) ἐμφαντικὸν τοῦτο φήσαντες εἶναι. οὐκ ἤδεισαν δὲ, ὅτι καὶ ἐπὶ τοῦ πατρὸς διαφόρως τοῦτο τάττεται. Φησὶ γὰρ ὁ ἀπόστολος, πιστὸς [4]) ὁ θεὸς, δι' οὗ ἐκλήθητε εἰς κοινωνίαν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. ἵνα δὲ μηδεὶς ἀπιστήσῃ, πῶς τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, φησίν. e) 1 Cor. 1, 9.

Vers. 4.

9) Breuiter de hac re monui in mea N. Testamenti editione ad Corinth. p. 213. nota 1. Distribuebant autem illi praepositiones ita. Ἐκ, Patri: διὰ, Filio: ἐν, Spiritui Sancto tribuebant.

Vers. 4. *In ipso vita erat.* Qua non solum haec produxit, verum etiam conseruat, vt in esse permaneant. Nam quod de patre dictum est, de ipso quoque dici potest: In ipso viuimus, mouemur et sumus. Quum autem audieris quod in ipso vita erat, ne compositum eum suspiceris, sed vitae fontem: nam protinus etiam totum ipsum vitam nominat, dicens, Et vita erat lux hominum. Alibi quoque dicit ipse Christus, Ego sum vita.

Qui autem spiritui sancto resistunt, eiusque naturam diminuunt, post id quod dicitur, Sine ipso factum est nihil, distinctionem statuunt: deinde quod sequitur simul legunt, Quod factum est, in ipso vita erat: vt spiritum sanctum factum esse demonstrent: nam de ipso loqui dicunt huiusmodi verbum.

Facile autem refelluntur. Primum quia pars illa, Quod factum est, indisiuncte posita, omne quod factum est indicat. Deinde quia etiam vita dicitur esse lux: subdit enim quod vita erat lux hominum: post paululum autem de Iohanne loquens ait: Hic venit in testimonium, vt testimonium perhiberet de luce. Manifestum est autem, quod Iohannes non de spiritu sancto, sed de filio tulit testimonium, sicut in sequentibus inuenietis.

Vers. 4. *Et — hominum.* Etiam ipse filius erat lux hominum, vtpote mentem ipsorum illuminans, et ab errore deducens ad veritatem. Quod autem ipsum filium lucem nominauit, ipse quoque filius alibi dicit, Ego sum lux mundi. Dicitur

z) Suo iure ita distinxerunt Pneumatomachi. Etenim Origenes, Haereticorum omnium parens, ita non solum distinxerat, sed ita adeo in *suis* repererat Codicibus. Vide hominis vesani nugas, Si placet, Tom. IV. p. 20. D. 26. E. 36. B. 64. B. 69. A. 77. B. et 72. A. E. vbi Codices istos appellat, et ex iisdem scilicet, vers. 4. laudat: ἐν αὐτῷ ζωὴ ἘΣΤΙ.

Vers. 4. Ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν. Διὸ ἦς οὐ μόνον αὐτὰ παρήγαγεν, ἀλλὰ καὶ συντηρεῖ εἰς τὸ διαμένειν. ὅπερ γὰρ περὶ τοῦ πατρὸς εἴρηται, τοῦτο καὶ περὶ τούτου ῥηθήσεται, ὅτι ἐν[f]) αὐτῷ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν. ὅταν δὲ ἀκούσῃς, ὅτι ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν, μὴ σύνθετον αὐτὸν ὑπολάβῃς, ἀλλὰ πηγὴν ζωῆς. αὐτίκα γὰρ καὶ ὅλον αὐτὸν ζωὴν ὀνομάζει, λέγων· καὶ[g]) ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων. καὶ ἀλλαχοῦ δέ φησι φανερῶς αὐτὸς ὁ χριστός· ἐγώ[h]) εἰμι ἡ ζωή. f) Act. 17, 28. g) Io. 1, 4. h) Io. 14, 6.

Οἱ πνευματομάχοι[2]) δὲ μετὰ τὸ, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν, εἴζουσι τελείαν· εἶτα τὸ ἑξῆς οὕτως ἀναγινώσκουσιν, ὃ γέγονεν ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν· ἵνα γενητὸν[2]) δείξωσι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. περὶ τούτου γάρ φασι λέγειν τὸ τοιοῦτον ῥητόν.

Ἐλέγχονται δὲ ταχέως, πρῶτον μὲν, ὅτι τὸ ὃ γέγονεν, ἀπολύτως κείμενον, πᾶν, ὃ γέγονε, δηλοῖ· ἕπεται δὲ, ὅτι ἡ ζωὴ αὕτη καὶ φῶς εὑρίσκεται. ἐπάγει γάρ, ὅτι καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων· εἶτα μετὰ μικρὸν περὶ τοῦ ἰωάννου λέγων, φησίν· οὗτος[i]) ἦλθεν εἰς μαρτυρίαν, ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός. δῆλον δὲ, ὅτι ὁ ἰωάννης οὐ περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, ἀλλὰ περὶ τοῦ υἱοῦ μεμαρτύρηκεν, ὡς προϊόντες εὑρήσομεν. i) Io. 1, 7.

Vers. 4. Καὶ — ἀνθρώπων. Καὶ αὐτὸς ὁ υἱὸς ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων, ὡς φωτίζων τὸν νοῦν αὐτῶν, καὶ ὁδηγῶν ἀπὸ τῆς πλάνης εἰς τὴν ἀλήθειαν. ὅτι δὲ αὐτὸν τὸν υἱὸν ὠνόμασε καὶ φῶς, αὐτὸς ὁ υἱὸς ἀλλαχοῦ φησίν· ἐγώ[k]) εἰμι τὸ φῶς τοῦ k) Io. 8, 12.

[2]) Quilibet, vt arbitror, iſtorum veterum Pneumatomachorum ſtultitiam miratur: nos autem recentiorum Hyiopneumatomachorum inſanias admiramur, et chartis, vt vocant, oecumenicis (*allgemeinen*) vulgamus et laudamus.

Dicitur itaque et lux et vita: vita quidem tanquam viuificans ac continens vniuersa: lux vero, quasi illuminans, et exhilarans mentem hominum, qui ipsum recipiunt.

Quidam autem vitam ac lucem dicunt euangelicam praedicationem, quam hominibus adduxit, vtpote causam vitae spiritualis ac cognitionis lucis.

Vers. 5. *Et lux — comprehenderunt.* Lucem quidem vocat praedicationem, propter dictam causam, et propter veritatem: tenebras vero errorem, propter falsitatem. Dicit ergo, Praedicatio in errore lucet, et error eam non comprehendit.

Gregorius autem Theologus dictum verbum aliter intelligit, sermone quem facit in sancta lumina. Verum potest et hanc et illam recipere interpretationem.

Quum ergo hactenus euangelista de filii diuinitate asseruerit, consequenter hinc euangelium aggreditur.

Vers. 6. *Fuit — Iohannes.* Lucas autem scripsit, Factum est verbum Dei super Iohannem Zachariae filium in deserto.

Vers. 7. *Hic — luce.* Lux intelligitur hoc in loco Christus propter causam prius redditam, Perhibuit autem Iohannes testimonium de diuinitate ipsius, sicut in sequentibus patebit. Quum autem Christus huius testimonio non egeret, subiungitur etiam causa testimonii. Addit enim:

Vers. 7. *Vt — illum.* Quemadmodum enim carne vestitus est, ne nuda diuinitate appositа omnes

3) ἀφ', abest. A.
4) αὐτῷ, abest. A.
5) ἐπιδεῖξαθαι. A.

τοῦ κόσμε. ὥστε ὁ αὐτὸς λέγεται καὶ ζωὴ, καὶ φῶς. ζωὴ μὲν, ὡς ζωογονῶν καὶ συνέχων τὰ πάντα· φῶς δὲ, ὡς καταλάμπων καὶ φαιδρύνων τὸ ἡγεμονικὸν τῶν ἀνθρώπων, τῶν δεχομένων αὐτόν.

Τινὲς δὲ καὶ [3]) ζωὴν καὶ φῶς εἶπον, τὸ κήρυγμα τοῦ εὐαγγελίου, ὃ ἐπήγαγε τοῖς ἀνθρώποις, ὡς αἴτιον καὶ ζωῆς πνευματικῆς καὶ φωτὸς γνώσεως.

Vers. 5. Καὶ τὸ φῶς — κατέλαβε. Φῶς μὲν ἐνταῦθα καλεῖ, τὸ κήρυγμα, διά τε τὴν ῥηθεῖσαν αἰτίαν, καὶ διὰ τὴν ἀλήθειαν· σκοτίαν δὲ, τὴν πλάνην, διὰ τὸ ψεῦδος. λέγει γοῦν, ὅτι τὸ κήρυγμα ἐν τῇ πλάνῃ λάμπει, καὶ ἡ πλάνη δ περιεγένετο αὐτοῦ. [4])

Ὁ δὲ Θεολόγος γρηγόριος ἕτερος τὸ ῥητὸν ἐξελάβετο, ἐν τῷ εἰς τὰ ἅγια φῶτα λόγῳ, δυνάμενον καὶ ταύτην καὶ ἐκείνην ἐπιδέξασθαι [5]) τὴν ἐξήγησιν.

Μέχρι δὲ τούτου διαλεχθεὶς ὁ εὐαγγελιστὴς περὶ τῆς τῦ υἱοῦ θεότητος, ἐντεῦθεν λοιπὸν ἄρχεται τοῦ εὐαγγελίου.

Vers. 6. Ἐγένετο — ἰωάννης. Ὁ δὲ λουκᾶς ἔγραψεν· ἐγένετο [1]) ῥῆμα θεῦ ἐπὶ ἰωάννην τὸν τῦ ζαχαρίε υἱὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ. 1) Luc. 3, 2.

Vers. 7. Οὗτος — φωτός. Φῶς νῦν ὁ χριστὸς νοεῖται, κατὰ τὴν προαποδεδομένην αἰτίαν. ἐμαρτύρησε δὲ ὁ ἰωάννης περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ, ὡς προϊόντες εὑρήσομεν. ἐπεὶ δὲ οὐκ ἐδεῖτο τῆς τότε μαρτυρίας ὁ χριστὸς, τέθειται καὶ ἡ αἰτία τῆς μαρτυρίας. ἐπήγαγε γάρ.

Vers. 7. Ἵνα — αὐτοῦ. Ὥσπερ γὰρ σάρκα περιεβάλετο, ἵνα μὴ γυμνῇ τῇ θεότητι

omnes perderet: ita quoque testimonio vsus est, vt Iudaei cognati Iohannis vocem audientes, per eam crederent facilius in eum de quo testificabatur: Omnia siquidem ad hominum salutem dispositum.

Iohannes itaque testimonium perhibuit, vt omnes crederent, non omnes tamen crediderunt: Fides enim non est coacta sed voluntaria.

Vers. 8. *Non — luce.* Adhuc missionis causam declarat. Neque enim venit vt luceret: non erat siquidem ipse lux, sed vt testimonium perhiberet de luce. Simul quoque ne putaret quispiam eum qui testimonium ferebat, maiorem ac fide digniorem eo de quo ferebatur testimonium, vt plerumque solet accidere. Verum quia recens erat Iohannis testimonium, ne similis quaedam oriretur suspicio et de eo de quo ferebatur testimonium, ait.

Vers. 9. *Erat — mundum.* Semper erat, iuxta supra positum reconditiorem intellectum: siquidem tanquam Deus semper erat: tanquam homo vero esse incepit.

Verum si omnem hominem venientem in mundum illuminat, quomodo tot relicti sunt non illuminati? Sane quod ad ipsum attinet, omnes illuminat: qui autem non illuminati manent, a propria hoc patiuntur voluntate: Nam lucis beneficium, quod ad solem attinet, super omnes simpliciter diffunditur. Quod si qui luce frui nolunt, ipsi sibi causa sunt quod non illuminentur.

Veram quoque lucem dixit, tanquam incomparabilem ac super omnes, et quae proprie lux est.

† Dicitur

c) Interpres *apposita*. Προσβάλλειν τινι, est appārere alicui, appropinquare ad aliquem. Malim ergo, *conspectus*.

προσβαλὼν[6]) ἀπολέσῃ πάντας· οὕτω καὶ μάρτυρι ἐχρήσατο, ἵνα τῆς συγγενοῦς ἀκούοντες οἱ τότε φωνῆς, εὐκολώτερον πιστεύσωσι δι' αὐτῆς εἰς τὸν μαρτυρούμενον. πάντα γὰρ πρὸς σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων οἰκονομεῖτο.

Ἰωάννης μὲν οὖν ἐμαρτύρησεν, ἵνα πάντες πιστεύσωσιν. ἐ πάντες δὲ ἐπίστευσαν. οὐκ ἐκ βίας γὰρ ἡ πίστις, ἀλλ' ἐκ προαιρέσεως.

Vers. 8. Οὐκ — φωτός. Ἔτι σαφηνίζει τὴν αἰτίαν τῆς ἀποστολῆς, ὅτι ἦλθεν, οὐχ ἵνα φωτίσῃ· οὐκ ἦν γὰρ ἐκεῖνος τὸ φῶς· ἀλλ' ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός. ἅμα δὲ καὶ, ἵνα μὴ νομίσῃ τις, ὅτι ὁ μαρτυρῶν μείζων καὶ ἀξιοπιστότερος ἦν τοῦ μαρτυρουμένου, ὡς ἐπὶ πολλῶν εἰώθε συμβαίνειν. ἐπεὶ δὲ πρόσφατος ἦν ἡ τοῦ Ἰωάννου μαρτυρία, ἵνα μὴ τοιαύτη τις ὑπόνοια καὶ περὶ τοῦ μαρτυρουμένου παρεμπέσοι,[7]) φησίν.

Vers. 9. Ἦν — κόσμον. Ἦν ἀεὶ, κατὰ τὴν ἐκτεθεῖσαν ἀνωτέρω θεολογίαν. ὡς μὲν οὖν θεὸς, ἦν ἀεί· ὡς δὲ ἄνθρωπος, ἤρξατο τοῦ εἶναι.

Εἰ δὲ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον, ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον, πῶς τοσοῦτοι μεμενήκασιν ἀφώτιστοι; τὸ μὲν εἰς αὐτὸν ἦκον, πάντας φωτίζει· οἱ δὲ μένοντες ἀφώτιστοι, παρὰ τὴν ἑαυτῶν προαίρεσιν τοῦτο πάσχουσιν. ἡ μὲν γὰρ τοῦ φωτὸς χάρις, ἡλίου δίκην ἐπὶ πάντας ἁπλῶς ἐκκέχυται· οἱ δὲ μὴ θέλοντες ἀπολαῦσαι τῆς χάριτος, αὐτοὶ τοῦ μὴ[8]) φωτισθῆναι αἴτιοι.

Ἀληθινὸν δὲ εἶπεν αὐτὸ, ὡς ἀσύγκριτον, καὶ ὑπὲρ πᾶν φῶς, καὶ κυρίως φῶς.

7) παραπέσοι. A.
8) μὴ, omittit. A.

† Dicitur quoque vera imago, et vera sapientia, et vera vita: non ad calumniam aliarum sanctarum imaginum: neque sapientiae quae a scripturis diuinis est, neque vitae praesentis, vt ne dicam futurae: sed talis figura sermonis, id quod incomparabile est, per amplitudinem manifestat.

† Siue venientem in verum mundum virtutum.

Vers. 10. *In mundo erat.* Non tanquam loco circumscriptus, sed tanquam omnia replens. Quum autem dixisset, In mundo erat, ne quis suspicaretur mundo contemporale esse, quod accidit Paulo Samosatensi, addidit:

Vers. 10. *Et — factus est.* Manifestum est autem quod factor ante id, quod factum est, fuerit.

Vers. 10. *Et — cognouit.* Mundum hunc dicit eos, qui mundana sapiunt, qui mundo affixi sunt, qui a sensibilibus rebus abduci nequeunt, nec quicquam supra haec intelligere possunt. Qui enim tales non sunt, ipsum priusquam etiam in carne aduenisset, cognouerunt. Et hinc est quod ad Apostolos vigesimo quarto iuxta Matthaeum capite dixit Christus. Multi prophetae et iusti desiderauerunt videre quae videtis, et non viderunt: et audire quae auditis, et non audierunt. Quodsi ipsum non cognouissent, non desideraſſent videre, vt dictum est, vel audire. Itaque cognouerunt quidem eum, eiusque in carne mysterium, verum id supernaturaliter: desiderauerunt autem et sensibiliter videre ipsum mirabilia operantem, et audire ipsum docentem: et simpliciter in humana specie.

Intel-

9) Haec vterque Codex in margine habet.

[Τὸ [a]) φῶς τὸ ἀληθινόν· Καὶ εἰκὼν δὲ ἀληθινὴ λέγεται, καὶ ἀληθινὴ σοφία, καὶ ζωὴ ἀληθινὴ, καὶ τὰ τοιαῦτα· οὐκ ἐπὶ διαβολῇ τῶν ἄλλων ἁγίων εἰκόνων, ἀλλὲ τῆς ἀπὸ τῶν θείων γραφῶν σοφίας, ἢ τῆς ἐνταῦθα ζωῆς, ἵνα ἐάσω τὴν μέλλουσαν· ἀλλὰ τὸ τοιοῦτον σχῆμα τοῦ λόγου, τὸ καθ' ὑπεροχὴν ἀσύγκριτον ὑποφαίνει.]

[Εἰς [a]) τὸν κόσμον· Ἢ καὶ ἄλλως· ἐρχόμενον εἰς τὸν ἀληθῆ κόσμον τῶν ἀρετῶν.]

Vers. 10. Ἐν τῷ κόσμῳ ἦν. Οὐχ ὡς τόπῳ περιγραφόμενος, ἀλλ' ὡς πάντα πληρῶν. εἰπὼν δὲ, ὅτι ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, ἵνα μὴ ὑπολάβῃ τις, ὅτι σύγχρονος ἦν τοῦ κόσμου, ὃ πέπονθε παῦλος ὁ σαμοσατεὺς, προσέθηκε·

Vers. 10. Καὶ — ἐγένετο. Πρόδηλον γὰρ, ὅτι ὁ ποιητὴς πρὸ τοῦ ποιήματος ἦν.

Vers. 10. Καὶ — ἔγνω. Κόσμον ἐνταῦθα λέγει, τοὺς τὰ κοσμικὰ φρονοῦντας, τοὺς τῷ κόσμῳ προσηλωμένους, τοὺς τοῖς αἰσθητοῖς πράγμασι προστετηκότας, καὶ μηδὲν ὑπὲρ ταῦτα νοῆσαι δυναμένους. οἱ γὰρ μὴ τοιοῦτοι ἔγνωσαν αὐτὸν, καὶ πρὸ τῆς ἐνσάρκου παρουσίας. διὸ καὶ ἐν τῷ εἰκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον, εἶπε πρὸς τοὺς ἀποστόλους ὁ χριστὸς, ὅτι, [m]) πολλοὶ προφῆται καὶ δίκαιοι ἐπεθύμησαν ἰδεῖν, ἃ βλέπετε, καὶ οὐκ εἶδον, καὶ ἀκοῦσαι, ἃ ἀκούετε, καὶ οὐκ ἤκουσαν. εἰ γὰρ μὴ ἔγνωσαν αὐτὸν, οὐκ ἂν ἐπεθύμησαν ἰδεῖν, ὡς εἴρηται, καὶ ἀκοῦσαι. ὥστε ἔγνωσαν μὲν αὐτὸν, καὶ τὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως αὐτοῦ μυστήριον, πλὴν ὑπερφυῶς· ἐπεθύμησαν δὲ καὶ αἰσθητῶς ἰδεῖν αὐτὸν θαυματουργοῦντα, καὶ ἀκοῦσαι αὐτοῦ διδάσκοντος, καὶ ἁπλῶς ἐν ἀνθρώπου εἴδει. m) Matt. 13, 17.

[a]) Etiam haec in margine.

Intelligitur quoque quod indignatus euangelista super eorum coecitate qui ipsum ignorauerunt, dicit, Et mundus per ipsum factus est, et mundus eum non cognouit: hoc est, qui facti sunt, factorem non cognouerunt.

Vers. 11. *In — receperunt.* Adhuc verbum amplius manifestat. Nam sua, mundus est, nempe factura ipsius. Sui quoque sunt homines, vtpote etiam opera ipsius, et tanquam ad ipsius imaginem formati. Venit igitur in eos, siue ad eos tanquam homo: siquidem tanquam Deus, in mundo erat.

Declaratur autem et alio modo: quod ex quo Christus a Iudaeis secundum carnem natus est, sua sunt, horum conuersationes: Sui vero, ipsi sunt, tanquam ipsius cognati, eiusdemque gentis. Nam et ipse dixit, Non sum missus nisi ad oues perditas domus Israel. In sua igitur venit, non ob propriam necessitatem: Deus enim nullius eget, sed propter suorum salutem. Sui autem eum non receperunt, quum venisset vt eis beneficia praestaret, sed more insanientium saluatorem tanquam inimicum abiecerunt.

Vers. 12. *Quotquot — eius.* Quotquot receperunt eum suscipiendo doctrinam ipsius: dedit eis potestatem filios Dei fieri: non statim fecit eos Dei filios, ne per ignauiam perdant gratiam: sed dedit ipsis potestatem fieri quo diligentiores reddantur.

Quid ergo, nonne omnes potestatem habent, vt filii Dei fiant? Non omnes sed hi tantum quibus datum est: solum autem datum est credentibus in ipsum. Ideo quoque manifestans quibus dederit, subdit, Credentibus in nomen eius, hoc est,

in

Νοεῖται δὲ καὶ, ὅτι δυσανασχετῶν ὁ εὐαγγελιστὴς ἐπὶ τῇ πωρώσει τῶν ἀγνοησάντων αὐτὸν, φησὶ, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω, τουτέστι, τὸν ποιητὴν οὐκ ἔγνωσαν τὰ ποιήματα.

Vers. 11. Εἰς — παρέλαβον. Ἔτι σαφηνίζει τὸν λόγον. ἴδια μὲν γὰρ αὐτοῦ, ὁ κόσμος, ὡς ποίημα [2]) αὐτοῦ· ἴδιοι δὲ οἱ ἄνθρωποι, ὡς καὶ αὐτοὶ ποιήματα, καὶ ὡς κατ' εἰκόνα αὐτοῦ γενόμενοι. ἦλθεν ἓν εἰς αὐτούς, ὡς ἄνθρωπος. ὡς γὰρ θεὸς, ἐν τῷ κόσμῳ ἦν.

Ἑρμηνεύεται δὲ καὶ καθ' ἕτερον τρόπον, ὅτι ἐπεὶ ἐξ Ἰουδαίων ὁ χριστὸς ἐβλάστησε κατὰ σάρκα, ἴδια μὲν αὐτοῦ, αἱ διατριβαὶ τούτων· ἴδιοι δὲ αὐτοὶ, ὡς συγγενεῖς αὐτοῦ καὶ ὁμόφυλοι. διὸ καὶ ἔλεγεν, οὐκ ἀπεστάλην, [a]) εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραήλ. εἰς τὰ ἴδια μὲν οὖν ἦλθεν, οὐχ ἕνεκεν ἰδίας χρείας· ἀνενδεὴς γὰρ ὁ θεός· ἀλλ' ἕνεκεν τῆς τῶν ἰδίων σωτηρίας. οἱ ἴδιοι δὲ αὐτὸν οὐ παρεδέξαντο, ἀφικόμενον ἐπ' εὐεργεσίᾳ τούτων· ἀλλὰ φρενοβλαβῶς τὸν σωτῆρα, ὡς ἐχθρὸν, ἀπώσαντο. a) Matt. 15, 24.

Vers. 12. Ὅσοι — αὐτοῦ. Ὅσοι δὲ παρεδέξαντο αὐτὸν, διὰ τοῦ παραδέξασθαι τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα θεοῦ γενέσθαι. οὐκ εὐθὺς δὲ ἐποίησεν αὐτοὺς τέκνα θεοῦ, ἵνα μὴ ῥαθυμήσαντες ἀπολέσωσι τὴν χάριν, ἀλλ' ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν γενέσθαι, ἵνα σπεδάσαντες γένωνται.

Τί οὖν, οὐ πάντες ἔχουσιν ἐξουσίαν τέκνα θεοῦ γενέσθαι; οὐ πάντες, εἰ μὴ οἷς αὐτὴ δέδοται. δέδοται δὲ, μόνοις τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτόν. διὸ καὶ σαφηνίζων, τίσιν ἔδωκεν, ἐπήγαγεν, ὅτι τοῖς πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ, τουτέστιν, εἰς αὐτόν.

[2]) ποιήματα. B.

in ipsum. Itaque ipsius quidem est dare potestatem: illorum vero, vti ea.

Aliud est autem per baptismum aliquem a Deo adoptari, et aliud per euangelicorum praeceptorum obseruantiam filium Dei fieri: nam illud principium est, hoc autem finis: et illud sane Dei donum est, hoc vero studii facinus egregium.

Vers. 13. *Qui — nati sunt.* Attenuat quidem humanam generationem tanquam naturalem, eam vero quae ex Deo est, extollit tanquam supernaturalem, vt cognita deiectione primae, et exaltatione secundae, intellecta quoque beneficii magnitudine: digne gratias agamus, et laboremus ne ipsum nostra ignauia perdamus.

Quum autem dixisset, Non ex sanguinibus, subiecit manifestius, Neque ex voluntate carnis. Deinde hoc etiam amplius interpretatur addens, Neque ex voluntate viri. Sanguis enim et caro vir est. Voluntatem vero, intelligit nunc coitus concupiscentiam.

† † Semen nimirum diuinum intrauit ac sibi confortauit carnem, mente rationali praeditam, non vt seminans, sed vt creans, nec ita, vt paullatim aliquid adderetur, atque ita forma perficeretur, sed statim in principio tota forma extitit perfecta, creuit tamen ad modum embrionum. Nam et vetus Adam statim forma effictus est perfecta.

Vers. 14. *Et — factum est.* † Non poterat aliter Dei erga nos dilectio ita manifestari, sicut facta carnis mentione: et quod propter nos vsque

3) τῆς συνουσίας videtur legisse Hentenius.
4) Haec vterque in margine. Hentenius prorsus non agnouit. Forte etiam haec, vt difficilia, in interpretatione praetermisit.

τόν. ὥστε αὐτοῦ μέν ἐστι, τὸ δωρεῖσθαι τὴν εἰρημένην ἐξουσίαν· αὐτῶν δέ, τὸ χρήσασθαι ταύτῃ.

Ἕτερον δέ, τὸ διὰ βαπτίσματος υἱοθετηθῆναί τινα θεῷ, καὶ ἕτερον, τὸ διὰ φυλακῆς τῶν εὐαγγελικῶν ἐντολῶν τέκνον θεοῦ γενέσθαι. τὸ μὲν γὰρ ἀρχή· τὸ δὲ τέλος. καὶ τὸ μὲν δῶρον θεοῦ· τὸ δὲ κατορθωμα σπουδῆς.

Vers. 13. Οἱ — ἐγεννήθησαν. Εὐτελίζει μὲν τὴν ἐξ ἀνθρώπων γένησιν, ὡς φυσικήν· μεγαλύνει δὲ τὴν ἐκ θεοῦ, ὡς ὑπερφυῆ, ἵνα τό, τε ταπεινὸν τῆς πρώτης, καὶ τὸ ὑψηλὸν τῆς δευτέρας καταμαθόντες, καὶ τὸ μέγεθος τῆς εὐεργεσίας ἐπιγνόντες, ἀξίως εὐχαριστῶμεν καὶ ἀγωνιζώμεθα, μὴ ἀπολέσαι ταύτην ἐκ ῥαθυμίας.

Εἰπὼν δέ, ὅτι οὐκ ἐξ αἱμάτων, ἐπήγαγε φανερώτερον, ὅτι οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκός. εἶτα καὶ τοῦτο τελεώτερον ἐφηρμήνευσε, προθεὶς, ὅτι οὐδὲ ἐκ θελήματος ἀνδρός. αἷμα γὰρ καὶ σάρξ, ὁ ἀνήρ· θέλημα δὲ νῦν νόει, τὴν ἐπιθυμίαν, τὴν[3]) συνεσίαν.

[Οἱονεί[4]) θεῖος σπόρος, εἰσελθὼν καὶ συμπήξας ἑαυτῷ σάρκα[5]) ἐψυχωμένην ψυχῇ λογικῇ τε καὶ νοερᾷ, ἐ σπερματικῶς, ἀλλὰ δημιουργικῶς, ἐ ταῖς κατὰ μικρὸν προσθήκαις ἀπαρτιζομένου τὸ σχήματος, ἀλλ' ὑφὲν τελειωθέντος ἀπ' ἀρχῆς, εἶτ' αὔξοντος νόμῳ τῶν ἐμβρύων. καὶ γὰρ καὶ ὁ παλαιὸς ἀδὰμ τέλειος τὸ σχῆμα καταρχὰς ἐπλάσθη.]

Vers. 14. Καὶ — ἐγένετο. [Οὐκ[6]) ἄλλως οἷόν τε ἦν τὴν τοῦ θεοῦ δηλωθῆναι περὶ ἡμᾶς ἀγάπην, ἢ ἐκ τοῦ μνημονευθῆναι τὴν σάρκα, καὶ

 ὅτι

5) ἐμψυχωμένην. A.
6) Codex vterque in margine.

vsque ad id quod peius est sese deiecerit: caro siquidem longe vilior est anima.

Vbi dixisset homines ex Deo natos esse, ait filium etiam Dei factum esse hominem. Nam hoc indicat quod ait, Verbum caro factum est: vt qui illud admirabatur, magis etiam hoc miretur, vtpote excellentiori modo magis admirandum, quia et hoc illius causa est. Ad hoc siquidem Dei filius homo factus est, vt homines filii Dei fierent.

Quum vero audieris, Verbum caro factum est, ne transmutationem diuinae essentiae intelligas. Ipsa etenim immutabilis est ac impatibilis. Sed quod verbum permanens quod erat, factum est quod non erat: siue manens Deus, factus est homo per carnis assumtionem, animatus videlicet.

Tribus autem modis id quod iam est, fieri dicitur: Vno quidem modo natura eius quod est, in id quod fit transmutatur: iuxta quem modum lac efficitur caseus: et lutum efficitur testa. Altero vero quando manente eius quod erat substantia immutata, aliud per accidens efficitur: iuxta quem modum aes efficitur statua: et homo efficitur iustus vel iniustus, aliaque similia. Tertio vero modo, quando salua ac immutata vnius substantia, alia quoque additur substantia: et hoc modo miles efficitur armatus. Primo ergo modo non est verbum factum caro: non enim natura mutata est, neque secundo: non enim per accidens caro facta est, sed ipsa quoque substantia. Restat igitur vt quod dictum est, tertio modo intelligatur. Nam more militis, carne vestitus bellum nostrum deuicit.

Dixit autem Factum est, vt blasphemiam tolleret nugantium ac dicentium, quod caro imaginatum

7) μέχρι καὶ τοῦ. B.
8) ὁ, abest. A.
9) θαυμάζει. A.

ὅτι δὲ ἡμᾶς κατέβη μέχρι[7]) τοῦ χείρονος. σαρξ γὰρ ψυχῆς εὐτελέστερον.]

Εἰρηκὼς, ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἐκ θεοῦ ἐγεννήθησαν, φησὶν, ὅτι καὶ ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, ἄνθρωπος ἐγένετο· τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, καὶ ὁ λόγος σαρξ ἐγένετο· ἀπὸ μέρους τὸ πᾶν· ἵνα ὁ[8]) θαυμάζων ἐκεῖνο,[9]) θαυμάζῃ τοῦτο πλέον, ὡς ὑπερβαλόντως θαυμασιώτερον· ἐπεὶ καὶ τοῦτο αἴτιον ἐκείνου. καὶ γὰρ ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ ἄνθρωπος ἐγένετο, ἵνα οἱ ἄνθρωποι υἱοὶ τοῦ θεοῦ γένωνται.

Ὅταν δὲ ἀκούσῃς, ὅτι ὁ λόγος σαρξ ἐγένετο, μὴ μεταβολὴν τῆς θείας ἐννοήσῃς· ἀναλλοίωτος γὰρ αὕτη καὶ ἀπαθής· ἀλλ' ὅτι ὁ λόγος ὢν, ὃ ἦν, γέγονε καὶ ὃ οὐκ ἦν, ἤτοι, μένων θεὸς, γέγονε καὶ ἄνθρωπος κατὰ πρόσληψιν σαρκὸς, ἐψυχωμένης δηλονότι ψυχῇ λογικῇ καὶ νοερᾷ.

Κατὰ τρεῖς δὲ τρόπες τὸ ὂν γίνεται. καθ' ἕναμὲν, ὅταν ἡ τοῦ ὄντος φύσις εἰς τὴν τοῦ γενομένου μεταβληθῇ, καθ' ὃν τὸ γάλα γίνεται τυρὸς, καὶ ὁ πηλὸς, ὄστρακον· καθ' ἕτερον δὲ, ὅταν τῆς οὔσης ἐσίας σωζομένης ἀμεταβλήτου προσγενητά τι κατὰ συμβεβηκὸς, καθ' ὃν ὁ χαλκὸς γίνεται ἀνδριὰς, καὶ ὁ ἄνθρωπος δίκαιος ἢ ἄδικος, καὶ τὰ τοιαῦτα· κατὰ τὸν τρίτον δὲ, ὅταν τῆς οὔσης[1]) ἐσίας σωζομένης ἀμεταβλήτου, καὶ ἄλλη ἐσία προσληφθῇ, καθ' ὃν ὁ στρατηγὸς γίνεται ὡπλισμένος. ἀλλ' ἔστε κατὰ τὸν πρῶτον τρόπον ὁ λόγος σαρξ ἐγένετο· ἐ γὰρ ἡ φύσις μετεβλήθη· ἔστε κατὰ τὸν δεύτερον· ἐ γὰρ ἡ προσγενομένη σαρξ συμβεβηκὸς, ἀλλ' ἐσία καὶ αὐτή· λοιπὸν οὖν κατὰ τὸν τρίτον τρόπον χρὴ νοεῖν τὸ ῥητόν. δίκην γὰρ στρατηγοῦ τὴν σάρκα περιθέμενος, τὸν πολέμιον τῆς ἡμετέρας Φύσεως κατεπολέμησε.

Ἐγένετο δὲ ἔπεν, ἀναιρῶν τὴν βλασφημίαν τῶν λεγούντων, ὅτι σαρξ ἐφαντάσθη. χρησάμενος γὰρ

[1]) ἔσης, abest. Λ.

natum est verbum. Vsus enim hoc verbo, Factum est, confirmauit quod vere et non phantastice incarnatum est. Verum ne diuinae substantiae mutationem intelligas, dicit.

Vers. 14. *Et habitauit in nobis.* Habitauit in nostra carne, in ea quae nobis propinqua est, in ea quae a nobis assumta est. Quod si aliud est is qui habitat, et aliud habitatio: verbum secundum substantiam et naturam aliud mansit a carne. Nam secundum coniunctionem et vnionem, vnum est verbum suscipiens, caroque suscepta, seruatis etiam post vnionem, immutatis atque inconfusis duabus ineffabiliter naturis.

Vers. 14. *Et — eius.* Gloriam verbi, virtutem diuinitatis, quae per carnem tanquam per velum illuxit. Quae autem erat illa? Certe nunquam antea visa variaque miracula: perlucida ac supernaturalis transformatio: et tempore passionis solis praeter naturam obscuratio, formidabilis veli scissio, horribilis terrae motus, petrarum scissiones, monumentorum apertiones, mortuorum suscitationes: quodque omnium caput est, mirabilior quam dici aut cogitari potest domini resurrectio, et post hanc quaecunque glorioſa Apostoli deinceps conspexerunt.

Vers. 14. *Gloriam — patre.* Gloriam, non qualis est sanctorum beatorum vel angelorum, sed gloriam vere vnigeniti. Nam hic dictio ὡς Tanquam, idem significat quod Vere.

Vnigeniti autem a patre, siue natura filii Dei. Vnigenitum enim a matre nominari, declarat hunc

natura

*) δὲ, abest. A.

γὰρ τῇ λέξει, τῇ ἐγένετο, ἐβεβαίωσεν, ὅτι κατὰ ἀλήθειαν, καὶ ὁ κατὰ φαντασίαν ἐνηνθρώπησεν. ἵνα[2]) δὲ μὴ μεταβολήν τινα τῆς θείας οὐσίας ἐννοήσῃς φησί.

Vers. 14. Καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν. Ἐσκήνωσεν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ σαρκὶ, ἐν τῇ συγγενεῖ ἡμῶν, ἐν τῇ ἐξ ἡμῶν προσληφθείσῃ. εἰ γὰρ ἕτερον τὸ σκηνοῦν, καὶ ἕτερον ἡ σκηνὴ, ἕτερος ἔμεινεν ὁ λόγος παρὰ τὴν σάρκα, κατὰ τὴν οὐσίαν καὶ φύσιν. κατὰ γὰρ τὴν συνάφειαν καὶ ἕνωσιν ἓν ἐστιν ὁ προσλαβὼν λόγος, καὶ ἡ προσληφθεῖσα σὰρξ, σωζομένων καὶ[3]) μετὰ τὴν ἕνωσιν ἀτρέπτων καὶ ἀσυγχύτων τῶν δύο φύσεων ἀποῤῥήτως.

Vers. 14. Καὶ — αὐτοῦ. Τὴν δόξαν τὸ λόγῳ, τὴν δύναμιν τῆς θεότητος, διὰ τῆς σαρκὸς λάμψασαν, ὡς διὰ παραπετάσματος. τίς δὲ ἦν αὕτη; τὰ ἄπειρα καὶ ποικίλα θαύματα, ἡ ὑπέρλαμπρος καὶ ὑπερφυὴς μεταμόρφωσις. καὶ κατὰ τὸν καιρὸν τῆς σταυρώσεως, ὁ παρὰ φύσιν σκοτισμὸς τοῦ ἡλίου, τὸ φοβερὸν σχίσμα τοῦ καταπετάσματος, ὁ φρικτὸς κλόνος τῆς γῆς, τὰ σχίσματα τῶν πετρῶν, αἱ τῶν μνημείων ἀνοίξεις, αἱ τῶν νεκρῶν ἐγέρσεις, καὶ τὸ κεφάλαιον πάντων, ἡ ὑπὲρ λόγον καὶ νοῦν ἀνάστασις τοῦ δεσπότου, καὶ ὅσα μετὰ ταύτην θεοπρεπῆ καθεξῆς οἱ ἀπόστολοι ἐθεάσαντο.

Vers. 14. Δόξαν — πατρός. Δόξαν, οὐχ οἵαν ἡ τῶν δοξασθέντων ἁγίων ἢ ἀγγέλων, ἀλλὰ δόξαν ὄντως μονογενοῦς. τὸ γὰρ ὡς, ἐνταῦθα τὸ ὄντως δηλοῖ.

Μονογενὴς δὲ, ἀπὸ πατρὸς, ἤγουν, φύσει υἱοῦ τοῦ θεοῦ. τὸ μὲν γὰρ ὀνομάζεσθαι μονογενῆ ἀπὸ μητρὸς, φύσει υἱὸν τῆς παρθένου τοῦτον ἑρμηνεύει·

[3]) καὶ, abest. A.

natura filium virginis: dici vero vnigenitum a patre, hunc natura Dei filium praedicat.

Vers. 14. *Pleum gratia et veritate.* Confirmans amplius quod verbum caro factum, nihil ob hoc diminutum sit, ait: Plenum erat gratia diuina et veritate: gratia quidem in admirandis operibus: veritate autem in doctrina. Et praeterea gratia, quia cuncta poterat: veritate vero, quia nihil in eo phantasticum erat.

Vers. 15. *Iohannes — clamat.* Etsi ego inquit quibusdam non satis fide dignus videor, Iohannes ante me testimonium de ipsius diuinitate perhibet: Iohannes inquam ille, cuius nomen magnum ac celebre erat apud omnes Iudaeos. Nec solum testificatur, verum etiam clamat, siue cum libertate vociferatur, ac metu omni sepositio praedicat. Audi vero quid testificetur et clamet.

Vers. 15. *Dicens — fuit.* Dixit enim hoc, aliaque similia Iudaeis de Christo antequam ipse appareret aut manifestaretur tanquam prophetа, vt fama eius praeoccuparentur: et quum postmodum appareret, facilius testimonium de illo reciperetur. Siquidem Matthaeus scribit eum dixisse: Qui post me venit, fortior me est, cuius non sum dignus calceamenta portare.

Quid est autem, Post me venturus est qui ante me fuit? hoc est, post paululum ad vos venturus est, qui licet vt homo nondum apparuit, gloria tamen ac maiestate me praecedit: nam maxime

4) αὐτοῦ, abest. A.

ἑρμηνέυει· τὸ δὲ λέγεσθαι μονογενῆ ἀπὸ πατρὸς, φύσει υἱὸν τὸ θεὸ τοῦτον ἀνακηρύττει.

Vers. 14. Πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας. Ἔτι βεβαιῶν, ὅτι ὁ λόγος, σὰρξ γενόμενος, ἐδὲν ἠλαττώθη παρὰ τοῦτο, λέγει, ὅτι πλήρης ἦν χάριτος θείας καὶ ἀληθείας. χάριτος μὲν, ἐν ταῖς θαυματουργίαις· ἀληθείας δὲ, ἐν ταῖς διδασκαλίαις. καὶ χάριτος μὲν, ἐν τῷ πάντα δύνασθαι· ἀληθείας δὲ, ἐν τῷ μηδὲν ἔχειν φαντασίας.

Vers. 15. Ἰωάννης — κέκραγεν. Εἰ καὶ μὴ ἐγώ, φησι, δοκῶ τισιν ἴσως ἀξιόπιστος, ἀλλὰ πρὸ ἐμοῦ ὁ ἰωάννης μαρτυρεῖ περὶ τῆς θεότητος [4]) αὐτοῦ· ἰωάννης ἐκεῖνος, ᾧ τὸ ὄνομα μέγα καὶ περιβόητον παρὰ πᾶσι τοῖς ἰουδαίοις. καὶ οὐχ ἁπλῶς μαρτυρεῖ, ἀλλὰ καὶ κέκραγεν, ἤγουν, βοᾷ μετὰ παῤῥησίας, κηρύττει μετὰ ἐλευθερίας, χωρὶς πάσης ὑποστολῆς. τί δὲ μαρτυρεῖ καὶ κέκραγεν, ἄκουσον·

Vers. 15. Λέγων· [5]) — γέγονεν. Εἶπε γὰρ τοῦτό τε καὶ ἄλλα τοιαῦτα περὶ τοῦ χριστοῦ τοῖς ἰουδαίοις, πρὸ τῆ φανῆναι αὐτὸν, ὡς προφήτης, καὶ ἵνα τῇ περὶ αὐτοῦ φήμῃ προκατασχεθῶσιν, καὶ λοιπὸν φανέντος, εὐπαράδεκτος ἡ περὶ αὐτοῦ μαρτυρία γένηται. καὶ γὰρ καὶ ματθαῖος ἔγραψεν, ὅτι ἔλεγεν, [6]) ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος, ἰσχυρότερός μου ἐστὶν, οὗ οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς τὰ ὑποδήματα βαστάσαι.

6) Matth. 3, 11.

Τί δέ ἐστιν, ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος, ἔμπροσθέν μου γέγονεν; ὁ μετὰ μικρὸν ἐρχόμενος πρὸς ὑμᾶς, ὁ ὅσον οὔπω ἐμφανιζόμενος ὑμῖν, ὡς ἄνθρωπος, ὑπερέβη με τῇ δόξῃ καὶ μεγαλειότητι. παύυ

5) Λέγων in interpretatione non habet Hentenius. Neque tamen in praefatione monuit, cur omiserit.

me glorificandus et exaltandus est. Quod autem futurum est, more prophetiae, quasi iam factum sit, dixit. Deinde ponit etiam causam huiusmodi sublimitatis.

Vers. 15. *Quia prior me erat.* Quia me tanquam Deus praecedebat.

Vers. 16. *Et — accepimus.* Quum ipsum dixisset plenum gratia et veritate, ac fontem omnis boni perennem et inexhaustum esse demonstrasset, ait: Nos etiam omnes discipuli de tali ipsius plenitudine per participationem accepimus.

Vers. 16. *Et gratiam pro gratia.* Nouum testamentum pro veteri. Quod autem de his loquatur, ex sequentibus manifestum est: interim autem scito quod et hoc et illud Gratiam nominauit, quia vtrumque gratis accipientibus datum est, Deo ipsis propria sua misericordia gratificante, non ob praecedentes illorum virtutes rependente.

Quemadmodum autem dicuntur lex et lex, testamentum ac testamentum, multaque alia nomina habent communia: ita quoque gratia et gratia nominantur.

Haec autem aequiuoca sunt non synonyma: illa siquidem quae veteris sunt, rudem expressionem duntaxat significant et imitationem, quae autem noui, perfectionem: et illa sane omnibus conueniunt, haec autem solis viris:

Vel potius illa viris, ista vero angelis. Differentiam consequenter ipsorum ab his qui ea administrauerunt ostendit.

Vers. 17. *Quia — fuit.* Lex quidem, siue vetus testamentum per Mosen mediatorem data

[a]) ἀμφότερα. A.

πάνυ γὰρ μέλλει δοξαθῆναι καὶ μεγαλυνθῆναι. ὡς γεγενημένον δὲ εἶπε τὸ μέλλον, νόμῳ προφητείας. εἶτα τίθησι καὶ τὴν αἰτίαν τῆς τοιαύτης ὑπεροχῆς.

Vers. 15. Ὅτι πρῶτός μου ἦν. Ὅτι ὑπερκείμενός μέ ἦν, ὡς θεός.

Vers. 16. Καὶ — ἐλάβομεν. Εἰπὼν, ὅτι πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας ἦν, καὶ δείξας αὐτὸν πηγὴν παντὸς ἀγαθοῦ ἀένναον καὶ ἀκένωτον, φησὶν, ὅτι καὶ ἡμεῖς πάντες οἱ μαθηταὶ ἐκ τῆ τοιούτου πληρώματος αὐτοῦ ἐλάβομεν κατὰ μετοχήν.

Vers. 16. Καὶ χάριν ἀντὶ χάριτος. Τὴν καινὴν διαθήκην, ἀντὶ τῆς παλαιᾶς. ὅτι δὲ περὶ τούτων λέγει, δῆλον ἀπὸ τῶν ἑφεξῆς. τέως δὲ χάριν καὶ ταύτην κἀκείνην ὠνόμασε, διότι κατὰ χάριν ἀμφότεραι [7]) ἐδόθησαν τοῖς λαβοῦσι, χαριζομένου τοῦ θεοῦ τούτοις δι' ἔλεον οἰκεῖον, οὐκ ἀμειβομένου τούτους διὰ [7]) προλαβέσας ἀρετὰς αὐτῶν.

Ὥσπερ δὲ διαθήκη καὶ διαθήκη λέγονται, καὶ νόμος καὶ νόμος, καὶ πολλὰ τοιαῦτα ὀνόματα κοινὰ ἔχουσιν· ἔστω καὶ χάρις [8]) καὶ χάρις ὀνομάζονται.

Ὁμωνύμως δὲ πάντα, καὶ οὐ συνωνύμως. τὰ ἐκείνης μὲν γὰρ στοιχείωσις, τὰ ταύτης δὲ τελείωσις· κἀκεῖνα μὲν παισὶ προσήκοντα· ταῦτα δὲ ἀνδράσιν.

Ἢ ἐκεῖνα μὲν ἀνδράσι, ταῦτα δὲ ἀγγέλοις. εἶτα δεικνύει τὸ διάφορον αὐτῶν, ἀπὸ τῶν διακονησαμένων αὐτοῖς.

Vers. 17. Ὅτι — ἐγένετο. Ὁ νόμος μὲν, ἤτουν, ἡ παλαιὰ διαθήκη διὰ μωϋσέως μεσολα-

7) τὰς, interponit. A.
8) ἔστω καὶ χάριν ὀνομάζονται. A.

data est, gratia vero siue nouum testamentum per Iesum Christum nullo altero mediante. Et Moses quidem seruus erat: quodque a Deo accepit, hoc dedit: Christus autem dominus erat, et ipse tanquam Deus nouum condidit testamentum. Quantum est igitur Mosis a Christo discrimen, tantum sane et horum. Superius certe Gratiam et gratiam dixit ob causam ibidem dictam: hic autem nouum duntaxat testamentum Gratiam nominauit, vtpote verius gratiam. Nam solum ipsum peccatorum condonat remissionem, regenerationem, adoptionem, regnum coelorum tribuit, ac bona quae oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderunt.

Vbi vero dixisset Gratia, addidit, Et veritas, infallibilem ipsam esse attestans ac perfectam: illa siquidem gratia erat imperfecta. Lex enim, vt ait Apostolus, nihil ad perfectum adduxit: haec autem perfecta, vtpote perfecte operans. Quanto ergo maiori gratia digni habiti sumus, tanto ad maiorem obligamur virtutem, ne tanto beneficio indigne conuersantes, dignum tanta ignauia supplicium sustineamus.

Vers. 18. *Deum — enarrauit.* Qua consequentia venerit ad hoc euangelista, aduerte. Postquam differentiam demonstrauit legis et gratiae, rationabilem etiam differentiae causam addit: quod legem quidem attulit Moses, homo qui Deum non vidit: etenim Deum nemo vidit vnquam, ideoque lex inferior est, vtpote ab homine delata. Gratiam vero siue euangelium vnigenitus filius qui versatur in sinu patris, semperque Deum videt, nempe Deus ipse, illud enarrauit, ordinauit ac docuit: ideoque potior est gratia, quippe

σολαβήσαντος ἐδόθη τοῖς ἑβραίοις· ἡ χάρις δὲ, ἤγουν, ἡ νέα, διὰ ἰησοῦ χριστοῦ ἐγένετο, ἑδενὸς ἑτέρου μεσολαβήσαντος. καὶ μωϋσῆς μὲν δοῦλος ἦν, καὶ ὅπερ ἔλαβεν ἐκ θεοῦ, τοῦτο ἔδωκε· χριστὸς δὲ δεσπότης ἦν, καὶ αὐτὸς ἐποίησε τὴν νέαν, ὡς θεός. ὅσον οὖν τὸ διάφορον μωϋσέως καὶ χριστοῦ· τοσοῦτον ἄρα καὶ τούτων. ἄνω μὲν οὖν χάριν καὶ χάριν εἶπε, διὰ τὴν ἐκεῖ ῥηθεῖσαν αἰτίαν· ἐνταῦθα δὲ, μόνην τὴν νέαν διαθήκην ἐκάλεσε χάριν, ὡς μᾶλλον χάριν. μόνη γὰρ αὕτη χαρίζεται ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, ἀναγέννησιν, υἱοθεσίαν, βασιλείαν ἐρανῶν, καὶ ἁγαθὰ, ἃ p) ὀφθαλμὸς οὐκ ἑδε, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη. p) 1 Cor. 2, 9.

Εἰπὼν δὲ, ὅτι ἡ χάρις, προσέθηκεν, ὅτι καὶ ἡ ἀλήθεια· τὸ ἀψευδὲς αὐτῇ προσμαρτυρῶν, ἢ τὸ τέλειον. ἐκείνη μὲν γὰρ ἡ χάρις ἀτελής· ὁ νόμος q) γὰρ ἑδὲν ἐτελείωσε, φησὶν ὁ ἀπόστολος· αὕτη δὲ τελεία, ὡς τελειοποιός. ὅσον οὖν μείζονος χάριτος ἠξιώθημεν, τοσοῦτον μείζονα ἀρετὴν ὀφείλομεν, ἵνα μὴ, ἀναξίως τῆς τηλικαύτης εὐεργεσίας πολιτευσάμενοι, ἀξίαν τῆς τηλικαύτης ῥαθυμίας δίκην ὑφέξομεν. q) Hebr. 7, 19.

Vers. 18. Θεὸν — ἐξηγήσατο. Ἐκ ποίας ἀκολουθίας εἰς τοῦτο ἦλθεν ὁ εὐαγγελιστὴς, πρόσχες. δείξας τὸ διάφορον τοῦ νόμου τε καὶ τῆς χάριτος, ἐπάγει καὶ αἰτίαν εὔλογον τῆς διαφορᾶς, ὅτι τὸν μὲν νόμον μωϋσῆς ἐκόμισεν, ἄνθρωπος, μὴ ἑωρακὼς τὸν θεόν· καὶ γὰρ θεὸν ἑδεὶς ἑώρακε πώποτε· καὶ διὰ τοῦτο ἔσιν ἐλάττων ὁ νόμος, ὡς παρὰ ἀνθρώπου κομισθείς· τὴν δὲ χάριν, ἤτοι, τὸ εὐαγγέλιον, ὁ μονογενὴς υἱὸς, ὁ ἐνδιαιτώμενος τῷ κόλπῳ τοῦ πατρὸς, καὶ ἀεὶ ὁρῶν τὸν θεὸν, ὡς θεὸς, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο, συνέταξεν, ἐδίδαξε· καὶ διὰ τοῦτο μείζων ἡ χάρις,

quippe a Deo facta, qui Deum intuetur, et ea quae Dei sunt cognoscit.

Sed quomodo dixit, Deum nemo vidit vnquam? Nam et Iesaias Deum vidit sedentem super solium excelsum et eleuatum: Iezeciel autem vidit ipsum sedentem super Cherubim. Daniel praeterea ipsum vidit sedentem antiquum dierum: et alii quoque ipsum viderunt. Sed id non veluti secundum naturam erat, sed sicut iuxta similitudinem apparebat. Nam si ipsum iuxta suam naturam vidissent, nequaquam variis modis vidissent: simplex enim et sine figura est, et neque sedet, neque stat, neque ambulat: nam haec corporum sunt. Vnde et dicit: Ego visiones multiplicaui, et in manu prophetarum assimulatus sum: visiones diuersas ac similitudinem significans.

Nominatur autem vnigenitus filius, quod solus patri natus sit, soloque patre genitus. Pater quoque solum est pater, non etiam filius alicuius, vt alii sint patres: filius etiam solum natus est, non pater etiam alicuius, vt plures essent filii. Ad haec quia vnico ac proprio modo natus est, qui nec dici, nec cogitari potest, non corporum more. Dicitur autem filius, quod eiusdem sit cum patre substantiae: nec solum hoc, sed quia etiam ab eo est. Sinum vero dixit patris, non quod Deus sinum habeat: nam sinus corporum est: sed per hoc quod dicit, Qui est in sinu patris: proprium et consubstantiale filii significauit.

Potest quoque et alio modo dici, quod prioris dicti videlicet, Deum nemo vidit vnquam, confirmatio est id quod sequitur, Vnigenitus filius qui

est

*) τάτε, pro τῷ. A.

ὡς παρὰ θεῦ γεγονυῖα, τοῦ ὁρῶντος τὸν θεὸν, καὶ γινώσκοντος τὰ τοῦ θεοῦ.

Ἀλλὰ πῶς εἶπεν, ὅτι θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε; καὶ γὰρ ἡσαΐας μὲν εἶδε τὸν κύριον καθήμενον r) ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου· ἰεζεκιὴλ δὲ εἶδεν αὐτὸν καθήμενον s) ἐπὶ τῶν χερουβὶμ· καὶ δανιὴλ t) δὲ εἶδεν αὐτὸν καθήμενον παλαιὸν ἡμερῶν· καὶ ἄλλοι δὲ τοῦτον ἑωράκασι. πλὴν οὐχ ὡς ἦν, κατὰ φύσιν, ἀλλ' ὡς ἐφαίνετο, καθ' ὁμοίωσιν. εἰ γὰρ αὐτὴν ἑώρων τὴν αὐτοῦ φύσιν, οὐκ ἂν διαφόρως αὐτὴν ἑώρων. ἁπλῆ γάρ τίς ἐστι καὶ ἀσχημάτιστος, καὶ οὔτε κάθηται, ἵστε ἕστηκεν, ἵστε περιπατεῖ. ταῦτα γὰρ καὶ τὰ τοιαῦτα τῶν σωμάτων εἰσί. διὸ καὶ ἔλεγεν· ἐγὼ u) ὁράσεις ἐπλήθυνα, καὶ ἐν χερσὶ προφητῶν ὡμοιώθην· τὰς διαφόρους ὁράσεις καὶ τὴν ὁμοίωσιν δηλῶν.

r) Isai. 6, 1.
s) Ezech. 10, 18.
t) Daniel. 7, 9.
u) Osee. 12, 10.

Μονογενὴς μὲν οὖν ὁ υἱὸς ὀνομάζεται, ὅτι μόνος γεννᾶται τῷ πατρὶ, καὶ ὅτι ἐκ μόνου γεννᾶται πατρός. ὁ γὰρ πατὴρ αὐτοῦ μόνον ἐστὶ πατὴρ, ἐ μὴν καὶ υἱός τινος, ὡς οἱ ἄλλοι πατέρες· καὶ ὅτι μόνον γεννᾶται υἱὸς, ἐ μὴν καὶ πατήρ τινος, ὡς οἱ ἄλλοι υἱοί· καὶ ὅτι μονοτρόπως γεννᾶται, ἤγουν, ἰδιοτρόπως, καὶ ὑπὲρ ἔννοιαν καὶ λόγον, καὶ οὐχ, ὡς τὰ σώματα. υἱὸς δὲ λέγεται, ὅτι ταὐτόν ἐστι τῷ πατρὶ κατ' οὐσίαν, καὶ οὐκ ἐκεῖνο μόνον, ἀλλ' ὅτι κἀκεῖθεν. κόλπον δὲ τὸ πατρὸς εἶπεν, οὐχ ὡς τὸ θεῦ κόλπον ἔχοντος· τῶν σωμάτων γὰρ ὁ κόλπος· ἀλλὰ διὰ τοῦ εἰπεῖν, ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ πατρὸς, τὸ γνήσιον τοῦ υἱοῦ καὶ ὁμοούσιον καὶ ἀχώριστον ἐσήμανεν.

Ἔστι δὲ καὶ ἕτερος εἰπεῖν, ὅτι τοῦ ῥητοῦ, τῷ λέγοντος, ὅτι θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε, ἐπιβεβαίωσίς ἐστι τὸ ἕτερον ῥητὸν, τὸ φάσκον, ὅτι

eſt in ſinu patris ipſe enarrauit, hoc eſt ipſe docuit quod Deum nemo vidit vnquam. Nam de hoc variis locis Chriſtus loquutus eſt, ſicut in ſequentibus manifeſtum erit. Nulla itaque creatura Deum videt, non materialis tantum, ſed et immaterialis: ſiquidem ipſis quoque immaterialibus virtutibus inuiſibilis eſt Deus in ſua natura, licet prout ſibi conceditur Deum videant.

Verſ. 19. *Et — Iohannis.* Hoc inquam de quo nunc in progreſſu dicturus eſt.

Verſ. 19. *Quando — es?* Teſtimonium videlicet datum quando miſerunt Iudaei et caetera. Siquidem pontifices et ſacerdotes populi, quum circa Chriſti partum admiranda audiſſent: ſumto praeterea de ſapientia ac prudentia illius experimento, quando duodecim annorum factus immixtus eſt doctoribus, audiens illos et interrogans, veluti ſcripſit Lucas: obſtupeſcebant, inuidiaque agitari coeperunt. Quum autem et Iohannem poſtea multa ac mirabilia de ipſo ad ſuum baptisma accedentibus dixiſſe audiſſent, intellexerunt enim quod talia de illo diceret, magis turbati ſunt: miſſisque ab Ieroſolymis ſacerdotibus ac leuitis ſiue miniſtris interrogauerunt eum, Tu quis es? non tanquam id ignorantes: nam cunctis nota erant quae circa natiuitatem eius contigerant: quaeque in eius circumciſione ac nominis impoſitione, ita vt omnes dicerent, Quisnam puer hic erit? ſed prae malitia ignorantiam ſimulant. Nec dicunt, Quis es, ſed Tu quis es? ac ſi dicerent: Si maior te eſt quem tu praedicas, tu ergo quis es? erga quem magnopere affecti ſumus, et de quo magnificam habemus opinionem, quemque vehementer colimus.

Puta-

[1]) καὶ, interponit. A.

ὅτι ὁ μονογενὴς υἱὸς, ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ πατρὸς, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο, τουτέστιν, ἐκεῖνος ἐδίδαξεν, ὅτι θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε. περὶ τούτου γὰρ διαφόρως ὁ χριστὸς εἶπεν, ὡς προβαίνοντες εὑρήσομεν. οὐδεὶς δὲ κτιστὸς, οὐ μόνον ὑλικὸς, ἀλλ' οὐδὲ ἄϋλος. καὶ αὐταῖς γὰρ ταῖς ἀΰλαις δυνάμεσιν ἀόρατός ἐστι κατὰ φύσιν, ὁρώσαις, ὡς ἐφικτὸν, αὐταῖς.

Vers. 19. Καὶ — ἰωάννε. Λύτη, περὶ ἧς εἰπεῖν μέλλει προϊών.

Vers. 19. Ὅτε — εἶ; Ἡ γενομένη δηλονότι, ὅτε ἀπέστειλαν οἱ ἰουδαῖοι, καὶ τὰ ἑξῆς. οἱ γὰρ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ, πυνθανόμενοι μὲν x) τὰ κατὰ τὸν τόκον τοῦ χριστοῦ παράδοξα, λαβόντες δὲ καὶ πεῖραν τῆς συνέσεως αὐτοῦ, ὅτε δωδεκαέτης ὢν συνέμιξε τοῖς διδασκάλοις, ἀκούων καὶ ἐπερωτῶν αὐτούς, ὡς ὁ λουκᾶς x) ἱστόρησεν, ἐθορυβοῦντο, καὶ φθόνον ὠδίνειν ἤρχοντο· θεασάμενοι δὲ καὶ τὸν ἰωάννην ὕστερον πολλὰ καὶ μεγάλα περὶ αὐτοῦ λέγοντα πρὸς τοὺς ἐρχομένους ἐπὶ τὸ βάπτισμα· συνῆκαν γὰρ, ὅτι περὶ ἐκείνε τὰ τοιαῦτα λέγει· μᾶλλον ἐταράχθησαν, καὶ ἀποστείλαντες ἐξ ἱεροσολύμων ἱερεῖς καὶ λευίτας, ἤτοι διακόνες, ἐπηρώτων αὐτὸν, σὺ τίς εἶ; οὐχ ὡς ἀγνοοῦντες· πᾶσι γὰρ ἦσαν γνώριμα τά τε κατὰ τὴν γέννησιν αὐτοῦ, καὶ τὰ κατὰ τὴν περιτομὴν καὶ κλῆσιν, ὡς καὶ λέγειν ἅπαντας, τί ἄρα τὸ y) παιδίον τοῦτο ἔσται; ἀλλὰ κακοήθως ἀγνοιαν ὑποκρινόμενοι, καὶ οὐ λέγουσιν, ὅτι τίς εἶ, ἀλλ' ὅτι σὺ τίς εἶ; ἐμφαίνοντες, ὡς εἰ μείζων σου ἐστὶν ὁ παρὰ σοῦ κηρυττόμενος· λοιπὸν σὺ τίς εἶ, πρὸς ὃν πάντες ἀνεπτερώθημεν, καὶ περὶ οὗ μεγάλην ὑπόληψιν ἔσχομεν, καὶ ὃν διαφερόντως ἐσεβάθημεν.

x) Luc. 2, 46.

y) Ioh. 1, 66.

Putabant enim insipienter, quod licet in caeteris vigilantius excubare videretur, attamen humanum quiddam tanquam homo sentiret, ac gloriae amore illectus, Christum se esse responderet, et deinceps ipsius Iesu fama extingueretur, ob quam omnes oriebantur anxietates. Nam et hac de causa non vulgares quosuis miserunt, sed sacerdotes et leuitas, idque ex Ierosolymis vtpote praestantiores atque astutiores cunctis, qui ex aliis erant ciuitatibus.

Vers. 20. *Et — negauit.* Confessus est, veritatem scilicet: nam verax erat ac solidus.

Vers. 20. *Et — Christus.* Virtutem eius confirmans, rursum idem repetit. Neque enim solum ambitionis omnino nihil passus est, aut dominicam non arripuit gloriam, sed nec eam quae a multis dabatur respexit. Et vide prudentiam. Non dixit quis esset quod postmodum fecit, sed ad mentem eorum accedens, et quid velint agnoscens, recte id a principio abstulit, quod ipsum sperabant responsurum. Dixit enim, Non sum ego Christus.

Vers. 21. *Et — sum.* Iam conatu frustrati, ad aliud conuertuntur, intentumque suum obumbrare volentes dicunt: Quid ergo, Elias es tu? vt videantur simpliciter ac sine malitia interrogare: Siquidem expectabant etiam venturum Eliam. Scriptum est enim apud Malachiam prophetam: Mittam vobis Eliam Thesbiten, qui conuertet cor patris ad filium. Rursum ergo rogant, ne suspecti habeantur.

Vers. 21.

a) δόξαν. A. Paulo ante haud dubie vitiose inuenit περιφρονηθῆναι Hentenius. Sed lectio meorum Codd. proba est.

Ὠιήθησαν γὰρ ἀνοήτως, ὅτι τοῦ λοιποῦ περιφρονηθῆναι δόξας,[2]) ἀνθρώπινόν τι πείσεται καὶ αὐτός, ὡς ἄνθρωπος, καὶ ὑπὸ φιλοδοξίας ἑαυτὸν εἶναι τὸν χριστὸν[3]) ἂν εἴποι, καὶ λοιπὸν ἡ περὶ τοῦ ἰησοῦ σβεσθήσεται φήμη, καθ' ἣν πάντα ἐπραγματεύοντο. διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἀπέστειλαν οὐχ ἁπλῶς τινὰς, ἀλλ' ἱερεῖς καὶ λευίτας, καὶ τούτους ἐξ ἱεροσολύμων, ὡς διαφορωτέρους τῶν ἐξ ἁπάσης ἑτέρας πόλεως καὶ πανουργοτέρους.

Vers. 20. Καὶ — ἠρνήσατο. Ὡμολόγησε, τὴν ἀλήθειαν δηλονότι, ὡς ἀληθὴς καὶ σεβαστός.

Vers. 20. Καὶ — χριστός. Τὸ αὐτὸ πάλιν λέγει, τὴν ἀρετὴν αὐτοῦ βεβαιῶν. ὅτι οὐ μόνον οὐκ ἔπαθέ τι φιλόδοξον, ἐδ' ἐπεκύδησε τῇ δόξῃ τῇ δεσποτικῇ, ἀλλὰ καὶ δεδομένην παρὰ τῶν πολλῶν, ἃ προσήκατο. καὶ ὅρα σύνεσιν. οὐκ εἶπε, τίς ἐσιν, ὅπερ ὕστερον ἐποίησεν, ἀλλὰ πρὸς τὴν διάνοιαν αὐτῶν ἀπιδὼν, καὶ, τί βέλονται, γνοὺς, εὐθέως ἐκ προοιμίων ἀνεῖλεν, ὅπερ εἰπεῖν αὐτὸν ἤλπιζον. εἶπε γὰρ, ὅτι οὐκ εἰμὶ ἐγὼ ὁ χριστός.

Vers. 21. Καὶ — εἰμί. Ἀποτυχόντες ἤδη τῆς μηχανῆς, ἐφ' ἕτερον τρέπονται, συσκιάσαι τὸν σκοπὸν αὐτῶν βελόμενοι, καὶ λέγουσι· τί οὖν, ἠλίας εἶ σὺ; ἵνα δόξωσιν ἁπλῶς καὶ ἀπεριέργως ἐρωτᾶν. καὶ γὰρ προσεδόκων ἥξειν καὶ τὸν ἠλίαν. γέγραπται γὰρ ἐν τῷ προφήτῃ μαλαχίᾳ· ἀποστελῶ[z]) ὑμῖν ἠλίαν τὸν θεσβίτην, ὃς ἀποκαταστήσει καρδίαν πατρὸς πρὸς υἱόν. πάλιν οὖν ἐρωτῶσιν, ἵνα ἀνθρωποι γένωνται.

z) Malach. 4, 4. 5.

3) χριστὸν ἀνείπῃ. B.

Vers. 21. *Es tu ille propheta? Et respondit, non.* Non dicunt, Es tu propheta: nam sciebant eum esse prophetam: sed es tu ille propheta, de quo scripsit Moses? Scripsit enim eis dicens, Prophetam suscitabit vobis dominus, ipsum vt me audietis. Ille autem erat Christus.

Vers. 22. *Dixerunt — v. 23. propheta.* Quum ad omnia patienter respondisset, nunc etiam dicit quis sit. Ego inquit sum illa vox de qua scriptum est, Vox clamantis in deserto: Dirigite viam domini et caetera. Hoc autem verbum pulchre exponitur tertio iuxta Matthaeum capite: quare itaque ibi expositionem ipsius.

Vers. 24. *Et qui — pharisaeis.* Significauit etiam ipsorum sectam, repraesentans obliquam eorum curiositatem.

Vers. 25. *Et interrogauerunt — propheta?* Quum perficere non potuissent quod intendebant, accusatione nituntur hunc attrahere, vt vel timore cogeretur dicere, quod non erat. Rursum autem magnam demonstrat aequitatem.

Vers. 26. *Respondit — nostis.* Eo enim tempore Christus immixtus erat populo: nam quasi vnus e vulgo veniebat ad baptismum, quod diuina reuelatione Iohanni innotuerat. Id autem quod addit, Quem vos non nostis, de illius diuinitate dictum est.

Vers. 27. *Ipse — fuit.* De quo videlicet verbum istud dicebam. Est autem superius declaratum.

Vers. 27. *Cuius — calceamenti.* Sublimiter id quod est in Christo incomparabile hinc demon-

Vers. 21. Ὁ προφήτης εἶ σὺ; καὶ ἀπεκρίθη, Οὔ. Οὐ λέγουσιν, ὅτι προφήτης εἶ σύ· ἤδεσαν γὰρ, ὅτι προφήτης ἐστὶν· ἀλλ' ὅτι ὁ προφήτης εἶ σύ; δηλαδὴ ἐκεῖνος, περὶ οὗ ἔγραψε μωϋσῆς. ἔγραψε γὰρ αὐτοῖς, ὅτι προφήτην a) ὑμῖν ἀναστήσει κύριος ὁ θεὸς ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν, ὡς ἐμέ. αὐτοῦ ἀκούσεσθε. ἕτος δὲ ἦν ὁ χριστός. a) Deut. 18, 15.

Vers. 22. Εἶπον — v. 23. προφήτης. Ἀνεξικάκως αὐτοῖς ἐπὶ πᾶσιν ἀποκριθεὶς, νῦν λέγει, καὶ τίς ἐστιν· ὅτι ἐγώ εἰμι, περὶ οὗ τὸ, φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, εὐθύνατε τὴν ὁδὸν κυρίου, καὶ τὰ ἑξῆς. τοῦτο δὲ τὸ ῥητὸν ἡρμήνευται καλῶς ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον, καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν ἐξήγησιν αὐτοῦ.

Vers. 24. Καὶ οἱ — φαρισαίων. Ἐπεσημήνατο καὶ τὴν αἵρεσιν αὐτῶν, ἐμφαίνων τὸ περίεργον τούτων, καὶ σκολιόν.

Vers. 25. Καὶ ἠρώτησαν — προφήτης; Μὴ δυνηθέντες ἀνύσαι τὸ σπεδαζόμενον, ἐπιχειροῦσιν ἐγκλήματι τοῦτον ὑποβαλεῖν, ἵνα φοβηθεὶς ἀναγκασθῇ εἰπεῖν, ὅπερ οὐκ ἦν· ὁ δὲ πάλιν ἐνδείκνυται πολλὴν ἐπιείκειαν.

Vers. 26. Ἀπεκρίθη — οἴδατε. Ἦν γὰρ ὁ χριστὸς ἀναμεμιγμένος τότε τῷ λαῷ. ὡς εἰς γὰρ τῶν πολλῶν ἤρχετο ἐπὶ τὸ βάπτισμα. καὶ ἐγνώσθη τοῦτο τῷ ἰωάννῃ διὰ θείας ἀποκαλύψεως· τὸ δὲ, ὃν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε, περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ εἴρηται.

Vers. 27. Αὐτός — γέγονε. Περὶ οὗ δηλονότι τὸν λόγον τοῦτον ἔλεγον. ἡρμηνεύθη δὲ ἀνωτέρω.

Vers. 27. Οὗ — ὑποδήματος. Τὸ καθ' ὑπεροχὴν ἀσύγκριτον τοῦ χριστοῦ δείκνυσιν ἐντεῦθεν.

demonstrat, dicens, Neque inter postremos eius seruos numerari mereor, propter magnitudinem consideratae in eo diuinitatis. Postremis namque ministris aptari solent huiusmodi ministeria.

Quaere autem ad principium euangelii iuxta Marcum dicti illius expositionem quo dicitur, Et praedicabat dicens: Venit is qui me fortior est post me, cuius non sum idoneus vt procumbens soluam corrigiam calceamentorum ipsius.

Vers. 28. *Haec — baptizans.* Emendatiora exemplaria, In Bethabara scribunt: nam Bethania non est sita trans Iordanem aut in deserto, sed prope Ierosolyma. Demonstrat autem locum, ostendens quod multis praesentibus Iohannes ea quae de Christo erant praedicabat. Omnia vero quae interim acciderunt praetermittens: Puta quomodo baptizatus est, quomodo coelitus accepit testimonium: ieiunium praeterea quadraginta dierum in deserto ac tentationes, tanquam ab aliis iam euangelistis narrata, refert deinceps quae post descensum eius a deserto contigerunt, et ab illis relicta sunt.

Vers. 29. *Postero die — se.* In crastino post descensum eius a deserto scilicet: adhuc enim circa Iordanem permanebat Iohannes.

Quare

4) Codices probatiores cum Chrysostomo nunc appellat eos, qui sunt temere corrupti ab Origene. Vide, quae dixi ad h. l. in edit. N. Test. Quoniam haec Bethania non erat prope Hierosolymas, propterea Ioannes addidit, πέραν τοῦ ἰορδάνου. Teste ipso Origene, Heracleon etiam legit Bethania. Atque ita haud dubie legerunt omnes ante Origenem et Origenes ipse. Eadem hic crisis est, quae est Matth. 5, 22. in vocabulo εἰκῇ. Nam illud Origenes propter *suam* theologiam moralem, hoc propter *suam* geographiam correxit. *Man denke*

θεν, λέγων· ὅτι οὐδ' εἰς τοὺς ἐσχάτους αὐτῆ δέλεας ταχθῆναι δύναμαι, διὰ τὸ μέγεθος τῆς ἠνωμένης αὐτῷ θεότητος. τοῖς γὰρ ἐσχάτοις οἰκέταις ἐπιτέτραπται ἡ τοιαύτη ὑπηρεσία.

Ζήτησον δὲ καὶ ἐν προοιμίοις τοῦ κατὰ μάρκον εὐαγγελίου τὴν ἐξήγησιν τῆ, καὶ [b]) ἐκήρυσσε λέγων· ἔρχεται ὁ ἰσχυρότερός μου ὀπίσω μου, οὗ οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς κύψας λῦσαι τὸν ἱμάντα τῶν ὑποδημάτων αὐτῆ. b) Marc. 1, 7.

Vers. 28. Ταῦτα — βαπτίζων. Τὰ ἀκριβῆ[4]) τῶν ἀντιγράφων, ἐν βηθαβαρᾶ γράφεσιν. ἡ γὰρ βηθανία, ἃ πέραν τῆ ἰορδάνου, ἐδ' ἐπὶ τῆς ἐρήμου ἐστὶν, ἀλλ' ἐγγύς που τῶν ἱεροσολύμων. ἐπισημαίνεται δὲ τὸν τόπον, δεικνύων, ὅτι πολλῶν παρόντων ὁ ἰωάννης ἐκήρυττε τὰ περὶ τῆ χριστῆ. τα[5]) μεταξὺ δὲ πάντα παραδραμὼν, πῶς τε ἐβαπτίσθη, καὶ πῶς ἄνωθεν ἐμαρτυρήθη, καὶ τὴν ἐν τῆ ἐρήμῳ τεσσαρακονθήμερον νηστείαν, καὶ τοὺς πειρασμοὺς, ὡς τοῖς ἄλλοις εὐαγγελισταῖς ἀπηγγελμένα, λοιπὸν διηγεῖται τὰ μετὰ τὴν ἀπὸ τῆς ἐρήμου κάθοδον αὐτῆ, παραλελειμμένα τούτοις.

Vers. 29. Τῆ ἐπαύριον — αὐτόν. Τῆ ἐπαύριον, μετὰ τὴν ἀπο τῆς ἐρήμῳ κάθοδον αὐτῆ δηλονότι. ἔτι γὰρ παρὰ τὸν ἰορδάνην διέτριβεν ὁ ἰωάννης.

Καὶ

denke sich Köln am Rhein, an der Spree, an der Unstrut. Wenn ich nun sagte, Köln an der Elbe, und jemand wollte mich aus Büsching, mit dem doch des Origenes alte Weiber, von welchen er die Geographie gelernt, nicht zu vergleichen sind, widerlegen, wer würde nicht lachen? Und waren denn, nach so vielen Zerstörungen, noch alle kleine Flecken, als Origenes auf die Wanderschaft gieng?

[5]) τα, abest. A.

Quare autem venit ad ipsum? Quia suspicabantur quidam venisse tanquam peccatorem ad baptismum in poenitentiam more aliorum. Venit ergo nunc ad Iohannem, vt occasionem illi daret corrigendi perfectiori testimonio huiusmodi suspicionem.

Vers. 29. *Et — Dei.* Agnum ipsum appellauit, ad memoriam eis adducens vmbras veteris testamenti, ac Iesaiae prophetiam: tanquam diceret, Ecce agnus in lege figuratus, et ab Iesaia annuntiatus. Deinde addit etiam id quod praecipuum est eius, puta quod a Deo missus sit ad immolandum pro salute hominum.

Vel Dei, hoc est diuinus, propter suam diuinitatem.

Vers. 29. *Qui — mundi.* Agnus siquidem qui in lege sacrificabatur, vnius Israelitici populi auferebat peccatum tanquam figura, signum et vmbra veritatis. Agnus autem Dei immolatus, totius mundi aufert peccatum, et tanquam veritas, eos qui in mundo sunt purificat. Ille siquidem irrationalis erat, hic vero rationalis: nec solum hoc,

6) νῦν, abest. A.
7) Codex vterque in margine: ἐν τῇ θυσίᾳ.
8) Hic rursus vterque in margine habet: οὗτος τὰς ἁμαρτίας αἴρει. Respicit Ies. 53, 7.
9) Versus ergo triceſimus abest etiam a Codice Hentenii, vti ab vtroque Mosquensi, nisi quod in vno horum a manu recentiori additus est in margine. Sed vltima pars huius scholii, a vocabulis, πάλιν δὲ λέγει τὸ κ. τ. λ. satis declarat, Euthymium haec legisse. Nescio ergo, quo casu in tribus Codicibus desit. Quomodo hic versus legatur apud Origenem, notaui iam in mea N. Test. editione. Iunctim versum 30. et 31. laudat Orig. T. IV. p. 24.

Καὶ τίνος ἕνεκεν ἤρχετο πρὸς αὐτόν; ἐπείπερ ὑπώπτευόν τινες, ὅτι ὡς ἁμαρτωλὸς ἐβαπτίσθη καὶ αὐτὸς εἰς μετάνοιαν ἐπίσης τοῖς ἄλλοις· ἔρχεται νῦν [9]) πρὸς τὸν Ἰωάννην, διδοὺς αὐτῷ ἀφορμὴν, διορθώσασθαι τὴν τοιαύτην ὑποψίαν, διὰ μαρτυρίας ἐντελεστέρας.

Vers. 29. Καὶ — θεῦ. Ἀμνὸν αὐτὸν προσηγόρευσεν, ἀναμιμνήσκων αὐτοὺς τῆς τε τῶ νόμω σκιᾶς, καὶ τῆς ἡσαΐου προφητείας, καὶ λέγων· ἰδοὺ ὁ ἀμνὸς, ὁ ἐν τῷ νόμῳ [7]) σκιαγραφέμενος, καὶ ὑπὸ ἡσαΐου [8]) καταγγελλόμενος· εἶτα προστίθησι καὶ τὸ ἰδιαίτατον καὶ ἐξαίρετον αὐτῶ, ὅτι ὁ παρὰ θεῦ πεμφθεὶς εἰς σφαγὴν ὑπὲρ σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων.

Ἢ ὁ θεῖος, διὰ τὴν ἐν αὐτῷ θεότητα.

Vers. 29. Ὁ — κόσμου. [9]) Ὁ μὲν γὰρ ἀμνὸς τῶ νόμω θυόμενος ἁμαρτίαν ἑνὸς γένους ἀφῄρει τῶ ἰσραηλιτικοῦ· ὡς τύπος καὶ προχάραγμα καὶ σκιὰ τῆς ἀληθείας· ὁ δὲ ἀμνὸς τῶ θεῦ σφαγιασθεὶς τὴν ἁμαρτίαν τῶ κόσμου παντὸς ἀφαιρεῖ, καὶ καθαίρει τοὺς ἐν τῷ κόσμῳ, ὡς ἀληθεια. ἐκεῖνος μὲν γὰρ, ἄλογος· οὗτος δὲ, λογικός.

p. 24. Chrysostomi varietates etiam l. l. notatae. Per errorem autem Chrysost. T. VIII. p. 75. B. ὀπίσω μου ἔρχεται ἀνὴρ, Matthaeo tribuit, quae nullibi apud Matthaeum leguntur. Cyrillus Alexandrinus eo in loco, vbi hunc versum interpretatur, nihil mutat praeter hoc, quod ἐγὼ, post οὗ, omittit. Idem hunc versum repetit T. V. Part. II. in epistolis p. 186. et de recta fide p. 113. D. vbi etiam data opera euangelium Ioannis tractat. Hic seruat istud ἐγώ. Consistit ergo hic versus, cum ceterorum Codd. Graecorum auctoritate, tum vero etiam versionum et Patrum consensu.

hoc, verum etiam diuinus. Peccata autem non tantum animae dicit maculas, a quibus liberi sunt, qui eius seruant praecepta: verum etiam corporeas infirmitates, a quibus aegrotantes liberat.

Dicens autem, Qui tollit peccatum mundi, soluit praedictam suspicionem. Nam qui aliorum aufert peccata manifestum est, quod ipse non habeat peccata: qui autem peccatis non est obnoxius, alia omnino causa venit ad baptismum, quam ipse Baptista paulo post referet.

Rursum alibi dicit, Ante me fuit: et, Prior me erat: se ipsum intrepide tanquam seruum deiiciens, illum autem quasi dominum incomparabiliter extollens.

Vers. 31. *Et ego nesciebam eum.* Ne putarent quod illum iam olim cognoscens talia de eo ferret testimonia, gratiam illi praestans tanquam cognato, ait: Ego ignorabam eum priusquam ad Iordanem veniret, vtpote semper in deserto versatus.

Atqui quum adhuc in matris esset vtero, cognouit eum, et prae gaudio exultauit, quemadmodum scripsit Lucas. Verum id non fuit naturaliter, sed supernaturaliter tunc eum cognouit, et quo modo nullus omnino hominum cognouit. Nunc autem triplici cognitione cognouit: puta per visum, per auditum, perque propheticam notitiam, quarum nulla Christum cognoscebat, priusquam ad Iordanem veniret, deinde autem triplici hoc modo cognouit eum. Siquidem prophetice ei reuelata sunt quae de ipso erant: ideo et dixit: Qui post me venturus est, ante me fuit.

Vidit

1) Inclusa absunt. A.
2) μετὰ μικρόν τε πάλιν λέγει. A.
3) Hentenius h. l. inculcauit, *alibi*. Sed ἄλλαχοῦ neuter meorum habet. Forte *autem* volebat.

λογικός· καὶ ὁ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ θεῖος. ἁμαρτίας δὲ νόει, μὴ μόνον τὰς ψυχικὰς κηλίδας, ὧν ἐλευθεροῖ τοὺς τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ φυλάσσοντας, ἀλλὰ καὶ τὰς σωματικὰς ἀῤῥωστίας, ὧν ἀπαλλάττει τοὺς κάμνοντας.

Εἰπὼν δὲ, ὅτι ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, ἔλυσε τὴν προειρημένην ὑποψίαν. ὁ γὰρ τὰς τῶν ἄλλων ἀνθρώπων ἁμαρτίας ἀφαιρῶν, εὔδηλον, ὅτι οὐκ ἔχει ἁμαρτίας· [μὴ[1]) ἔχων δὲ ἁμαρτίας,] δι' ἑτέραν πάντως αἰτίαν ἦλθεν ἐπὶ τὸ βάπτισμα, ἣν αὐτὸς ὁ Βαπτιστὴς ἐρεῖ μετὰ μικρόν.[2])

Πάλιν δὲ[3]) λέγει τὸ, ἔμπροσθέν μου γέγονε, καὶ τὸ, πρῶτός μου ἦν, ἀνυποστόλως ἑαυτὸν μὲν ἐξευτελίζων, ὡς δοῦλον· ἐκεῖνον δὲ ἀσυγκρίτως ὑπερτιθεὶς, ὡς δεσπότην.

Vers. 31. Κἀγὼ οὐκ ᾔδειν αὐτόν. Ἵνα μὴ νομίσωσιν, ὅτι ἔκπαλαι γνωρίζων αὐτὸν, τοιαῦτα περὶ αὐτοῦ μαρτυρεῖ, χαριζόμενος, ὡς συγγενεῖ, φησὶν, ὅτι οὐκ ἐγίνωσκον αὐτὸν πρὸ τοῦ ἐλθεῖν ἐπὶ τὸν Ἰορδάνην, ἅτε τὸν ἅπαντα χρόνον ἐν ταῖς ἐρήμοις διατρίβων.

Καὶ μὴν ἔμβρυον ὢν, ἔμβρυον ὄντα τοῦτον ἐγνώρισε, καὶ ἐσκίρτησεν ἐν ἀγαλλιάσει, ὡς[c]) c) Luc. 1, 41.
ὁ Λουκᾶς ἔγραψεν· ἀλλ' ὁ κατὰ φύσιν, ὑπερφυῶς δὲ αὐτὸν ἐγνώρισε τότε, καὶ ὡς εἷς τῶν πάντων ἀνθρώπων. νῦν δὲ, τριῶν ἡμῖν γνώσεων, τῆς δι' ὄψεως καὶ τῆς δι' ἀκοῆς καὶ τῆς προφητικῆς, κατ' ἰδεμίαν αὐτῶν ἐγίνωσκε τὸν χριστὸν, πρὸ τοῦ ἐλθεῖν ἐπὶ τὸν Ἰορδάνην· τότε δὲ λοιπὸν καὶ κατὰ τὰς τρεῖς ἔγνω αὐτόν. καὶ γὰρ ἀπεκαλύφθη τε αὐτῷ προφητικῶς τὰ περὶ αὐτοῦ· διὸ καὶ ἔλεγεν, ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος, ἔμπροσθέν μου γέγο-

Vidit quoque eum: illum namque prohibebat dicens: Ego a te debeo baptizari, et tu venis ad me? Audiuit praeterea vocem de illo dicentem: Hic est filius meus dilectus in quo mihi complacitum est, sicut alii euangelistae docuerunt.

Vers. 31. *Sed — baptizans.* Ecce dixit etiam causam, ob quam venit et ipse vt baptizaret, et Christus vt baptizaretur: Vna siquidem eademque fuit et huius causa et illius: videlicet vt manifestaretur Christus Israëlitis. Nam a Deo missus fuerat Iohannes ad Iordanem, vt baptisma poenitentiae praedicaret, quo propter baptisma multi concurrerent, et adstans Christus in medio multorum, vtpote baptizandus, testimonium acciperet, inferne quidem a Iohanne, superne vero a patre et spiritu sancto: atque hinc ipsos attrahens, mysteria docere, ac mirabilia operari inciperet: neque enim ita concurrissent omnes, neque ita testimonium audiissent, nisi hoc factum fuisset.

Vers. 32. *Et — v. 33. sancto.* Rursum ait, Nesciebam eum, vt proprium testimonium ab omni suspicione remoueret.

Verum quando dixit ei Deus, super quem videris spiritum descendentem et caetera? Quando quae de Christo erant ipsi reuelauit, illo nondum manifestato: tunc siquidem et haec et alia dixit. Postea vero ipsum quoque demonstrauit ad baptismum accedentem.

Praesens itaque euangelista ea, vt dictum est praetermisit, quae circa domini baptisma ab aliis euangelistis conscripta sunt. Matthaeus vero haec caete-

4) ἐκώλυεν. A.
5) ἠνδόκησα. A.

γέγονε· καὶ ἔδεν αὐτόν· διὸ καὶ[4]) διεκώλυεν αὐτὸν λέγων· ἐγὼ[d]) χρείαν ἔχω ὑπὸ σοῦ βαπτισθῆναι· καὶ ἤκουσε περὶ αὐτῦ, ὅτι ὗτός ἐστιν[e]) ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ[5]) εὐδόκησα, ὡς οἱ ἄλλοι εὐαγγελισαὶ ἐδίδαξαν.

d) Matth. 3, 14.
e) Matth. 3, 17. Marc. 1, 11. Luc. 3, 22.

Vers. 31. Ἀλλ' — βαπτίζων. Ἰδού, ἅπερ καὶ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν αὐτός τε ἦλθε βαπτίζειν, καὶ ὁ χριστὸς παρεγένετο βαπτισθῆναι. μία γὰρ καὶ ἡ αὐτὴ[6]) καὶ τούτου κἀκείνου, ὅτι ἵνα φανερωθῇ τοῖς ἰσραηλίταις. ἐπέμφθη γὰρ ὁ ἰωάννης ὑπὸ θεῦ πρὸς τὸν ἰορδάνην κηρύσσων βάπτισμα μετανοίας, ἵνα διὰ τὸ βάπτισμα συνδράμωσι πολλοὶ, καὶ ἐπιῶς ὁ χριστὸς, ὡς βαπτισθησόμενος, μέσον πολλῶν μαρτυρηθῇ, κάτωθεν μὲν παρὰ ἰωάννου, ἄνωθεν δὲ, παρὰ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, καὶ ἐντεῦθεν ἐπισπασάμενος αὐτοὺς, ἄρξηται μυσαγωγεῖν καὶ θαυματουργεῖν. ἔδε γὰρ ἂν ἦτω συνέδραμον ἅπαντες, εἰ μὴ ταῦτα γέγονε.

Vers. 32. Καὶ — v. 33. ἁγίῳ. Πάλιν τὸ, οὐκ ἤδειν αὐτὸν, ἵνα ἀνύποπτον πάντη τὴν οἰκείαν μαρτυρίαν ἐργάσηται.

Ἀλλὰ πότε εἶπεν αὐτῷ ὁ θεὸς, ἐφ' ὃν ἂν ἴδῃς τὸ πνεῦμα καταβαῖνον καὶ τὰ ἑξῆς; ὅτε[7]) δηλονότι, μήπω φανέντος, τὰ περὶ αὐτοῦ ἀπεκάλυψεν αὐτῷ. τότε μὲν γὰρ τά τε ἄλλα καὶ τοῦτο εἶπεν. ὕστερον δὲ καὶ ὑπέδειξεν αὐτὸν παραγενόμενον ἐπὶ τὸ βαπτισθῆναι.

Ὁ μὲν ἓν παρὼν εὐαγγελιστὴς, ὡς εἴρηται, παρέδραμε τὰ κατὰ τὸ βάπτισμα τῦ σωτῆρος, ὡς τοῖς ἄλλοις προϊστορηθέντα· ὁ δὲ ματθαῖος

6) καὶ τοῦτο κἀκεῖνος. A.
7) ὅτι. B.

caeteris latius enarrauit: lege ergo illa ad perfectiorem habendam cognitionem.

Verſ. 34. *Et ego vidi.* Spiritum videlicet deſcendentem, et manentem ſuper eum.

Verſ. 34. *Et — Dei.* Et vbi hoc perhibuit teſtimonium? neque enim vsquam ſcriptum eſt. Omnino ſane hoc teſtificatus eſt: relictum eſt autem ab euangeliſtis, quemadmodum et alia multa.

Verſ. 35. *Poſtero die — v. 36. Dei.* Non vulgari modo neque caſu haec de ipſo loquitur: ſed quia nondum Iudaeorum inſenſibilitatem attigerat: nemo enim quicquam de ipſo interrogauerat: rurſum haec de ipſo dicere cogitur, mentemque eorum iteratis vocibus expergefacere quaſi dormientem.

Et quemadmodum ſponſus nihil interim ſponſae loquitur, nec eam per ſeipſum accipit, ſed dux ſponſae omnia diſſerit, eamque illi tradit: vbi vero hanc ipſe acceperit, ita eam immutat, vt illa priorum omnium obliuiſcatur. Ita et nunc Chriſtus adhuc tacet, Iohannes vero cuncta operatur, ideo etiam amicus ſponſi vocatus eſt, tanquam qui nuptiis praeeſt, omniaque adminiſtrat quae ad ipſum ſponſum pertinent. Vbi vero accepit deſponſatam ſibi eccleſiam, ita eam ſibi copulauit, vt illa continuo omnium obliuiſceretur.

Et ſicut ſponſa nequaquam ad ſponſum accedit, ſed hic ad illam, etiam ſi fuerit ipſe regis filius, illa vero omnium abiectiſſima. Ita et hic accidit: iſte quum tantus eſſet, ad eam quae deſpectiſſima erat acceſſit, et coniunctus non permiſit vt hic deinceps remaneret, ſed ſuſceptam in paternam deduxit domum, hoc eſt in coelum.

Verſ. 37.

s) οὖν interponendum videtur. Forte etiam mox, ἀφυπνίζειν.

πλατύτερον τῶν ἄλλων ἀπήγγειλεν αὐτὰ, καὶ ἀνάγνωθι κἀκεῖνα πρὸς ἐντελεςέραν διάγνωσιν.

Verſ. 34. Κἀγὼ ἑώρακα. Τὸ πνεῦμα, δηλαδὴ, καταβαῖνον καὶ μένον ἐπ' αὐτόν.

Verſ. 34. Καὶ — θεȣ̃. Καὶ πȣ̃ τοῦτο μεμαρτύρηκεν; ȣ̓δαμȣ̃ γὰρ ἀναγέγραπται. μεμαρτύρηκε μὲν τοῦτο πάντως· παραλέλειπται δὲ τοῖς εὐαγγελιςαῖς, ὥσπερ καὶ ἄλλα πολλά.

Verſ. 35. Τῇ ἐπαύριον — v. 36. θεȣ̃. Οὐχ ἁπλῶς, ȣ̓δὲ ὡς ἔτυχε, τὰ αὐτὰ περὶ αὐτοῦ φθέγγεται, ἀλλ' ἐπείπερ ȣ̓πω καθίκετο τῆς ἀναισθησίας τῶν ἰȣδαίων· ȣ̓δεὶς γὰρ αὐτὸν ȣ̓δὲν ἠρώτησε περὶ αὐτȣ̃· ἀναγκάζεται[8]) τὰ αὐτὰ λέγειν πάλιν, καὶ δευτέραις φωναῖς ἀφυπνίζει τὴν διάνοιαν αὐτῶν, ὥσπερ κοιμωμένην.

Καὶ ὃν τρόπον ὁ μὲν νυμφίος ȣ̓δὲν τέως λέγει πρὸς τὴν νύμφην, ȣ̓δ' ἀφ' ἑαυτοῦ λαμβάνει ταύτην· ὁ δὲ νυμφαγωγὸς πάντα διαλέγεται, καὶ παραδίδωσιν αὐτήν· ὅτε δὲ λάβῃ ταύτην ἐκεῖνος, ȣ̓τω διατίθησιν, ὡς ἐπιλαθέσθαι πάντων· οὕτω καὶ νῦν, ὁ μὲν χριςὸς ἔτι σιγᾷ· ὁ δὲ ἰωάννης τὰ περὶ αὐτοῦ διαπραγματεύεται. διὸ καὶ φίλος αὐτοῦ κέκληται, ὡς τῷ γάμῳ παρὼν, καὶ πάντα ὑπὲρ τȣ̃ νυμφίου διακονῶν· λαβὼν δὲ τὴν νυμφευθεῖσαν ἐκκλησίαν ἐκεῖνος, ȣ̓τως αὐτὴν διέθηκεν, ὡς ἐπιλαθέσθαι πάντων αὐτίκα.

Καὶ καθάπερ ἐπὶ τῶν γάμων, οὐχ ἡ νύμφη πρὸς τὸν νυμφίον ἄπεισιν, ἀλλ' ȣ̓τος πρὸς αὐτὴν, κἂν ὁ μὲν εἴη βασιλέως υἱὸς, ἡ δὲ παντάπασιν εὐτελής· ȣ̓τω καὶ ἐνταῦθα γέγονεν. αὐτὸς ὁ τοσȣ̃τος πρὸς τὴν εὐκαταφρόνητον παραγέγονε, καὶ ἁρμοσάμενος, οὐκ εἴασεν αὐτὴν ἐνταῦθα μένειν λοιπὸν, ἀλλὰ παραλαβὼν, εἰς τὸν πατρικὸν ἀνήγαγεν οἶκον, τὸν ȣ̓ρανόν.

Vers. 37. *Et — Iesum.* Inter multos auditores hi soli audisse dicuntur, auribus videlicet animae, quum alii vtique audissent auribus corporis: Ex discipulis namque Iohannis soli hi duo tunc animo praesentes erant, quum tamen alii multi adstarent. Sequuti sunt autem eum, cupientes eius habere notitiam.

Vers. 38. *Conuersus — quaeritis?* Non tanquam ignorans, qui hominum penetrat cogitationes, sed vt interrogando familiares sibi redderet ac fiduciam daret. Verisimile est enim, quod erubescebant, et quasi ignoti formidabant.

Vers. 39. *At illi — habitas?* Quum nondum ab eo quicquam audissent, magistrum siue praeceptorem eum appellant: atque hinc causam cur sequerentur manifestant, videlicet vt quae forent vtilia audirent, vtque sese in discipulos ingererent. Dicunt autem, Vbi habitas? volentes diutius et in quiete cum eo conuersari.

Vers. 40. *Dicit — videte.* Non dat habitationis signa, volens vt illi sequerentur, quo maiorem haberent fiduciam.

Vers. 40. *Venerunt — decima.* Horam significat, et in his innuens discipulatus desiderium, et in illo humanitatem, quod neque propter tempus auersi sunt, quum iam sol ad occasum declinaret: neque tempus, aut aliud quippiam causati sunt.

Quod si alibi dicit se non habere vbi caput suum reclinaret, non hoc simpliciter de domo dicit, sed de propria domo: neque enim propriam habebat, sed alienis vtebatur.

Dicit

*) τῶ, addit. A.

Vers. 37. Καὶ — ἠσᾶ. Πολλῶν ἀκροασαμένων, οὗτοι μόνοι ἤκουσαν, τοῖς ὠσὶ δηλονότι τῆς ψυχῆς, τῶν ἄλλων τοῖς ὠσὶ τοῦ σώματος ἀκουσάντων. ἐκ μὲν γὰρ τῶν μαθητῶν [a]) Ἰωάννου δύο τότε παρῆσαν· ἄλλοι δὲ πολλοὶ παρεσήκεσαν. ἠκολούθησαν δὲ αὐτῷ, βουλόμενοι πεῖραν λαβεῖν αὐτοῦ.

Vers. 38. Στραφεὶς — ζητεῖτε; Οὐκ ἀγνοῶν, ὁ τοῖς λογισμοῖς τῶν ἀνθρώπων ἐμβατεύων, ἀλλ' ἵνα διὰ τῆς ἐρωτήσεως οἰκειώσηται τούτους, καὶ παράσχῃ θαῤῥεῖν. εἰκὸς γὰρ, αὐτοὺς ἐρυθριᾶν ἔτι καὶ ἀγωνιᾶν, ὡς ἀγνῶτας.

Vers. 39. Ὅι δὲ — μένεις; Μήπω μηδὲν παρ' αὐτοῦ μαθόντες, διδάσκαλον αὐτὸν ὀνομάζεσι, τὴν αἰτίαν τε, δι' ἣν ἦλθον, δηλοῦντες ἐντεῦθεν, ὅτι ἀπεσόμενοί τι τῶν χρησίμων, καὶ εἰς μαθητὰς εσωθοῦντες ἑαυτούς. λέγεσι δὲ, ποῦ μένεις, βουλόμενοι κατὰ μόνας ἐντυχεῖν αὐτῷ καὶ μεθ' ἡσυχίας.

Vers. 40. Λέγει — ἴδετε. Οὐ λέγει τὰ σύσσημα τῆς οἰκίας, θέλων αὐτοὺς ἀκολουθεῖν, ἵνα καὶ πλέον θαῤῥήσωσιν.

Vers. 40. Ἦλθον — δεκάτη. Ἐπισημαίνεται τὴν ὥραν, αἰνιττόμενος τέτων τε τὸ φιλομαθὲς, κἀκεῖνο τὸ φιλάνθρωπον, ὅτι οὐδ' ὑπὸ τῆς ὥρας ἀπετράπησαν, ἤδη πρὸς δυσμὰς ὄντος τοῦ ἡλίου, [b]) ὡδ' ἐπροφασίσαντο τὸν καιρὸν, εἴ τέ τι ἕτερον.

Εἰ δὲ ἀλλαχοῦ λέγει, μὴ ἔχειν, [f]) ποῦ τὴν κεφαλὴν κλίνῃ, ὃ περὶ οἰκίας ἁπλῶς τοῦτό φησιν, ἀλλὰ περὶ ἰδίας. ἰδίαν γὰρ οὐκ εἶχεν, ἀλλ' ἀλλοτρίαις ἐκέχρητο. [f]) Matth. 8. 20.

[a]) ἐδὲ προφασίσαντος. A.

Dicit itaque euangelista mansisse ipsos apud eum die illo: quod autem instructi sint, tanquam manifestum reliquit intelligendum. Tantum enim vna nocte profecerunt, vt ad aliorum venationem sequenti die procederent.

Oportet igitur et nos ob nullum tergiuersari tempus ab audiendis his quae diuina sunt, sed omnia his posteriora ducere. Alia siquidem mundana vniuersa tempus habent: ad haec vero omne tempus esto conueniens.

Vers. 41. *Erat — eum.* Alterius siluit vocabulum, siue quia insignis non erat vel cognitus: siue ipse qui haec scribit erat, vt quidam dicunt.

Vers. 42. *Reperit — Christus.* Sermo est admodum laetantis: Inuenimus quem quaerebamus, quem venturum sperabamus, quem scripturae annuntiauerunt: nam ab his hunc esse cognouit, a quibus ad sacra introductus est.

Considera vero, quod hi etiam quum piscatores essent scripturis animum aduertebant: nos autem qui de eis colloquimur, in eisque versamur, nequaquam tamen adeo animum attendimus.

† Mediatorem videlicet, genus a Deo ac hominibus ducentem.

Vers. 43. *Et — Iesum.* Postquam videlicet dixerat quae ab eo audierat. Siquidem hoc germanae fraternitatis est, hoc sincerae amicitiae, vt boni participem assumat et fratrem. Fortassis autem non retulit quae ab eo mysteria audierat, sed tantum vbi dixisset, Inuenimus Messiam, duxit eum ad Iesum, id solum studens, vt ipsum duceret, Christoque traderet, sciens quod ille doceret eum vniuersa.

Vers. 43.

Ὅτι μὲν οὖν παρ' αὐτῷ ἔμειναν τὴν ἡμέραν ἐκείνην, εἶπεν ὁ εὐαγγελιστής· ὅτι δὲ ἐδιδάχθησαν, ὡς πρόδηλον, ἀφῆκε νοεῖσθαι. τοσοῦτον γὰρ ἐν μιᾷ νυκτὶ ὠφελήθησαν, ὡς μεθ' ἡμέραν ἐφ' ἑτέρων θήραν ἐλθεῖν αὐτούς.

Χρὴ τοίνυν κἀμὲ μηδένα προφασίζεσθαι καιρὸν εἰς ἀκρόασιν θείαν, ἀλλὰ πάντα δεύτερα ταύτης λογίζεσθαι. τἆλλα μὲν γὰρ, ὅσα βιωτικὰ, καιρὸν ἐχέτω· πρὸς ταύτην δὲ πᾶς ἡμῖν ἔξω καιρὸς ἐπιτήδειος.

Vers. 41. Ἦν — αὐτῷ. Τοῦ ἑτέρου παρεσιώπησε τὴν κλῆσιν, ἢ διότι οὐκ ἦν τῶν ἐπισήμων καὶ γνωρίμων ἐκεῖνος, ἢ ὅτι αὐτὸς ἦν, ὁ ταῦτα γράφων, ὥς τινες φασίν.

Vers. 42. Εὑρίσκει — χριστός. Σφόδρα χαίροντος ὁ λόγος, εὑρήκαμεν, ὃν ἐζητοῦμεν, ὃν προσεδοκῶμεν ἥξειν, ὃν αἱ γραφαὶ κατήγγελλον. ἀφ' ὧν γὰρ ἐμυσταγωγήθη, συνῆκεν, ὅτι αὐτός ἐστιν.

Ὅρα δὲ, ὅτι καὶ ἁλιεῖς ὄντες, προσεῖχον ταῖς γραφαῖς· ἡμεῖς δὲ, καὶ ὁμιλοῦντες αὐταῖς, οὐδ' ὅτω προσέχομεν. [2])

Vers. 43. Καὶ — Ἰησοῦν. Εἰπὼν, ἃ ἤκουσε, δηλονότι, παρ' αὐτοῦ. τοῦτο γνησιότητος ἀδελφικῆς, τοῦτο φιλίας εἰλικρινοῦς, κοινωνὸν τοῦ ἀγαθοῦ προσλαμβάνειν καὶ τὸν ἀδελφόν. ἴσως δὲ καὶ οὐδὲ εἶπεν, ἃ ἐμυσταγωγήθη, ἀλλὰ μόνον εἰπὼν, εὑρήκαμεν τὸν μεσίαν, ἤγαγεν αὐτὸν πρὸς τὸν Ἰησοῦν, τοῦτο μόνον σπεύδάζων, ἀγαγεῖν αὐτὸν καὶ παραδοῦναι τῷ χριστῷ, γινώσκων, ὅτι τὰ πᾶν ἐκεῖνος αὐτὸν διδάξει.

2) Scholio prorsus inepto, quod Hentenius habet hic continuo, mei carent. Est interpretatio etymologica hominis Graeci, qui μεσίας a μέσος deriuauit.

Vers. 49. *Intuitus — Petrus.* Quae diuinitatis sunt deinceps a vaticinio aperire incipit. Siquidem non minus alliciunt homines prophetiae aut futurorum annuntiatio, quam signa. Praeterea minus etiam patent inuidiae: nam signa calumniabantur insipientes. In Beelzebul, inquiunt, eiicit daemonia. De prophetiis vero nihil tale dixisse leguntur.

Et circa Simonem quidem et Nathanaël hoc vsus est modo. De Andrea autem et Philippo nihil vaticinatus est. Siquidem Andreas Iohannis testimonio attractus est: Philippus vero videns illos qui ipsum sequebantur, ad fidem et ipse adductus est. De Petro quidem prophetauit cuius esset filius, et quo vocandus esset nomine.

Quaere praeterea ad perfectiorem intelligentiam tertio iuxta Matthaeum capite dicti illius enarrationem, Ambulans Iesus circa mare Galilaeae vidit duos fratres Simonem qui vocatur Petrus, et Andream fratrem eius, mittentes rete in mare. Ad haec octauo iuxta Marcum capite verbi illius interpretationem, Et imposuit Simoni nomen Petrus. Sed et loci illius explanationem decimo capite euangelii secundum Lucam, Piscatores autem descenderant ex illis, et abluebant retia. Omnia enim conferunt ad ea, quae hic ponuntur.

Hunc itaque nominauit Petrum: sicut Iacobum et Iohannem filios tonitrui: ostendens se eum esse qui in veteri quoque testamento nomina adaptauerat, Abram vocans Abraham, Saram vero Sarram, et Iacob Israël. Nam quibusdam ab ortu nomina imponebat, quibusdam autem postmodum. Quorum enim virtus a primo, quod aiunt,

3) γὰρ, abest. A.

Vers. 43. Ἐμβλέψας — πέτρος. Ἄρχεται λοιπὸν παραινοίγειν τὰ τῆς θεότητος αὐτὸ προρρήσεως. οὐχ ἧττον γὰρ τῶν σημείων αἱ προφητείαι προσάγονται τοὺς ἀνθρώπους, ἔτι δὲ καὶ τὸ ἀνεπαχθέστερον ἔχουσι. τὰ μὲν γὰρ σημεῖα καὶ διέβαλλον οἱ ἀνόητοι. ἐν βεελζεβὰλ, γάρ φησιν, ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια· περὶ δὲ τῶν προφητειῶν οὐδὲν ἔλεγον τοιοῦτον.

Καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ σίμωνος καὶ τοῦ ναθαναὴλ τέτῳ κέχρηται τῷ τρόπῳ· ἐπὶ δὲ τῦ ἀνδρέᾳ καὶ τῦ φιλίππε οὐδὲν προφητεύει, διότι ἀνδρέας μὲν προκατείληπτο διὰ τῆς μαρτυρίας ἰωάννε· φίλιππος δὲ, ὁρῶν τοὺς ἀκολουθοῦντας αὐτῷ, πρὸς πίστιν καὶ αὐτὸς ἐχειραγωγεῖτο. προεφήτευσε δὲ περὶ τῦ πέτρε, τίνος τέ ἐστιν υἱὸς, καὶ τί κληθήσεται.

Ζήτησον δὲ καὶ πρὸς τῷ τέλει τῦ τρίτε κεφαλαίε τῦ κατὰ ματθαῖον τὴν ἐξήγησιν τοῦ, g) περιπατῶν δὲ παρὰ τὴν θάλασσαν τῆς γαλιλαίας, εἶδε δύο ἀδελφοὺς, σίμωνα τὸν λεγόμενον πέτρον, καὶ ἀνδρέαν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, βάλλοντας ἀμφίβληστρον εἰς τὴν θάλασσαν. ἔτι δὲ καὶ ἐν τῷ ὀγδόῳ κεφαλαίῳ τῦ κατὰ μάρκον τὴν ἑρμηνείαν τοῦ, καὶ h) ἐπέθηκε τῷ σίμωνι ὄνομα πέτρον· ἀλλὰ καὶ πρὸς τῷ τέλει τοῦ δεκάτου κεφαλαίου τῦ κατὰ λουκᾶν τὴν διασάφησιν τῦ, οἱ δὲ i) ἁλιεῖς ἀποβάντες ἀπ' αὐτῶν, ἀπέπλυναν τὰ δίκτυα. συντελοῦσι γὰρ ἅπαντα εἰς τὸ προκείμενον.

g) Matth. 4, 18.

h) Marc. 3, 16.

i) Luc. 5, 2.

Τοῦτον μὲν οὖν πέτρον ὠνόμασεν, ἰάκωβον δὲ καὶ ἰωάννην, υἱοὺς βροντῆς, δεικνύων, ὅτι αὐτός ἐστιν, ὁ καὶ ἐν τῇ παλαιᾷ τὰ ὀνόματα μετερρυθμίσας, καὶ τὸν μὲν ἄβραμ ἀβραὰμ καλέσας, τὴν δὲ σάραν σάῤῥαν, καὶ τὸν ἰακὼβ ἰσραήλ. τισὶ μὲν οὖν ἐκ γενετῆς ἐπέθηκε τὰ ὀνόματα, τισὶ δὲ ὕστερον. ὧν μὲν k) γὰρ ἡ ἀρετὴ διαλάμπειν ἔμελ-

λεν

aiunt, capillo fulgebit, his ab initio nomen imponit: quorum autem posteа, his etiam posteа.

Vers. 44. *Postero die* — v. 45. *Petri.* Postero sane die voluit exire, at non postero die reperit Philippum, sed postmodum postquam Petrum et Andream, Iacobum ac Iohannem attraxerat, quemadmodum ab aliis euangelistis licet colligere.

Sed quam ob rem non meminit quomodo eos attraxerit ambulans circa mare Galilaeae? Quia Matthaeus et Marcus hoc tradiderunt. Sed quia illi praetermiserant, quae circa Philippum acciderant, haec nunc ipse manifestat. Ait autem illi Iesus, Sequere me. Sciens quidem et hunc iam animo sequutum, quum de eo audisset ab his qui sequebantur, sed reuerentia detineri, soluit eum metu. Dicit autem euangelista qua sit Philippus ciuitate oriundus, puta a Bethsaida vili ac ignobili: vt scias quod ignobilia mundi elegerit Deus.

Vers. 46. *Reperit Philippus Nathanaël.* Postquam videlicet Christum sequutus erat.

Vers. 46. *Et — inuenimus.* Sumto de ipso experimento, statim praedicator efficitur: sciensque Nathanaël in legis ac prophetarum scripturis diligentissimum: siquidem erat in eis maxime versatus, quemadmodum et ipse Christus attestatur, et res ipsa demonstrauit: ad Mosen ac prophetas eum remittit, confirmans inde suum de Christo testimonium esse fide dignum.

Vers. 46.

*) Chrysost. Tom. VIII. p. 113. B. ἐκ πρώτης ἡλικίας.

λεν ἐκ πρώτης[4]) τριχὸς, τούτους ἐξ ἀρχῆς ὠνόμασεν· ὧν δὲ ὕστερον, τέτες ὕστερον.

Vers. 44. Τῇ ἐπαύριον — v. 45. πέτρου. Τῇ ἐπαύριον μὲν ἠθέλησεν ἐξελθεῖν, ἐ τῇ ἐπαύριον δὲ εὑρίσκει τὸν Φίλιππον, ἀλλ' ὕστερον, μετὰ τὸ ἐπισπάσασθαι πέτρον καὶ ἀνδρέαν καὶ ἰάκωβον καὶ ἰωάννην, ὡς ἀπὸ τῶν ἄλλων εὐαγγελιςῶν ἔξεσι διαγινώσκειν.

Ἀλλὰ τίνος ἕνεκεν οὐκ ἐμνημόνευσε, πῶς αὐτοὺς εἵλκυσε, περιπατῶν παρὰ τὴν θάλασσαν τῆς γαλιλαίας; διότι ματθαῖος καὶ μάρκος τοῦτο παραδεδώκασιν. ἐπεὶ δὲ τὰ κατὰ τὸν Φίλιππον ἐκεῖνοι παρέδραμον, ταῦτα νῦν οὗτος ἀπαγγέλλει. λέγει δὲ αὐτῷ ὁ ἰησοῦς, ἀκολούθει μοι, γινώσκων, ὅτι ποθεῖ μὲν ἀκολουθῆσαι καὶ αὐτὸς, ἀκηκοὼς περὶ αὐτοῦ παρὰ τῶν ἀκολουθούντων· εὐλαβεῖται δὲ. λύει οὖν αὐτοῦ τὴν αἰδῶ. λέγει δὲ[5]) ὁ εὐαγγελιςὴς, καὶ ποίας πόλεως ἦν, ὅτι ἀπὸ βηθσαϊδὰ, τῆς εὐτελοῦς καὶ Φαύλης, ἵνα μάθῃς, ὅτι τὰ ἀσθενῆ τε κόσμε ἐξελέξατο ὁ θεός.

Vers. 46. Εὑρίσκει Φίλιππος τὸν ναθαναήλ. Μετὰ τὸ ἀκολουθῆσαι τῷ χριςῷ, δηλονότι.

Vers. 46. Καὶ — εὑρήκαμεν. Πεῖραν αὐτῷ λαβὼν, κήρυξ αὐτῷ γίνεται παραυτίκα, καὶ γινώσκων τὸν ναθαναὴλ ἀκριβέςατον ἔν τε ταῖς νομικαῖς, καὶ ταῖς προφητικαῖς γραφαῖς· καὶ γὰρ ἦν τὰ τοιαῦτα ἄρισα διεσκεμμένος, ὡς καὶ ὁ χριςὸς ἐμαρτύρησε, καὶ τὸ ἔργον ἔδειξεν· ἐπὶ τὸν μωϋσέα καὶ τὲς προφήτας αὐτὸν παραπέμπει, κατασκευάζων ἐκεῖθεν ἀξιόπιςον τὴν περὶ τῷ χριςῷ μαρτυρίαν ἑαυτοῦ.

Vers. 46.

[4]) καὶ, interponit. A.

Vers. 46. *Iesum filium Ioseph.* Adhuc enim filius eius esse putabatur.

Vers. 46. *A Nazaret.* A Nazaret ideo dicebatur, quod ibi nutritus esset.

Vers. 47. *Et — esse?* Quum prophetam audiret dicentem, Et tu Bethlehem terra Iuda nequaquam minima es inter principatus Iuda: ex te enim exibit dux, qui regat populum meum Israël, e Bethlehem Christum expectabat: nunc autem audiens eum Nazarenum esse, turbatus est, et admirabatur, non inueniens Philippi verbum conuenire prophetiae, ideoque opinatus hunc circa locum esse lapsum, benignam fingit obiectionem, innuens non ita ipsum inuentum esse, sed eum esse a Nazaret, plane quodammodo per modum interrogationis repellit, suam ostendens circa scripturas diligentiam, et infallibilitatem figurarum.

Est autem simile ac si diceret, Vtrum fieri potest, vt a Nazaret adeo exigua et abiecta sit quippiam boni? Nam Galilaea a Iudaeis male audiebat: porro Nazaret Galilaeae ciuitas erat. Dicebat autem hoc certissimus, quod non a Nazaret, sed a Bethlehem expectaretur Christus.

Vers. 47. *Dicit — vide.* Modum quo hoc dixerat ignorans, putansque illum simpliciter ciuitati Nazaret detrahere, ducit ipsum ad Christum tanquam statim crediturum, si modo doctrinam ac conuersationem eius gustasset.

Vers. 48.

6) Exciderunt inclusa, A.

7) καὶ πότε τοιοῦτον in interpretatione neglexit Henricus. Forte autem corrigendum, aut καὶ τὸ τοιοῦτον, aut καὶ ταῦτα τοιοῦτον, scilicet ἀγαθὸν, οἷον

Vers. 46. Ἰησοῦν τὸν υἱὸν Ἰωσήφ. Ἔτι γὰρ τέτου υἱος εἶναι ἐνομίζετο.

Vers. 46. Τὸν ἀπὸ ναζαρέτ. Ἐκ ναζαρὲτ ἐλέγετο, διὰ τὸ τραφῆναι ἐν αὐτῇ.

Vers. 47. Καὶ — εἶναι; Ἀκέων τῶ προφήτε λέγοντος· καὶ σὺ βηθλεὲμ, γῆ ἰέδα, ἐδαμῶς ἐλαχίστη εἶ ἐν τοῖς ἡγεμόσιν ἰούδα. ἐκ σοῦ γὰρ ἐξελεύσεται ἡγούμενος, ὅστις ποιμανεῖ τὸν ἰσραὴλ· ἐκ βηθλεὲμ προσεδόκα τὸν χριστόν. μαθὼν δὲ νῦν, ὅτι ἀπο ναζαρὲτ ἐστιν, ἐθορυβήθη καὶ διηπόρησεν, οὐχ εὑρίσκων συμβαίνοντα τῇ προφητείᾳ τὸν λόγον τῶ φιλίππου. διὸ καὶ λογισάμενος, ἐσφάλθαι τῶτον περὶ τὸν τόπον, ἐπιεικῆ ποιεῖται παραίτησιν, ἐ τῶ εὑρεθῆναι αὐτὸν, ἀλλὰ τῶ ἀπὸ ναζαρὲτ εἶναι, καὶ ὁμαλῶς πως, ἐν ἐρωτήσεως τάξει, διαθεῖται τοῦτο, δεικνύων τὸ περὶ τὰς γραφὰς ἀκριβὲς αὐτοῦ, καὶ τὸ τῶν τρόπων ἀνεξαπάτητον.

[Ὁ [6]) δὲ λέγει, τοιῶτόν ἐστιν. ἆρα ἐκ ναζαρὲτ ἐνδέχεταί τι ἀγαθὸν εἶναι, [7]) καὶ τότε τοιῶτον,] τῆς ὕτω φαύλης καὶ ἀπερρίμμενης; διεβάλλετο γὰρ παρὰ τῆς [8]) ἰεδαίας ἡ γαλιλαία. τῆς δὲ γαλιλαίας ἐστὶ πόλις, ἡ ναζαρὲτ. ἔλεγε δὲ τοῦτο, πεπληροφορημένος, ὅτι ὁ προσδοκώμενος οὐκ ἔστιν ἀπὸ ναζαρὲτ, ἀλλ' ἐκ βηθλεέμ.

Vers. 47. Λέγει — ἴδε. Ἀγνοῶν τὸν τρόπον, δι' ὃν εἶπε τοῦτο, καὶ ἁπλῶς αὐτὸν διαβάλλειν τὴν ναζαρὲτ οἰηθεὶς, ἕλκει τοῦτον ἐπὶ τὸν χριστὸν, [9]) ὡς αὐτίκα πειθησόμενον, εἰ μόνον γεύσεται τῆς διδασκαλίας καὶ ὁμιλίας αὐτοῦ.

Vers. 48.

οἷον ὁ μεσίας. τρόποι autem non sunt *figurae*, sed *mores*, *ingenium*.

8) Immo, τοῖς ἰουδαίοις, vt Hentenius legit.

9) ὡς, abest. A. mox legitur, πειθησόμενος. B.

Vers. 48. *Vidit — Israëlita.* Laudauit ipsum quasi intelligentem quae legerat: id enim est vere Israëlita. Nam pontifices et scribae quique illos contingebant, non attendentes ea quae legebant, falso nomine Israëlitae dicebantur.

Vers. 48. *In — est.* Dolum vocat, veritatis contectionem vel obscurationem a malitia.

Vers. 49. *Dicit — nosti?* Non est laudibus inflatus, sed rogat vnde eum talem esse cognoscceret qualem dicebat.

Vers. 49. *Respondit — videbam te.* Ille quidem tanquam hominem adhuc rogabat, ipse vero quasi Deus illi respondet: nam se vidisse dicit quod nullus vidit. Priusquam autem occurrisset ei Philippus, fuerat sub ficu, nullo praesente aut ipsum vidente. Dedit itaque signum quod cognoscceret ac videret quae hominibus visa non forent: ideoque et tempus dixit et locum ac arborem. Simul etiam indicauit se omnino audisse quae dixisset, Vtrum a Nazaret posset quippiam esse boni: et ex hoc magis inteliexit ipsum esse Christum. Cogitabat enim quod aliter non eum laudasset, sed potius repulisset.

Caeterum et a prophetia, et a laude ipsum esse credidit. Prophetia vero non de futuris tantum est, verum etiam de praeteritis: sicut Moses de mundi constitutione: et de praesentibus, vt quum dixit Christus quae sint in corde hominum.

Vers. 50. *Respondit — Israël.* Vides animam prae nimia laetitia exultantem, hisque verbis ipsum amplectentem: Tu inquit, ille ipse es qui expectabatur.

Sed

[1]) Tria haec vocabula absunt. A.
[2]) λέγει. A.

Vers. 48. Εἶδεν — ἰσραηλίτης. Ἐπήνεσεν αὐτὸν, ὡς ἐπιγινώσκοντα, ἃ ἀναγινώσκει. τοῦτο γὰρ τοῦ ἀληθῶς ἰσραηλίτου. οἱ γὰρ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ κατ' ἐκείνες, οὐ προσέχοντες, οἷς ἀνεγίνωσκον, ψευδώνυμοι ἦσαν ἰσραηλῖται.

Vers. 48. Ἐν — ἔῃ. Δόλον λέγει, τὴν ἐπικάλυψιν τῆς ἀληθείας, τὴν πονηρίαν.

Vers. 49. Λέγει — γινώσκεις; Οὐκ ἐχαυνώθη τοῖς ἐπαίνοις, ἀλλ' ἐζήτησε μαθεῖν, πόθεν αὐτὸν γινώσκει τοιοῦτον, οἷον λέγει.

Vers. 49. Ἀπεκρίθη — εἶδόν σε. Ὁ μὲν, ὡς ἄνθρωπον, αὐτὸν ἐξήταζεν ἔτι· αὐτὸς δὲ, ὡς θεὸς, αὐτῷ ἀπεκρίνετο. λέγει γὰρ εἰδεῖν, ὃ οὐδεὶς ἑώρακε. πρὸ τοῦ ἐντυχεῖν γὰρ αὐτῷ τὸν Φίλιππον, ἦν ὑπὸ τὴν συκῆν, οὐδενὸς παρόντος, ἢ ὁρῶντος αὐτόν. δέδωκεν οὖν τεκμήριον ἀναντίρρητον τοῦ γινώσκειν αὐτὸν, καὶ ὁρᾶν τὰ τοῖς ἀνθρώποις ἀθέατα. διὸ καὶ τὸν καιρὸν εἶπε, καὶ τὸν τόπον, καὶ τὸ δένδρον, καὶ ἅμα ἐδείκνυεν, ὅτι καὶ ἤκουσε πάντως, ὃ εἶπεν, ὅτι ἐκ ναζαρὲτ δύναταί τι ἀγαθὸν εἶναι· καὶ ἐκ τούτου μᾶλλον συνῆκεν, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ χριστός. ἐλογίσατο γὰρ, ὅτι εἰ μὴ ἦν, οὐκ ἂν ἐπήνεσεν αὐτόν· ἀλλ' ἀπώσατο ἄν. λοιπὸν οὖν ἔκ τε τῆς προφητείας, ἔκ τε τοῦ ἐπαίνου πεπίστευκεν, ὅτι αὐτός ἐστι.

[Προφητεία[1]) δέ ἐστιν,] οὐκ ἐπὶ τῶν μελλόντων μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν παρελθόντων, ὡς ἡ μωσέως περὶ τῆς κοσμογενείας· καὶ ἐπὶ τῶν ἐνεστώτων, ὡς ὅταν ὁ χριστος λέγῃ[2]) τὰ ἐν ταῖς καρδίαις τῶν ἀνθρώπων.

Vers. 50. Ἀπεκρίθη — ἰσραήλ. Ἔγνως ψυχὴν ὑπὸ περιχαρείας σκιρτῶσαν, καὶ περιπτυσσομένην αὐτὸν τοῖς ῥήμασι τούτοις· σὺ εἶ, φησὶν, αὐτὸς ἐκεῖνος, ὁ προσδοκώμενος.

Sed quare Petrus qui post tanta miracula tantamque doctrinam confessus est ipsum esse Dei filium, beatus dictus est: Nathanaël vero qui et ante miracula, et ante doctrinam hoc ipsum fecit, non est dictus beatus? Quia licet hoc, ipsum loquutus est, non tamen eadem mente. Nam Petrus eum natura Dei filium esse confessus est: Nathanaël vero, Dei filium adoptione: et ille quidem proprie Deum, hic autem per gratiam, quod manifestum est ex eo quod subditur, Tu es rex Israël. Qui enim natura Dei filius est, non Israëlitarum solum, sed et omnium rex est. Neque hinc solum manifestum est, verum etiam ab his quae respondit Christus, ad perfectiorem confessionem hunc inducens ac docens, ne sibi quasi puro homini auscultaret.

Vers. 51. *Respondit — videbis.* Vt perfectius credas. Nam quum parua adhuc audisset, parum credebat.

Vers. 52. *Et dixit — hominis.* † Primum dixit Ascendentes, significans quod vsque tunc cum eo praesentes fuerant eique ministrauerant.

Siquidem tanquam super legitimum Dei filium ascendebant et descendebant angeli Dei ad eum, ministrantes illi: hoc quidem circa tempus passionis, illud autem tempore resurrectionis et assumtionis. Cui autem in modum seruorum ministrant angeli, hic non simpliciter homo est, sed et Deus ac dominus. Amen amen dico vobis fidelibus, Posthac videbitis, post ingenuam veramque fidem.

Haec

3) *ei*, pro *ō*. A.
4) Inclusa in margine habent. A. B.

Ἀλλὰ τίνος ἕνεκεν ὁ πέτρος μὲν, μετὰ τοσαῦτα θαύματα, καὶ τοσαύτην διδασκαλίαν, ὁμολογήσας αὐτὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, ἐμακαρίσθη· ὁ ναθαναὴλ δὲ, καὶ πρὸ τῶν θαυμάτων, καὶ πρὸ τῆς διδασκαλίας τὸ αὐτὸ ποιήσας, οὐκ ἐμακαρίσθη; διότι εἰ καὶ τὸ αὐτὸ ἐφθέγξαντο, ἀλλ' ἐ μετὰ τῆς αὐτῆς διανοίας. ὁ πέτρος μὲν γὰρ φύσει υἱὸν τοῦ θεοῦ τοῦτον ὡμολόγησεν· ὁ ναθαναὴλ δὲ, υἱὸν τοῦ θεοῦ θέσει. καὶ ὁ μὲν θεὸν κυρίως· ὁ δὲ θεὸν κατὰ χάριν. καὶ τοῦτο δῆλον, ἀπὸ τοῦ ἐπαγαγεῖν· σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τῶ ἰσραήλ. ὁ[3] γὰρ φύσει υἱὸς τῶ θεῶ, ἐ μόνων τῶν ἰσραηλιτῶν, ἀλλὰ πάντων βασιλεύς ἐστιν. οὐκ ἐντεῦθεν δὲ μόνον τοῦτο δῆλον, ἀλλὰ καὶ ἀφ' ὧν ὁ χριστὸς ἀπεκρίθη, προάγων τοῦτον ἐπὶ τελειοτέραν ὁμολογίαν, καὶ διδάσκων, μὴ ὡς ἀνθρώπῳ ψιλῷ προσέχειν αὐτῷ.

Vers. 51. Ἀπεκρίθη — ὄψει. Ἵνα καὶ μεῖζον πιστεύσῃς. ἔτι γὰρ μικρὰ ἀκούσας, μικρὰ ἐπίστευσε.

Vers. 52. Καὶ λέγει — ἀνθρώπου. [Ἀναβαίνοντας[4]] εἶπε πρῶτον, δηλῶν τοὺς ἄχρι τούτου[5]) συμπαρόντας καὶ διακονοῦντας αὐτῷ.]

Ὡς γὰρ ἐπὶ γνήσιον υἱὸν τοῦ θεοῦ, ἀνέβαινον καὶ κατέβαινον οἱ ἄγγελοι τῶ θεῶ ἐπ' αὐτὸν, διακονοῦντες· τοῦτο μὲν, παρὰ τὸν καιρὸν τῶ πάθους, τοῦτο δὲ, παρὰ τὸν τῆς ἀναλήψεως. ὧ δὲ ἄγγελοι διακονοῦσι θελοπρεπῶς, οὗτος οὐκ ἔστιν ἄνθρωπος ἁπλῶς, ἀλλὰ καὶ[6]) θεὸς καὶ δεσπότης αὐτῶν. ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, τοῖς πιστοῖς, ἀπάρτι ὄψεσθε, μετὰ τὸ πιστεῦσαι γνησίως. ταῦτα δὲ εἰσὶ

5) ἄχρι τότε. A.
6) καὶ, abeſt. A.

Haec autem sunt maiora illa de quibus dixerat, Maiora his videbis.

Visionem vero intellige etiam cognitionem. Haec enim omnes discipuli cognouerunt: hi quidem videntes, illi autem ab his qui viderant audientes.

Quod ergo in aliis, hoc etiam nunc facit. Siquidem duo vaticinia protulit: vnum certum dicens, Priusquam te Philippus vocaret, quum esses sub ficu, videbam te: aliud vero ambiguum, puta quod visuri essent coelos apertos et caetera, et a certo confirmat ambiguum. Ideo etiam Nathanaël tacuit, Christus vero subsistit ac siluit, expectans verbum eius, sinens vt dicta apud se reuolueret. Vbi enim semen in terram bonam seminasset, re[illegible]quit: vt per otium postmodum nasceretur.

Cap. I. De nuptiis in Cana.

Cap. II. v. 1. *Et — Galilaeae.*

Tertio post Christi a deserto descensum.

Vers. 1. *Et — ibi.* Vocata tanquam familiaris ab his qui nuptias celebrabant.

Vers. 2. *Vocatus — nuptias.* Et ipsi quasi familiares. Accessit autem Saluator non habito respectu ad suam dignitatem, sed ad hominum vtilitatem. Siquidem qui nuptias condiderat, venit vt eas honoraret, suaque praesentia sanctificaret: et quum serui formam assumsisset, non dedignatur seruorum interesse nuptiis, licet qui eum vocauerant, non haberent congruentem de eo opinionem.

*) τὸ, pro τὴν. A.

τὰ μείζω, περὶ ὧν εἶπεν, ὅτι μείζω τούτων ὄψει.

Ὄψιν δὲ νόησον, καὶ τὴν γνῶσιν. ἔγνωσαν γὰρ ταῦτα πάντες οἱ μαθηταὶ, οἱ μὲν ἰδόντες, οἱ δὲ ἀκούσαντες παρὰ τῶν ἰδόντων.

Ὅπερ δὲ ἐν ἄλλοις, τοῦτο καὶ νῦν ποιεῖ. δύο γὰρ εἰπὼν προρρήσεις, τὴν μὲν ὁμολογουμένην· ὅτι πρὸ τοῦ σὲ Φίλιππον φωνῆσαι, ὄντα ὑπὸ τὴν συκῆν, εἶδόν σε· τὴν δὲ ἀμφίβολον· ὅτι ὄψονται τὸν ἠρανὸν ἀνεῳγότα καὶ τὰ ἑξῆς· ἀπὸ τῆς ὁμολογουμένης βεβαιοῖ τὴν [a]) ἀμφίβολον. διὸ καὶ σεσίγηκε μὲν ὁ ναθαναὴλ, ἔστησε δὲ καὶ ὁ χριστὸς μέχρι τότε τὸν λόγον, ἀφεὶς αὐτὸν κατ' ἰδίαν ἀναλογίσασθαι τὰ λεχθέντα. καταβαλὼν γὰρ εἰς γῆν καλὴν τὸν σπόρον, κατέλιπεν ἐπὶ σχολῆς βλαστῆσαι λοιπόν.

ΚΕΦ. Α. Περὶ τοῦ ἐν κανᾷ γάμου.

Cap. II. v. 1. Καὶ — γαλιλαίας.

Τῇ τρίτῃ, μετὰ τὴν ἀπὸ τῆς ἐρήμου κάθοδον τοῦ χριστοῦ.

Vers. 1. Καὶ — ἐκεῖ. Κληθεῖσα παρὰ τῶν τελούντων τὸν γάμον, ὡς γνώριμος.

Vers. 2. Ἐκλήθη — γάμον. Καὶ αὐτοὶ, ὡς γνώριμοι. καὶ ἀπῆλθεν ὁ σωτὴρ, οὐ πρὸς τὴν ἑαυτοῦ βλέπων ἀξίαν, ἀλλὰ πρὸς τὴν τῶν ἀνθρώπων ὠφέλειαν. καὶ ὁ τὸν γάμον νομοθετήσας, ἦλθε τιμήσων τὸν γάμον, καὶ ἁγιάσων αὐτὸν τῇ παρουσίᾳ· καὶ ὁ μορφὴν δούλου λαβὼν, οὐκ ἀπηξίωσεν εἰς γάμον [b]) δούλων παραγενέσθαι, εἰ καὶ τὴν προσήκουσαν περὶ αὐτοῦ δόξαν οὐκ

[b]) δέλε. A.

nionem. Simpliciter enim tanquam notum, vnumque e pluribus illum vocauerant.

Verſ. 3. *Et — habent.* Quum carerent vino, hoc eſt, quum opus eſſet vino, ſiue quum iam vinum defeciſſet. (Nam habet Graeca litera ὑστερήσαντος οἴνου.) Neque enim ad id vſque temporis vllum fecerat miraculum. Quum ergo cognouiſſet mater quae circa ipſum erant, quodque Iohannes propter eum venerat, ac de illius diuinitate teſtimonium tulerat, et quod coelitus de eo teſtimonium acceperat, ſimul etiam videns, quod diſcipulos acceperat: intellexit quod reuelari ex eo tempore inciperet. Sumta igitur fiducia deprecata eſt eum pro deficientis vini miraculo: et his qui vocauerant gratiam volens rependere, et ſuam gloriam volens per ſilii potentiam demonſtrare. Ideoque eam corripit, non quaſi vilipendens, ſed corrigens tanquam intempeſtiue precantem. Nam quod eam plurimum honoraret, et ex aliis multis manifeſtum eſt, et ex eo quod ipſius compleuit exhortationem. Corripuit itaque eam docens, nondum talia eſſe quaerenda, quanquam miracula verbo poſſet operari. Obediuit autem, eam tanquam matrem honorans.

Verſ. 4. *Dicit — mulier?* Quid ad nos attinet id pro quo deprecaris? quid ita nos vrget? Poteſt praeterea et alio modo intelligi. Quid mihi tecum commune eſt? ego ſiquidem vtpote Deus noui quae tempora edendis miraculis ſint congrua: tu vero illa ignoras quaſi homo. Non dixit autem mater, ſed mulier, tanquam Deus.

Verſ. 4. *Nondum — mea.* Nondum adeſt tempus meum ad edendum quod quaeris miraculum: tunc autem aderit, quum hi quibus opus eſt miraculo, cognouerint quod talia poſſim operari,

et

εἶχον οἱ καλέσαντες. ὡς γὰρ ἁπλῶς γνώριμον, καὶ τῶν πολλῶν ἕνα, τοῦτον ἐκάλεσαν.

Vers. 3. Καὶ — ἔχεσιν. Ὑστερήσαντος, ἤτοι, ἐνδεήσαντος, ἐλλείψαντος. οὔπω μὲν οὖν ἕως τότε θαῦμα πεποίηκεν. ἐπεὶ δὲ μεμάθηκεν ἡ μήτης τὰ κατ' αὐτόν, ὅτι τε δι' αὐτὸν ἦλθεν ὁ Ἰωάννης, καὶ ὅτι μεμαρτύρηκε περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ, καὶ ὅτι καὶ ἐρανόθεν ἐμαρτυρήθη, ἅμα δὲ καὶ εἶδεν, ὅτι μαθητὰς προσελάβετο συνῆκεν, ὅτι ἤρξατο λοιπὸν ἀποκαλύπτεσθαι. διὸ καὶ θαρρήσασα παρεκάλεσεν αὐτὸν εἰς θαυματουργίαν οἴνου ἐλλείποντος, βελομένη καὶ τοῖς καλέσασι καταθεῖναι χάριν, καὶ ἑαυτὴν λαμπροτέραν ἀποφῆναι διὰ τῆς τοῦ υἱοῦ δυνάμεως. διὸ καὶ ἐπιτιμᾷ αὐτῇ, οὐκ ἀτιμάζων, ἀλλὰ διορθούμενος, ὡς ἀκαίρως παρακαλέσασαν. ὅτι γὰρ σφόδρα ταύτην ἐτίμα, δῆλον ἀπό τε πολλῶν ἄλλων, καὶ ἀπὸ τῆ πληρῶσαι τὴν τοιαύτην αὐτῆς παράκλησιν· ἐπετίμησε μὲν γὰρ αὐτῇ, παιδεύων, μηκέτι τοιαῦτα ζητεῖν, ἀλλ' ἐᾶν τὰ θαύματα κατὰ λόγον γίνεσθαι· ἐπίκουσε δὲ αὐτῆς, τιμῶν, ὡς μητέρα.

Vers. 4. Λέγει — γύναι; Τί ἡμῖν ἀναγκαῖον, περὶ οὗ παρακαλεῖς; τί τὸ κατεπεῖγον ἕτως ἡμᾶς; ἔτι δὲ καὶ ἕτέρως νοῆσαι. τί κοινὸν ἐμοὶ καὶ σοί; ἐγὼ μὲν γὰρ οἶδα τοὺς προσήκοντας καιροὺς τῶν θαυμάτων, ὡς θεός· σὺ δὲ ἀγνοεῖς αὐτούς, ὡς ἄνθρωπος. οὐκ εἶπε δὲ μῆτερ, ἀλλὰ γύναι, ὡς θεός.

Vers. 4. Οὔπω — μου. Οὔπω πάρεσιν ἡ ὥρα μου, ἡ τὸ θαυματουργῆσαι, ὃ ζητεῖς. τότε γὰρ πάρεσιν, ὅτε οἱ δεόμενοι τὸ θαύματος ἐπιγνῶσιν, ὅτι δύναμαι τοιαῦτα ποιεῖν,[9]) καὶ

9) ποιῆσαι. A.

et ipsi me fuerint deprecati. Nunc autem matre adhortante non solum intempestiuum esset, verum etiam suspectum, et queruloſorum facillime pateret calumniae.

Haec autem, Nondum venit hora mea: Non potuerunt eum apprehendere, quia nondum venerat hora eius: Nullus iniecit in eum manus, quia nondum venerat hora eius: Pater venit hora, aliaque similia, non ostendunt, quod necessariis temporum horarumque obseruationibus subiaceat: nam quo id pacto fieret, quum horum effector sit? sed haec de contingentibus opportunitatibus dicta sunt: demonstrantia, quod omnia ratione ac ordine fieri oporteat. Quum ergo dixisset, Nondum venit hora mea, miraculum tamen operatus est: et matrem vt dictum est honorans, et ostendens, quod temporibus non seruiat aut subiaceat, sed eis dominetur.

Vers. 5. *Dicit — facite.* Quum verbi scopum ac rationem intelligeret: quodque non impotentiae excusatio erat, sed ne videretur sese miraculis ingerere, et spectaculo exponere, matris autem exhortationem non despiceret: mensae ministros admonet vt sibi adsint, et ipsi quoque alio modo cum ea deprecentur.

Vers. 6. *Erant — ternas.* Hydriae vasa sunt aquae. Metretae vero mensurae. Erant autem positae secundum purificationem Iudaeorum: id est paratae ad eorum purificationem, vt si qui forte immundi redderentur, non longe eundum esset ad fontes.

†† Sancti

1) Malim, παρακλῆσωσι.

αὐτοί με[1]) παρακαλέσωσι. νῦν δὲ ἡ τῆς μητρὸς παράκλησις, ἐ μόνον ἄκαιρος, ἀλλὰ καὶ ὑποπτος, καὶ τοῖς μεμψιμοίροις εὐεπηρέαστος.

Τὸ δὲ, ἔπω ἥκει ἡ ὥρα μου,[2]) καὶ τὸ, οὐκ[k]) ἠδύναντο αὐτὸν πιάσαι, ὅτι οὔπω ἦλθεν ἡ ὥρα αὐτοῦ, καὶ τὸ, ἔδεις[l]) ἐπέβαλεν ἐπ' αὐτὸν τὰς χεῖρας, ὅτι οὔπω ἐληλύθει ἡ ὥρα αὐτοῦ, καὶ τὸ, πάτερ, ἐλήλυθεν[m]) ἡ ὥρα, καὶ τὰ τοιαῦτα, ἐ δηλοῦσιν, ὅτι καιρῶν ἀνάγκαις καὶ ὡρῶν παρατηρήσεσιν ὑπέκειτο. πῶς γάρ; ὁ τούτων ποιητής; ἀλλὰ ταῦτα, περὶ τῶν προσηκόντων καιρῶν εἰρηται, ἐμφαίνοντα, ὅτι πάντα ἔδει κατὰ λόγον καὶ τάξιν γίνεσθαι. εἰπὼν οὖν, ὅτι ἔπω ἥκει ἡ ὥρα[3]) μου, ἐποίησε τὸ θαῦμα, τιμῶν τε, ὡς εἰρηται τὴν μητέρα, καὶ δεικνύων, ὅτι ἐ δελεύει καιροῖς, ἀλλὰ κυριεύει τούτων.

k) Io. 8, 20.

l) Io. 7, 30.

m) Io. 17, 1.

Vers. 5. Λέγει — ποιήσατε. Συνεῖσα τὸν τοῦ λόγου σκοπὸν,[4]) καὶ ὅτι οὐκ ἀδυναμίας ἡ παραίτησίς ἐστιν, ἀλλ' ἵνα μὴ δοκῇ τοῖς θαύμασιν ἐπιπηδᾶν, καὶ θεατρίζειν ἑαυτὸν, καὶ ὅτι οὐ παρόψεται τὴν ταύτης παράκλησιν, τοὺς διακόνους τῆς τραπέζης εὐτρεπεῖς αὐτῷ παρισᾷ, τρόπον ἕτερον καὶ αὐτοὺς συμπαρακαλοῦντας.

Vers. 6. Ἦσαν — τρεῖς. Ὑδρίαι μὲν, τὰ σκεύη τοῦ ὕδατος· μετρηταὶ δὲ, τὰ μέτρα. ἔκειντο δὲ πρὸς τὸν καθαρισμὸν τῶν Ἰουδαίων, ὑπηρετοῦσαι τούτοις εἰς τὸν καθαρισμὸν, ἵνα εἴ ποτε ἀκάθαρτοι γένοιντο, μὴ πόρρω βαδίζοιεν εἰς πηγὰς καὶ κρήνας.

[1]) Hi tres loci repetiti sunt ex Chrysost. Tom. VIII. p. 126 A. Ergo varietas non vrgenda.
[3]) μα, abest. A.
[4]) καὶ, omittit. A.

†† Sancti Maximi. Sex hydrias intellige mihi, sex modos illos eleemosynae, alere esurientes, potum dare sitientibus, domum ducere hospites, vestire nudos, visere aegrotos, venire ad eos, qui sunt in carceribus. Has hydrias ergo, vacuas suis operibus, quod refrixerat amor, a quo, tanquam a fonte implebantur, sermo diuinus praeceptorum euangelicorum in aduentu suo primo repleuit aqua, id est, beneficentia corporaliter operante, sed mutauit eam in eam quae fit spiritualiter, tanquam in vinum, calefacientem quidem animum, suauiter autem afficientem intellectum, atque ita curatos ex priori transferentem habitu et conditione. Quaelibet vero hydria capit duas aut tres metretas. Duas quidem, propter duplicem, vt dictum est, singulorum modorum beneficentiam, quae non corporaliter tantum, sed et spiritualiter accipitur. Tres vero, quia interdum secundum sanctae Trinitatis Theologiam beneficentia exhibetur. Hauriunt autem dictam aquam bonae cogitationes, quae rationi seruiunt. Quod vinum vt gustauit Architriclinus, id est, discernens cogitatio, dicit, oportebat bonum hoc vinum primo bibi. Corporali enim curae anteferenda spiritualis. Sponsus vero hic, intellectus humanus, qui vt sponsam sibi iungit virtutem, quacum viuat, quorum coniugium cum

5) Inclusa Codex vterque habet in margine. Codex A. omittit etiam indicem, τοῦ ἁγίου Μαξίμου. Henteníus his caret.

6) Dubiae sunt in his aenigmatibus coniecturae. Possit tamen aliquis coniicere, tollendas esse voces, τῶν εὐαγγελικῶν ἐντολῶν, vt ita, sicut in fine scholii, de Christo accipiatur. Sed in scholio proximo in fine rursus est similiter, τοῦ θείου λόγου τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος.

[(Τοῦ ἁγίου[5]) Μαξίμου.) Ἐξ ὑδρίας νόει μοι, τοὺς ἐξ τρόπους τῆς ἐλεημοσύνης, τὸν τὸ τρέφειν τὸς πεινῶντας, τὸν τὸ ποτίζειν τὸς διψῶντας, τὸν τὸ συνάγειν τὸς ξένους, τὸν τὸ περιβάλλειν τὸς γυμνὸς, τὸν τὸ ἐπισκέπτεσθαι τὸς ἀσθενοῦντας, τὸν τὸ ἔρχεσθαι πρὸς τὸς ἐν φυλακῇ. ταύτας οὖν τὰς ὑδρίας, κενὰς ἔσας τῶν οἰκείων ἐνεργειῶν, διὰ τὸ ψυχῆναι τὴν ἀγάπην, ἀφ' ἧς, ὡς ἀπὸ πηγῆς, ἐπληροῦντο, παραγενόμενος ὁ θεῖος λόγος[6]) τῶν εὐαγγελικῶν ἐντολῶν, πρῶτον μὲν ἐπλήρωσεν ὕδατος, λέγω δὴ, τῆς[7]) σωματικῆς ἐνεργουμένης εὐποιΐας, εἶτα μετέβαλε ταύτην εἰς τὴν πνευματικῶς ἐπιτελουμένην, ὡς εἰς οἶνον, θερμαίνουσαν μὲν τὴν ψυχὴν, εὐφραίνουσαν δὲ τὸν νοῦν, ἐξισῶσαν δὲ τὸς οὕτω θεραπευομένους τῆς προτέρας διαθέσεως. ἑκάστη δὲ ὑδρία, χωρητικὴ ἐστὶ δύο ἢ τριῶν μετρητῶν. δύο μὲν, διὰ τὸ διπλοῦν, ὡς εἴρηται, τῆς καθ' ἕκαστον τρόπον εὐποιΐας, ἃ μόνον[8]) σωματικῆς, ἀλλὰ καὶ πνευματικῆς λαμβανομένης· τριῶν δὲ, διὰ τὸ κατὰ τὴν τῆς ἁγίας τριάδος θεολογίαν ἔσω ὅτε τὴν εὐεργεσίαν ἐπιτελεῖσθαι. ἀντλοῦσι δὲ τὸ θεῖον ὕδωρ οἱ ἀγαθοὶ λογισμοὶ, τῷ λόγῳ διακονοῦντες. τούτου δὲ τὸ οἶνον γευσάμενος ὁ ἀρχιτρίκλινος, ἤγουν, ὁ διακριτικὸς λογισμὸς, φησὶν, ὅτι ἔδει τὸν καλὸν τοῦτον οἶνον πρῶτον ποθῆναι. τῆς γὰρ σωματικῆς ἐπιμελείας προτιμοτέρα ἡ[9]) ψυχὴ. νυμφίος δὲ ἐνταῦθα, ὁ ἀνθρώπινος νοῦς, ὡς νύμφην ἁρμοζόμενος ἑαυτῷ τὴν ἀρετὴν πρὸς συμβίωσιν, ὧν τὴν συζυγίαν τιμῶν ὁ θεὸς

7) Malim, σωματικῶς.

8) Etiam hic praeferendum videtur σωματικῆς ἢ πνευματικῶς.

9) Forte, ἡ ψυχική.

cum in honore habeat deus et logos, venit et arctius copulat eorum coniunctionem.

† † Licet vero aliter etiam tractare allegoriam de sex hydriis. Sint fortasse enim istae hydriae, effectrix officiorum facultas naturae humanae, quam vacuam et inefficacem iacentem, impleuit diuinum verbum, primo quidem cognitione curae corporalis, deinde spiritualis: aut primo cognitione facti, deinde theoriae: aut etiam primo cognitione ea, quae est secundum naturam, deinde ea, quae est supra naturam. Duarum metritarum autem altera quidem, scientia sensibilium, altera vero intelligibilium et tertia, illuminatio de incomprehensibili natura diuina. Numerum senarium autem accepimus de effectrici officiorum facultate naturae, vel, quia sex diebus deus fecit mundum: mundus vero etiam homo: vel, quia quinque mentis facultatibus mentem ipsam quoque adnumeramus, vt quinque sensibus corporis ipsum etiam corpus. Quemadmodum vero pura et vera virgo Maria mater extitit dei logi: ita etiam pura et vera fides mater fit diuini verbi, praedicationis euangelicae.

Vers. 7. *Dicit — summum.* Mensae ministros, facit etiam ministros miraculi, vt ipsi testes rei essent. Non iussit autem, vt vasa vinaria implerentur, sed aqualia siue hydriae, ne qui suspicarentur, quod relictis fecibus mixtio aquae facta esset.

Quare autem non ipsemet solo verbo etiam hydrias impleuit, sed ministris hoc imperauit? Ne phantasma esse videretur: sed si quis miraculum

*) Idem, quod συσφίγγων.

ὁ θεὸς καὶ λόγος, παραγίνεται διασφίγγων[2]) αὐτῶν τὴν ἕνωσιν.]

[Ἔστι[2]) δὲ καὶ ἕτερος ἐπιβαλεῖν τῇ θεωρίᾳ τῶν ἓξ ὑδρίων. εἶεν γὰρ ἂν αὗται, ἡ ποιητικὴ τῶν καθηκόντων δύναμις τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἣν, κενὴν καὶ ἀνενέργητον κειμένην, ἐπλήρωσεν ὁ θεῖος λόγος, πρῶτον μὲν τῆς κατὰ σωματικὴν ἐπιμέλειαν γνώσεως, εἶτα τῆς κατὰ ψυχικήν· ἢ πρῶτον μὲν τῆς κατὰ πρᾶξιν, εἶτα τῆς κατὰ θεωρίαν· ἢ καὶ πρῶτον μὲν τῆς κατὰ φύσιν, εἶτα τῆς ὑπὲρ φύσιν· τῶν δὲ δύο μετρητῶν, εἷς μὲν, ἡ τῶν αἰσθητῶν γνῶσις, ἕτερος δὲ, ἡ τῶν νοητῶν, καὶ τρίτος, ἡ περὶ τῆς ἀκαταλήπτου θεότητος ἔλλαμψις. εἰς δὲ τὸν ἓξ ἀριθμὸν ἐλάβομεν τὴν ποιητικὴν τῶν καθηκόντων δύναμιν τῆς φύσεως, ἢ ὅτι ἐν ἓξ ἡμέραις ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν κόσμον· κόσμος δὲ καὶ ὁ ἄνθρωπος· ἢ ὅτι ταῖς πέντε ψυχικαῖς δυνάμεσι συναριθμεῖται καὶ αὐτὴν τὴν ψυχὴν, ὡς ταῖς πέντε τῷ σώματος αἰσθήσεσι καὶ αὐτὸ τὸ σῶμα. ὥσπερ δὲ ἡ καθαρὰ καὶ ἀληθὴς παρθένος μαρία, μήτηρ ἐγένετο τῷ θεῷ λόγου· ἕτως ἡ καθαρὰ καὶ ἀληθὴς πίστις, μήτηρ γίνεται τῷ θείου λόγου, τῷ εὐαγγελικῷ κηρύγματος.]

Vers. 7. Λέγει — ἄνω. Τοὺς διακόνους τῆς τραπέζης, ποιεῖται διακόνους τῷ θαύματος, ἵνα αὐτοὶ μάρτυρες ὦσι τῷ πράγματος. ἐ προσέταξε δὲ γεμίσαι τὰ ἀγγεῖα τῷ οἴνου, ἀλλὰ τὰ δοχεῖα τῷ ὕδατος, ἵνα μή τινες ὑποπτεύσωσιν, ὅτι τρυγὸς ἐναποκειμένης, κρᾶσις τῷ ὕδατος γέγονε.

Καὶ διατί ἐκ αὐτὸς λόγῳ μόνῳ τὰς ὑδρίας ἐπλήρωσεν, ἀλλὰ τοῖς διακόνοις ἐπέταξεν; ἵνα μὴ δόξῃ φαντάζειν, ἀλλ' ἵνα οἱ ἀντλήσαντες τὸ ὕδωρ,

[2]) Etiam haec in vtriusque Codicis margine reperiuntur.

lum calumniaretur, vt qui aquam hauserant, silentium illis imponerent.

Vers. 8. *Et ait* — v. 10. *modo.* Architriclinum dicit conuiuii praefectum, qui conuiuium procurat. Triclinia enim vocabantur aulae conuiuiorum. Non ergo simpliciter aquam conuertit in vinum, sed in bonum vinum, sicut architriclinus ipse testatus est. Nam huiusmodi admiranda Christi opera longe erant naturalibus praestantiora. Quod igitur aqua versa sit in vinum, ministri testes fuerunt: quod autem in bonum etiam vinum, architriclinus ac sponsus: vt deinceps miraculum latere non posset, quod testimoniis adeo manifestis probaretur.

Verisimile est autem et sponsum dixisse, Quidnam est hoc? veruntamen id praetermisit euangelista vtpote non necessarium.

Vtinam autem et ego qui frigidus sum, laxus et effusus, nihil in hoc ab aqua differens, in calorem conuerterer spiritualem, virtutis constrictionem, ac morum firmitatem, vt et alios laetificare possem.

Vers. 11. *Hoc* — *Galilaeae.* Non solum scripto prodidit miraculum, sed etiam docuit principium hoc fuisse signorum. Nam quia id scitu dignum erat, et ab aliis praeteritum, scripsit illud, vtpote ad hoc vtile, ne fides adhibeatur his quae dicuntur pueri Christi miracula: hoc enim fuit initium signorum: illa vero sunt opus viri qui a veritate aberrauit. Nam si puer mirabilia operatus fuisset, id statim omnibus innotuisset, neque Israë-

[3]) Aliter de his videtur sensisse Origenes, contra quem, vt arbitror, disputat Chrysost. Tom. VIII. p. 121.

ὕδωρ, ἐπισομίζοιεν τὲς τὸ θαῦμα συκοφαντοῦντας.

Vers. 8. Καὶ λέγει — v. 10. ἄρτι. Ἀρχιτρίκλινον ὀνομάζει, τὸν συμποσίαρχον, τὸν ἐπιμελητὴν τῦ συμποσίου. τρίκλινοι γὰρ ἐκαλῦντο, οἱ οἶκοι τῶν συμποσίων. οὐχ ἁπλᾶς δὲ οἶνον ἐποίησε τὸ ὕδωρ, ἀλλὰ καλὸν οἶνον, ὡς ὁ ἀρχιτρίκλινος ἐμαρτύρησε. τοιαῦτα γὰρ τῦ χριτῦ τὰ θαύματα, πολλῷ τῶν φυσικῶν ῥωμότερα. τῦ μὲν οὖν τὸ ὕδωρ οἶνον γενέσθαι, τὲς διακόνους εἶχε μάρτυρας· τῦ δὲ καὶ καλὸν οἶνον, τὸν ἀρχιτρίκλινον καὶ τὸν νυμφίον. καὶ λοιπὸν οὐκ ἔμελλε τὸ θαῦμα λαθεῖν, οὕτως ἀναγκαίας ἔχον τὰς μαρτυρίας.

Εἰκὸς δὲ, καὶ τὸν νυμφίον εἰπεῖν τι πρὸς ταῦτα· πλὴν παρῆκε τῦτο τὸ μέρος ὁ εὐαγγελις ής, ὡς οὐκ ἀναγκαῖον.

Γένοιτο δὲ καμὲ, τὸν ψυχρὸν καὶ χαῦνον καὶ διαῤῥέοντα, καὶ κατὰ τῦτο μηδὲν ὕδατος διαφέροντα, μεταβληθῆναι πρὸς θέρμην πνευματικὴν καὶ σύψιν ἐνάρετον καὶ πῆξιν ἠθῶν, ὥσε καὶ ἑτέρους εὐφραίνειν δύνασθαι.

Vers. 11. Ταύτην — γαλιλαίας. Οὐ μόνον ἀνέγραψε τὸ θαῦμα, ἀλλὰ καὶ ἐδίδαξεν, ὅτι τῦτο ἦν ἀρχὴ τῶν σημείων. ἐπεὶ γὰρ οὐκ ἄχρηςον ἦν, εἰδέναι καὶ τῦτο, λοιπὸν, ὡς παρασιωπηθὲν τοῖς ἄλλοις, ἰσέρησεν αὐτὸ, χρησιμεῦσαν εἰς τὸ μὴ πιςεύειν τοῖς λεγομένοις [3]) παιδικοῖς θαύμασι τὲ χριτῦ. τῦτο γὰρ ἀρχὴ τῶν σημείων· ἐκεῖναι δὲ, πλάσμα ἐςὶν ἀνδρὸς λυμαινομένου τῇ ἀληθείᾳ. εἰ γὰρ παῖς ὢν ἐθαυματούργει, πᾶσιν ἂν ἐγένετο γνώριμος αὐτίκα· παραδοξότερον

p. 121. D. seqq. Origenis ad hunc locum commentarius intercidit.

Iſraëlitis fuiſſet opus Iohanne, vt eum manifeſtaret. Siquidem Iohannes ipſe dixit, Vt manifeſtaretur Iſraëli, propter hoc veni ego in aqua baptizans. Merito ergo expectauit decentem viros aetatem, ne phantaſmata eſſe putarent ea quae fierent. Nam ſi plurimi id ſuſpicabantur quum in legitima ac perfecta aetate mirabilia operaretur, multo magis in imperfecta, et priusquam tempus conueniens aduenisſet, quum inuidia tabeſcerent, in Saluatorem inſurrexiſſent: et ita non ſolum increduli fuiſſent diſpenſationi incarnationis, ſed etiam euangelium impediſſent.

Quaere etiam tertio iuxta Matthaeum capite, quam ob cauſam poſt trigeſimum annum venerit Chriſtus ad baptiſma, vbi dicitur, In diebus illis venit Iohannes Baptiſta praedicans in deſerto Iudaeae, et cauſas inuenies aptiſſimas ac rationi maxime conſonas.

Verſ. 11. *Et — ſuam.* Potentiam et virtutem ſuam, magnitudinem diuinitatis ſuae.

Verum quomodo aut quo pacto hoc fuit, quum pauci ad id, quod factum erat, aduertiſſent, ſoli videlicet miniſtri et architriclinus ac ſponſus cum diſcipulis eius? Quod in ſe erat, manifeſtauit eam per huiusmodi miraculum: quanquam enim pauci tunc aduertebant: poſtea tamen diuulgatum eſt miraculum, multosque attraxit. Quod autem die illo nullus aliorum crediderit, ex ſequentibus manifeſtum eſt, Nam ſubiunxit:

Verſ. 11. *Et — eius.* Qui etiam antea ipſum admirabantur. Vides quod tunc oporteat fieri

4) καὶ, abeſt. A.
5) τίνα τρόπον. A. Intellige, ἐφανέρωσεν αὐτήν;
6) Aut ex ſuperioribus repetendum προσέσχον, aut aliud verbum ſupplendum, veluti ἐγίνωσκον.

τερα γὰρ τὰ παρὰ μειρακίου θαυματουργέμενα· καὶ οὐκ ἂν ἐδεήθησαν οἱ ἰσραηλῖται τοῦ ἰωάννου φανερώσαντος αὐτόν. εἴρηκε γὰρ αὐτὸς ὁ ἰωάννης, ὅτι ἵνα [n]) φανερωθῇ τῷ ἰσραὴλ, διὰ τοῦτο n) Io. 1, 31. ἦλθον ἐγὼ ἐν τῷ ὕδατι βαπτίζων. εἰκότως οὖν ἀνέμεινε τὴν ἀνδράσι πρέπουσαν ἡλικίαν, ἵνα μὴ νομίσωσι φαντασίαν εἶναι τὰ γινόμενα. εἰ γὰρ ἐν τελείᾳ ἡλικίᾳ θαυματουργοῦντος, πολλοὶ τοῦτο ὑπώπτευον, πολλῷ μᾶλλον ἐν ἀτελεῖ. καὶ θᾶττον δὲ, καὶ [o]) πρὸ τοῦ προσήκοντος καιροῦ, ὥρμησαν ἂν ἐπὶ τὸν σαυρὸν, τῇ βασκανίᾳ τηκόμενοι, καὶ λοιπὸν ἔμελλεν οὐ μόνον ἀπιστηθῆναι ἡ οἰκονομία τῆς ἐνανθρωπήσεως, ἀλλὰ καὶ ἐμποδισθῆναι τὸ εὐαγγέλιον.

Ζήτησον δὲ καὶ ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τῶ κατὰ ματθαῖον, διατί μετὰ τριακοστὸν ἔτος ὁ χριστὸς ἦλθεν ἐπὶ τὸ βάπτισμα, ἔνθα κεῖται τὸ, ἐν [o]) o) Matth. 3, 1. δὲ ταῖς ἡμέραις ἐκείναις παραγίνεται ἰωάννης ὁ βαπτιστὴς, κηρύσσων ἐν τῇ ἐρήμῳ τῆς ἰουδαίας, καὶ εὑρήσεις αἰτίας εὐλογωτάτας.

Vers. 11. Καὶ — αὐτοῦ. Τὴν δύναμιν αὐτῦ, τὸ μεγαλεῖον τῆς θεότητος αὐτῦ.

Πῶς, καὶ τίνι [s]) τρόπῳ; ὀλίγοι γὰρ προσέσχον τῷ γεγενημένῳ. μόνοι γὰρ οἱ ὑπηρέται καὶ ὁ ἀρχιτρίκλινος καὶ ὁ νυμφίος καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτῦ. [t]) τό γε εἰς αὐτὸν ἦκον, ἐφανέρωσεν αὐτὴν, διὰ τῦ τοιούτου θαύματος. εἰ γὰρ καὶ μὴ τότε πολλοὶ προσέσχον, ἀλλ' ὕστερον διεδόθη τὸ θαῦμα, καὶ πολλὰς ἤλκυσεν. ὅτι δὲ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ εἷς τῶν ἄλλων ἐπίστευσε, δῆλον ἀπὸ τῶν ἑξῆς. ἐπήγαγε γάρ·

Vers. 11. Καὶ — αὐτοῦ. Οἱ καὶ πρὸ τούτου θαυμάζοντες αὐτόν. ὁρᾷς, ὅτι τότε χρὴ

fieri signa, quum futurum est, vt spectatores beneuoli sint et animum aduertant.

Vers. 12. *Posthaec — diebus.* Descendit Capernaum, vt quiescere faceret ibi matrem. Fratres sui autem, lege, non natura, filii videlicet Ioseph qui lege et non natura pater illius erat.

Cap. II. De eiectis e templo.

Vers. 13. *Et prope — v. 15. subuertit.* Similia quoque scripsit Matthaeus in fine quadragesimi quinti capitis: et illorum lege enarrationem, plurimum ad haec conferentem.

Κερματισταὶ autem proprie dicuntur permutatores, quos Matthaeus κολλυβιστὰς nominauit, hoc est nummularios. Et sicut κόλλυβος obolus est, qui pro permutatione monetae datur, id est (vt vulgo dicitur) cambium: sic et κέρμα congeries est obolorum, aut minutorum nummorum quibus fit permutatio. Praeterea φραγέλλιον genus est flagelli: erat autem contextum: nam et eorum qui eiecti sunt, conuersatio contexta erat absurdis verbis ac operibus: et rursum eiicientis conuersatio contexta erat ex supernaturalibus verbis ac operibus, siue rebus diuinis et humanis. Opus itaque operatus est multa plenum autoritate. Nam quia sabbatho curaturus erat, multaque similia facturus, quae Iudaeis legis transgressio videbantur: ne haec tanquam Deo contrarius facere videretur, hinc primum huiusmodi aufert suspicionem. Qui enim tantum zelum erga domum dei demonstrauit, tantaque vehementia ac indignatione propter hanc vsus est, vt nulli omnino parceret,

7) τὰ παραπλήσια. A. vt alibi.
8) Φραγγέλιον. A.

γίνεθαι τὰ σημεῖα, ὅταν οἱ ὁρῶντες εὐγνωμονεῖν καὶ προσέχειν μέλλοιεν.

Vers. 12. Μετὰ τοῦτο — ἡμέρας. Κατέβη εἰς καπερναούμ, ἵνα διαναπαύσῃ τὴν μητέρα. ἀδελφοὶ δὲ αὐτοῦ, νόμῳ, καὶ οὐ φύσει, οἱ υἱοὶ ἰωσήφ, τῷ νόμῳ, καὶ ἐ φύσει πατρὸς αὐτῷ.

Κεφ. Β. Περὶ τῶν ἐκβληθέντων ἐκ τοῦ ἱεροῦ.

Vers. 13. Καὶ ἐγγὺς — v. 15. ἀνέστρεψε. Παραπλήσια [7]) καὶ ὁ ματθαῖος ἱστόρησεν ἐν τῷ τέλει τῷ τεσσαρακοστῷ πέμπτου κεφαλαίου αὐτῷ, καὶ ἀναγνωθὶ τὴν ἐκείνων ἐξήγησιν, μεγάλα καὶ πρὸς ταῦτα συμβαλλομένην.

Κερματισταὶ δὲ, οἱ καταλλάκται, ὃς ὁ ματθαῖος [1]) κολλυβισταὶς ὠνόμασεν. ὥσπερ δὲ κόλλυβος, ὁ ὀβολὸς, οὕτω καὶ κέρμα, ἡ σωρεία τῶν τε ὀβολῶν καὶ τῶν καταλλασσομένων λεπτῶν. Φραγέλλιον [8]) δέ ἐστιν, εἶδος μάστιγος. πλεκτὸν δὲ ἦν, ὅτι καὶ ἡ πολιτεία τῶν ἀπελαυνομένων πεπλεγμένη ἦν ἐξ ἀτόπων λόγων καὶ πράξεων, καὶ ἡ πολιτεία τῷ ἀπελαύνοντος πεπλεγμένη πάλιν, ἐξ ὑπερφυῶν λόγων καὶ πράξεων, καὶ ἐκ θείων καὶ ἀνθρωπίνων. πρᾶγμα οὖν ἐποίησε πολλῆς αὐθεντίας γέμον. ἐπειδὴ γὰρ ἔμελλεν ἐν σαββάτῳ θεραπεύειν, καὶ πολλὰ τοιαῦτα ποιεῖν, ἅπερ ἐδόκει τοῖς ἰουδαίοις νόμων παραβάσεις, ἵνα μὴ δοκῇ ταῦτα πράττειν, ὡς ἀντίθεος, ἐντεῦθεν προαναιρεῖ τὴν τοιαύτην ὑπόληψιν. ὁ γὰρ τοσοῦτον ζῆλον ἐπιδεξάμενος ὑπὲρ τῷ οἴκου τῷ θεῷ, καὶ τοσαύτῃ σφοδρότητι καὶ ἀγανακτήσει διὰ τοῦτον [9]) χρησάμενος, καὶ μηδενὸς ὅλως φεισάμενος,

p) Matt. 21, 12.

9) τοῦτο. A.

ceret, sed se ipsum in periculum conïceret, et tum caupones illos, tum Iudaeos id ipsis permittentes in se exacuit, omnia sustinere paratus pro honore templi, nequaquam posset templi domino esse contrarius.

Vers. 16. *Et — negotiationis.* †† Domum negotiationis faciunt domum dei, et columbas in ea vendunt etiam ii, qui sacerdotia et munera ecclesiastica venalia exponunt (ac quouis pretio, immo vero interdum etiam addita re nullius pretii, veluti ancilla aut scorto, extrudunt.) Columbae enim similitudinem habet gratia spiritus sancti, qui forma columbae apparuit. Iidem sunt etiam caupones rerum diuinarum, cauponantes ea, quae dei sunt, turpis lucri caussa. Ista autem, Auferte ista hinc, translationem et amissionem legalis cultus significant.

Non factis solum, sed et verbis ostendit Deo se esse non contrarium. Sed ipse quidem Deum natura patrem suum vocauit: Iudaei autem adoptione patrem ipsum nominasse putantes non sunt hoc verbo turbati. Sed neque his quae fecit exasperati sunt: siquidem arguebat illos conscientia ac confundebat, ostendens quod iuste haec et fecisset et dixisset. Domum autem negotiationis, hoc est cauponam aut tabernam.

Praedicto vero Matthaei capite dixit, Speluncam latronum. Ex quo adnotare possumus, quod zelum ac libertatem arguendi his demonstrauerit aduersus eos qui in templo cauponabantur, et in principio euangelii et circa finem. Quae ergo in prin-

†) Intelligit principes Iudaeorum, qui id in templo fieri permiserant.

††) Haec vterque in margine habet. Apud Hentenium non reperiuntur.

μενος, ἀλλὰ καὶ εἰς κίνδυνον ἑαυτὸν κατεστήσας, καὶ τὲς τε καπήλους ἐκείνους, τές τε παραχωροῦντας [1]) αὐτοῖς Ἰουδαίους καθ' ἑαυτοῦ παροξύνας, καὶ πάντα παθεῖν ἕτοιμος ὢν, ὑπὲρ τῆς εὐκοσμίας τῆ ἱερῆ, εἰ καὶ ἐναντίος εἴη τῷ δεσπότῃ τῆ ἱερῆ.

Vers. 16. Καὶ — ἐμπορίου. [Οἶκον [2]) ἐμπορίου ποιοῦσι τὸν οἶκον τῆ θεῆ, καὶ τὰς περιστερὰς ἐν αὐτῷ πωλοῦσιν, καὶ οἱ τὰς χειροτονίας [3]) πιπράσκοντες. περιστερᾶς γὰρ τύπος, ἡ χάρις τοῦ ἁγίου πνεύματος, τῆ ἐν εἴδει περιστερᾶς ὀφθέντος. [4]) οἱ δ' αὐτοὶ καὶ [5]) θεσκάπηλοι, τὰ τῆ θεῆ καπηλεύοντες δι' αἰσχροκέρδειαν. τὸ δὲ, ἄραντε ταῦτα ἐντεῦθεν, τὴν μετάστασιν καὶ ἀποβολὴν τῆς νομικῆς λατρείας ἐνίξατο.]

Οὐ μόνον, ἀφ' ὧν ἔπραξεν, ἀλλὰ καὶ, ἀφ' ὧν εἶπε, δείκνυσιν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀντίθεος. ἀλλ' αὐτὸς μὲν, φύσει πατέρα τὸν θεὸν ἐκάλεσεν· οἱ δὲ Ἰουδαῖοι, θέσει πατέρα τοῦτον ὀνομάσαι οἰηθέντες, οὐκ ἐταράχθησαν ἐπὶ τῷ τοιούτῳ ῥήματι, ἀλλ' οὐδ', ἐφ' οἷς ἐποίησεν, ἠγριώθησαν. ἤλεγχε γὰρ αὐτὲς τὸ συνειδὸς καὶ κατῄσχυνεν, ὡς εὐλόγως ἐκείνου καὶ ποιοῦντος καὶ λέγοντος. οἶκον δὲ ἐμπορίου, ἀντὶ τῆ, οἶκον καπηλείου.

Ἐν δὲ τῷ προῤῥηθέντι κεφαλαίῳ τῆ ματθαίου, σπήλαιον [6]) λῃστῶν εἶπεν, ἐν ᾧ καὶ παρεσημειωσάμεθα, ὅτι τὸν ζῆλον τοῦτον καὶ τὴν παῤῥησίαν δι' ἃς ἐπεδείξατο κατὰ τῶν ἐν τῷ ἱερῷ καπηλευόντων, ἐν ἀρχῇ τε τοῦ εὐαγγελίου, καὶ πρὸς τῷ q) Matth. 21, 13.

3) Pungit episcopos, qui sacerdotia habebant venalia. Pertinet ergo hoc ad antiquitates ecclesiasticas.

4) πεμφθέντος. A.

5) Habet hoc Gregorius Nazianz. p. 106. et p. 232.

principio euangelii contigerunt, Iohannes hoc loco conscripsit: quae vero circa finem, Matthaeus.

Vers. 17. *Recordati — me.* Nam id scriptum est in libro Psalmorum. Zelum autem dicit nunc iustam indignationem. Comedit, hoc est valde amplectitur et inflammat me.

Scire autem oportet, quod homines facto flagello non verberauit, sed ipsos quidem exterruit ac expulit: oues vero ac boues verberauit et eiecit.

Vers. 18. *Responderunt — facias?* Scientes sese condemnatos, ipsum quidem reprehendere ausi non sunt, sed dixerunt ei: Quum haec facias, siue quum dominium tibi vindices, quod signum ostendis nobis tuae autoritatis?

O ingentem dementiam! quum benevolos esse oporteat, ipsumque laudare, qui domum Dei tanta purgaret ignominia, autoritatis signum quaerunt, inuidia tabescentes, et signum carpere volentes. Nam alibi quoque dixerunt, In qua potestate haec facis?

Vers. 19. *Respondit — ipsum.* Potentiae suae autoritatis signum dat eis, puta tertii diei resurrectionem. Nam templum dicit corpus suum: ipsum enim domus est et templum non animae solum, verum etiam diuinitatis.

Soluite autem dixit, non adhortans eos ad sui interfectionem, sed quia cognouit quod facturi erant, figuratiuo sermone praedixit. Soluite ergo, siue

*) Corrige περιλαβεῖ. Eodem enim vtitur Euthymius ad Matth. 26, 13. 32. Nescio, cur Henteniius praesentia pro futuris dederit.

τῷ τέλει. καὶ τὰ μὲν ἐν ἀρχῇ νῦν ὁ Ἰωάννης ἀνέγραψε· τὰ δὲ πρὸς τῷ τέλει, Ματθαῖος.

Vers. 17. Ἐμνήθησαν — με. Γέγραπται [r]) γὰρ ἐν τῇ βίβλῳ τῶν ψαλμῶν. ζῆλον δὲ λέγει νῦν, τὴν δικαίαν ἀγανάκτησιν· καταφέγεται δὲ, ἀντὶ τοῦ, σφόδρα [q]) περιλάβη, καταφλέξει. r) Ps. 68, 10.

Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι ποιήσας τὸ φραγέλλιον, [7]) ἐ τὰς ἀνθρώπους ἔτυψεν, ἀλλὰ τέτους μὲν ἐφόβησε, καὶ ἀπήλασε· τὰ δὲ πρόβατα καὶ τὰς βόας ἔτυψε καὶ ἐξέβαλεν.

Vers. 18. Ἀπεκρίθησαν — ποιεῖς; Κατεγνωσμένους ἑαυτὲς εἰδότες, ἐπετιμήσαμ μὲν ἐκ ἐτόλμησαν, εἶπον δὲ αὐτῷ, ἐπειδὴ ταῦτα ποιεῖς, ἦγουν, ἐπειδὴ αὐθεντεῖς, τί σημεῖον δεικνύεις ἡμῖν τῆς αὐθεντίας; [8])

Ὦ πολλῆς ἀνοίας! δέον γὰρ εὐγνωμονῆσαι, καὶ ἐπαινέσαι αὐτὸν, ὡς ἀπαλλάξαντα τὸν οἶκον τὲ θεὲ τοσαύτης αἰσχύνης· οἱ δὲ σημεῖον ἐπιζητέσι τῆς ἐξουσίας, φθόνῳ τηκόμενοι, καὶ μελετῶντες ἐπισκῆψαι τῷ γενησομένῳ σημείῳ. καὶ γὰρ καὶ ἄλλοτε ἔλεγον, ἐν [9]) ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖς; s) Matt. 21, 23.

Vers. 19. Ἀπεκρίθη — αὐτόν. Σημεῖον τῆς αὐθεντίας [9]) δίδωσιν αὐτοῖς, τὴν τριήμερον ἀνάστασιν αὐτῦ. ναὸν γὰρ, τὸ ἑαυτῦ σῶμα λέγει. ναὸς γὰρ καὶ οἶκος τῦτό ἐστιν, ἐ μόνον τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς θεότητος.

Λύσατε δὲ εἶπεν, ἐ προτρέπων αὐτοὺς εἰς τὸν καθ' ἑαυτῦ φόνον, ἀλλ' ὅπερ ἐγίνωσκεν, ὅτι δράσουσιν, εἶπεν ἠθικῶς ἐν τοιέτῳ σχήματι λόγε.

7) Φραγγέλιον. A.
8) αὐθεντείας. A.
9) αὐθεντείας. A.

siue in terram subuertite, ab anima separate, et coniunctionem, quae cum illa est, dissoluite.

Vers. 20. *Dixerunt* — v. 21. *sui.* Prior quidem structura viginti annis a Solomone absoluta est, altera vero per quadraginta et sex a Zorobabel. Priori namque a Babyloniis destructa, coepta est posterior circa annum primum regis Cyri: deinde inuidia et calumnia circummorantium Samaritanorum impedita, ita quadraginta annis permansit. Circa secundum vero annum Darii Hystaspis missus Zorobabel in sex annis ipsam perfecit: et ita annis quadraginta et sex aedificatum est templum, qui numerantur ab initio aedificationis vsque ad consummationem.

Vers. 22. *Quando — eius.* Quum autem hoc diceret, haesitabant, quidnam diceret, nec credebant. Multa quoque talia loquitur, primum quidem audientibus incerta, postmodum vero manifesta, vt ostendatur praeuidisse quae dicebat.

Et quare aenigma non dissoluit dicens quod templum intelligeret corpus suum? Quia tunc ei fides habenda non erat. Siquidem duo tunc obstabant: vnum quidem resurrectionis opus, alterum vero quod Deus esset, qui tale templum inhabitaret.

Vers. 23. *Quum — faciebat.* Crediderunt in eum, non tamen firmiter: nam illi firmius credebant, qui non propter signa tantum, verum etiam propter doctrinam eius credebant: nam signa crassiores attrahebant, doctrina vero ac prophetiae mente subtiliores. Ideo quoque constantiores

*) ἐπίστευσαν. A.

λύσατε δὲ, ἤτοι, καταστρέψατε εἰς γῆν, διαζεύξατε τῆς ψυχῆς, λύσατε τὸ συνδέσμου.

Vers. 20. Εἶπον — v. 21. αὐτοῦ. Ἡ προτέρα μὲν οἰκοδομὴ δι' ἐτῶν ἑξήκοντα κατεσκευάσθη παρὰ σολομῶντος· ἡ ὑστέρα δὲ, διὰ τεσσαράκοντα καὶ ἓξ παρὰ ζοροβάβελ. τῆς προτέρας γὰρ καθαιρεθείσης ὑπὸ βαβυλωνίων, ἤρξατο ἡ ὑστέρα, κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς βασιλείας κύρου. εἶτα φθόνῳ καὶ διαβολῇ τῶν περσοίκων σαμαρειτῶν ἐπισχεθεῖσα, διέμεινεν αὖτως ἔτη τεσσαράκοντα. κατὰ δὲ τὸ δεύτερον ἔτος τῆς βασιλείας δαρείου τοῦ ὑστάσπου, ζοροβάβελ ἀποπαλεὶς ἐτέλεωσεν αὐτὴν ἐν ἔτεσιν ἓξ. καὶ οὕτως ἐν ἔτεσι τεσσαράκοντα καὶ ἓξ ᾠκοδομήθη ὁ ναὸς, ἀριθμουμένοις ἀπὸ τῆς ἐναρξεως μέχρι τῆς τελειώσεως.

Vers. 22. Ὅτε — αὐτοῦ. Ὅτε δὲ τοῦτο ἔλεγεν, ἠπόρουν, τί ποτε λέγει, καὶ οὐκ ἐπίστευον. πολλὰ δὲ τοιαῦτα φθέγγεται, παραυτίκα μὲν ἀδήλα τοῖς ἀκούουσι, μετὰ τοῦτο δὲ δῆλα, ἵνα δειχθῇ προειδὼς, ἃ ἔλεγε.

Καὶ διατὶ οὐκ ἔλυσε τὸ αἴνιγμα, ὅτι ναὸν λέγει, τὸ σῶμα αὐτοῦ; διότι οὐκ ἔμελλε πιστευθῆναι. δύο γὰρ ἦσαν τὰ προσιζάμενα τέως, ἓν μὲν, τὸ τῆς ἐγέρσεως· ἕτερον δὲ, τὸ θεὸν εἶναι τὸν ἐνοικοῦντα τῷ τοιούτῳ ναῷ.

Vers. 23. Ὡς — ἐποίει. Ἐπίστευσαν εἰς αὐτὸν, ἀλλ' ἐ βεβαίως. ἐκεῖνοι γὰρ ἀκριβέστερον [1]) ἐπίστευον, ὅσοι μὴ διὰ τὰ σημεῖα μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ ἐπίστευον. τοὺς μὲν γὰρ παχυτέρους, τὰ σημεῖα ἐφέλκετο· τοὺς δὲ λεπτοτέρους [2]) εἰς νοῦν, ἡ διδασκαλία καὶ αἱ προφητεῖαι. διὸ καὶ οὗτοι μᾶλλον ἐκείνων βε-

[1]) ὀξυτέρους, ἀκριβεστέρους.

tiores sunt hi, quibus etiam aptatur id quod dicitur: Beati qui non viderunt et crediderunt.

Vers. 24. *Ipse — eis.* Neque credebat, neque tanquam legitimis discipulis confidebat: quare?

Vers. 24. *Eo quod — omnia.* Omnem hominem siue constans esset, siue inconstans.
Vel Omnia quae in omnibus sunt.

Vers. 25. *Et — homine.* De qualicunque homine.

Vers. 25. *Ipse — homine.* In quocunque homine, vtpote cordium cognitor Deus.

Cap. III. De Nicodemo.

Cap. III. v. 1. *Erat* — v. 2. *nocte.* Timebat enim palam accedere propter Iudaeorum suspicionem, qui auersuri erant accedentes ad eum.

Vers. 2. *Et — magister.* Putabat enim quod propheta esset missus a Deo ad docendum.

Vers. 2. *Nemo — eo.* Quum prophetam eum putaret, merito arbitrabatur haec eum non propria facere potestate, sed esse a Deo precibus obtenta.

Vers. 3. *Respondit — Dei.* Existimabat Nicodemus se nosse Deum, ac de eo recte sentire. Ostendens autem Christus, quod longe a veritate aberraret, ait. Nisi quis regeneratus fuerit

?) Etenim pro πάντας, legit in textu πάντα. Vnde autem? Ex Codicibus N. Testamenti? Non, sed ex Chrysost. T. VIII. p. 137. C.

βαιότεροι· οἷς ἁρμόζει καὶ τὸ, μακάριοι[t]) οἱ μὴ ἰδόντες, καὶ πιστεύσαντες. t) Io. 20, 29.

Vers. 24. Αὐτὸς — αὐτοῖς. Οὐ κατεπίστευεν, οὐκ ἐθάρρει, ὡς γνησίοις μαθηταῖς. διατί;

Vers. 24. Διὰ τὸ — πάντα. Πάντα[3]) ἄνθρωπον, εἴτε βέβαιός ἐστιν, εἴτε ἀβέβαιος. 3) Ἢ πάντα, τὰ πάντων.

Vers. 25. Καὶ — ἀνθρώπου. Περὶ τοῦ οἱουδήποτε ἀνθρώπου.

Vers. 25. Αὐτὸς — ἀνθρώπῳ. Ἐν τῷ παντὶ ἀνθρώπῳ, ὡς καρδιογνώστης θεός.

Κεφ. Γ. Περὶ νικοδήμου.

Cap. III. v. 1. Ἦν — v. 2. νυκτός.

Ἐφοβεῖτο γὰρ ἐλθεῖν φανερῶς, διὰ τὴν ὑποψίαν τῶν Ἰουδαίων, ἀποστρεφομένων τοὺς προσιόντας αὐτῷ.

Vers. 2. Καὶ — διδάσκαλος. Ὤιετο γάρ, ὅτι προφήτης ἐστὶν, ἀπὸ θεοῦ πεμφθεὶς εἰς τὸ διδάσκειν αὐτούς.

Vers. 2. Οὐδεὶς — αὐτοῦ. Ἐπεὶ προφήτην αὐτὸν ἔφετο, ἀκολούθως ὑπελάμβανεν, ὅτι οὐκ ἐξ οἰκείας δυνάμεως ταῦτα ποιεῖ, ἀλλ' ἐκ τῆς τοῦ θεοῦ, δεόμενος αὐτῆς.

Vers. 3. Ἀπεκρίθη — θεοῦ. Ἐνόμισεν ὁ νικόδημος γνῶναι αὐτὸν, καὶ ὀρθὰ φρονεῖν περὶ αὐτοῦ. δεικνύων δὲ ὁ χριστὸς, ὅτι πόρρω πλανᾶται τῆς ἀληθείας, φησὶν, ὅτι ἐὰν μή τις ἀναγεννηθῇ διὰ

rit per regenerationem diuini baptismatis, non poteſt ſcire ſiue cognoſcere eius dignitatem ac magnitudinem. Nunc enim ſeipſum dicit Deum, id tamen obſcure, quo inſolentiam deuitet. Diuina ſiquidem gratia, quae per ſacrum datur baptisma, et mentem roborat, et recte videre tribuit, diſſipata imbecillitate, quae obtenebrabat.

Verſ. 4. *Dicit — naſci?* Quid hoc Nicodeme? Rabbi ipſum vocas, et a Deo veniſſe dicis, nec tamen credis quae dicit? O Iudaicam craſſitudinem! Audiuit regenerationem, ſed ſpiritualem: non potuit hanc concipere, ſed carnalem intelligit, et merito dubitat, modumque ſciſcitatur.

Verſ. 5. *Reſpondit — Dei.* Modum manifeſtat dicens, quod ex aqua et ſpiritu, videlicet ſancto: non tamen clare hoc dicit, quo attentius interrogaret. Saepius enim occulte mentem excitat, vt diligentiorem ac curioſiorem reddat auditorem. Nicodemus ſiquidem impoſſibilem dicebat regenerationem: Chriſtus vero omnino poſſibilem: nec id ſolum ſed et neceſſariam: adeo vt ſine ea regnum Dei nullus poſſit intrare, hoc eſt eius dignitatem ac magnitudinem cognoſcere, aut diuinam attingere fruitionem.

Intelligitur autem verbum de his, qui poſt Chriſtum baptizatum fuerunt. Reliquum eſt igitur, vt et Apoſtoli regenerati ſint per aquam ſane a Iohanne, per ſpiritum vero, quia ad eos in ſpecie ignitarum aduenit linguarum.

Scri-

1) Incluſa omittit. E.

διὰ τῆς παλιγγενεσίας τῦ θείου βαπτίσματος, ἐ δύναται ἰδεῖν, ἤτοι, γνῶναι τὴν ἀξίαν καὶ μεγαλειότητα αὐτῦ. θεον γὰρ ἑαυτον λέγει νῦν· ασυμφανῶς δὲ, ἵνα φύγῃ τὸν κόμπον. τότε γὰρ ἡ διὰ τῦ ἱερῦ βαπτίσματος διδομένη θεία χάρις ἐωννύει τὸν νᾶν, καὶ ὁρᾶν ὀρθῶς παρέχει, τῆς ἐπισκοτέσης ἀθενείας ἀποσκεδαθείσης.

Verſ. 4. Λέγει — γεννηθῆναι; Τί τοῦτο νικόδημε; ξαββὶ αὐτὸν καλεῖς, καὶ ἀπὸ θεῦ ἐληλυθέναι λέγεις, καὶ ἃ πιςέυεις, οἷς λέγεις; βαβαὶ τῆς ἰουδαϊκῆς παχύτητος! ἤκουσεν ἀναγέννησιν, ἀλλὰ πνευματικήν· ἐκ ἠδυνήθη ταύτην νοῆσαι, καὶ νοεῖ σαρκικήν· καὶ εἰκότως ἀπορεῖ καὶ ζητεῖ τὸν τρόπον.

Verſ. 5. Ἀπεκρίθη — θεῦ. Σαφηνίζει μὲν τὸν τρόπον, λέγων, ὅτι ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος, δηλαδὴ, τῷ ἁγίῳ· οὕπω δὲ τέλεον, ἵνα πρασεκτικώτερος ὁ ἐρωτῶν γένηται. πολλάκις γὰρ τὸ ἀσαφὲς ἐγείρει τὴν διάνοιαν, καὶ περιεργότερον καὶ σπουδαῖον ἀπεργάζεται τὸν ἀκροατήν. ὁ μὲν οὖν νικόδημος, ἀδύνατον ἔλεγε τὴν ἀναγέννησιν· ὁ δὲ χριςὸς, καὶ σφόδρα δυνατὴν, καὶ ἐ τῷ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀναγκαίαν, ὡς μηδὲ δύνασθαί τινα χωρὶς αὐτῆς εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τῦ θεῦ. [τὸ[4]) δὲ εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τῦ θεῦ,] ἢ τὸ γνῶναι τὴν ἀξίαν καὶ μεγαλειότητα αὐτῦ δηλοῖ νῦν, ἢ τὸ τυχεῖν τῆς ἀπολαύσεως τῆς θείας.

Ὁ λόγος δὲ, περὶ τῶν μετὰ τὸ βαπτισθῆναι τὸν χριςόν. ἔκτοτε γὰρ ἡ ἀναγέννησις ἤρξατο. λοιπὸν ἐν καὶ οἱ ἀπόςολοι ἀνεγεννήθησαν, δι' ὕδατος μὲν, παρὰ ἰωάννε· διὰ πνεύματος δὲ, ὅτε ἐπεφοίτησεν αὐτοῖς ἐν εἴδει πυρίνων γλωσσῶν.

Γράφει

Scribunt autem quidam, Apostolorum temporibus proximi, quod Christus Petrum ac virginem matrem baptizauerit: Petrus vero reliquos omnes Apostolos.

Vers. 6. *Quod — est.* Non carnalis inquit generatio est, sed spiritualis: nam quod ex carne natum est, carnalis est progenies: quod autem natum est ex spiritu, spiritualis generatio est. Carnalis itaque natiuitas est sensibilis; spiritualis vero, intellectualis: nec oportet, quod intellectuale est, sensibiliter indagare: neque humano modo opus, quod diuinum est, Siquidem ex quo prior generatio facta est inutilis, data est secunda regeneratio excelsior et honorabilior. Dei opus est prior: Dei opus est posterior: Deus enim spiritus est.

Quum igitur audieris quod spiritus regenerat, ne modum quaeras. Nam si incomprehensibilis est in vtero formatio, longe incomprehensibilior est, quae in aqua fit: quod si de illa non ambigimus, omnipotenti Dei sapientiae credentes, de hac multo magis credere oportet.

Sicut autem in prima hominis formatione subseruiuit terrae elementum, quum vniuersa in manu essent creatoris, ita et nunc subseruiuit aquae elementum, quum vniuersa sint in voluntate spiritus.

Quod si me interroges, quare nunc aqua: e diuerso te interrogabo, quare tunc terra? Poterat siquidem sine terra fieri homo. Nam et quod sine verbo nihil faciat Deus confiteor: et quod solus omnium verba exacte nouit, et dico et credendum suadeo.

Quod

*) Papias fortasse, aut Origenes, ex narratione sanctarum vetularum.

Γράφεσι δέ τινες,[5]) ἐγγίζοντες τοῖς χρόνοις τῶν ἀποστόλων, ὅτι ὁ μὲν χριστὸς ἐβάπτισε τὸν πέτρον καὶ τὴν θεοτόκον· ὁ δὲ πέτρος, πάντας τοὺς ἀποστόλους.

Vers. 6. Τὸ — ἐστιν. Οὐ σαρκική ἐστιν ἡ γέννησις, φησιν, ἀλλὰ πνευματική. τὸ μὲν γὰρ γεγεννημένον ἐκ τῆς σαρκὸς, σαρκικόν ἐστι γέννημα· τὸ δὲ γεγεννημένον ἐκ τοῦ πνεύματος, πνευματικόν ἐστι γέννημα. λοιπὸν οὖν ἡ μὲν σαρκικὴ γέννησις, αἰσθητή ἐστιν· ἡ δὲ πνευματικὴ, νοητή. καὶ ὁ χρὴ αἰσθητῶς ἐξετάζειν τὸ νοητὸν, οὐδὲ ἀνθρωπίνως τὸ θεῖον πρᾶγμα. ἐπεὶ γὰρ ἡ πρώτη γέννησις ἠχρειώθη, δευτέρα δέδοται ἀναγέννησις, ὑψηλοτέρα τε καὶ τιμιωτέρα. θεοῦ ἔργον ἡ πρώτη· θεοῦ ἔργον καὶ ἡ δευτέρα. θεὸς γὰρ τὸ πνεῦμα.

Ὅταν οὖν ἀκούσῃς, ὅτι τὸ πνεῦμα ἀναγεννᾷ, μὴ ζήτει τὸν τρόπον. εἰ γὰρ ἀκατάληπτος ἡ ἐν τῇ μήτρᾳ διάπλασις, ἀκαταληπτοτέρα πάντως ἡ ἐν τῷ ὕδατι. καὶ εἰ περὶ ἐκείνης ἐκ ἀμφιβάλλομεν, τῇ παντοδυνάμῳ τοῦ θεοῦ σοφίᾳ πιστεύοντες, πολλῷ μᾶλλον τοῦτο χρὴ ποιεῖν περὶ ταύτης.

Ὥσπερ δὲ ἐν ἀρχῇ ὑπέκειτο στοιχεῖον, ἡ γῆ, τὸ πᾶν δὲ τοῦ διαπλαττοντος ἦν· οὕτω καὶ νῦν ὑπόκειται στοιχεῖον, τὸ ὕδωρ· τὸ πᾶν δὲ τοῦ πνεύματός ἐστιν.

Ἐὰν ἐρωτήσῃς με, διατί νῦν τὸ ὕδωρ, ἀντερωτήσω σε, διατί τότε ἡ γῆ; καὶ γὰρ ἠδύνατο καὶ ἄνευ γῆς ποιῆσαι τὸν ἄνθρωπον. καὶ ὅτι μὲν ὁ θεὸς οὐδὲν ποιεῖ χωρὶς λόγου, συνομολογῶ· ὅτι δὲ τοὺς λόγους πάντων μόνος οἶδεν αὐτὸς ἀκριβῶς, καὶ λέγω καὶ πείθω.[6])

Ὅπερ

[6]) Ita etiam Hentenius. Alias coniici possit πείθομαι, credo.

Quod autem in carnali generatione est vterus, hoc in spirituali est aqua: sed ibi quidem ad generationem opus est tempore, hic autem non ita: quia carnalia in tempore perfectionem assumunt, spiritualia vero statim perfecta creantur. Perfectum itaque verbum per aquae ministerium soli Deo manifestum est: hoc autem a sanctis patribus vtcunque comprehensum est: quia diuina in eo signa adimplentur, sepultura videlicet ac resurrectio. In eo namque tanquam in quodam sepulchro, capite merginiur, vetusque homo sepelitur ac demergitur: deinde quum exilimus, nouus resurgit et ostenditur. Quemadmodum enim nobis facile est demergi et exilire: ita Deo facile est veterem hominem sepelire, nouumque excitare. Hoc autem tertium fit, vt scias potentiam patris et filii ac spiritus sancti omnia efficere.

Dubitant autem quidam. Nam si quod natum est ex spiritu, spiritus est, Christi certe caro spiritus erit. De virgine enim dicit angelus, Quod in ea natum est, a spiritu sancto est. Quibus nos dicimus, quod hoc dixerit docens, quod a viro non esset, non quia esset a muliere. Dicit enim Apostolus, Factum ex muliere, caro videlicet de carne. Natus est ergo a carne virginea, ne ab humana natura esset alienus. Nam si et hoc facto quidam non credunt incarnatum, quomodo in impietatem non cecidissent, si ita factum non esset? In virgine ergo natus est a spiritu sancto, siue superma-

7) Sic dedi, pro καταδυόντων. Atque ita mox.
8) ἐκ πνεύματος. A. ἐπ τὰ πατρός. B.
9) ἐστὶν, abest A.
10) Perpetua est confusio in Codicibus vocabulorum γενώμενος et γενόμενος. Ergo hic etiam γεννώμενον legendum videtur. Γενόμενον editum est etiam apud Chrysost. T. VII. p. 51. B. Sed ibi quoque

ὅπερ δὲ ἐπὶ τῆς σαρκικῆς γεννήσεως ἡ μήτρα, τοῦτο ἐπὶ τῆς πνευματικῆς τὸ ὕδωρ. ἀλλ' ἐκεῖ μὲν τὸ γεννώμενον χρόνου δεῖται, ἐνταῦθα δὲ οὐχ οὕτως, διότι τὰ μὲν σαρκικὰ, χρόνῳ προσλαμβάνει τὸ τέλειον· τὰ δὲ πνευματικὰ τέλεια ἐξ ἀρχῆς διαπλάττεται. ὁ μὲν οὖν ἀκριβὴς λόγος τῆς χρείας τοῦ ὕδατος, μόνῳ τῷ θεῷ δῆλος· ὁ δὲ καταληπτὸς τοῖς θείοις πατράσιν, οὗτος· ὅτι θεία τελεῖται ἐν αὐτῷ σύμβολα, ταφὴ καὶ ἀνάστασις. καθάπερ γὰρ ἔν τινι τάφῳ καταδυνάντων[7]) ἡμῶν τὰς κεφαλὰς ἐν αὐτῷ, ὁ παλαιὸς ἄνθρωπος θάπτεται καὶ καταποντίζεται· εἶτα ἀναπνεύντων ἡμῶν, ὁ καινὸς ἀνίσταται καὶ ἀναδείκνυται. ὥσπερ γὰρ εὔκολον ἡμῖν καταδῦναι καὶ ἀνανεῦσαι· ἕτως εὐχερὲς τῷ θεῷ θάψαι τὸν παλαιὸν, καὶ ἀναστῆσαι τὸν νέον. τρίτον δὲ τοῦτο γίνεται, ἵνα μάθῃς, ὅτι δύναμις πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος τὰ πάντα ποιεῖ.

Ἀποροῦσι δέ τινες, ὅτι εἰ τὸ γεγεννημένον ἐκ τοῦ[8]) πνεύματος πνεῦμά ἐστι, πνεῦμα ἄρα ἡ τῆ χριστῆ σάρξ. περὶ γὰρ τῆς παρθένου λέγων ὁ ἄγγελος εἴρηκεν· ὅτι τὸ[9]) ἐν αὐτῇ γεννηθὲν, ἐκ πνεύματός ἐστιν[9]) ἁγίου. πρὸς οὓς λέγομεν, ὅτι τοῦτο εἶπε, διδάσκων, ὅτι ἐκ ἐξ ἀνδρός ἐστιν, οὐ μὴν, ὅτι οὐδ' ἐκ γυναικός. φησὶ γὰρ ὁ παῦλος,[x]) γενόμενον[x]) ἐκ γυναικός. εἰ δ' ἐκ γυναικὸς, ἄρα ἐκ σαρκὸς σάρξ. ἐκ τῆς σαρκὸς οὖν τῆς παρθενικῆς ἐγεννήθη, ἵνα μὴ ἀλλότριος τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως εἴη. εἰ γὰρ, καὶ τοῦτου γενομένου, τινὲς διαπιστοῦσιν, ὅτι σεσάρκωται· ποῦ οὐκ ἂν ἐξέπεσον ἀσεβείας, εἰ μὴ τοῦτο γέγονεν; ἐν τῇ παρθένῳ δὲ ἐγεννήθη, ἐκ πνεύματος ἁγίου, ἤγουν,

ὑπερ-

7) Matth. 1, 20.

8) Gal. 4, 4.

quoque nexus videtur postulare γεννώμενον. Ceterum recte de Christo dicitur γεννώμενος et γενόμενος, vti γέννησις et γένεσις.

pernaturaliter, quia non a viro. Nam hoc significat, quod dicitur, A spiritu sancto.

Vers. 7. *Non — superne.* Videns eum nondum a crassitudine diuelli sed turbari, primum reprimit: deinde facili conatu hunc ad exemplum ducit sensibile, propter illius imbecillitatem, et medium inter corpoream crassitudinem et incorpoream subtilitatem: vt hinc mentem eius reducat. Dicit ergo.

Vers. 8. *Spiritus — spiritu.* Spiritum dicit nunc ventum. Est autem intentio eius: Sicut ventus, vbi vult, spirat, hoc est vbi motus fuerit: voluntas enim venti, motio est, et vocem eius audis siue sonum aut stridorem: non cognoscis autem vnde venit aut quo abit: Sic est omnis qui natus est ex spiritu: incomprehensibilis est videlicet quoad huiusmodi generationem.

Quod si sensibilis spiritus impetum ac viam non potes comprehendere, cuius sensum recipis, tum quia sonum eius audis, tum quod te calefaciat aut frigefaciat: multo magis intelligibilis. Si ergo vim illius corporei spiritus licet non comprehendas, credis tamen: quomodo hunc incorporeum propterea non credis, quod non comprehendas?

Vers. 9. *Respondit — fieri?* Adhuc Nicodemus in Iudaica manet imperfectione, nihil valens

2) ἤν, pro γάρ. A. vt interpres.
3) ὁ omittit. B.
4) Loco trium istorum vocabulorum spacium vacuum est in Cod. A.
5) Intellige, οὐ δυνήσῃ καταλαβεῖν. Poterat etiam pro μᾶλλον dicere μεῖον. Sed infra ad VI, 41. eodem modo loquitur.

ὑπερφυῶς, διὰ τὸ μὴ ἐξ ἀνδρός. τοῦτο γὰρ δηλοῖ, τὸ ἐκ πνεύματος ἁγίου.

Vers. 7. Μὴ — ἄνωθεν. Ἰδὼν αὐτὸν, ἔπω τῆς παχύτητος ἀφισάμενον, ἀλλ' ἔτι θορυβέμενον, καταξέλλει πρῶτον· εἶτα εὐμηχάνως ἐπὶ παράδειγμα φέρει τοῦτον· ἀἰδητὸν μὲν, διὰ τὴν ἀἰδένειαν αὐτοῦ· μέσον δὲ σωματικῆς παχύτητος καὶ ἀσωμάτου λεπτότητος, ἵνα ἐντεῦθεν ἀναγάγῃ τὴν αὐτοῦ διάνοιαν. Φησὶ γάρ.[2])

Vers. 8. Τὸ πνεῦμα — πνεύματος. Πνεῦμα νῦν, τὸν ἄνεμον λέγει. ἔστι δὲ ὁ σκοπὸς τοιοῦτος, ὅτι ὥσπερ ὁ[3]) ἄνεμος, ὅπου θέλει, πνεῖ, τουτέστιν, ὅπου κινηθῇ· θέλησις γὰρ ἀνέμου, ἡ κίνησις· καὶ τὴν μὲν φωνὴν αὐτοῦ ἀκούεις, ἤτοι, τὸν ἦχον [καὶ[4]) πάταγον αὐτοῦ·] ἐ καταλαμβάνεις δὲ, πόθεν ἔρχεται, καὶ ποῦ ὑπάγει· ἕτως ἔσαι καὶ πᾶς ὁ γεγεννημένος ἐκ τοῦ πνεύματος, ἀκαταλήπτος δηλονότι, κατὰ τὴν τοιαύτην γέννησιν.

Εἰ γὰρ τοῦ ἀἰδητοῦ πνεύματος ἐ δύνασαι καταλαβεῖν τὴν ὁρμὴν, καὶ τὴν ὁδὸν, οὗ τὴν αἴδησιν δέχῃ, ἓν τε τῷ ἀκούειν τὸν ἦχον αὐτοῦ, καὶ καταπνεῖσθαι, καὶ ψύχεσθαι, πολλῷ μᾶλλον τοῦ νοητοῦ.[5]) καὶ εἰ, τὴν ἐνέργειαν ἐκείνου τὸ σωματικοῦ πνεύματος μὴ καταλαμβάνων, ὅμως οὐκ ἀπιστεῖς, πῶς τὴν τούτου, τοῦ ἀσωμάτου, μὴ καταλαμβάνων, διαπιστεῖς;

Vers. 9. Ἀπεκρίθη — γενέσθαι; Ἔτι ὁ νικόδημος ἐπὶ τῆς ἰουδαϊκῆς[6]) εὐτελείας μένει,

[6]) ἀτελείας videtur legisse interpres. Sed nihil muto. Εὐτελείας habet etiam Chrysost. T. VIII. p. 151. A.

valens supra sensum intelligere, etiam manifesto huiusmodi exemplo proposito. Dicit ergo: Quomodo possunt haec fieri, quae de praedicta regeneratione dixisti? Vnde et Christus iam obiurgantis more cum eo differit.

Vers. 10. *Respondit — ignoras?* Nequaquam malitiae condemnat eum Christus, sed ignauiae ac ruditatis. Oportebat enim eum, qui praeceptor erat, haec a scripturis cognoscere. Signa siquidem regenerationis spiritualis continent libri Iudaeorum, puta quae de rubro mari scribuntur, in quibus aquae typus erat mare, nubes vero spiritus. Et quae de leproso Naaman, quando in Iordane lotus est, et reuersa est caro sua ad ipsum sicut caro pueri parulli. Aliaque plurima similia.

Habebant insuper et prophetias. Dixit enim Dauid, Et annuntiabunt iustitiam eius populo, qui nascetur, quem fecit dominus, et: Beati quorum remissae sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata, et: Renouabitur, sicut aquilae iuuentus tua. Aliorum siquidem prophetiae prae multitudine in praesentia relinquantur.

Vers. 11. *Amen — loquimur.* Vel de se ipso et patre hoc dicit, vel de se ipso solo. Quanquam tu non credas, nos tamen, quod probe nouimus, hoc loquimur.

Vers. 11. *Et — testamur.* Idem confirmationis causa repetit, quod scimus testamur: neque enim sensibilem aspectum intelligas, quum nondum factum esset.

Vers. 11.

μηδὲν ὑπὲρ τὴν αἴσθησιν ἐννοῆσαι δυνάμενος, καί-
τοι παραδείγματος ἔτω σαφῶς λεχθέντος αὐτῷ.
λέγει οὖν, πῶς δύναται ταῦτα γενέσθαι, τὰ τῆς
εἰρημένης ἀναγεννήσεως; καὶ λοιπὸν ὁ χριστὸς
πληκτικώτερον αὐτῷ διαλέγεται.

Vers. 10. Ἀπεκρίθη — γινώσκεις; Οὐ-
δαμοῦ πονηρίαν αὐτῷ καταγινώσκει, ἀλλ' εὐή-
θειαν καὶ ἀμαθίαν.[7] ἔδει γὰρ αὐτὸν, ὄντα δι-
δάσκαλον, ταῦτα γινώσκειν ἀπὸ τῶν γραφῶν.
σύμβολα γὰρ τῆς πνευματικῆς ἀναγεννήσεως αἱ
τῶν Ἰουδαίων περιέχουσι βίβλοι· οἷον τὰ κατὰ τὴν
ἐρυθρὰν, ἐν οἷς τύπος ἦν ἡ θάλασσα μὲν τοῦ ὕδα-
τος, ἡ νεφέλη δὲ τοῦ πνεύματος· καὶ τὰ κατὰ
τὸν λεπρὸν νεεμὰν, ὅτε ἐλούθη ἐν τῷ Ἰορδάνῃ, y) 4 Reg. 5. 14.
καὶ[y] ἐπέστρεψεν ἡ σὰρξ αὐτοῦ ἐπ' αὐτὸν, ὡς παι-
δαρίου μικροῦ, καὶ ἄλλα πολλὰ τοιαῦτα.

Ναὶ μὴν καὶ προφητείας. εἶπε γὰρ ὁ Δαυὶδ
καὶ[z] ἀναγγελοῦσι τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ λαῷ τῷ z) Ps. 21, 32.
τεχθησομένῳ, ὃν ἐποίησεν ὁ κύριος· καὶ μα-
κάριοι,[a] ὧν ἀφέθησαν αἱ ἀνομίαι καὶ ὧν ἐπεκα- a) Ps. 31, 1.
λύφθησαν αἱ ἁμαρτίαι· καὶ ἀνακαινισθήσεται[b] b) Ps. 102, 5.
ὡς ἀετοῦ ἡ νεότης σου. τὰς τῶν ἄλλων γὰρ οὖν
ἑαυτέον, διὰ τὸ πλῆθος.

Vers. 11. Ἀμὴν — λαλοῦμεν. Ἢ περὶ
ἑαυτοῦ καὶ τοῦ πατρὸς τοῦτό φησιν, ἢ περὶ ἑαυτοῦ
μόνου, ὅτι εἰ καὶ σὺ ἀπιστεῖς, ἀλλ' ἡμεῖς, ὃ οἴδα-
μεν ἀκριβῶς, τοῦτο λαλοῦμεν.

Vers. 11. Καὶ — μαρτυροῦμεν. Τὸ αὐ-
τὸ λέγει, βεβαιώσεως ἕνεκεν, ὅτι καὶ ὃ οἴδαμεν,
μαρτυροῦμεν. ἐ γὰρ αἰσθητὴν ὅρασιν νοήσεις. ἔπω
γὰρ ἦν γεγεννημένον.

7) ἀμάθειαν. A.

Verſ. 11. *Et — accipitis.* Hoc non indigne ferens dixit, ſed leniter, quod fiebat, enarrans, et modeſte, quod futurum erat, praedicens, et quaſi proteſtans ac docens nos, ne quum erga aliquos diſputamus, indigne feramus, clamemus, aut exaſperemur, ſi non perſuadeamus: nam irae materia ac principium clamor eſt: patienter vero reſpondere, eſt conari, vt credibile facias, quod dixeris.

Verſ. 12. *Si — credetis?* Frequenter quum verba facturus eſt, quae ſuae congruant maieſtati, his propter auditorum craſſitudinem ac imbecillitatem relictis, humiliora diſpenſatorio modo condeſcendendo praefert: quod ſane etiam nunc fecit. Nam ex quo de ſpirituali generatione loquutus eſt, de ſua ipſius etiam generatione, quae fuit ante ſecula, quaeque omnem et mentem et ſermonem excedit, dicere volebat. Videns autem Nicodemum neque ſpiritualem poſſe intelligere, nihil de illa dicit, ſed cauſam talis ſilentii docet, quod ſit videlicet propter auditorum incredulitatem. Horum ergo incredulitati aut imbecillitati tribuendum eſt, quod ſaepius mediocria aut humilia loquatur.

Terrena autem intelligunt hic quidam de vento dictum eſſe, ac ſi diceret: Si terrenum propoſui exemplum, et non creditis, quomodo ſi coeleſte aliquid aut ſublimius dixero, credetis?

Alii vero, Terrena, de regeneratione dictum aſtruunt: interpretantes, quod terrenam hanc dixerit, etſi coeleſtis ſit ac diuina, tanquam ſuper terram

[8]) ἐπειδή. A.
[9]) τῆς ἑαυτοῦ. A.

Vers. 11. Καὶ — λαμβάνετε. Τοῦτο εἶπεν, ἐ δυσχεραίνων, ἀλλ' ἱμέρως τὸ γινόμενον ἀπαγγέλλων, καὶ πράως τὸ συμβησόμενον προαναφωνῶν, καὶ οἷον διαμαρτυρόμενος, καὶ παιδεύων ἡμᾶς, ὅταν πρός τινας διαλεγόμενοι, μὴ πείθωμεν, μὴ δυσχεραίνειν, μηδὲ κράζειν καὶ ἀγριαίνειν· ὕλη γὰρ ὀργῆς, ἡ κραυγή· ἀλλ' ἀνεξικάκως ἀποκρίνεσθαι καὶ πειρᾶσθαι ποιεῖν ἀξιοπιστον τὸ λεγόμενον.

Vers. 12. Εἰ — πιστεύσετε; Πολλάκις μέλλων ἅπτεσθαι λόγων ἀξίων τῆς μεγαλωσύνης αὐτῦ, παρατρέχει τέτους, διὰ τὴν τῶν ἀκροωμένων παχύτητα καὶ ἀσθένειαν, καὶ προτιμᾷ τὲς ταπεινοτέρους, συγκαταβατικῶς τε καὶ οἰκονομικῶς, ὃ δὴ κἀνταῦθα πεποίηκεν. ἐπεὶ [1]) γὰρ περὶ τῆς πνευματικῆς γεννήσεως εἶπεν, ἐβέλετο μὲν εἰπεῖν καὶ περὶ τῆς ἑαυτῦ γεννήσεως, τῆς προαιωνίου καὶ πάντα νῦν καὶ λόγον ὑπερβαινέσης· ἰδὼν δὲ τὸν νικόδημον, μηδὲ τὴν πνευματικὴν παραδέξασθαι δυνάμενον, ἐδὲν μὲν λέγει περὶ ἐκείνης, διδάσκει δὲ τὴν αἰτίαν τῆς τοιαύτης σιγῆς, ὅτι διὰ τὴν ἀπιστίαν τῶν ἀκροωμένων. ὥστε ὅταν μέτρια φθέγγηται καὶ ταπεινὰ καὶ ἀνάξια πολλάκις τῆς [2]) αὐτῦ θεότητος, τῇ ἀπιστίᾳ καὶ ἀσθενείᾳ τέτων λογιζέον αὐτά.

Ἐπίγεια δὲ νῦν, [1]) τινὲς περὶ τῦ ἀνέμε φασὶν εἰρῆσθαι· ὅτι εἰ ἐπίγειον παράδειγμα ἔπεν, καὶ ἐ πιστεύετε, πῶς, ἐὰν εἴπω ἐράνιόν τι καὶ ὑψηλότερον, πιστεύσετε; [2])

Τινὲς δὲ, ἐπίγεια περὶ τῆς ἀναγεννήσεως ῥηθῆναι λέγεσιν, ἑρμηνέυοντες, ὅτι ἐπίγειον τῦτο εἶπε, καίτοι ἐράνιον καὶ θεῖον ὂν, ὡς ἐπὶ γῆς

[1]) τινὲς, abest. A.
[2]) πιστεύητε. A.

terram impleta, et comparando ad suam ineffabilem generationem. Nam ad illius celsitudinem haec terrena est et humilis.

Vers. 13. *Et — qui descendit.* Quia superius dixit Nicodemus, scimus quod a Deo veneris in magistrum: hoc ipsum nunc corrigit, ac si dicat: Nec me talem existimes praeceptorem, quasi vnum aliquem ex prophetis. Nullus siquidem illorum ascendit in coelum, siue ingressus est in coelum, nisi ego qui e coelo descendi, ideoque sublimiora defero dogmata.

Alio praeterea modo dixit, Qui descendit de coelo: quia in veteri testamento diuersimode, variaque dispensatione dicitur, Deus ascendere ac descendere, velut est illud, Descendens videbo, si iuxta clamorem illorum operati sunt, et, Ascendit Deus ab Abraham, vt cessauit loqui ad eum: multaque similia.

Vers. 13. *Filius hominis.* Qui secundum humanitatem filius est hominis.

Scire autem oportet, quod a diuinitate seipsum frequenter nominat, et etiam saepius ab humanitate.

Vers. 13. *Qui — coelo.* Qui iuxta diuinitatem in coelo est, siue coelestis. Vide autem, quomodo, etsi sublimia videantur verba, non tamen maiestati suae conformia sunt? Nam et quum in coelo est, terram non relinquit: et de coelo descendens, non abest a coelo, sed vbique est, quum diuinitas circumscribi non possit. Talia tamen loquitur, parcens auditoris imbecillitati, et paulatim ipsius mentem eleuare volens.

Vers. 14.

[3]) Inclusa absunt. A.
[4]) Inclusa absunt. A.

τελέμενον· ἢ καὶ πρὸς σύγκρισιν τῆς φρικωδεστάτης αὐτῦ γεννήσεως. πρὸς γὰρ τὸ ὕψος ἐκείνης, ἐπίγειός ἐστιν αὕτη καὶ χθαμαλή.

Vers. 13. Καὶ — καταβάς. Ἐπεὶ προλαβὼν εἶπεν ὁ νικόδημος, ὅτι οἴδαμεν, ὅτι ἀπὸ θεῦ ἐλήλυθας διδάσκαλος, τῦτο αὐτὸ διορθῦται νῦν, ὡσανεὶ λέγων, μὴ νομίσῃς με τοιῦτον διδάσκαλον, ὡς ἕνα τῶν προφητῶν. καὶ γὰρ ἐδεὶς ἐκείνων ἀναβέβηκεν εἰς τὸν ἀρανὸν, [ἤγουν,3) ἐπέβη τῦ ἀρανῦ,] εἰ μὴ ἐγὼ, ὁ ἐκ τῦ ἀρανῦ καταβάς. διὸ καὶ ὑψηλὰ δόγματα κομίζω.

Καὶ ἕτερος δὲ εἶπεν, ὅτι ὁ ἐκ τῦ ἀρανῦ καταβάς. διότι παρὰ τῇ παλαιᾷ γραφῇ κατὰ διαφόρους οἰκονομίας ὁ θεὸς καταβῆναι καὶ ἀναβῆναι λέγεται, ὡς τό· καταβὰς[c]) ὄψομαι, εἰ κατὰ τὴν κραυγὴν αὐτῶν συντελεῖται· καὶ τό· ἀνέβη ὁ[d]) θεὸς ἀπὸ ἀβραὰμ, ἡνίκα ἐπαύσατο λαλῶν αὐτῷ, καὶ πολλὰ τοιαῦτα. c) Gen. 18, 21. d) Gen. 17, 22.

Vers. 13. Ὁ υἱὸς τῦ ἀνθρώπου. Ὁ κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα, [υἱὸς[4]) τῦ[5]) θεῦ.

Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι πολλάκις μὲν ἀπὸ τῆς θεότητος· πολλάκις δὲ ἀπὸ τῆς ἀνθρωπότητος,] ὀνομάζει ἑαυτόν.

Vers. 13. Ὁ — ἀρανῷ. Ὁ κατὰ τὴν θεότητα ὢν ἐν τῷ ἀρανῷ, ἔστουν, ὁ ἀράνιος. ὅρα δὲ, πῶς, εἰ καὶ ὑψηλοὶ δοκῦσιν οἱ λόγοι, ἀλλὰ καὶ ἔτως ἀνάξιοί εἰσι τῆς μεγαλωσύνης αὐτῦ· καὶ ἐν τῷ ἀρανῷ γὰρ ὢν, ἐκ ἀπελιμπάνετο τῆς γῆς· καὶ ἐκ τῦ ἀρανῦ καταβὰς, ἐκ ἀφίστατο τῦ ἀρανῦ, ἀλλὰ πανταχῦ ἦν. ἀπερίγραπτος γὰρ ἡ θεότης. ὅμως φθέγγεται τοιαῦτα, φειδόμενος τῆς ἀσθενείας τῦ ἀκροατῦ, καὶ κατὰ μικρὸν ἀναγειν βαλόμενος τὴν αὐτῦ διάνοιαν.

5) Corrige ἀνθρώπου, vt habet Hentenius.

Vers. 14. *Et* — v. 15. *aeternam.* Quum maximum retulisset beneficium, quod hominibus per baptismum confertur, narrat et aliud non minus, quod per baptismum datur. Quae duo Paulus quoque simul posuit scribens ad Corinthios: Num pro vobis crucifixus est Paulus, aut in nomine Pauli baptizati estis? Nam haec duo ineffabilem eius ostendunt dilectionem, quod et regenerationem contribuit, vt mundaret nos a peccatis nostris, et crucifixus est, vt in aeternum viuamus. Innuit itaque crucifixionem suam, ostendens quod eam praecognouerit, et ex consequenti voluntarie ad eam propter hominum salutem accedat. Non tamen de ea directe loquutus est, sed exaltati a Mose serpentis sumsit exemplum, docens quod vetera nouis cognata sint, eorumque figurae.

Est autem de serpente historia talis: In eremo olim serpentes morsu necabant Israëlitas. Iussit ergo Deus Mosi, vt factum serpentem aeneum exaltaret in ligno, ad quem intenderent, qui morsi erant ac sanarentur. Eratque serpens aeneus durus, figura corporis Christi, duri ac seueri contra peccatum: ille absque veneno, et hic sine veneno peccati: ille in ligno eleuatus, et hic in ligno crucis exaltatus: ille morsis a serpente et in se intendentibus vitam praebens, hic morsis a serpentibus spiritualibus vitam tribuens sempiternam, si fide in ipsum intendant.

Propter hoc ergo per similitudinem dixit, sicut Moses exaltauit serpentem et caetera. Deinde causam addit talis exaltationis. Sicut enim eleuauit ille serpentem, vt in eum intendentes vitam habe-

a) ἐν ᾧ μὴ ἐλάττονα ἑτέραν (hic est spacium vacuum quinque literarum) τὴν διὰ. A.

Vers. 14. Καὶ — v. 15. αἰώνιον. Εἰπὼν τὴν μεγίστην εἰς ἀνθρώπους εὐεργεσίαν, τὴν διὰ τοῦ βαπτίσματος, λέγει d) καὶ ἑτέραν ἐκ ἐλάττονα, τὴν διὰ τοῦ σαυροῦ. τὰς δύο γὰρ καὶ παῦλος ὁμοῦ τέθεικε, γράφων κορινθίοις· μὴ e) παῦλος ἐσαυρώθη ὑπὲρ ὑμῶν, ἢ εἰς τὸ ὄνομα παύλου ἐβαπτίσθητε; τὰ δύο γὰρ ταῦτα τὴν ἄφατον αὐτοῦ δεικνύουσιν ἀγάπην, ὅτι καὶ ἀναγέννησιν ἐχαρίσατο, ἵνα καθαρίσῃ ἡμᾶς ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, καὶ ἐσαυρώθη, ἵνα ζήσωμεν αἰωνίως. προεσήμανε μὲν οὖν τὴν σαύρωσιν αὐτοῦ, δεικνὺς, ὅτι προγινώσκει ταύτην, καὶ λοιπὸν ἑκουσίως ἐπὶ ταύτην ἔρχεται, διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων. ἐκ ἐξ εὐθείας δὲ περὶ αὐτῆς εἶπεν, ἀλλὰ τὸν παρὰ μωϋσέως ὑψωθέντα ὄφιν ἔλαβε παράδειγμα, διδάσκων, ὅτι συγγενῆ τὰ παλαιὰ τοῖς καινοῖς, καὶ τύποι τούτων ἐκεῖνα. e) 1 Cor. 1, 13.

Ἔστι δὲ ἡ κατὰ τὸν ὄφιν ἱστορία τοιαύτη τις. ἐν τῇ ἐρήμῳ f) πάλαι δάκνοντες οἱ ὄφεις τὸς ἰσραηλίτας, ἀνῄρουν. ἐκέλευσεν οὖν ὁ θεὸς τῷ μωϋσεῖ κατασκευάσαι χαλκοῦν ὄφιν, καὶ ὑψῶσαι τοῦτον ἐπὶ ξύλου, καὶ τοὺς δεδηγμένους ἀτενίζειν εἰς αὐτὸν, καὶ οὕτως οἱ δηχθέντες ἔζων. καὶ ἦν τύπος ὁ χαλκοῦς ὄφις τοῦ σαρκὸς καὶ ἀνενδότου πρὸς κακίαν σώματος τοῦ χριστοῦ· ὁ χωρὶς ἰοῦ, τοῦ χωρὶς ἰοῦ τῆς ἁμαρτίας· ὁ ὑψωθεὶς ἐπὶ ξύλου, τοῦ ὑψωθέντος ἐπὶ ξύλε τοῦ σαυροῦ· ὁ παρέχων ζωὴν τοῖς δεδηγμένοις ὑπὸ τῶν ὄφεων καὶ ἀτενίζουσιν εἰς αὐτὸν, τοῦ παρέχοντος ζωὴν αἰώνιον τοῖς δεδηγμένοις ὑπὸ τῶν νοητῶν ὄφεων καὶ ἀτενίζουσιν εἰς αὐτὸν ἐν πίσει. f) Num. 21, 8. 9.

Διὰ τοῦτο τοίνυν ὁμοιωματικῶς εἶπεν, ὅτι καθὼς μωϋσῆς ὕψωσε τὸν ὄφιν καὶ τὰ ἑξῆς. εἶτα προσέθηκε καὶ τὴν αἰτίαν τῆς τοιαύτης ὑψώσεως, ὥσπερ γὰρ ἐκεῖνος ὕψωσε τὸν ὄφιν, ἵνα οἱ ἀτενίζοντες

haberent: ita et hic exaltatus eſt, vt in eum intendentes ſiue credentes, vitam habeant ſempiternam. Sed ibi ſane ſerpens propter ſerpentes mordentes, hic autem homo propter homines morſos. Ibi quia propter ſerpentes prouenerat nocumentum, per ſerpentem erat et cura: hic vero, quoniam per hominem intrauit mors in mundum, datur et vita per hominem: eumque mortuum, vt is, qui mortem induxerat, moreretur.

Dicens autem, Vt omnis, qui credit in eum, non pereat, ſed habeat vitam aeternam, omnino ſe Deum eſſe oſtendit, cuius mors praeſtat aliis vitam aeternam: moritur ſiquidem tanquam homo, praeſtat autem vitam aeternam tanquam Deus: et qui aliorum prohibet perditionem, ipſe nequaquam perire poteſt. Crux ergo vitae aeternae fons eſt. Vnde, quod cogitatio non facile recipit, fides recipit, quae cogitationis imbecillitati neruos addit. Patet ergo fidei vtilitas.

Verſ. 16. *Sic — aeternam.* Deus ſic dilexit mundum: ſiue adeo homines amat, vt pro hominibus filium ſuum dilectum in mortem tradiderit: vt omnis qui credit in eum, viuat perenniter vita beata, quae ſanctis congruit. Oſtendit ergo, quod de mente ſua ſicut et patris fuerit crucifixio: Vna ſiquidem eademque voluntas eſt patris et filii ac ſpiritus ſancti. Rurſum quod additur, Vt omnis, qui credit in eum, non pereat, ſed habeat vitam aeternam, confirmatio verbi eſt.

Sed quam ob cauſam dilexit Deus mundum? Plane ob aliud nihil, quam propter immenſam bonitatem ſuam.

Eru-

7) ἔχουσι. A.

ζοντες εἰς αὐτὸν ἔχωσι[7]) ζωὴν· ἔτω καὶ ἔτος ὑψώθη, ἵνα οἱ ἀτενίζοντες εἰς αὐτὸν, ἤγουν, οἱ πιστεύοντες, ἔχωσι ζωὴν αἰώνιον. ἀλλ' ὄφις μὲν ἐκεῖ, διὰ τὸς δάκνοντας ὄφεις· ἄνθρωπος δὲ ἐνταῦθα, διὰ τὸς δακνομένους ἀνθρώπους. καὶ ἐκεῖ μὲν, ἐπεὶ δι' ὄφεως ἡ βλάβη, δι' ὄφεως καὶ ἡ θεραπεία· ἐνταῦθα δὲ, ἐπεὶ δι' ἀνθρώπου ὁ θάνατος εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον, δι' ἀνθρώπου καὶ ἡ ζωὴ παρεγένετο. νεκρὸς δὲ, ἵνα νεκρωθῇ τὸ νεκροῦν.

Εἰπὼν δὲ, ὅτι ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχῃ[8]) ζωὴν αἰώνιον· ἐνέφηνεν, ὅτι οὐ ὁ θάνατος ἑτέροις παρέχει ζωὴν αἰώνιον, θεὸς ἐστι πάντως· θανὼν μὲν, ὡς ἄνθρωπος, παρέχων δὲ ζωὴν αἰώνιον, ὡς θεός· καὶ ὁ κωλύων τὴν ἑτέρων ἀπώλειαν, ἐκ ἂν ποτε αὐτὸς ἀπόληται. ὁ σωτὴρ ἓν πηγὴ ζωῆς αἰωνίου, ὁ λογισμὸς μὲν ῥᾳδίως ἐ παραδέχεται, πίστις δὲ παραδέχεται, νευρώσα τὸ λογισμὸ τὴν ἀθένειαν. χρεία τοίνυν πίστεως.

Vers. 16. Οὕτως — αἰώνιον. Οὕτως ἠγάπησεν ὁ θεὸς τὸν κόσμον, ἤγουν, τοσοῦτόν ἐστι φιλάνθρωπος, ὥστε τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν ἀγαπητὸν ἐξέδωκεν ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων εἰς θάνατον, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν ζῇ αἰωνίως, τὴν μακαρίαν ζωὴν, τὴν πρέπουσαν τοῖς ἁγίοις. ἔδειξε τοίνυν, ὅτι καὶ τῷ πατρὶ κατὰ γνώμην ἡ σωτήρωσις. ἓν γὰρ καὶ τὸ αὐτὸ θέλημα πατρὶ καὶ υἱῷ καὶ ἁγίῳ πνεύματι. πάλιν δὲ τὸ, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχῃ ζωὴν αἰώνιον, εἰς βεβαίωσιν τοῦ λόγου.

Ἀλλὰ τίνος ἕνεκεν ὁ θεὸς ἠγάπησε τὸν κόσμον; πάντως δι' ἑδὲν ἕτερον, ἢ δι' ὑπερβολὴν ἀγαθότητος.

Αἰσχυν-

[8]) ἔχει. A.

Erubescamus igitur intuentes eius dilectionem: Nam ipse neque filio suo vnigenito pepercit propter nos, at nos etiam pecuniis parcimus, ne eas propter ipsum expendamus: quod certe omnem excedit ingratitudinem, vt opus eius immensae sit bonitatis, nostrum vero immensae ingratitudinis. Erga filium quoque simili vtimur perfidia. Homini namque qui se pro nobis exposuit periculo, promte omnem tradimus substantiam: Christo vero qui pro nobis mortuus est, neque hanc beneuolentiae mensuram exhibemus: sed fratres eius minimos despicimus esurientes, aliaque plurima sustinentes: magis autem ipsum, qui mala illorum per compassionem pro suis ducit.

Vers. 17. *Non — eum.* Aliam quoque Dei ostendit humanitatem ac ineffabilem quam erga nos gerit curam. Neque enim solum dedit filium suum vnigenitum, sed et iudicium reiecit, ac in secundum eius distulit aduentum.

Duo siquidem Christi sunt aduentus: qui iam factus est et qui futurus est. Non sunt autem hi duo ad eosdem fines: Est enim primus non vt inquirat, sed vt remittat quae ab hominibus perpetrata sunt: Secundus vero non vt remittat, sed vt inquirat. Hic ergo de primo loquitur.

Atqui etiam primus condemnationis erat, si quod verum est fateri volumus: nam ante hunc lex naturalis erat, et lex scripta ac prophetae: doctrinae et signorum exhibitiones, aliaque multa quae vitae instituta corrigerent: et consequens erat vt omnium transgressiones punirentur. Sed quum admodum humanus esset, non statim de malis inquirebat, sed ignoscebat: nam si inquisisset,

omnes

Αἰσχυνθῶμεν ἓν αὐτοῦ τὴν ἀγάπην. αὐτὸς μὲν γὰρ ἐδὲ τοῦ υἱοῦ τοῦ μονογενοῦς ἐφείσατο δι' ἡμᾶς· ἡμεῖς δὲ καὶ χρημάτων φειδόμεθα δι' αὐτόν, ὃ πᾶσαν ὑπερβέβηκεν ὄντως ἀχαριστίαν· ὡς ἓναι τὸ ἐκείνε μὲν ὑπερβολὴν ἀγαθότητος· τὸ ἡμέτερον δὲ, ὑπερβολὴν ἀχαριστίας. ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν υἱὸν τὴν ἴσην ἀγνωμοσύνην τηροῦμεν. ἀνθρώπω μὲν γὰρ, ὑπὲρ ἡμῶν κινδυνέυοντι, πᾶσαν προθύμως ἐπιδώσομεν ἂν τὴν ὐσίαν· τῷ δὲ χριστῷ δι' ἡμᾶς ἀποθανόντι, ἐδὲ τέτο τὸ μέτρον τῆς εὐγνωμοσύνης φυλάττομεν, ἀλλὰ παροράμεν τὲς ἀδελφὲς αὐτέ, τὲς ἐλαχίστους, πεινῶντας καὶ διψῶντας, καὶ τἄλλα πάντα κακοπαθέντας, μᾶλλον δὲ αὐτὸν ἐκεῖνον, τὸν τὰ ἐκείνων συμπαθῶς οἰκειέμενον.

Vers. 17. Οὐ — αὐτέ. Δείκνυσι καὶ ἄλλην τέ θεέ φιλανθρωπίαν καὶ κηδεμονίαν ἄφατον. ἐ μόνον γὰρ τὸν υἱὸν αὐτέ τὸν μονογενῆ ἔδωκεν, ἀλλὰ καὶ τὴν κρίσιν ἀνεβάλετο, καὶ εἰς τὴν δευτέραν παρουσίαν αὐτὴν ἐταμιεύσατο.

Δύο γὰρ αἱ τέ χριστέ παρεσίαι, ἡ ἤδη γεγενημένη, καὶ ἡ μέλλεσα. ἐκ ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς δὲ αἱ δύο. ἀλλ' ἡ πρώτη μὲν, ούχ ἵνα ἐξετάσῃ τὰ πεπραγμένα τοῖς ἀνθρώποις, ἀλλ' ἵνα ἀφῇ· ἡ δευτέρα δὲ, ἐχ ἵνα ἀφῇ, ἀλλ' ἵνα ἐξετάσῃ. νῦν ἓν περὶ τῆς πρώτης φησί.

Καίτοι καὶ ἡ πρώτη κρίσεως ἦν ἂν κατὰ τὸν τέ δικαίου λόγον, διότι πρὸ τέτων καὶ νόμος ἦν φυσικὸς καὶ νόμος γραπτὸς καὶ προφῆται καὶ διδασκαλίαι καὶ σημείων ἐπιδείξεις καὶ πολλὰ τὰ διορθέντα τὴν πολιτείαν, καὶ ἀκόλουθον ἦν, εὐθύνας πάντων ἀπαιτηθῆναι· ἀλλ' ὡς ἄγαν φιλάνθρωπος, ἐκ εὐθὺς ἐν τῇ πρώτῃ ἐποιήσατο ἐξέτασιν, ἀλλὰ συγχώρησιν. εἰ γὰρ ἐξήτασε, πάν-

omnes simul abrepti essent: omnes siquidem peccauerant. Nunc ergo venit vt de praeteritis veniam tribuat, et de futuris securos reddat. Postmodum autem veniet vt condemnet, et de his qui non crediderunt vltionem sumat. Si non venissem, inquit, et loquutus eis fuissem, peccatum non haberent: nunc autem excusationem non habent de peccato suo.

Vers. 18. *Qui — condemnatur.* Qui legitime credit. Vel qui seruat etiam eius praecepta. Nam de his, qui tales non sunt, ait Apostolus, Confitentur se scire Deum, factis autem negant.

Vers. 18. *Qui — Dei.* Nam sicut illum fides exemit condemnationi, ita hunc incredulitas ante iudicium condemnauit: homicida enim et quicunque delinquit, ex natura peccati statim condemnatus est, sed postmodum sententia principis.

Alio quoque modo. Quia iudicium non erat praesens sed futurum, condemnationis timorem prope adduxit.

In nomen autem, hoc est in ipsum: nam et hoc idioma est scripturae Hebraicae, vbi de Deo loquuntur, capere nomen eius pro ipso, religionis gratia.

Vers. 19. *Haec — lucem.* Haec est infidelium condemnatio: propter hoc condemnantur, quia veniente ad eos luce scientiae ac veritatis (dicit autem hoc de seipso) dilexerunt magis tenebras ignorantiae ac mendacii quam lucem. Nam qui absente luce manet in tenebris, excusationem fortassis aliquam habebit: quanquam et hunc oportuit

9) παρὰ τὸ B.

πάντες ἂν ἀθρόον ἀνηρπάσθησαν. πάντες g) γὰρ g) Rom. 3, 23.
ἥμαρτον, φησι. νῦν μὲν οὖν ἦκε, συγχωρῶν μὲν
τὰ πρότερα, ἀσφαλιζόμενος δὲ πρὸς τὰ μέλλον-
τα· ὕστερον δὲ ἥξει κρίναι, καὶ τοὺς μὴ πειθέν-
τας εὐθύναι. εἰ μὴ h) ἦλθον, γάρ φησι, καὶ h) Io. 15, 22.
ἐλάλησα αὐτοῖς, ἁμαρτίαν οὐκ εἶχον· νῦν δὲ πρό-
φασιν οὐκ ἔχουσι περὶ τῆς ἁμαρτίας αὐτῶν.

Vers. 18. Ὁ — κρίνεται. Ὁ πιστεύων
γνησίως, ἤγουν, ὁ καὶ φυλάττων τὰς ἐντολὰς
αὐτοῦ. περὶ γὰρ τῶν μὴ τοιούτων φησὶν ὁ παῦ-
λος, ὅτι θεὸν i) ὁμολογοῦσιν εἰδέναι, τοῖς δὲ ἔργοις i) Tit. 1, 16.
ἀρνοῦνται.

Vers. 18. Ὁ — θεῦ. Ὥσπερ γὰρ ἐκεῖ-
νον ἡ πίστις ἐξείλετο τῆς κρίσεως πρὸ τῆς κρίσεως,
οὕτω καὶ τοῦτον ἡ ἀπιστία κατέκρινε πρὸ τῆς κατα-
κρίσεως. καὶ ὁ φονεὺς γάρ, καὶ πᾶς πλημμελή-
σας, τῇ φύσει μὲν τοῦ ἁμαρτήματος αὐτίκα
καταδεδίκασται· τῇ ἀποφάσει δὲ τοῦ ἄρχοντος,
ὕστερον.

Καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρόπον. ἐπείπερ ἔμελλεν
ἡ κρίσις, καὶ οὐ παρῆν, ἐγγὺς ἦγαγε τὸν φόβον
τῆς καταδίκης.

Εἰς τὸ ὄνομα δὲ, ἀντὶ τοῦ, εἰς αὐτόν. ἰδίω-
μα γὰρ καὶ τοῦτο τῆς ἑβραΐδος γραφῆς, ἐπὶ τοῦ
θεοῦ τὸ ὄνομα αὐτοῦ λαμβάνειν, ἀντ' αὐτοῦ, δι'
εὐλάβειαν.

Vers. 19. Αὕτη — φῶς. Αὕτη ἐστὶν ἡ
κατάκρισις, τῶν μὴ πιστευόντων, διὰ τοῦτο κατα-
κρίνονται, ὅτι ἐλθόντος τῷ φωτὸς τῆς γνώσεως,
καὶ τῆς ἀληθείας εἰς αὐτές· λέγει δὲ τοῦτο περὶ
ἑαυτοῦ· ἠγάπησαν μᾶλλον τὸ σκότος τῆς ἀγνοίας
καὶ τοῦ ψεύδες k) παρὰ τὸ φῶς. ὁ μὲν γὰρ, ἀπόν- k)
τος τοῦ φωτὸς, μένων ἐν τῷ σκότει, λόγον ἴσως

tuit non ita se habere, sed lucem quaerere: qui vero veniente ad se luce adhuc in tenebris residet, omni priuatur excusatione: auersum enim animum ad lucem claudit, et voluntarie tenebris offunditur: nec solum ad lucem non venit, sed e diuerso quum magis lux ad se veniat, fugit, et a sua auertitur salute. Deinde etiam causam ponit propter quam dilexerunt tenebras.

Vers. 19. *Erant — opera.* Ideo ergo lucem fugerunt, ne ea manifestaret. Atqui non venit, vt inquirat, sed potius, vt ignoscat: et ideo accurrere magis oportebat.

Vers. 20. *Omnis — lucem.* Quamdiu mala operatus fuerit, quamdiu in his permanserit.

Vers. 20. *Et — eius.* Timens videlicet.

Vers. 21. *Qui — lucem.* Qui operatur, quod rectum est, qui recte conuersatur, venit ad lucem, amat lucem.

Vers. 21. *Vt — opera.* A luce: neque enim erubescit aut veretur ea.

Vers. 21. *Quod — facta.* Quod secundum Deum sint, quod Deo placentia.

Quod autem dictum est, Vt manifestentur, non est intelligendum, quasi hoc in facto suo quaerat, sed tanquam rei consequentia hoc faciente: solet namque lux manifestare, quae proxima sunt.

Vers. 22. *Posthaec — baptizabant.* Ipsi baptizabant, non ille. Dicit enim in sequentibus euan-

1) Malim, ἦλθεν γάρ.

ἕξει τινά· καὶ[1]) γὰρ καὶ τοῦτον ἔδει μὴ οὕτως ἔχειν, ἀλλὰ ζητεῖν τὸ φῶς· ὁ δὲ, τῷ φωτὸς ἐλθόντος εἰς αὐτὸν, ἔτι προσεδρεύων τῷ σκότει, πάσης ἀπολογίας ἐξέρηται. ψυχῆς γὰρ διεφθαρμένης, μύειν πρὸς τὸ φῶς καὶ ἐθελοντίως σκοτίζεσθαι, καὶ μὴ μόνον μὴ αὐτὸν ἐλθεῖν πρὸς τὸ φῶς, ἀλλὰ καὶ τἀναντίον, τῷ φωτὸς μᾶλλον πρὸς αὐτὸν ἐλθόντος, φεύγειν καὶ ἀποσρέφεσθαι τὴν ἑαυτῷ σωτηρίαν. εἶτα τίθησι καὶ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ἠγάπησαν τὸ σκότος.

Vers. 19. Ἦν — ἔργα. Διὰ τοῦτο οὖν ἔφυγον τὸ φῶς, ἵνα μὴ φανερώσῃ αὐτά. καίτοι ἐκ ἦλθεν, ἵνα ἐξετάσῃ, ἀλλ' ἵνα συγχωρήσῃ. διὸ καὶ μᾶλλον ἔδει προσδραμεῖν.

Vers. 20. Πᾶς — φῶς. Ἕως ἂν φαῦλα πράσσοι, ἕως τούτοις ἐγκαταμένοι.

Vers. 20. Καὶ — αὐτοῦ. Φοβέμενος, δηλονότι.

Vers. 21. Ὁ — φῶς. Ὁ πράττων τὸ εὐθὲς, ὁ πολιτευόμενος ὀρθῶς, ἔρχεται πρὸς τὸ φῶς, ἀγαπᾷ τὸ φῶς.

Vers. 21. Ἵνα — ἔργα. Ὑπὸ[2]) τοῦ φωτός. ἐκ ἐπαισχύνεται γὰρ αὐτά.

Vers. 21. Ὅτι — εἰργασμένα. Ὅτι κατὰ θεόν εἰσιν, ὅτι ἀρεστὰ τῷ θεῷ.

Τὸ δὲ ἵνα φανερωθῇ εἴρηται, οὐχ ὡς ἐκείνου τοῦτο ζητοῦντος, ἀλλ' ὡς τῆς ἀκολουθίας τοῦ πράγματος τοῦτο ποιούσης. εἴωθε γὰρ τὸ φῶς φανεροῦν τὰ ἐγγίζοντα.

Vers. 22. Μετὰ ταῦτα — ἐβάπτιζον. Αὐτοὶ ἐβάπτιζον, ἐκ ἐκεῖνος. φησὶ γὰρ περὶων ὁ

 εὐαγ-

[2]) Sic correxi, pro ὑπέρ.

euangelista, quod ipse Iesus non baptizabat, sed discipuli eius. Siquidem, vt eos qui crediturі erant nec concurrebant, hoc modo congregarent, (quod in Simone fecit Andreas, et in Nathanaël Philippus) baptizare iussi sunt, vt multos simul coadunare possent: quos etiam ea, quae de Christo erant edocentes, Saluatori, qui prope aderat, offerebant.

Quaedam autem exemplaria habent, Et baptizabat, quod etiam ipsum intelligitur, quod non per seipsum, sed per discipulos suos hoc faceret.

Vers. 23. *Erat* — v. 24. *Iohannes.* AEnon et Salim, loca quaedam erant ita nominata.

Praeterea Iohannes baptizabat donec in carcerem coniiceretur, vt continue posset docere de Christo, et baptizatos ad eum transmittere. Et ne zelo aut ira cessasse videretur, sed potius de eo crederetur, quod Christi discipulis cooperaretur, baptizatosque ad eum adduceret. Et tertio, ne discipulos suos ad maiorem aemulationem accenderet. Nam si millies clamans, semperque primas Christo concedens, et tantum sese deiiciens, non persuasit eis, quod illius praecursor esset, si deinceps baptizare cessasset, procul dubio omni posthposito pudore sub praetextu honorandi magistri, eumque praeponendi, contra Christum et Apostolos multa deblateraſſent. Quod etiam sciens Christus tunc praecipue coepit praedicare, quum Iohannes e medio sublatus est.

Vnde

a) Scilicet Euthymius, pro vulgari ἐβάπτιζεν, hic in contextu habet ἐβάπτιζον. Ergo alteram etiam lectionem memorat. Lectionem autem ἐβάπτιζον sumsit ex Chrysost. Tom. VIII. p. 164. D, quam quilibet intelligit esse spuriam ac pro tempore fictam. Vulgatum seruat et explicat Theo-

εὐαγγελιστής· ὅτι k) Ἰησοῦς αὐτὸς οὐκ ἐβάπτιζεν, k) Io. 4, 2.
ἀλλ' οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. Ἵνα γὰρ μὴ περιτρέχοντες, οὕτω συνάγωσι τοὺς ὀφείλοντας πιστεύειν, ὅπερ ἐπὶ τοῦ σίμωνος ὁ ἀνδρέας ἐποίησε, καὶ ἐπὶ τοῦ ναθαναὴλ ὁ φίλιππος· τὸ βαπτίζειν ἐνεχείρησαντο, δυνάμενον πολλοὺς ἅμα συνάγειν, οἷς ὁμοῦ τὰ περὶ τοῦ χριστοῦ διδάσκοντες, προσέφερον αὐτὸν ἐγγὺς ὄντι τῷ σωτῆρι.

Τινὲς l) δὲ τῶν ἀντιγράφων, καὶ ἐβάπτιζε γράφουσιν, ὃ καὶ αὐτὸ νοεῖται, ὅτι οὐ δι' ἑαυτοῦ, ἀλλὰ διὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ.

Vers. 23. m) Ἦν — v. 24. ἰωάννης. Καὶ ὁ αἰνὼν καὶ ὁ σαλὴμ, τόποι τινὲς ἦσαν, οὕτω καλέμενοι.

n) Ἔτι δὲ ὁ ἰωάννης ἐβάπτιζεν ἄχρι τοῦ βληθῆναι εἰς τὴν φυλακὴν, ἵνα διηνεκῶς ἔχοι διδάσκειν περὶ τοῦ χριστοῦ, καὶ τοὺς βαπτιζομένους παραπέμπειν o) εἰς αὐτόν· καὶ ἵνα μὴ δόξῃ ζῆλῳ ἢ ὀργῇ ταύσασθαι, ἀλλ' ἵνα μᾶλλον ὑποπτεύηται ἀμπράττειν τοῖς μαθηταῖς τοῦ χριστοῦ, καὶ προσάγειν τοὺς βαπτιζομένους· καὶ τρίτον, ἵνα μὴ τοὺς ἑαυτοῦ μαθητὰς εἰς πλείονα ζηλοτυπίαν ἐξάψῃ. εἰ γὰρ μυριάκις βοῶν, καὶ ἀεὶ τῶν πρωτείων τῷ χριστῷ παραχωρῶν, καὶ τοσοῦτον ἑαυτὸν ἐλαττῶν, οὐκ ἔπεισεν αὐτοὺς ἐκείνῳ προσδραμεῖν· εἰ λοιπὸν ἀπέσχετο καὶ τοῦ βαπτίζειν, ἠναισχύντησαν ἂν, καὶ, προφάσει τοῦ ὑπερτιμᾶν τὸν διδάσκαλον, ἐλύττησαν ἂν κατὰ τῶν ἀποστόλων καὶ τοῦ χριστοῦ. τοῦτο καὶ ὁ χριστὸς εἰδὼς, τότε μᾶλλον ἤρξατο κηρύσσειν, ὅτε ὁ ἰωάννης ἐκ μέσου γέγονε.

Theophyl. p. 600. C. In textu haec prorsus desunt apud Cyrillum, sed in interpretatione ita refert: βαπτίζει τοιγαροῦν ὁ χριστὸς διὰ τῶν ἑαυτοῦ μαθητῶν. Tom. IV. p. 156. E.

4) πέμπειν. A.

Vnde et Chryſoſtomus, Propterea inquit, opinor praeproperam illi conceſſam eſſe mortem, vt omnis affectus multitudinis in Chriſtum transfunderetur: nec deinceps diuiderentur variis de vtroque ſententiis.

Quod ſi quis requirat quid amplius habebat baptismus diſcipulorum ſupra baptismum Iohannis: Reſpondemus quod nihil: vterque enim ſimiliter gratiae ſpiritus expers erat, et vtrisque vna erat cauſa, vt videlicet baptizatos Chriſto adducerent.

Cap. IV. De purificatione.

Verſ. 25. *Facta eſt — purificatione.* Facta eſt diſputatio ex diſcipulis Iohannis aduerſus quendam Iudaeum a Chriſti diſcipulis baptizatum. Quaeſtio autem erat de purificatione, ſiue baptismate, tanquam baptisma eorum amplius quiddam haberet ſuper baptisma diſcipulorum Chriſti, aemulatione ſiquidem accenſi id perſuadere conabantur.

Verſ. 26. *Et — baptizat.* Quum Iudaeum vincere non poſſent, venerunt ad magiſtrum ſuum ac dixerunt: Ille, de quo tanta ac talia teſtificatus es, quem tuo teſtimonio glorificaſti: hic tuum munus contra te exercet, tuamque rapit gloriam. Et inſuper exaſperare illum cupientes, addiderunt:

Verſ. 26. *Et — eum.* Te relicto.

Verſ. 27. *Reſpondit — coelo.* Non poteſt homo a ſeipſo tale quippiam accipere, vtpote coeleſte

a) Tom. VIII. p. 165. B.

b) χρισοῦ perſpicuitatis cauſſa addendum, quod Chryſoſtomus etiam habet. Tom. VIII. p. 165. E.

Φησὶ δὲ ὁ χρυσόστομος, ὅτι οἶμαι[5]) διὰ τοῦτο συγχωρηθῆναι ταχίστην αὐτῷ γενέσθαι τὴν τελευτὴν, ἵνα πᾶσα τοῦ πλήθους ἡ διάθεσις ἐπὶ τὸν χριστὸν μετέλθῃ, καὶ μηκέτι σχίζωνται ταῖς περὶ ἀμφοτέρων γνώμαις.

Εἰ δέ τις ἐξετάζοι, τί πλέον εἶχε τὸ τῶν μαθητῶν βάπτισμα παρὰ τὸ τῦ ἰωάννου, φαμὲν, ὅτι οὐδέν. ἑκάτερα γὰρ ὁμοίως τῆς τῦ πνεύματος χάριτος ἄμοιρα ἦν, καὶ ἀμφοτέροις αἰτία μία, τὸ προσάγειν τῷ χριστῷ τοὺς βαπτιζομένους.

ΚΕΦ. Δ. Ζήτησις περὶ καθαρισμοῦ.

Vers. 25. Ἐγένετο — καθαρισμοῦ. Ἐγένετο διάλεξις ἐκ τῶν μαθητῶν ἰωάννου πρὸς ἰουδαῖόν τινα, βαπτισθέντα παρὰ τῶν μαθητῶν τῦ χριστῦ. ἡ δὲ ζήτησις ἦν περὶ καθαρισμῦ, ἤτοι βαπτίσματος, ὡς τῦ παρ' αὐτοῖς πλέον τι τοῦ τῶν μαθητῶν[6]) ἔχοντος. ζηλοτυπῆντες γὰρ ἐπεχείρουν πείθειν.

Vers. 26. Καὶ — βαπτίζει. Μὴ δυνηθέντες πεῖσαι τὸν ἰουδαῖον, ἦλθον πρὸς τὸν διδάσκαλον ἑαυτῶν, καὶ εἶπον, ὅτι ᾧ σὺ μεμαρτύρηκας τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα, ὃν διὰ σῆς μαρτυρίας ἐδόξασας, οὗτος ἀντιπράττει σοι, καὶ ὑφαρπάζει τὴν δόξαν σου. ἔτι δὲ παρακνίζειν αὐτὸν ἐθέλοντες, προστιθέασι

Vers. 26. Καὶ — αὐτόν. Σὲ καταλιμπάνοντες.

Vers. 27. Ἀπεκρίθη — ἐρανοῦ. Οὐ δύναται ἄνθρωπος ἀφ' ἑαυτῦ λαμβάνειν οὐδὲν

coeleſte ac diuinum: nam terrenum ac humanum ſaepius etiam a ſeipſis accipiunt. Hoc autem dicens, occulte quidem oſtendit, Chriſtum non ſimpliciter hominem eſſe, ſed etiam Deum: manifeſte vero demonſtrauit, quod a Deo acceperat, vt glorificaretur, omnesque attraheret.

Deinde quia Iohannis teſtimonium ad Chriſti imminutionem aſſumſerant, retorquet ipſum contra eos, et ab eo magis oſtendit illum ſibi praepoſitum. Ait enim:

Verſ. 28. *Ipſi — illum.* Miſſus ſum ante illum, ſiue miniſter ac ſeruus eius. Si ergo meum producitis teſtimonium, illud maiorem hunc eſſe teſtificatum eſt.

Verſ. 29. *Qui — eſt.* Ipſe, qui ſponſam habet, ſponſus eſt vel dominus. Sponſa ſiquidem populus eſt fidelium, ſiue eccleſia myſtice per fidem coadunata: ſponſus vero Chriſtus, hanc ineffabiliter ſibi coadunans, et approprians ac eligens. Vnde et Saluator rem hanc nuptias alibi appellauit.

Verſ. 29. *Amicus autem — ſponſi.* Superius quidem ſeipſum ſeruum ac miniſtrum, hic autem amicum illius vocat: non ſeipſum extollens aut iactans, ſed in hoc negotio gaudium demonſtrans per amici appellationem. Neque enim ita gaudent ſerui in nuptiis dominorum ſicut amici.

Quod ergo dicit, tantundem eſt, ac ſi diceret: Ille quidem ſponſus eſt ac dominus: ego vero amicus ac ſponſae ductor, qui ſtans iam et nuptiis intendens perficiendis, quodque mihi iuſſum eſt

z) προβάλεσθε. B.
a) ὁ, omittit. B.

τοιῦτον, οἷον ἐράνιον καὶ θεῖον. γήϊνα γὰρ καὶ ἀνθρώπινα πολλοὶ πολλάκις καὶ ἀφ' ἑαυτῶν λαμβάνουσι. τοῦτο δὲ εἰπὼν, μυστικώτερον μὲν ὑπέφηνεν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἄνθρωπος ἁπλῶς, ἀλλὰ καὶ θεός. φανερώτερον δὲ ἐδήλωσεν, ὅτι ἐκ θεοῦ ἔλαβε τὸ δοξάζεσθαι καὶ πάντας ἐφέλκεσθαι.

Εἶτα, ἐπεὶ τὴν αὐτοῦ μαρτυρίαν προσβάλλοντο πρὸς ὑποβιβασμὸν τοῦ χριστοῦ, περιτρέπει ταύτην κατ' αὐτῶν, καὶ ἀπ' αὐτῆς μᾶλλον δείκνυσιν ἐκεῖνον ὑπερκείμενον. λέγει γάρ.

Vers. 28. Αὐτοὶ — ἐκείνου. Ἀπεσταλμένος εἰμὶ ἔμπροσθεν ἐκείνου, ἤτοι, διάκονος καὶ ὑπηρέτης αὐτοῦ. εἰ ἓν τὴν ἐμὴν [7]) προβάλλεσθε μαρτυρίαν, αὕτη μείζονα ἐκεῖνον ἐμαρτύρησεν.

Vers. 29. Ὁ — ἐστίν. Αὐτὸς, [8]) ὁ ἔχων τὴν νύμφην, αὐτός ἐστι νυμφίος, ἤγουν, κύριος. νύμφη μὲν ἦν, ὁ λαὸς τῶν πιστῶν, ἡ ἐκκλησία μυστικῶς συναπτομένη διὰ πίστεως· νυμφίος δὲ ὁ χριστὸς, ἀῤῥήτως συνάπτων ἑαυτῷ καὶ οἰκειῶν ταύτην ἐπιλεγεῖσαν. ἐπεὶ καὶ ἀλλαχοῦ, γάμους [9]) τὸ πρᾶγμα ὁ σωτὴρ ὠνόμασεν.

Vers. 29. Ὁ δὲ φίλος — νυμφίου. Ἀνωτέρω μὲν, διάκονον καὶ ὑπηρέτην· ἐνταῦθα δὲ, φίλον ἑαυτὸν ἐκείνου καλεῖ, οὐκ ἐπαίρων ἑαυτὸν, οὐδὲ κομπάζων, ἀλλὰ τὴν ἐπὶ τῷ [1]) πράγματι χαρὰν ἐνδεικνύμενος, διὰ τῆς τοῦ φίλου προσηγορίας. οὐχ ἕτω γὰρ οἱ ὑπηρέται χαίρουσιν ἐν τοῖς γάμοις τῶν κυρίων, ὡς οἱ φίλοι.

Ὃ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν· ὅτι ἐκεῖνος μέν ἐστι νυμφίος καὶ κύριος· ἐγὼ δὲ φίλος καὶ νυμφαγωγός, ὃς ἑστηκὼς ἤδη, ὡς ἀνύσας τὴν νυμφαγωγίαν, καὶ ὡς πληρώσας τὸ ἐντεταλμένον μοι, καὶ λοι-

9) Veluti Matth. 22, 2. coll. 9, 15.
1) ἐπὶ τῶν πραγμάτων. A.

est adimplens, et exinde audiens ipsum cum sponsa colloquentem, illamque componentem ac instruentem, gaudeo propter hanc eius vocem, quae adeo dulcis est, adeo efficax, adeo salutaris.

Vers. 29. *Hoc — impletum est.* Quum illi sponsam tradiderim, ac commissum mihi ministerium, vt dictum est impleuerim. Illi ergo putabant praeceptorem suum exasperandum, et ad aemulationem irritandum: ipse vero, quum praedicta diceret, ostendit, quod non solum non aemularetur eum qui gloria superaret, sed gauderet potius, vt qui hoc procurasset. Deinde etiam de futuro prophetat.

Vers. 30. *Illum — minui.* Minui: quemadmodum lucifer orto sole.

Vides quo pacto paulatim ac ingeniose illorum inuidiam cohibeat, ac impossibilia tentantes ostendat? Ideo enim adhuc eo viuente et baptizante dispositum est, vt ita fieret, quo ipsum excellentiae Christi testem haberent fide dignum et in nullo contradicere possent: vnde nec a seipso haec dixit, sed illis impellentibus.

Vers. 31. *Qui — est.* Qui coelestis est, maior omnibus est: et ideo ego quoque minor sum.

Vel aliter: Qui coelestis est, nullo eget, et ita nec meo eget testimonio ipse sibi sufficiens.

Vers. 31. *Qui — est.* Sicut illud de illo, ita et istud de isto dicit: nam qui e terra profectus est, terrenus est, siue inferior illo: siquidem coelum supernum est et excelsum: terra vero inferna et humilis.

Vers. 31.

πὸν ἀκρούων αὐτῦ διαλεγομένου πρὸς τὴν νύμφην καὶ ῥυθμίζοντος αὐτὴν καὶ παιδεύοντος, χαίρω διὰ τὴν φωνὴν αὐτῦ, τὴν ἕτω γλυκεῖαν, τὴν οὕτως ἐπέραστον, τὴν ἕτω σωτήριον.

Vers. 29. Αὕτη — πεπλήρωται. Παραδόντος ἐκείνω τὴν νύμφην, καὶ πεπληρωκότος, ὡς εἴρηται, τὴν ἐγχειρισθεῖσάν μοι διακονίαν. ἐκεῖνοι μὲν ἦν ὥοντο παρακινίζειν τὸν διδάσκαλον ἑαυτῶν, καὶ εἰς ζηλοτυπίαν ἐρεθίζειν· αὐτὸς δὲ, τὰ ῥηθέντα εἰπὼν, ἔδειξεν, ὅτι ὲ μόνον ὲ ζηλοτυποῖ παρευδοκιμέμενος, ἀλλ' ὅτι καὶ μᾶλλον χαίρει, καὶ ὅτι καὶ αὐτὸς τῦτο ἐσπούδαζεν. εἶτα προφητεύει καὶ περὶ τῦ μέλλοντος.

Vers. 30. Ἐκεῖνον — ἐλαττῦσθαι. Ἐλαττῦσθαι, ὡς, ἡλίου ἀνατείλαντος, ἑωσφόρου.

Εἶδες, πῶς ῆρέμα καὶ εὐμηχάνως τὴν βασκανίαν αὐτῶν ἐσωφρόνισε, καὶ ἀδυνάτοις ἐπιχειρῦντας ἔδειξε; διὰ τῦτο γὰρ καὶ ὠκονομήθη, ἔτι ζῶντος αὐτῦ καὶ βαπτίζοντος, ταῦτα γενέσθαι, ἵνα αὐτὸν ἀξιόπιστον μάρτυρα τῆς ὑπεροχῆς ἔχωσι, καὶ μηδεμίαν τέτοις ἀντιλογίαν περιλειφθείη. ἐδὲ γὰρ ἀφ' ἑαυτῦ ταῦτα εἶπεν, ἀλλ' ἐκείνων παρορμησάντων.

Vers. 31. Ὁ — ἐστίν. Ὁ ἐπερχάνιος μείζων πάντων ἐστὶ, διὰ τῦτο κἀγὼ ἐλάττων αὐτῦ.

Ἢ καὶ ἑτέρως· ὁ ἐπερχάνιος ἀπροσδεὴς πάντων ἐστὶ, διὰ τῦτο ἐδὲ τῆς ἐμῆς προσδεῖται μαρτυρίας, αὐτὸς ἑαυτῷ ἀρκῶν.

Vers. 31. Ὁ — ἐστιν. Ὥσπερ ἐκεῖνα περὶ ἐκείνου, ἕτω καὶ τῦτο περὶ[2]) ἑαυτῦ λέγει, ὅτι ὁ ὢν ἐκ τῆς γῆς, ἐκ τῆς γῆς ἐστιν, ἤγουν, ὑποκάτω ἐκείνου. καὶ γὰρ καὶ ὁ ὐρανὸς μὲν ἐπάνω καὶ ὑψηλός· ἡ γῆ δὲ ὑποκάτω καὶ ταπεινή.

Vers. 31.

[2]) περὶ αὐτοῦ. A.

Vers. 31. *Et de terra loquitur.* Atqui diuina loquebatur. Sed quemadmodum Christus in praecedentibus dixit, Si terrena dixi vobis et non creditis, terrenum vocans diuinam regenerationem: non quod terrena esset, sed in comparatione aeternae generationis suae, quae omnem sensum omnemque excedit intellectum: Ita et nunc Iohannes de terra se loqui dicit, in comparatione supernaturalium Christi sermonum: ostendens sua esse parua ac vilia, si ad ea, quae illius erant, conferantur. Nam sicut per coelum significat excelsum, ita per terram depressum ac humile.

Vers. 31. *Qui — est.* Idem rursum dicit, sermonem confirmans.

Vers. 32. *Et — attestatur.* Metaphoricus sermo est ab his, qui ea, quae testificantur, visu et auditu acceperunt. Neque enim ipsi opus erat cognitione, quae a visu vel auditu procederet, quum natura sciret omnia, vtpote perfectus Deus, qui nullo indiget, sed quia perfecta in nobis cognitio ab his producitur, atque illum iudicamus fide dignum, qui ea, de quibus testificatur, visu accepit vel auditu: ab his, quae apud nos sunt, comprobat etiam, quae sunt illius. Dicens ergo, Quod vidit, quodque audiuit, hoc attestatur: humili modo propter auditorum imbecillitatem loquutus est, verum nihil aliud innuit, quam si dixisset, Vera testificatur. Siquidem volentes de aliquo affirmare, quod vera dicat, asserimus, eum id testificari, quod vidit et audiuit.

Quando igitur ipsum audieris dicentem, Sicut audio iudico: et rursum, Mea doctrina non est mea, sed eius qui misit me: et iterum, Quae audiui

Vers. 31. Καὶ ἐκ τῆς γῆς λαλεῖ. Καὶ μὴν θεῖα ἐλάλει· ἀλλ' ὥσπερ ὁ χριστὸς προλαβὼν εἰρήκει· εἰ [1]) τὰ ἐπίγεια εἶπον ὑμῖν, καὶ οὐ πιστεύετε· ἐπίγειον λέγων, τὴν θείαν ἀναγέννησιν· οὐκ ἐπειδὴ ἐπίγειος ἦν, ἀλλὰ πρὸς συγκρισιν τῆς προαιωνίου καὶ ὑπὲρ νοῦν καὶ λόγον γεννήσεως αὐτοῦ· ἕτω καὶ νῦν ὁ ἰωάννης ἐκ τῆς γῆς λαλεῖν ἑαυτὸν λέγει, πρὸς συγκρισιν τῶν ὑπερφυῶν λόγων τοῦ χριστοῦ, δεικνύων, ὅτι τὰ ἑαυτοῦ μικρὰ καὶ εὐτελῆ τοῖς ἐκείνου παραβαλλόμενα. καθάπερ γὰρ διὰ τῆς ἀέρος τὸ ὑψηλὸν ἐμφαίνει· ἕτω καὶ διὰ τῆς γῆς τὸ ταπεινόν. 1) Io. 3, 12.

Vers. 31. Ὁ — ἐστί. Τὸ αὐτὸ λέγει πάλιν, βεβαιῶν τὸν λόγον.

Vers. 32. Καὶ — μαρτυρεῖ. Μεταφορικὸς ὁ λόγος, ἀπὸ τῶν ὄψει καὶ ἀκοῇ παραλαβόντων, ἃ μαρτυρῶσιν. ἐ γὰρ αὐτὸς ἐδεῖτο γνώσεως, τῆς ἐξ ὁράσεως ἢ ἀκοῆς ἐγγινομένης, φύσει πάντα εἰδὼς, ὡς ἀνενδεὴς καὶ τέλειος θεός· ἀλλ' ἐπειδήπερ ἡμῖν ἡ ἀκριβὴς γνῶσις ἐκ τούτων ἐγγίνεται, καὶ ἀξιόπιστον κρίνομεν τὸν ἢ ὄψει ἢ ἀκοῇ παραλαβόντα, περὶ ὧν ἀπαγγέλλει, ἀπὸ τῶν παρ' ἡμῖν καὶ τὰ περὶ ἐκείνου πιστᾶται. εἰπὼν οὖν, ὃ ἑώρακε καὶ ὃ ἤκουσε, τοῦτο μαρτυρεῖ· ταπεινῶς μὲν εἶπε, διὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν ἀκροωμένων· ἀφ' ἑτέρου δὲ εἶπεν, ἢ ὅτι ἀληθῆ μαρτυρεῖ. καὶ γὰρ καὶ [3]) ἡμεῖς, ὅταν [4]) θέλωμεν βεβαιῶσαί περί τινος, ὅτι ἀληθῆ λέγει, φαμὲν, ὅτι ὃ ἑώρακε καὶ [5]) ἤκουσε, τοῦτο μαρτυρεῖ.

Λοιπὸν ἔν, ὅταν ἀκούῃς καὶ αὐτὸς λέγοντος καθὼς [m]) ἀκούω, κρίνω· καὶ πάλιν· ἡ [n]) ἐμὴ διδαχὴ, ἐκ ἔστιν ἐμὴ, ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με καὶ m) Io. 5, 30. n) Io. 7, 16.

3) καὶ, post γὰρ, abest. B.
4) θέλομεν. A.
5) καὶ ὃ ἤκουσε. A.

diui ab eo, haec loquor in mundum: et quaecunque sunt similia: scito talia dispensatorie dixisse, solum, vt videatur vera dicere, eo quod congruam de eo opinionem nondum haberent auditores.

Vers. 32. *Et — accipit.* Nullus infidelium. Hoc autem de insensatis Iudaeis dixit Iohannes, praesertim autem de discipulis suis, qui eum in ambitionem et inuidiam impellere conabantur.

Vers. 33. *Qui accepit — sit.* Obsignauit, siue confirmauit, demonstrauit, quod pater verax sit. Deinde quod dictum est, probat.

Vers. 34. *Is enim quem — loquitur.* Siquidem ex quo is qui missus est, verba Dei loquitur, consequens est, vt qui testimonium eius sumserit eique crediderit, confirmet ac demonstret, quod Deus verax sit, qui ipsum misit et cuius sunt ea, quae loquitur verba. Qui autem non suscipit eum, nec credit ei, contrarium facit: nec aliud agit, quam manifeste contra Deum pugnat.

Vide quomodo hinc eos terreat, quum discant, quod qui illi inobediens est, Deo inobediens est, qui misit ipsum. Postquam ergo demonstrauit, eius doctrinam esse fide dignam, idque a patre: demonstrat nunc idem et a spiritu sancto.

Vers. 34. *Non — spiritum.* Non mensuratam dat ipsi pater spiritus virtutem, sicut aliis sanctis: sed hanc sine mensura habet ac totam, tanquam eiusdem naturae. Spiritum enim nunc dicit, spiritus efficaciam ac virtutem. Siquidem mensurari non potest spiritus: virtus autem ipsius men-

καὶ αὖθις· ἃ ο) ἤκουσα παρ' αὐτοῦ, ταῦτα λέγω εἰς τὸν κόσμον, καὶ ὅσα τοιαῦτα· γίνωσκε, ὅτι οἰκονομικῶς τὰ τοιαῦτά φησιν, ἵνα μόνον δόξῃ ἀληθῆ λέγειν, διὰ τὸ μήπω τὴν προσήκουσαν περὶ αὐτοῦ δόξαν ἔχειν τοὺς ἀκροατάς. ο) Io. 8, 26.

Vers. 32. Καὶ — λαμβάνει. Οὐδεὶς, τῶν ἀπίστων. τοῦτο δὲ περὶ τῶν ἀναιδήτων Ἰουδαίων εἴρηκεν ὁ Ἰωάννης· ἐξαιρέτως δὲ, περὶ τῶν ἑαυτοῦ μαθητῶν, τῶν ὑπὸ Φιλοδοξίας καὶ βασκανίας παρακινίζειν αὐτὸν ἐπιχειρούντων.

Vers. 33. Ὁ λαβὼν — ἐστι. Ἐσφράγισεν, ἤγουν, ἐβεβαίωσεν, ἔδειξεν, ὅτι ὁ πατὴρ ἀληθής ἐστιν. εἶτα κατασκευάζει τὸ ῥηθέν.

Vers. 34. Ὃν γὰρ — λαλεῖ. Ἐπεὶ γὰρ, ἀπεσταλμένος ὢν, τὰ ῥήματα τῷ Θεῷ λαλεῖ, λοιπὸν ὁ μὲν λαβὼν αὐτοῦ τὴν μαρτυρίαν καὶ πιστεύων αὐτῷ, ἐβεβαίωσεν, ἔδειξεν, ὅτι ὁ Θεὸς ἀληθής ἐστιν, ὁ ἀποστείλας αὐτὸν, οὗτινός εἰσι τὰ ῥήματα, ἃ λαλεῖ· ὁ δὲ μὴ λαβὼν αὐτὴν, καὶ ἀπιστῶν αὐτῷ, τἀναντίον ποιεῖ, καὶ ἑδὲν ἕτερον, ἢ προδήλως Θεομαχεῖ.

Ὅρα, πῶς αὐτοὺς ἐντεῦθεν ἐφόβησε καὶ κατέπληξε, μαθόντας, ὅτι ὁ παρακούων αὐτοῦ παρακούει τοῦ Θεοῦ τοῦ πέμψαντος αὐτόν; δείξας τοίνυν τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ ἀξιόπιστον ἀπὸ τοῦ πατρὸς, δείκνυσιν αὐτὴν ἀξιόπιστον καὶ ἀπὸ τοῦ ἁγίου πνεύματος.

Vers. 34. Οὐ — πνεῦμα. Οὐ μέμετρημένην δίδωσιν αὐτῷ ὁ πατὴρ τὴν τοῦ πνεύματος ἐνέργειαν, ὥσπερ τοῖς ἄλλοις ἁγίοις, ἀλλ' ἀμέτρητον ἔχει ταύτην, καὶ ὅλην, ὡς ὁμοφυῆ. πνεῦμα γὰρ νῦν λέγει, τὴν τοῦ πνεύματος ἐνέργειαν. τὸ πνεῦμα μὲν γὰρ ἀμέτρητον, ἡ ἐνέργεια δὲ αὐτοῦ

mensuratur ac diuiditur, iuxta eorum, qui illam participant, dignitatem.

Demonstrauit ergo, doctrinam illius esse fide dignam, a patre et spiritu sancto: non quasi illinc egeat testium approbatione, qui soli sibi sufficiens est, eiusdem cum eis dignitatis et naturae: sed quia patrem cognoscebant, et quod spiritus esset credebant, filium autem ignorabant, opinionem, quam de hoc esse oportebat, ab illis confirmat: talia dispensatorie loquens, et paulatim eos ducere tentans.

Oportet ergo, quae in scripturis posita sunt, non simpliciter percurrere: sed et dicentis intentionem inquirere et auditorum imbecillitatem. Siquidem neque praeceptores omnia dicunt, vt volunt: Non potui, inquit, loqui vobis tanquam spiritualibus, sed tanquam carnalibus, lac vobis potum dedi, non solidum cibum. Non potuit autem, propter illorum impotentiam.

Vers. 35. *Pater diligit filium.* Quia prius dixerat, Quem Deus misit: ne ex hoc putarent, alterius eum esse naturae, subseruientis ac subiectae: curat id, quod dictum est, et hunc praedicat filium eius esse, qui misit eum: quod si filius, certe et eiusdem substantiae: et si dilectus, vtique omnis, qui ei resistit, patri eius resistit.

Vers. 35.

6) περὶ τούτων. A.

7) Praeclare in hanc rem Theophylactus in euangelium Ioannis p. 795. A. Ταῦτα πάντα τὰ ταπεινὰ καὶ ἀνάξια δοκοῦντα τῆς τοῦ υἱοῦ δόξης, διὰ τοὺς ἀκροατὰς ἄρητα, οὐχ ἵνα ἡμεῖς πρὸς τὰ δόγματα τούτοις χρώμεθα. ἐλέχθησαν γὰρ τοῖς ἀποστόλοις πρὸς παρηγορίαν. Adde Chrysost. Tom. VIII. p. 468. A. Vtinam non nulli nostri seculi homines haec secum reputarent, nec toties explosas opiniones vanas ac temerarias, ac si noua proferr-

τοῦ μετρεῖται καὶ διανέμεται κατ' ἀξίαν τῶν λαμβανόντων αὐτήν.

Ἔδειξε δὲ τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ ἀξιόπιστον, ἀπὸ τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, οὐχ ὡς δεομένου τῆς ἐκεῖθεν ἀξιοπιστίας· ἀρκεῖ γὰρ αὐτὸς ἑαυτῷ, τῆς αὐτῆς αὐτοῖς ὢν φύσεως καὶ ἀξίας· ἀλλ' ἐπειδὴ τὸν μὲν πατέρα ἐγίνωσκον, καὶ ὅτι πνεῦμά ἐστιν ἠπίσαντο, τὸν υἱὸν δὲ ἠγνόουν, ἀπ' ἐκείνων τὴν περὶ [6]) τούτου δόξαν συνίστησιν, οἰκονομικῶς τὰ τοιαῦτα φθεγγόμενος, καὶ κατὰ μικρὸν αὐτοὺς ἀνάγειν πειρώμενος.

Χρὴ τοίνυν, μὴ [7]) ἁπλῶς τὰ ἐν ταῖς γραφαῖς κείμενα παρατρέχειν, ἀλλὰ καὶ τὸν σκοπὸν τοῦ λέγοντος ἐξετάζειν, καὶ τὴν ἀσθένειαν τῶν ἀκουόντων. οὐ πάντα γὰρ οἱ διδάσκαλοι, ὡς βάλονται, λέγουσιν, ἀλλὰ τὰ πολλὰ, ὡς ἡ ἕξις ἀπαιτεῖ τῶν διδασκομένων. φησὶ γὰρ καὶ παῦλος· οὐκ [p]) ἠδυνήθην ὑμῖν λαλῆσαι, ὡς πνευματικοῖς, ἀλλ' ὡς σαρκικοῖς. γάλα ὑμᾶς ἐπότισα, οὐ βρῶμα. οὐκ ἠδυνήθη δὲ, παρὰ τὴν ἐκείνων ἀδυναμίαν. p) 1 Cor. 3, 1. 2.

Vers. 35. Ὁ πατὴρ ἀγαπᾷ τὸν υἱόν. Ἐπεὶ προλαβὼν εἶπεν, ὅτι οὐ ἀπέστειλεν ὁ θεὸς, ἵνα μὴ ἐντεῦθεν νομίσωσιν, ἑτέρας αὐτὸν εἶναι φύσεως, ὑποδεεστέρας [8]) καὶ διακονικῆς, θεραπεύει τὸ ῥηθὲν, καὶ ἀνακηρύττει τοῦτον υἱὸν τοῦ ἀποστείλαντος. εἰ γὰρ υἱὸς, ἄρα καὶ ὁμοούσιος· καὶ εἰ ἀγαπητὸς, ἄρα πᾶς προσκρούων αὐτῷ, τῷ πατρὶ αὐτοῦ προσκρούει.

Vers. 35.

ferrent, repeterent ad nauseam prudentiorum. Imitandus esset Eusthatius, qui ita alicubi de se dicit: ἡμεῖς γὰρ οὐ μυῖαν τοῖς ἕλκεσιν ἐφιζάνουσαν μέλισσαν δὲ τοῦ τῶν μουσῶν λειμῶνος τὸ κάλλιστον ἀνθίζουσαν.

8) δὲ, interponit. A. Forte τε voluit.

Vers. 35. *Et — eius.* Tanquam Deus omnia habebat: Omnia siquidem per ipsum facta sunt: haec tamen etiam dedit ei, tanquam homini. Conuenienti autem modo dictum est, Diligit, et Dedit, sicut inter homines dicitur. Solent namque patres diligere filios, eisque tradere, quae sua sunt.

Vers. 36. *Qui — aeternam.* Credendo in doctrinam filii, eique obediendo.

Vers. 36. *Qui — vitam.* Diximus superius, quod vita aeterna sit et dicatur vita beata, quae sanctis conuenit.

Vers. 36. *Sed — eum.* Non dixit ira filii, quanquam filius sit iudicaturus: sed patris iram comminatur, magis eos timere volens. Quod autem addit, Manet super eum, tantundem est, ac si diceret, Nequaquam ipsum effugiet, semper eum puniet.

Cap. IV. v. 1. *Vt* — v. 3. *Galilaeam.*

Reliquit Iudaeam, amputans ipsorum inuidiam.

Vers. 4. *Oportebat — Samariam.* Ostendit euangelista, feciſſe eum rem quandam, non quasi ex proposito, sed tanquam occasione viae: in his videlicet, quae cum Samaritide acta sunt, propter Iudaeorum aduersus Samaritanos contemtum.

Erat autem Samaria regio quaedam varias habens ciuitates et pagos. In hac autem olim Israëlitae habitabant: deinde post diuersa bella rex Assyriorum eam deuastauit, et captos duxit in Babylonem, ac e Babyloniis, Medis et Chaldaeis mixtos homi-

*) διαφόρας ἔχουσα κώμας καὶ πόλεις. A.

Vers. 35. Καὶ — αὐτοῦ. Πάντα ἔχειν, ὡς θεός· πάντα γὰρ q) δι' αὐτοῦ ἐγένετο· δέδωκε δὲ αὐτῷ ταῦτα, καθ' ὡς ἀνθρώπῳ. τὸ δὲ ἀγαπᾷ καὶ τὸ δέδωκεν, ἀνθρωποπρεπῶς εἴρηται· εἰώθασι γὰρ οἱ πατέρες ἀγαπᾶν τοὺς υἱοὺς, καὶ παραχωρεῖν αὐτοῖς τῶν ἰδίων. q) Io. 1, 3.

Vers. 36. Ὁ — αἰώνιον. Ὁ πιστεύων εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ υἱοῦ, ὁ πειθόμενος αὐτῷ.

Vers. 36. Ὁ — ζωήν. Προειρήκαμεν, ὅτι ζωὴ αἰώνιός ἐστι καὶ λέγεται, ἡ ζωὴ ἡ μακαρία, ἡ ἁγιοπρεπής.

Vers. 36. Ἀλλ' — αὐτόν. Οὐκ εἶπεν ἡ ὀργὴ τοῦ υἱοῦ, καίτοι τοῦ υἱοῦ κρίναι μέλλοντος, ἀλλὰ τὴν ὀργὴν τοῦ πατρὸς αὐτοῖς ἐπεκρέμασε, μᾶλλον φοβῆσαι βουλόμενος· τὸ δὲ μενεῖ ἐπ' αὐτὸν, ἀντὶ τοῦ, ἐδέποτε ἀποστήσεται αὐτοῦ, διηνεκῶς κολάσει αὐτόν.

Cap. IV. v. 1. Ὡς — v. 3. Γαλιλαίαν.

Ἀφῆκε τὴν Ἰουδαίαν, περικόπτων τὴν βασκανίαν αὐτῶν.

Vers. 4. Ἔδει — σαμαρείας. Δείκνυσιν αὐτὸν ὁ εὐαγγελιστὴς, οὐ προηγούμενον ἔργον, ἀλλ' ὁδῷ παέρεργον, τὰ κατὰ τὴν σαμαρείτιδα ποιούμενον, διὰ τὴν τῶν Ἰουδαίων πρὸς τοὺς σαμαρείτας ὑποψίαν.

Ἡ σαμάρεια δὲ, χώρα τίς ἦν r) διαφόρους ἔχουσα πόλεις καὶ κώμας. ἐν ταύτῃ δὲ πάλαι μὲν Ἰσραηλῖται κάτωκουν· ὕστερον δὲ, μετὰ διαφόρους πολέμους, ἐρημώσας αὐτὴν ὁ Βασιλεὺς ἀσσυρίων, τοὺς ὑπολειφθέντας μὲν εἰς Βαβυλῶνα κατήγαγεν, ἐκ Βαβυλωνίων δὲ καὶ μήδων

homines congregans in ea habitare fecit. Volens autem Deus ostendere, quod non propter impotentiam, sed peccatis exigentibus traditi essent Babyloniis, leones barbaris eam inhabitantibus immisit: quod rex audiens et intelligens, mittit ad eos sacerdotem Israëlitarum, qui traderet etiam illis Dei legem, vt a peste leonum liberarentur. Ex eo ergo tempore partim ab impietate recesserunt: postmodum vero perfecte idola reliquerunt. Veruntamen aliquantulum adhuc erat ipsis discrimen a Iudaeis. Nam solis Mosis libris susceptis, caeterorum non magnam habebant rationem.

† Dicendum est, vnde Samaritani sint appellati. Samaria mons erat, sicut etiam dicit Iesaias, Caput Ephraim Samaria. Qui autem inhabitabant, non Samaritani, sed Israëlitae dicebantur. Temporis autem progressu, quum irritassent dominum, et regnaret Phaccee, ascendens Theglatphalasar multas tulit ciuitates, et in Elam irruit, ipsoque interfecto, Osee regnum tradidit. Postmodum vero ascendens Salmanasar reliquas tulit ciuitates, fecitque tributarias: hic autem ad Aethiopum confugit auxilium: quod audiens Assyrius parato exercitu ipsum interemit, neque gentem diutius ibi manere permisit: sed hos duxit in Babyloniam, et inde variis gentibus eductis in Samaria habitare fecit, vt propriis subditis locum possidentibus, firmum sibi relinqueret principatum. Volens autem Deus suam ostendere potentiam, quodque non propter impotentiam tradiderit

[1]) κατῴκησεν. A. male.

[2]) οἱ omittit. B.

καὶ χαλδαίων μιγάδας ἀνθρώπους συναγαγὼν ἐκεῖ[1]) κατῴκισε. δεῖξαι δὲ βουλόμενος ὁ θεὸς, ὅτι δι' ἁμαρτίαν ἐξεδόθησαν τοῖς ἀσσυρίοις οἱ[2]) ἰσραηλῖται, καὶ ὃ δι' ἀσθένειαν, λέοντας ἐπαφῆκε τοῖς ἐγκατοικιθεῖσι βαρβάροις, ὅπερ μαθὼν ὁ βασιλεὺς καὶ συνεὶς, πέμπει ἱερέα τῶν ἰσραηλιτῶν, παραδώσοντα κἀκείνοις τὸν τοῦ θεοῦ νόμον, ἵνα τῆς ἀπὸ τῶν λεόντων λύμης ἀπαλλαγῶσιν. ἐξ ἡμισείας δὲ τότε τῆς ἀσεβείας ἀποστάντες, ὕστερον ὁλοτελῶς ἀπεπήδησαν τῶν εἰδώλων· πλὴν ὃ μικρὰν εἶχον ἔτι πρὸς τοὺς ἰουδαίους διαφοράν. μόνας γὰρ τὰς μωσαϊκὰς βίβλους δεχόμενοι, τῶν ἄλλων ὃ πολλὴν ἐποιοῦντο λόγον.

† † Ἄξιον[3]) εἰπεῖν, πόθεν οἱ σαμαρεῖται τὴν προσηγορίαν ταύτην ἔλαβον. σομὸρ ὄρος ἦν, καθὰ καὶ ἡσαΐας φησὶν,[r]) ἡ κεφαλὴ σομόρων ἐφραίμ. ἀλλ' οἱ κατοικοῦντες, ὃ σαμαρεῖται, ἀλλ' ἰσραηλῖται ἐλέγοντο. χρόνου δὲ προϊόντος προσέκρουσαν τῷ θεῷ, καὶ βασιλεύοντος φακεὲ ἀνελθὼν θεγλαθ φαλασαὲρ πόλεις τε εἷλε πολλὰς καὶ ἐπέθετο τῷ ἡλᾷ, καὶ ἀνελὼν αὐτὸν, ὡσηὲ τὴν βασιλείαν ἔδωκεν, ἐπὶ τοῦτον ἐλθὼν ὁ σαλμαναασὰρ, εἷλε πόλεις ἑτέρας καὶ ὑποφόρους ἐποίησεν· οὗτος δὲ πρὸς τὴν τῶν αἰθιόπων κατέφυγε συμμαχίαν. ἔγνω τοῦτο ὁ ἀσσύριος, καὶ ἐπιστρατεύσας, καὶ ἀνελὼν αὐτὸν, ἐκέτι τὸ ἔθνος ἐκεῖ μένειν ἀφῆσιν· ἀλλὰ τούτους μὲν εἰς βαβυλῶνα ἤγαγεν, ἐκεῖθεν δὲ ἔθνη, ἐκ διαφόρων τόπων ἀγαγὼν, κατῴκισεν ἐν τῇ σαμαρείᾳ, ὥστε λοιπὸν ἀσφαλῆ αὐτῷ τὴν ἀρχὴν εἶναι, τῶν οἰκείων ἐχόντων τὸν τόπον. βουλόμενος δὲ ὁ θεὸς δεῖξαι τὴν αὐτοῦ δύναμιν, καὶ ὡς ὃ δι' ἀσθένειαν ἐξέδωκεν ἰουδαίους,

r) Isa. 7, 9.

[3]) Haec neuter meorum agnoscit. Excerpta autem sunt partim ex Chrysost. T. VIII. p. 177. C. partim ex Theophylacto p. 606. B.

diderit Iudaeos, sed propter eorum peccata, Barbaris leones immisit: temporis autem progressu idola cum suis impietatibus abiecerunt.

Cap. V. De Samaritana.

Vers. 5. *Venit — suo.* Praedium illud erat, quod extra sortem dedit Iaacob Ioseph, et dicebatur Sikima.

Vers. 6. *Erat — Iaacob.* Puteum vocat, fontem, quia e subterraneo loco manabat: dicebatur autem ipsius Iaacob, eo quod ipsum fodisset.

Vers. 6. *Iesus ergo — sexta.* Fatigatus iuxta humanitatis proprietatem. Quum enim pedes incederet, adeo vehementer ambulabat, vt etiam fatigaretur.

Quid est autem, quod additur, sedebat sic? Simpliciter videlicet, prout sese locus offerebat: vel, humi. Demonstrat siquidem sermo, quod omni fastu careret.

Sedebat autem, corpus refocillans, et iuxta fontem recreans, erat enim meridies, quando sol vehementius humana attingit corpora. Simul etiam discipulos expectabat, qui abierant, vt cibos emerent. Vide autem euangelistae diligentiam: neque enim dixit, Hora erat sexta, sed ferme sexta, instruens nos, ne etiam minima paruipendamus, sed in his, quae sese offerunt veritatem sectemur. Siquidem ne affirmando erraret, dictionem correxit, et coniecturaliter loquutus est.

Vers. 7. *Venit — aquam.* Inde enim hauriebant aquam ac bibebant, qui dictam ciuitatem inhabitabant, eo quod pauci iuxta locum essent putei.

Vers. 7.

δαίους, ἀλλὰ δι' ἁμαρτίας αὐτῶν, ἐπαφίησι λεόντας τοῖς βαρβάροις· χρόνου δὲ προϊόντος, τῶν ἰδώλων καὶ τῆς δυσσεβείας ἀπέστησαν.

Κεφ. Ε. Περὶ τῆς σαμαρείτιδος.

Vers. 5. Ἔρχεται — αὐτῷ. Ἐκεῖνο τὸ χωρίον ἦν, τὸ κατ' ἐξαίρετον δοθὲν τῷ Ἰωσὴφ, λεγόμενον σίκιμα.

Vers. 6. Ἦν — Ἰακώβ. Πηγὴν λέγει, τὸ φρέαρ, ὡς πηγάζον κάτωθεν. ἐκαλεῖτο δὲ τοῦ Ἰακὼβ, ὡς παρ' αὐτῷ ὀρυγέν.

Vers. 6. Ὁ οὖν Ἰησοῦς — ἔκτη. Κεκοπιᾶ εἰκὸς, κατὰ τὴν ἰδιότητα τῆς ἀνθρωπότητος. πεζῇ γὰρ βαδίζων, οὕτω σύντονον ἐποιεῖτο τὴν ὁδοιπορίαν, ὡς καὶ κοπιάσαι.

Τί δὲ ἐστι τὸ ἐκαθέζετο ἔτως; ἁπλῶς, ὡς ἔτυχεν, ἐπ' ἐδάφους. τὸ ἄτυφον γὰρ ὁ λόγος διδάσκει.

Ἐκαθέζετο δὲ, τὸ σῶμα διαναπάυων, καὶ περὶ τὴν πηγὴν ἀναψύχων. αὐτὸ γὰρ τῆς ἡμέρας ἦν τὸ μεσαίτατον, ὅτε λοιπὸν ὁ ἥλιος σφοδρότερον καθικνεῖται τῶν ἀνθρωπίνων σωμάτων· ἅμα δὲ καὶ τοὺς μαθητὰς ἀνέμενεν, ἀπελθόντας εἰς ἀγορὰν τροφῶν. ὥρα δὲ τῷ εὐαγγελιστῇ τὴν ἀκρίβειαν. ᾗ γὰρ εἶπεν, ὥρα ἦν ἕκτη, ἀλλ' ὡσεὶ ἕκτη· παιδεύων ἡμᾶς, μηδ' ἐπὶ τοῖς ἐλαχίστοις ἀδιαφορεῖν, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς τυχοῦσιν ἐπιτηδεύειν ἀλήθειαν. ἵνα γὰρ μὴ, ἀποφαινόμενος, ἴσως ἀποτύχῃ, ἐκόλασε τὴν λέξιν, καὶ σοχαστικῶς ἔλεξεν.

Vers. 7. Ἔρχεται — ὕδωρ. Ἐκεῖθεν γὰρ οἱ τῆς εἰρημένης πόλεως ὑδρεύοντο, διὰ τὸ μὴ συχνὰ φρέατα περὶ τὸν τόπον εἶναι.

Vers. 7. *Dicit — vt bibam.* Quemadmodum in ficu, quae exaruit, ficus requirebat non propter esuriem, sed dispensatorie agens, vt accepta occasione ad miraculum peruenirет: ita et nunc de fonte aquam postulat, non sitis causa, sed dispensatorie, quo nactus occasionem cum muliere colloqueretur: praesciebat enim ipsam creditaram multorumque fidei causam futuram: ideoque exorta colloquutione aquam reliquit.

Vers. 8. *Discipuli — vt emerent.* Siquidem viaticum non contulerant, edocti ventrem despicere, nec anxius ipsius gerere obsequium, sed tunc solum ipsius habere curam, quum ad hoc natura cogeret.

Cur autem tunc miraculum operatus non est circa cibos discipulorum? Quia, si omnia tanquam Deus mirabiliter operatus fuisset, nequaquam homo esse creditus fuisset: quemadmodum ediuerso, si omnia, tanquam homo feciſſet, Deum esse nullo modo credidissent. Ideo quandoque vt homo operatur, ostendens, quod homo sit: interdum vero, quasi Deus mirabilia operatur.

Solus autem sedebat circa fontem, ex hoc etiam ostendens, quod esset a fastu alienus.

Vers. 9. *Dicit — Samaritanis.* Non commercium habent, siue non communicant, ipsos abominantes, tanquam solum in parte Iudaizantes.

Sed vnde Iudaeum esse cognouit? Ab habitu aut etiam a loquela. Nam Christus quidem tanquam non vulgariter Iudaeus, sed etiam Deus, contemta huiusmodi obseruantia, captabat non Samaritanorum tantum familiaritatem, sed et cunctarum

4) τοιοῦτον, interponit. A.

Vers. 7. Λέγει — πιεῖν. Ὥσπερ ἐπὶ τῆς [5]) ξηρανθείσης συκῆς, ἃ πεινῶν ἐζήτει σύκα, ἀλλ' οἰκονομῶν, ἵνα εὐαφόρμως ἐπὶ τὴν θαυματουργίαν ἔλθῃ· ἕτω καὶ νῦν ἐπὶ τῆς πηγῆς, ἃ διψῶν ἐζήτει ὕδωρ, ἀλλ' οἰκονομῶν, ἵνα εὐαφόρμως τῇ γυναικὶ διαλεχθῇ. προεγίνωσκε γὰρ αὐτὴν πιστεύσασαν, καὶ πολλοῖς αἰτίαν πίστεως γενησομένην. διὸ καὶ τῆς διαλέξεως ἁψάμενος, ἀφῆκε τὸ [4]) ὕδωρ. 5) Matt. 21, 18. Marc. 11, 12.

Vers. 8. Οἱ γὰρ μαθηταὶ — ἀγοράσωσιν. Οὐκ ἐπεφέροντο [5]) γὰρ ἐφόδια, παιδευθέντες καταφρονεῖν γαστρὸς, καὶ μὴ περισπᾶσθαι ἡγεῖσθαι τὴν λειτουργίαν αὐτῆς, ἀλλὰ τότε μόνον ἐπισιτίζεσθαι ταύτης, ὅτε λοιπὸν ἡ φύσις ἐπείγοι.

Πῶς οὖν οὐκ ἐθαυματούργησε καὶ τότε περὶ τὰς τροφὰς τῶν μαθητῶν; διότι ἐὰν πάντα ὡς θεὸς ἐτερατεύετο, ἠπιστήθη ἄν, ὅτι ἄνθρωπός ἐστιν, ὥσπερ πάλιν, ἐὰν πάντα ὡς ἄνθρωπος ἔπραττεν, ἠπιστήθη ἄν, ὅτι θεός ἐστι. διὰ τοῦτο ποτὲ μὲν, ὡς ἄνθρωπος πράττει, βεβαιῶν, ὅτι ἄνθρωπός ἐστι· ποτὲ δὲ, ὡς θεὸς τερατουργεῖ, πιστούμενος, ὅτι θεός ἐστι.

Μόνος δὲ ἐκαθέζετο παρὰ τῇ πηγῇ, παιδεύων καὶ ἐκ τούτου τὸ ἄτυφον.

Vers. 9. Λέγει — σαμαρείταις. Οὐ συγχρῶνται, ἤγουν, ἃ κοινωνοῦσι, βδελυττόμενοι τούτους, ὡς ἐξ ἡμισείας ἰουδαΐζοντας.

Ἀλλὰ πόθεν ἔγνω, ὅτι ἰουδαῖός ἐστιν; ἀπὸ τοῦ σχήματος, ἢ καὶ ἀπὸ τῆς διαλέξεως. ὁ μὲν οὖν χριστὸς, οἷα μὴ ἁπλῶς ἰουδαῖος, ἀλλὰ καὶ θεὸς, παρεῖδε τὴν τοιαύτην παρατήρησιν, προοιμιαζόμενος τὴν οἰκείωσιν, ἃ μόνον τῶν σαμαρειτῶν,

5) ἐπεφέρετο. A.

clarum vbique gentium. Samaritana vero existimans eum peccare, corripientis more ad memoriam reducit obseruationem.

Vers. 10. *Respondit — viuam.* Hinc plane manifestum est, quod sitim simulauerit, vt ad se errantem attraheret, ac loquutionis reti venaretur. Sitiebat certe, sed errantium conuersionem, quam etiam in processu suum vocat cibum, dicens: Meus cibus est, vt faciam voluntatem eius, qui misit me: nunc vero ait: Si scires donum Dei, si cognosceres, quidnam sit, quod donat Deus. Dicebat autem hoc de seipso, paulatim se illi manifestans, vt, quae tali doctrina digna esset, eo quod ad conuersionem apta esset.

Aquam viuam autem, appellauit doctrinae suae fluenta: aquam quidem, quia in modum aquae sordes abluit, flammasque affectionum extinguit, et incredulitatis siccitatem ac infructuositatem curat: Viuam vero, quasi perennem semperque motam. Aquae enim vita fluere est ac moueri.

Dicit autem Chrysostomus aquam viuam, diuini spiritus gratiam: siquidem variis modis hunc ait appellari, iuxta diuersas ipsius operationes, nunc aquam, nunc ignem: aquam quidem, quia sicut aqua de coelo descendens nutrit, ac viuificat, quumque vnius sit speciei, vario modo operatur: dealbans in lilio, denigrans in narcisso, rubricans in rosa, purpurissans in viola, dulcerans in ficu, amaricans in absinthio: ita diuinus quoque spiritus de coelo descendens, nutrit ac viuificat animam: quumque vnus sit, variis operationibus gra-

[6]) Tom. VIII. p. 183. D.

ἀλλὰ καὶ τῶν ἁμαρταχοῦ γῆς ἐθνῶν. ἡ δὲ σαμαρεῖτις, οἰομένη τοῦτον ἁμαρτάνειν, διορθοῦται δῆθεν, ὑπομιμνήσκουσα περὶ τῆς παρατηρήσεως.

Vers. 10. Ἀπεκρίθη — ζῶν. Ἐντεῦθεν μάλιστα φανερὸν, ὡς ὑπεκρίθη τότε τὴν δίψαν, ἵνα ἐγγὺς ἀγάγῃ τὴν πλανωμένην, καὶ θηρεύσῃ τῷ δικτύῳ τῆς διαλέξεως. ἐδίψα μὲν γὰρ, ἀλλὰ τὴν τῶν πεπλανημένων ἐπιστροφήν. ἐπεὶ καὶ προϊὼν, ἴδιον βρῶμα[t]) ταύτην καλεῖ, λέγων· ἐμὸν βρῶμά ἐστιν, ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με. νῦν δέ φησιν· εἰ ᾔδεις τὴν δωρεὰν τοῦ θεοῦ, εἰ ἐγίνωσκες, ὁποῖα δωρεῖται ὁ θεός. ἔλεγε δὲ τοῦτο περὶ ἑαυτοῦ, κατὰ μικρὸν ἑαυτὸν ἀποκαλύπτων αὐτῇ, ὡς ἀξίᾳ τοιαύτης διδασκαλίας, διὰ τὸ πρὸς ἐπιστροφὴν ἐπιτήδειον αὐτῆς.

t) Io. 4, 34.

Ὕδωρ δὲ ζῶν ὠνόμασε, τὸ νάμα τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ. ὕδωρ μὲν, ὅτι δίκην ὕδατος καθαίρει τὸν ῥύπον τῆς ἁμαρτίας, καὶ σβεννύει τὴν φλόγα τῶν παθῶν, καὶ θεραπεύει τὴν τῆς ἀπιστίας ξηρότητα καὶ ἀκαρπίαν· ζῶν δὲ, ὡς ἀέννα-ον καὶ ἀεικίνητον. ζωὴ γὰρ ὕδατος, τὸ νάειν καὶ κινεῖσθαι.

Φησὶ δὲ ὁ[6]) χρυσόστομος, ὕδωρ ζῶν νοεῖσθαι, τὴν χάριν τοῦ θείου πνεύματος. τοῦτο γὰρ διαφόρως ὀνομάζεσθαι, πρὸς τὰς διαφόρους ἐνεργείας αὐτοῦ, νῦν μὲν ὕδωρ, ἄλλοτε δὲ, πῦρ. ἀλλ' ὕδωρ μὲν, διότι, καθάπερ τὸ ὕδωρ ἐξ οὐρανοῦ κατιὸν, ζωοποιεῖ καὶ τρέφει, καὶ μονοειδὲς ὂν ἐνεργεῖ πολυτρόπως, λευκαῖνον μὲν ἐν κρίνῳ, μελαῖνον δὲ ἐν[7]) ναρκίσῳ, ἐρυθραῖνον δὲ ἐν ῥόδῳ, πορφυρίζον δὲ ἐν ἴῳ, καὶ γλυκαῖνον μὲν ἐπὶ τῆς συκῆς, πικραῖνον δὲ ἐπὶ τῆς ἀψίνθου· οὕτω καὶ τὸ θεῖον πνεῦμα, ἐξ οὐρανοῦ κατιὸν, ζωοποιεῖ καὶ τρέφει τὴν ψυχὴν, καὶ

7) Scribitur duobus σσ, vti Hentenius etiam habet.

gratiam diuidit ac virtutem. Ignis quoque dicitur: quia ſicut ignis, quum vnius ſit ſpeciei, varios habet effectus, calefaciens, inflammans, illuminans et purificans: ita ſane et diuinus ſpiritus.

Verſ. 11. *Dicit — viuam?* Quum id, quod dictum erat, non poſſet intelligere, ſuſpicabatur, quod aquam viuam diceret, hauſtam ab eodem puteo, qui aquam emittebat ac ſcaturire faciebat: et opinabatur, dictum eſſe verbum illud, quaſi poſſet ipſe citius haurire, eo quod fortior eſſet magisque idoneus.

Interim autem dominum vocat eum, putans, magnum aliquem eſſe. Audierat namque dicentem, Si ſcires, quis ſit, qui dicit tibi, Da mihi vt bibam et caetera: ideo ſtatim tali ipſum honorat appellatione, et cum omni manſuetudine reliqua proloquitur.

Verſ. 12. *Num — eius?* Samaritani etiam, quum iam Samariam patriam poſſiderent, Iaacob quoque patrem ſuum appellabant, tanquam iam olim poſſeſſorem ac patrem huius ipſorum patriae: et hinc ſeſe intrudebant in generoſam Iudaeorum generationem.

Quidam autem dicunt, hanc mulierem, alios-que plurimos Samariam incolentium a Iaacob deſcendiſſe: olim autem progenitoribus captis, ac Babyloniam in ſeruitutem ductis, hos Samaritanis commixtos, et cum eis verſatos, longo tempore variisque calamitatibus ad eorum mores transmutatos.

Aut vocabant patrem Iaacob, eo quod et hic a Chaldaeis genus traxerat.

Dicit

8) ἀνδρίαν. A.
9) ὅτι, addit. A.

καὶ ἓν ὂν, εἰς διαφόρους ἐνεργείας διαιρεῖ τὴν χάριν καὶ δύναμιν· πῦρ δὲ, διότι, καθάπερ τὸ πῦρ, μονοειδὲς ὂν, διαφόρως ἐνεργεῖ, θερμαῖνον, φλέγον, φωτίζον, καθαῖρον. οὕτω δὴ καὶ τὸ θεῖον πνεῦμα.

Vers. 11. Λέγει — ζῶν; Μὴ δυνηθεῖσα νοῆσαι τὸ ῥηθὲν, ὑπώπτευσεν, ὅτι ὕδωρ ζῶν λέγει, τὸ ἀπὸ τοῦ φρέατος ἐκείνου, ὡς ἀναβλύζον καὶ ἁλλόμενον, καὶ ὑπενόησε ῥηθῆναι τὸν λόγον, ὡς ἐκείνου δυναμένῳ συντομώτερον ἀνιμήσασθαι, δι' ἀνδρείαν[8]) καὶ ἐπιτηδειότητα.

Τέως δὲ κύριον αὐτὸν προσηγόρευσε, νομίσασα, μέγαν εἶναί τινα. καὶ γὰρ ἤκουσεν,[9]) εἰ ἤδεις, τίς ἐστιν ὁ λέγων σοὶ, δός μοι πιεῖν, καὶ τὰ ἑξῆς· καὶ αὐτίκα τετίμηκεν αὐτὸν τῇ τοιαύτῃ προσηγορίᾳ, καὶ μετὰ πάσης ἐπιεικείας καὶ τὰ λοιπὰ διαλέγεται. ἄντλημα δὲ φησι, τὸ ἀγγεῖον.

Vers. 12. Μὴ — αὐτοῦ; Καὶ οἱ σαμαρεῖται, πατρίδα τὴν σαμάρειαν ἤδη κεκτημένοι, πατέρα λοιπὸν ἑαυτοῖς ἐπεγράφοντο τὸν ἰακὼβ, ὡς προκάτοχον καὶ πατέρα τῆς τοιαύτης αὐτῶν πατρίδος, κἀντεῦθεν εἰσῴθουν ἑαυτὲς εἰς τὴν ἰουδαϊκὴν εὐγένειαν.

Φασὶ δέ τινες, ὅτι ἡ σαμαρεῖτις αὕτη γυνὴ, καὶ ἄλλοι πολλοὶ τῶν τὴν σαμάρειαν οἰκούντων, ἐξ ἰακὼβ μὲν ἕλκον τὸ γένος, αἰχμαλωτισθέντων δὲ πάλαι τῶν προγόνων αὐτῶν, καὶ δουλευσάντων παρὰ βαβυλωνίοις, μιγάδες ἔτοι συνῆσαν τοῖς σαμαρείταις, τῷ μακρῷ χρόνῳ καὶ ταῖς πολυτρόποις συμφοραῖς πρὸς τὰ ἐκείνων ἤθη μεταςάντες.

[8]Ἡ πατέρα ἐπεγράφοντο τὸν ἰακὼβ, ὡς ἐκ χαλδαίων καὶ αὐτὸν ἕλκοντα τὸ γένος.

Λέγει

Dicit ergo nunc Samaritana: Quod si de hac non loqueris aqua: num tu maior es patre nostro Iaacob, qui dedit nobis puteum hunc tam celebrem, vt meliorem possis dare aquam? Quod autem additur, Et ipse ex eo bibit, et filii eius et pecora eius, ad ipsius putei laudem dictum est. Nam si meliorem alium habuisset, nequaquam cum tota familia ex hoc bibisset. Reliquum est igitur, vt si possis dare meliorem, maior sis Iaacob.

Haec itaque Samaritana de Iaacob cum eo loqui perseuerat, optans, quod quaerit, inuenire: Iudaei vero etiam lapidare eum tentabant, dum Abraham faceret mentionem. Quomodo ergo aequum esset, vt huiusmodi repelleret mulierem studiosam, discendi auidam, ac iuuari cupientem.

Vers. 13. *Respondit — iterum.* Siti aquae.

Vers. 14. *Quisquis — aeternum.* Nequaquam sitiet vnquam incredulitatis siti.

Vers. 14. *Sed — aquae.* Per fontem significauit perpetuitatem ac integritatem huiusmodi aquae.

Vers. 14. *Salientis — aeternam.* Scaturientis ad vitam aeternam, eo, quod vitam praebeat aeternam. Vide autem, quod, quum mulier dixisset, Num tu maior es patre nostro Iaacob, non dixit, Vtique maior sum: videretur enim seipsum iactare: sed ab his, quae dixit, hoc intulit. Nam differentia aquarum differentiam infert praebentium illas, quum naturaliter aqua illa consumatur, haec autem perpetuo maneat.

Vers. 15.

*) Praepositiones εἰς et διὰ suis locis motas arbitror. Διὰ certe hic locum vix habere potest. Forte Hen-

Λέγει δὲ νῦν ἡ σαμαρεῖτις, ὅτι εἰ μὴ περὶ τέτου λέγεις τοῦ ὕδατος, μὴ σὺ μείζων εἶ τοῦ πατρὸς ἡμῶν ἰακὼβ, ὃς ἔδωκεν ἡμῖν τὸ φρέαρ τοῦτο, τὸ περιβόητον, ἵνα καὶ δύνῃ δοῦναι κρεῖττον ὕδωρ; τὸ δὲ, καὶ αὐτὸς ἐξ αὐτοῦ ἔπιε, καὶ οἱ υἱοὶ αὐτὲ, καὶ τὰ θρέμματα αὐτοῦ, πρὸς ἔπαινον τοῦ τοιέτου φρέατος εἴρηται, ὅτι ἐὰν εἶχεν ἕτερον κρεῖττον, οὐκ ἂν ἐκ τούτου ἔπιε πανσικί. λοιπὸν οὖν, εἰ σὺ δύναιο δοῦναι κρεῖττον, μείζων εἶ τοῦ ἰακώβ.

Ἡ μὲν οὖν σαμαρεῖτις αὕτη προσηνῶς αὐτῷ περὶ τοῦ ἰακὼβ διαλέγεται, καὶ παραμένει, πόθεσα εὑρεῖν τὸ ζητέμενον· οἱ δὲ ἰεδαῖοι καὶ λιθάζειν αὐτὸν ἐπεχείρησαν, ὅτε τοῦ ἀβραὰμ ἐμνημόνευσε. πῶς οὖν εἰκὸς ἦν, ἀποσραφῆναι τοιαύτην γυναῖκα, σπεδαῖαν καὶ φιλομαθῆ καὶ γλιχομένην ὠφεληθῆναι.

Vers. 13. Ἀπεκρίθη — πάλιν. Δίψαν ὕδατος.

Vers. 14. Ὃς — αἰῶνα. Οὐ μὴ διψήσῃ ποτὲ, τὴν ἐξ ἀπιςίας δίψαν.

Vers. 14. Ἀλλὰ — ὕδατος. Διὰ τῆς πηγῆς, τὸ ἀένναον καὶ ἀνελλιπὲς τοῦ τοιούτου ὕδατος ἐνέφηνεν.

Vers. 14. Ἁλλομένε — αἰώνιον. Ἀναβλύζοντος[1]) διὰ ζωὴν αἰώνιον, εἰς τὸ παρέχειν ζωὴν αἰώνιον. ὅρα δὲ, πῶς εἰρηκυίας τῆς γυναικὸς, μὴ σὺ μείζων εἶ τοῦ πατρὸς ἡμῶν ἰακὼβ, ἐκ ἔπε, καὶ μείζων εἰμί· ἔδοξε γὰρ ἂν κομπάζειν ἀφ' ὧν δὲ εἴρηκε, τοῦτο κατεσκέυασεν. ἡ διαφορὰ γὰρ τῶν ὑδάτων, τὴν διαφορὰν τῶν παρεχόντων αὐτὰ κηρύττει. ἐκείνῳ μὲν γὰρ τῷ ὕδατι φύσις, δαπανᾶσθαι· τέτῳ δὲ, πηγάζειν ἀεί.

Vers. 15.

[1]) Hentenius invenit: ἀναβλύζοντος εἰς ζωὴν αἰώνιον διὰ τὸ παρέχειν.

Vers. 15. *Dicit — ad hauriendum.* Paulatim ad dogmatum celsitudinem prouehitur. Ab aquae enim, quam tribuit, praestantia, hunc esse maiorem Iaacob credit, quodque excellentioris naturae aquam tribuat, intelligit: nondum autem perfecte cognoscit, aut quis sit, qui hanc donet, aut quid illa sit aqua, percipit: suspicatur tamen id, quod datur, tale quippiam esse, quod sitim hanc sensibilem perimat. Non est ergo leuis haec mulier: neque enim vtcunque suscepit ea, quae dicebantur, sed post longam interrogationem: neque rursum incredula ac contentiosa. Nam quum maiorem eum inuenisset, quam Iaacob, non permansit in praesumta opinione. Atqui Iudaeis dixit Christus, Qui venit ad me, non esuriet: et qui credit in me, non sitiet in aeternum: illi autem non solum non crediderunt, sed et offendiculum ex eo passi sunt.

Vers. 16. *Dixit — huc.* Quum instaret et apprehendere vellet, ait: Abi voca virum tuum et veni huc, simulans, quod etiam illum cum ea communicare oporteret in dono. Atqui nouerat eam virum legitimum non habere, vtpote omnia sciens: id tamen volebat ipsam dicere, vt apprehensa occasione, quae circa eam acciderant, prophetaret, ipsamque corrigeret. Vult enim vaticiniorum ac miraculorum occasiones ab his, quae contingunt, accipere: vt et vanae gloriae suspicionem deuitet, et eos sibi familiariores reddat. Siquidem alio modo dicere, Frequenter nupta fuisti, et nunc viro iuncta es illegitimo, intempestiuum videbatur atque superfluum: accepta vero ab ea causa, tempestiuum erat atque consequens.

Vers. 17.

Vers. 15. Λέγει — ἀντλεῖν. Κατὰ μικρὸν ἀνέγεται πρὸς τὸ τῶν δογμάτων ὕψος. ἀπὸ τῆς ὑπεροχῆς γὰρ, οὗ δίδωσιν ὕδατος, μείζονα τοῦτον τοῦ ἰακὼβ εἶναι πεπίστευκε καὶ ὅτι μὲν ἑτέρας φύσεως ὕδωρ δίδωσιν ὑψηλοτέρας, ἐνόησεν· ὅπῳ δὲ τὸ τέλειον ἔγνω. ἔτε γὰρ, τίς ἐστιν ὁ τοῦτο διδοὺς, ἔτε, τί ἐστιν τοῦτο, κατέλαβεν. ὑπέλαβε δὲ τὸ διδόμενον ἀναιρετικὸν τυγχάνειν ταύτης τῆς δίψης τῆς αἰθητῆς. ἔτε ἦν εὔκολος ἡ γυνὴ αὕτη· ἃ γὰρ ἁπλῶς ἐδέξατο τὰ λεγόμενα, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς συζητήσεως· ἔτε ἀπειθὴς καὶ φιλόνεικος· εὑροῦσα γὰρ τὸν μείζονα τοῦ ἰακὼβ, ἐκ ἐναπέμεινε τῇ προλήψει. καίτοι καὶ ἰουδαίοις εἶπεν, ὅτι ὁ v) ἐρχόμενος πρός με, ἃ μὴ πεινάσῃ, καὶ ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, ἃ μὴ διψήσῃ πώποτε· ἀλλ οὐ μόνον οὐκ ἐπίστευσαν, ἀλλὰ καὶ ἐσκανδαλίσθησαν. v) Io. 6, 35.

Vers. 16. Λέγει — ἐνθάδε. Ἐγκειμένης καὶ ζητέσης λαβεῖν, λέγει, ὕπαγε, κάλεσον τὸν ἄνδρα σου, καὶ ἐλθὲ ἐνθάδε, προσποιούμενος, ὅτι χρὴ κἀκεῖνον κοινωνῆσαι ταύτῃ τῇ δώρᾳ. καὶ ὅτι μὲν οὐκ ἔχει ἄνδρα νόμιμον, ἐγίνωσκεν, ὡς πάντα εἰδώς· ἐβέλετο δὲ ταύτην εἰπεῖν, ὅτι οὐκ ἔχει ἄνδρα, ἵνα λοιπὸν, προφάσεως δραξάμενος, προφητεύσῃ τὰ κατ' αὐτὴν, καὶ διορθώσηται ταύτην. θέλει γὰρ τῶν προρρήσεων καὶ τῶν θαυμάτων τὰς ἀφορμὰς παρ' αὐτῶν λαμβάνειν τῶν προσιόντων, ὥστε καὶ τὴν τοῦ κενοδεξεῖν ὑπόνοιαν διαφεύγειν, καὶ οἰκειοῦσθαι μᾶλλον αὐτούς. τὸ μὲν γὰρ εἰπεῖν προηγμένος, ὅτι πολύγαμος γέγονας, καὶ νῦν ἔχεις ἄνδρα παράνομον, ἄκαιρον ἐδόκει, καὶ περιττόν· τὸ δὲ παρ' αὐτῆς λαβόντα τὴν αἰτίαν, σφόδρα εὔκαιρον, καὶ ἀκόλουθον.

Vers. 17. *Respondit — virum.* Putans simpliciter cum homine loqui, occultata rei turpitudine, fallere eum conabatur.

Vers. 17. *Respondit —* v. 18. *dixisti.* Accepta, vt dictum est, occasione prophetat, eamque arguit, ad amussim omnino manifestos ac legitimos eius viros enumerans, et eum, qui nunc occultus erat ac illegitimus manifestans. Nam quinque viros palam et successiue habuerat, siquidem hoc permissum erat: quinto autem mortuo, nullus eam manifeste in vxorem accipere voluit: ipsa vero non ferens concupiscentiam, sibi occulte coniunctum habebat. Quinque ergo viri fuerant ipsius, quia manifeste coniuncti: is autem, cui nunc commiscebatur, suus non erat, eo quod occultus esset.

† † Sancti Maximi: Mulier Samaritana significabat naturam humanam, quae quinque leges acceperat, tanquam viros, nimirum legem Adamo datam in Paradiso et extra Paradisum eidem rursus datam, datam Noë tempore diluuii, Abrahamo de circumcisione et rursus eidem datam de Isaaco sacrificando: sed hae quinque praeterierant et quasi mortuae erant: habebat autem tunc Mosaïcam. Sed haec lex non erat maritus eius, vel quod non tota diligebatur et seruabatur, vel, quod non ad omne tempus, sed tantum vsque ad aduentum Seruatoris data erat Iudaicae naturae humanae. Exinde vero non erat vir eius, cum alia eam sibi iunxisset, lex nimirum euangelica. Puteus

a) Haec vterque Codex exhibet in margine. Hentenius prorsus non agnoscit.
b) Etiam hic τῷ scribendum.
c) Pro ἀπατεδνήκειαν.

Vers. 17. Ἀπεκρίθη — ἄνδρα. Ὁμολογεῖ πρὸς ἄνθρωπον ἁπλῶς διαλέγεσθαι, ἐπεχείρησε λαθεῖν, κρύπτουσα τὸ αἰσχρὸν τοῦ πράγματος.

Vers. 17. Λέγει — v. 18. εἴρηκας. Ἀψάμενος ἀφορμῆς, ὡς εἴρηται, προφητεύει καὶ διελέγχει ταύτην, ἀκριβῶς ἄγαν τούς τε φανεροὺς καὶ νομίμους ἄνδρας αὐτῆς ἀριθμῶν, καὶ τὸν νῦν λαθραῖον καὶ παράνομον ἀποκαλύπτων. πέντε μὲν γὰρ ἄνδρας ἔσχε φανερῶς, κατὰ διαδοχήν· τοῦτο γὰρ ἀκώλυτον ἦν· τοῦ πέμπτου δὲ τελευτήσαντος, οὐκ ἔτι λιπὼν ἐδεῖς αὐτὴν φανερῶς εἰς γυναῖκα λαβεῖν ἠθέλησεν. αὕτη δὲ μὴ φέρουσα τὴν ἐπιθυμίαν, λαθραῖον εἶχε τὸν αὐτῇ συγγινόμενον. οἱ πέντε μὲν ἦν, ἄνδρες αὐτῆς ἦσαν, διὰ τὸ φανερόν· ὁ δὲ τότε μιγνύμενος, οὐκ ἦν ἀνὴρ αὐτῆς, διὰ τὸ λαθραῖον.

[Τὲ[2]) ἁγίε μαξίμε· ἡ σαμαρεῖτις ὑπεδήλε τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, λαβοῦσαν πέντε νόμους, ὡς ἄνδρας, τόν τε ἐν τῷ παραδείσῳ δοθέντα τῷ ἀδάμ, καὶ τὸν ἐκτὸς τοῦ παραδείσου τῷ αὐτῷ πάλιν δοθέντα, καὶ τὸν τοῦ[3]) νῶε, κατὰ τὸν κατακλυσμόν, καὶ τὸν τῷ ἀβραὰμ περὶ τῆς περιτομῆς, καὶ τὸν τῷ αὐτῷ πάλιν, περὶ τῆς κατὰ τὸν ἰσαὰκ θυσίας· ἀλλ' οὗτοι μὲν οἱ πέντε παρῆλθον, καὶ οἷον[4]) ἀποτεθνήκεσαν· εἶχε δὲ τότε τὸν μωσαϊκόν. οὐκ ἦν δὲ οὗτος[5]) ἀνὴρ αὐτῆς, ἢ ὅτι ἐ καθ' ὁλόκληρον ἐτέρητό τε καὶ ἐφυλάσσετο, ἢ ὅτι ἐ διὰ παντὸς, ἀλλὰ μέχρι τῆς τοῦ σωτῆρος ἐπιδημίας, ἐδόθη τῇ κατὰ τοὺς ἰουδαίους φύσει τῶν ἀνθρώπων. ἔκτοτε δὲ οὐκ ἦν ἀνὴρ αὐτῆς, ἄλλου ταύτην ἁρμοζομένου ἑαυτῷ, λέγω δὴ,

5) In Latino haec valde claudicant, cum *lex* sit femininum.

teus igitur Iacobi, est sacra scriptura: aqua vero eius, huius cognitio: profunditas autem, profunditas sententiarum: haustrum vero, eruditio verbi diuini quae fit per litteras, quam dominus non habuit, cum ipse verbum sit ac vera sapientia, cumque discipulis suis non per litteras dederit eruditionem, sed per gratiam spiritualem.

Vers. 19. *Dicit — tu.* Non indigne tulit, quod manifeste arguetetur, neque pro iniuria duxit increpationem, sed admirata perfectam eius cognitionem, vere prophetam eum esse deprehendit: Video, inquit, siue, intelligo. Et exinde nihil mundanum aut temporale eum interrogat, sed statim de dogmatibus. Ait enim.

Vers. 20. *Patres — adorare.* Patres dixit Abraham et Isaac. Vetus siquidem historia tradit, Abraham in illo monte obtulisse Isaac Deo in holocaustum. Aut patres dixit Iaacob et filios eius. Nam Iaacob ibi constituit altare et adorauit Deum. Mulier itaque quaestionem proposuit, putans Samaritanorum dogma melius esse, quam Iudaeorum, et honoratiorem locum esse montis illius, quam Ierosolyma. Christus vero primum eleuat vtriusque loci dignitatem, eo, quod breui futurum esset, vt cultus diuinus in vtroque cessaret: deinde Iudaeos praeponit, et postmodum diuini cultus dogma manifestat.

Vers. 21.

*) συνετωτέρας, abest. A. Hoc vocabulo videtur Hentenii etiam Codex caruisse. Ergo reddidit *praefert*, Sensum ergo expressit, non vocabulum ἀπο-

τοῦ εὐαγγελικοῦ νόμου. Φρέαρ μὲν ἓν τῷ Ἰακὼβ, ἡ θεία ἐστὶ γραφή· ὕδωρ δὲ τούτου, ἡ ταύτης γνῶσις· βάθος δὲ, τὸ βάθος τῶν νοημάτων· ἄντλημα δὲ, ἡ διὰ τῶν γραμμάτων μάθησις τοῦ θείου λόγου, ἣν οὐκ εἶχεν ὁ κύριος, ὡς αὐτὸ τοῦτο, λόγος καὶ αὐτοσοφία, καὶ ὁ τὴν διὰ γραμμάτων μάθησιν διδοὺς τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, ἀλλὰ τὴν διὰ πνευματικῆς χάριτος.]

Vers. 19. Λέγει — σύ. Οὐκ ἐδυσχέρανεν ἐλεγχθεῖσα προδήλως, ἐδὲ ὕβριν ἡγήσατο τὸν ἔλεγχον, ἀλλὰ ἐκπλαγεῖσα τὴν ἀκρίβειαν τὴν πρόγνωσιν αὐτῷ, κατενόησεν, ὅτι ὄντως προφήτης ἐστίν. Θεωρῶ, γάρ φησιν, ἤτοι, συνίημι. εἶτα ἐδὲν βιωτικὸν αὐτὸν ἐρωτᾷ, ἀλλὰ περὶ δογμάτων εὐθύς. φησὶ γάρ.

Vers. 20. Οἱ πατέρες — προσκυνεῖν. Πατέρας εἶπε, τὸν ἀβραὰμ καὶ τὸν ἰσαάκ. καὶ γὰρ ἐν ἐκείνῳ τῷ ὄρει, λόγος ἀρχαῖος ἱστορεῖ, τὸν ἀβραὰμ ἀνενηνοχέναι τὸν ἰσαὰκ εἰς θυσίαν τῷ θεῷ. ἢ πατέρας εἶπε, τὸν ἰακὼβ καὶ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ. καὶ γὰρ ὁ ἰακὼβ ἔστησεν ἐκεῖ θυσιαστήριον καὶ προσεκύνησε τὸν θεόν. ἡ μὲν οὖν γυνὴ προσήγαγε τὴν ἐρώτησιν, οἰομένη κρεῖττον εἶναι τὸ δόγμα τῶν σαμαρειτῶν, παρὰ τὸ τῶν ἰουδαίων, καὶ τὸν τόπον τιμιώτερον τῷ ὄρει ἐκείνου, παρὰ τὸν τῶν ἱεροσολύμων· ὁ δὲ χριστὸς πρῶτον μὲν καὶ ἀμφοτέρων τῶν τόπων ἀναιρεῖ τὰ πρεσβεῖα, διὰ τὸ μέλλειν ὅσον οὔπω παυθῆναι τὰς ἐν ἐκείνοις λατρείας· εἶτα ἀποφαίνει τοὺς ἰουδαίους a) συνετωτέρους· ἔπειτα παραναίγει τὸ δόγμα τῆς εὐσεβείας.

a) ἀποφαίνει. Προτιμᾷ, προκρίνει nimis recedunt a meorum Codd. lectione.

Vers. 21. *Ait — patrem.* †† Sophoniae: Et adorabunt eum quilibet ex loco suo.

Ex hoc praedicit dissolutionem Samaritici simul et Iudaici cultus, quam passi sunt, exterminati post Christi passionem a Romanis.

Vers. 22. *Vos — scimus.* Quanquam enim eundem Deum colebant Samaritani et Iudaei: tamen Samaritani ignorabant, quod omnium gentium esset dominus: opinabantur siquidem, quod solis Samaritanis atque Iudaeis dominaretur: Iudaei vero cognoscebant, quod omnium gentium esset dominus omnipotens. Ideo dixit ad illam, Vos adoratis, quod nescitis, hoc est, cuius potestatem non cognoscitis: et seipsum Iudaeis connumerauit, dicens, Nos adoramus, quod scimus, quia et ex Iudaeis erat progenitus, et Samaritanae Iudaeus videbatur. Deinde etiam inducit, quod maius est.

Vers. 22. *Quia — est.* Samaritanorum salus ex Iudaeis est: nam ab illis didicerunt Deum cognoscere, et idola respuere. Aut alio modo. Salus mundi ex Iudaeis est, quum ab eis Christus sit incarnatus.

Vers. 23. *Sed — veritate.* Vbi Iudaeos Samaritanis praeposuisset, rursum nunc Iudaeis praeponit Christianos: vt suspicione careat praelatio, et non appareat Iudaeis gratificari, tanquam Iudaeus. Vbi autem dixit, Venit tempus: ne putaret, illud differendum, subiunxit, Et nunc est: siue iam imminet, instat.

Veros

†) Haec vterque in margine. Eadem etiam Cod. a. habet in contexta, post προσκυνήσετε τῷ πατρί. Et quidem litteris majusculis, quibus reliqua sacri contextus scripta sunt. Est ergo hoc manifestum

Vers. 21. Λέγει — πατρὶ. [z) Σοφονίου *) καὶ προσκυνήσουσιν αὐτῷ ἕκαστος ἐκ τῆς τόπου αὐτοῦ.]

*) Soph. 2, 11.

Ἐντεῦθεν προαναφωνεῖ τὴν κατάλυσιν τῆς σαμαρειτικῆς ὁμοῦ καὶ ἰουδαϊκῆς λατρείας, ἣν πεπόνθασιν ἐξολοθρευθέντες ὑπὸ ῥωμαίων, μετὰ τὴν χριστοκτονίαν. ὥρων δὲ νόει, τὸν καιρόν.

Vers. 22. Ὑμεῖς — οἴδαμεν. Εἰ γὰρ καὶ τὸν αὐτὸν θεὸν ἐσέβοντο σαμαρεῖται καὶ ἰουδαῖοι· ἀλλὰ σαμαρεῖται μὲν ἠγνόουν, ὅτι παντῶν τῶν ἐθνῶν κύριός ἐστι· μόνων γὰρ σαμαρειτῶν καὶ ἰουδαίων δεσπόζειν αὐτὸν ὑπελάμβανον· ἰουδαῖοι δὲ ἐγίνωσκον, ὅτι παντοκράτωρ ἐστί. διὰ τοῦτο πρὸς αὐτὴν εἶπεν, ὅτι ὑμεῖς προσκυνεῖτε, ὃ οὐκ οἴδατε, τυτέστιν, ἃ τὴν ἐξουσίαν οὐκ οἴδατε. καὶ ἑαυτὸν δὲ συνέταξε τοῖς ἰουδαίοις· ἡμεῖς, γάρ φησι, προσκυνοῦμεν, ὃ οἴδαμεν· διότι καὶ ἐξ ἰουδαίων ἐβλάστησε. καὶ ἰουδαῖος τῇ σαμαρειτιδι ἔδοξεν. ἅτα, ἐπάγει καὶ τὸ μεῖζον·

Vers. 22. Ὅτι — ἐστίν. Ἡ σωτηρία τῶν σαμαρειτῶν ἐκ τῶν ἰουδαίων ἐστίν. ἐξ αὐτῶν γὰρ ἔμαθον εἰδέναι τὸν θεὸν, καὶ καταγινώσκειν τῶν εἰδώλων. ἢ καὶ ἑτέρως. ἡ σωτηρία τοῦ κόσμου ἐκ τῶν ἰουδαίων. ἐξ αὐτῶν γὰρ ὁ χριστὸς ἐνηνθρώπησεν.

Vers. 23. Ἀλλ' — ἀληθείας. Προτιμήσας τῶν σαμαρειτῶν τοὺς ἰουδαίους, νῦν προτιμᾷ πάλιν τῶν ἰουδαίων τοὺς χριστιανούς, ἵνα ἀνύποπτος ἡ προτίμησις γένηται, καὶ μὴ δόξῃ κατα-χαρίζεσθαι τοῖς ἰουδαίοις, ὡς ἰουδαῖος. εἰπὼν δὲ, ὅτι ἔρχεται ὥρα, ἵνα μὴ νομίσῃ βραδύνειν αὐτὴν, προσέθηκεν, ὅτι καὶ νῦν ἐστιν, ἤγουν, ἐνέστηκεν ἤδη.

[z] Solum indicium particulae ex marg. in textum translatae.

Veros item adoratores dicit eos, qui in se credunt, qui de ecclesia sunt, tanquam vere colentes, et non in vmbris seruientes, sicut Iudaei et Samaritani: nam omnis horum seruitus vmbra erat et figura veritatis. Veri ergo adoratores adorabunt patrem non in corpore, sed in spiritu, hoc est, non per corporales victimas, sed per spirituales: nec in vmbris et figuris, sed in veritate: nec cultum loco circumscribentes, veluti Iudaei et Samaritani, sed in omni loco dominationis eius benedicentes dominum.

De solo autem patre facit nunc mentionem, propter mulieris imbecillitatem: neque enim repentinum dogma proponere ei oportebat.

Vers. 23. *Nam et — ipsum.* Puta non figuratiuos, sed veros: non corporaliter, sed spiritualiter immolantes. Dicens autem, Quaerit, ostendit, quod legis immolatio displiceret, et sane olim condescendendo statuerat illam, et vsque ad id tempus sustinuerat, propter Hebraeorum imbecillitatem et crassitudinem.

Vers. 24. *Spiritus — adorare.* Spiritus, hoc est, incorporeus: ideo etiam colentes eum, spiritualiter colere oportet, non in vmbra, sed in veritate: haec enim conueniens est, ac Deum decet. Spiritualis autem cultus, siue latria, est animi modestia, sacrificium, inquit, Deo spiritus contritus: et oratio, sacrifica, ait, Deo sacrificium laudis: Et, vt vno verbo dicam, omnis virtus spiritualis. Tunc acceptabis, inquit, sacrificium iustitiae: vbi dictio Iustitiae, pro omni virtute accipitur, per quam homo iustus efficitur.

Vers. 25.

*) Forte λατρεύσουσιν, vt habet Hentenius. In textu etiam est προσκυνήσουσιν.

Ἀληθινοὺς δὲ προσκυνητὰς λέγει, τὲς πιςεύοντας εἰς αὐτὸν, τὲς τῆς ἐκκλησίας, ὡς ἀληθῶς σέβοντας, καὶ ἐκ ἐν σκιᾶις λατρεύοντας, ὡς Ἰουδαῖοι καὶ σαμαρεῖται. πᾶσα γὰρ ἡ λατρεία τότων, σκιὰ ἦν καὶ προτύπωσις τῆς ἀληθείας. οὗτοι γᾶν οἱ ἀληθινοὶ προσκυνηταὶ λατρεύουσι a) τῷ πατρὶ, ἐκ ἐν σώματι, ἀλλ' ἐν πνεύματι, τετέςιν, ἐ διὰ σωματικῶν θυσιῶν, ἀλλὰ διὰ πνευματικῶν, καὶ ἐκ ἐν σκιᾶις καὶ τύποις, ἀλλ' ἐν ἀληθείᾳ, καὶ ἐ τόπῳ τὴν λατρείαν περιγράφοντες, ὡς Ἰουδαῖοι καὶ σαμαρεῖται, ἀλλ' ἐν παντὶ τόπῳ τῆς δεσποτείας αὐτῷ εὐλογῦντες τὸν κύριον.

Περὶ τῦ πατρὸς δὲ μόνου νῦν ποιεῖται τὸν λόγον, διὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς γυναικός. ἐκ ἔδει γὰρ ἀθρόον αὐτῇ τὸ δόγμα προσαγαγεῖν.

Vers. 23. Καὶ γὰρ — αὐτόν. Ἤγουν, ἐ τυπικοὺς, ἀλλ' ἀληθινοὺς, ἐ σωματικῶς θύοντας, ἀλλὰ πνευματικῶς. εἰπὼν δὲ, ὅτι ζητεῖ, ἐνέφηνεν, ὅτι ἀπαρέσκεται τῇ νομικῇ λατρείᾳ, καὶ λοιπὸν συγκαταβατικῶς αὐτὴν ἐνομοθέτησε πάλαι, καὶ συνεχώρησεν ἄχρι τότε, διὰ τὴν τῶν ἑβραίων παχύτητα καὶ ἀσθένειαν.

Vers. 24. Πνεῦμα — προσκυνεῖν. Πνεῦμα, τετέςιν, ἀσώματος. διὸ καὶ τὲς λατρεύοντας αὐτῷ, πνευματικῶς χρὴ λατρεύειν, καὶ ἐκ ἐν σκιᾷ, ἀλλ' ἐν ἀληθείᾳ. τῦτο γὰρ θεοπρεπὴς καὶ κατάλληλος λατρεία. πνευματικὴ δὲ λατρεία ἐςὶν, ἡ ταπεινοφροσύνη. θυσία, b) γάρ φησι, τῷ θεῷ, πνεῦμα συντετριμμένον· καὶ ἡ προσευχὴ, θῦσαν, c) γάρ φησι, τῷ θεῷ, θυσίαν αἰνέσεως· καὶ ἁπλῶς πᾶσα πνευματικὴ ἀρετή· τότε, γάρ φησιν, εὐδοκήσεις d) θυσίαν δικαιοσύνης. ἐνταῦθα δικαιοσύνης νοουμένης καθολικῶς, πάσης ἀρετῆς, δι' ἧς ὁ ἄνθρωπος δικαιῦται.

a) Pf. 50, 19.
b) Pf. 49, 14
c) Pf. 50, 21.

Vers. 25. *Ait — omnia.* Inhiabat ad eorum, quae dicta sunt, sublimitatem, sed modo desperat, posse de illis audire. Sed vnde Samaritanis expectatio aduentus Christi? A Mosaicis scripturis. Scripsit enim Moses, Prophetam suscitabit vobis Deus de fratribus vestris: tanquam me illum audietis.

Vers. 26. *Dicit — tecum.* Iudaeis instantibus ac dicentibus, Quoadusque animam nostram suspensam tenes, dic nobis, an tu sis Christus? non respondit hoc manifeste: huic autem protinus se ipsum manifestauit: nam haec aequior illis erat. Siquidem ipsi non, vt crederent, discere quaerebant, sed vt reprehenderent: ipsa vero statim, postquam didicit, credidit.

Vers. 27. *Et — eius.* In hoc, id est, his dictis.

Vers. 27. *Ac — loqueretur.* Quod quum talis esset, cum vili muliere disputaret.

Vers. 27. *Nemo — illa?* Tacuerunt, honorem ipsi deferentes: siquidem instructi erant, ne omnia magistri facta curiose inquirerent: simul etiam sciebant, quod spiritualibus illius vulneribus pharmacum apponeret.

Vers. 28. *Reliquit — v. 29. Christus?* Venerat ad sensibilem fontem, et inuenit intellectualem: atque accensa est igne spiritualium vndarum, adeo, vt et hydriam relinqueret et necessitatem, propter quam accesserat, curreretque in ciuita-

*) Non cepit hoc Hentenius. Est enim vertigine corripi, quod solet accidere iis, qui excelsa intuentur, aut ex loco edito deorsum spectant. Reddidit

Vers. 25. Λέγει — πάντα. Ἰλιγγίασε[a]) πρὸς τὸ τῶν ῥηθέντων ὕψος, καὶ λοιπὸν ἀπαγορεύει τὴν περὶ τῶν τοιούτων ἀκρόασιν. ἀλλὰ πόθεν σαμαρείταις προσδοκία τῆς τοῦ χριστοῦ ἐπιδημίας; ἀπὸ τῶν μωσαϊκῶν γραφῶν. ἔγραψε γὰρ μωϋσῆς· προφήτην[b]) ὑμῖν ἀναστήσει κύριος ὁ θεὸς ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν, ὡς ἐμέ. αὐτοῦ ἀκούσεσθε. b) Deut. 18, 15.

Vers. 26. Λέγει — σοι. Τοῖς μὲν ἰουδαίοις ἐπικειμένοις καὶ λέγουσιν· ἕως[c]) πότε τὴν ψυχὴν ἡμῶν αἴρεις; εἰπὲ ἡμῖν, εἰ σὺ εἶ ὁ χριστός; οὐκ ἀπεκρίνατο τοῦτο σαφῶς. ταύτῃ δὲ αὐτίκα ἑαυτὸν ἐφανέρωσεν. εὐγνωμονεστέρα γὰρ αὐτῶν ἦν. ἐκεῖνοι μὲν γὰρ, οὐχ ἵνα πιστεύσωσιν ἐζήτουν μαθεῖν, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ κωμῳδῆσαι αὐτόν. αὕτη δὲ μαθοῦσα, ἐπίστευσε. c) Io. 10, 24.

Vers. 27. Καὶ — αὐτῷ. Ἐπὶ τούτῳ, ἀντὶ τοῦ, τούτων λεγομένων.

Vers. 27. Καὶ — ἐλάλει. Ὅτι, τηλικοῦτος ὤν, μετὰ γυναικὸς εὐτελοῦς διελέγετο.

Vers. 27. Οὐδεὶς — αὐτῆς; Ἐσίγησαν, τιμῶντες αὐτόν. πεπαιδευμένοι γὰρ, τὰ μὴ πάντα τὰ τοῦ διδασκάλου περιεργάζεσθαι. ἅμα δὲ καὶ ἐγίνωσκον, ὅτι τοῖς ψυχικοῖς τραύμασιν αὐτῆς φάρμακον ἐπιτίθησιν.

Vers. 28. Ἀφῆκεν — v. 29. χριστός; Ἦλθεν ἐπὶ τὴν αἰθητὴν πηγὴν, εὑροῦσα δὲ τὴν νοητὴν, ἅτως ἀνήφθη τῷ πυρὶ τῶν πνευματικῶν νοημάτων, ὡς καὶ τὸ ἄγγος ἀφεῖναι, καὶ τὴν χρείαν, δι' ἣν παρεγένετο, καὶ δραμεῖν εἰς τὴν πόλιν,

dit ita, ac si repererit κέχηνε, quod ipsum non absurdum est, quo sensu Gregorius Naz. p. 159. dixit, πρὸς τοὺς ἀσόρας.

civitatem, ac populum omnem ad Iesum attraheret: docens nos, quum spiritualia nacti fuerimus, temporalia cuncta despicere.

Et videte mulieris sapientiam. Non dixit, Venite, videte Christum, quum tamen crederet esse Christum: ne de huiusmodi re a seipsa iudicare videretur: maximum enim videbatur, cognoscere eum, qui expectabatur, sed alios vocat iudices. Vtque illos magis attrahat, offert eis veluti quandam escam, suorum videlicet peccatorum detectionem. Sciebat enim, quod si sermones illius vel solum gustarent, protinus et ipsi irretirentur. Num hic est Christus? hoc est, Num fortassis hic est? Nam haesitando loquitur, tanquam addubitans, vt ab illis detur sententia.

Vers. 30. *Exierunt* — v. 31. *comede.* Videntes eum ab itinere defessum, et ab imminente solari ardore, rogabant eum, Nam hoc in loco ἠρώτων idem significat, quod Deprecabantur: id autem vehementis est amoris, non temeritatis.

Vers. 32. *At ille* — v. 33. *quod ederet?* Ipse quidem cibum dicebat, hominum salutem: discipuli vero de cibo sensibili intelligentes, haesitant inter se: nam illum interrogare verebantur. Tunc ergo verbum interpretatur.

Vers. 34. *Dicit* — *opus.* Voluntas patris, qui ipsum miserat, et opus illius Christo iniunctum, salus est hominum: hanc autem vocat cibum suum, ostendens per hanc vocem desiderium, quod de hominum habebat salute. Nam sicut qui edit, cibum concupiscit: ita et ipse hominum salutem. Dicit autem se a patre, missum,

vel

πόλιν, καὶ πάντα τὸν δῆμον ἐλκύσαι πρὸς τὸν ἰησοῦν, παιδεύσασα ἡμᾶς, ὅταν ἐντύχωμεν πνευματικοῖς, ὑπεροράν πάντων τῶν βιωτικῶν.

Καὶ ὅρα σοφίαν γυναικός. ἐκ εἶπε, δεῦτε, ἴδετε τὸν χριστόν· καίτοι πιστεύουσα, ὅτι ὁ χριστός ἐστιν· ἵνα μὴ δόξῃ κρίνειν ἀφ' ἑαυτῆς περὶ τηλικούτου πράγματος· μέγιστον γὰρ ἐδόκει, τὸ ἐπιγνῶναι τὸν προσδοκώμενον· ἀλλ' ἑτέρους καλεῖ κριτάς, ἵνα καὶ μᾶλλον αὐτὸς ἐπισπάσηται. προτείνει δὲ τέτοις, καθάπερ τι δέλεαρ, τὴν ἀποκάλυψιν τῶν ἰδίων ἁμαρτιῶν. ἐγίνωσκε γὰρ, ὡς εἰ μόνον γεύσωνται τῶν λόγων αὐτοῦ, σαγηνευθήσονται καὶ αὐτοὶ παραυτίκα. τὸ δὲ, μήτι τέτός ἐστιν ὁ χριστός; ἀντὶ τοῦ, μήποτε τέτός ἐστιν; ὑποκρίνεται γὰρ, οἷον ἐπιδιστάζειν, ὥσε παρ' αὐτῶν γενέσθαι τὴν κρίσιν.

Vers. 30. Ἐξῆλθον — v. 31. Φάγε. Ὁρῶντες αὐτὸν κεκμηκότα, ὑπό τε τῆς ὁδοιπορίας καὶ τῆς ἐπικειμένης ἡλιακῆς φλογὸς, ἠρώτων αὐτὸν, ἤτοι, παρεκάλουν φαγεῖν. τέτο δὲ φιλοσοργίας ἦν, ἃ προπετείας.

Vers. 32. Ὁ δὲ — v. 33. Φαγεῖν; Αὐτὸς μὲν βρῶσιν ἔλεγε, τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων· οἱ μαθηταὶ δὲ περὶ βρώσεως αἰθητῆς νοοῦντες, ἀπορᾶσι πρὸς ἀλλήλους. ἠναισθάνετο γὰρ ἐκεῖνον ἐρωτήσαι. λοιπὸν ἓν ἑρμηνεύει τὸν λόγον.

Vers. 34. Λέγει — ἔργον. Θέλημα τοῦ πέμψαντος αὐτὸν πατρὸς, καὶ ἔργον αὐτοῦ ἐπιταγὲν αὐτῷ, ἡ σωτηρία τῶν ἀνθρώπων. ταύτην δὲ βρῶσιν ἑαυτοῦ καλεῖ, διὰ τῆς λέξεως ταύτης ἐμφαίνων τὴν ἐπιθυμίαν τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων. ὥσπερ γὰρ ὁ τρώγων ἐπιθυμεῖ τῆς βρώσεως· ἕτω καὶ αὐτὸς τῆς σωτηρίας ἡμῶν. πεμφθῆναι δὲ παρὰ τοῦ πατρός, φησιν, ὡς ἄνθρωπος,

vel tanquam homo, vel sicut verbum quod a patre generatur, vel patri honorem deferendo.

Vers. 35. *Nonne — iam.* Discipuli quidem de sensibili messe dicebant, ipse vero de intellectuali nunc loquitur, et hanc ostendit instare. Regiones appellans multitudinem venientium ad se Samaritanorum: albas autem dicit eas, tanquam ad fidem paratos illos. Nam et fides messis est, quae ab infidelitate meritur vel separatur, et confertur ad Christum. Quemadmodum enim albae segetes paratae sunt ad messem, ita et illi ad fidem.

Vers. 36. *Et — accipit.* Et qui tales metit regiones, retributionem a Deo sumit: vniuersalius namque loquitur hic de omnibus Samaritanis ac Iudaeis, qui erant crediturі.

Vers. 36. *Et — aeternam.* Qui sensibilem metit agrum, congregat fructum ad vitam temporalem, hic autem ad vitam aeternam.

Vers. 36. *Vt — qui metit.* Vt congregato ibi tali fructu, et qui seminauit simul gaudeat, et qui messuit, videntes scilicet, eum ibi congregatum, ac mercedem ex eo referentes: ille quidem, tanquam qui seminauit, iste vero, sicut qui messuit.

Seminantes itaque sunt prophetae, Moses et qui post illum fuerunt, vt qui vaticinia de Christo seminauerunt: metentes autem Apostoli, qui messuerunt homines ab infidelitate, ac retulerunt ad horrea aeternorum tabernaculorum.

Vers. 37. *In — qui metit.* Verus est sermo prouerbii.

Vers. 38.

*) τῆς, omittit. B.

πος, ἢ καὶ ὡς λόγος ἐκ τῦ γεννήσαντος νῦ, ἢ καὶ ὡς τιμῶν τον πατέρα.

Vers. 35. Οὐχ — ἤδη. Οἱ μαθηταὶ μὲν περὶ τῦ αἰθητῦ θερισμῦ ἔλεγον· αὐτὸς δὲ νῦν περὶ τῦ νοητῦ φησὶ, καὶ δείκνυσι τῦτον ἐνεστῶτα· χώρας μὲν ὀνομάζων, τὰ πλήθη τῶν ἐρχομένων ἤδη πρὸς αὐτὸν σαμαρειτῶν· λευκὰς δὲ αὐτὰς καλῶν, ὡς ἑτοίμας πρὸς πίστιν. θερισμὸς γὰρ καὶ ἡ πίστις, θερίζουσα ἀπὸ τῆς [1]) ἀπιστίας, καὶ συγκομίζουσα πρὸς τὸν χριστόν. ὥσπερ γὰρ τὰ λευκὰ γήδια ἕτοιμα πρὸς θερισμόν εἰσιν· ἕτω κἀκεῖνοι πρὸς πίστιν.

Vers. 36. Καὶ — λαμβάνει. Καὶ ὁ θερίζων τοιαύτας χώρας, ἀμοιβὴν ἐκ θεῦ λαμβάνει. καθολικώτερον γὰρ ἐνταῦθα περὶ πάντων λέγει τῶν μελλόντων πιστεύειν σαμαρειτῶν καὶ ἰουδαίων.

Vers. 36. Καὶ — αἰώνιον. Ὁ μὲν θερίζων αἰθητὸν γήδιον, συνάγει καρπὸν εἰς ζωὴν πρόσκαιρον· ἕτος δὲ, εἰς ζωὴν αἰώνιον.

Vers. 36. Ἵνα — θερίζων. Ἵνα, συναχθέντος ἐκεῖ τῦ τοιύτῦ καρπῦ, καὶ ὁ σπείρας ὁμῦ χαίρῃ καὶ ὁ θερίσας, βλέποντες αὐτὸν συναχθέντα ἐκεῖ, καὶ τοὺς ὑπὲρ αὐτῦ μισθοὺς ὁμοῦ κομιζόμενοι, ὁ μὲν, ὡς σπείρας, ὁ δὲ, ὡς θερίσας.

Σπείροντες μὲν ἓν εἰσιν, οἱ προφῆται, μωϋσῆς καὶ οἱ μετ' ἐκεῖνον· οἷα σπείραντες τὰς περὶ χριστῦ προῤῥήσεις· θερίζοντες δὲ, οἱ ἀπόστολοι· θερίσαντες τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τῆς ἀπιστίας, καὶ συγκομίσαντες εἰς τὰς ἀποθήκας τῶν αἰωνίων σκηνῶν.

Vers. 37. Ἐν — θερίζων. Ὁ λόγος ὁ ἀληθινὸς, τῆς παροιμίας.

Vers. 38.

Vers. 38. *Ego — laborastis.* Id est, ad quod vos non laborastis.

Vers. 38. *Alii — introistis.* Haec dicit, ostendens, quod opus illis commissum facile et in promtu est, ac confidentiam eis inde immittens: vtpote perfecto eo, quod laboriosius est: Seminare namque cum labore fit et tarditate, metere vero cum requie et velocitate: et sementis fructus est messis.

Frequenter autem vsus est in euangelio figuratiuis ac metaphoricis dictionibus, efficaciorem reddens doctrinam, et memoriam eorum, quae dicuntur, stabiliorem, per notas similitudines et exempla: tum quod iucundius id in aures ingreditur, tum quod profundius cordi inprimitur: et sermones quidem sunt sensibiles: intellectus vero spirituales.

Vers. 39. *Ex — feci.* Quaecunque, intellige de viris, et de eo, qui non erat vir eius. Aut etiam alia fortassis multa dixit ei, quae erant occulta.

Vers. 40. *Quum — apud se ipsius.* Hic rursum ἠρώτων, idem significat, quod Obsecrabant.

Vers. 40. *Et — v. 41. ipsius.* Sermonem autem ipsius, hoc est, doctrinam illius.

Vers. 42. *Et — Christus.* Ex his, quae eum docentem audiuerant, cognouerunt, quod hic vere esset saluator mundi Christus, quod orbe perdito, venisset hic, vt ipsum saluaret. Fuerunt autem

2) τῆς διδασκαλίας.
3) τῆς μνήμης.
4) Hoc et proximum scholium apud Hentenium coniunctum est.

Vers. 38. Ἐγὼ — κεκοπιάκατε. Εἰς ὃ οὐχ ὑμεῖς κεκοπιάκατε.

Vers. 38. Ἄλλοι — εἰσεληλύθατε. Ταῦτα λέγει, δεικνύων, ὅτι τὸ ἐγχειρισθὲν τούτοις ἔργον, ῥᾴδιόν ἐστι καὶ εὔκολον, καὶ θάρσος αὐτοῖς ἐντεῦθεν ἐμβάλλων, ὡς τοῦ ἐπιπονωτέρου προανυσθέντος. τὸ σπείρειν μὲν γὰρ, μετὰ πόνου καὶ βραδέως γίνεται· τὸ θερίζειν δὲ, μετὰ ἀνέσεως καὶ ταχέως, καὶ τὸ σπόρου ἔργον, τὸ θέρος.

Τροπικαῖς δὲ καὶ μεταφορικαῖς κέχρηται λέξεσι πολλαχοῦ τοῦ εὐαγγελίου, ποιῶν τὴν διδασκαλίαν ἐμφαντικωτέραν, καὶ τὴν μνήμην τῶν λεγομένων μονιμωτέραν, διὰ τῶν γνωρίμων εἰκόνων καὶ παραδειγμάτων· τῆς [2]) μὲν ἡδύτερον εἰσδυομένης ταῖς ἀκοαῖς· τῆς [3]) δὲ βαθύτερον ἐντυπουμένης τῇ καρδίᾳ. καὶ αἰσθητὰ μὲν τὰ ῥήματα· πνευματικὰ δὲ τὰ νοήματα.

Vers. 39. Ἐκ — ἐποίησα. Πάντα, νόησον, τὰ περὶ τοὺς ἄνδρας, καὶ τὸν οὐκ ἄνδρα. ἢ καὶ ἄλλα ἴσως εἶπεν αὐτῇ πολλὰ κεκρυμμένα.

Vers. 40. Ὡς — παρ' αὐτοῖς. [4]) Παρεκάλουν αὐτόν.

Vers. 40. Καὶ — v. 41. αὐτοῦ. Τὸν τῆς διδασκαλίας.

Vers. 42. Τῇ — χριστός. Ἐξ ὧν ἤκουσαν αὐτοῦ διδάσκοντος, ἔγνωσαν, ὅτι οὗτός ἐστιν ἀληθῶς ὁ σωτὴρ τοῦ κόσμου, ὁ χριστὸς, ὅτι, τῆς οἰκουμένης ἀπολωλυίας, ἦλθεν οὗτος σῶσαι αὐτήν.

autem Samaritani multo aequiores Iudaeis: illi enim exiuerunt ad eum et orabant illum, vt veniret ad se, quumque nullum vidissent signum, crediderunt in eum: Iudaei vero ad se magis venientem persequebantur, et apud se manere volentem, grauiter ferebant, quumque multa vidissent signa, non credebant. Quomodo ergo aequum erat, vt hos praeteriret? aut qua iustitia fieri poterat, vt illis, qui se odio habebant, adesset, hos autem, qui amabant, desereret?

Alio autem tempore Samaritani non exceperunt eum, vtpote amicum Iudaeorum, qui aduersus se inimicitias exercebant. Nam hoc scripsit Lucas trigesimo secundo capite. Sed illi erant alii ab istis: illi siquidem vicum quendam Samariae inhabitabant, isti vero ciuitatem.

Vers. 43. *Post* — v. 44. *haberet.* Cur non abierit tunc recta Capernaum, quae patria ipsius habebatur, causam reddit: quia videlicet hi, qui in ea morabantur, animum non applicabant, nec obtemperabant illi, vtpote familiares: siquidem familiaritas facile causat despectum.

Quomodo autem testatus sit Iesus, quod propheta in patria sua honorem non habeat, quaere in fine vigesimi quarti capitis euangelii iuxta Matthaeum et inuenies. Nazaret quidem patria eius erat, patria videlicet matris ipsius, in qua etiam nutritus fuerat. Capernaum vero habebatur patria illius, quod in ea habitaret. Ait enim Matthaeus, quod relicta Nazaret, veniens habitauit Capernaum.

Vers. 45.

5) καθόλου μὲν ἀπῆλθεν εἰς τὴν γαλιλαίαν, ἧς ἡ ναπερναούμ· οὐκ ἰδικῶς δὲ, ἤτοι ἐξαιρέτως, ἦλθεν εἰς ναπερναούμ.

τήν. εὐγνωμονέστεροι δὲ πολλῷ τῶν Ἰουδαίων οἱ σαμαρεῖται. οὗτοι μὲν καὶ ἐξῆλθον πρὸς αὐτὸν, καὶ παρεκάλουν αὐτὸν, μεῖναι παρ' αὐτοῖς, καὶ μηδὲν σημεῖον ἰδόντες ἐπίστευσαν εἰς αὐτόν· ἐκεῖνοι δὲ, ἐρχόμενον μᾶλλον πρὸς αὐτοὺς ἐδίωκον, καὶ θέλοντα μένειν παρ' αὐτοῖς ἐβαρύνοντο, καὶ πολλὰ σημεῖα βλέποντες, ἠπίστουν. πῶς οὖν εἰκὸς, τούτους παραδραμεῖν, ἢ ποίας δικαιοσύνης, τοῖς μὲν μισοῦσι προσεδρεύειν, τῶν δὲ ἀγαπώντων ἀποπηδᾶν;

Ἐν ἑτέρῳ δὲ καιρῷ οἱ σαμαρεῖται οὐκ ἐδέξαντο αὐτὸν, ὡς Φίλον Ἰουδαίων, τῶν ἐχθραινόντων αὐτοῖς. τοῦτο γὰρ ὁ λουκᾶς d) ἱστόρησεν ἐν τῷ τριακοστῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ. ἀλλ' ἐκεῖνοι ἕτεροι ἦσαν παρὰ τούτους. ἐκεῖνοι μὲν γὰρ κώμην τινὰ τῆς σαμαρείας ᾤκουν· οὗτοι δὲ, πόλιν. d) Luc. 9, 52. 53.

Vers. 43. Μετὰ — v. 44. ἔχει. Διότι τότε ἐκ ἀπῆλθεν ἰδικῶς e) εἰς καπερναούμ, τὴν δοκοῦσαν πατρίδα αὐτῷ, τίθησιν αἰτίαν, ὅτι ἐ προσεῖχον αὐτῷ οἱ ἐν αὐτῇ, καταφρονοῦντες, ὡς συνήθους. τὸ σύνηθες γὰρ εὐκαταφρόνητον.

Πῶς δὲ ὁ ἰησοῦς ἐμαρτύρησεν, ὅτι προφήτης ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι τιμὴν ἐκ ἔχει; f) καὶ ζήτησον ἐν τῷ τέλει τῷ εἰκοστῷ τετάρτου e) κεφαλαίου τῷ κατὰ ματθαῖον, καὶ εὑρήσεις. καὶ γὰρ ἡ μὲν ναζαρὲτ ἦν πατρὶς αὐτῷ, ὡς πατρὶς τῆς μητρὸς αὐτοῦ καὶ τῷ δοκοῦντος πατρὸς αὐτῷ, καὶ ὡς ἐν αὐτῇ τεθραμμένου· ἡ δὲ καπερναούμ ἐδόκει πατρὶς αὐτῷ, ὡς κατοικοῦντος εἰς αὐτήν. φησὶ γὰρ ὁ ματθαῖος, ὅτι f) καταλιπὼν τὴν ναζαρὲτ, ἐλθὼν κατῴκησεν εἰς καπερναούμ. e) Matt. 13, 57. f) Matth. 4, 13.

e) καὶ, abest. A. Nec agnoscit Hentenius. Idem paullo ante, loco ποῦ, videtur legisse πῶς.

Vers. 45. *Quum — festo.* Galilaeam intellige reliquas Galilaeae ciuitates ac vicos, praeter eam quae proprie ciuitas eius dicebatur. Festum vero, pascha, veluti secundo capite significatum est.

Vers. 45. *Nam et ipsi — festum.* Nam omnes simul Iudaei Ierosolymam vndique concurrentes festum celebrabant.

Cap. VI. De regio.

Vers. 46. *Venit — vinum.* In Galilaeam quidem venit propter eorum inuidiam, qui Iudaeam inhabitabant: in patriam autem suam non abiit, quia ei non auscultabant, et ne maior eis accederet condemnatio. In Cana venit: primum quidem inuitatus ad nuptias, nunc vero, vt fidem quae ex facto prius miraculo acceserat, sua praesentia confirmaret: imo potius eos attraheret, veniens non vocatus, ac patriae suae eos praeponens.

Vers. 46. *Et — Capernaum.* Regius dicebatur, vel quod regio esset genere, vel quod dignitatem nactus erat, a qua Regius cognominabatur, vel quod minister esset regius. Quidam itaque dicunt, hunc fuisse Centurionem, de quo apud Matthaeum et Lucam facta est mentio. Non est autem ita. Siquidem, vt alias eorum differentias omittamus, ille Centurio erat, hic Regius: illius seruus aegrotabat, huius filius: et ibi morbus erat paralysis, hic autem febris.

Vers. 47. *Hic — moriturus.* Rursum ἠρώτα, significat, Deprecabatur.

Vers. 48.

7) Γὰρ ergo, quod vnus meorum omittit, Codex Henrenii videtur habuisse.
8) ἐρχόμενοι. A.

Vers. 45. Ὅτε — ἑορτῇ. Γαλιλαίαν νόει, τὰς ἄλλας πόλεις καὶ κώμας τῆς γαλιλαίας, παρὰ τὴν δηλωθεῖσαν ἰδικῶς πατρίδα αὐτοῦ· ἑορτὴν δὲ, τὴν τῶ πάσχα, ὡς ἐν τῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ δεδήλωται.

Vers. 45. Καὶ αὐτοὶ γὰρ᾽) — ἑορτήν. Ὁμοῦ γὰρ ἐν ἱεροσολύμοις ἑβραῖοι πάντες παντα-χόθεν[8]) συνερχόμενοι ἑάρταζον.

Κεφ. ς. Περὶ τοῦ βασιλικοῦ.

Vers. 46. Ἦλθεν — οἶνον. Εἰς τὴν γαλιλαίαν μὲν ἦλθε, διὰ τὸν φθόνον τῶν κατοικέντων τὴν ἰουδαίαν· εἰς τὴν ῥηθεῖσαν δὲ πατρίδα αὐτῦ ἐκ ἀπῆλθεν, ὡς μὴ προσέχουσαν αὐτῷ, καὶ ἵνα μὴ μεῖζον αὐτῇ γένηται τὸ κρίμα. εἰς τὴν κανὰ δὲ ἦλθε, πρῶτον μὲν, κληθεὶς εἰς τὸν γάμον· νῦν δὲ, τὴν ἀπὸ τῦ προγεγονότος θαύματος ἐγγενομένην πίστιν βεβαιῶν τῇ παρουσίᾳ, καὶ μᾶλλον αὐτὸς ἐφελκόμενος, ὡς ἐλθὼν αὐτόκλητος καὶ προτιμήσας αὐτὸς τῆς πατρίδος.

Vers. 46. Καὶ — καπερναούμ. Βασιλικὸς ἐλέγετο, ἢ ὡς ἐκ γένους βασιλικῦ, ἢ ὡς ἀξίωμά τι κεκτημένος, ἀφ᾽ οὗπερ ἐκαλεῖτο βασιλικὸς, ἢ ὡς ὑπηρέτης βασιλικός. τινὲς μὲν ἔν φασιν, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ παρὰ τῶ ματθαίῳ[9]) καὶ τῶ λουκᾷ μνημονευόμενος ἑκατόνταρχος· ἐκ ἔστι δὲ. καὶ γὰρ, ἵνα τὰς ἄλλας ἐάσωμεν διαφορὰς αὐτῶν, ἐκεῖνος μὲν ἑκατόνταρχος· οὗτος δὲ βασιλικός· κἀκεῖνα μὲν ἔθνος ἠθένει· τέτε δὲ υἱός· καὶ ἐκεῖ μὲν ἡ νόσος παράλυσις· ἐνταῦθα δὲ πυρετός.

8) Matth. 8, 5. Luc. 7, 2.

Vers. 47. Οὗτος — ἀποθνήσκειν. Ἠρώτα, ἤτοι, παρεκάλει.

Vers. 48. *Ait — credetis.* Non interrogatiue, sed affirmatiue legendum. Nam hoc dixit generaliter quidem deprimendo Iudaeos cum Samaritanis collatos: quod illi absque signis et prodigiis credidissent: particularius autem Regium obiurgando: etsi enim fidei erat, quod abiisset et deprecatus esset, ac vrgeret eum. Siquidem euangelista quoque ait, quod quum dixisset Iesus, Vade filius tuus viuit, credidit homo sermoni, quem dixerat ei: nondum tamen recte credebat: et hoc manifestum est, eo quod interrogauerit, quando aegrotantem reliquisset febris: volebat namque discere, vtrum casu, an Christi iussu, hoc factum esset.

Vers. 49. *Dicit* — v. 50. *ibat.* Descende, inquit, priusquam moriatur: existimabat enim, quod post mortem eum resuscitare non posset.

Vers. 51. *Iam* — v. 52. *habuisset.* Quanquam κομψὸς dicatur scitus, industrius aut eloquens: hic tamen comparatiuum κομψότερον significat facilius, leuius, tolerabilius.

Vers. 52. *Et — febris.* Nam procul a Cana erat Capernaum: itaque non potuerunt eodem die perferre nuntium de salute filii eius.

Vers. 53. *Cognouit — viuit.* Quod in illa hora, puta, reliquerat eum febris.

Vers. 53. *Et — tota.* Nunc perfecte credidit, vbi sanatus est filius ipsius. Merito ergo obiurgauit eum Christus, qui cor illius nouerat, dicens: Nisi signa et prodigia videritis, nequaquam credetis.

Signa

2) Non est sollicitandum hoc vocabulum, etsi Hentenius reddiderit, *tolerabilius.* Nam ἐλευθέριος recen-

Vers. 48. Εἶπεν — πιστεύητε. Οὐ κατ' ἐρώτησιν ἀναγνωστέον, ἀλλὰ κατὰ ἀπόφασιν. εἶπε γὰρ τοῦτο κοινῶς μὲν, τῶν σαμαρειτῶν ὑποβιβάζων τοὺς ἰουδαίους, ὡς ἐκείνων πιστευσάντων δίχα σημείων καὶ τεράτων· ἰδιαίτερον δὲ, τῷ βασιλικῷ καθαπτόμενος. εἰ γὰρ καὶ πίστεως ἦν, τὸ ἀπελθεῖν, καὶ παρακαλεῖν, καὶ ἐπέγειν αὐτόν· καὶ γὰρ καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς φησιν· ὅτι h) εἰπόντος h) Io. 4, 50.
τῷ ἰησοῦ· πορεύου, ὁ υἱός σου ζῇ· ἐπίστευσε τῷ λόγῳ αὐτοῦ· ἀλλ' ἦν οὐχ ὑγιῶς ἐπίστευσε. καὶ τοῦτο δῆλον ἀπὸ τοῦ πυνθάνεσθαι, πότε ἀφῆκε τὸν νοσοῦντα ὁ πυρετός. ἐβούλετο γὰρ μαθεῖν, εἴτε αὐτομάτως, εἴτε κατ' ἐπιταγὴν τοῦ χριστοῦ τοῦτο γέγονε.

Vers. 49. Λέγει — v. 50. ἐπορεύετο. Κατάβηθί, φησι, πρὶν ἀποθανεῖν τὸ παιδίον μου. προσεδόκα γὰρ, ὅτι μετὰ τὸ ἀποθανεῖν, δύναται ἀνασῆσαι αὐτό.

Vers. 51. Ἤδη — v. 52. ἔσχε. Κομψότερον ἐνταῦθα λέγει, τὸ ῥᾳότερον, τὸ κουφότερον, τὸ i) ἐλευθεριώτερον.

Vers. 52. Καὶ — πυρετός. Πέρυσι γὰρ τῆς κανὰ ἡ καπερναούμ ἦν, ὥστε μὴ δυνηθῆναι αὐτὸν ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ κομίσαι τὰ εὐαγγέλια τῆς ζωῆς τὸ παιδίον.

Vers. 53. Ἔγνω — ζῇ. Ὅτι ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ, δηλονότι ἀφῆκεν αὐτὸν ὁ πυρετός.

Vers. 53. Καὶ — ὅλη. Νῦν ἐπίστευσεν ὑγιῶς, μετὰ τὸ ὑγιάναι τὸν υἱὸν αὐτοῦ. καλῶς ἓν καθήψατο αὐτοῦ, ὁ τὴν καρδίαν αὐτοῦ γινώσκων χριστὸς, εἰπών· ὅτι k) ἐὰν μὴ σημεῖα καὶ τέρατα k) Io. 4, 48.
ἴδητε, οὐ μὴ πιστεύητε.

recentiores etiam vsurpant de conualescentibus.

Signa quidem proprie sunt, quae secundum naturam fiunt, vt sanare aegrotum: prodigia vero, quae supra naturam, vt viuificare mortuos, visum praestare caecis, quanquam abusiue etiam dicantur ediuerso.

Vers. 54. *Hoc — Galilaeam.* Et prius quum dixisset, Venit rursum Iesus in Cana Galilaeae, vbi fecerat ex aqua vinum, non frustra miraculi fecit mentionem: sed vt ostenderet, quod etiam facto illo signo Samaritanis inferiores in fide inuenti sunt. Et nunc quoque dicens, Hoc iterum secundum signum edidit Iesus, similiter carpit illos, quia etiam secundo signo viso, non potuerunt ad mensuram peruenire fidei Samaritanorum, qui nullum viderant.

Hoc autem dixit secundum, non quod post primum nullum aliud ediderit in tota Palaestina, sed quod post primum, hoc secundum in Cana factum sit.

Cap. V. v. 1. *Post — Iudaeorum.* Pentecoste.

Vers. 1. *Et — Ierosolyma.* Continue in festis ad hanc ciuitatem ventitabat: partim quidem, vt cum caeteris festum celebraret secundum legem: partim vero, vt simplicium multitudinem attraheret. Nam in festis ex omni plebe confluebant.

Vers. 2. *Est — Bethesda.* Est Ierosolymis piscina in loci situ, qui dicitur Probatica: aut simpliciter ita dicto iuxta veterum traditionem, aut vt quidam dicunt, quod oues (quae Graecis πρόβατα

1) οἱ ἐν τῇ γαλιλαίᾳ.
2) ἀφιπόδων. A. male. Forte tamen ita repererit interpres.

Κυρίως ἓν σημεῖα μέν εἰσι, τὰ κατὰ φύσιν, ὡς τὸ ὑγιάζειν νοσοῦντας· τέρατα δὲ, τὰ ὑπὲρ φύσιν, ὡς τὸ ζωοποιεῖν νεκροὺς καὶ ὀμματοῦν τυφλούς. καταχρησικῶς δὲ λέγονται καὶ τοὐναντίον.

Vers. 54. Τοῦτο — γαλιλαίαν. Καὶ πρότερον εἰπών· ὅτι ἦλθε[k]) πάλιν ὁ ἰησοῦς εἰς τὴν κανὰ τῆς γαλιλαίας, ὅπου ἐποίησε τὸ ὕδωρ οἶνον· ἐ μόνην ἀνέμνησε τὸ θαύματος, ἀλλ' ἐμφαίνων, ὅτι καὶ τούτου γεγονότος, ἐλάττες[1]) τῶν σαμαρειτῶν εἰς πίσιν ἐφάνησαν. καὶ νῦν δὲ λέγων· ὅτι τοῦτο πάλιν δεύτερον σημεῖον ἐποίησεν ὁ ἰησοῦς· ὁμοίως καθάπτεται αὐτῶν, ὅτι καὶ δεύτερον σημεῖον ἰδόντες, ἐκ ἠδυνήθησαν ἐφικέσθαι[2]) τὸ μέτρου τῆς πίσεως τῶν οὐδὲν ἑωρακότων σαμαρειτῶν. k) Io. 4, 46.

Δεύτερον γὰρ τοῦτο εἶπεν, οὐχ ὡς μετὰ τὸ πρῶτον[3]) μηδενὸς ἑτέρου παρὰ τοῦτο γεγονότος ἐν ὅλῃ τῇ παλαισίνῃ, ἀλλ' ὅτι μετὰ τὸ πρῶτον δεύτερον τοῦτο ἐν κανὰ γέγονε.

Cap. V. v. 1. Μετὰ — ἰουδαίων.

Ἡ πεντηκοσή.

Vers. 1. Καὶ — ἱεροσόλυμα. Συνεχῶς ἐν ταῖς ἑορταῖς ἐπιχωριάζει τῇ πόλει ταύτῃ, τοῦτο μὲν, συνεορτάζων διὰ τὸν νόμον· τοῦτο δὲ, τὰ πλήθη τῶν ἀπονήρων ἐπισπώμενος. ἐν ταῖς ἑορταῖς γὰρ ἐκεῖ πανδημεὶ συνέρρεον.

Vers. 2. Ἔστι — βηθεσδά. Ἔστιν ἐν ἱεροσολύμοις κολυμβήθρα, ἐπὶ τῇ τοποθεσίᾳ τῇ καλεμένῃ προβατική. οὕτω δὲ ταύτην ὀνόμαζον ἁπλῶς, κατὰ παράδοσιν ἀρχαίαν. ἢ ὡς τινες

3) μηδέν. B.

πρόβατα appellantur) olim illuc congregarentur, quae in festis erant immolandae: et harum intestina in aqua illa purgarentur.

Vers. 2. *Quinque porticus habens.* Fornices aut testudines: has autem in circuitu habebat. Sicut ergo diuina prouidentia, quae ibi operabatur, piscina fabricata erat, ita et porticus propter aegrotantes.

Vers. 3. *In* — v. 4. *morbo.* Per enumeratos morbos alii quoque significati sunt. Dicens autem, statuto tempore descendebat, docuit, quod non semper fiebat miraculum, sed certis temporibus: hominibus quidem incognitis, verum frequenter, vt opinor, in anno: propter hoc siquidem in porticibus decumbebat multitudo magna languentium.

Verum caeteri sane, vtpote claudi et aridi, poterant tempus obseruare: nam videbant turbari aquam: caeci autem quomodo factam aquae turbationem cognoscebant? Habebant certe ministros, qui id obseruarent.

Illa vero piscina figura erat piscinae sacri baptismi; sicut enim illa morbos sanabat, ita et ista: sed illa quidem corporales: haec vero spirituales: illa statuto tempore, haec autem semper: illa descendente angelo, haec aduéniente spiritu sancto; nam maiora sunt noua veteribus.

Cap.

4) Immo 7. Vide Eustath. ad Hom. p. 1390. v. 54. edit. Rom.

λέγεσι, διὰ τὸ ἐκεῖσε τὰ πρόβατα συνάγεσθαι πάλαι, τὰ μέλλοντα ἐν ταῖς ἑορταῖς θυσιάζεσθαι, καὶ τὰ τέτων ἔγκατα ἐξ ἐκείνου τῦ ὕδατος ἀποπλύνεσθαι.

Vers. 2. Πέντε στοὰς ἔχουσα. Στοά ἐστιν, ἡ παρ' ἡμῖν λεγομένη καμάρα, ἢ καὶ [4]) ὁ θόλος· κύκλῳ δὲ ταύτας εἶχεν. ὡς ἓν θείας δυνάμεως ἐνεργέσης ἐκεῖ, κολυμβήθρα κατεσκέυασο, καὶ στοαὶ, διὰ τὸς νοσῦντας.

Vers. 3. Ἐν — v. 4. νοσήματι. Διὰ μὲν τῶν ἀπηριθμημένων, καὶ τὰ ἄλλα νοσήματα δεδήλωται. εἰπὼν δὲ, ὅτι κατὰ καιρὸν κατέβαινεν, ἐδίδαξεν, ὅτι ἐ πάντοτε τὸ θαῦμα ἐγίνετο, ἀλλὰ κατὰ καιρὸν μὲν ἄγνωσον τοῖς ἀνθρώποις· πολλάκις δὲ οἶμαι τῦ ἐνιαυτῦ. διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἐν ταῖς στοαῖς κατέκειτο πολὺ πλῆθος τῶν ἀῤῥενέντων.

Ἀλλ' οἱ μὲν χωλοὶ καὶ ξηροὶ ἠδύναντο παρατηρεῖν τὸν καιρόν. ἑώρων γὰρ ταρασσόμενον τὸ ὕδωρ· οἱ δὲ τυφλοὶ, πῶς; ἀπὸ τῦ γινομένε θορύβε τῦτο ἐμάνθανον. εἶχον δὲ καὶ ὑπηρέτας [5]) παρατηροῦντας.

Ἐκείνη δὲ ἡ κολυμβήθρα, τύπος ἦν τῆς κολυμβήθρας τῦ ἁγίου βαπτίσματος. ὥσπερ γὰρ ἐκείνη νόσους ἴατο, ἕτω καὶ αὕτη. ἀλλ' ἐκείνη μὲν σωματικὰς, αὕτη δὲ ψυχικάς. καὶ ἐκείνη μὲν κατά τινα καιρὸν, αὕτη δὲ ἀεί. καὶ κείνη μὲν καταβαίνοντος ἀγγέλου, αὕτη δὲ ἐπιφοιτῶντος τοῦ ἁγίου πνεύματος. μείζονα γὰρ τῶν παλαιῶν τὰ καινά.

Κεφ.

[5]) ὑπηρετοῦντας. B.

Cap. VII. De eo, qui triginta et octo annos morbo tenebatur.

Vers. 5. *Erat — morbo.* Morbus vero erat paralysis. Alius tamen erat hic a paralytico, de quo apud Matthaeum fit mentio, sicut in enarratione decimi tertii capitis illius euangelii apertissime significatum est.

Vers. 6. *Quum hunc vidisset — fieri?* Eum, qui multo tempore assiduus fuerat ac tolerantissimus, caeteris praeponit: tum quod miseratione dignior esset, tum etiam docens, quod inter eos, qui superno egent medicamine, Deum magis flectunt, qui sunt constantissimi. Non dixit autem, *Vis*, vt te curem: quia erat ab arrogantia alienus, et quia is, qui morbo tenebatur ipsum nequaquam cognoscebat: ideo etiam nec fidem ab eo requisiuit.

Interrogat autem, non vt disceret: superuacaneum enim erat de re manifesta discere: sed vt per responsionem omnibus ostendatur eius constantia: vide enim, quid respondeat.

Vers. 7. *Respondit — descendit.* Suspicabatur, quod hoc propterea ipsum interrogabat, vt argueret, quod prae segnitie frustraretur sanitate: aut quod in hoc prodesse sibi vellet, vt eum in piscinam immitteret: ideo etiam respondet, quod ob id salutem non consequeretur, quia hominem non haberet.

Dicens autem, Dum venio ego, alius ante me descendit, suam ostendit perseuerantiam, qua tot annis frustratus, adhuc tamen perseuerabat et non desperabat, idque non segnis, sed detrusus et offensus, nec sic negligentior efficiebatur.

Nos

*) καταπείμενον, pro χρώμενον. A.

Κεφ. Ζ. Περὶ τοῦ τριάκοντα ὀκτὼ ἔτη ἔχοντος ἐν τῇ ἀσθενείᾳ.

Vers. 5. Ἦν — ἀσθενείᾳ. Πάρεσις ἦν, ἡ ἀσθένεια. ἕτερος δέ ἐστιν οὗτος παρὰ τὸν ὑπὸ [1]) Matth. 9, 2. ματθαίου μνημονευθέντα παραλυτικὸν, ὡς ἐν τῇ ἐξηγήσει τῶν τρισκαιδεκάτου κεφαλαίου αὐτῶν σαφέστατα δεδήλωται.

Vers. 6. Τοῦτον ἰδὼν — γενέσθαι; Τὸν πολυχρονίῳ προσεδρείᾳ χρώμενον [c]) καὶ καρτερικώτατον προτιμᾷ τῶν ἄλλων, τοῦτο μὲν, ὡς ἐλεεινότερον, τοῦτο δὲ καὶ διδάσκων, ὅτι τῶν δεομένων τῆς ἄνωθεν ἰατρείας, οἱ καρτερικώτατοι μᾶλλον ἐπικάμπτουσι τὸν θεόν.

Οὐκ εἶπε δὲ, θέλεις, θεραπεύσω σε, διὰ τὸ ἀκόμπαστον, καὶ διότι ἐκ ἐγνώριζε τοῦτον ὅλως ὁ ἀσθενῶν. διὰ τοῦτο γὰρ οὐδὲ πίστιν αὐτὸν ἀπήτησεν.

Ἐρωτᾷ δὲ, οὐχ ἵνα μάθῃ· περιττὸν γὰρ περὶ προδήλου πράγματος μανθάνειν· ἀλλ' ἵνα διὰ τῆς ἀποκρίσεως φανῇ πᾶσιν ἡ καρτερία αὐτοῦ. ὥρα γὰρ, τί ἀποκρίνεται.

Vers. 7. Ἀπεκρίθη — καταβαίνει. Ὑπώπτευσεν, ὅτι διὰ τοῦτο αὐτὸν ἠρώτησε τοῦτο, ἵνα ἐλέγξῃ, διὰ ῥᾳθυμίαν προϊέμενον τὴν ἴασιν, ἢ ὅτι βαλόμενος χρησιμεῦσαι πρὸς τὸ βαλεῖν αὐτὸν εἰς τὴν κολυμβήθραν. διὸ καὶ ἀπολογεῖται, ὅτι παρὰ τὸ μὴ ἔχειν ἄνθρωπον ἀποτυγχάνει.

Εἰπὼν δὲ· ὅτι ἐν ᾧ ἔρχομαι ἐγὼ, ἄλλος πρὸ ἐμοῦ καταβαίνει· ἔδειξε τὴν καρτερίαν αὐτοῦ, πῶς ἐν τοσούτοις ἔτεσιν ἀποτυγχάνων, ἔτι παρέμενε, καὶ ἐκ ἀφίστατο, καὶ ταῦτα ἐ ῥᾳθυμῶν, ἀλλὰ παραγκωνιζόμενός τε καὶ ἐπηρεαζόμενος, καὶ ὅδε οὕτω νικῶν.

Ἡμεῖς

Nos autem breui aliquo tempore diligenter Deo adstantes, si non assequimur, quod optamus, statim omittimus ac recedimus, pigrioresque reddimur. At laboriosum est, inquies, continue orare. Et quae virtus non est laboriosa? Verum sicut laborem habet, ita et lucrum adfert.

Vers. 8. *Ait — ambula.* Non solum erigit, sed et grabbatum tollere iubet, vt miraculum esse credatur, et non appareat phantasia aliqua. Nisi enim membra firmiter compacta forent, nequaquam grabbatum ferre possent.

Hoc autem pluries fecit, eorum, qui impudentes esse vellent, ora obstruens. Nam et in paralytico, de quo apud Matthaeum, similiter fecit: et in panibus eadem de causa, vt plurima fragmenta relinquerentur, ordinauit: et ei, qui a lepra mundatus est, iussit, vt se sacerdoti ostenderet: et quum ex aqua vinum fecisset, praecepit, vt haurirent, ferrentque architriclino: et quum mortuam suscitasset, praecepit, vt darent illi, quod ederet: insensatis suadens per omnia huiusmodi, se non esse impostorem, sed verum saluatorem communis hominum naturae.

Vers. 9. *Et — ambulabat.* Simul et audiuit, et sanitatem sentiens erectus est: itaque nullius habita ratione, tulit lectum suum et ambulabat.

Vers. 9. *Erat — v. 11. ambula.* Vide libertatem: neque enim solum non obediuit illis, sed et beneficii autorem praedicauit, ac omnibus praestantiorem demonstrauit dicens: Ipse mihi dixit, ipsi obediui: siquidem eum, qui me sanum fecit, maiorem cunctis ducere decreui.

Vers. 12.

Ἡμεῖς δὲ βραχύν τινα καιρὸν προσεδρεύσαντες τῷ θεῷ σπουδαίως, ἐὰν μὴ τύχωμεν, ὀκνοῦμεν λοιπόν, καὶ ἀποφοιτῶμεν, καὶ ἀναπίπτομεν. ἀλλ' ἐπίπονον, φησιν, ἡ διηνεκὴς προσευχή· καὶ ποία ἀρετὴ ἀνεπίπονος; διότι δὲ ἐπίπονος, διὰ τοῦτο καὶ ἐπικερδής.

Vers. 8. Λέγει — περιπάτει. Οὐ μόνον ἀνίστησιν, ἀλλὰ καὶ τὸν κράββατον ἆραι κελεύει, ἵνα πιστωθῇ τὸ θαῦμα, καὶ μὴ δόξῃ φαντασία τις. εἰ γὰρ μὴ συνεπάγη τὰ μέλη βεβαίως, οὐκ ἂν τὸν κράββατον ἠδύνατο φέρειν.

Τοῦτο δὲ πολλαχοῦ πεποίηκεν, ἐπισωμίζων τοὺς ἀναισχυντεῖν βουλομένους. καὶ γὰρ καὶ ἐπὶ τοῦ παρὰ τῷ ματθαίῳ παραλύτου, ὁμοίως m) πεποίηκε· καὶ ἐπὶ τῶν ἄρτων, διὰ τοῦτο λείψανα πολλὰ παρεσκεύασεν n) ὑπολειφθῆναι· καὶ τῷ καθαρισθέντι λεπρῷ προσέταξε, o) δεῖξαι ἑαυτὸν τῷ ἱερεῖ· καὶ τὸ ὕδωρ οἶνον ποιήσας, εἶπεν ἀντλῆσαι p) καὶ ἐνεγκεῖν τῷ ἀρχιτρικλίνῳ· καὶ νεκρὸν ἀναστήσας, ἐνετείλατο δοῦναι q) αὐτῷ φαγεῖν· διὰ τῶν τοιούτων πάντων πείθων τοὺς ἀνοήτους, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀπατεών, ἀλλὰ σωτὴρ ἀληθὴς τῆς κοινῆς τῶν ἀνθρώπων φύσεως.

m) Matth. 9, 6.
n) Matt. 14, 20.
o) Matth. 8, 4.
p) Io. 2, 8.
q) Luc. 8, 55.

Vers. 9. Καὶ — περιεπάτει. Ἅμα τὲ ἤκουσε, καὶ ἅμα τῆς ὑγείας αἰσθόμενος, ἠγέρθη, καὶ λοιπὸν μηδὲν ὑπολογισάμενος, ἦρε τὸν κράββατον αὐτοῦ, καὶ περιεπάτει.

Vers. 9. Ἦν — v. 11. περιπάτει. Ὁρᾶ παῤῥησίαν. οὐ μόνον γὰρ οὐκ ἐπείθη τούτοις, ἀλλὰ καὶ τὸν εὐεργέτην ἀνεκήρυττε, καὶ προτιμότερον πάντων ἀπέφαινε, λέγων· ἐκεῖνός μοι εἶπεν, ἐκείνῳ πείθομαι. καὶ γὰρ ἐκεῖνός με ἰασάμενος, ἐκεῖνον μείζονα πάντων νομίζειν παρεσκεύασεν.

Vers. 12.

Vers. 12. *Interrogauerunt* — v. 13. *loco.* Simul vt hominem sanauerat, subduxerat se propter turbam: partim quidem fugitans laudem aequorum, partim vero inuidiam amputans iniquorum. Solet enim frequenter solus eius conspectus, cui quis inuidet, multam infundere flammam irae.

Vers. 14. *Posthaec — contingat.* Quum iam et miraculi rumor defecisset et tumor Iudaeorum, occurrit ei, qui sanatus fuerat, volens animam quoque illius meliorem reddere, reperit eum non in otio et segnitie, sed in templo, orantem, vt opinor, ac Deo gratias agentem: et admonet illum, ne deinceps peccet, ostendens, quod propter peccata aegrotabat. Minatur autem grauius puniendum, si peccauerit: docens eos, qui post poenam peccati rursus delinquunt, atrocius puniendos, tanquam insensatos ac contemtores, siue in praesenti vita, siue in futura, siue in vtraque.

Quod si peccatorum supplicium durauit hic triginta et octo annos, quidnam poterit quispiam dicere de futuro supplicio? vtique, quod aeternum erit ac fine carens. Neque tamen omnes morbi a peccatis oriuntur, neque omnes peccatores aegrotant. Paralyticus quoque, de quo apud Matthaeum fit mentio, propter peccatum aegrotabat: ideo etiam dixit illi, Remissa sunt tibi peccata tua. Per tales autem admonet omnes: eos quidem, qui nondum aegrotauerunt, vt timeant, ne morbo corripiantur, et ita corrigantur: eos vero, qui iam morbo subiacuerunt, vt timeant, ne deterius aegrotent, et deinceps cautius viuant.

Quisque

τῷ λουτρῷ. B.

Vers. 12. Ἠρώτησαν — v. 13. τόπῳ. Ἅμα τῷ θεραπεῦσαι τὸν ἄνθρωπον, ἐξένευσε, διὰ τὸν ὄχλον, τοῦτο μὲν, φεύγων τὸν παρὰ τῶν εὐγνωμονεστέρων ἔπαινον· τοῦτο δὲ, περικόπτων τὸν παρὰ τῶν ἀγνωμονεστέρων φθόνον. εἰώθε γὰρ πολλάκις ὄψις μόνον τοῦ φθονουμένου, πολλὴν ἐνιένai φλόγα.

Vers. 14. Μετὰ ταῦτα — γένηται. Παρακράσαντος ἤδη καὶ τοῦ θαύματος, καὶ τοῦ θυμοῦ τῶν ἰαθέντων, ἐντυγχάνει λοιπὸν τῷ θεραπευθέντι, θέλων βελτιῶσαι καὶ τὴν ψυχὴν z) αὐτοῦ. εὑρίσκει δὲ αὐτὸν, οὐκ ἐν ἀνέσει καὶ ῥᾳθυμίᾳ, ἀλλ' ἐν τῷ ἱερῷ, προσευχόμενον, εἰμαι, καὶ εὐχαριστήρια τῷ θεῷ ἀποδιδόντα. καὶ παραινεῖ μὲν, μηκέτι ἁμαρτάνειν, δεικνύων ὅτι ἐξ ἁμαρτιῶν ἐνόσει· ἀπειλεῖ δὲ, εἰ πάλιν ἁμαρτήσει, χείρονα κόλασιν, διδάσκων, ὡς οἱ μετὰ τὴν ἐξ ἁμαρτίας τιμωρίαν πάλιν ἁμαρτάνοντες, χαλεπώτερον τιμωρηθήσονται, ὡς ἀναίθητοι καὶ καταφρονηταί, εἴτε ἐν τῇ παρούσῃ ζωῇ, εἴτε ἐν τῇ μελλούσῃ, εἴτε καὶ ἐν ἀμφοτέραις.

Εἰ δὲ ἐνταῦθα κόλασις ἁμαρτιῶν παρετάθη εἰς τριακονταοκτὼ ἔτη, τί ἂν τις εἴποι περὶ τῆς ἐκεῖ κολάσεως; ὄντως γὰρ ἀτελευτήτός ἐστι καὶ αἰώνιος. ἔστε δὲ πᾶσαι αἱ νόσοι ἐξ ἁμαρτιῶν τίκτονται, ἔστε πάντες οἱ ἁμαρτάνοντες νοσοῦσι. καὶ ὁ μνημονευόμενος δὲ ὑπὸ ματθαίου παραλυτικὸς, ἐξ ἁμαρτιῶν ἐνόσει, καθὼς ἐκεῖ διείληπται· διὸ καὶ πρὸς ἐκεῖνον εἴρηκεν, ἀφέωνταί σοι r) αἱ ἁμαρτίαι σου. διὰ τῶν τοιούτων δὲ παραγγέλλει πᾶσι, τοῖς μὲν μήπω νοσήσασι, φοβεῖσθαι, μὴ νοσήσωσι, καὶ διορθοῦσθαι· τοῖς δὲ ἤδη νοσήσασι, φοβεῖσθαι, μὴ νοσήσωσι χεῖρον, καὶ ἀσφαλίζεσθαι πρὸς τὸ μέλλον.

r) Matth. 9, 2.

Quisque ergo noſtrum, ſi iam aegrotauit, dicat apud ſeſe, Ecce ſanus factus es, non pecces deinceps, ne quid deterius tibi contingat. Quod ſi nondum morbo detentus eſt, apoſtolicum oraculum apud ſe decantet, Bonitas Dei ad poenitentiam te inuitat, ſed iuxta duritiem tuam et cor impoenitens, iram tibi recondis. Non ſolum autem corporis membra adſtringens ſuam oſtendit diuinitatem, ſed etiam dicens, Non pecces deinceps: ſiquidem omnia ſe noſſe ſignificauit, quantumuis etiam arcana.

Verſ. 15. *Abiit — ſanum.* Abiit et nuntiauit: non tanquam iniquus, vt proderet, ſed tanquam gratus, vt benefactorem diuulgaret: nam beneficium ac minae ſufficiebant, vt eum in officio continerent: nec his tantum alligatus erat, verum etiam timebat, ne quid deterius pateretur. Praeſertim quod ſi eum prodere voluiſſet, nequaquam dixiſſet, quod Ieſus eſſet, qui ſe ſanaſſet: ſed quod Ieſus eſſet, qui dixiſſet ei, Tolle grabbatum tuum et ambula. Ipſe ergo, quia crimen incurrere ſe putabat, ſi tacuiſſet, beneficium praedicauit. Gratus itaque ac libere loquens cenſendus eſt hic homo, omnique carens accuſatione.

Verſ. 16. *Ac — Sabbatho.* Quantum ad id, quod apparebat, propter hoc: quantum vero ad id, quod occultum erat, propter inuidiam.

Verſ. 17. *Ieſus autem — operor.* Vtrinque ſeipſum Deo aequalem eſſe oſtendit: et dicens Deum patrem ſuum, et dicens, ſe operari ſicut illum:

Καὶ ἡμῶν οὖν ἕκαστος, εἰ μὲν ἤδη νενόσηκε, λεγέτω πρὸς ἑαυτόν· ἴδε ὑγιὴς γέγονας, μηκέτι ἁμάρτανε, ἵνα μὴ χεῖρον τί σοι γένηται· εἰ δὲ ἔπω νενόσηκεν, ἐπαιδέτω ἑαυτῷ τὸ ἀποσολικὸν λόγιον· ὅτι τὸ[5]) χρηστὸν τοῦ θεοῦ εἰς μετάνοιάν σε ἄγει. κατὰ δὲ τὴν σκληρότητά σου καὶ ἀμετανόητον καρδίαν, θησαυρίζεις σεαυτῷ ὀργήν. οὐ μόνον δὲ τῷ σφίγξαι τὸ σῶμα παρέσχεν αὐτῷ τῆς οἰκείας θεότητος ἀπόδειξιν, ἀλλὰ καὶ τῷ εἰπεῖν· μηκέτι ἁμάρτανε. καὶ γὰρ ἐδήλωσεν, ὅτι πάντα οἶδε, καὶ τὰ ἀπόῤῥητα. 5) Rom. 2, 4. 5.

Vers. 15. Ἀπῆλθεν — ὑγιῆ. Ἀπῆλθε καὶ ἀνήγγειλεν, οὐχ ὡς ἀγνώμων, ἵνα προδώσει, ἀλλ' ὡς εὐγνώμων, ἵνα ἀνακηρύξῃ τὸν εὐεργέτην. ἱκανὴ γὰρ καὶ ἡ εὐεργεσία καὶ ἡ ἀπειλὴ ἐπισχεῖν αὐτόν. καὶ οὐ μόνον ἠδέσθη ἄν, ἀλλὰ καὶ ἐφοβήθη, μήτι χεῖρον πάθῃ, μείζην λαβὼν ἀπόδειξιν τῆς τοῦ εὐεργέτου δυνάμεως. ἄλλως τε καὶ, εἰ προδοῦναι τοῦτον ἐβέλετο, οὐκ ἂν εἶπεν· ὅτι ἰησοῦς ἐστιν ὁ ποιήσας με ὑγιῆ· ἀλλ' ὅτι ἰησοῦς ἐστιν, ὃ εἰπών μοι, ἆρον τὸν κράββατόν σου καὶ περιπάτει. οἱ γὰρ ἰουδαῖοι μαθεῖν ἐζήτουν, ὃ τίς ἐποίησεν αὐτὸν ὑγιῆ, ἀλλὰ τίς ὁ εἰπὼν αὐτῷ, ἆρον τὸν κράββατόν σου καὶ περιπάτει. οὗτος δὲ, τὸ δοκοῦν ἔγκλημα σιγήσας, τὴν εὐεργεσίαν ἐδημοσίευσεν. εὐγνώμων οὖν, καὶ πεπαῤῥησιασμένος ὁ ἄνθρωπος οὗτος, καὶ μέμψεως ἁπάσης ἐκτός.

Vers. 16. Καὶ — σαββάτῳ. Τῷ φαινομένῳ μὲν, διὰ τοῦτο· τῷ κεκρυμμένῳ δὲ, διὰ τὸν φθόνον.

Vers. 17. Ὁ δὲ ἰησοῦς — ἐργάζομαι. Ἐδειξεν[8]) ἑαυτὸν ἴσον τῷ θεῷ ἑκατέρωθεν, ἀπό τε τοῦ εἰπεῖν, πατέρα ἴδιον τὸν θεὸν, καὶ ἀπὸ

8) αὐτόν. A.

illum: ne deinceps tanquam puro homini auſcultarent ei, ſed tanquam Deo. Itaque, quod dicitur, Ad hoc vsque temporis, continuitatem operationis ſignificat.

Quum autem duplex intelligatur Dei operatio: vna ſiquidem ſignificat naturarum ab exordio creationem, altera autem poſt illam, gubernationem ac prouidentiam, earumque conſeruationem. Primo quidem ſignificato, ceſſauit die ſeptimo ab omnibus operibus ſuis: ſecundo vero ſemper operatur, creaturam gubernans, prouideus ac conſeruans illam. Nec vetat vlla lex legislatorem ſemper operari creaturarum ſuarum ſalutem.

Obſerua autem, quod de Sabbathi ſolutione variis locis accuſatus, interdum quidem tanquam Deus reſpondet, prout nunc: quandoque vero, tanquam homo: volebat namque, vt crederetur vtrumque, puta et ſua diuinitas et incarnatio.

† † Sancti Maximi: Deus cum ſemel, vti ipſe nouit, rerum conditarum rationes et naturas rerum in vniuerſum conſtituiſſet, adhuc operatur, non tantum iſtarum rerum perdurationem, ſed et efficacem creationem et propagationem partium, quae iſta praedita ſunt facultate. In materia enim, hoc eſt, in vniuerſa rerum eſſentia, facultatem habent partes per partes ex iſta materia factae, quarum generationem deus ſemper operatur. Praeterea etiam operatur partium ad totum conformationem, hoc eſt, coniunctionem omnium hominum, ſecundum vnam mentis ad bonum motionem, ad naturae rationem, vt fiat, ſicut vna et eadem

y) πάντων, addit. A.

z) Haec vterque Codex in margine habet. Hentenius non agnoſcit. Videtur autem plura huiusmodi ſcholia Maximi propter difficultatem et obſcuritatem in interpretatione praetermiſiſſe.

τοῦ εἰπεῖν, ἐργάζεσθαι, καθὼς ἐκεῖνος, ἵνα μηκέτι, ὡς ἀνθρώπῳ ψιλῷ, τούτῳ προσέχωσιν, ἀλλὰ καὶ ὡς θεῷ. τὸ μὲν οὖν ἕως ἄρτι, τὸ διηνεκὲς τῆς ἐργασίας δηλοῖ.

Διττῆς δὲ νοουμένης ἐπὶ θεῷ τῆς ἐργασίας· ἡ μὲν γὰρ σημαίνει, τὴν κατ' ἀρχὰς δημιουργίαν τῶν φύσεων· ἡ δὲ, τὴν μετ' ἐκείνην οἰκονομίαν καὶ πρόνοιαν καὶ συντήρησιν αὐτῶν· κατὰ μὲν τὸ πρῶτον σημαινόμενον, κατέπαυσεν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ ἀπὸ [2]) τῶν ἔργων αὐτῷ· κατὰ δὲ τὸ δεύτερον ἀεὶ ἐργάζεται, οἰκονομῶν τὴν κτίσιν καὶ προνοούμενος καὶ συνέχων αὐτήν, καὶ νόμος ἐθεὶς κωλύει τὸν νομοθέτην ἐργάζεσθαι πάντοτε τὴν σωτηρίαν τῶν κτισμάτων αὐτοῦ.

Παρατήρησον δὲ, ὅτι διαφόρως περὶ τῆς τῶ σαββάτω λύσεως ἐγκαλέμενος, ποτὲ μὲν, θεοπρεπῶς ἀπολογεῖται, καθάπερ καὶ νῦν· ποτὲ δὲ, ἀνθρωποπρεπῶς. ἐβέλετο γὰρ ἀμφότερα πιστεύεσθαι, καὶ τὴν θεότητα αὐτὲ, καὶ τὴν ἐνανθρώπησιν.

[Τῶ ἁγίου [1]) μαξίμου· τὰς μὲν πρώτους τῶν γεγονότων λόγους ὁ θεὸς, καὶ τὰς καθόλε τῶν ὄντων ἰδίας, ἅπαξ, ὡς οἶδε, συμπληρώσας, ἔτι ἐργάζεται, ἐ μόνον τὴν τούτων αὐτῶν πρὸς τὸ εἶναι συντήρησιν, ἀλλὰ καὶ τὴν κατ' ἐνέργειαν δημιουργίαν τῶν ἐν αὐτοῖς δυνάμει μερῶν. ἐν γὰρ τῇ ὕλῃ, τουτέστι, τῇ καθόλε τῶν ὄντων ἰδίαι δυνάμει ὑπάρχουσι τὰ κατὰ μέρος, ἐκ τῆς ὕλης [2]) γινόμενα μερικὰ, ὧν τὴν γένεσιν ἀεὶ ὁ θεὸς ἐργάζεται. ἔτι μὴν ἐργάζεται καὶ τὴν πρὸς τὰ καθόλε τῶν μερικῶν ἐξομοίωσιν, λέγω δὴ, τὴν πάντων ἀνθρώπων, κατὰ μίαν τῆς γνώμης ἐπὶ τὰ καλὰ κίνησιν, πρὸς τὸν λόγον τῆς φύσεως ἕνωσιν, ἵνα γένηται πάντων, ὥσπερ μία καὶ ἡ αὐτὴ φύ-

[2]) γενόμενα. A.

eadem natura, ita et vna sententia, consentiens et eodem directa, omnibus et deo et sibi inuicem iunctis, per diuinam prouidentiam.

Vers. 18. *Propter hoc — deo.* Dicens enim, Pater meus, legitimum se ostendebat: legitimus autem filius aequalis est patri, quoad substantiam et naturam.

Vers. 19. *Respondit — facientem.* Quia sublimia de seipso dicens persequutionem sustinebat, quod illi ad eorum, quae dicebantur, celsitudinem peruenire non possent, sed tanquam Deo contrarium eum persequerentur, condescendit imbecillitati mentis illorum, et humilia dispensatiue de se loquitur, vt per haec facile susciperentur: deinde rursus ad sublimia sermonem reducit, et iterum hunc ad humilia demittit: rursumque ad id, quod sublimius est, denuo ad id, quod humilius: et ita per sublimia simul et humilia verba, tum aequalitatem demonstrantia, tum minoritatem demonstrare apparentia, suum texit sermonem, atque hunc iudicio dispensat, vt et qui mente sunt acutiores ac benigni, sumant a sublimibus intellectum conuenientem etiam de humilibus: et qui obtusiores sunt aut insulsi, ab humilibus consolationem accipiant, et quasi de homine haec intelligentes, non turbentur.

Veruntamen quanquam verba sint humilia, hoc etiam modo sub his excelsae occultantur sententiae: et verbis quidem causam tradere videtur aduersariis, sensibus vero nequaquam. Quid ergo nunc dicit? Non potest filius a se facere quicquam, nisi quid viderit patrem facientem: his quidem, qui sunt intellectu crassiores, potentiae minorationem prae se fert hic sermo, propter dictam dispensationem: subtilibus autem aequalitatem potius

σις, ἕτω καὶ γνώμη μία, σύμφωνός τε καὶ ταυτοκίνητος, θεῷ τε καὶ ἀλλήλοις συναφθέντων, διὰ τῆς προνοίας αὐτοῦ.]

Vers. 18. Διὰ τοῦτο — θεῷ. Λέγων γὰρ, ὅτι ὁ πατήρ μου, τὸ γνήσιον ἐνέφαινεν· ὁ δὲ γνήσιος υἱὸς, ἴσος τῷ πατρὶ κατ' οὐσίαν καὶ φύσιν.

Vers. 19. Ἀπεκρίνατο — ποιοῦντα. Ἐπειδήπερ, ὑψηλὰ περὶ ἑαυτοῦ λέγων, ἐδιώκετο, μὴ δυναμένων ἐκείνων ἐφικέσθαι τοῦ ὕψους τῶν λεγομένων, ἀλλ' ὡς ἀντίθεον αὐτὸν διωκόντων, συγκαταβαίνει τῇ ἀσθενείᾳ τῆς διανοίας αὐτῶν, καὶ ταπεινὰ φθέγγεται κατ' οἰκονομίαν, ἵνα εὐπαράδεκτος αὐτοῖς γένηται. εἶτα πάλιν ἐπὶ τὰ ὑψηλὰ τὸν λόγον ἀνάγει, καὶ αὖθις ἐπὶ τὰ ταπεινὰ τοῦτον καταγεῖ· καὶ πάλιν ἐπὶ τὸ ὑψηλότερον, καὶ αὖθις ἐπὶ τὸ ταπεινότερον· καὶ ὅτω δὶ ὑψηλῶν ὁμοῦ καὶ ταπεινῶν ῥημάτων, τῶν μὲν ἰσότητα ἐμφαινόντων, τῶν δὲ ἐλάττωσιν ἐμφαίνειν δοκούντων, ὑφαίνει τὸν λόγον αὐτοῦ, καὶ οἰκονομεῖ τοῦτον ἐν[3]) κρίσει, ὥστε τοὺς μὲν ὀξυτέρους τὴν διάνοιαν καὶ εὐγνώμονας, ἀπὸ τῶν ὑψηλῶν, καὶ περὶ τῶν ταπεινῶν τὴν προσήκουσαν ἔννοιαν λαμβάνειν· τοὺς δὲ ἀμβλυτέρους καὶ ἀγνώμονας, ἀπὸ τῶν ταπεινῶν παραμυθεῖσθαι, καὶ ὡς περὶ ἀνθρώπου ταῦτα νοοῦντας, μὴ ταράττεσθαι.

Πλὴν, εἰ καὶ ταπεινὰ τὰ ῥήματα, ἀλλὰ καὶ οὕτως ὑψηλὰ τὰ ὑποκεκρυμμένα[4]) τούτοις νοήματα· καὶ ταῖς μὲν λέξεσι καθυφῆσι· τοῖς δὲ νοήμασιν, ἐδαμῶς. τί οὖν φησι νῦν; ἃ δύναται ὁ υἱὸς ποιεῖν ἀφ' ἑαυτοῦ ἐδὲν, ἐὰν μήτι βλέπῃ τὸν πατέρα ποιοῦντα. τοῖς μὲν παχύτερον νοοῦσιν, ἐλάττωσιν δυνάμεως ὁ λόγος προφαίνει, διὰ τὴν ῥηθεῖσαν οἰκονομίαν· τοῖς δὲ λεπτότερον, ἰσότητα·

[3]) i. e. εὐλόγως.
[4]) ἀποκεκρυμμένα. B.

tius et identitatem, propter veritatem. Non potest enim, non ob potentiae defectum, sed propter inseparabilitatem: nam impossibile est, filium quicquam facere, quod non facit pater: quia non est alia filio potentia ab ea, quae patris est, sed eadem: quod si eadem est, aequalis certe filius est patri.

Ait autem Gregorius Theologus, quod earundem rerum formas intelligentes praebet pater, filius vero perficit, non tanquam seruus aut insipiens, sed tanquam dominus ac prudens, et vt magis proprie dicatur, modo paterno, siue iuxta patris dominium ac scientiam.

Propter praedicta ergo dictum est, Non potest filius a se facere quicquam, nisi quid viderit patrem facientem. Quod si non propter haec, quomodo potentia non potest? aut quomodo sapientiae est opus praeceptore? quomodo etiam omnia per ipsum facta sunt? siue quo pacto etiam hominibus non erit imbecillior, qui multa a seipsis faciunt? Nam et virtutem a nobisipsis eligimus et vitium. Multa quoque variis ex locis consequentur absurda.

De praedicto sane verbo subtilius disputauit Gregorius Theologus sexto secundi libri capite.

Vers. 19. *Quaecunque — facit.* Rursum ab humilibus transit ad sublimia, vt praedictum est: nam si quaecunque ille fecerit, haec filius

*) ἀνεγχείρητον. B. Vtrumque dici potest. Sed ἀνεγχείρητον est, quod quis non suscipiat, quod aliqua de caussa non euentum habeat aut factu indignum sit: ἀνεγχώρητον, quod fieri non possit. Redit ergo fere eodem. Sed probo ἀνεγχώρητον, propter proximum ἀνένδεκτον. Ita quoque Henrenius videtur reperisse. Sed male reddidit *insepa-*

τα μᾶλλον καὶ ταυτότητα, διὰ τὴν ἀλήθειαν. οὐ δύναται γαρ, ὃ κατ' ἔλλειψιν δυνάμεως, ἀλλὰ κατὰ τὸ [5]) ἀνεγχώρητον· ἀνένδεκτον γαρ ποιεῖν τι τὸν υἱὸν, ὧν ὁ ποιεῖ ὁ πατὴρ, διότι ἃ ἔχει τῷ υἱῷ δύναμις ἰδία παρὰ τὴν τοῦ πατρὸς, ἀλλ' ἡ αὐτή· εἰ δὲ ἡ αὐτὴ, ἴσος ἄρα ὁ υἱὸς τῷ πατρί.

Φησὶ δὲ ὁ Θεολόγος [6]) γρηγόριος, ὅτι τῶν αὐτῶν πραγμάτων τὸς τύπους ἐνσημαίνεται μὲν ὁ πατὴρ, ἐπιτελεῖ δὲ ὁ υἱὸς, οὐ δηλικῶς, οὐδὲ ἀμαθῶς, ἀλλ' ἐπισημονικῶς τε καὶ δεσποτικῶς, καὶ οἰκειότερον εἰπεῖν, πνευματικῶς, ἤτοι κατὰ τὴν τοῦ πατρὸς ἐπιστήμην καὶ δεσποτείαν.

Διὰ τὰ ῥηθέντα ἓν εἴρηται, τὸ ὃ δύναται ὁ υἱὸς ποιεῖν ἀφ' ἑαυτοῦ οὐδὲν, ἐὰν μήτι βλέπῃ τὸν πατέρα ποιοῦντα. εἰ γαρ μὴ διὰ ταῦτα, πῶς ἡ δύναμις οὐ δύναται, ἢ πῶς ἡ σοφία δεῖται διδασκάλου, ἢ πῶς πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, ἢ πῶς οὐ καὶ τῶν ἀνθρώπων ἀσθενέστερος ἔσαι, τῶν πολλὰ ποιούντων ἀφ' ἑαυτῶν; καὶ γαρ καὶ ἀρετὴν ἀφ' ἑαυτῶν αἱρούμεθα, καὶ κακίαν, καὶ πολλὰ πολλαχόθεν ἄτοπα ἑπακολουθήσει.

Περὶ μέντοι τοῦ δηλωθέντος ῥητοῦ λεπτομερέστερον διέλαβεν ὁ Θεολόγος γρηγόριος ἐν τῷ ἕκτῳ κεφαλαίῳ τοῦ περὶ υἱοῦ δευτέρου λόγου.

Vers. 19. [a] Α — ποιεῖ. Ἀπὸ τῶν ταπεινῶν ἐπὶ τὰ ὑψηλὰ μετέβη πάλιν, ὡς προδεδήλωται. εἰ γαρ, ἃ ἂν ἐκεῖνος ποιῇ, ταῦτα καὶ ὁ

separabilitatem. Minus enim probabile est, illum legisse ἀχώριστον. Οὐκ ἐγχωρεῖ, *fieri nequit*, satis notum est. Ἀνεγχώρητος autem habet Gregor. Naz. p. 215. fin. quem locum fortasse in mente habuit Euthymius. Ibi sic: οὕτως ἀδύνατόν καὶ ἀνεγχώρητον ποιεῖν τι τὸν υἱὸν, ὃ οὐ ποιεῖ ὁ πατήρ. Supra ad Luc. 16, 26. est ἀνεπιχείρητος.

6) Gregor. Naz. p. 216. init.

filius similiter facit, vtique hic aequalis est illi. Praeponitur autem non vulgari modo dictio similiter, sed vt discamus, quod cum aequali scientia et dominio facit, vt praedictum est.

Vers. 20. *Pater — facit.* Iterum a sublimibus ad humilia descendit: Diligit autem filium, non solum tanquam vnigenitum, sed etiam tanquam eadem facientem, et nihil, quod pater nolit, operantem. Neque vero superius dictionem Viderit, de filio: neque hoc in loco dictionem Demonstrat, de patre, humano modo intelligere oportet, sed diuino et supernaturali. Neque enim filius videt, sicut discipulus, neque pater demonstrat, sicut praeceptor: sed hic quidem demonstrat, sicut mens, quae formas earundem rerum intelligendas praebet: ille autem videt, sicut sermo, qui ea, quae ad intelligendum data sunt, perficit: et ita eis communes sunt omnes diuinae res et causae.

Vers. 20. *Et — admiremini.* Nam quia paralytici membra confirmauerat, magnum quidem erat, quod factum erat: sed etiam mortuum excitaturus erat, et ideo ait, quod etiam maiora his demonstrabit ei opera, vt vos amplius admiremini, et ad credendum adducamini.

Vers. 21. *Sicut — viuificat.* Ab humilibus rursus ascendit ad sublimia. Nam si, vt ille, ita et hic, quos vult, viuificat, aequalis vtique potentiae filius est cum patre. Viuificare itaque sicut pater, potentiae docet aequalitatem: quod autem additur, Quos vult, autoritatis immutabilitatem. Verum si et potest, et autoritatem habet, quomodo non potest filius a se facere quicquam?

Non

υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ, ἴσος ἄρα ἔτος ἐκείνῳ. τὸ δὲ ὁμοίως προσκειται, οὐχ ἁπλῶς, ἀλλ' ἵνα μάθωμεν, ὅτι μετὰ τῆς ἴσης ἐπιστήμης καὶ δεσποτείας, ὡς προειρηται.

Vers. 20. Ὁ γὰρ πατὴρ — ποιεῖ. Πάλιν ἀπὸ τῶν ὑψηλῶν ἐπὶ τὰ ταπεινὰ μετεχώρησε. φιλεῖ δὲ τὸν υἱὸν, ἐ μόνον, ὡς μονογενῆ, ἀλλὰ καὶ, ὡς τὰ αὐτὰ ποιοῦντα, καὶ μηδὲν ἀθέλητον τῷ πατρὶ ἐργαζόμενον. ἔτε δὲ ἄνω, ἐπὶ τῷ υἱῷ, τὸ βλέπη, ἔτε ἐνταῦθα, ἐπὶ τῷ πατρὸς, τὸ δείκνυσιν, ἀνθρωπίνως χρὴ νοεῖν, ἀλλὰ θεοπρεπῶς καὶ ὑπερφυῶς. ἔτε γὰρ ὁ υἱὸς βλέπει, ὡς μαθητὴς, ἔτε ὁ πατὴρ δείκνυσιν, ὡς διδάσκαλος· ἀλλ' ὁ μὲν δείκνυσιν, ὡς νῷ τῶν αὐτῶν πραγμάτων τὺς τύπους ἐνσημαινόμενος· ὁ δὲ βλέπει, ὡς λόγος, ἐπιτελῶν τὰ ἐνσημανθέντα, καὶ οὕτω κοινὰ τούτοις πάντα τὰ θεοπρεπῆ πράγματα.

Vers. 20. Καὶ — θαυμάζητε. Ἐπειδὴ παράλυτον ἔσφιγξε, καὶ ἦν μέγα τὸ γεγονὸς, ἔμελλε δὲ καὶ νεκρὸν ἐγείρειν, διὰ τῦτο εἶπεν, ὅτι καὶ μείζονα τούτων δείξει αὐτῷ ἔργα, ἵνα ὑμεῖς θαυμάζητε μεῖζον, καὶ οὕτως ἐναχθῆτε[7]) πρὸς τὸ πιστεύειν.

Vers. 21. Ὥσπερ — ζωοποιεῖ. Ἀπὸ τῶν ταπεινῶν μετῆλθεν αὖθις ἐπὶ τὰ ὑψηλά. εἰ γὰρ, ὥσπερ ἐκεῖνος, ἔτω καὶ οὗτος, ὃς θέλει, ζωοποιεῖ, ἰσοδύναμος ἄρα ὁ υἱὸς τῷ πατρί. τὸ μὲν ἕν, ὥσπερ ὁ πατὴρ ζωοποιεῖν, τῆς δυνάμεως διδάσκει τὴν ἰσότητα· τὸ δὲ, ὃς θέλει, τῆς ἐξουσίας τὴν ἀπαραλλαξίαν. ἐπεὶ δὲ καὶ δύναται, καὶ ἐξουσίαν ἔχει, πῶς ἐ δύναται ὁ υἱὸς ποιεῖν ἀφ' ἑαυτῦ ἐδέν; ἐ δύναται ἓν χωρὶς τῦ πατρὸς, διότι

7) ἀναχθῆτε. A. Vtrumque probum. Ex Hentenio nihil licet colligere.

Non potest ergo sine patre, quia vna et eadem est ipsis potentia et voluntas.

Vers. 22. *Neque* — v. 23. *patrem.* A sublimibus iterum descendit ad humilia. Et hic ergo verbum Dedit, intelligendum est prout Deum decet: talia enim, vt diximus, dispensatiue dicit: non solum curans ex hoc imbecillitatem Iudaeorum: verum etiam, vt causam videamus, et ne naturalem non esse filium suspicemur, neque in Sabellii morbum decidamus, qui eundem esse patrem et filium ac spiritum sanctum intelligit, et vnicam esse sanctae trinitatis personam insane praedicat.

Quando vero dedit iudicium filio? De hoc, quando id fuerit, res est admodum occulta: et quanquam audenter respondere oporteat, quod simul vt hic genitus est: attamen quando hic genitus est? Quando pater genitus non est. Non potest siquidem, non potest, inquam, inueniri temporis, aut seculi alicuius intelligentia, qua ad extremum aliquod peruenire possimus, etiamsi maxime vrgeamus.

Iudicium autem omne dedit filio, vt timentes propter hoc, honorent eum, sicut honorant patrem. Et quum Omne dixit, significauit et iudicium puniendi et iudicium honorandi, quos voluerit. Nec tamen patrem iudicandi autoritate priuauit. Nam si omnia, quae habet pater, filii sunt, praeterquam genitum non esse, manifestum est, quod etiam omnia quae habet filius, patris sunt, praeterquam esse genitum. Iudicat ergo filius, approbante quidem patre, cooperante autem et spiritu sancto, veluti sane intelligimus in omnibus eius operibus.

Verum

s) ἀγέννητος γὰρ ὁ πατήρ.

διότι μία καὶ ἡ αὐτὴ τούτοις δύναμίς τε καὶ βέλησις.

Vers. 22. Οὐδὲ — v. 23. πατέρα. Ἀπὸ τῶν ὑψηλῶν μετέρχεται πάλιν ἐπὶ τὰ ταπεινά. καὶ ταῦθα τοίνυν τὸ δέδωκε θεοπρεπῶς νοητέον. τὰ τοιαῦτα γάρ, καθὼς εἰρήκαμεν, οἰκονομικῶς λέγει, ἐ μόνον ἐντεῦθεν θεραπεύων τὴν ἀσθένειαν τῶν ἰουδαίων, ἀλλὰ καὶ, ἵνα τὸν αἴτιον εἰδῶμεν, καὶ μὴ ἀγέννητον εἶναι τὸν υἱὸν ὑπολάβωμεν, μηδ' εἰς τὴν σαβελλίου νόσον καταπέσωμεν, τὸν αὐτὸν πατέρα καὶ υἱὸν καὶ ἅγιον πνεῦμα νοοῦντες, καὶ ἓν πρόσωπον τὴν ἁγίαν τριάδα δογματίζοντος ἀνοήτως.

Πότε δὲ τὴν κρίσιν δέδωκε τῷ υἱῷ; ὑπὲρ τὸ πότε, ἡ ἀπόκρισις. εἰ δὲ χρή τι καὶ τολμηρῶς ἀποκριθῆναι, ἅμα τῷ τεθνηγεγεννῆθαι. πότε δὲ οὗτος γεγέννηται; ὅτε ὁ πατὴρ ἐ γεγέννηται. ἐκ ἔστι γὰρ, ἐκ ἔστιν εὑρεῖν ἔννοιάν τινα χρόνου ἢ αἰῶνος, καθ' ἣν ἐφικέσθαι τινὸς ἄκρου δυνηθείημεν, εἰ καὶ ὅτι μάλιστα βιαζοίμεθα.

Τὴν κρίσιν δὲ πᾶσαν δέδωκε τῷ υἱῷ, ἵνα διὰ τοῦτο φοβούμενοι, τιμῶσιν αὐτὸν, καθὼς τιμῶσι τὸν πατέρα. πᾶσαν δὲ εἰπὼν, ἐδήλωσεν ἅμα τήν τε τοῦ κολάζειν, καὶ τὴν τοῦ τιμᾶν, ἃς ἂν ἐθέλῃ. ἐ μὴν ἐξέβαλε τὸν πατέρα τῆς ἐξουσίας τοῦ κρίνειν. εἰ γὰρ πάντα, ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ, τοῦ υἱοῦ ἐστι, πλὴν ἀγεννησίας, [8]) πρόδηλον, ὅτι καὶ πάντα, ὅσα ἔχει ὁ υἱὸς, τοῦ πατρός ἐστι, πλὴν [9]) γεννήσεως. κρινεῖ τοίνυν ὁ υἱὸς, εὐδοκοῦντος μὲν τοῦ πατρὸς, συνεργοῦντος δὲ τοῦ ἁγίου πνεύματος, ὥσπερ ἄρα νοοῦμεν καὶ ἐπὶ πάντων αὐτοῦ τῶν ἔργων.

Χρὴ

[9]) γεννητὸς γὰρ ὁ υἱός.

Verum scire oportet, quod dictiones sic, sicut et similes, in increata quidem trinitate aequalitatem significant, in creatis vero saepius etiam similitudinem, ac partialem quandam assimilationem. Quare autem dedit iudicium filio? Quia hic hominem formauit, perditumque reformauit, ac salutaria dedit praecepta: et vt, qui homo factus est, homines iudicaret: non solum, tanquam Deus, qui hominum nouit naturam, verum etiam, vt homo, qui in ea forma tentatus est. Et quare filius formauit hominem? Quia ipse est sapientia, verbum et potentia patris. Et quare filius et non pater, nec spiritus sanctus humanitatem assumsit? Quia oportebat, vt qui in supernis filius erat, maneret etiam in infernis filius, ne duo essent filii: et quia oportebat etiam creatorem renouare confractam suam creaturam: et quia opus erat, vt rationale per rationem siue verbum liberaretur ab irrationalitatis affectionibus: et quia decebat per immutabilem patris imaginem, eum, qui ad Dei imaginem factus fuerat, eamque mutauerat, ad pristinam reparari dignitatem, vt ita conuenienti modo omnia fierent.

Verum si eum honorauerimus, sicut honoramus et patrem, omnino etiam patrem hunc appellabimus? Nequaquam, sed filium eum scientes, patrem non appellabimus, ne proprietates confundamus: honorabimus tamen, sicut patrem: nam de honore sermo est, non de appellatione. Abusiue vero et hunc patrem vocamus, tanquam creatorem et procuratorem ac magistrum nostrum.

Vidisti sapientissimam et admirabilem contexturam sublimium humiliumque verborum: vt et de

[1]) καὶ, interponit. A.
[2]) τιμήσομεν. B.

Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι τὸ ὥσπερ, καὶ τὸ καθὼς, καὶ τὰ τοιαῦτα, ἐπὶ μὲν τῆς ἀκτίστου τριάδος, τὴν ἰσότητα δηλοῦσιν· ἐπὶ δὲ τῶν κτιστῶν πολλάκις, καὶ εἰκασίαν, καὶ ὁμοιότητά τινα μερικήν. διατί δὲ[1]) τὴν κρίσιν δέδωκε τῷ υἱῷ; διότι ἔτος τὸν ἄνθρωπον ἔπλασε, καὶ φθαρέντα ἀνέπλασε, καὶ τὰς σωτηρίους ἐντολὰς ἔδωκε, καὶ ἵνα ὁ ἐνανθρωπήσας, κρίνῃ τὲς ἀνθρώπους, μὴ μόνον, ὡς θεὸς, εἰδὼς τὴν φύσιν τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ, ὡς ἄνθρωπος, πεπειραμένος αὐτῆς. καὶ διατί ἔπλασεν ὁ υἱὸς τὸν ἄνθρωπον; διότι οὗτός ἐστι σοφία καὶ λόγος καὶ δύναμις τὲ πατρός. καὶ διατί ὁ υἱὸς, ἀλλ' οὐχ ὁ πατὴρ, ἢ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐνηνθρώπησε; διότι ἔδει τὸν ἄνω υἱὸν, μένειν καὶ κάτω υἱὸν, ἵνα μὴ δύο εἶεν υἱοὶ, καὶ διότι ἔδει τὸν δημιουργὸν, ἀνακαινίσαι τὸ συντριβὲν αὐτῆ δημιούργημα, καὶ διότι ἔδει τὸν λογικὸν, διὰ τὲ λόγου ἐλευθερωθῆναι τῆς ἀλογίας τῶν παθῶν, καὶ διότι πρέπον ἦν διὰ τῆς ἀπαραλλάκτου εἰκόνος τὲ πατρὸς, τὸν κατ' εἰκόνα θεῆ πεποιημένον καὶ παραλλάξαντα αὐτὴν, εἰς τὸ πρότερον ἐπαναχθῆναι ἀξίωμα, καὶ οὕτω καταλλήλως πάντα γενέσθαι.

Εἰ ἦν τιμήσωμεν[2]) αὐτὸν, καθὼς τιμῶμεν τὸν πατέρα, πάντως καὶ πατέρα τὲτον προσαγορεύσομεν;[3]) ἐδαμῶς. ἀλλ' υἱὸν αὐτὸν εἰδότες, πατέρα μὲν ἐκ ὀνομάσομεν, ἵνα μὴ συγχέωμεν τὰς ἰδιότητας· ὡς τὸν πατέρα δὲ τιμήσομεν·[4]) περὶ γὰρ τιμῆς ὁ λόγος, ἃ περὶ προσηγορίας. καταχρηστικῶς δὲ, καὶ πατέρα τοῦτον καλοῦμεν, ὡς ποιητὴν καὶ κηδεμόνα καὶ διδάσκαλον ἡμῶν.

Εἶδες τὴν σοφωτάτην καὶ θαυμασίαν πλοκὴν τῶν ὑψηλῶν ἅμα καὶ ταπεινῶν ῥημάτων· ὥστε καὶ τοῖς

3) προσαγορεύσωμεν. A.
4) τιμήσωμεν. A.

de his, quae tunc facta sunt, sermo facile susci-piatur, et his nullo sint impedimento ea, quae postmodum fient. Nisi enim sese demittens humilia dixisset, quare etiam sublimia attexuisset. Nam qui de se magna dicere debet, quum parua loquutus fuerit, pro excusatione habet dispensationem: siquidem dispensatorie hoc facit. Quem vero parua dicere conuenit, quam ob causam magna loquitur? non enim dispensationis hoc est, sed extremae arrogantiae. Quod si etiam minor erat filius, sicut Ariani nugabantur, quare aequalem patri honorem expetebat? nec tantum expetebat, verum etiam terrorem incutiebat, dicens:

Vers. 23. *Qui — illum.* Qui non honorat, modo quo superius dixit, hoc est, sicut patrem. Addidit autem, Qui misit illum, non sui minorationem significans, sed ora Iudaeorum obturans. Propter hoc etiam continue ad patrem refugit, ponens interim et suae naturae nobilitatem. Siue enim omnia secundum sui dignitatem loquutus fuisset, nequaquam suscepissent, existimantes, eum Deo esse contrarium, quum etiam ob pauca huiusmodi verba illum persequerentur, vellentque lapidare: siue omnia sese demittendo loquutus fuisset, habito illorum respectu, multi sane detrimentum inde suscepissent. Ideo, vt diximus, miscet ac temperat doctrinam. Vt enim facile reciperetur, non tantum excelsa loquebatur, quantum humilibus permiscebat. Itaque quum voces humiles reperimus, dispensatorias eas existimemus, vel etiam eius humanitati adaptemus, sicut et excelsas diuinitati.

Vers. 24.

*) γε, abest. B.

ποῖς τότε γίνεσθαι τὸν λόγον εὐπαράδεκτον, καὶ τοὺς μετὰ τοῦτο μὴ βλάπτεσθαι. εἰ γὰρ μὴ διὰ συγκατάβασιν τὰ ταπεινὰ ἔλεγε, διατί καὶ τὰ ὑψηλὰ προσέπλεκεν; ὁ μὲν γὰρ ὀφείλων μεγάλα περὶ ἑαυτοῦ λέγειν, ὅταν μικρὰ φθέγγηται, πρόφασιν ἔχει τὴν οἰκονομίαν· οἰκονομικῶς γὰρ τοῦτο ποιεῖ· ὁ δὲ μικρὰ λέγειν ὀφείλων, τίνος ἕνεκεν μεγάλα φθέγγεται; τοῦτο γὰρ οὐκ ἔστιν οἰκονομίας, ἀλλ' ἐσχάτης ἀλαζονείας. εἰ δὲ καὶ ἐλάττων ἦν ὁ υἱὸς, ὡς οἱ περὶ τὸν Ἄρειον ἐλήρουν, διατί τὴν ἴσην τῷ πατρὶ τιμὴν ἀπῄτει; καὶ οὐκ ἀπῄτει μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐφόβει, λέγων.

Vers. 23. Ὁ — αὐτόν. Ὁ μὴ τιμῶν, ὡς ἔλεγεν ἀνωτέρω, ἤγουν, καθὼς τὸν πατέρα. τὸν πέμψαντα δὲ εἶπεν, οὐκ ἐλάττωσιν ἑαυτοῦ ἐμφαίνων, ἀλλὰ τὰ σώματα τῶν Ἰουδαίων ἐμφράττων. διὰ τοῦτο γὰρ καὶ συνεχῶς ἐπὶ τὸν πατέρα καταφεύγει, τιθεὶς μεταξὺ τὴν οἰκείαν εὐγένειαν. εἴ τε γὰρ πάντα πρὸς τὴν ἑαυτοῦ ἀξίαν ἐλάλει, οὐκ ἂν παρεδέξαντο, νομίζοντες ἀντίθεον, ὅπου[5]) γε καὶ ἀπὸ βραχέων τοιούτων ῥημάτων ἐδίωξαν αὐτὸν καὶ ἐλιθασαν· εἴτε πάντα συγκατάβατικῶς ἐφθέγγετο, ὑφορώμενος αὐτοὺς, πολλοὶ ἂν ἐβλάβησαν. διόπερ, ὡς εἰρήκαμεν, ἀναμίγνυσι καὶ κερνᾷ τὴν διδασκαλίαν· πρὸς γὰρ τὸ εὐπαράδεκτον γενέσθαι αὐτὴν, οὐ τοσοῦτον τὰ ὑψηλὰ, ὅσον τὰ ταπεινὰ συνεβάλλετο. λοιπὸν οὖν, ὅταν εὑρίσκωμεν ταπεινὰς φωνὰς, οἰκονομικῶς αὐτὰς λογιζώμεθα, ἢ καὶ τῇ ἀνθρωπότητι αὐτοῦ ταύτας προσάπτωμεν, ὥσπερ καὶ τὰς ὑψηλὰς, τῇ θεότητι.

Vers. 24. *Amen — aeternam.* Rursum dispensatorie loquitur: Neque enim dixit, Et credit mihi, ne gloriari videretur. (†† Sed qui me misit, ne videatur a se ipso loqui, sed ab eo, qui ipsum misit, vt ita credant sermoni eius, credentes per eum ei, qui ipsum misit. Vides, quam vtile sit sublimibus dicere humiliter.)

Vers. 24. *Et — veniet.* (†† In condemnationem poenae. Qui enim credit sermoni eius, profecto eum etiam obseruabit. Relinquitur ergo, vt, qui eum non obseruet, ei nec credat. Perhorrescamus ergo nos, qui praecepta dei non seruamus. Cum infidelibus enim collocabimur. Quaere vero etiam tertio capite istud: Qui in eum credit, non iudicatur.)

Vers. 24. *Sed — vitam.* (†† Mortem dicit non eam, quae hic est, sed quae ibi, id est, poenam. Sicut etiam vitam, fruitionem, quae ibi est. Transgressus enim ab incredulitate ad fidem, transiit reliquum etiam ab poena incredulorum ad fruitionem fidelium.)

Vers. 25. *Amen — viuent.* (†† Cum superius dixisset: Quemadmodum pater suscitat mortuos et viuificat: ita et filius, quos vult, viuificat: ne videretur gloriari,) promittit nunc, quod non

6) Hic et in proximis scholiis defectu laborat interpretatio Hentenii. Hunc defectum hic in textu Graeco his signis [ ] notaui.

7) Ab ἀλλὰ ad finem scholii desunt apud Hentenium. Eorum vero loco legitur: *Non solum autem hic, sed in sequentibus quoque frequenter inuenimus, quo pacto et metu, et promissione, vt sibi credatur, admoneat.*

8) μὴ δόξῃ ἀφ'. A.

9) ταπεινόν. B.

Vers. 24. Ἀμὴν — αἰώνιον. Πάλιν οἰκονομικῶς φησιν. οὐκ εἶπε γὰρ, καὶ πιστεύων ἐμοὶ, ἵνα μὴ δόξῃ κομπάζειν·6) [ἀλλὰ7) τῷ πέμψαντί με, ἵνα8) δόξῃ μὴ ἀφ' ἑαυτοῦ λέγειν, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ πέμψαντος αὐτὸν, καὶ οὕτω πιστεύσωσι τῷ λόγῳ αὐτοῦ, ὡς δι' αὐτοῦ τῷ πέμψαντι αὐτὸν πιστεύοντες. ὁρᾷς, πῶς τὸ9) ταπεινὰ λέγειν, λυσιτελεῖ τοῖς ὑψηλοῖς.

Vers. 24. Καὶ — ἔρχεται. Εἰς1) κατάκρισιν κολάσεως. ὁ γὰρ πιστεύων τῷ λόγῳ αὐτοῦ, πάντως καὶ τηρεῖ αὐτόν· λοιπὸν οὖν, ὁ μὴ τηρῶν αὐτὸν, δῆλον πιστεύει αὐτῷ. φρίξωμεν οἱ μὴ φυλάσσοντες τὰς ἐντολὰς τοῦ θεοῦ· μετὰ τῶν ἀπίστων γὰρ τετάγμεθα. ζήτησον δὲ καὶ ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τὸ, ὁ1) πιστεύων εἰς αὐτὸν, οὐ κρίνεται. 1) Io. 3, 18.

Vers. 24. Ἀλλὰ — ζωήν. Θάνατον, οὐ τὸν2) ἐνταῦθά φησιν, ἀλλὰ τὸν ἐκεῖ, τουτέστι τὴν κόλασιν· ὥσπερ καὶ ζωὴν, τὴν ἀπόλαυσιν τὴν ἐκεῖ. μεταβὰς γὰρ ἀπὸ τῆς ἀπιστίας εἰς τὴν πίστιν, μεταβέβηκε λοιπὸν καὶ ἀπὸ τῆς κολάσεως τῶν ἀπίστων ἐπὶ τὴν ἀπόλαυσιν τῶν πιστῶν.

Vers. 25. Ἀμὴν — ζήσονται. Ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω, ὅτι ὥσπερ3) ὁ πατὴρ ἐγείρει τοὺς νεκροὺς καὶ ζωοποιεῖ, οὕτω καὶ ὁ υἱὸς, οὓς θέλει, ζωοποιεῖ· ἵνα μὴ δόξῃ κομπάζειν,3)] ἐπαγγέλλεται νῦν v) Io. 4, 21,

2) Hoc toto scholio caret Hentenius. Eius loco autem subiiciuntur haec: *Non condemnabitur in iudicio, nec punietur. Non negat autem, quin morituri sint credentes, sed de morte loquitur perpetua, similiter et de vita aeterna.*

2) Etiam hoc scholio caret Hentenius.

3) Hic rursus incipit conuenire Hentenius. Scriba ergo eius saltum fecerat ab κομπάζειν ad κομπάζειν, deinde vero, errore animaduerso, alia interposuit.

non longo post tempore viuificaturus sit mortuos, sermonemque opere comprobaturus. Ad Samaritanam quoque dicens similiter, Venit tempus, siue hora, pari modo addidit, Et nunc est, significans futurae rei propinquitatem.

Mortui autem audituri sunt vocem eius: quomodo? Simulac ipse voluerit, conuersa cuiusque anima ad proprium corpus, mortui qui audierint, vitam rursus in mundo viuent. Hic ergo, vbi dixit excelsa, seipsum Dei filium vocando, rursum sermonem obscurat, attexens humilia.

Vers. 26. *Sicut — semetipso.* Verbum dedit, humile est et dispensatorium. Habet autem vitam in semetipso, hoc est, ad modum fontis scaturire facit vitam.

Vers. 27. *Et — faciendi.* Iudicium eorum, quae ab vnoquoque in vita peracta sunt. Frequenter autem repetit Iudicium, magis eos exterrens, vt paulatim iudicem hunc esse credentes, ad eum accurrant, mansuetum sibi iudicem inde parantes.

Vers. 27. *Quia* — v. 28. *hoc.* Quia homo est, qui iudicium sumsit hominum, et praedicta de se ipso docuit, quae magna et non tantum supra hominem sunt, sed supra angelos quoque, et ad solum Deum pertinent, nolite mirari: praedictum est enim, quod etiam filius Dei sit: Non ergo offendi oportet: nam quae odiosa appa-

4) Pro, *Et diximus ibi causſam*, alia habet interpres.

5) Euthymius ergo sequitur distinctionem Chrysostomi, qui contra Paulum Samosatenum disputat. Vide Chrysost. T. VIII. p. 230. A. Huc spectat etiam scholium, quod ex Codice Vindobonensi edidit

οὐκ εἰς μακρὰν ζωοποιῆσαι νεκροὺς, καὶ τὸν λόγον ἔργῳ πιστώσασθαι. καὶ ἐπὶ τῆς σαμαρείτιδος δὲ ὁμοίως εἰρηκὼς, ὅτι x) ἔρχεται ὥρα, προσέθηκεν, ὅτι καὶ νῦν ἐστι. καὶ y) εἰρήκαμεν ἐκεῖ τὴν αἰτίαν. x) Io. 4, 23.

Οἱ νεκροὶ δὲ ἀκούσονται τῆς φωνῆς αὐτοῦ, πῶς; ἅμα τῷ θελῆσαι αὐτὸν, τῆς ἑκάστου ψυχῆς ἐπιστραφείσης εἰς τὸ ἴδιον σῶμα· καὶ οἱ ἀκούσαντες νεκροὶ, ζήσονται πάλιν τὴν ἐν τῷ κόσμῳ ζωήν. ὑψηλὰ οὖν εἰρηκὼς ἐνταῦθα, τῷ καλέσαι ἑαυτὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, πάλιν ἐπισκιάζει τὸν λόγον, προσπλέκων ταπεινά.

Vers. 26. Ὥσπερ — ἑαυτῷ. Τὸ ἔδωκε, ταπεινὸν καὶ οἰκονομικόν· ἔχει δὲ ζωὴν ἐν ἑαυτῷ, ἀντὶ τοῦ πηγάζει.

Vers. 27. Καὶ — ποιεῖν. Κρίσιν, τὴν τῶν βεβιωμένων ἑκάστῳ. συνεχῶς δὲ φέρει τὴν κρίσιν, ἐπὶ πλέον ἐκφοβῶν αὐτοὺς, ἵνα κατὰ μικρὸν πειθόμενοι, τοῦτον εἶναι κριτὴν, προσδεάμωσιν αὐτῷ, κατασκευάζοντες ἐντεῦθεν ἥμερον ἑαυτοῖς τὸν δικαστήν.

Vers. 27. Ὅτι — v. 28. τοῦτο. Διότι z) δὲ ἄνθρωπός ἐστιν, ὁ τὴν κρίσιν τῶν ἀνθρώπων λαβὼν, καὶ τὰ προρρηθέντα διδάξας περὶ ἑαυτοῦ, τὰ μεγάλα, καὶ μὴ μόνον ὑπὲρ ἄνθρωπον, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ ἄγγελον, καὶ μόνου ὄντα θεοῦ, μὴ θαυμάζετε τοῦτο. προείρηται γὰρ, ὅτι καὶ υἱὸς θεοῦ ἐστι. καὶ λοιπὸν δ' χρὴ σκανδαλίζεσθαι.

edidit ad h. l. Birchius. Confer etiam Theophylact. p. 632. A. Cyrilli explicatio T. IV, p. 235. 236. ambigua est. Credo, illum data opera fumum fecisse. Origenis, cuius ad hunc locum interpretatio intercidit, tamen T. IV. p. 359. et 360. ὅτι υἱὸς ἀνθρώπου ἐστὶν ad superiora refert, quae vulgaris est distinctio.

apparent propter humanae naturae humilitatem, ea appareant tolerabilia propter diuinae naturae celsitudinem. Deinde aliam quoque de seipso proponit tremendam et arcanam potestatem.

Vers. 28. *Quia* — v. 29. *condemnationis.* Tempus dicit consummationis seculi et vniuersalis iudicii: eos autem, qui sunt in monumentis, dicit mortuos, quos simul omnes repente ac virtute arcana coaptabit, animabit, ac excitabit voce sua, sine iussu, quo tunc per archangelum clamabit, In iussu, inquit, in voce archangeli, et in tuba Dei.

Atqui non omnes sunt in monumentis, sed ab his, qui sunt in monumentis, etiam eos significauit, qui non sunt in monumentis, ab his videlicet, qui naturaliter sepulti sunt, eos etiam, qui naturaliter sepulti non sunt. Ex monumentis autem prodibunt, hi quidem in resurrectionem vitae aeternae, illi vero in resurrectionem condemnationis: isti ad fruitionem sempiternam, illi ad supplicium perpetuum. Alibi autem dixit, Et abibunt hi in supplicium aeternum, iusti vero in vitam aeternam.

Vers. 30. *Non possum — iudico.* Quemadmodum superius de operando dicebat, Non potest filius a se facere quicquam, nisi quid viderit patrem facientem: ita et nunc de iudicando ait, Non possum ego a meipso facere quicquam, sicut audio iudico: hoc est, non iudico a meipso, sed sicut audio a patre, vel sicut pater: quod etiam aequalitatem ad patrem ac indifferentiam innuit. Sicut enim in superioribus Videre, ita et hic Audire, intelligendum est dispensatorie, et

*) Inclusa exciderunt. A.

ἃ γὰρ φορτικὰ φαίνεται, διὰ τὸ ταπεινὸν τῆς ἀνθρωπείας φύσεως, ταῦτα φορητὰ φαινέσθω, διὰ τὸ ὕψος τῆς θείας. εἶτα προστίθησι περὶ ἑαυτοῦ καὶ ἑτέραν φοβερὰν, καὶ ἄῤῥητον δύναμιν.

Vers. 28. Ὅτι — v. 29. κρίσεως. Ὥραν μὲν λέγει, τὸν καιρὸν τῆς συντελείας τοῦ κόσμου, τὸν τῆς παγκοσμίου κρίσεως. ἐν τοῖς μνημείοις δὲ, φησι, τοὺς νεκροὺς, ὃς ὁμοῦ πάντας ἀθρόον καὶ ἀῤῥήτῳ δυνάμει συμπήξει, καὶ ψυχώσει, καὶ ἐξαναστήσει ἡ φωνὴ αὐτοῦ, ἤτοι, τὸ κέλευσμα τὸ διὰ τοῦ ἀρχαγγέλου τηνικαῦτα φωνούμενον. ἐν κελεύσματι,[7]) γάρ φησιν, ἐν φωνῇ ἀρχαγγέλου, καὶ ἐν σάλπιγγι θεοῦ. y) 1 Thes. 4, 16.

Καὶ μὴν οἱ πάντες ἐν τοῖς μνημείοις εἰσὶν, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἐν τοῖς μνημείοις [ἐθήλωσε[7]) καὶ τοὺς ἐκ ἐν τοῖς μνημείοις,] ἀπὸ τῶν κατὰ φύσιν ταφέντων, καὶ τοὺς μὴ κατὰ φύσιν ταφέντας. ἐκ τῶν μνημείων δὲ πορεύσονται, οἱ μὲν, εἰς ἀνάστασιν ζωῆς αἰωνίου· οἱ δὲ, εἰς ἀνάστασιν κατακρίσεως· οἱ μὲν, εἰς τὸ ἀπολάυειν ἀεί· [οἱ δὲ,[7]) εἰς τὸ κολάζεσθαι ἀεί.] ἀλλαχοῦ δὲ ἔλεγε· καὶ[7]) ἀπελεύσονται οὗτοι εἰς κόλασιν αἰώνιον· οἱ δὲ δίκαιοι, εἰς ζωὴν αἰώνιον. z) Matt. 25, 46.

Vers. 30. Οὐ δύναμαι — κρίνω. Ὥσπερ ἀνωτέρω περὶ τοῦ ἐργάζεσθαι ἔλεγεν· οὐ[a]) δύναται ὁ υἱὸς ποιεῖν ἀφ' ἑαυτοῦ οὐδὲν, ἐὰν μή τι βλέπῃ τὸν πατέρα ποιοῦντα· οὕτω καὶ νῦν περὶ τοῦ κρίνειν φησίν· οὐ δύναμαι ἐγὼ ποιεῖν ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐδέν. καθὼς ἀκούω, κρίνω, τουτέστιν, οὐ κρίνω ἀπ' ἐμαυτοῦ, ἀλλὰ καθὼς ἀκούω παρὰ τοῦ πατρὸς, ἤγουν, ὡς ὁ πατὴρ, ὅπερ ὑποδηλοῖ τὸ πρὸς τὸν πατέρα ἴσον καὶ ἀπαράλλακτον. ὥσπερ γὰρ ἄνω τὸ βλέπειν· οὕτω κἀνταῦθα τὸ ἀκούειν κοινὸν a) Io. 5, 19.

7) Inclusa exciderunt. A.

et vt Deo conueniat. Siquidem neque videre ei opus est, neque audire, quum Deus nulla re indigeat.

Vers. 30. *Et — patris.* Iuste, inquit, iudico, quia non iudico secundum voluntatem meam, neque ego propriam habeo voluntatem, sed secundum patris voluntatem: nam illa etiam mea est: vna siquidem et eadem est patris et filii voluntas: si ergo pater iustus est iudex, et filius vtique iustus est iudex.

Oportet itaque in huiusmodi verbis, quae demissionem ac dispensationem significant, non ad ipsa tantum respicere, sed etiam ad causam ipsorum: in his enim causa est imbecillitas mentis audientium, et ne Deo contrarius videretur, sicut variis in locis diximus.

Vers. 31. *Si — verum.* Oportet eos, qui sacras legunt scripturas, intentionem loquentis habitumque audientis exquirere, tempora quoque ac loca aduertere, insuper idiomata obseruare: nec simpliciter et vno modo cuncta aggredi, si legitimos sensus velint deprehendere, et non in nudis manere verbis, ac falli circa electiones. Siquidem propositus statim campus thesaurum habet copiosum: habet autem hunc multa obrutum obscuritate. Quis enim repente turbari non posset audiens Christum dicentem, si ego testimonium perhibeo de me ipso, testimonium meum non est verum. Siquidem ipse dixit, Ego sum veritas: quod si veritas verum non loquitur, quisnam erit qui vera loquatur? Si quae de seipso testificatus est, vera non sunt, nobis omnino perit praedicationis

s) Hic addit A. τὸ ἐμόν. οὐδὲ γὰρ ἔχω θέλημα. Bis ergo idem scripsit.

οὐ οἰκονομικῶς μὲν, θεοπρεπῶς δέ. ἐ γὰρ δεῖται τῶ ἀκέσειν. ἀνενδεὴς γὰρ ὁ θεός.

Vers. 30. Καὶ — πατρός. Κρίνω δίκαια, φησι, διότι ἐ κρίνω κατὰ τὸ θέλημα τὸ ἐμόν. οὐδὲ γὰρ ἔχω θέλημα[8]) ἴδιον, ἀλλὰ κατὰ τὸ τῶ πατρός. τῶτο γὰρ καὶ ἐμόν. ἓν γὰρ καὶ τὸ αὐτὸ θέλημα πατρὸς καὶ υἱῶ. καὶ λοιπὸν, εἰ ὁ πατὴρ κριτὴς δίκαιος, καὶ ὁ υἱὸς ἄρα κριτὴς δίκαιος.

Χρὴ τοίνυν ἐπὶ τῶν τοιῶτων συγκαταβατικῶν τε καὶ οἰκονομικῶν ῥημάτων, μὴ πρὸς αὐτὰ βλέπειν μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ἐρρήθησαν. αἰτία γὰρ ἐπὶ τέτων, ἡ ἀσθένεια τῆς διανοίας τῶν ἀκουόντων, καὶ τὸ μὴ δοκεῖν αὐτὸν ἀντίθεον, ὡς διαφόρως εἰρήκαμεν.

Vers. 31. Ἐὰν — ἀληθής. Χρὴ τοὺς τὰς ἱερὰς γραφὰς ἀναγινώσκοντας. τόν τε σκοπὸν τῶ λέγοντος, καὶ τὴν ἕξιν τῶ ἀκούοντος ἐξετάζειν, καὶ καιροῖς καὶ τόποις ἔσιν, ὅτε προσέχειν, καὶ τὰ ἰδιώματα παρατηρεῖν, καὶ μὴ ἁπλῶς καὶ καθ' ἕνα τρόπον ἐπινεῦαι πάντα, εἰ βέλοιντο τὰ γνήσια νοήματα καταλαμβάνειν, καὶ μὴ ψιλοῖς τοῖς ῥήμασιν ἐναπομένειν, καὶ πλανᾶθαι κατὰ τοὺς αἱρετικούς. αὐτίκα γὰρ τὸ προκείμενον χωρίον ἔχει μὲν πολὺν θησαυρὸν, ἔχει δὲ τῶτον πολλῇ κατακεχωσμένον ἀσαφείᾳ. τίς γὰρ οὐκ ἂν εὐθέως θορυβηθείη, ἀκέων τῶ χριτῶ λέγοντος· ἐὰν ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἐμαυτῶ, ἡ μαρτυρία μου οὐκ ἔσιν ἀληθής. καὶ γὰρ αὐτὸς ἔλεγεν· ἐγώ[b]) εἰμι ἡ ἀλήθεια. καὶ ἐὰν ἡ ἀλήθεια οὐκ ἀληθεύῃ,[9]) τίς ἀληθεύσει; ἐὰν, ἃ περὶ ἑαυτῶ μεμαρτύρηκεν, ἔκ εἰσιν ἀληθῆ, πάντως οἴχεται ἡμῖν τὸ κεφάλαιον τῶ κηρύγματος. ἵνα

b) Io. 14, 6.

9) ἀληθεύσει. A.

tionis summa. Nam, vt caetera sinamus, quae sunt innumera et fidem contingentia: vbinam ponemus ea, quae paulo ante de seipso testificatus est, quod filius sit Dei, quod aequalis illi natura, potentia et voluntate: quod creator, quod viuificator, quod iudex aliaque similia?

Quid ergo dicendum est? Quod quia talia de seipso testificatus fuerat, cognouit Iudaeos habere in animo opponere se ei ac dicere, si tu testimonium perhibes de teipso, testimonium tuum non est verum. Nemo siquidem, qui de seipso fert testimonium, fide dignus est apud homines, propter suspicionem de nimio sui ipsius amore, ideo praeuenit ac dixit, quod illi dicturi erant, dicens, Si ego testimonium perhibeo de me ipso, testimonium meum non est verum, vt vobis apparet. Itaque testes adducit, etiam in hoc se demittens ad imbecillitatem illorum, et ex abundanti cautione silentium illis imponens.

Quod ergo ait, Testimonium meum non est verum, non quasi affirmando dixit, sed quod illi hoc dicere pararent. Quod autem haec ita se habeant, inde manifestum est. Quum enim in sequentibus loquutus fuisset dicens, Ego sum lux mundi: dicentibus pharisaeis, Tu de teipso testimonium perhibes, testimonium tuum non est verum, contradixit dicens, Etsi ego testimonium perhibeo de meipso, testimonium meum verum est. Manifestum ergo est, quod illud, oppositionis illorum erat, hoc autem intellectus eius. Siquidem illi putabant, eum non esse fide dignum, qui de se ipso ferret testimonium, vtpote hominem: ipse vero ediuerso sese fide dignum dixit, tanquam Deum. Primum itaque dissoluit excogitatam ipsorum oppositionem, dicens id, quod ipsi dicere parabant, et ostendens, quod cogita-

tiones

γὰρ ἐάσωμεν τἄλλα, μυρία ὄντα, καὶ συνεκτικὰ τῆς πίστεως, ποῦ θήσομεν, ἃ πρὸ βραχέος ἐμαρτύρησε περὶ ἑαυτοῦ· ὅτι υἱός ἐστι τοῦ θεοῦ, ὅτι ἴσος αὐτῷ κατὰ φύσιν καὶ δύναμιν καὶ θέλησιν, ὅτι δημιουργός, ὅτι ζωοποιός, ὅτι κριτὴς καὶ ὅσα τοιαῦτα.

Τί οὖν ἐστιν εἰπεῖν; ὅτι ἐπειδὴ τοιαῦτα περὶ ἑαυτοῦ μαρτυρήσας, ἔγνω τοὺς Ἰουδαίους ἐνθυμουμένους ἀντιθεῖναι καὶ εἰπεῖν· ὅτι[1]) ἐὰν σὺ μαρτυρεῖς περὶ[2]) σεαυτοῦ, ἡ μαρτυρία σου οὐκ ἔστιν ἀληθής. ἰδὼν γάρ, ἑαυτῷ μαρτυρῶν, ἀξιόπιστος ἐν ἀνθρώποις, διὰ ὑπόψιαν φιλαυτίας· προέλαβε, καὶ εἶπεν, ὃ ἔμελλον εἰπεῖν ἐκεῖνοι, λέγων· ἐὰν ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἐμαυτοῦ, ἡ μαρτυρία μου οὐκ ἔστιν ἀληθής, ὡς ὑμῖν δοκεῖ· καὶ λοιπὸν παράγει πάρτυρας, συγκαταβαίνων καὶ ταύτῃ τῇ ἀσθενείᾳ αὐτῶν, καὶ ἐκ περιουσίας ἐπισομίζων αὐτούς.

Ὥστε τὸ ἡ μαρτυρία μου οὐκ ἔστιν ἀληθής, οὐχ ὡς ἀποφαινόμενος εἶπεν, ἀλλ' ὡς ἐκείνων τοῦτο εἰπεῖν ἐνθυμουμένων. ὅτι δὲ ἀληθῆ ταῦτα, δῆλον ἐντεῦθεν. ἐπεὶ γὰρ προϊὼν ἐλάλησε λέγων· ἐγώ εἰμι[c]) τὸ φῶς τοῦ κόσμου καὶ τὰ ἑξῆς· εἰπόντων τῶν Φαρισαίων, σὺ[d]) περὶ σεαυτοῦ μαρτυρεῖς· ἡ μαρτυρία σου οὐκ ἔστιν ἀληθής· ἀντεῖπε, καὶν[e]) ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἐμαυτοῦ, ἀληθής ἐστιν ἡ μαρτυρία μου. πρόδηλον οὖν, ὅτι ἐκεῖνο μὲν τῆς ἐκείνων ἀντιθέσεως ἦν· τοῦτο δὲ, τῆς τούτου γνώμης. ἐκεῖνοι μὲν γὰρ ᾤοντο, μὴ ἀξιόπιστον αὐτὸν εἶναι περὶ ἑαυτοῦ μαρτυροῦντα, ὡς ἄνθρωπον· οὗτος δὲ τἐναντίον ἔλεγεν ἀξιόπιστον ἑαυτὸν, ὡς θεόν. πρῶτον μὲν οὖν κατέλυσε τὴν μελετωμένην ἀντίθεσιν αὐτῶν, εἰπὼν, ὅπερ εἰπεῖν ἐνεθυμοῦντο, καὶ δείξας, ὅτι γινώσκει τὰς διανοίας αὐτῶν· εἶτα

c) Io. 8, 12.
d) Io. 8, 13.
e) Io. 8, 14.

[1]) Et id sane infra 8, 13. ei opponunt.
[2]) περὶ ἑαυτοῦ. A.

tiones eorum cognoſceret. Deinde etiam teſtes adducit manifeſtos, et quibus contradici nequeat: Iohannem, opera propria, ac patrem. Primum autem ponit debilius teſtimonium puta Iohannis.

Verſ. 32. *Alius — me.* Scio hunc, inquit, quod apud omnes ſit fide dignus, nempe propheta Dei, et a Deo accipiens, quae loquitur. Deinde, ne quis opponat dicens, Quid ſi ad gratiam teſtimonium perhibuit? hanc etiam tollit obiectionem dicens:

Verſ. 33. *Vos — veritati.* In primordiis euangelii ſui poſt ſermonem de Deo habitum, dixit euangeliſta, Miſerunt Iudaei ab Ieroſolymis ſacerdotes et leuitas, vt interrogarent eum, Tu quis es? et caetera. Tunc ergo multa et magna teſtificatus eſt de Chriſto. Ideo nunc dicit, Vos miſiſtis ad Iohannem, interrogantes eum: non autem miſiſſetis, niſi eum fide dignum cognouiſſetis: teſtimonium ergo eius refellere non poteſtis.

Verſ. 34. *Ego — accipio.* Hoc eſt, humano teſtimonio non indigeo, quum ſim Deus. Et quomodo in teſtimonium adduxit Iohannem, qui homo erat? Primum quidem, quia teſtimonium eius non erat ipſius, ſed Dei. Ait enim, Qui miſit me ad baptizandum in aqua, ipſe mihi dixit. Deinde et aliam ponit cauſam. Vide enim.

Verſ. 34. *Sed — ſalui ſitis.* Non quod humano, inquit, egeam teſtimonio, ſed de Iohannis teſtimonio diſpenſatorie loquor: vt ei credentes, qui et eſt, et vobis apparet fide dignus, ſalui ſitis.

Verſ. 35.

εἶτα καὶ μάρτυρας παράγει σαφεῖς καὶ ἀναντιῤῥήτους τρεῖς, τὸν ἰωάννην, τὰ οἰκεῖα ἔργα, καὶ τὸν πατέρα. πρώτην δὲ τίθησι τὴν ἐλάττω μαρτυρίαν, τὴν ἰωάννου.

Verſ. 32. Ἄλλος — ἐμοῦ. Οἶδα τοῦτό, φησιν, διότι παρὰ πάντων ἔχει τὸ ἀξιόπιστον, ὡς προφήτης θεοῦ, καὶ ὑπὸ θεοῦ ἐνηχέμενος, οὐ φθέγγεται. εἶτα, ἵνα μὴ ἀντιθήσει τίς· τί οὖν, εἰ πρὸς χάριν μεμαρτύρηκε; προαναιρεῖ καὶ ταύτην τὴν ἀντίθεσιν, λέγων·

Verſ. 33. Ὑμεῖς — ἀληθείᾳ. Ἐν προοιμίοις, μετὰ τὴν θεολογίαν, φησὶν ὁ εὐαγγελιστής· ὅτε[3]) ἀπέστειλαν[f]) οἱ ἰουδαῖοι ἐξ ἱεροσολύμων f) Io. 1, 19.
ἱερεῖς καὶ λευίτας, ἵνα ἐρωτήσωσιν αὐτὸν, σὺ τίς εἶ; καὶ τὰ ἑξῆς· τότε οὖν ἐμαρτύρησε περὶ τοῦ χριστοῦ πολλὰ καὶ μεγάλα. διὰ τοῦτο λέγει νῦν, ὑμεῖς ἀπεστάλκατε πρὸς ἰωάννην ἐρωτῶντες· οὐκ ἂν δὲ ἀπεστείλατε, εἰ μὴ ἀξιόπιστον αὐτὸν ἐγινώσκετε. λοιπὸν οὖν ἐ δύνασθε παραγράψασθαι τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ.

Verſ. 34. Ἐγὼ — λαμβάνω. Τουτέστιν, οὐκ ἀνθρωπίνης μαρτυρίας δέομαι, θεὸς ὤν. καὶ πῶς τὸν ἰωάννην μάρτυρα παράγεις, ἄνθρωπον ὄντα; πρῶτα μὲν, διότι ἡ μαρτυρία αὐτοῦ, οὐκ ἦν αὐτοῦ, ἀλλὰ τοῦ θεοῦ. εἶπε γὰρ, ὅτι ὁ[g]) πέμ- g) Io. 1, 33.
ψας με βαπτίζειν ἐν ὕδατι, ἐκεῖνός μοι εἶπεν, ἔπειτα δὲ τίθησι καὶ ἄλλην αἰτίαν. ὅρα γάρ.

Verſ. 34. Ἀλλὰ — σωθῆτε. Οὐκ ἀνθρωπίνης μαρτυρίας δέομαι, φησιν, ἀλλὰ τὰ περὶ τῆς μαρτυρίας τοῦ ἰωάννου λέγω οἰκονομικῶς, ἵνα τῷ καὶ ὄντι, καὶ δοκοῦντι ὑμῖν ἀξιοπίστῳ πειθόμενοι, σωθῆτε.

Verſ. 35.

[3]) ὅτι. B.

Vers. 35. *Ille — lucens.* Lucerna accensa a diuino spiritu, et lucens his, qui in tenebris erant peccati. Lucernam autem eum vocauit, tanquam obscuratum excellenti lumine solis iustitiae. Ipse siquidem de Christo dicebat, Illum oportet crescere, me autem minui.

Aliam quoque ob causam appellauit eum lucernam, quia videlicet non ex se doctrinae lucem habebat, sed ex gratia sancti spiritus. De hoc autem, vt opinor, praedixit per os Dauid, Paraui lucernam Christo meo.

Vers. 35. *Vos — eius.* Obiurgat hos, quod non vsque ad finem studiose illum obseruauerint: voluistis, inquit, quodam tempore exultare in luce doctrinae illius, quando omnes vndique ad eum concurrebatis et postmodum refrixistis, quanquam hactenus illum admiramini: nisi enim refrixissetis, testimonio vtique illius credidissetis. Digni igitur estis, qui redarguamini, quod licet hunc fide dignum confiteamini, eius tamen testimonio non credideritis.

Vers. 36. *Ego — miserit.* Siquidem Iohannis testimonium poterat quispiam calumniari, tanquam ad gratiam factum: quanquam hoc vere dici non poterat aduersus virum, qui omni cum diligentia suo fungebatur munere, et apud omnes vehementi in admiratione habebatur: Verum opera omni suspicione libera, cunctorum ora contentiosa obturabant, pura paralytici confirmatio, caeteraque miracula: quum apud eos essent, qui curati erant, et plenam eis fidem faciebant. Opera, inquit, quae ego facio, testificantur de me, quod pater miserit me.

Non

Vers. 35. Ἐκεῖνος — φαίνων. Ὁ λύχνος, ὁ ἀνακαιόμενος τῷ πυρὶ τῷ θείου πνεύματος, καὶ φαίνων τοῖς ἐν τῷ σκότει τῆς ἁμαρτίας. λύχνον δὲ αὐτὸν ἐκάλεσεν, ὡς ἀμαυρωθέντα τῷ ὑπερβάλλοντι φωτὶ τῷ ἡλίου τῆς δικαιοσύνης. ἔφη γὰρ αὐτὸς περὶ τοῦ χριστοῦ· ὅτι ἐκεῖνον h) δεῖ αὐξάνειν, ἐμὲ δὲ ἐλαττοῦσθαι. h) Io. 3, 30.

Καὶ ἕτερος δὲ λύχνον αὐτὸν ὠνόμασεν, ὡς μὴ οἰκοθεν ἔχοντα τὸ φῶς τῆς διδασκαλίας, ἀλλ' ἐκ τῆς χάριτος τοῦ ἁγίου πνεύματος. οἶμαι δὲ, περὶ τούτου προεῖπε διὰ τοῦ δαυὶδ ὁ θεός· ἡτοίμασα i) λύχνον τῷ χριστῷ μου. i) Ps. 131, 17.

Vers. 35. Ὑμεῖς — αὐτοῦ. Καθάπτεται τούτων, ὡς μὴ μέχρι τέλους τηρησάντων αὐτῷ τὴν σπουδήν. ἠθελήσατε γάρ, φησιν, ἀγαλλιασθῆναι πρὸς καιρόν τινα ἐν τῷ φωτὶ τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ, ὅτε πανταχόθεν πάντες πρὸς αὐτὸν συνετρέχετε· εἶτα ἐψυχράνθητε, εἰ καὶ μέχρι νῦν θαυμάζετε τοῦτον. εἰ γὰρ μὴ ἐψυχράνθητε, πάντως ἂν ἐπιστεύσατε τῇ μαρτυρίᾳ αὐτοῦ· ἐλέγχεσθε οὖν, τὸν αὐτὸν καὶ ἀξιόπιστον ὁμολογοῦντες, καὶ μὴ πιστεύοντες τῇ μαρτυρίᾳ αὐτοῦ.

Vers. 36. Ἐγὼ — ἀπέσαλκε. Τὴν μὲν γὰρ τοῦ ἰωάννου μαρτυρίαν ἠδύνατό τις διαβαλεῖν, ὡς πρὸς χάριν γεγενημένην, καίτοι οὐδὲ τοῦτο ἐξῆν εἰπεῖν κατ' ἀνδρὸς μετὰ πάσης ἀκριβείας φιλοσοφοῦντος, καὶ σφόδρα θαυμαζομένου αὐτοῖς· τὰ δὲ ἔργα, πάσης ὑποψίας ἀπηλλαγμένα, πᾶν ἐμφράττει στόμα φιλόνεικον, ἤγουν k) ἡ τοῦ παραλύτου σύσφιγξις, καὶ τὰ λοιπὰ θαύματα· παρ' αὐτοῖς ὄντων δὴ τῶν θεραπευθέντων, καὶ πληροφορούντων αὐτούς. αὐτά, φησι, τὰ ἔργα, ἃ ἐγὼ ποιῶ, μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ, ὅτι ὁ πατήρ με ἀπέσαλκεν. k) Malim οἷον, pro ἤγουν.

Οὐκ

Non dixit autem, Testificantur, quod aequalis sim patri, sed, quod pater miserit me. Atqui et hoc, et illud testificabantur. Verum etsi maius erat, vt crederetur aequalis esse patri: minus tamen posuit, nempe id, quod tunc maxime intendebatur. Volebat namque primo credi, quod se Deus misisset: hoc enim credito, reliquum facilius erat ad credendum.

Sed quomodo opera testificabantur, quod Deus eum misisset? Testificabantur id, tanquam opera solius diuinae virtutis. Siquidem, qui Deo contrarius esset, huiusmodi facere non poterat: nam licet miraculis contradicere impudenter attentabant, sicut vigesimo secundo iuxta Matthaeum capite scriptum est, dicentes, Hic non eiicit daemonia, nisi per Beelzebul principem daemoniorum: sed ibi citius os illis obstruitur, et vane nugari conuincuntur.

Vers. 37. *Et — me.* Vbi de ipso testimonium perhibuit? In sequentibus significabit, quod in scripturis: quanquam etiam, dum baptizaretur, testimonium de eo perhibuit, dicens, Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacitum est. Et rursus, quum transformaretur. Sed quum baptizaretur, licet audierunt, dubitabant: quum autem transformaretur, ne audierunt quidem ipsi. Idcirco praetermissis huiusmodi testimoniis, ad scripturas eos transmittit, quas semper in manibus habebant, nec fas erat illis contradicere: sed hoc in progressu facit: nunc autem, ne expetant Dei testimonium a propria voce, et a propria persona dicentes, Neque vocem eius audiuimus vnquam, neque speciem eius vidimus: confitetur, quod illi dicturi erant, confitendo vero

5) *ei*, abest. A. mox idem habet πιστευθέν.

Οὐκ εἶπε δὲ μαρτυρεῖ, ὅτι ἴσός εἰμι τῷ πατρὶ, ἀλλ' ὅτι ὁ πατήρ με ἀπέσταλκε· καίτοι καὶ τοῦτο κἀκεῖνο ἐμαρτύρουν, ὅμως, εἰ [5]) καὶ μεῖζον ἦν τὸ πιστευθῆναι, ὅτι ἴσός ἐστι τῷ πατρὶ, ἀλλά γε τὸ ἧττον τέθεικεν, ὡς μάλιστα τηνικαῦτα σπεδαζόμενον. ἐβέλετο γὰρ πρῶτον πιστευθῆναι, ὅτι ὁ θεὸς ἀπέσταλεν αὐτόν. τότε γὰρ πιστευθέντος καὶ τὸ ἄλλο ῥᾴδιον ἦν.

Ἀλλὰ πῶς τὰ ἔργα ἐμαρτύρουν, ὅτι ὁ θεὸς αὐτὸν ἀπέσταλκεν; ὡς μόνης ἔργα θείας δυνάμεως. τοιαῦτα γὰρ ἀντίθεος ποιεῖν οὐκ ἠδύνατο. εἰ γὰρ καὶ τοῖς θαύμασιν ἀντεισπεῖν ἀναισχύντως ἐτόλμησαν, ὡς ἐν τῷ εἰκοστῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον ἱστόρηται, λέγοντες· οὗτος [k]) οὐκ ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια, εἰ μὴ ἐν τῷ βεελζεβὲλ, ἄρχοντι τῶν δαιμονίων· ἀλλ' οὖν ταχέως ἐπεξομίδησαν ἐκεῖ, καὶ μάτην φλυαρῆντες ἠλέγχθησαν. k) Matt. 12, 24.

Vers. 37. Καὶ — ἐμοῦ. Ποῦ μεμαρτύρηκε περὶ αὐτοῦ, δηλώσει προϊών, ὅτι ἐν ταῖς γραφαῖς. καὶ μὴν καὶ βαπτιζομένου μεμαρτύρηκε περὶ αὐτοῦ, λέγων· οὗτός [l]) ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ [6]) εὐδόκησα· καὶ αὖθις μεταμορφωμένου. ἀλλὰ βαπτιζομένου μὲν, εἰ καὶ ἤκουσαν, ἀμφέβαλλον· μεταμορφωμένου δὲ, οὐδὲ ἤκουσαν αὐτοί. διὰ τοῦτο τὰς τοιαύτας μαρτυρίας παραδραμὼν, πρὸς τὰς γραφὰς αὐτοὺς παραπέμπει, τὰς ἐν χερσὶν οὔσας ἀεὶ, καὶ ἀναντιῤῥήτους. ἀλλὰ τοῦτο μὲν ποιεῖ προϊών. νῦν δὲ, ἵνα μὴ ἀπαιτήσωσιν αὐτὸν αὐτόφωνον καὶ αὐτοπρόσωπον μαρτυρίαν τῷ θεῷ, λέγοντες· ὅτι ὅτε φωνὴν αὐτοῦ ἀκηκόαμεν πώποτε, ὅτε εἶδος αὐτοῦ ἑωράκαμεν· συνομολογῶ μὲν, ὃ ἔμελλον λέγειν· διὰ l) Matth. 3, 17.

6) ηὐδόκησα. A.

vero, ad rectam eos doctrinam reducit: dans intelligendum, quod neque vox sit apud Deum, neque species: siquidem haec corporum sunt, Deus autem incorporeae est naturae, aut potius supra corpus et supra naturam.

Vers. 37. *Neque — vidistis.* Atqui multi vocem eius frequenter audiuerunt, et speciem eius viderunt, sicut in scripturis de diuersis scritum est variis in locis. Sed vox illa et species fuit, non secundum Dei naturam, sed in hominis similitudine.

Vers. 38. *Et — vobis.* Et quid, inquit, dico de voce, quae propria ipsius vox esset, aut specie propriae ipsius personae, quum neque sermonem eius habeatis manentem in vobis, quem per legem ac prophetas loquutus est, et putatis, hunc vos habere manentem in vobis, et de ipso gloriamini. Deinde confirmat, quod dixit, hoc modo illud ostendens.

Vers. 38. *Quem enim — creditis.* Nam quum sermo, qui per legem datus est, ac prophetas clamet, quod pater filium suum miserit ad salutem vestram, et quod vos illi credere oporteat, vos autem huic, quem ille misit non creditis, omnino non auscultatis praedicto eius sermoni: quum autem illi non auscultetis, non habetis eum, siue donum ipsius: auolauit enim a vobis. Verum, ne dicant, Si ergo vocem eius non audiuimus, quomodo ille testificatus est de te, ait:

Vers. 39. *Scrutamini scripturas.* Legales ac propheticas, inde enim est testimonium a patre. Vide autem, quod non dixerit, Legite, sed Scrutamini: illi siquidem legebant, at non scrutabantur,

διὰ δὲ τῆ συνομολογεῖν, εἰς φιλόσοφον αὐτοὺς ἀνάγει δόγμα, διδοὺς νοεῖν, ὅτι ἔτε φωνὴ περὶ θεοῦ, ἔτε εἶδος. ταῦτα μὲν γὰρ σωμάτων εἰσίν· ὁ δὲ θεὸς ἀσώματος φύσις, μᾶλλον δὲ, ὑπερασώματος καὶ ὑπερφυής.

Verſ. 37. Οὔτε — ἑωράκατε. Καὶ μὴν πολλοὶ πολλάκις καὶ φωνὴν αὐτοῦ ἤκουσαν, καὶ εἶδος αὐτοῦ ἑωράκασιν, ὡς ἐν ταῖς γραφαῖς περὶ διαφόρων διαφόρως ἰσόρηται. ἀλλὰ φωνὴν καὶ εἶδος, ἃ κατὰ φύσιν θεῷ, καθ' ὁμοίωσιν δὲ ἀνθρώπε.

Verſ. 38. Καὶ — ὑμῖν. Καὶ τί λέγω, φησὶ, περὶ φωνῆς αὐτοφώνου καὶ εἴδους αὐτοπροσώπου; ἀλλ' οὐδὲ τὸν λόγον αὐτοῦ ἔχετε μένοντα ἐν ὑμῖν, τὸν διὰ νόμου καὶ προφητῶν λαληθέντα, εἰ καὶ οἴεσθε, τοῦτον ἔχειν μένοντα ἐν ὑμῖν, καὶ ἐπὶ τούτῳ σεμνύνεσθε. εἶτα κατασκευάζει, ὃ εἴρηκεν, ἀποδεικνύων αὐτό.

Verſ. 38. Ὅτι ὃν — πιστεύετε. Ἐπεὶ γὰρ ὁ μὲν διὰ νόμου καὶ προφητῶν δοθεὶς [7]) λόγος βοᾷ, ὅτι ὁ πατὴρ ἀπέσταλε τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἐπὶ σωτηρίᾳ ὑμῶν, καὶ ὅτι χρὴ ὑμᾶς τούτῳ πιστεύειν· ὑμεῖς δὲ, ὃν ἀπέσταλεν ἐκεῖνος, τούτῳ ἃ πιστεύετε· πάντως οὐ προσέχετε τῷ δηλωθέντι λόγῳ αὐτοῦ. μὴ προσέχοντες δὲ αὐτῷ, οὐκ ἔχετε αὐτόν, ἤγουν, τὴν χάριν αὐτοῦ. ἀπέπτη γὰρ ἀφ' ὑμῶν. ἵνα δὲ μὴ εἴπωσιν, ὅτι καὶ εἰ μὴ φωνὴν αὐτοῦ ἀκηκόαμεν, πῶς ἐμαρτύρησέ σοι, φησίν.

Verſ. 39. Ἐρευνᾶτε τὰς γραφάς. Τὰς νομικὰς καὶ προφητικάς. ἐκεῖθεν γὰρ ἡ παρὰ τοῦ πατρὸς [8]) μαρτυρία· ὅρα δὲ, πῶς οὐκ εἶπεν ἀναγινώσκετε, ἀλλ' ἐρευνᾶτε. ἀνεγίνωσκον μὲν γὰρ,

7) νόμος, pro λόγος. A.
8) σωτῆρος, pro πατρός. B.

tur, idcirco eos scrutari iubet: nam quum ea, quae de eo sunt, obscure scripta sint vtiliter et dispensatorie propter imbecillitatem progenitorum ipsorum, ne exciderent ad deorum multitudinem, iubet nunc eos fodere, vt ea quae alte in modum thesauri recondita sunt, possint inuenire.

Vers. 39. *Quia — habere.* Putatis habere, verum non habetis: quia superficietenus solum eas legentes, non inuenitis illum certum vitae aeternae fontem, qui est Christus. Quia ergo putatis in scripturis vitam aeternam habere, et propter dictam causam non habetis: scrutamini profunde, vt inuentam habeatis.

Vers. 39. *Et — me.* Testificantur, inquit, de me in persona patris, vtpote arcano modo a patre inspiratae his, qui eas scripserunt. Coniunctio Et, abundat, quod in Hebraico idiomate frequens est.

Vers. 40. *Et — habeatis.* Vitam videlicet sempiternam. Deinde, ne suspicarentur, quod amore gloriae talia diceret, ait.

Vers. 41. *Gloriam — accipio.* Non amans eam, aut ea indigens: neque enim sol lucernae lumine indiget. Verum quam ob causam haec dicebat? Vt omni modo ad fidem eos attraheret, per quam habituri essent vitam aeternam.

Vers. 42. *Sed — vobis.* Vos, inquit, tanquam Deum diligentes me repellitis, quod me ipsum faciam Deo aequalem: Sed mendacii arguimini: ego enim noui vos, quod Deum non diligatis. Quomodo? Quia de quo ille testimonium perhibet, et per Iohannem, et per opera, et per scriptu-

9) Forte τῶν θησαυρόν.

οὐκ ἠρεύνων δέ. διὰ τοῦτο κελεύει ἐρευνᾶν· ἐπεὶ γὰρ συνεσκίαστο τὰ περὶ αὐτοῦ γεγραμμένα, συμφερόντως καὶ οἰκονομικῶς, διὰ τὴν τῶν προγόνων αὐτῶν ἀσθένειαν, ἵνα μὴ ἐκπέσωσιν εἰς πολυθεΐαν, ἐπιτάττει νῦν διορύττειν, ἵνα τὰ ἐν τῷ βάθει κείμενα, καθάπερ τις θησαυρὸς, δυνηθῶσιν εὑρεῖν.

Vers. 39. Ὅτι — ἔχειν. Δοκεῖτε μὲν ἔχειν, οὐκ ἔχετε δὲ, διότι ἐπιπολαίως ταύτας ἀναγινώσκοντες, οὐχ εὑρίσκετε ταύτην, ἥτις ἐστὶν ὁ χριστὸς, ἡ πηγὴ τῆς αἰωνίου ζωῆς. ἐπεὶ οὖν δοκεῖτε μὲν ἀπὸ τῶν γραφῶν ζωὴν αἰώνιον ἔχειν, οὐκ ἔχετε δὲ, διὰ τὴν ἐνθεῖσαν αἰτίαν, λοιπὸν ἐρευνᾶτε ταύτας εἰς βάθος, ἵνα εὑρόντες ἔχητε.

Vers. 39. Καὶ — ἐμοῦ. Αἱ μαρτυροῦσαί, φησι, περὶ ἐμοῦ, προσώπῳ τοῦ πατρὸς, οἷα παρὰ τοῦ πατρὸς ἐμπνευσθεῖσαι ἀπορρήτως τοῖς γεγραφόσιν αὐτάς. περιττὸν δὲ ἐνταῦθα, τὸ καὶ, κατ' ἑβραϊκὸν ἰδίωμα.

Vers. 40. Καὶ — ἔχητε. Ζωὴν αἰώνιον, δηλονότι. εἶτα, ἵνα μὴ ὑπολάβωσιν, ὅτι φιλοδοξῶν λέγει τὰ τοιαῦτά, φησιν.

Vers. 41. Δόξαν — λαμβάνω. Οὐ φιλῶ, οἷα μὴ χρήζων αὐτῆς. εὐδὲ γὰρ ὁ ἥλιος δεῖται λυχνιαίου φωτός. καὶ τίνος ἕνεκεν τὰ τοιαῦτα ἔλεγεν; ἵνα παντοιοτρόπως ἐπιστρέψηται αὐτοὺς εἰς πίστιν, δι' ἧς ἔμελλον ἔχειν ζωὴν αἰώνιον.

Vers. 42. Ἀλλ' — ἑαυτοῖς. Ὑμεῖς μὲν, φησιν, ὡς δῆθεν ἀγαπῶντες τὸν θεὸν, ἀπωθεῖσθέ με, ὅτι ποιῶ ἐμαυτὸν ἴσον τῷ θεῷ· ἐλέγχεσθε δὲ ψευδόμενοι. ἔγνωκα γὰρ ὑμᾶς, ὅτι οὐκ ἀγαπᾶτε τὸν θεόν. πῶς; ὅτι περὶ ἐκείνου μαρτυρεῖ, καὶ διὰ τοῦ ἰωάννου, καὶ διὰ τῶν ἔργων,

scripturas, hunc vos non recipitis. Quemadmodum ergo primum arbitrati, quod essem Deo contrarius, me repellebatis: ita nunc, demonstrata a dictis testibus veritate, debuissetis accurrere. Sed frustra iactatis, quod Dei zelo me auersamini. Nam quum id inuidia faciatis, hoc modo istam occultare nitimini.

Vers. 43. *Ego — me.* Nomine patris mei, siue missus a patre meo, sicut ipse testatur et ego confiteor, et non suscipitis me.

Vers. 43. *Si — recipietis.* De Antichristo hoc dicit, qui veniet nomine proprio, siue a se ipso, tanquam ipse Deus esset, qui super omnes est. Taxat ergo impudentiam Iudaeorum, quod eum repellerent, quum se diceret, nosse Deum, et ab eo missum esse, nec conuinceretur Deo esse contrarius: illum vero, qui se diceret non nosse Deum, et a seipso venire se iactaret, ac manifestissime dignosceretur esse Deo contrarius, reciperent.

Deinde ponit et causam infidelitatis eorum, quod propter gloriae amorem non crederent: nolentes enim Christum supra se honorari a multitudine, obsurdescebant, et aures vltro claudebant ad veritatem: omniaque faciebant, ne a gloria, quam habebant apud multitudinem, exciderent.

Vers. 44. *Quomodo — accipitis?* Nam ipsa impedimento est.

Vers. 44. *Et — quaeritis?* Quam solam quaerere oportet, ea quae est ab hominibus posthabita, etsi vos contrarium faciatis. Postquam ergo vndique silentium illis imposuit, omnique venia

) προτιθέναι αὐτὸν ὑπό. A.

καὶ διὰ τῶν γραφῶν, τοῦτον ὑμεῖς ἐ προσίεσθε. ὥσπερ ἓν πρότερον, νομίζοντες εἶναί με ἀντίθεον, ἠλαύνετε· ἔτω νῦν, ὑπο τῶν εἰρημένων μαρτυριῶν ἀποδειχθείσης τῆς ἀληθείας, ὠφείλετε προσδραμεῖν. ἀλλὰ μάτην κομπάζετε δι' ἀγάπην τῦ θεῦ ἀποστρέφεσθαί με. διὰ βασκανίαν γὰρ τῦτο ποιῦντες, συσκιάζειν ταύτην ἐπιχειρεῖτε.

Vers. 43. Ἐγὼ — με. Ἐν τῷ ὀνόματι τῦ πατρός μου, ἦγουν, ἀποσταλεὶς παρὰ τῦ πατρός μου, ὡς αὐτός τε μαρτυρεῖ, κἀγὼ ὁμολογῶ, καὶ ἐ δέχεσθέ με.

Vers. 43. Ἐὰν — λήψεσθε. Περὶ τῦ ἀντιχρίστου τῦτό φησιν, ὃς ἐλεύσεται ἐν τῷ ὀνόματι τῷ ἰδίῳ, τουτέστιν, ἀφ' ἑαυτῦ, ὡς δῆθεν αὐτὸς ὢν ὁ ἐπὶ πάντων θεός. καθάπτεται οὖν τῆς ἀναισχυντίας τῶν Ἰουδαίων, ὡς αὐτὸν μὲν, τὸν λέγοντα εἰδέναι τὸν θεὸν, καὶ ὁμολογῦντα, ἀπεσκάλθαι παρ' αὐτῦ, καὶ μὴ ἐλεγχόμενον ἀντίθεον, ἀποσειομένων· τὸν δὲ φάσκοντα, μὴ εἰδέναι ἐκεῖνον, καὶ κομπάζοντα ἀφ' ἑαυτῦ ἥκειν, καὶ προδηλότατα διαγινωσκόμενον ἀντίθεον, προσίεμένων.

Εἶτα τίθησι καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ἀπιστίας αὐτῶν, ὅτι διὰ φιλοδοξίαν ἐ πιστεύουσι. μὴ θέλοντες γὰρ[1]) προτιμηθῆναι αὐτῶν ὑπὸ τῦ πλήθους τὸν χριστὸν, ἐκώφευον, καὶ ἔμυον ἑθελοσίως πρὸς τὴν ἀλήθειαν, καὶ πάντα ἐποίουν, ὑπὲρ τῦ μὴ ἐκπεσεῖν τῆς δόξης, ἣν ἔσχον παρὰ τῦ πλήθους.

Vers. 44. Πῶς — λαμβάνοντες; Ἐμποδίζει γὰρ αὕτη.

Vers. 44. Καὶ — ζητεῖτε; Ἣν μόνην ἔδει ζητεῖν, τῆς παρὰ ἀνθρώπων καταφρονῦντας, εἰ καὶ ὑμεῖς τοὐναντίον ποιεῖτε. πανταχόθεν τοίνυν ἐπισομίσας αὐτοὺς, καὶ ἀποδείξας πάσης

nia indignos esse demonstrauit, accusatorem deinceps illis adhibet, puta ipsum Mosem legislatorem eorum.

Vers. 45. *Num — patrem.* Iuxta vsitatam ac consuetam interrogationem est hic sermo, ac si dicat, Etsi me id oportebat facere, non tamen faciam, quia clemens sum.

Vers. 45. *Est — Mosis.* Vtpote non credentes his, quae de me scripsit: et ita nec illi credentes.

Vers. 45. *In — speratis.* Tanquam in ductorem populi, tutorem ac mediatorem in his, quae ad Deum sunt. Sicut autem de scripturis dicebat, Putatis in ipsis vitam aeternam habere: ita quoque nunc de Mose ait, In quem vos speratis. Nam ab his, quae ipsi sua ducebant, illos aggrediebatur.

Vers. 46. *Si — scripsit.* Si fide dignum eum duceretis, crederetis vtique mihi: vobis enim praecepit ille, vt me audiretis.

Vers. 47. *Si — credetis?* Si illius scriptis increduli estis, quem vehementer vos honorare ac laudare iactatis: quomodo meis verbis credetis, quem vehementer inhonoratis et contumeliis appetitis? Sicut ergo prius de Iohanne, quem admirari videbantur, conuicti sunt, quod eum despicerent: ita et nunc de Mose, cui credere sibi videbantur, ostendit, quod ei essent increduli: et sagaciter semper in caput illorum torquet, quaecunque pro ipsis facere videntur. Quis ergo transgressor est, isne, qui coaccusatorem habet ipsum legislatorem, an ii, qui illum habent contra se accusatorem?

Cap. VI.

συγγνώμης ἀναξίους, λοιπὸν ἐφίστησιν αὐτοῖς κατήγορον αὐτὸν τὸν μωϋσέα, τὸν νομοθέτην αὐτῶν.

Vers. 45. Μὴ — πατέρα. Κατ' ἐρώτησιν ἠθικὴν ὁ λόγος, ὅτι εἰ καὶ ἔδει με τοῦτο ποιῆσαι, ἀλλ' ἐ ποιήσω, ἀνεξίκακος ὤν.

Vers. 45. Ἔστιν — μωϋσῆς. Ὡς ἀπιστέντων, οἷς περὶ ἐμοῦ ἔγραψε, καὶ οὕτως ἀπειθέντων αὐτῷ.

Vers. 45. Εἰς — ἠλπίκατε. Ὡς εἰς δημαγωγὸν καὶ προστάτην καὶ μεσίτην τὰ πρὸς θεόν. ὥσπερ δὲ περὶ τῶν γραφῶν ἔλεγε· δοκεῖτε ἐν αὐταῖς ζωὴν αἰώνιον ἔχειν· ἔτω καὶ περὶ μωϋσέως φησίν· εἰς ὃν ἠλπίκατε. ἀπὸ τῶν οἰκείων χειρέμενος αὐτούς.

Vers. 46. Εἰ — ἔγραψεν. Εἰ πιστὸν ἐκεῖνον ἐνομίζετε, ἐπιστεύετε ἂν ἐμοί. ἐνετείλατο γὰρ ὑμῖν ἐμὲ ἀκούειν.

Vers. 47. Εἰ — πιστεύσετε; Εἰ ταῖς ἐκείνου συγγραφαῖς ἀπιστεῖτε, ὃν διαφερόντως τιμᾶν καὶ εὐφημεῖν κομπάζετε, πῶς τοῖς ἐμοῖς ῥήμασι πιστεύσετε, ὃν διαφερόντως ἀτιμάζετε καὶ βλασφημεῖτε; ὥσπερ οὖν πρότερον, ἐπὶ τῷ ἰωάννου, δοκοῦντας αὐτὸν θαυμάζειν, ἤλεγξε καταφρονοῦντας· ἔτω καὶ νῦν ἐπὶ τῷ μωϋσέως, δοκοῦντας αὐτῷ πιστεύειν, ἔδειξεν ἀπιστοῦντας· καὶ ἀεὶ εὐμηχάνως εἰς τὴν κεφαλὴν αὐτῶν περιτρέπει πάντα τὰ δοκοῦντα ὑπὲρ αὐτῶν. τίς ἂν παράνομος, ὁ συνήγορον ἔχων τὸν νομοθέτην, ἢ οἱ κατήγορον αὐτὸν ἔχοντες;

Cap. VI. v. 1. *Posthaec — Tiberiadis.* Mare Galilaeae, siue Tiberiadis. Nam stagnum Tiberiadis vocat mare Galilaeae, sicut in euangelio iuxta Matthaeum dictum est. Abiit autem illuc, cedens furori principum populi, accenso ob praedicta verba.

Vers. 2. *Et — qui infirmabantur.* Quare signa particularius non enumerat? Quia hic euangelista circa doctrinas et conciones ac dogmata magis versatur. Propter signa autem, non propter dogmata turba haec sequebatur, crassius affecta: illa vero, de qua apud Matthaeum, obstupescebat in doctrina eius.

Vers. 3. *Ascendit — suis.* Ascendit in montem, docens nos requiescere a tumultu ac turbatione, quae in medio populi est. Nam ad philosophiam sacram apta est solitudo.

Frequenter quoque solus ipse montem petit, et pernoctans orat, docens nos, quod eum, qui maxime ad Deum accedit, oporteat ab omni liberum esse turbatione, et locum inquirere liberum a tumultu et turbatione.

Vers. 4. *Instabat autem — Iudaeorum.* Et quomodo non ascendit et ipse ad diem festum, sed quum omnes Ierosolyma proficiscerentur, ipse vadit in Galilaeam, nec solus ipse, sed et discipulos adducit? Quia figuratiuam legem tacite iam dissoluebat, occasione sumta ab inuidia Iudaeorum. Non post longum enim tempus finem erat impositurus figuratiuo paschae, vero deinceps tradito.

Cap.

*) ἠκολέθει. A.

Cap. VI. v. 1. Μετὰ ταῦτα — τιβεριάδος. Τῆς θαλάσσης τῆς γαλιλαίας, ἤτοι, τῆς τιβεριάδος. θάλασσαν γὰρ τῆς γαλιλαίας, τὴν τιβεριάδα λίμνην φησὶν, ὡς ἐν τῷ κατὰ ματθαῖον δεδήλωται. ἀπῆλθε δὲ ἐκεῖ, ὑπεξισάμενος τῷ θυμῷ τῶν ἀρχόντων τὸ λαὸ, ἀπὸ τῶν εἰρημένων λόγων ἀναφθέντι.

Vers. 2. Καὶ — ἀθενέντων. Διατί ἐκ ἀπαγγέλλει κατ' εἶδος τὰ σημεῖα; διότι ὁ εὐαγγελιςὴς οὗτος περὶ τὰς διδασκαλίας, καὶ δημηγορίας, καὶ τὰ δόγματα μᾶλλον καταγίνεται. διὰ τὰ σημεῖα δὲ, καὶ ἐ διὰ τὰς διδασκαλίας, ὁ ὄχλος οὗτος ἠκολόθησε,[2]) παχύτερον διακείμενος· ὁ δὲ παρὰ τῷ ματθαίῳ,[m]) ἐξεπλήσσετο ἐπὶ τῇ διδαχῇ τὸ σωτῆρος. m) Matt. 7, 28. 22, 33.

Vers. 3. Ἀνῆλθε — αὐτὸ. Ἀνῆλθεν εἰς τὸ ὄρος, παιδεύων ἡμᾶς διαναπάυεθαι ἀπὸ τῶν θορύβων καὶ τῆς ἐν μέσῳ ταραχῆς. ἐπιτήδειον γὰρ πρὸς φιλοσοφίαν ἡ ἐρημία.

Πολλάκις δὲ καὶ μόνος αὐτὸς τὸ ὄρος καταλαμβάνει, καὶ διανυκτερέυει, καὶ εὔχεται, διδάσκων ἡμᾶς, ὅτι δεῖ τὸν μάλιςα θεῷ προσιόντα πάσης ἀπηλλάχθαι ταραχῆς, καὶ τόπον ἐπιζητεῖν καθαρὸν θορύβε καὶ ταραχῆς.

Vers. 4. Ἦν δὲ ἐγγὺς — ἰουδαίων. Καὶ πῶς ἐκ ἀναβαίνει καὶ αὐτὸς εἰς τὴν ἑορτὴν, ἀλλὰ πάντων ἐπειγομένων εἰς τὰ ἱεροσόλυμα, αὐτὸς ἔρχεται εἰς τὴν γαλιλαίαν; καὶ ἐκ αὐτὸς μόνος, ἀλλὰ καὶ τοὺς μαθητὰς ἐπαγόμενος; διότι ἠρέμα λοιπὸν ὑπεξέλυε τὸν τυπικὸν νόμον, ἀφορμὴν λαμβάνων ἀπὸ τὲ φθόνου τῶν ἰουδαίων. καὶ γὰρ ἐκ εἰς μακρὰν ἔμελλε παυθῆναι τὸ τυπικὸν πάσχα, παραδιδομένου λοιπὸν τῷ ἀληθινῷ.

Cap. VIII. De quinque panibus.

Vers. 5. *Quum sustulisset ergo — isti?* Dictum est de his in fine vigesimi quinti capitis euangelii iuxta Matthaeum, vbi habetur, Iesus autem dixit eis: Non est illis necesse egredi, date vos illis, quod edant.

Vers. 6. *Hoc — quid esset facturus.* Ibi quoque de hoc disputatum est. Quod autem ait, Tentans eum, humano quidem modo intelligitur iuxta datam ibi enarrationem: diuino autem modo, vt tantundem sit, ac si dicatur, In desperationem de remedio eum coniiciens: vt desperationem fassus, diligentius cognosceret, fuisse miraculum, quod ipse facturus erat: nam si vtcunque factum esset, nequaquam tale apparuisset. Siquidem tanquam Deus nouerat, quid responsurus esset Philippus.

Aiunt autem quidam, quod Deus aliquem tentare dicitur duobus modis: vel vt imbecillitatem eius arguat, sicut nunc in Philippo: vel vt illius fortitudinem ostendat, quemadmodum olim in Abraham: scriptum est enim, quod etiam tentauerit Deus Abraham, quum offerre ei filium suum in holocaustum praecepit.

Vers. 7. *Respondit — accipiat.* Vide imbecillitatem mentis Philippi, qui virtutem diuinitatis eius intelligere non poterat.

Vers. 8. *Dicit* — v. 9. *multos?* Vigesimo sexto capite euangelii iuxta Matthaeum etiam de hoc disputatum est. Excelsiorem itaque mentem

3) αὐτῷ. A.
4) Inclusa exciderunt. A. mox legitur ibidem δείξει et ἀνδρίων.

Κεφ. Η. Περὶ τῶν πέντε ἄρτων καὶ τῶν δύο ἰχθύων.

Vers. 5. Ἐπάρας οὖν — οὗτοι; Εἰρηται περὶ τούτων ἐν τῷ τέλει τῆ εἰκοστῆ πέμπτου κεφαλαίου τῆ κατὰ ματθαῖον, ἔνθα κεῖται, τὸ ὁ δὲ [n]) ἰησοῦς εἶπεν [3]) αὐτοῖς, ἃ χρείαν ἔχουσιν ἀπ- n) Matt. 14, 16.
ελθεῖν, δότε αὐτοῖς ὑμεῖς φαγεῖν.

Vers. 6. Τοῦτο — τί ἔμελλε ποιεῖν. Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτου διασεσάφηται. τὸ δὲ πειράζων αὐτὸν, ἀνθρωποπρεπῶς μὲν νοεῖται, κατὰ τὴν ἐκεῖ ῥηθεῖσαν ἐξήγησιν· θεοπρεπῶς δὲ, ἀντὶ τοῦ εἰς ἀπορίαν ἐμβάλλων αὐτὸν, ἵνα τὴν ἀπορίαν ὁμολογήσας, ἀκριβέστερον καταμάθῃ τοῦ μέλλοντος γενέσθαι θαύματος τὸ μέγεθος. εἰ γὰρ ἁπλῶς ἐγένετο, ἐκ ἂν ἐφάνη τηλικοῦτον. ὡς θεὸς γὰρ ἐγίνωσκε, τί ἔμελλεν ὁ φίλιππος ἀποκριθῆναι.

Φασὶ δέ τινες, ὅτι λέγεται ὁ θεὸς πειράζειν τινὰ κατὰ δύο τρόπους, ἢ ἵνα [ἐλέγξῃ [o]) τὴν ἀσθένειαν αὐτοῦ, ὥσπερ νῦν ἐπὶ τοῦ φιλίππου, ἢ ἵνα] δείξῃ τὴν ἀνδρείαν αὐτοῦ, ὥσπερ πάλαι ἐπὶ τοῦ ἀβραάμ. γέγραπται γὰρ, ὅτι καὶ ἐπείραζεν [o]) o) Gen. 22, 1.
ὁ θεὸς τὸν ἀβραάμ, ὅτε δηλαδὴ ἀνενεγκεῖν αὐτῷ τὸν υἱὸν αὐτοῦ εἰς ὁλοκάρπωσιν [5]) ἐνετέλλετο.

Vers. 7. Ἀπεκρίθη — λάβῃ. Ὅρα τὴν ἀσθένειαν τῆς διανοίας τοῦ φιλίππου, μὴ δυνηθέντος ἐννοῆσαι τὴν δύναμιν τῆς θεότητος αὐτοῦ.

Vers. 8. Λέγει — v. 9. τοσούτους; Ἐν τῷ εἰκοστῷ ἕκτῳ κεφαλαίῳ τοῦ [6]) ματθαίου καὶ περὶ τούτου διείληπται. ὑψηλοτέραν μὲν οὖν ἔσχε διά-

5) ἐντέλλεται. A.
6) τῆ κατὰ ματθαῖον. A.

tem habebat Andreas quam Philippus: ad id tamen, quod perfectum erat, non attingebat. Cogitabat enim, quod ex paucioribus pauciora faceret, ex pluribus autem plura. Ideo etiam addebat, Sed haec, quid sunt inter tam multos?

Vers. 10. *Dixit — quinquies mille.* Praedicto capite latius de his dictum est. Non sunt autem turbati discipuli, sed protinus cognito, quod miraculum operaturus esset, absque vlla haesitantia obediuerunt.

Vers. 11. *Accepit — volebant.* In eo capite etiam de his inuenies.

Vers. 12. *Vt — v. 23. qui comederant.* Similiter et de his. Iussit autem colligi, quae superfuerant, non ostentationis gratia, sed ne phantasia appareret, quod factum erat. Ex subiecta autem materia et panes multiplicauit et pisces: non, quod materia indigeret: sicut neque post resurrectionem opus illi fuit materia, sed vt ora Marcioniſtarum obstrueret, qui creaturam calumniantur delirantes, asserendo non esse a Deo factam.

Vers. 14. *Illi — mundum.* O manifestam gulositatem! quum innumera prius vidissent, quae hoc erant mirabiliora, nihil tale confessi sunt: quum autem impleti sunt, tunc hunc esse prophetam dixerunt, qui ex Mosis promissione ab eis expectabatur.

Vers. 15. *Iesus — solus.* Papae! quanta est gulae tyrannis, quanta est mentis istorum leuitas ac mutabilitas? repleto enim ventre omnia illis erat, et propheta et regno dignus. Christus vero

7) ποιήσει, addit. A.

διάνοιαν ὁ ἀνδρέας παρὰ τὸν φίλιππον· οὐκ ἔφθασε δὲ πρὸς τὸ τέλειον. ἐνόμισε γὰρ, ὅτι ἀπὸ μὲν ἐλαττόνων ἐλάττονα ποιήσει· ἀπὸ δὲ πλειόνων πλείονα.[7]) διὰ τοῦτο προσέθηκεν· ἀλλὰ ταῦτα τί ἐστιν εἰς τοσούτους;

Vers. 10. Εἶπε — πεντακισχίλιοι. Ἐν τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ πλατύτερον περὶ τούτων εἴρηται. οὐκ ἐθορυβήθησαν δὲ οἱ μαθηταὶ, ἀλλ' αὐτίκα γνόντες, ὅτι θαυματουργῆσαι μέλλει, ἀδιστάκτως ὑπήκουσαν.

Vers. 11. Ἔλαβε — ἤθελον. Ἐν ἐκείνῳ καὶ περὶ τούτων εὑρήσεις.

Vers. 12. Ὡς — v. 13. βεβρωκόσιν. Ὁμοίως καὶ περὶ τούτων. ἐκέλευσε δὲ συναγαγεῖν τὰ περισσεύσαντα, οὐκ ἐπιδείξεως ἕνεκεν, ἀλλ' ἵνα μὴ δόξῃ φαντασία τις τὸ γενόμενον. ἐξ ὑποκειμένης δὲ ὕλης ἐπλήθυνε καὶ τοὺς ἄρτους καὶ τοὺς ἰχθύας, δι' αὐτό τε τοῦτο, καὶ ἵνα ἐμφράγῃ τὰ σώματα τῶν[8]) μαρκιωνιστῶν, οἵτινες διαβάλλουσι τὴν κτίσιν, λῆρος ὄντες, ὅτι οὐκ ἔστιν αὕτη ποίημα τοῦ θεοῦ.

Vers. 14. Οἱ — κόσμον. Ὦ προδήλου γαστριμαργίας! μυρία μὲν πρότερον θαυμασότερα τότε θεασάμενοι, οὐδὲν τοιοῦτον ὡμολόγησαν· ὅτε δὲ ἐνεπλήθησαν, τότε τοῦτον εἶναι τὸν προφήτην ἔλεγον, τὸν προσδοκώμενον αὐτοῖς ἀπὸ τῆς μωϋσέως ἐπαγγελίας.

Vers. 15. Ἰησοῦς — μόνος. Βαβαὶ, πόση τῆς γαστριμαργίας ἡ τυραννὶς! πόση τῆς γνώμης τούτων ἡ εὐκολία! τῆς γαστρὸς γὰρ ἐμπλησθείσης, πάντα ἦν αὐτοῖς,[9]) καὶ προφήτης, καὶ βασι-

[8]) μαρκιανισῶν. A.
[9]) αὐτός. A.

vero fugit: ostendens, fugiendas esse dignitates humanas, ac terrenos honores, et despiciendos esse, qui hic clari sunt.

Atqui propheta dixit, Ecce rex tuus venit tibi mansuetus. Sed regnum dixit coeleste, de quo ipse quoque Christus ait, Regnum meum non est ex hoc mundo.

Cap. IX. De ambulatione in mari.

Vers. 16. *At vbi* — v. 17. *Capernaum.* Descenderunt non sponte sua, sed ab eo coacti. Dixit enim Matthaeus praedicto vicesimo sexto capite, statimque compulit Iesus discipulos, vt conscenderent nauigium, et se praecederent in vlteriorem ripam, donec dimisisset turbas: quumque dimisisset turbas, ascendit in montem seorsim ad orandum. Facta autem vespera solus erat illic.

Horum omnium causas ibi significauimus, et illas lege: in quibus tamen omissum est, quod postquam turbas dimisisset, cum stupore signum admirati sunt, vbi ad se mente rediissent, et reuerti decreuerunt ac rapere eum, vt crearent ipsum regem.

Vers. 17. *Et iam tenebrae* — v. 21. *ibant.* Non venerat ad eos, hoc est, non apparuerat eis, sicut postmodum fecit, sed permisit eos tentari. In fine autem praememorati vigesimi sexti capitis euangelii secundum Matthaeum, et vigesimo septimo de his omnibus inuenies. Quae vero sequuntur, praetermisit Iohannes, vtpote ab aliis conscripta. Itaque ea scribit, quae ab aliis omissa erant.

Nos

*) παρεαθέντα. A.

βασιλείας ἄξιος. ὁ δὲ χριστὸς φεύγει, παιδεύων φεύγειν τὰ ἀνθρώπινα ἀξιώματα, καὶ τὰς γηΐνας τιμὰς, καὶ καταφρονεῖν τῶν ἐνταῦθα λαμπρῶν.

Καὶ μὴν ὁ προφήτης εἶπεν· ἰδοὺ p) ὁ βασι- p) Zach. 9, 9.
λεύς σου ἔρχεταί σοι πραΰς. ἀλλὰ βασιλείαν εἶπε, τὴν ἐράνιον, περὶ ἧς καὶ αὐτὸς ἔλεγεν ὁ χριστός· ἡ βασιλεία q) ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου q) Io. 18, 36.
τούτου.

Κεφ. Θ. Περὶ τοῦ ἐν θαλάσσῃ περιπάτου.

Vers. 16. Ὡς δὲ — v. 17. καπερναούμ. Κατέβησαν οὐχ ἑκόντες, ἀλλ' ἀναγκαζόμενοι ὑπ' αὐτοῦ. εἴρηκε γὰρ ὁ ματθαῖος ἐν τῷ ῥηθέντι εἰκοστῷ ἕκτῳ κεφαλαίῳ, ὅτι καὶ r) εὐθέως ἠνάγκασεν r) Matt. 14, 22. 23.
ὁ ἰησοῦς τοὺς μαθητὰς, ἐμβῆναι εἰς τὸ πλοῖον, καὶ προάγειν αὐτὸν εἰς τὸ πέραν, ἕως ἂν ἀπολύσῃ τοὺς ὄχλους. καὶ ἀπολύσας τοὺς ὄχλους, ἀνέβη εἰς τὸ ὄρος κατιδίαν προσεύξασθαι. ὀψίας δὲ γενομένης, ἦν ἐκεῖ μόνος.

Τούτων δὲ πάντων τὰς αἰτίας ἐδηλώσαμεν ἐκεῖ. καὶ ἀναγνῶθι ταύτας. ἐπίσηπον δὲ, ὅτι μεθὸ ἀπέλυσεν αὐτοὺς, ὑπερεξεπλάγησαν τὸ σημεῖον, καθ' ἑαυτοὺς γενόμενοι, καὶ λοιπὸν ἐβελεύσαντο γραφῆναι, καὶ ἁρπάσαι αὐτὸν, ἵνα ποιήσωσιν αὐτὸν βασιλέα.

Vers. 17. Καὶ σκοτία ἤδη — v. 21. ὑπῆγον. Οὐκ ἐλήλυθει πρὸς αὐτοὺς, ἀντὶ τοῦ, ἐκ ἐπεφάνη αὐτοῖς, ὡς ἐποίησεν ὕστερον· ἀλλ' ἀφῆκεν αὐτοὺς πειράζεσθαι. ἐν τῷ τέλει δὲ τοῦ προμνημονευθέντος εἰκοστοῦ ἕκτου κεφαλαίου, καὶ ἐν τῷ εἰκοστῷ ἑβδόμῳ περὶ πάντων τούτων εὑρήσεις. τὰ ἑξῆς δὲ παρῆκεν ὁ ἰωάννης, ὡς τοῖς ἄλλοις ἱστορηθέντα. καὶ λοιπὸν ἱστορεῖ τὰ ἐκείνοις t) παρεδέντα.

Nos ergo alios enarratores sequuti, ostendimus hanc fuisse deambulationem super mare, quam Matthaeus et Marcus scripserunt.

Chrysostomus vero coniectans ait hanc aliam fuisse ab illa: verisimile enim esse, quod illa prius fuerit. Deinde post aliquot dies turbae decreuerunt, vt raperent eum, veluti dictum est: quo cognito rursus Christus in montem discessit cum discipulis, ibique solus secessit, siue in quiete fuit: discipuli vero inde descenderunt ad mare, de hoc admoniti: et conscensa naui venerunt Capernaum, putantes, eum pedestri itinere venturum: sed rursum non multo post in mari ad illos venit: et propter hoc, inquit, euangelista ait, Et iam tenebrae erant, nec venerat ad eos Iesus: ac deinceps accidisse dicit reliqua, sicut hic scripsit: et in illa quidem deambulatione exterritos discipulos exclamasse, in hac vero solum timuisse, quod timor iam assuetudine minor fuerit. Et ibi quum dixisset, Ego sum, nolite timere, nondum certiores factos fuisse, ideoque Petrus dicebat: Domine, si tu es, iube vt ego veniam ad te super aquas: hic autem protinus certiores factos esse, quod iam assueti essent. Et tunc non quieuit ventus donec ingressus esset in nauim: nunc vero, vbi tantum loquutus est, facta est tranquillitas: et ne nauim quidem ingressus est, sed quum vellent eum in nauim accipere, repente nauis peruenit ad terram, et ipse post illam.

Vers. 22. *Sequenti die* — v. 24. *Iesum.* Turbam, quae stabat ad mare, dicit eos, qui venerant,

[2]) Tom. VIII. p. 255. D.

Ἡμεῖς μὲν οὖν τοῖς ἄλλοις ἐξηγηταῖς ἀκολουθήσαντες, ἀπεδείξαμεν τὸν αὐτὸν εἶναι ἐπὶ τῆς θαλάσσης περίπατον, ὃν ὁ ματθαῖος καὶ ὁ μάρκος r) ἀνέγραψαν. r) Marc. 6, 47. seqq.

Ὁ δὲ 2) χρυσόστομος ἰσχαζόμενός φησιν, ἕτερον εἶναι τοῦτον παρ' ἐκεῖνον. εἰκὸς γὰρ, ἐκεῖνον γενέσθαι πρότερον· εἶτα μεθ' ἡμέρας τινὰς τοὺς ὄχλους βουλεύσασθαι ἁρπάσαι αὐτὸν, ὡς εἴρηται, καὶ λοιπὸν, γνόντα τοῦτο τὸν ἰησοῦν, αὖθις διαπεράσαι πρὸς τὸ ὄρος μετὰ τῶν μαθητῶν, καὶ ἀναχωρῆσαι ἐκεῖ μόνον, ἥτουν, ἡσυχάσαι μόνον· τοὺς δὲ μαθητὰς ἐκεῖθεν καταβῆναι ἐπὶ τὴν θάλασσαν, προτραπέντας τοῦτο, καὶ ἐμβάντας εἰς τὸ πλοῖον, ἔρχεσθαι πρὸς τὴν καπερναοὺμ, οἰομένους, αὐτὸν πεζεῦσαι πάλιν ἐπὶ τῆς θαλάσσης, καὶ ἐλθεῖν πρὸς αὐτοὺς ἐκ εἰς μακράν· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τὸν εὐαγγελιστὴν εἰπεῖν, ὅτι καὶ t) σκοτία ἤδη ἐγεγόνει, καὶ οὐκ ἐληλύθει πρὸς αὐτοὺς ὁ ἰησοῦς, καὶ τὰ λοιπὰ γενέσθαι, καθὼς οὗτος ἔγραψε. καὶ ἐπὶ μὲν ἐκείνου τοῦ περιπάτου τοὺς μαθητὰς φοβηθέντας ἀνακραγεῖν· ἐπὶ δὲ τούτου, φοβηθῆναι μόνον, ἐλάττονος φόβου γενομένου, διὰ τὴν ἤδη συνήθειαν· καὶ ἐκεῖ μὲν, εἰπόντος· ἐγώ u) εἰμι, μὴ φοβεῖσθε, ἵνα ἐπληροφορήθησαν· διὸ καὶ ὁ πέτρος ἔλεγεν, κύριε, x) εἰ σὺ εἶ, κέλευσόν με πρὸς σὲ ἐλθεῖν ἐπὶ τὰ ὕδατα· ἐνταῦθα δὲ εὐθέως ἐπληροφορήθησαν, ἐθάδες λοιπὸν γενόμενοι· καὶ τότε μὲν ἐκ ἐκόπασεν ὁ ἄνεμος, ἄχρις ἂν εἰσῆλθεν εἰς τὸ πλοῖον· νῦν δὲ φωνήσαντος μόνου, γαλήνη γέγονε· καὶ εὐθὲ εἰσῆλθεν εἰς τὸ πλοῖον, ἀλλὰ θελόντων λαβεῖν αὐτὸν, αὐτό τε εἰς τὴν γῆν ἐξῆλθε, καὶ αὐτὸς ὀπίσω αὐτοῦ. t) Io. 6, 17. u) Matt. 14, 27. x) Matt. 14, 28.

Vers. 22. Τῇ ἐπαύριον — v. 24. ἰησοῦν.

Ὄχλον ἑστηκότα πέραν τῆς θαλάσσης λέγει,

nerant, vt raptum ipsum crearent regem: nam quum illum non inuenissent, stabant in littore cogitantes, quid actum esset. Videtur ergo mancus esse hic sermo: nam quum illum nondum quiescere fecerit euangelista, rursus aliunde incepit dicens: Vbi ergo vidit turba, quod Iesus non esset ibi et caetera. Est autem forma haec abbreuiationis.

Quod autem sequitur, Aliae vero superuenerant nauiculae a Tiberiade iuxta locum, vbi comederant panem, postquam gratias egerat dominus, interloquutio est ad significandum, quod postmodum illae venerint: tandem enim desperantes suspicati sunt, quod pedestri itinere circa mare abiisset: ideo et ipsi venerunt Capernaum quaerentes eum: nam ibi plurimum diuersari solet.

Vers. 25. *Quumque inuenissent — venisti?* Non interrogauerunt eum, quo modo venisset, vt tantum signum discerent, neque de regno dixerunt, sed his relictis coeperunt assentari dicentes, Quando huc venisti, ignorans, quod nos a te penderemus? Assentabantur autem, vt mensam iterum eis apponeret: nam semel satiati, et ligurientes, caeteris omnibus iam consumtis, de secundariis cogitabant: quanquam non omnes in similibus deliquerant. πέραν vero (sicut et trans latine) dicitur de vtroque terminorum maris directe oppositorum, significante huiusmodi vocabulo nunc hoc littus, nunc vero illud.

Vers. 26. *Respondit — saturati estis.* Non expedit, vbique mansuetum esse ac lenem, sed quum discipulus crassus ac segnis fuerit, tunc praeceptori opus est stimulo ac sermone obiurgatorio ad tangendum et excitandum illum, quod hic

a) ἰησοῦ, pro κυρίου. A.
b) οὖν, abest. A.

τοὺς ἐλθόντας ἁρπάσαι αὐτὸν, ἵνα ποιήσωσιν αὐτὸν βασιλέα. μὴ εὑρόντες γὰρ αὐτὸν, ἵσαντο ἐν τῷ αἰγιαλῷ, διαλογιζόμενοι, τί γέγονε. δοκεῖ οὖν ἐλλείπειν ὁ λόγος. μήπω γὰρ ἀναπαύσας τὸν ὁ εὐαγγελιστὴς, αὖθις ἐτέρωθεν ἤρξατο, εἰπών· ὅτε οὖν εἶδεν ὁ ὄχλος, ὅτι Ἰησοῦς οὐκ ἔστιν ἐκεῖ, καὶ τὰ ἑξῆς. σχῆμα δὲ ἐστι τοῦτο συντομίας.

Τὸ δὲ, ἄλλα δὲ ἦλθε πλοιάρια ἐκ τιβεριάδος, ἐγγὺς τοῦ τόπου, ὅπου ἔφαγον τὸν ἄρτον, εὐχαριστήσαντος τοῦ [3]) κυρίου, μεταξυλογία ἐστὶν, εἰς δήλωσιν τοῦ ὕστερον ἐλθεῖν αὐτά. τέως δ' οὖν ἐξαπορηθέντες ὑπώπτευσαν, ὅτι ἐπέζευσεν ἐπὶ τῆς θαλάσσης. διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἦλθον εἰς καπερναοὺμ, ζητοῦντες αὐτόν. ἐκεῖ γὰρ τὰ πολλὰ διατρίβειν εἰώθει.

Vers. 25. Καὶ εὑρόντες — γέγονας; Οὐκ ἠρώτησαν αὐτὸν, πῶς διέβη, ἵνα τὸ τηλικοῦτον σημεῖον μάθωσιν, οὐδὲ περὶ τῆς βασιλείας εἶπον, ἀλλὰ ταῦτα παρέντες, ἤρξαντο κολακεύειν, λέγοντες· πότε οὖν [4]) ὧδε παραγέγονας, λαθὼν ἡμᾶς τοὺς ἐκπεπλαμένους σου. ἐκολάκευον δὲ, ἵνα πάλιν τράπεζαν αὐτοῖς παραθήσει. ἅπαξ γὰρ ἐμπλησθέντες, καὶ λοιπὸν λιχνευσάμενοι, τἆλλα πάντα δεύτερα ἐνόμιζον. οἱ πάντες δὲ ἦσαν τὰ τοιαῦτα ἐξαμαρτάνοντες. πέραν δὲ λέγεται, ἑκάτερον τῶν ἐπ' εὐθείας ἀντικειμένων περάτων τῆς θαλάσσης, ὀνλοῦντος τοῦ τοιούτου ὀνόματος, νῦν μὲν τοῦτο, νῦν δὲ ἐκεῖνο.

Vers. 26. Ἀπεκρίθη — ἐχορτάσθητε. Τὸ πρόσηνες καὶ ὁμαλὸν, οὐ πανταχοῦ χρήσιμον, ἀλλ' ὅταν ὁ μαθητὴς παχὺς εἴη καὶ νωθὴς, τότε κέντρου χρεία τῷ διδασκάλῳ, καὶ λόγου πληκτικωτέρου πρὸς τὸ καθικέσθαι καὶ διεγεῖραι αὐ-

hic fecit Iesus: simul quidem increpans eos, tanquam assentatores, simul etiam mentem eorum deregens, et vtrinque illos corrigens. Ait enim, Quaeritis me, non quod signa vobis ostenderim, sed quod vos pauerim ac saturauerim: non, vt visis signis credatis, sed vt cibos edentes saturemini, quod est mancipiorum ventris ac guloſorum. Leniter autem et parce illos arguit, nec in reprehensione instat, sed statim doctrinam adiungit.

Vers. 27. *Operemini — aeternam.* Curam habete, non cibi corruptibilis, sed incorruptibilis: non qui carnem pascat, sed animam nutriat: hic autem est fides, vt in progressu dicturus est. Operationem vero pereuntis cibi, hoc in loco appellat eam, quae necessaria non est, sed superflua, siue permanentem et continuam sollicitudinem cibi sensibilis, nam quae necessaria est, non prohibetur. Ideo etiam Paulus in multis epistolarum locis, non solum permisit propriis operari manibus, verum etiam praecepit dicens, Si quis non vult operari, is nec edat.

Sicut ergo de Martha dicens Christus, Martha, Martha, sollicita es ac tumultuaris circa multa, atqui vnum est necessarium, non prohibuit hospitalitatem, sed praepositit diuinorum sermonum auditionem: ita et nunc dicens, Operemini non cibum, qui perit, sed qui manet in vitam aeternam, non praecipit tantum operari cibum animae, quanquam sit magis necessarius, sed admonuit, corporalem cibum obiter curare, animae vero, toto studio. Operemini, inquit, toto animo, omni cu-

ra,

τὸν, ὅπερ ὁ ἰησοῦς ἐνταῦθα πεποίηκεν, ἅμα μὲν ἐπιπλήττων αὐτοῖς, ὡς κόλαζιν, ἅμα δὲ καὶ τὴν γνώμην αὐτῶν ἀνακαλύπτων, καὶ ἀμφοτέρωθεν αὐτοὺς διορθέμενος. λέγει γάρ, ὅτι ζητεῖτέ με, οὐχ ὡς σημεῖα δείξαντα ὑμῖν, ἀλλ' ὡς θρέψαντα καὶ χορτάσαντα ὑμᾶς· οὐχ ἵνα σημεῖα βλέποντες πιστεύητε, ἀλλ' ἵνα βρώματα ἐσθίοντες χορτάζησθε, ὅπερ ἐπὶ κοιλιοδέλων καὶ γαστριμάργων. προσηνῶς δὲ καὶ μετὰ φειδῶς ἐλέγχει, καὶ οὐχ ἵσταται μέχρι τῶν ἐλέγχων, ἀλλὰ καὶ διδασκαλίαν προστίθησιν.

Vers. 27. Ἐργάζεσθε — αἰώνιον. Φροντίζετε, μὴ τῆς βρώσεως τῆς φθειρομένης, ἀλλὰ τῆς ἀφθάρτου, μὴ τῆς τρεφόσης τὴν σάρκα, ἀλλὰ τῆς τρεφόσης τὴν ψυχήν. αὕτη δέ ἐστιν ἡ πίστις, ὡς προϊὼν ἐρεῖ. ἐργασίαν γὰρ νῦν λέγει, ἃ τὴν ἀναγκαίαν, ἀλλὰ τὴν περιττὴν, ἤτοι, τὴν ἔμμονον καὶ διηνεκῆ φροντίδα τῆς βρώσεως τῆς αἰθητῆς. ἡ ἀναγκαία γὰρ ἀκώλυτος. διὸ καὶ ὁ παῦλος πολλαχοῦ τῶν ἐπιτολῶν, ἃ μόνον ἐπέτρεψεν ἐργάζεσθαι ταῖς ἰδίαις χερσὶν, ἀλλὰ καὶ διαρρήδην ἐνετείλατο, ὅτι εἴ τις y) ἃ θέλει y) 2 Thes. 3, 10.
ἐργάζεσθαι, μηδὲ ἐσθιέτω.

Ὥσπερ ἓν ἐπὶ τῆς μάρθας εἰπὼν ὁ χριστός· μάρθα, z) μάρθα, μεριμνᾶς καὶ τυρβάζῃ περὶ z) Luc. 10, 41.
πολλά· ἑνὸς δέ ἐστι χρεία· ἐκ ἐκώλυσε τὴν φιλοξενίαν, ἀλλὰ προετίμησε τὴν τῶν θείων λογίων ἀκρόασιν· ἔτω καὶ νῦν, εἰπών· ἐργάζεσθε, μὴ τὴν βρῶσιν τὴν ἀπολλυμένην, ἀλλὰ τὴν μένουσαν εἰς ζωὴν αἰώνιον· ἐκ ἐκώλυσε τὸ ἐργάζεσθαι τὴν βρῶσιν τῆς σαρκός· ἀναγκαία γάρ· ἀλλὰ προετίμησε τὸ ἐργάζεσθαι τὴν τῆς ψυχῆς· ἀναγκαιοτέρα γάρ· καὶ παρῆνεσεν ἔχειν παέργον μὲν τὴν σωματικὴν βρῶσιν· ἔργον δὲ τὴν ψυχικήν. ἐργάζεσθε, φησιν, ὁλοψύχως, παντοιοτρό-

ra, continue: non iam hoc, iam illud, sed hoc amplius, illud vero minus.

Vers. 27. *Quem — dabit.* Quem ego dabo vobis ad operandum, quem ipse demonstrabo acquirendum. Ne autem iactare se videatur, rursum ad patrem recurrit, dicens.

Vers. 27. *Hunc — Deus.* Consignauit, siue in hoc apposuit, vt hunc cibum daret vobis. Vel, demonstrauit, suoque testimonio manifestauit. Nam et ostendere quoque dicitur signare ac si videlicet suo testimonio signauerit verum esse Deum.

Vers. 28. *Dixerunt — Dei?* Opera Dei vocant, quae Deo accepta sunt. Interrogant autem, non vt ea operentur, sed vt etiam ipsi videantur discipuli, et ita ad cibi suppeditationem attrahant.

Vers 29. *Respondit — ille.* Nam prius variis in locis docuit, quod a Deo missus esset.

Vers. 30. *Dixerunt — operaris?* Considera magnam dementiam: paulo ante cibo saturauit illos, et protinus obliti tanti miraculi signum requirunt: deinde genus etiam requisiti signi addunt.

Vers. 31. *Patres — ad edendum.* Scriptum est in libro Psalmorum. Quum autem multa signa coram patribus ipsorum facta essent, huius maxime meminerunt propter ventris tyrannidem, existimantes fore, vt ipsum quoque ad simile signum faciendum irritarent, puta, vt et se cibo

*) οὖν, abest A.
*) ὁ θεὸς, abest. A.

πως, διηνεκῶς, μὴ τόδε, ἀλλὰ τόδε· μᾶλλον μὲν[a]) ἦν τοῦτο, ἔλαττον δὲ ἐκεῖνο.

Vers. 27. Ἣν — δώσει. Ἣν ἐγὼ δώσω ὑμῖν ἐργάζεσθαι, ἵν' αὐτὸς ὑποδείξω κτᾶσθαι. ἵνα δὲ μὴ δόξῃ κομπάζειν, ἐπὶ τὸν πατέρα πάλιν ἀνατρέχει, λέγων.

Vers. 27. Τοῦτον — θεός. Ἐσφράγισεν, ἤγουν, προσχειρίσατο εἰς τοῦτο, εἰς τὸ διδόναι ταύτην ὑμῖν. ἢ ἀπέδειξεν, ἐφανέρωσε, διὰ τῆς ἑαυτοῦ μαρτυρίας. σφραγίζειν γὰρ λέγεται καὶ τὸ ἀποδεικνύειν, ὡς τό· ὁ λαβὼν[a]) αὐτοῦ τὴν μαρτυρίαν, ἐσφράγισεν, ὅτι ὁ θεὸς[b]) ἀληθής ἐστι. a) Io. 3, 33

Vers. 28. Εἶπον — θεῷ; Ἔργα τοῦ θεοῦ καλοῦσι, τὴν εὐαρέστησιν τῷ θεῷ. ἐρωτῶσι δὲ, ἐχ ἵνα ἐργάσωνται αὐτὰ, ἀλλὰ κολακεύοντες, ἵνα δόξωσι μαθηταὶ καὶ αὐτοὶ, καὶ οὕτως ἐπισπάσωνται[a]) πρὸς χορηγίαν τροφῆς.

Vers. 29. Ἀπεκρίθη — ἐκεῖνος. Προεδίδαξε γὰρ διαφόρως, ὅτι παρὰ τοῦ θεοῦ ἀπέσταλται.

Vers. 30. Εἶπον — ἐργάζῃ; Ὅρα, πολλὴν ἄνοιαν. πρὸ βραχέος ἐχορτασεν αὐτὸς τροφῆς, καὶ τοιούτῳ θαύματος αὐτίκα ἐπιλαθόμενοι, σημεῖον ἐπιζητοῦσιν· εἶτα καὶ τὸ εἶδος λέγουσι τοῦ ἐπιζητουμένου σημείου.

Vers. 31. Οἱ πατέρες — φαγεῖν. Γέγραπται ἐν τῇ βίβλῳ[b]) τῶν ψαλμῶν. πολλῶν δὲ σημείων γεγονότων ἐπὶ τῶν πατέρων αὐτῶν, τοῦτου μάλιστα μνημονεύουσι, διὰ τὴν τῆς γαστρὸς τυραννίδα, νομίζοντες ἐρεθίζειν αὐτὸν, εἰς τὸ ποιῆσαι καὶ αὐτὸν τοιοῦτον σημεῖον, ὅπερ ἔμελλεν b) Ps. 78, 24.

a) τὸν χριστόν.

bo ſatiaret. Sed o obliuioſi ac ingrati! nonne paulo ante panes et piſces ad ſatietatem in loco deſerto ediſtis?

Simul quoque mihi hic obſerua et adulationem ipſorum et inuidam malitiam. Neque enim dixerunt, quod Moſes illud feciſſet ſignum, ne hunc deprimere viderentur, ſi Moſem ei compararent: neque, quod Deus ipſum edidiſſet, ne hunc Deo aequarent: ſed abſolute dixerunt, Patres noſtri comederunt manna in deſerto. Quid ergo is, qui diſponit ſermones ſuos in iudicio? Non arguit eos, ſed blande reſpondet: Oportet enim, vt praedictum eſt, interdum quidem arguere, interdum vero diſpenſatiue clementem eſſe.

Verſ. 32. *Dixit — coelo.* Quia putabant, manna eſſe panem ab eo quod proprie coelum appellatur, eo quod ſcriptum eſſet, Panem de coelo dedit eis: corrigit erroneam eorum opinionem. Nam ibi ſcriptura aërem improprie vocauit coelum: quemadmodum etiam dicuntur volucres coeli, Et rurſum, Intonuit de coelo dominus.

Ait ergo, Non Moſes dedit tunc nationi veſtrae panem, qui proprie de coelo ſit, ſed pater meus nunc dat vobis panem ab eo, quod proprie coelum appellatur. Nam ſicut pater proprie dicitur coeleſtis, ita et filius coeleſtis, et proprie panis, vtpote cor hominis confirmans.

Verſ. 33. *Eum qui verus eſt.* Siquidem ille panis figuratiuus erat, me, inquit, praefigurans qui ſum ipſa veritas. Quemadmodum enim

s) ὁ, abeſt. A.
p) ἔφαγον τὸ μάννα. A.
r) ἐρρέθη κυρίως. A.

ἐμπλήσειν αὐτοὺς τροφῆς. ἀλλ', ὦ ἀμνήμονες καὶ ἀχάριστοι! ὃ καὶ αὐτοὶ πρὸ μικροῦ ἄρτος καὶ ἰχθύας εἰς κόρον ἐφάγετε ἐν ἐρήμῳ τόπῳ;

Καὶ παρατήρει μοι καὶ ταῦθα τὴν κολακείαν αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ πονηρίαν. ἓν εἶπον γάρ, ἅτε ὅτι ὁ[8]) μωϋσῆς ἐποίησε τὸ σημεῖον, οἰόμενοι πλήξειν αὐτὸν, εἰ τὸν μωϋσέα τέτῳ συγκρινοῦσιν, ἅτε ὅτι ὁ θεὸς αὐτὸ πεποίηκεν, ἵνα μὴ δόξωσιν ἐξισοῦν αὐτὸν τῷ θεῷ. διὰ τοῦτο ἀπολύτως εἶπον· οἱ πατέρες ἡμῶν τὸ[9]) μάννα ἔφαγον ἐν τῇ ἐρήμῳ. τί οὖν ὁ οἰκονομῶν τοὺς λόγους αὐτοῦ ἐν κρίσει; οὐκ ἐλέγχει τέτους, ἀλλ' ὁμαλῶς ἀποκρίνεται. χρὴ γάρ, ὡς προείρηται, ποτὲ μὲν ἐλέγχειν, ποτὲ δὲ ἀνεξικακεῖν οἰκονομικῶς.

Vers. 32. Εἶπεν — οὐρανοῦ. Ἐπεὶ ὑπελάμβανον, τὸ μάννα ἄρτον εἶναι ἐκ τοῦ κυρίως οὐρανοῦ, διὰ τὸ γεγράφθαι, ἄρτον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ διορθοῦται τὴν ἐσφαλμένην ὑπόληψιν αὐτῶν. οὐρανὸν γὰρ ἐκεῖ, τὸν ἀέρα εἶπε καταχρηστικῶς ἡ γραφή. ὡς καὶ, ὅταν λέγῃ, τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ· καὶ πάλιν, καὶ[c]) ἐβρόντησεν ἐξ οὐρανοῦ ὁ κύριος. c) Ps. 17, 14.

Φησὶν οὖν, ὅτι ὁ μωϋσῆς δέδωκε τότε τῷ γένει ὑμῶν τὸν ἄρτον ἐκ τοῦ κυρίως[1]) οὐρανοῦ· ἀλλ' ὁ πατήρ μου[2]) νῦν δίδωσιν ὑμῖν τὸν ἄρτον ἐκ τοῦ κυρίως οὐρανοῦ. ὥσπερ γὰρ ὁ πατὴρ, οὐράνιος· οὕτω καὶ ὁ υἱὸς οὐράνιος, καὶ κυρίως ἄρτος, [ὡς[3]) σηρίζων καρδίαν ἀνθρώπου.

Vers. 32. Τὸν ἀληθινόν. Ἐκεῖνος γὰρ ὁ ἄρτος,] τυπικὸς ἦν, προτυπῶν, φησὶν, ἐμὲ τὸν[4]) αὐτοαλήθειαν ὄντα. καθάπερ γὰρ ἐκεῖνος ἄνωθεν

2) οὖν, pro νῦν. B.
3) Inclusa omittit. A.
4) τὸν αὐτὸν ἀλήθειαν. A.

enim ille desuper descendens, eos, qui participabant, pascebat ac roborabat, ita et ego. Sed ille ab aëre, ego autem a vero coelo: ille quidem corpora pascebat ac roborabat, ego vero animas. In sequentibus autem ponit generaliorem differentiam inter figuratiuum panem, et eum, qui verus est.

Vers. 33. *Panis enim — mundo.* Proprie panis Dei, sine diuinus est, qui vere de coelo descendit, et vitam aeternam dat mundo credenti: quum ille vitam ad tempus daret, non mundo, sed solis Hebraeis. Vitam autem aeternam intellige, non simpliciter, qua viuent communiter omnes homines, sed beatam, quae erit in continua requie.

Vers. 34. *Dixerunt — istum.* Adhuc sensibilem intelligentes huiusmodi panem prae ventris ingluuie hunc petebant, non semel, sed semper accipere.

Vers. 35. *Ait — vitae.* Panis viuificans, et qui, vt dictum est, dat vitam aeternam: nam ea proprie dicitur vita, quae aeterna est: quae enim ad tempus durat, non vita est, sed vitae imago. Panem autem vitae, suam vocat diuinitatem: siquidem ipsa panis est, qui de coelo descendit. Tandem vero etiam corpus suum vocat panem.

Vers. 35. *Qui — vnquam.* Venit quispiam ad eum per fidem: ipsa enim est via ad illum. Non esuriet, inquit, fame, quae ab infidelitate procedit, et non sitiet vnquam, siti, quae ab incredulitate nascitur, sed gratia diuina repletus, et ipse deinceps nullius indigebit, sed aliis potius

a) Inclusa absunt. A.
b) τοῦτον τὸν ἄρτον. A.

ἄνωθεν καταβὰς ἔτρεφε καὶ ἐρρώννυε τὰς μεταλαμβάνοντας· ἕτω κἀγώ. ἀλλ' ἐκεῖνος μὲν [ἐκ[6]] τῦ ἀέρος· ἐγὼ δὲ ἐκ τῦ ὄντως ἐρανοῦ. κἀκεῖνος μὲν] ἔτρεφε καὶ ἐρρώννυε σώματα· ἐγὼ δὲ ψυχάς. προϊὼν δὲ λέγει καὶ τὴν καθολικωτέραν διαφορὰν τῦ τε τυπικῦ ἄρτου καὶ τῦ ἀληθινῦ.

Vers. 33. Ὁ γὰρ ἄρτος — κόσμῳ. Ὁ κυρίως ἄρτος τῦ θεῦ, ἤτουν, ὁ θεῖος ἄρτος ἐστίν, ὁ ἐκ τῦ ὄντως ἐρανοῦ καταβὰς, καὶ ζωὴν αἰώνιον διδοὺς τῷ κόσμῳ τῷ πιστεύοντι. ἐκεῖνος γὰρ ζωὴν πρόσκαιρον ἐδίδου, καὶ ἐ τῷ κόσμῳ, ἀλλὰ μόνοις τοῖς ἑβραίοις. ζωὴν δὲ αἰώνιον νῦν, μὴ τὴν ἁπλῶς, ἣν ζήσουσι κοινῶς πάντες ἄνθρωποι, ἀλλὰ τὴν μακαρίαν, τὴν ἐν ἀπολαύσει διηνεκεῖ.

Vers. 34. Εἶπον — τῦτον. Ἔτι ἀίδιον νομίζοντες τὸν τοιῦτον[6]) ἄρτον, ὑπὸ λαιμαργίας ἐζήτησαν αὐτὸν, οὐχ ἅπαξ λαβεῖν, ἀλλὰ πάντοτε.

Vers. 35. Εἶπε — ζωῆς. Ὁ ἄρτος ὁ ζωηρὸς, ὁ ζωὴν αἰώνιον διδοὺς, ὡς εἴρηται. ζωὴ γὰρ κυρίως, ἡ αἰώνιος. ἡ γὰρ πρόσκαιρος, οὐ κυρίως ζωὴ, ἀλλ' εἰκὼν ζωῆς. ἄρτον[7]) δὲ ζωῆς, τὴν θεότητα ἑαυτῦ λέγει νῦν. αὕτη γὰρ ἄρτος ἐκ τῦ ἐρανοῦ καταβάς. πρὸς τῷ τέλει δὲ, καὶ τὸ ἑαυτῦ σῶμα ἄρτον καλεῖ.

Vers. 35. Ὁ — πώποτε. Ἔρχεταί τις πρὸς αὐτὸν, διὰ τῆς πίστεως. αὕτη γὰρ[8]) ἡ ὁδὸς πρὸς αὐτόν. ἐ μὴ πεινάσῃ, φησὶ, τὴν ἀπὸ τῆς ἀπιστίας πεῖναν· καὶ ἐ μὴ διψήσῃ πώποτε, τὴν ἀπὸ τῆς ἀπιστίας δίψαν· ἀλλὰ πληθεὶς τῆς θείας χάριτος, αὐτός τε ἀπροσδεὴς ἔσῃ λοιπὸν, καὶ

7) δὲ, omittit. A.
8) ἡ, abest. A.

potius neceſſaria ſubminiſtrabit, docens ac eruditens illos.

Verſ. 36. *Sed — credidiſtis.* Vidiſtis me, ſiue, cognouiſtis quis ego ſim, et a teſtimonio Iohannis, et a ſignis, quae edidi, et a teſtimonio ſcripturarum, quas vobis aperui, ſed voluntarie malum operantes non creditis. Quando autem hoc illis dixit? Veriſimile quidem eſt, hoc dictum eſſe, etſi ſcriptum non ſit.

Verſ. 37. *Omne — veniet.* Hoc ſermone demonſtrat, quod pater adducit ei credentes. Siquidem dicit et Paulus. Per quem vocati eſtis in ſocietatem filii eius. Ait ergo, Omne illud ad me veniet, quod dat mihi pater: hoc eſt, Omnis qui datus fuerit mihi a patre, omnis, qui deductus ab eo fuerit, hic veniet ad me, hic credet in me, et non quilibet ſimpliciter. Inde autem confirmat, quod vult pater, vt credant in eum. Itaque, qui in eum non credit, aduerſatur Dei voluntati. Dat autem et pater filio, ducens eos ad fidem eius: et filius patri, adducens eos ad illum per fidem.

Verum, ſi venit is ad filium, qui datur a patre, culpa ergo carebit, qui non venit, vtpote non datus a patre. Sed pater illos dat, in quibus praecedit bona voluntas: neque enim haec per ſe facere poteſt, vt credant, abſente Dei adminiculo, neque illud auxilium, niſi praeſens ſit et bona voluntas.

Verſ. 37. *Et — foras.* Neque hic, a mea familiaritate, neque ibi, a regno coelorum: eum,

g) πατρὸς, pro θεοῦ. A.

καὶ ἑτέροις μᾶλλον ἐπαρκέσει, διδάσκων καὶ κατηχῶν αὐτούς.

Vers. 36. Ἀλλ' — πιστεύετε. Ἑωράκατέ με, ἤγουν, ἐγνώκατε, τίς εἰμι, ἀπό τε τῆς μαρτυρίας Ἰωάννου, ἀπό τε τῶν σημείων, ὧν ἐποίησα, καὶ ἀπὸ τῆς μαρτυρίας τῶν γραφῶν, ἃς ὑμῖν ἀνέπτυξα· ἀλλ' ἐθελοκακοῦντες, ἃ πιστεύετε. πότε δὲ τοῦτο εἶπεν αὐτοῖς; εἰκὸς, τοῦτο ῥηθῆναι μὲν, μὴ γραφῆναι δέ.

Vers. 37. Πᾶν — ἥξει. Τοῦτο παρίησιν ὁ λόγος, ὅτι ὁ πατὴρ προσάγει αὐτῷ τοὺς πιστεύοντας. Φησὶ γὰρ καὶ παῦλος· δι' ὃ [d]) ἐκλήθητε εἰς κοινωνίαν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. λέγει τοίνυν, ὅτι πᾶν ἐκεῖνο πρὸς ἐμὲ ἥξει, ὃ δίδωσί μοι ὁ πατὴρ, τουτέστι, πᾶς, ὃς δοθῆ μοι παρὰ τοῦ [e]) θεοῦ, ὃς ὁδηγηθῆ παρ' [f]) αὐτοῦ, οὗτος ἥξει πρός με, οὗτος πιστεύσει μοι, καὶ οὐχ ἁπλῶς, ὁ τυχών. ἐντεῦθεν δὲ κατασκευάζει, ὅτι θέλει ὁ πατὴρ, ἵνα πιστεύσωσιν εἰς αὐτὸν, καὶ λοιπὸν, ὁ μὴ πιστεύων εἰς αὐτὸν ἐναντιοῦται τῷ θελήματι τοῦ θεοῦ. δίδωσι δὲ καὶ ὁ πατὴρ τῷ υἱῷ, ὁδηγῶν αὐτοὺς εἰς τὴν πίστιν αὐτοῦ· καὶ ὁ υἱὸς τῷ πατρὶ, προσάγων αὐτοὺς αὐτῷ, διὰ τῆς πίστεως.

Ἀλλ' εἰ ἐκεῖνος ἔρχεται πρὸς τὸν υἱὸν, ὁ δοθεὶς παρὰ τοῦ πατρὸς, ἀναίτιος ἄρα ὁ μὴ ἐλθὼν, ὡς μὴ δοθεὶς παρὰ τοῦ πατρός· ἀλλ' ὁ πατὴρ ἐκείνους δίδωσιν, ὧν ἡ προαίρεσις ἀγαθή. ἔστε γὰρ αὕτη δύναται ποιῆσαι πιστὸν, ἀπούσης τῆς παρὰ τοῦ θεοῦ χειραγωγίας· ἔστε μὴν ἐκείνη συνεργεῖ, μὴ παρούσης ἀγαθῆς προαιρέσεως.

Vers. 37. Καὶ — ἔξω. Οὐτ' ἐνταῦθα, ἔξω τῆς ἐμῆς οἰκειώσεως, οὔτε ἐκεῖ, ἔξω τῆς βασιλείας

d) 1 Cor. 1, 9.

[e]) παρὰ τοῦ πατρός. A.

eum, qui non vtcunque, sed recto animo ad me venit.

Vers. 38. *Quia — me.* Non, vt faciam voluntatem, quae mea est, siue propriam, neque enim habeo propriam, sed voluntatem eius, qui misit me, hoc est communem, quae et mea est et illius, quorum sicut est vna diuinitas, ita est et vna voluntas. Descendit autem de coelo secundum diuinitatem.

Vers. 39. *Haec — die.* Atqui omnes tunc resuscitabit, et qui salui erunt, et qui peribunt, tam fideles, quam infideles. Sed resurrectionem hoc in loco appellant eam, quae erit ad requiem, non quae ad supplicium. Et ex his ostendit, communem esse patris et filii voluntatem, vt omnes salui fiant: ob id namque et ille misit, et hic aduenit: ille dat credentes, et hic seruat acceptos.

† † Ne perdam, hoc est, ne mea culpa aliquis pereat. Nam et superius dixit: venientem ad me non expellam foras. Relinquitur ergo, vt, si quis voluntarie exeat et voluntarie pereat, sua culpa hoc patiatur. Neminem enim deus vi trahit.

Vers. 40. *Haec — die.* Eundem declarat sermonem, frequentius eum inducens, ne facile reiiciatur, et vt firmius discant, futuram esse resurrectionem, ac fidei, quae in ipsum est, repensionem, spiritualiumque certaminum, quae hic tolerantur retributionem, qua si non sunt fruituri in praesenti vita, at saltem in futura. Omnis autem,

[2]) ἐγὼ, addit. A.
[3]) Inclusa Codex vterque in margine exhibet. Hentenius non habet.

σιλείας τῶν οὐρανῶν. τὸν ἐρχόμενον δὲ, οὐχ ἁπλῶς, ἀλλ' ὀρθῶς.

Vers. 38. Ὅτι — με. Οὐχ ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν, ἤτοι, τὸ ἴδιον· ἐδὲ γὰρ [2]) ἔχω ἴδιον· ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με, τουτέστι, τὸ κοινὸν ἐκείνου τε καὶ ἐμοῦ, ὧν ὡς μίας θεότητος, ἕτω καὶ ἓν θέλημα. καταβέβηκε δὲ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, τῇ θεότητι.

Vers. 39. Τοῦτο — ἡμέρᾳ. Καὶ μὴν πάντας ἀνασήσει τότε, καὶ τοὺς σωθέντας, καὶ τοὺς ἀπολωλότας, καὶ τοὺς πιστοὺς, καὶ τοὺς ἀπίστους· ἀλλ' ἀνάστασιν ἐνταῦθα λέγει, τὴν ἐπὶ ἀπολαύσει, ἀ τὴν ἐπὶ κολάσει. ἀφ' ὧν δέ φησιν, δείκνυσιν, ὅτι κοινὸν θέλημα καὶ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ, τὸ σωθῆναι πάντας. διὰ τοῦτο γὰρ ὁ μὲν ἀπέστειλεν, ὁ δὲ παρεγένετο. καὶ ὁ μὲν δίδωσι τοὺς πιστεύοντας· ὁ δὲ παραλαμβάνων σώζει.

[Ἵνα [3]) μὴ ἀπολέσω, τατέστιν, ἵνα μὴ ἐξ ἐμῆς αἰτίας ἀπόληταί τις. καὶ ἀνωτέρω γὰρ εἶπεν· ὅτι τὸν ἐρχόμενον πρός με οὐ μὴ ἐκβάλω ἔξω. λοιπὸν οὖν, εἴ τις ἂν ἑκουσίως ἐξέλθῃ, καὶ ἑκουσίως ἀπόληται, παρὰ τὴν ἑαυτοῦ αἰτίαν τοῦτο πάσχει. οὐδένα γὰρ ὁ θεὸς πρὸς ἀνάγκην ἕλκει.]

Vers. 40. Τοῦτο — ἡμέρᾳ. Τὸν αὐτὸν λόγον σαφηνίζει, συνεχέστερον αὐτὸν ἐνηχῶν, ἵνα μὴ εὐαπόβλητος γένηται, καὶ ἵνα βεβαιότερον μάθωσιν, ὅτι ἀνάστασίς ἐστι, καὶ τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως ἀμοιβὴ, καὶ τῶν ἐνταῦθα πνευματικῶν ἀγώνων ἀνταπόδοσις, καὶ εἰ μὴ κατὰ τὸν παρόντα βίον ἀπολαύσουσιν, ἀλλά γε κατὰ τὸν μέλ-

autem, qui videt filium, oculis videlicet fidei, hoc est, qui credit in eum.

Vers. 41. *Murmurabant* — v. 42. *descendi?* Quando panem dedit eis, impleuitque ventrem, et prophetam esse dicebant, et regem creare volebant: vbi vero de coelesti pane et spirituali cibo, vitaque aeterna disseruit, turbabantur ac genus ipsius attenuabant, de quibus bene dixit Paulus: Quorum Deus venter est. Nam fingebant se indignari, quod dixisset, De coelo descendi: quum verius indignarentur, quod rursum eos non pauisset, sicut sperauerant. Si enim ob illud indignati fuissent, interrogassent vtique, quomodo panis esset, quomodo de coelo descendisset?

Christus autem non dixit, Non sum filius Ioseph, neque quicquam de genere suo docuit, sciens, quod illi nondum audire poterant admirandum sui partum, et multo minus aeternam sui generationem ac natiuitatem: ideo dispensatorie de his rebus sermonem praetermisit, ne vno offendiculo sublato aliud excitaret.

Vers. 43. *Respondit* — v. 44. *eum.* Accessum ad se dicit, non qualemcunque: siquidem et illi, et multi alii ad ipsum veniebant: sed eum, qui ex fide est. Quod autem dicit, hoc est: Merito non creditis mihi, neque enim attracti estis a patre, vtpote indigni: nemo enim potest venire ad me, siue credere in me, nisi pater, qui misit me, traxerit eum. Nam et superius dixit: Omne, quod dat mihi pater, ad me veniet: et illius dicti lege enarrationem, quum etiam ad propositum verbum conferat.

Vers. 44.

4) τῆς addendum, aut τοῦ paullo ante omittendum.

λοντα. πᾶς δὲ ὁ θεωρῶν τὸν υἱὸν, τοῖς ὀφθαλμοῖς τῆς ψυχῆς, ὅ ἐστιν, ὁ πιστεύων εἰς αὐτόν.

Verſ. 41. Ἐγόγγυζον — v. 42. καταβέβηκα; Ὅτε μὲν ἄρτον ἔδωκεν αὐτοῖς, καὶ τὴν γαστέρα ἐνέπλησε, καὶ προφήτην ἔλεγον εἶναι, καὶ βασιλέα ποιῆσαι ἤθελον· ὅτε δὲ περὶ τῆ οὐρανίου ἄρτου καὶ [4]) πνευματικῆς τροφῆς καὶ ζωῆς αἰωνίου διελέγετο, ἐταράσσοντο, καὶ ἐξηυτέλιζον τὸ γένος αὐτοῦ, ὧν [5]) θεὸς ἡ κοιλία [5]) καλῶς e) εἶπε παῦλος. καὶ προσεποιοῦντο μὲν ἀγανακτεῖν, διότι εἶπεν, ὅτι ἐκ τῆ οὐρανῆ καταβέβηκα· τὸ δὲ ἀληθὲς, ἠγανάκτουν, διότι οὐκ ἔθρεψε πάλιν αὐτοὺς, ὡς προσεδόκων. εἰ γὰρ δι' ἐκεῖνο ἐγόγγυζον, ἠρώτησαν ἄν, πῶς ἄρτος ἐστὶ, πῶς ἐκ τῆ οὐρανοῦ καταβέβηκεν; e) Phil. 3, 19.

Ὁ δὲ χριστὸς, ἐκ εἶπεν, ὅτι οὐκ εἰμὶ υἱὸς ἰωσὴφ, οὐδὲ ἐοίδαξέ τι περὶ τῆ γένους αὐτῆ, γινώσκων αὐτοὺς ἔπω δυναμένους ἀκῆσαι τὸν θαυμαστὸν τόκον αὐτῆ, καὶ πολλῷ μᾶλλον τὴν προαιώνιον αὐτῆ γέννησιν. οἰκονομικῶς οὖν παρέδραμε τὸν περὶ τούτου λόγον, ἵνα μὴ ἕτερον σκάνδαλον ἀναιρῶν, ἕτερον ἐμβάλῃ.

Verſ. 43. Ἀπεκρίθη — v. 44. αὐτόν. Ἕλευσιν πρὸς ἑαυτόν φησιν, ἃ τὴν ἁπλῶς· ἐπεὶ καὶ αὐτοὶ, καὶ ἄλλοι πολλοὶ ἤρχοντο πρὸς αὐτόν· ἀλλὰ τὴν ἐκ πίστεως. ὃ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστι. εἰκότως ἃ πιστεύετέ μοι· ἃ γὰρ εἰλκύσθητε παρὰ τῆ πατρὸς, ὡς ἀναξιοι. ἀδεὶς γάρ δύναται ἐλθεῖν πρὸς ἐμὲ, ἤτοι, πιστεῦσαι εἰς ἐμὲ, ἐὰν μὴ ὁ πατὴρ ὁ πέμψας με ἑλκύσῃ αὐτόν. εἴρηκε γὰρ καὶ ἀνωτέρω· ὅτι [f]) πᾶν, ὃ δίδωσί μοι ὁ πατὴρ, πρὸς ἐμὲ ἥξει· καὶ ἀναγνωθι τῆ τοιούτε ῥητῆ τὴν ἐξήγησιν, συμβαλλομένην εἰς τὸ προκείμενον. f) Io. 6, 37.

5) Forte, ὡς παλῶς, aut ὧν θεὸν τὴν κοιλίαν.

Vers. 44. *Et — die.* Eum videlicet, qui ad me venerit, vel in me crediderit. Rursum ergo repetens, Et ego resuscitabo eum, propriam demonstrat dignitatem, et per talium sermonum frequentiam, carpit illorum insensibilitatem.

Vers. 45. *Scriptum est — Deo.* Addidit hoc confirmans, quod pater illos attrahat, qui ad se veniunt. Omnes, inquit, puta ad eum venientes, et in eum credentes ac volentes: Siquidem nullum attrahit nolentem.

Vers. 45. *Omnis — me.* Qui audiuit intellectuali modo. Ne enim suspicarentur, ipsi rudes et crassi, quod sensuali modo audiat quisquam a patre, videns eum humano modo, ait:

Vers. 46. *Non — viderit.* Vt sensibiliter ab eo audire possit: Deum enim nemo vidit vnquam.

Vers. 46. *Nisi — Deo.* Nisi is, qui natus est a Deo. Hoc enim nunc significat, Esse a Deo. Et quare id non posuit manifestius? Propter illorum insensibilitatem: si enim, quum dixisset, De coelo descendi, offendiculum passi sunt, quidnam illis accidisset, si id etiam planius dixisset?

Vers. 46. *Hic vidit patrem.* Vtpote eiusdem naturae, substantiae, et scientiae, et qui est in sinu patris. Atqui etiam spiritus sanctus videt eum, tanquam et ipse eiusdem naturae, substantiae et scientiae, et quae est in patre: sed nondum tempus erat, vt de spiritu sancto doceret: nam qui de

6) Inclusa absunt. A.
7) ὁ, omittit. A.
8) ὂν, pro ὢν. B.
9) Inclusa absunt. A.

Vers. 44. Καὶ — ἡμέρᾳ. Τὸν ἐλθόντα, δηλαδὴ, πρὸς ἐμὲ, εἴτουν, τὸν πιστεύσαντα εἰς ἐμέ. πάλιν οὖν, τὸ καὶ ἐγὼ ἀναστήσω αὐτόν. παραδείκνυσι γὰρ τὸ οἰκεῖον ἀξίωμα, καὶ τῇ συνεχείᾳ τῶν τοιούτων λόγων καθικνεῖται τῆς ἀναιθησίας αὐτῶν.

Vers. 45. Ἔστι γεγραμμένον — θεοῦ. Τοῦτο τέθεικε, βεβαιῶν, ὅτι ὁ πατὴρ ἑλκύει τοὺς ἐρχομένους πρὸς αὐτόν. πάντες δὲ, οἱ ἐρχόμενοι δηλονότι πρὸς αὐτὸν, οἱ πιστεύοντες εἰς αὐτὸν, ἢ οἱ βουλόμενοι. [οὐδένα γὰρ [6]) μὴ βουλόμενον] ἑλκύει.

Vers. 45. Πᾶς — με. Ὁ ἀκούων, νοερῶς περὶ ἐμοῦ. ἵνα γὰρ μὴ ὑπολάβωσι, παχεῖς ὄντες, ὅτι αἰθητῶς ἀκούει τις παρὰ τοῦ πατρὸς, ὁρῶν αὐτὸν ἀνθρωποπρεπῶς, φησίν.

Vers. 46. Οὐχ — ἑώρακεν. Ἵνα καὶ αἰθητῶς ἀκούσῃ παρ' αὐτοῦ. θεὸν [8]) γὰρ οὐδεὶς ἑώ- 8) Io. I, 18.
ρακε πώποτε.

Vers. 46. Εἰ μὴ — θεοῦ. Εἰ μὴ ὁ γεννηθεὶς ἐκ τοῦ θεοῦ. τοῦτο γὰρ δηλοῖ γῦν, τὸ [7]) ὁ ὢν παρὰ τοῦ θεοῦ. καὶ διατί μὴ τρανότερον αὐτὸ τέθεικε; διὰ τὴν ἐκείνων ἀσθένειαν. εἰ γὰρ, εἰπόντος, ὅτι καταβέβηκα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, ἐσκανδαλίσθησαν, τί οὐκ ἂν ἐποίησαν, εἰ καὶ τοῦτο φανερῶς εἶπεν;

Vers. 46. Αὐτὸς ἑώρακε τὸν πατέρα. Ὡς τῆς αὐτῆς οὐσίας καὶ φύσεως καὶ γνώσεως, καὶ ὢν ἐν τοῖς κόλποις τοῦ πατρός. καὶ μὴν καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ὁρᾷ αὐτὸν, ὡς καὶ αὐτὸ τῆς αὐτῆς οὐσίας καὶ φύσεως καὶ γνώσεως, καὶ [8]) ὢν ἐν τῷ πατρί. ἀλλ' ὅπως καιρὸς ἦν διδάσκειν περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος. [οἱ γὰρ [9]) μήπω περὶ τοῦ υἱοῦ πιστεύ-

de filio adhuc non crediderant, nequaquam de spiritu sancto credidissent.

Vers. 47. *Amen — aeternam.* Hoc etiam superius dixit, quum ait, Vt omnis qui videt filium, et credit in eum, habeat vitam aeternam.

Vers. 48. *Ego — vitae.* Praeterea et hoc in superioribus dixit. Est autem panis vitae, tanquam doctrina nutriens animas, vitamque conseruans, et hanc aeternam. Paulatim autem hos adducit, ac leniter, quae ad diuinitatem suam spectant, aperit.

Vers. 49. *Patres — mortui sunt.* Quia in superioribus dixerant, Patres nostri manna comederunt in deserto, nunc comparationem facit inter illud manna et hunc panem, qui videlicet de coelo descendit, et est panis vitae.

Vers. 50. *Hic — moriatur.* Qui de coelo descendit, vt nutriat, ac immortales reddat. Deinde sermonem explanat, et docet, quis sit panis, quem dicit.

Vers. 51. *Ego — vitae.* — Semper viuens ac vitam praebens.

Vers. 51. *Qui — descendit.* Quoad diuinitatem. Superius quoque idem de seipso variis in locis dixit, iteratione excitans eos, vt interrogarent, quomodo esset panis viuus seu viuificans, et quonam modo de coelo descendisset. Verum illi solam ventris curam spectantes, caetera omnia superflua ducebant, quemadmodum praediximus.

Vers. 51. *Si — aeternum.* Si quis doctrinae illius particeps fuerit. Nam qui eam participat, ex eo comedit: siquidem et ipsa cibus est animam

σαντες, οὐκ ἂν ἐπίστευσαν περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος.]

Vers. 47. Ἀμὴν — αἰώνιον. Καὶ ἀνωτέρω εἶπε τοῦτο, λέγων· ἵνα h) πᾶς ὁ θεωρῶν τὸν h) Io. 6, 40.
υἱὸν καὶ πιστεύων εἰς αὐτὸν, ἔχῃ ζωὴν αἰώνιον.

Vers. 48. Ἐγώ — ζωῆς. Ἔτι ἀνωτέρω εἶπε καὶ τοῦτο. ἄρτος δέ ἐστι τῆς ζωῆς, ὡς τρέφων τῇ διδασκαλίᾳ τὰς ψυχὰς, καὶ συγκρατῶν τὴν ζωὴν, καὶ ταύτην, καὶ τὴν αἰώνιον. κατὰ μικρὸν δὲ ἀνάγει τούτους, καὶ ὁμαλῶς ἀποκαλύπτει τὰ περὶ τῆς ἑαυτοῦ θεότητος.

Vers. 49. Οἱ πατέρες — ἀπέθανον. Ἐπεὶ προλαβόντες εἶπον αὐτῷ· ὅτι i) οἱ πατέρες i) Io. 6, 31.
ἡμῶν τὸ μάννα ἔφαγον ἐν τῇ ἐρήμῳ· ποιεῖται νῦν σύγκρισιν ἐκείνου τε τοῦ μάννα καὶ τούτου τοῦ ἄρτου, τοῦ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάντος, ἤτοι, τοῦ ἄρτου τῆς ζωῆς.

Vers. 50. Οὗτός — ἀποθάνῃ. Ὁ ἐκ τοῦ ἐρανοῦ καταβαίνων, ἕνεκεν τοῦ θρέψαι καὶ ἀθανατίσαι. εἶτα σαφηνίζει τὸν λόγον, καὶ διδάσκει, τίς ἐστιν ὁ ἄρτος, ὃν λέγει.

Vers. 51. Ἐγώ — ὁ ζῶν. Ὁ ζῶν ἀεὶ, καὶ ζωὴν παρέχων.

Vers. 51. Ὁ — καταβάς. Τῇ θεότητι. καὶ ἀνωτέρω δὲ ταῦτα περὶ ἑαυτοῦ διαφόρως εἶπε, τῇ συνεχείᾳ διερεθίζων αὐτοὺς εἰς τὸ ἐρωτῆσαι, πῶς ἄρτος ἐστὶ ζωῆρος, καὶ πῶς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβέβηκεν· ἀλλ' ἐκεῖνοι πρὸς μόνην ὁρῶντες τὴν θεραπείαν τῆς γαστρὸς, πάντα τἆλλα περιττὰ ἐνόμιζον, ὡς προειρήκαμεν.

Vers. 51. Ἐάν — αἰῶνα. Ἐάν τις μετάσχῃ τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ. ἐθίει γὰρ ἐξ αὐτοῦ, ὁ μεταλαμβάνων ταύτης. βρῶσις γὰρ καὶ

animam nutriens. Viuet in aeternum, siue semper, vtpote nunquam moriturus morte animae: mors autem animae est separatio a Deo, quemadmodum etiam mors corporis est ipsius ab anima separatio. Nam ipsa anima corpus viuificat, animam vero Deus.

Atqui plures perierunt, qui doctrinae Christi fuerunt participes: sed illi tali participatione male vsi sunt: nunc autem de his est sermo, qui ea bene vsi sunt, non de illis, qui eam prauorum commixtione dogmatum, aut conuersationis prauitate corruperunt. Ostendit ergo, quod praestantiorem illis cibum tribuat, quam fuerit manna, quod comederunt patres eorum in deserto: illi siquidem, postquam comederunt, mortui sunt: qui vero ex hoc edunt, viuent in aeternum.

Vers. 51. *Et — est.* Duobus modis Christus dicitur esse panis, secundum diuinitatem videlicet et humanitatem. Postquam ergo docuit de modo, qui secundum diuinitatem est, nunc etiam docet de modo, qui est secundum humanitatem.

Non autem dixit, Quem do, sed quem dabo: daturus namque erat in vltima coena, quando sumtum panem actis gratiis fregit, deditque discipulis, et ait, Accipite, comedite: hoc est corpus meum.

Quaere ergo sexagesimum quartum caput euangelii secundum Matthaeum: et vbi positum est, In remissionem peccatorum, lege totam enarrationem: ac inuenies, quomodo corpus eius sit panis.

Vers. 51.

1) πολλοὶ μὲν ἔλαβον. A.

2) Forte χρησαμένων, vt antea, et mox διαφθειρόντων.

αὕτη, τρέφουσα τὴν ψυχήν. ζήσεται δὲ εἰς τὸν αἰῶνα, εἴτουν, ἀεί, ὡς μηδέποτε ἀποθνήσκων τὸν ψυχικὸν θάνατον. ψυχικὸς δὲ θάνατος, ὁ ἀπὸ τοῦ θεοῦ χωρισμός· ὥσπερ καὶ σωματικὸς θάνατος, ὁ ἀπὸ τῆς ψυχῆς χωρισμός. ζωοῖ γὰρ τὸ σῶμα μὲν, ἡ ψυχή· τὴν ψυχὴν δὲ, ὁ θεός.

Καὶ μὴν, πολλοὶ[1]) μετέλαβον τῆς διδασκαλίας τοῦ χριστοῦ, καὶ ἀπώλοντο· ἀλλὰ κακῶς ἐχρήσαντο τῇ μεταλήψει· νῦν δὲ περὶ τῶν καλῶς αὐτῇ[2]) χρωμένων ὁ λόγος, ἃ περὶ τῶν διαφθειράντων αὐτὴν, ἐπιμιξία δογμάτων πονηρῶν, ἢ φαυλότητι πολιτείας. ἐδείξεν οὖν, ὅτι κρεῖττονα ἄρτον τούτοις δίδωσι παρὰ τὸ μάννα, ὃ ἔφαγον οἱ πατέρες αὐτῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ. ἐκεῖνο μὲν γὰρ οἱ φαγόντες ἀπέθανον, ἐκ τούτου δὲ οἱ τρώγοντες ζήσονται εἰς τὸν αἰῶνα.

Vers. 51. Καὶ — ἐστὶ. Κατὰ δύο τρόπους ἄρτος ἐστὶν ὁ χριστὸς, κατά τε τὴν θεότητα, καὶ κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα. διδάξας οὖν περὶ τοῦ κατὰ τὴν θεότητα, νῦν διδάσκει καὶ περὶ τοῦ κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα.

Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι ὃν δίδωμι, ἀλλ' ὅτι ὃν δώσω. ἔμελλε γὰρ αὐτὸν δώσειν ἐν τῷ τελευταίῳ δείπνῳ, ὅτε[k]) λαβὼν τὸν ἄρτον, καὶ[3]) εὐχαριστήσας, ἔκλασε, καὶ ἐδίδου τοῖς μαθηταῖς, καὶ εἶπε· λάβετε, φάγετε· τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου. k) Matth. 26, 26.

Ζήτησον ἓν τὸ ἑξηκοστὸν τέταρτον κεφάλαιον τοῦ κατὰ ματθαῖον,[4]) καὶ, ἔνθα κεῖται, τὸ εἰς ἄφεσιν[l]) ἁμαρτιῶν, ἀνάγνωθι τὴν ἐξήγησιν ὅλην, καὶ εὑρήσεις πῶς ἐστι τὸ σῶμα αὐτοῦ ἄρτος. l) Matth. 26, 28.

3) Etenim εὐχαριστήσας illo in loco, non εὐλογήσας, habent Codd. Euthym. et alii permulti.

4) καὶ, abest. A.

Vers. 51. *Quam — vita.* Dabo in mortem. Hic enim crucifixionem suam praesignat. Dicens autem, Quam ego dabo, vltroneam fuisse significat huiusmodi passionem.

Vers. 52. *Decertabant — ad comedendum?* Turbabantur, non potentes sermoni credere, quod hoc impossibile videretur. Nam quum omnia secundum naturam inquirerent, nihil, quod supra naturam erat, admittebant.

Vers. 53 *Dixit — vobis.* Illi quidem hoc impossibile iudicabant: ipse vero omnino possibile ostendit: neque id tantum, sed etiam necessarium: quod etiam fecit ad Nicodemum. Addit autem et de sanguine, significans de pane ac poculo, quae, vt dictum est, daturus erat discipulis in vltima coena. Rursus autem vitam dicit aeternam siue beatam.

Vers. 54. *Qui — aeternam.* Continue in sermone de sacramentis immoratur, rei necessitatem ostendens, puta, quod hoc omnino fieri oporteat.

Vers. 54. *Et — die.* Crebro sermonem de vita et resurrectione repetit, cupiens eum menti auditorum inprimi. Quae ergo variis in locis praemisimus, ea nunc in summam colligenda sunt. Ex quo omnes homines resuscitandi sunt, omnesque perpetuo victuri, intelligere conuenit resurrectionem iustorum quidem, eam, quae erit in fruitione: peccatorum vero, quae in supplicio. Rursum vitam aeternam iustorum, eam, quae erit in requie: peccatorum autem, quae in tormentis.

Vers. 55.

5) ὑπερφυῶς παραδέχονται. A.
6) σφόδρα ἀδύνατον. B.
7) Malim, προσημαίνων.

Vers. 51. Ἣν — ζωῆς. Δώσω, εἰς θάνατον. ἐνταῦθα γὰρ τὴν σαύρωσιν αὐτῦ προσημαίνει. τὸ δὲ, ἣν ἐγω δώσω, τὸ ἑκούσιον ἐμφαίνει τῦ τοιῦτο πάθους.

Vers. 52. Ἐμάχοντο — φαγεῖν; Ἐταράττοντο, μὴ δυνάμενοι πιστεύειν τῷ λόγῳ, διὰ τὸ δοκεῖν ἀδύνατον. πάντα γὰρ κατὰ φύσιν ἐξιστάζοντες, οὐδὲν ὑπερφυὲς [5]) παρεδέχοντο.

Vers. 53. Εἶπεν — ἑαυτοῖς. Ἐκεῖνοι μὲν, ἀδύνατον τῦτο ὑπελάμβανον· αὐτὸς δὲ δείκνυσιν αὐτὸ καὶ σφόδρα [6]) δυνατόν· καὶ ὐ τῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀναγκαῖον, ὅπερ καὶ ἐπὶ τῦ νικοδήμου πεποίηκε. προστίθησι δὲ καὶ περὶ τῦ αἵματος, σημαίνων [7]) περὶ τῦ ἄρτου καὶ τῦ ποτηρίου, ἃ ἔμελλεν, ὡς εἴρηται, δῶναι τοῖς μαθηταῖς ἐν τῷ τελευταίῳ δείπνῳ. ζωὴν δὲ πάλιν λέγει, τὴν αἰώνιον, ἤτοι, τὴν μακαρίαν.

Vers. 54. Ὁ — αἰώνιον. Συνεχῶς φέρει τὸν περὶ τῶν μυστηρίων λόγον, δεικνὺς τὸ ἀναγκαῖον τῦ πράγματος, ὅτι πάντως γενέσθαι τῦτο χρή.

Vers. 54. Καὶ — ἡμέρᾳ. Πυκνῶς [8]) ἐλίττει καὶ τὸν περὶ τῆς ζωῆς, καὶ τῆς ἀναστάσεως λόγον, βελόμενος αὐτὸν ἐντυπῶσαι τῇ διανοίᾳ τῶν ἀκουόντων. ἃ δὲ διαφόρως προεξειλάμεθα, ταῦτα νῦν συλλήβδην ἀνακεφαλαιωτέον· ὅτι ἐπεὶ πάντες ἄνθρωποι ἀναστήσονται, καὶ πάντες ζήσονται αἰωνίως, προσῆκεν νοεῖν ἀνάστασιν, ἐπὶ τῶν δικαίων μὲν, τὴν ἐπὶ ἀπολαύσει· ἐπὶ τῶν ἁμαρτωλῶν δὲ, τὴν ἐπὶ κολάσει· καὶ αὖ ζωὴν μὲν αἰώνιον, ἐπὶ τῶν δικαίων, τὴν ἐν ἀπολαύσει· ἐπὶ δὲ τῶν ἁμαρτωλῶν, τὴν ἐν κολάσει.

Vers. 55.

8) Plerumque spiritu leni scribunt Codices, vt hic vterque.

Vers. 55. *Caro enim — potus.* Verus est cibus, siue aptissimus, vtpote animam, quae propriissima hominis pars est, nutriens: et similiter de sanguine. Aut hoc dixit, confirmans, quod non aenigmatice, neque parabolice loqueretur.

Vers. 56. *Qui — illo.* In me manet, vnitur mihi per transumtionem et communicationem meae carnis meique sanguinis, et vnum corpus mecum efficitur, ac particeps vitae, quae in me est: quod si ille in me est, vtique et ego in illo.

Vers. 57. *Sicut — patrem.* Sicut, qui semper viuit pater, misit me, ita et ego immutabiliter viuo, eo quod a viuente patre natus sim.

† In cognitionem nos inducit, quod principium habeat, et non sit absque principio sicut pater. Aut etiam alio modo: Propter patrem, id est, quia pater viuit: nisi enim ille viueret, neque ego viuerem, quia vero ille viuit et ego viuo: et nisi ille haberet, quaecunque habet, neque ego haberem, quaecunque habeo. Siquidem nobis omnia sunt eadem, exceptis personalibus proprietatibus.

Vers. 57. *Et — me.* Quemadmodum ego viuo, quia natus sum a viuente patre, ita et qui edit me, ipse quoque viuet, eo quod me, qui vita sum, ederit, vitamque participauerit.

Vers. 58. *Hic — qui descendit.* Hic, puta, qui vitam praestat sempiternam.

Vers. 58. *Non — mortui sunt.* Non mortui sunt, qui illum ederunt, videlicet. Sicut patres vestri comederunt manna et mortui sunt. Verum sicut hi, qui manna illud comederunt, carne

[2]) ἀληθής enim, non ἀληθῶς, legit.
[1]) ζῶν omittit. A. Malim tollere prius ζῶν.

Vers. 55. Ἡ γὰρ σάρξ — πόσις. Ἀληθής[2]) ἐστι βρῶσις, ἤτοι, κυριωτάτη, ὡς τὸ κυριώτατον μέρος τῦ ἀνθρώπου τρέφουσα, τὴν ψυχήν· καὶ τὸ αἷμα δέ, ὁμοίως. ἢ ταῦτα εἶπε, βεβαιῶν, ὅτι οὐκ αἴνιγμα λέγει, οὐδὲ παραβολήν.

Vers. 56. Ὁ — αὐτῷ. Ἐν ἐμοὶ μένει, ἑνοῦται μοι, διὰ τῆς μεταλήψεως καὶ κοινωνίας τῆς ἐμῆς σαρκὸς καὶ τῦ ἐμῦ αἵματος, καὶ συσσωμός μοι γίνεται, καὶ μέτοχος τῆς ἐν ἐμοὶ ζωῆς· εἰ δ' ἐκεῖνος ἐν ἐμοὶ, πάντως κἀγὼ ἐν αὐτῷ.

Vers. 57. Καθὼς — πατέρα. Καθὼς ζῶν ἀπέστειλέ με ὁ[1]) ζῶν πατὴρ, οὕτω κἀγὼ ζῶ ἀπαραλλάκτως, διὰ τὸ γεννηθῆναι ἐκ ζῶντος πατρός.

[Γνῶσιν[2]) ἡμῖν[3]) εἰσάγει, τῦ ἔχειν ἀρχήν, καὶ μὴ εἶναι ἄναρχος, ὥσπερ ὁ πατήρ· ἢ καὶ ἑτέρως, διὰ τὸ ζῆν τὸν πατέρα.[4]) εἰ μὴ γὰρ ἐκεῖνος ἔζη, οὐδὲ ἐγὼ ἔζων· ἐπεὶ δὲ ἐκεῖνος ζῇ, ζῶ κἀγώ. καὶ εἰ μὴ ἐκεῖνος εἶχεν, ὅσα ἔχει, οὐδὲ ἐγὼ εἶχον, ὅσα ἔχω. ἴσα γὰρ ἡμῖν πάντα, χωρὶς τῶν προσωπικῶν ἰδιοτήτων.]

Vers. 57. Καὶ — ἐμέ. Ὥσπερ ἐγὼ ζῶ, διὰ τὸ γεννηθῆναι ἐκ ζῶντος πατρὸς, οὕτω καὶ ὁ τρώγων με, κἀκεῖνος ζήσεται, διὰ τὸ τρώγειν ἐμὲ τὴν ζωὴν, καὶ μεταλαμβάνειν τῆς ζωῆς.

Vers. 58. Οὗτός — καταβάς. Οὗτος, ὁ ζωὴν αἰώνιον χορηγῶν.

Vers. 58. Οὐ — ἀπέθανον. Οὐκ ἀποθανεῖνται, οἱ τρώγοντες αὐτὸν δηλονότι, καθὼς ἔφαγον οἱ πατέρες ὑμῶν τὸ μάννα, καὶ ἀπέθανον. καὶ μὴν, ὥσπερ οἱ τὸ μάννα ἐκεῖνο φαγόντες ἀπέ-

2) Haec in margine habent Codices.
3) Hentenius reddidit, ac si legerit: εἰς γνῶσιν ἡμᾶς εἰσάγει.
4) Intellige, ζῶ κἀγώ.

ne mortui sunt, ita et qui panem hunc edunt, carne moriuntur. Sed hi soli, quum in spe vitae aeternae moriantur, non videntur mori, sed obdormire.

Vers. 58. *Qui — aeternum.* Merito sermoni de pane ac de vita immoratus est, sciens illum quidem necessarium, hanc vero dulcem hominibus: panem sane corporalem corporalibus, spiritualem autem spiritualibus: similiter et vitam corporalem corporalibus, spiritualem vero spiritualibus.

Vers. 59. *Haec — v. 60. audire?* Durus est, hoc est, aegre admitti potest: Hic sermo, puta, de ipso comedendo: quis illum potest admittere? Qui vero hoc dicebant, e discipulis quidem eius erant, non tamen e duodecim, sed e septuaginta.

Quidam vero ex his fuisse aiunt, qui alias ab eo edocti erant: nam et alii multi frequenter sequebantur illum. Qui ergo discessuri erant, sibi scilicet patrocinabantur, quum potius conuenienti tempore remansisse oportuerit ac obedisse in eo, quod difficile videbatur et non desperasse: nam ita duodecim illi fecerunt. Candidi siquidem discipuli est, omnia, quae iubet praeceptor, absque curiositate excipere, et vbi sese offert opportunitas, verecunde de his interrogare, quae eius excedunt intelligentiam.

Vers. 61. *Sciens — offendiculo?* Sane et hoc diuinitatem eius demonstrabat, puta, quae apud illos occulta erant, ferre in medium: nam occulta apud se murmurauerant.

Vers. 62.

ἀπέθανον τῇ σαρκὶ, οὕτω καὶ οἱ τὸν ἄρτον τοῦτον τρώγοντες ἀποθνήσκουσι τῇ σαρκὶ· ἀλλ' ὅτοι μόνοι ἐπ' ἐλπίδι ζωῆς αἰωνίου ἀποθνήσκοντες, ὃ δοκεῖσιν ἀποθανεῖν, ἀλλ' ὑπνῶν.

Vers. 58. Ὁ — αἰῶνα. Ἱκανῶς ἐνδιέτριψε τῷ περὶ τοῦ ἄρτου καὶ περὶ τῆς ζωῆς λόγῳ, γινώσκων, τὸν μὲν ἀναγκαῖον, τὴν δὲ γλυκεῖαν τοῖς ἀνθρώποις· τὸν μὲν σωματικὸν ἄρτον, τοῖς σωματικοῖς· τὸν δὲ πνευματικὸν, τοῖς πνευματικοῖς· καὶ τὴν μὲν σωματικὴν ζωὴν, τοῖς σωματικοῖς· τὴν δὲ πνευματικὴν, τοῖς πνευματικοῖς.

Vers. 59. Ταῦτα — v. 60. ἀκούειν; Σκληρός ἐστιν, ἤτοι, δυσπαράδεκτος οὗτος ὁ λόγος, ὁ τοῦ τρώγειν αὐτὸν, τίς δύναται αὐτὸν παραδέχεσθαι; οἱ τοῦτο δὲ εἰπόντες, μαθηταὶ μὲν αὐτοῦ ἦσαν· οὐκ ἐκ τῶν δώδεκα δὲ· ἀλλ' ἐκ τῶν ἑβδομήκοντα.

Τινὲς δέ φασιν, ὅτι ἐκ τῶν ἄλλως[5]) μαθητευομένων αὐτῷ. πολλοὶ γὰρ καὶ ἕτεροι ἠκολούθουν αὐτῷ πολλάκις. μέλλοντες οὖν ἀποπηδᾶν, ὑπεραπολογοῦνται δῆθεν ἑαυτῶν. ἔδει δὲ αὐτοὺς ἀναμεῖναι τὸν προσήκοντα καιρὸν, καὶ πυθέσθαι περὶ τοῦ δοκοῦντος δυσχεροῦς, καὶ μὴ ἀπαγορεύειν. οὕτω γὰρ οἱ δώδεκα μαθηταὶ πεποιήκασι. μαθητοῦ γὰρ εὐγνώμονος, ἀπεριέργως πάντα δέχεσθαι τὰ τοῦ διδασκάλου, καὶ καιροῦ καλέντος, εὐλαβῶς ἐρωτᾶν περὶ τῶν ὑπερβαινόντων τὴν αὐτῶ διάνοιαν.

Vers. 61. Εἰδὼς — σκανδαλίζει; Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο τῆς αὐτοῦ θεότητος ἀπόδειξις, τὸ τὰ ἀπόρρητα αὐτοῖς φέρειν εἰς μέσον. καθ' ἑαυτοὺς γὰρ ἀπορρήτως ἐγόγγυζον.

Vers. 62.

5) Extra numerum duodecim et septuaginta, οἱ ἐν τάξει μαθητῶν ἠκολούθησαν αὐτῷ.

Vers. 62. *Si — erat?* Deficit, quid Dicetis? Loquitur autem de futura sui in coelum assumtione. Ascendentem, quoad humanitatem: vbi prius erat, quoad diuinitatem. Qui enim potest hanc carnem reddere coelestem, potest vtique et ipsam cibum hominum efficere.

Vers. 63. *Spiritus — quicquam.* Spiritum nunc vocat intellectum spiritualem eorum, quae dicta sunt. Similiter et carnem, intelligere ea carnaliter: non enim de carne ipsius, quae viuificat, nunc sermo est. Ait ergo, Haec spiritualiter intelligere, vitam praebet, quam supra dixi: carnaliter vero ea intelligere non prodest quicquam.

Vers. 63. *Verba — sunt.* Spiritualia et viuifica sunt: oportet namque non simpliciter ea intueri, id enim est carnaliter intelligere, sed aliud quippiam imaginari, et interioribus oculis ea aspicere, tanquam mysteria, nam hoc est spiritualiter intelligere.

Vers. 64. *Sed — ipsum.* Non solum praescientiam, sed et clementiam suam ostendit: quia non a tempore, quo murmurare coeperunt, verum etiam ab initio cognoscebat credentes, et tamen omnes pariter docebat.

Vers. 65. *Et — meo.* Propterea, quia videlicet sunt quidam, qui non credunt. Continue autem Deum patrem suum nominat, docens, quod non sit filius Ioseph, sicut illi putabant.

Vers. 66. *Ex — ambulabant.* Ex hoc, id est, ab eo tempore, abierunt retrorsum, hoc est, abscissi sunt ab eo, qui videlicet antea murmura-

Vers. 62. Ἐὰν — πρότερον; Λέπει τὸ, τί ἐρεῖτε; ἔλεγε δὲ περὶ τῆς ἐς ὕστερον εἰς οὐρανὸν ἀναλήψεως αὐτοῦ. ἀναβαίνοντα, τῇ ἀνθρωπότητι· ὅπου ἦν τὸ πρότερον, τῇ θεότητι. ὁ γὰρ δυνάμενος τὴν σάρκα ταύτην οὐράνιον ποιῆσαι, δύναται πάντως αὐτὴν καὶ τροφὴν ἀνθρώπων ἀπεργάσασθαι.

Vers. 63. Τὸ πνεῦμα — ἐδέν. Πνεῦμα λέγει νῦν, τὸ πνευματικῶς νοεῖν τὰ ῥηθέντα. ὁμοίως δὲ καὶ σάρκα, τὸ σαρκικῶς νοεῖν αὐτά. οὐ γὰρ περὶ τῆς ζωοποιοῦ σαρκὸς αὐτῷ νῦν ὁ λόγος. Φησὶ τοίνυν, ὅτι τὸ μὲν πνευματικῶς νοεῖν ταῦτα, ζωὴν παρέχει, τὴν ἀνωτέρω λεχθεῖσαν· τὸ δὲ σαρκικῶς νοεῖν αὐτὰ, οὐδὲν ὠφελεῖ.

Vers. 63. Τὰ ῥήματα — ἐστι. Πνευματικά ἐστι καὶ ζωηρά ἐστι, διὸ χρὴ, μὴ ἁπλῶς εἰς αὐτὰ βλέπειν· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ σαρκικῶς νοεῖν· ἀλλ' ὑψηλότερόν τι φαντάζεσθαι, καὶ τοῖς ἔνδον ὀφθαλμοῖς αὐτὰ κατοπτεύειν, ὡς μυστήρια· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ πνευματικῶς νοεῖν.

Vers. 64. Ἀλλ' — αὐτόν. Οὐ μόνον τὴν πρόγνωσιν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀνεξίκακον αὐτοῦ δείκνυσιν, ὅτι οὐκ ἀπὸ τῦ γογγύσαι, ἀλλ' ἐξ ἀρχῆς, καὶ ἄνωθεν ἐγίνωσκε, καὶ τοὺς πιστεύοντας, καὶ τοὺς μὴ πιστεύοντας, καὶ ὅμως κοινῶς πάντας ἐδίδασκε.

Vers. 65. Καὶ — μου. Διὰ τοῦτο, ποῖον; διὰ τὸ εἶναί τινας, οἱ δὲ πιστεύουσι. συνεχῶς δὲ πατέρα ἑαυτῦ, τὸν θεὸν ὀνομάζει, διδάσκων, ὅτι οὐκ ἔστιν υἱὸς τῦ ἰωσὴφ, ὡς ἐκεῖνοι ᾤοντο.

Vers. 66. Ἐκ — περιεπάτουν. Ἐκ τούτου, ἀντὶ τῦ, ἔκποτε. ἀπῆλθον δὲ εἰς τὰ ὀπίσω, οἴτουν, ἀπεσχίσθησαν, οἱ ἀνωτέρω γογγύσαντες.

murabant. Retrorsum autem intellige mihi, ad vitam priorem, ad quam reuersi sunt.

Vers. 67. *Ait — abire?* Non dixit, Abite et vos: nam id repellentis esset, sed blande interrogauit, offendens sibi opus non esse ministerio illorum, neque se circumducere illos ad ostentationem, quodque nullum velit inuitum retinere. Sed neque aegre tulit aut redarguit illos, qui retrorsum abierant, veluti facere solemus, ducentes huiusmodi factum, contemtum aut iniuriam: quia omnia gloriae amore facimus.

Vers. 68. *Respondit — abibimus?* Petrus fratrum amator, pro fratribus omnibus respondet, Domine, ad quem abibimus? vehementem erga illum amorem demonstrans, quod videlicet neminem habeant, quem ei praeponant, non parentes, non cognatos, non amicos, et, vt semel dicam, neminem inter omnes. Deinde ne hoc dixisse videatur, quasi non sit, qui eos suscipiat, subiunxit.

Vers. 68. *Verba — habes.* Verba, quae vitam concilient aeternam. Vides, quod verba non erant quae praebuerant offendiculum, sed auditorum segnities: et quia carnaliter ea intelligebant, non spiritualiter. Consequens etenim ac necessarium fuerat, vt illa dicerentur propter Iudaeorum de manna sermonem. Oportuit autem auditores aut spiritualiter ea intelligere, aut, si id necdum poterant, his primum susceptis, postmodum de his diligenter interrogare.

Vers. 69. *Et — viui.* Trigesimo tertio iuxta Matthaeum capite dixit idem, Tu es Christus filius Dei viui. Sed tunc quidem Christus illum beatum praedicauit propter causam ibi dictam: nunc vero,

ὀπίσω δὲ νόει μοι, καὶ τὸν πρότερον βίον αὐτῶν, εἰς ὃν πάλιν ὑπέστρεψαν.

Vers. 67. Εἶπεν — ὑπάγειν; Οὐκ εἶπεν, ἀπέλθετε καὶ ὑμεῖς· τοῦτο γὰρ ἀπωθουμένῳ ἦν· ἀλλ' ὁμαλῶς ἠρώτησε, δεικνὺς, ὅτι ἐ δεῖται τῆς διακονίας αὐτῶν, ἐδὲ περιάγει τούτους, ἐπιδεικνύμενος, καὶ ὅτι ἐδένα, μὴ βαλόμενον, βέλεται κατέχειν. ἔτε δὲ ἐδεινοπάθησεν, ἔτε κατηγόρησε τῶν ἀπελθόντων εἰς τὰ ὀπίσω, ὅπερ ποιεῖν εἰώθαμεν ἡμεῖς, καταφρόνησιν καὶ ὕβριν τὸ πράγμα κρίνοντες, διότι μετὰ φιλοδοξίας ἅπαντα πράττομεν.

Vers. 68. Ἀπεκρίθη — ἀπελευσόμεθα; Ὁ πέτρος, ὁ φιλάδελφος, ὑπεραπολογεῖται πάντων τῶν ἀδελφῶν· κύριε, πρὸς τίνα ἀπελευσόμεθα; τὸ πρὸς αὐτὸν φιλόστοργον ἐμφαίνων, ὅτι οὐκ ἔχουσιν ἕτερον τιμιώτερον αὐτοῦ, ἢ γονεῖς, ἢ συγγενεῖς, ἢ φίλους, οὐχ ἁπλῶς τινα τῶν ἁπάντων. εἶτα, ἵνα μὴ δοκῇ τοῦτο εἰπεῖν, ὡς ἐκ ὄντος τοῦ ὑποδεξομένου αὐτούς, ἐπήγαγε.

Vers. 68. Ῥήματα — ἔχεις. Ῥήματα ζωὴν αἰώνιον προξενοῦντα. ὁρᾷς, ὅτι ἃ τὰ ῥήματα ἦν τὰ σκανδαλίζοντα, ἀλλ' ἡ ἀπροσεξία τῶν ἀκουόντων, καὶ τὸ σαρκικῶς νοεῖν αὐτὰ, καὶ μὴ πνευματικῶς. ἀκόλουθον μὲν γὰρ, καὶ ἀναγκαῖον ἦν, ἐκεῖνα ῥηθῆναι, διὰ τὸν περὶ τοῦ μάννα λόγον τῶν Ἰουδαίων· ἔδει δὲ τοὺς ἀκούοντας, ἢ πνευματικῶς ἀκούειν αὐτὰ, ἢ μὴ τοῦτο δυναμένους, δέχεσθαι μὲν ταῦτα, ὕστερον δὲ φιλομαθῶς ἐρωτῆσαι περὶ τούτων.

Vers. 69. Καὶ — ζῶντος. Καὶ ἐν τῷ τριακοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον τὸ αὐτὸ εἶπε· σὺ εἶ [m]) ὁ χριστὸς, ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος· ἀλλὰ τότε μὲν ἐμακάρισεν αὐτὸν

m) Matt. 16, 16.

vero, quia communiter dixit, Nos credidimus et cognouimus, separat ab illis Iscarioten, tanquam iam fluctuantem.

Vers. 70. *Respondit — elegi?* Hoc interrogatiue legendum est.

Vers. 70. *Et — v. 71. duodecim.* Num ego vos, inquit, duodecim elegi? et tamen vnus ex vobis in nullo mea adiutus electione, vtpote liberum habens arbitrium ad virtutem et vitium, diabolus est, siue diabolicus, et diaboli ministeer. Significat itaque in voluntate ac electione hominis situm esse, vt saluetur, aut pereat.

Quidam vero diabolum hoc in loco intellexerunt insidiatorem. Nihil ergo nouum, quod Iudas quum eligeretur bonam habuerit voluntatem, postea autem sit immutatus, tanquam libero vsus arbitrio.

Cap. VII. v. 1. *Et — interficere.*

Non enim poterat, id est, non erat securus, vt versaretur in Iudaea: tanquam de homine enim hoc dixit euangelista: nam sicut homo nunc formidat, non mortem fugiens, sed homicidis parcens, et quia tempus suae passionis nondum aduenerat. Siquidem oportebat eum interdum quidem manere inexpugnabilem, vtpote Deum, quandoque vero tanquam hominem dispensatorie cedere.

Vers. 2. *Erat — Scenopegia.* Haec celebrabatur in memoriam diei, quo primum Moses

6) εἰς ἀρετήν. A.
7) δὲ, interponit. A.
8) Interpretatur ergo lectionem Chrysostomi, εἶχεν ἐξουσίαν, pro ἤθελε, quam recte hoc loco repudiauit

ὁ χριστὸς, διὰ τὴν ἐκεῖ ῥηθεῖσαν αἰτίαν· νῦν δὲ, ἐπειδὴ κοινῶς εἶπεν, ὅτι πεπιστεύκαμεν καὶ ἐγνώκαμεν, διαστέλλει τὸν ἰσκαριώτην ἀπ' αὐτῶν, ἤδη σαλευόμενον.

Vers. 70. Ἀπεκρίθη — ἐξελεξάμην; Τοῦτο κατ' ἐρώτησιν ἀναγνωστέον.

Vers. 70. Καὶ — v. 71. δώδεκα. Οὐκ ἐγώ, φησιν, ὑμᾶς τοὺς δώδεκα ἐξελεξάμην; καὶ ὅμως ἐξ ὑμῶν εἷς, ἐδὲν τῆς παρ' ἐμοῦ ἐκλογῆς ἀπονάμενος, ὡς αὐτεξούσιος [6]) πρὸς ἀρετὴν καὶ κακίαν, διάβολός ἐστιν, ἤγουν, διαβολικὸς, τοῦ διαβόλου ὑπουργός. δῆλον ἔν, ὅτι ἐν τῇ προαιρέσει τὸ ἀνθρώπου κεῖται, τὸ σώζεσθαι ἢ ἀπολλυσθαι.

Τινὲς δὲ διάβολον νῦν, τὸν ἐπίβουλον ἐνόησαν. ἐδὲν [7]) οὖν καινὸν, ἐν τῷ ἐκλέγεσθαι μὲν, ἀγαθὴν προαίρεσιν ἔχειν τὸν ἰούδαν· ὕστερον δὲ μεταβληθῆναι τοῦτον, ὡς αὐτεξούσιον.

Cap. VII. v. 1. Καὶ — ἀποκτεῖναι.

Οὐ γὰρ εἶχεν [8]) ἐξουσίαν, ἤγουν, οὐκ εἶχεν ἄδειαν ἐν τῇ ἰουδαίᾳ περιπατεῖν. ὡς περὶ ἀνθρώπου γὰρ τοῦτο εἶπεν ὁ εὐαγγελιστής. ὡς γὰρ ἄνθρωπος ὑπεξέλλετο νῦν, ὡ φεύγων τὸν θάνατον, ἀλλὰ φειδόμενος τῶν φονέων, καὶ ὅτι οὔπω καιρὸς ἦν τῷ πάθους αὐτοῦ. ἔδει γὰρ αὐτὸν ποτὲ μὲν, ὡς θεὸν, μένειν ἀχείρωτον, ποτὲ δὲ, ὡς ἄνθρωπον, ὑποχωρεῖν οἰκονομικῶς.

Vers. 2. Ἦν — σκηνοπηγία. Αὕτη ἑορταζετο εἰς μνήμην τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν ὁ μωϋσῆς

dianit Theophylactus. Flumen orationis hic abripuit Chrysostomum, deceptum fortasse loco simili Marc. 6, 5. Largior certe erat dicendi materia, explicandis illis, οὐκ εἶχεν ἐξουσίαν.

ſes diuinum ſixit tentorium, quod a Beſeleel fabricatum eſt.

Verſ. 3. *Dixerunt — eius.* Filii Ioſeph, qui adoptione pater eius erat.

Verſ. 3. *Tranſi — facis.* Fingunt quidem de bonis ſuadere tanquam cognati et amici familiares, finis vero eorum prauus erat, ab inuidia procedens: conabantur ſiquidem illum in Iudaeam pellicere, vt ab illis occideretur, qui eum quaerebant interficere. Cauſam autem praetexebant, quod oporteret diſcipulos quoque eius, qui ibi erant, ſiue turbas, quae illum in Iudaea ſequebantur, intueri ſigna, quae ipſe ederet.

Verſ. 4. *Nemo — eſſe.* Iuxta faciliorem intellectum et qui in promtu eſt, videntur illum incitare, vt tranſeat, iuxta profundiorem vero, ſcommata in eum iaciebant, tanquam in timidum ſimul et gloriae cupidum. Siquidem in occulto quidem quippiam facere, timidi eſt; quaerere autem palam eſſe, ſiue manifeſtum et glorioſum, gloriae cupidi eſt.

Verſ. 4. *Si — mundo.* Si haec ſigna vere et non apparenter facis, manifeſta teipſum omnibus Iudaeis. Suſpicabantur namque ſigna haec phantaſtice fieri.

Hinc ergo manifeſtum eſt, quod etiam ibi miracula ediderit, quae omnia praetercurrit Iohannes, quemadmodum alia multa: feſtinans magis ad ea, quae nouam aliquam afferebant narrationem, et quorum alii nullam fecerant mentionem. Deinde cauſam etiam dicit talis ſuſpicionis.

Verſ. 5. *Neque — eum.* Neque ipſi credebant in eum, tanquam in Deum. Attamen hi,

σῆς ἔπηξε πρῶτον τὴν κατασκευασθεῖσαν ὑπὸ τῦ Βεσελεὴλ θείαν σκηνήν.

Vers. 3. Εἶπον — αὐτῦ. Οἱ τῦ Ἰωσὴφ υἱοὶ, τῦ θέσει πατρὸς αὐτῦ.

Vers. 3. Μετάβηθι — ποιεῖς. Προσποιῦνται μὲν ἐπ' ἀγαθῷ συμβελεύειν, ὡς συγγενεῖς ὄντες καὶ οἰκειότατοι· σκοπὸς δὲ αὐτοῖς πονηρὸς, ἐκ φθόνου τεχθείς. πειρώμενοι γὰρ μεταγαγεῖν τῦτον εἰς τὴν Ἰουδαίαν, ἵνα ἀναιρεθῇ παρὰ τῶν ζητούντων ἀποκτεῖναι αὐτὸν, προβάλλονται, τὸ δεῖν καὶ τοὺς ἐκεῖσε ὄντας μαθητὰς αὐτοῦ, ἤτοι, τοὺς ὄχλους, τοὺς ἐν Ἰουδαίᾳ, παρεπομένους αὐτῷ, θεωρεῖν τὰ σημεῖα, ἃ ποιεῖ.

Vers. 4. Οὐδεὶς — εἶναι. Κατὰ μὲν τὸ προχείρως νοούμενον, δοκοῦσι παρακινίζειν αὐτὸν, ἵνα μεταβῇ· κατὰ δὲ τὸ βαθύτερον ἀποσκώπτουσιν, ὡς δειλὸν ἅμα καὶ φιλόδοξον. τὸ μὲν γὰρ ἐν κρυπτῷ τι ποιεῖν, δειλοῦ· τὸ δὲ ζητεῖν ἐν παῤῥησίᾳ εἶναι, ἤτοι, φανερὸν, ἀπέβλεπτον, φιλοδόξου.

Vers. 4. Εἰ — κόσμῳ. Εἰ ταῦτα τὰ σημεῖα ποιεῖς, καὶ οὐ φαντάζεις, φανέρωσον σεαυτὸν πᾶσιν Ἰουδαίοις. ὑπώπτευον γὰρ καὶ[9] τὰ σημεῖα, ὡς φαντασίαν.

Δῆλον οὖν ἐντεῦθεν, ὅτι σημεῖα ἐποίησε καὶ κεῖ, ἃ πάντα παρέδραμεν ὁ Ἰωάννης, ὥσπερ καὶ ἄλλα πολλὰ, σπεύδων μᾶλλον ἐπὶ τὰ φέροντα ξένην τινὰ διήγησιν, καὶ ὧν οἱ ἄλλοι οὐκ ἐπεμνήσθησαν. εἶτα λέγει καὶ τὸ αἴτιον τῆς τοιαύτης ὑποψίας.

Vers. 5. Οὐδὲ — αὐτόν. Οὐδ' αὐτοὶ ἐπίστευον εἰς αὐτὸν, ὡς εἰς θεὸν, ἀλλ' ὅμως οἱ νῦν τοι-

9) καὶ γάρ. B.

hi, qui tunc tales erant, magni posimodum effecti sunt, multaque a multis pro illo passi sunt, Iacobus videlicet et Iudas. Quid ergo is, qui eorum corda nouerat? Non reprehendit illos, tanquam malos et insidiatores, sed patienter respondet ad intentionem ipsorum:

Vers. 6. *Ait — adest.* Tempus, quo conuenit, vt ego in Iudaeam vadam occidendus, ad quod vos laboratis, nondum adest: quid me vrgetis ante huiusmodi tempus?

Vers. 6. *Tempus autem — paratum.* Tempus, quo vos in Iudaeam abeatis, semper in promtu est, mihi impedimento est tempus, quod nondum adest: vobis autem nihil est impedimento, quum iam vna cum Iudaeis sentiatis.

Vers. 7. *Non — vos.* Vtpote amicos suos et vna secum sentientes: quia vos ad eum accedetis. Mundum autem dicit, Iudaeos mundana sapientes.

Vers. 7. *Me — sint.* Mihi autem inimicus est, quia ego ostendo, quod opera eius mala sint: ideo ego nunc non accedo ad ipsum occidendus, sed quum tempus aduenerit. Ostendit ergo, quod ob id potius oderant ipsum Iudaei, quod illos argueret, quanquam ipsi dicerent se eum odisse, quod legis transgressor esset, Deoque contrarius: et quod non solum sabbathum solueret, sed et patrem suum diceret Deum, aequalem sese faciens Deo.

Tu vero mihi considera, quam mansuete tulerit fratrum consilium, quo insidiis appetebatur. Nos vero non ita, sed statim indignamur ac moleste ferimus, omnibusque modis tales vlciscimur: quo ergo pacto discipuli eius erimus?

Vers. 8.

τοιῦτοι, μεγάλοι γεγόνασιν ὕστερον, καὶ πολλὰ παρὰ πολλῶν ὑπὲρ αὐτοῦ πεπόνθασιν, Ἰάκωβος καὶ Ἰούδας. τί οὖν ὁ τὰς καρδίας αὐτῶν εἰδώς; οὐκ ἤλεγξεν αὐτοὺς πονηροὺς καὶ ἐπιβύλους, ἀλλὰ μακροθύμως ἀποκρίνεται πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτῶν.

Vers. 6. Λέγει — πάρεστιν. Ὁ καιρὸς ὁ ἐμὸς, ὁ τῦ ἀπελθεῖν με εἰς τὴν Ἰουδαίαν, ἀναιρεθησόμενον, ὡς σπεύδάζετε, ἔπω πάρεστι, τί με κατεπείγετε πρὸ τῦ τοιύτου καιρῦ;

Vers. 6. Ὁ δὲ καιρὸς — ἕτοιμος. Ὁ καιρὸς ὁ ὑμέτερος, ὁ τῦ ἀπελθεῖν ὑμᾶς εἰς τὴν Ἰουδαίαν πάντοτέ ἐστιν εὐχερής. ἐμοὶ μὲν γὰρ ἐμποδίζει, τὸ μήπω παρεῖναι αὐτόν· ὑμῖν δὲ, ἤδεν, συμφρονῦσιν ἤδη τοῖς Ἰουδαίοις.

Vers. 7. Οὐ — ὑμᾶς. Ὡς φίλες αὐτῦ, καὶ ὁμόφρονας. διὸ ὑμεῖς ὑπάγετε εἰς αὐτόν. κόσμον γὰρ λέγει, τὲς κοσμικὰ φρονῦντας Ἰουδαίους.

Vers. 7. Ἐμὲ — ἐστιν. Ἐμοὶ δὲ ἐχθραίνει, διότι ἐγὼ ἀποδεικνύω, ὅτι τὰ ἔργα αὐτῦ πονηρά ἐστι. διὸ ἐγὼ οὐχ ὑπάγω εἰς[1]) αὐτὸν ἄρτι, ἀναιρεθησόμενος· ἀλλ' ὅτε ὁ καιρὸς ἐπιστῇ. ἔδειξεν οὖν, ὅτι διὰ τὸ ἐλέγχειν τὲς Ἰουδαίους μᾶλλον ἐμισεῖτο, εἰ καὶ ἐκεῖνοι ἔλεγον, μισεῖν αὐτὸν, ὡς παράνομον, καὶ ἀντίθεον, ὅτι[n]) ὃ μόνον ἔλυε τὸ σάββατον, ἀλλὰ καὶ πατέρα ἴδιον ἔλεγε τὸν Θεὸν, ἴσον ἑαυτὸν ποιῶν τῷ Θεῷ. n) Io. 5, 18.

Σὺ δέ μοι σκόπει, πῶς πεάως ἤνεγκε τὴν ἐπίβελον συμβελὴν τῶν ἀδελφῶν· ἀλλ' οὐχ ἡμεῖς οὕτως, ἀλλ' εὐθέως ἀγανακτῦμεν καὶ σχετλιάζομεν καὶ πᾶσι τρόποις ἀμυνόμεθα τὲς τοιύτους. πῶς ἂν ἐσόμεθα μαθηταὶ αὐτῦ;

[1]) εἰς αὐτὴν. A.

Vers. 8. *Vos — istum.* Hoc est praedictum, puta, scenopegiorum. Vos qui amici estis Iudaeorum, qui periculum nullum timetis.

Vers. 8. *Ego — istum.* Non dixit, Non ascendam, sed Nondum ascendam, hoc est, non nunc ascendam, eo quod nunc viuat ac vigeat exandescentia Iudaeorum. Irrationalis namque temeritatis est, sese in manifestum coniicere periculum.

Vers. 8. *Quia — impletum est.* Tempus vitae meae, qua in terra viuo. Quanquam enim circa futurum pascha crucifigendus erat: adhuc tamen oportebat miracula operari ac docere, multosque ad fidem attrahere. Non est ergo sermo timoris, sed dispensationis: nam si tunc in Iudaeam abiisset, omnino ipsum occidere tentassent: quod si captus tanquam homo occisus fuisset, datum fuisset impedimentum his, quae dicturus aut facturus erat: si vero non fuisset captus, sed tanquam Deus euasisset, incarnationi eius non fuisset habita fides. Tempus itaque debito modo disponit.

Vers. 9. *Haec — v. 10. festum.* Cum eis non ascendit, propter dictam causam, et ne manifestarent eum Iudaeis: postmodum autem ascendit, quum iam furor illorum reprimi inciperet, vt scirent, qui timorem eius arguebant, quod timidus non esset, sed congrua dispensatione vteretur.

Vers. 10. *Non — occulto.* Quasi latenter: adhuc enim verebatur, expectans donec perfecte

z) Repudiauit ergo Chrysostomi lectionem, qui οὐκ, loco οὔπω habet. Vide Chrysost. T. VIII. p. 285. E. Cyril.

Vers. 8. Ὑμεῖς — ταύτην. Τὴν προειρημένην, τὴν τῶν σκηνοπηγιῶν. ὑμεῖς, οἱ φίλοι τῶν Ἰουδαίων, οἱ μηδένα κίνδυνον ὑποπτεύοντες.

Vers. 8. Ἐγὼ — ταύτην. Οὐκ εἶπεν, οὐκ[2]) ἀναβαίνω, ἀλλ' ἔπω ἀναβαίνω, τετέχνη, ἐπὶ νῦν ἀναβαίνω, διὰ τὸ ζέειν καὶ ἀκμάζειν νῦν τὸν θυμὸν τῶν Ἰουδαίων. θρασύτητος γὰρ ἀλογίστου τὸ ἐπιρρίπτειν ἑαυτὸν εἰς πρόδηλον κίνδυνον.

Vers. 8. Ὅτι — πεπλήρωται. Ὁ καιρὸς τῆς ἐμῆς ἐν τῇ γῇ ζωῆς. εἰ γὰρ καὶ κατὰ τὸ μέλλον πάσχα σαυρωθῆναι ἔμελλεν, ἀλλ' ἔδει αὐτὸν ἔτι καὶ θαυματουργῆσαι, καὶ διδάξαι, καὶ πολλὰς εἰς πίστιν ἐπισπάσασθαι. ἐ δειλίας τοίνυν ὁ λόγος, ἀλλ' οἰκονομίας. εἰ γὰρ ἀπῆλθε τότε εἰς τὴν Ἰουδαίαν, πάντως ἂν ἐπεχείρησαν ἀνελεῖν αὐτόν. καὶ εἰ μὲν χειρωθεὶς, ὡς ἄνθρωπος,[3]) ἀνῃρέθη, ἐνεποδίσθησαν ἄν, ἃ λέγειν καὶ ποιεῖν ἔμελλεν· εἰ δὲ μὴ χειρωθεὶς, ὡς θεὸς, διέδρα, ἠπιστήθη ἂν ἡ ἐνανθρώπησις αὐτῦ. λοιπὸν ἓν οἰκονομεῖ[4]) τὸν καιρόν.

Vers. 9. Ταῦτα — v. 10. ἑορτήν. Σὺν αὐτοῖς μὲν ἐκ ἀνέβη, διά τε τὴν ῥηθεῖσαν αἰτίαν, καὶ ἵνα μὴ φανερώσωσιν αὐτὸν τοῖς Ἰουδαίοις· ὕστερον δὲ ἀνῆλθεν, ἀρξαμένου λοιπὸν τῦ θυμῦ αὐτῶν καταστέλλεσθαι, καὶ ἵνα γνῶσιν οἱ δειλίαν αὐτῦ καταγινώσκοντες, ὅτι ἐκ ἔστι δειλὸς, ἀλλ' οἰκονομικός.

Vers. 10. Οὐ — κρυπτῷ. Ὡς κρυφίως. ἔτι γὰρ ὑπεστέλλετο, περιμένων χαυνωθῆναι τέλεον

Cyrillus habet etiam οὐκ. Tom. IV. p. 401. B. ac deinceps.

[3]) ἀφῃρέθη. B.

4) i. e. οἰκονομικῶς τηρεῖ.

fecte deferbuisset ferocitas illorum, et ne cognosceretur etiam a fratribus suis.

Vers. 11. *Iudaei ergo — festo.* Pulchra sane illorum opera in diebus festis, quum illos caedis facerent occasionem. Quum enim in festo occidere eum proposuissent, vtpote tunc etiam aduenturum propter publicum conuentum, eo non inuento, hinc inde errabant.

Vers. 11. *Et — ille?* Neque eum suo nomine volebant appellare propter odium: ostendit tamen sermo quendam irae tumorem.

Vers. 12. *Et — turbis.* Turbatio et contradictio.

Vers. 12. *Quidam — est.* Qui videlicet mente corrupti non erant.

Vers 12. *Alii — mundum.* Qui mente corrupti erant. Mundum autem dicit multitudinem.

Vers. 13. *Nullus — Iudaeorum.* Nullus eorum, qui dicebant, Bonus est, loquebatur de eo palam, siue audientibus magistratibus, propter timorem illorum.

Vers. 14. *Quum autem iam — templum et docebat.* Ascendit quidem, quum cognouisset extinctam esse illorum ferocitatem. Docebat autem, ostendens sui admirationem. Postquam dimidium festi peractum erat, quarto videlicet die scenopegiorum: nam septem diebus illa celebrabant.

Vers. 15.

*) καταλέγει αὐτῶν. A. Lectionem receptam comprobat etiam Chrysost. Tom. VIII. p. 288. B.

*) Malim, ποιουμένων. Potest tamen et hoc defendi. Ex Chrysostomo, qui hic constructionem mutauit, nihil efficitur.

τέλεον τὸν θυμὸν, καὶ ἵνα μήπω γνωθῇ μηδὲ τοῖς ἀδελφοῖς αὐτῦ.

Vers. 11. Οἱ οὖν Ἰουδαῖοι — ἑορτῇ. Καλά γε[5]) αὐτῶν τὰ ἐν ταῖς ἑορταῖς κατορθώματα, ἀφορμὴν φόνου ποιεμένοις[6]) αὐτάς. προμελετήσαντες γὰρ ἐν τῇ ἑορτῇ τῦτον ἀνελεῖν, ὡς τηνικαῦτα διὰ τὴν πανήγυριν καὶ αὐτὸν συμπαρεσόμενον, ἠσύχησαν, μὴ εὑρισκομένου.

Vers. 11. Καὶ — ἐκεῖνος; Οὐδ' ὀνομαστὶ τῦτον βέλονται καλεῖν, διὰ τὸ μῖσος, ὅμως ὁ λόγος ἐμφαίνει χαύνωσίν τινα τῦ θυμῦ.

Vers. 12. Καὶ — ὄχλοις. Τάραχος, ἀντιλογία.

Vers. 12. Οἱ — ἐσιν. Οἱ ἀδιάφθοροι τὸν νοῦν.

Vers. 12. Ἄλλοι — κόσμον. Οἱ διεφθαρμένοι. κόσμον[7]) δὲ λέγουσι, τὸ πλῆθος.

Vers. 13. Οὐδεὶς — Ἰουδαίων. Οὐδεὶς τῶν λεγόντων, ὅτι ἀγαθός ἐσι, παῤῥησία ἐλάλει περὶ αὐτῦ, ἤγουν, εἰς ἐπήκοον τῶν ἀρχόντων, διὰ τὸν φόβον αὐτῶν.

Vers. 14. Ἤδη δὲ — ἱερόν.[8]) Ἀνέβη μὲν, ὅτε ἔγνω σβεσθέντα τὸν θυμὸν αὐτῶν· ἐδίδασκε δὲ, δεικνύων τὸ ἀπτόητον ἑαυτῦ. μεσούσης δὲ τῆς ἑορτῆς τῶν σκηνοπηγιῶν, ἤγουν, τῇ τετάρτῃ ἡμέρᾳ. ἑπτὰ γὰρ ἡμέρας ἑώρταζον αὐτήν.

Vers. 15.

7) Scilicet, loco ὄχλον, legit κόσμον. Negligentia id accidit. Nam et Chrysost. vulgatum habet. Tom. VIII. p. 288. C. bis. et E. et 289. A.

8) Neuter meorum agnoscit vocabula καὶ ἐδίδασκε.

Vers. 15. *Et — quum non didicerit?* Admirabantur, non ea, quae docebat, sed quomodo litteras nosset, quum non didicisset. Considerabant enim ea, quae docebat, omni sapientia esse plena: nec talia eum posse docere existimabant absque cognitione literarum. Oportuit autem cognoscere, quod Deus esset, ipsa sapientia, et qui omnem adinuenerat viam prudentiae.

Vers. 16. *Respondit — me.* Quod dicit Mea, veritatem ostendit: quod autem ait, Non mea, dispensationem ad honorandum patrem ac Deum, et ad ostendendam modestiam, vtque facilius ipsa reciperetur. Neque tamen ob id falsum est, quia dispensatorium: nam quae filii sunt, omnino sunt et patris: sicut etiam, quae patris, omnino sunt et filii: vtraque enim sunt ambobus communia, vtpote aequalibus.

Alio quoque profundiore intellectu. Quae mea apparet esse doctrina, non est mea propria, neque enim vllam habeo propriam, sed patris est, vtpote illo eadem per me docente, propter naturae ac voluntatis identitatem: et quia verbum illius sum, quanquam enim ego alia sim hypostasis, ita tamen dico ac facio omnia, vt nos vnum esse intelligatis.

Vers. 17. *Si — loquar.* Voluntatem Dei vocat nunc, operari virtutem, et prophetiis, quae de ipso sunt, attendere: virtus siquidem purgat mentem, prophetiae vero ipsam luce docent. A seipso autem loquitur, qui ea, quae suae sunt voluntatis, loquitur. Deinde etiam syllogismum inducit, cui nullatenus possit contradici.

Vers. 18.

p) μετὰ πάσης σοφίας. A.

Vers. 15. Καὶ — μὴ μεμαθηκώς; Ἐθαύμαζον, οὐχ ὃ ἐδίδασκεν, ἀλλὰ, πῶς γράμματα οἶδε, μὴ μεμαθηκώς. κατενόουν γὰρ, ὃ ἐδίδασκε, πάσης [2]) μεστὰ σοφίας, καὶ οὐκ ἄνευ ἐδήσεως γραμμάτων τοιαῦτα δύνασθαι διδάσκειν ὑπελάμβανον. ἔδει δὲ αὐτοὺς κἀντεῦθεν συνιδεῖν, ὅτι θεός ἐστιν [1]) αὐτοσοφία, ν αὐτὸς [2]) ἐξευρὼν πᾶσαν o)Baruch.3,37. ὁδὸν ἐπιστήμης.

Vers. 16. Ἀπεκρίθη — με. Τὸ μὲν, ἐμὴ, ἀληθές· τὸ δὲ, οὐκ ἐμὴ, οἰκονομικόν. εἰς τιμὴν δὲ τοῦ πατρὸς καὶ θεοῦ, καὶ εἰς ἀπόδειξιν μετριοφροσύνης, καὶ εἰς τὸ γενέσθαι αὐτὴν εὐπαραδεκτοτέραν. οὐκ ἐπειδὴ δὲ οἰκονομικόν, διὰ τοῦτο καὶ ψευδές. τὰ γὰρ τοῦ υἱοῦ πάντως καὶ τοῦ πατρός· ὥσπερ καὶ τὰ τοῦ πατρὸς, πάντως καὶ τοῦ υἱοῦ. κοινὰ γὰρ ἀμφοῖν, ὡς ἴσοις.

Καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρόπον βαθύτερον. ἡ φαινομένη ἐμὴ διδαχὴ, οὐκ ἔστιν ἐμὴ ἰδίως. ἐδὲ γὰρ ἔχω ἰδίαν, ἀλλὰ τοῦ πατρός ἐστιν, ὡς ἐμοῦ τὰ αὐτὰ ἐκείνῳ διδάσκοντος, διὰ τὸ ταὐτὸν τῆς φύσεως καὶ [2]) θελήσεως, καὶ διὰ τὸ εἶναί με λόγον αὐτοῦ. εἰ γὰρ καὶ ἄλλη ὑπόστασις ἐγὼ, ἀλλ' ἅτω λέγω καὶ πράττω, ὡς νομίζεσθαι ἡμᾶς ἕν.

Vers. 17. Ἐάν — λαλῶ. Θέλημα τὸ θεοῦ λέγει νῦν, τὸ ἐργάζεσθαι τὴν ἀρετὴν καὶ προσέχειν ταῖς περὶ αὐτοῦ προφητείαις. ἡ ἀρετὴ μὲν γὰρ καθαίρει τὸν νοῦν· αἱ προφητεῖαι δὲ διδάσκουσιν αὐτὸν τηλαυγῶς. ἀφ' ἑαυτοῦ δὲ λαλεῖ, ὁ τὰ τοῦ ἰδίου θελήματος λαλῶν. εἶτα ἐπάγει καὶ συλλογισμὸν ἀναντίρρητον.

Vers. 18.

[1]) Malim, ἐστιν, ἡ αὐτοσοφία.
[2]) καὶ θελήσεως. Absunt. A.

Vers. 18. *Qui — est.* Gloriam intelligit hoc in loco honorem: nam vbique patrem ac Deum praeponebat, et ad illum omnia referebat, etiam propria opera: qui ergo gloriam suam non quaerebat, quam ob causam aliena docturus erat: qui autem aliena non docet, sed quae illius sunt, qui misit ipsum, omnino verax est.

Et vide quomodo omnes ad fidem, quae in se est, attrahebat, ac dicebat, Qui non honorat filium, non honorat patrem, qui misit illum. Siquidem ex hoc propriam gloriam quaerere videbatur: non tamen, quasi propriae amator gloriae, haec dicebat aut faciebat, sed quasi hominum cupiens salutem; nam hanc per fidem, quae in ipsum erat, procurare oportebat. Pater namque dixit, Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacitum est, ipsum audite, aliaque multa huiusmodi per prophetas.

Vers. 18. *Et — est.* Neque enim iniustus est, qui eius quaerit gloriam, qui misit illum. Quidam autem iniustitiam hoc in loco mendacium intellexerunt. Plurimae itaque erant causae, cur humilia Christus loqueretur: tum ne ingenitus esse putaretur: aut Deo contrarius crederetur: ad haec, propter auditorum imbecillitatem: praeterea, vt homines doceret modestos esse, et nihil de seipsis magnificum dicere: demum, vt tanquam homo loqueretur, ac propter alia huiusmodi. Vnica autem causa erat, cur sublimia loqueretur, celsitudo videlicet diuinitatis.

Quia vero hi Iudaei duo crimina ipsi impingebant, puta, legis transgressionem, et quod Deo esset

[3]) Hentenius ante πῶς interponit ὅρα, quo tamen non est opus.

[4]) ἠυδόκησα. A.

Vers. 18. Ὁ — ἐστιν. Δόξαν ἐνταῦθα, τὴν τιμήν φησι. παντα χοῦ γὰρ τὸν πατέρα καὶ θεὸν προετίθει, καὶ αὐτῷ πάντα ἀνετίθει, καὶ τὰ ἑαυτοῦ κατορθώματα. μὴ ζητῶν οὖν δόξαν ἰδίαν, τίνος ἕνεκεν ἔμελλεν ἕτερα διδάσκειν; μὴ διδάσκων δὲ ἕτερα, ἀλλὰ τὰ τοῦ πέμψαντος αὐτόν, ἀληθής ἐστι πάντως.

Καὶ πῶς [3]) πάντας εἶλκε πρὸς τὴν εἰς ἑαυτὸν πίστιν, καὶ ἔλεγεν, οὐ [p]) μὴ τιμᾶν τὸν υἱὸν, ἃ τιμᾷ τὸν πατέρα τὸν πέμψαντα αὐτόν; δοκεῖ γὰρ ἐντεῦθεν δόξαν ἰδίαν ζητεῖν· ἀλλ' οὐχ, ὡς δόξης ἰδίας ἐρῶν, ταῦτα ἐποίει καὶ ἔλεγεν· ἀλλ', ὡς θέλων τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων. αὕτη γὰρ διὰ τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως, καὶ οὐχ ἑτέρως, ἔμελλε γίνεσθαι. εἴρηκε γὰρ ὁ πατήρ· οὗτός [4]) ἐστιν ὁ [q]) υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς, ἐν ᾧ [4]) εὐδόκησα· αὐτοῦ ἀκούετε· καὶ ἄλλα πολλὰ τοιαῦτα διὰ τῶν προφητῶν.

p) Io. 5, 23.

q) Matth. 17, 5.

Vers. 18. Καὶ — ἔστιν. Οὐκ ἄδικος γὰρ ὁ ζητῶν τὴν δόξαν τοῦ πέμψαντος αὐτόν. τινὲς δὲ ἀδικίαν ἐπὶ τοῦ παρόντος, τὸ ψεῦδος ἐνόησαν. τοῦ μὲν οὖν ταπεινὰ φθέγγεσθαι τὸν χριστὸν, πολλὰ τὰ αἴτια, τὸ μὴ νομισθῆναι ἀγέννητον, τὸ μὴ δόξαν ἀντίθεον, τὸ ἀσθενὲς τῶν ἀκουόντων, τὸ διδάσκειν τοὺς ἀνθρώπους μετριοφρονεῖν καὶ μηδὲν μέγα λέγειν περὶ ἑαυτῶν, τὸ ὡς ἄνθρωπον λέγειν, καὶ ἄλλα τοιαῦτα· τῶν δὲ ὑψηλὰ [5]) φθέγγεσθαι μία αἰτία, τὸ ὕψος τῆς θεότητος.

Ἐπεὶ δὲ οἱ Ἰουδαῖοι οὗτοι [6]) δύο ἐγκλήματα ἐπῆγον αὐτῷ, παρανομίαν καὶ ἀντιθεΐαν, ὅτι τε ἔλυε

5) ὑψηλόν. A.
6) οὗτοι abeſt. A.

esset contrarius: quod Sabbathum solueret, ac patrem suum diceret esse Deum, aequalem sese faciens Deo, veluti septimo capite praedictum est. De vno quidem ibi respondit eis, ostenso, quod Deo contrarius non esset: de altero autem nunc respondet, et ostendit, illos potius esse legis transgressores.

Vers. 19. *Nonne — legem?* Legem vniuersaliter appellat, legalia praecepta, quae dedit Moses, quum a Deo ipsa detulisset, et ea illis scripsisset. Interrogat ergo, Nonne Moses dedit vobis legem, quem honoratis, et pro quo belligeratis, cui loquutus est Deus?

Vers. 19. *Et — legem.* Facit, siue, seruat. Deinde etiam addit, quomodo non seruent legem.

Vers. 19. *Quid — interficere?* Quum lex dicat, Non occides, quid me occidere nitimini: neque legem seruantes, neque Mosen veriti, qui eam vobis tradidit? impudentiae siquidem est, legis accusare transgressores alia legis transgressione.

Vers. 20. *Respondit — interficere.* Hoc dicit turba, volens rem gratam praestare magistratibus, et eum, qui omnem excedit honorem, iniuria afficiunt, in gratiam primatum, qui iniuria digni erant. Negant autem, se illi procurare caedem propter sceleris grauitatem: et vt incaute deinceps ambulans, traderetur insidiatoribus. (†† Sciens autem, eos impudentes esse ac rursus ad iram incitari, omittit quidem magis eos arguere, ne impudentiores fiant. Nolebat enim continuo eos ad iram inflammare. Incipit autem defensionem propter sabbatum.)

Vers. 21.

7) αὐτοὶ, abest. A.
8) διέδωκε. A. 9) δέδωκεν. A.

ἔλυε[1]) τὸ σάββατον, καὶ ὅτι πατέρα ἴδιον ἔλεγε τὸν Θεὸν, ἴσον ἑαυτὸν ποιῶν τῷ Θεῷ, καθὼς ἐν τῷ ἑβδόμῳ κεφαλαίῳ προείρηται· περὶ μὲν τοῦ ἑνὸς ἐκεῖ τούτοις ἀπελογήσατο, δείξας, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀντίθεος· περὶ δὲ τοῦ ἑτέρου, νῦν ἀπολογεῖται, καὶ δείκνυσιν, ὅτι αὐτοὶ[2]) μᾶλλον εἰσι παράνομοι. r) Jo. 5, 18.

Vers. 19. Οὐ — νόμον; Καθολικῶς λέγει νόμον, τὰς νομικὰς ἐντολὰς, ἃς δέδωκε[2]) Μωϋσῆς, ἐκ τοῦ Θεοῦ κομίσας αὐτὰς, καὶ γράψας ταύτας αὐτοῖς. ἐρωτᾷ οὖν, ὁ Μωϋσῆς ἔδωκεν[2]) ὑμῖν τὸν νόμον, ὁ παρ' ὑμῖν τιμώμενος καὶ ἐκδικούμενος, ὡ λελάληκεν ὁ Θεός;

Vers. 19. Καὶ — νόμον. Ποιεῖ, ἤγουν, τηρεῖ. εἶτα προστίθησι, καὶ πῶς οὐ τηροῦσι τὸν νόμον.

Vers. 19. Τί — ἀποκτεῖναι; Τοῦ νόμου λέγοντος, Ὁ φονεύσεις, τί με σπεύδάζετε φονεῦσαι, μήτε[1]) αὐτὸν τηροῦντες, μήτε τὸν Μωϋσέως αἰδούμενοι, τὸν δεδωκότα ὑμῖν αὐτόν; ἀναιδὲς γὰρ, τοὺς παρανόμους ἐγκαλεῖν ἑτέρῳ παρανομίαν.

Vers. 20. Ἀπεκρίθη — ἀποκτεῖναι; Ὁ ὄχλος τοῦτό φησι, χαριζόμενος τοῖς ἄρχουσι. καὶ ὑβρίζουσι μὲν τὸν τιμῆς ἐπέκεινα, εἰς τιμὴν δὴθεν τῶν ὕβρεως ἀξίων ἀρχόντων. ἀρνοῦνται δὲ τὸν φόνον, διὰ τὸ μύσος, καὶ ἵνα ἀφύλακτος λοιπὸν κατασχῇ τοῖς ἐπιβουλεύουσι.[2]) γνοὺς δὲ αὐτὸς ἀναισχυντοῦντας καὶ εἰς ὀργὴν πάλιν ὑποκινουμένους, ἀφῆσι μὲν ἐπὶ πλέον ἐλέγξαι τούτους, ἵνα μὴ ἀναισχυντότεροι γένωνται. καὶ γὰρ οὐκ ἐβούλετο συνεχῶς τὸν θυμὸν αὐτῶν ἐξάπτειν. ἅπτεται δὲ τῆς ἀπολογίας τῆς περὶ τοῦ σαββάτου.

[1]) τὸν νόμον.

[2]) Ab γνοὺς ad finem scholii omittit Hentenius.

Vers. 21. *Respondit — miramini.* Vnum opus dicit, illius in sabbatho curationem, qui triginta et octo annos in infirmitate vixerat, de quo septimum narrat caput. Et omnes miramini, siue turbamini, aut tumultuamini: nam hi erant, qui ex eo tempore insanientes quaerebant eum interficere. Deinde ait, Moses tradidit vobis circumcisionem, et sabbatho circumcidunt, quando videlicet octauus infantis dies sabbatho occurrerit. Iam ergo argumentatur. Si sabbatho circumciditur homo, quomodo ergo de circumcisionis opere Mosen non accusatis, quod opus fieri praeceperit in sabbatho?

Vers. 22. *Propterea — hominem.* Dictio Propterea, non est hic causae redditiua, sed vulgari modo ac superflue Hebraico more ponitur. Dicit ergo, Moses tradidit vobis circumcisionem, et in sabbatho circumciditis hominem. Quae autem in medio sunt verba, addidit, ostendens quod licet Moses illam tradiderit, attamen ante illum fuerat. Ait enim. Non quod ex Mose sit. Tradidit vobis illam, non quod a sua legislatione principium sumat: non quod tunc inceperit: sed ex patribus est, qui tempore Abrahae fuerunt: nam illi primum data est in praeceptum: et tamen, quum aliunde ascititia videatur, firmior sabbatho efficitur.

Vers. 23. *Si — sabbatho?* Vt non contemnatur lex Mosis, quae de circumcisione est. Ipsam autem dixit Mosis, tanquam ab eo traditam, sicuti diximus. Ait ergo, si circumcisionem accipit homo in sabbatho, mihi irascimini, quod totum hominem sanum reddiderim in sabbatho: quum Mosi non sitis indignati, qui ante me permisit circumcisionem fieri in sabbatho?

Totum

Vers. 21. Ἀπεκρίθη — θαυμάζετε. Ἓν ἔργον λέγει, τὴν ἐν σαββάτῳ ὑγείαν τῷ τριακοντα καὶ ὀκτὼ ἔτη ἔχοντος ἐν τῇ ἀσθενείᾳ, περὶ οὗ τὸ ἕβδομον ἱστορεῖ κεφάλαιον. καὶ πάντες θαυμάζετε, ἤγουν, θορυβεῖσθε, ταράττεσθε. οὗτοι γὰρ ἦσαν οἱ τότε μανέντες καὶ ἔκτοτε ζητοῦντες αὐτὸν ἀποκτεῖναι. εἶτα λέγει, ὅτι μωϋσῆς παρέδωκεν αὐτοῖς τὴν περιτομὴν, καὶ ἐν σαββάτῳ περιτέμνουσιν, ὅταν δηλαδὴ ἡ ὀγδόη ἡμέρα τῷ παιδίου εἰς σάββατον καταντήσῃ· ἔπειτα συλλογίζεται, ὅτι εἰ περιτέμνεται ἄνθρωπος ἐν σαββάτῳ, τὸ δὲ περιτέμνειν ἔργον, πῶς ἐγκαλεῖτέ μοι τῷ ἐντελαμένῳ ἔργον ἐν σαββάτῳ;

Vers. 22. Διὰ — ἄνθρωπον. Τὸ διὰ τοῦτο, οὐκ ἔστι νῦν αἰτιολογικὸν, ἀλλ' ἁπλῶς κεῖται κατὰ συνήθειαν ἑβραϊκήν. λέγει δὲ, ὅτι μωϋσῆς παρέδωκεν ὑμῖν τὴν περιτομὴν, καὶ ἐν σαββάτῳ περιτέμνετε ἄνθρωπον· τὰ δ' ἐν τῷ μέσῳ ῥητὰ τέθεικε, δεικνύων, ὅτι εἰ καὶ μωϋσῆς παρέδωκεν ὑμῖν αὐτὴν, ἀλλ' ἦν παλαιοτέρα αὐτοῦ ἦν. φησὶ γάρ· οὐχ ὅτι ἐκ τοῦ μωϋσέως ἐστὶ, τετέσι, παρέδωκεν ὑμῖν αὐτὴν, οὐχ ὅτι ἐκ τῆς αὐτοῦ νομοθεσίας ἀρχὴν λαμβάνει, οὐχ ὅτι ἔκτοτε ἤρξεται, ἀλλ' ἐκ τῶν πατέρων ἐστὶ, τῶν περὶ ἀβραάμ. ἐκείνῳ γὰρ πρώτῳ ἐνετάλη. καὶ ὅμως, ἐπείσακτον δοκεῖν, κυριώτερον γίνεται τοῦ σαββάτου.

Vers. 23. Εἰ — σαββάτῳ: Ἵνα μὴ ἀθετηθῇ ὁ νόμος μωϋσέως, ὁ περὶ τῆς περιτομῆς. τοῦ μωϋσέως δὲ αὐτὸν εἶπεν, ὡς ὑπ' αὐτοῦ παραδοθέντα, καθὼς εἰρήκαμεν. φησὶ τοίνυν, ὅτι εἰ περιτομὴν λαμβάνει ἄνθρωπος ἐν σαββάτῳ, ἐμοὶ ἐργίζεσθε, ὅτι ὅλου ἀνθρώπου ὑγείαν εἰργασάμην, ἀφέντες χολᾶν μωϋσεῖ πρὸ ἐμοῦ, τῷ ἐπιτρέψαντι ἐργάζεσθαι περιτομὴν ἐν σαββάτῳ;

Totum autem hominem dixit: nam quum totum eius corpus paralysi dissolutum fuisset, totum reddidit sanum. Aut ostendit, quod non corpus tantum, sed et animam eius curauerit.

Vers. 24. *Nolite — aspectum.* Ne iudicaueritis ex acceptione personarum, illi quidem, tanquam apud vos magno et praeclaro remittentes accusationes, me vero, quasi vilem et inglorium, accusantes.

Vers. 24. *Sed — iudicate.* Non ad personas spectantes, sed ad res ipsas. Item et aliter. Circumcisio quidem solum Hebraeis signum erat; quod autem a me factum est, integra fuit sanitas ac veritas eius, quod significabatur.

Vers. 25. *Dicebant — v. 26. dicunt.* Siquidem silentium illis imposuerat.

Vers. 26. *Num — Christus?* Tunc enim et principes in turba erant.

Vers. 27. *Sed — erit.* Atqui principes vestri interrogati ab Herode, vbi nasciturus esset Christus, dixerunt ei, In Bethlehem Iudaeae: quin et prophetiam, quae hoc significaret, addiderunt: quomodo ergo nugamini, dicentes quod Christus, quum venerit, nemo cognoscit vnde erit? Praeterea, si hunc nostis vnde sit, quomodo quidam ex vobis dicunt, Hunc non nouimus vnde sit? Hoc modo malitia non intelligit, quod sibiipsi contradicat ac plane mentiatur: nam est quaedam animae ebrietas.

Quod si quis dictum illud, Vnde sit, non de loco et patria, sed de genere et patre intellexerit, dicere poterit, eos dixisse: Huius quidem genus

et

Ὅλον δὲ ἄνθρωπον ἐῤῥηκε, διότι ὅλον τὸ σῶμα αὐτῷ παραλελυμένον, ὅλον ὑγιὲς ἐποίησεν· ἢ ἐνέφηνεν, ὅτι ἐ τὸ σῶμα μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν ψυχὴν αὐτῷ ἐθεράπευσε.

Vers. 24. Μὴ — ὄψιν. Μὴ κρίνετε προσωποληπτικῶς, ἐκεῖνον μὲν, ὡς παρ' ὑμῖν μέγαν καὶ ἔνδοξον, ἀφιέντες αἰτίας, ἐμὲ δὲ, ὡς εὐτελῆ καὶ ἄδοξον, αἰτιώμενοι.

Vers. 24. Ἀλλὰ — κρίνατε. Μὴ πρὸς τὰ πρόσωπα βλέποντες, ἀλλὰ πρὸς τὰ πράγματα. καὶ ἑτέρως γάρ. ἡ μὲν περιτομὴ, σημεῖον ἦν μόνον ἑβραίου· τὸ δὲ παρ' ἐμοῦ ἐργασθὲν, ὁλόκληρος ὑγεία τοῦ σεσημασμένου.

Vers. 25. Ἔλεγον — v. 26. λέγουσι. Καὶ γὰρ ἐπεξόμισεν αὐτούς.

Vers. 26. Μήποτε — χριστός; Ἐν τῷ ὄχλῳ γὰρ οἱ ἄρχοντες ἦσαν τότε.

Vers. 27. Ἀλλὰ — ἐσί. Καὶ μὴν, οἱ ἄρχοντες ὑμῶν, ἐρωτηθέντες παρὰ ἡρώδου, ποῦ ὁ χριστὸς γεννᾶται, εἶπον αὐτῷ· ἐν [s]) βηθλεὲμ τῆς ἰουδαίας. καὶ προσέθηκαν καὶ τὴν τοῦτο δηλοῦσαν προφητείαν. πῶς ἓν φλυαρεῖτε, ὅτι ὁ χριστὸς, ὅταν ἔρχηται, οὐδεὶς γινώσκει, πόθεν ἐσίν· ἀλλὰ καὶ, εἰ τοῦτον[3]) οἴδατε, πόθεν ἐσί, πῶς ἐξ ὑμῶν ἄλλοι λέγουσιν, ὅτι τοῦτον[t]) ἐκ οἴδαμεν, πόθεν ἐσί· τοιοῦτον ἡ πονηρία, ἐναντιολογοῦσα καὶ ψευδομένη προφανῶς, ἐ συνίησι. μέθη γὰρ καὶ αὕτη ψυχῆς.

s) Matth. 2. 5.

t) Io. 9. 29.

Εἰ δέ τις τὸ, πόθεν, ἐ περὶ τόπου καὶ πατρίδος, ἀλλὰ περὶ γένους καὶ πατρὸς νοήσῃ, ἔποι ἄν, αὐτὸς λέγειν, ὅτι τούτου μὲν οἴδαμεν τὸ γένος

3) τοῦτο. B.

et patrem nouimus, puta Ioseph, vt credebatur: Christi vero genus et patrem nemo cognoscit, eo quod non sint haec literis prodita, vt dici possint.

Vers. 28. *Clamabat — sim.* Clamabat, confundens eos, dum illi de industria male agerent: simul etiam omnibus manifestans, quae ab ipsis occulte dicebantur. Dicit autem, Et me nostis, quis sim, quia Deus: et nostis vnde sim, quia a patre Deo: quanquam vos scire fingatis, quod a Ioseph sim progenitus. Dicebat autem, quod illi ipsum nouerant a testimonio Iohannis, de quo dixit, Alius est, qui testimonium perhibet de me: ab operibus suis, de quibus ait, Ipsa opera, quae ego facio, testimonium perhibent de me: et a scripturis, de quibus similiter ait: Illae sunt quae testimonium perhibent de me.

Et quomodo dixit vigesimo iuxta Matthaeum capite, Nemo nouit filium nisi pater? Quia illud de natura diuinitatis suae dixit, hoc autem simpliciter de notitia, quod Deus sit Deique filius.

Vers. 28. *Et — veni.* Etiam hoc, inquit, nostis: nam et id praedicta docent testimonia, et maxime, quia gloriam propriam non quaero, sed gloriam eius, qui misit me.

Vers. 28. *Sed — me.* Pater ac Deus, qui videlicet misit me, sicut promiserat per prophetas: quod si verax est, qui misit, vtique et verax est, qui missus est, quum eiusdem sint naturae.

Vers. 28. *Quem — nouistis.* Vtpote negantes illum operibus. Ait enim et Apostolus,

4) Inclusa exciderunt. A.
5) δὲ, loco καί. B.
6) εἰδέναι με ἐκ τῶ ἰωσὴφ προσποιεῖσθε. A
7) ὅτι, abest. A.

καὶ τὸν πατέρα, [δηλαδὴ τὸν [4]) Ἰωσὴφ, ὡς ἐδόκει· τῷ δὲ χριστῷ τὸ γένος καὶ τὸν πατέρα,] ἐδεῖς γινώσκει, διὰ τὸ μὴ ζητῶς ἀναγεγράφθαι.

Vers. 28. Ἔκραξεν — εἰμί. Ἔκραξεν, ἐντρέπων αὐτοὺς, ὡς ἐθελοκακοῦντας, ἅμα δὲ καὶ πᾶσι φανερῶν, τὰ κρυφίως παρ' αὐτῶν λεγόμενα. λέγει δὲ, ὅτι κἀμὲ οἴδατε, τίς εἰμι· ὅτι Θεός· καὶ οἴδατε, πόθεν εἰμί· ὅτι ἐκ πατρὸς θεοῦ, εἰ [5]) καὶ ἐκ [6]) τῷ Ἰωσὴφ εἰδέναι με προσποιεῖσθε. εἰδέναι δὲ αὐτὸν αὐτοὺς ἔλεγεν· ἀπό τε τῆς μαρτυρίας Ἰωάννου, περὶ ἧς εἴρηκεν· ὅτι [v]) ἄλλος ἐστὶν ὁ μαρτυρῶν περὶ ἐμοῦ· ἀπό τε τῶν ἔργων αὐτοῦ, περὶ ὧν εἶπεν· ὅτι [x]) αὐτὰ τὰ ἔργα, ἃ ἐγὼ ποιῶ, περὶ ἐμοῦ μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ· καὶ ἀπὸ τῶν γραφῶν, περὶ ὧν ὁμοίως ἔφη· ὅτι ἐκεῖναι [y]) εἰσιν αἱ μαρτυροῦσαι περὶ ἐμοῦ.

v) Ioh. 5, 32.
x) Ioh. 5, 36.
y) Ioh. 5, 39.

Καὶ πῶς ἐν τῷ εἰκοστῷ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον, εἴρηκεν, ὅτι οὐδεὶς [z]) ἐπιγινώσκει τὸν υἱὸν, εἰ μὴ ὁ πατήρ; ὅτι ἐκεῖνο μὲν εἶπε περὶ τῆς φύσεως τῆς θεότητος αὐτοῦ· τοῦτο δὲ, περὶ τοῦ εἰδέναι ἁπλῶς, ὅτι ἐστὶ θεὸς καὶ υἱὸς θεοῦ.

z) Matth. 11, 27.

Vers. 28. Καὶ — ἐλήλυθα. Οἴδατε καὶ τοῦτό, φησι. καὶ τοῦτο γὰρ αἱ δηλωθεῖσαι μαρτυρίαι διδάσκουσιν. ἄλλως τε, καὶ [7]) ὅτι [a]) οὐ τὴν δόξαν τὴν ἰδίαν ζητῶ, ἀλλὰ τὴν δόξαν τοῦ πέμψαντός με.

a) Ioh. 7, 18.

Vers. 28. Ἀλλ' — με. Ὁ πατὴρ καὶ θεὸς, ὡς πέμψας με, καθὼς διὰ τῶν προφητῶν ἐπηγγείλατο. εἰ δὲ ἀληθινὸς ὁ πέμψας, ἀληθινός ἄρα καὶ ὁ πεμφθεὶς, τῆς [8]) αὐτῆς φύσεως ὤν.

Vers. 28. Οὐ — οἴδατε. Ὡς τοῖς ἔργοις ἀρνούμενοι αὐτόν. φησὶ γὰρ καὶ ὁ ἀπόστολος·

8) τῆς αὐτῆς. A. quod Hentenius etiam habet.

lus, Confitentur, se nosse Deum, factis autem negant.

Vers. 29. *Ego — sim.* Quia ex ipso sum, ex ipso natus sum. Nam et in superioribus dixit, Non, quod patrem quispiam viderit, nisi is, qui a Deo est.

Vers. 29. *Et ille me misit.* Continue de missione loquitur, volens illis persuadere, quod a Deo missus esset, nec Deo contrarius esset, sicut antea diximus. Simul etiam ad medendum diuinis verbis quibus illos offenderat, quae frequenter verbis humano more dictis permiscebat.

Vers. 30. *Quaerebant — apprehendere.* Nam aegre audierant dicentem, Quem vos non nouistis.

Vers. 30. *Et — manum.* Tenebantur siquidem ab vnita ipsi diuina virtute.

Vers. 30. *Quia — eius.* Qua teneri ac pati decreuerat.

Vers. 31. *Multi — illum.* A praedictis signis, et a sermonibus modo dictis capti.

Vers. 31. *Et — fecit?* Crediderunt quidem, non tamen perfecte: nam dicentes, Christus quum venerit, ostendebant se non firmiter credidisse, eum esse Christum, sed dubio modo, vtpote abiecti et leues.

Aut id ex suppositione dixerunt: Ponamus posimodum venturum esse Christum, veluti dicunt principes sacerdotum: Christus ille, quem ipsi dicunt, quum venerit, num hoc magis admirandus erit? nequaquam.

Vers. 32.

9) ἐνάσης. A. Tale quid videtur reperisse Hemenius. Sed ita corrigendum esset ἐνωθείσης.

ὅτι b) θεὸν ὁμολογοῦσιν εἰδέναι, τοῖς δὲ ἔργοις ἀρ- b) Tit. 1, 16.
νοῦνται.

Vers. 29. Ἐγὼ — εἰμί. Διότι ἐξ αὐτοῦ εἰμι, ἐξ αὐτοῦ γεγέννημαι. καὶ ὀπίσω δὲ εἴρηκεν, οὐχ c) ὅτι τὸν πατέρα τις ἑώρακεν, εἰ μὴ ὁ ὢν c) Io. 6, 46.
παρὰ τοῦ θεοῦ.

Vers. 29. Κἀκεῖνός με ἀπέστειλε. Συνεχῶς λέγει περὶ τῆς ἀποστολῆς, βουλόμενος πεῖσαι αὐτοὺς, ὅτι ἐκ τοῦ θεοῦ ἀπέσταλται, καὶ οὐκ ἔστιν ἀντίθεος, ὡς προλαβόντες εἰρήκαμεν. ἅμα δὲ καὶ εἰς θεραπείαν τῶν προσισταμένων αὐτοῖς θεοπρεπῶν ῥημάτων, ἃ παρεμίγνυε πολλάκις τοῖς ἀνθρωποπρεπέσιν αὐτοῦ.

Vers. 30. Ἐζήτουν — πιάσαι. Ἐπλήγησαν γὰρ, ἀκούσαντες, ὅτι ὃν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε.

Vers. 30. Καὶ — χεῖρα. Ἐπείχοντο γὰρ ἀοράτως, ὑπὸ τῆς ἐνούσης d) αὐτῷ θείας δυνάμεως.

Vers. 30. Ὅτι — αὐτοῦ. Ἡ τοῦ συλληφθῆναι καὶ παθεῖν αὐτόν.

Vers. 31. Πολλοὶ — αὐτόν. Ὑπό τε τῶν προλαβόντων σημείων, ὑπό τε τῶν ἄρτι ῥηθέντων λόγων ἑαλωκότες.

Vers. 31. Καὶ — ἐποίησεν; Εἰ καὶ ἐπίστευσαν, ἀλλ' οὐχ ὑγιῶς. εἰπόντες γὰρ, ὅτι ὁ χριστὸς, ὅταν ἔλθῃ· ἔδειξαν, ὅτι οὐκ ἐπίστευσαν βεβαίως, αὐτὸν εἶναι τὸν χριστὸν, ἀλλ' ἀμφιβόλως, ὡς ἀγελαῖοι καὶ κοῦφοι.

Ἢ καὶ καθ' ὑπόθεσιν τοῦτο εἶπον, ὅτι θῶμεν, ἕτερον εἶναι τὸν χριστὸν, ὡς οἱ ἄρχοντες λέγουσιν, ὁ χριστὸς, ὃν αὐτοί φασιν, ὅταν ἔλθῃ, μή τι δυνατώτερος ἔσται τούτου; οὐχί.

Vers. 32.

Vers. 32. *Audierunt — haec.* Audierunt sequenti videlicet die. Murmurantem vero, siue cum murmure aduersus principes loquentem.

Vers. 32. *Et — eum.* Tanquam commouentem populum ad seditionem. O dementiam, magis autem insaniam! Quum ipsi frequenter tentassent, nec potuissent, ministris rem commiserunt: vt de furore consolationem acciperent, suam autem imbecillitatem occultarent.

Vers. 33. *Dixit — sum.* Multitudini quidem loquebatur: intendebat autem ad ministros, qui missi erant: est enim placationis verbum ad correptionem insaniae illorum. Adhuc modico tempore vobiscum sum, significans tempus vsque ad pascha: hoc ergo solum expectate.

Vers. 33. *Et — me.* Quum assumar in coelum.

Vers. 34. *Quaeretis — inuenietis.* Siquidem verisimile est, quod multi eorum recordati ipsius quaesierunt eum auxiliatorem, et maxime dum Ierosolyma caperentur.

Vers. 34. *Et — venire.* Vbi tunc ero. Significat autem sessionem ad dexteram patris.

Vers. 35. *Dixerunt* — v. 36. *venire?* Affecti quodammodo sunt ad sermones eius, quibus placabantur, et quaerunt inter sese, non intelligentes ea, quae dicebantur. Dispersionem vero Graecorum dicebant Gentes, quae vbique terrarum dispersae erant, et nullo prohibente inter se commiscebantur, quum ipsi solam inhabitarent Palaestinam, et a lege prohiberentur caeteris commisceri gentibus.

Vers. 37.

Vers. 32. Ἦκεσαν — ταῦτα. Ἤκουσαν, ἐν ἑτέρᾳ ἡμέρᾳ, δηλονότι. γογγύζοντος δὲ, ἤγουν, σὺν γογγυσμῷ τῷ κατὰ τῶν ἀρχόντων, λέγοντος.

Vers. 32. Καὶ — αὐτόν. Ὡς ἀποσχίζοντα τὸν λαόν. ὢ τῆς μανίας, μᾶλλον δὲ τῆς ἀνοίας! αὐτοὶ πολλάκις ἐπιχειρήσαντες, καὶ ἐκ ἰσχύσαντες, τοῖς ὑπηρέταις τὸ πρᾶγμα ἐπέτρεψαν, τόν τε θυμὸν παραμυθέμενοι, καὶ τὴν ἀσθένειαν ἑαυτῶν συγκαλύπτοντες.

Vers. 33. Εἶπεν — εἰμι. Ἔλεγε μὲν πρὸς τὸ πλῆθος, ἀπετείνετο δὲ πρὸς τοὺς ἀποσείλαντας τοὺς ὑπηρέτας. δυσωπητικὸν δὲ τὸ ῥῆμα, πρὸς κατασολὴν τῆς μανίας αὐτῶν. ἔτι μικρὸν χρόνον μεθ' ὑμῶν εἰμι, τὸν ἄχρι τὸ πάσχα δηλῶν. τὸν μόνον ἀναμείνατε.

Vers. 33. Καὶ — με. Ὅτε ἀναληφθῶ εἰς τὸν οὐρανόν.

Vers. 34. Ζητήσετέ — εὑρήσετε. Εἰκὸς γὰρ, πολλοὺς ἐξ αὐτῶν μνημονεύειν αὐτὸ, καὶ ζητεῖν αὐτὸν βοηθὸν, καὶ μᾶλλον, ἁλισκομένων τῶν ἱεροσολύμων.

Vers. 34. Καὶ — ἐλθεῖν. Ὅπου εἰμὶ τότε. δηλοῖ δὲ τὴν ἐπὶ τὸ οὐρανοῦ ἐν δεξιᾷ τὸ πατρὸς καθέδραν.

Vers. 35. Εἶπον — v. 36. ἐλθεῖν; Ἐπαθόν τι πρὸς τοὺς λόγους αὐτὸ, δυσωπηθέντες αὐτὸς, καὶ ζητῶσι πρὸς ἑαυτὸς, μὴ νοοῦντες τὰ ῥηθέντα. διασπορὰν δὲ τῶν ἑλλήνων ἔλεγον, τὰ ἔθνη, διὰ τὸ διεσπάρθαι πανταχοῦ, καὶ ἀκωλύτως ἀλλήλοις ἐπιμίγνυσθαι, αὐτοὶ μόνην οἰκοῦντες τὴν παλαιστίνην, καὶ παρὰ τὸ νόμου κωλυόμενοι ἐπιμίγνυσθαι τοῖς ἀλλογενέσιν.

Vers. 37.

Vers. 37. *In — bibat.* Primus ac postremus dies dicti festi scenopegiorum magni habebantur, quia in his studiosius in vnum collecti diuinis vacabant, eos, qui in medio erant, in deliciis consumentes. Tunc ergo, quum vnusquisque completo iam festo in domum suam recessurus erat, decreuit volentibus dare viaticum ad salutem: et clamauit, ostendens, qua libertate loqueretur, et vt omnes audirent: multi enim erant. Dixit autem, si quis sitit, siti doctrinae, veniat ad me et bibat potionem spiritualem: neque enim eos conuoco, qui non sitiunt, sed qui ardenter appetunt huiusmodi potionem.

Vers. 38. *Qui — viuae.* Ventrem hic dicit, cor: veluti quum dicitur, Et legem tuam in medio ventris mei: flumina vero aquae, spiritus abundantiam, diuinae gratiae plenitudinem: Viuae autem, hoc est, semper operantis, semper motae: nam quum diuina gratia animae insederit, fons efficitur, semperque scaturit. Petrus siquidem et Paulus, et quotquot illorum similes fuerunt, diuinam gratiam in corde inundantem habentes, non flumen, sed flumina concipiebant, multo fluxu scaturientia, quae quicquid accederet, attrahebant, et infidelium vaniloquia vndis obruebant ac demergebant.

Quinto autem capite dixit ad Samaritanam, Aqua quam ego dabo, fiet in eo fons aquae salientis in vitam aeternam: et ibi rursum lege similium verborum enarrationem.

Post

1) διδασκαλικόν. A.
2) Videtur aliquid deesse. Ex Hentenio colligas, illum legisse, ἐγένοντο, τήν. Potest tamen intelligi.
3) ποντίζοντας. B.

Vers. 37. Ἐν — πινέτω. Καὶ ἡ πρώτη ἡμέρα τῆς δηλωθείσης ἑορτῆς τῶν σκηνοπηγιῶν καὶ ἡ ἐσχάτη μεγάλαι ἐνομίζοντο. διὸ καὶ σπουδαιότερον ἐν ταύταις συλλεγόμενοι, τοῖς θείοις ἐσχόλαζον, τὰς ἐν τῷ μέσῳ μᾶλλον εἰς τρυφὰς ἀναλίσκοντες. τότε τοίνυν, ὅτε, συμπληρουμένης ἤδη τῆς ἑορτῆς, ἔμελλεν ἀναχωρεῖν ἕκαστος οἴκαδε, βέλεται δοῦναι τοῖς βουλομένοις ἐφόδια πρὸς σωτηρίαν· καὶ ἔκραξε μὲν, δηλῶν τὴν παρρησίαν αὐτῦ, καὶ ἵνα πάντες ἀκούσωσι, πολλοὶ ὄντες. εἶπε δὲ, ἐάν τις διψᾷ, δίψαν διδασκαλίας, ἐρχέσθω πρός με, καὶ πινέτω πόμα[1]) πνευματικόν. τὰς γὰρ ἃ διψῶντας ἃ συγκαλῶ, ἀλλὰ τὰς διακαῶς ἐρῶντας τῦ τοιύτου πόματος.

Vers. 38. Ὁ — ζῶντος. Κοιλίαν ἐνταῦθα λέγει, τὴν καρδίαν, ὡς τό· καὶ τὸν[d]) νόμον σου ἐν μέσῳ τῆς κοιλίας μου· ποταμοὺς δὲ ὕδατος, τὴν δαψίλειαν τῦ πνεύματος, τὴν πλημμύραν τῆς θείας χάριτος· ζῶντος δὲ, ἤγουν, ἀεὶ ἐνεργοῦντος, ἀκινήτου. ὅταν γὰρ ἡ θεία χάρις ἐνιδρυνθῇ ψυχῇ, πηγὴ γίνεται, καὶ βλύζει διαπαντός. καὶ γὰρ καὶ πέτρος, καὶ παῦλος, καὶ ὅσοι κατ' ἐκείνους,[2]) τὴν θείαν χάριν ἐν τῇ καρδίᾳ πλημμυρῦσαν ἔχοντες, ἃ ποταμὸν, ἀλλὰ ποταμοὺς λόγων ἠφίεσαν, πολλῷ τῷ ῥοίζῳ φερομένους, καὶ πᾶν τὸ προστυχὸν παρασύροντας, καὶ τὰς τῶν ἀπίστων κενοφωνίας ἐπικλύζοντας, καὶ[3]) καταποντίζοντας.

d) Ps. 39, 9.

Καὶ ἐν τῷ πέμπτῳ δὲ κεφαλαίῳ πρὸς τὴν σαμαρεῖτιν εἶπεν, ὅτι[e]) τὸ ὕδωρ, ὃ δώσω αὐτῷ, γενήσεται ἐν αὐτῷ πηγὴ ὕδατος ἁλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον. καὶ ἀνάγνωθι πάλιν τὴν ἐξήγησιν τῶν τοιύτων ῥητῶν.

e) Io. 4, 14.

Μετὰ

Post dictum autem, sicut ait scriptura, ponenda est distinctio. Multifariam enim praecepit scriptura credere in illum.

Vers. 39. *Hoc — eum.* Hoc, puta, Flumina de ventre eius fluent aquae viuae. De spiritu vero, siue de spiritualibus gratiis.

Vers. 39. *Nondum — sanctus.* Nondum erat in illis, qui in ipsum credebant: nondum datus erat discipulis eius.

Vers. 39. *Quia — glorificatus.* Quia nondum glorificatus erat per crucem: nam crucem vocat gloriam, siquidem quum caeteris omnibus esset opprobrium, vtpote magnorum criminum supplicium, soli Christo gloria facta est: vltio videlicet magni amoris, quo nos dilexit. Quis namque, modo grato sit animo, audito, quod is, qui omnem excedebat honorem, tantam propter hominum salutem sustinuit ignominiam, non glorificabit eum?

Ante crucem itaque discipulis non dedit spiritum sanctum, sed potestatem spirituum immundorum, vt illos eiicerent et curarent omnem morbum omnemque languorem: post crucem vero dedit spiritum sanctum. Quum enim peccassemus ac Deo aduersati fuissemus, inimici eius eramus: gratia vero spiritus sancti, donum est, donum autem amicis datur: oportebat ergo primum offerri pro nobis victimam, fierique reconciliationem ac inimi-

4) Ita Chrysost. Tom. VIII. p. 299. D.
5) ῥεύσουται. B.
6) ἅγιον, abest A.
7) Haec nullo modo pendere possunt ex vocabulo προσενεχθῆναι. Hentenius habet, *fieri*. Puto ergo, legendum esse, μὴ γενέσθαι καταλλαγήν. Chry-

Μετὰ δὲ τὸ, καθὼς εἶπεν ἡ γραφὴ, [4]) ὑποσικτέον. διαφέρως γὰρ ἐνετείλατο ἡ γραφὴ πιστεύειν εἰς αὐτόν.

Vers. 39. Τοῦτο — αὐτόν. Τοῦτο, ποῖον; τὸ, ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ῥεύσουσιν [5]) ὕδατος ζῶντος. περὶ τοῦ πνεύματος δὲ, εἴτουν, περὶ τῶν πνευματικῶν χαρισμάτων.

Vers. 39. Οὔπω — ἅγιον. Οὔπω ἦν ἐν τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτον, οὔπω ἦν δεδομένον τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ.

Vers. 39. Ὅτι — ἐδοξάσθη. Ὅτι οὔπω ἐδοξάσθη, διὰ τὸ σαυρόν. δόξαν γὰρ καλεῖ, τὸν σαυρόν. τοῖς μὲν γὰρ ἄλλοις ἅπασιν, ὄνειδος ἦν, ὡς μεγάλων ἐγκλημάτων ἐπιτίμιον· μόνῳ δὲ τῷ Χριστῷ δόξα γέγονεν, ὡς μεγάλης ἀγάπης τῆς πρὸς ἡμᾶς ἐπιτίμιον. τίς γὰρ εὐγνώμονα ψυχὴν ἔχων, ἀκούων τον ἐπέκεινα πάσης τιμῆς τηλικαύτην ἀτιμίαν ὑποσάντα διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων, ἃ δοξάσει τοῦτον;

Πρὸ μὲν οὖν τοῦ σαυροῦ, ἃ πνεῦμα ἅγιον [6]) ἔδωκε τοῖς μαθηταῖς, ἀλλ' ἐξουσίαν πνευμάτων [7]) ἀκαθάρτων, ὥστε ἐκβάλλειν αὐτὰ, καὶ θεραπεύειν πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν· μετὰ δὲ τὸν σαυρὸν, πνεῦμα ἅγιον. ἐπεὶ γὰρ, ἡμαρτηκότες καὶ προσκεκρουκότες, ἐχθροὶ ἦμεν τῷ Θεῷ· ἡ δὲ χάρις τοῦ ἁγίου πνεύματος, δωρεά ἐστιν· ἡ δὲ δωρεὰ τοῖς φίλοις δίδοται· ἔδει πρότερον προσενεχθῆναι τὴν ὑπὲρ ἡμῶν θυσίαν, καὶ [8]) καταλλαγὴν καὶ κατάλυσιν τῆς ἔχθρας, ἥτις ἦν [8]) ἡ σφα-

[4]) Matth. 10, 1.

Chrysost. T. VIII. p. 301. B. ita habet: καὶ τὴν ἔχθραν ἐν τῇ σαρκὶ καταλυθῆναι, καὶ γενέσθαι τοῦ Θεοῦ φίλους, καὶ τότε λαβεῖν τὴν δωρεάν.

[8]) Etiam ἥτις ἦν durum videtur. Sed ita etiam Hentenius. Nunc malim post θυσίαν, loco καὶ, εἰς.

inimicitiae solutionem, quae erat caedes agni rationalis ac mors Christi: et tunc donum dari.

Vers. 40. *Multi — propheta.* De quo scripsit Moses, vt saepe diximus. Et vere hic erat: Sed ipsi simpliciter eum prophetam esse opinabantur, sicut Mosen, et non tanquam Deum.

Vers. 41. *Alii — Christus.* Et vere hic erat: sed et hi nudum hominem esse existimabant.

Vers. 41 *Alii — venit?* Atqui neque hic in Galilaea natus est.

Vers. 42. *Nonne — venit?* Atqui et hic inde erat: sed ipsi voluntaria malitia patriam huic diuulgabant esse Nazaret, vnde erat mater, et qui putabatur pater eius, ne, si ex Bethlehem esse diceretur, propter prophetiam Christus esse crederetur.

Vers. 43. *Seditio — eum.* Vnaquaque parte pro sua opinione rixante.

Vers. 44. *Quidam — eum.* Tanquam seductorem videlicet.

Vers. 44. *Sed — manus.* Vtpote inuisibiliter cohibitas, veluti superius ostensum est.

Vers. 45. *Venerunt* — v. 46. *homo.* Abierunt quidem eum ligaturi: reuersi sunt autem admiratione sermonum eius alligati. Illi ergo, qui miserant, quum multos eius audissent sermones, multaque vidissent miracula, ac prophetias de eo legissent, iudicantes sese sapientes, nihil profecerunt:

9) ὀνομαζόμενος. A.

ἡ σφαγὴ τῆ λογικῆ ἀμνῆ, ὁ θάνατος τῆ χριστῆ καὶ τότε δοθῆναι τὴν δωρεάν.

Vers. 40. Πολλοὶ — προφήτης. Περὶ οὗ μωϋσῆς ἔγραψεν, ὡς πολλάκις εἰρήκαμεν· καὶ ἀληθῶς οὗτος ἦν· ἀλλ' αὐτοὶ προφήτην αὐτὸν ἁπλῶς εἶναι ὑπελάμβανον, ὡς τὸν μωϋσέα, καὶ οὐχὶ καὶ θεόν.

Vers. 41. Ἄλλοι — χριστός. Καὶ ἀληθῶς οὗτος ἦν· ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ ψιλὸν ἄνθρωπον αὐτὸν ἐνόμιζον.

Vers. 41. Ἄλλοι — ἔρχεται; Καὶ μήν, ἐδὲ οὗτος ἐν τῆ γαλιλαίᾳ γεγέννηται.

Vers. 42. Οὐχὶ — ἔρχεται; Καὶ μήν, καὶ οὗτος ἐκεῖθεν ἦν, ἀλλ' ἐθελοκάκως πατρίδα τέτῳ ἐπιφημίζουσι τὴν ναζαρέτ, ὅθεν ἦν ἡ μήτηρ καὶ ὁ [2]) νομιζόμενος πατὴρ αὐτοῦ, ἵνα μὴ, ἐκ βηθλεὲμ λεγόμενος, ὁ χριστὸς εἶναι πιστευθῆ διὰ τὴν προφητείαν.

Vers. 43. Σχίσμα — αὐτόν. Ἑκάστου μέρους φιλονεικοῦντος.

Vers. 44. Τινὲς — αὐτόν. Ὡς πλάνον δῆθεν.

Vers. 44. Ἀλλ' — χεῖρας. Ἐπεχομένας ἀοράτως, ὡς καὶ ἀνωτέρω δεδήλωται.

Vers. 45. Ἦλθον — v. 46. ἄνθρωπος. Ἀπῆλθον μὲν, δήσοντες αὐτόν. ἐπανῆλθον δὲ, δεθέντες αὐτοὶ τῷ θαύματι [τῶν [1]) λόγων αὐτοῦ. καὶ οἱ μὲν πέμψαντες, πολλῶν λόγων αὐτοῦ ἀκούσαντες, καὶ πολλὰ θαύματα] θεασάμενοι, καὶ τὰς περὶ αὐτοῦ προφητείας ἀναγινώσκοντες,

[1]) Inclusa exciderunt. A.

runt: qui vero missi erant, omnino ediuerso ab vna concione capti sunt: nam mentem habebant incorruptam. Non ergo mentem solum ac prudentiam eorum admirari dignum est, sed et loquendi libertatem. Neque enim dicunt, Dimisimus illum, ne fieret dissensio in populo, neque aliam fingunt excusationem, sed ipsam dicunt veritatem, ac illius praedicant sapientiam.

Vers. 47. *Responderunt — seducti estis?* Vide inuidiae dementiam. Nam quum interrogare oportuisset, ac discere, quid loquutus esset, ipsi nihil horum praestolantur, sed statim eis adulantur: parcentes etiam et non austeris verbis vtentes: timebant enim, ne perfecte illi adhaererent.

Vers. 48. *Num quis — v. 49. legem.* Quin haec maior est vestri accusatio, quod turba credidit, vos autem non credidistis. Legem vero simpliciter appellant, totam sacram scripturam.

Vers. 49. *Execrandi sunt.* Atqui lex illos execratur, qui legem contemnunt: vos ergo execrandi, qui legem contemnitis: illi vero legem seruant, credentes in eum: iubet namque lex credere in Deum.

Vers. 50. *Ait — v. 51. faciat?* Addidit euangelista, Quum esset vnus de numero eorum: ostendens, quod etiam quidam e principibus crediderant: licet ipsi dicerent, nullum ex principibus credidisse in ipsum. Arguit ergo eos Nicodemus, quod legis essent transgressores: occulte tamen et paucis verbis: nondum enim conuenientem adeptus erat loquendi libertatem. Nam si non condemnat lex, priusquam audiat, et cognoscat: ipsi vero condemnabant eum, antequam audissent

καὶ σοφοὶ δοκοῦντες, ἐδέξαντο· οἱ δὲ πεμφθέντες τἐναντίον ἅπαν, ἀπὸ μιᾶς δημηγορίας ἐάλωσαν. ἀδέκαστον γὰρ διάνοιαν εἶχον. ἐ τοίνυν τὴν σύνεσιν αὐτῶν μόνον ἐστὶ θαυμάσαι, ἀλλὰ καὶ τὴν παῤῥησίαν. οὐ γὰρ λέγουσιν, ὅτι διὰ τὸ μὴ γενέσθαι τοῦ λαοῦ ταῦτα ἀφήκαμεν αὐτὸν, ἐδὲ πλάττονταί τινα πρόφασιν, ἀλλ' αὐτὴν λέγουσι τὴν ἀλήθειαν, καὶ κηρύττουσι τὴν αὐτοῦ σοφίαν.

Vers. 47. Ἀπεκρίθησαν — πεπλάνησθε; Ὅρα φθόνου μανίαν. δέον γὰρ ἐρωτῆσαι καὶ μαθεῖν, τί ἐλάλησεν· οἱ δὲ οὐκ ἠνέσχοντο, ἀλλ' εὐθὺς κολακεύουσιν αὐτοὺς, ἔτι φειδόμενοι, καὶ οὐκ αὐτηρία χρῶνται, δεδοικότες, μὴ τέλεον αὐτῷ προστεθῶσι.

Vers. 48. Μή τις — v. 49. νόμον. Αὐτη μᾶλλον ἡ μείζων κατηγορία ὑμῶν, ὅτι ὁ μὲν ὄχλος ἐπίστευσεν· ὑμεῖς δὲ ἠπιστήκατε. νόμον δὲ ἐνταῦθα λέγουσι, τὴν ὅλην γραφὴν ἁπλῶς.

Vers. 49. Ἐπικατάρατοί εἰσι. Καὶ μὴν ὁ νόμος ἐπικατηράσατο τοῖς ἀθετοῦσι τὸν νόμον· ὑμεῖς οὖν ἐπικατάρατοι, οἱ ἀθετοῦντες τὸν νόμον· ἐκεῖνοι δὲ τηροῦσι τὸν νόμον, πιστεύοντες εἰς αὐτόν. κελεύει γὰρ ὁ νόμος πιστεύειν εἰς τὸν Θεόν.

Vers. 50. Λέγει — v. 51. ποιεῖ; Τὸ εἰς ὢν ἐξ αὐτῶν προσέθηκεν ὁ εὐαγγελιστὴς, δεικνὺς, ὅτι καί τινες τῶν ἀρχόντων ἐπίστευσαν, εἰ καὶ αὐτοὶ εἶπον, ὅτι οὐδεὶς τῶν ἀρχόντων ἐπίστευσεν εἰς αὐτόν. ἐλέγχει οὖν αὐτοὺς ὁ νικόδημος παραβάτας τοῦ νόμου, πλὴν λελησθότως καὶ μετὰ φειδοῦς. ἐπῳ γὰρ τὴν προσήκουσαν εἶχε παῤῥησίαν. εἰ γὰρ ὁ νόμος ἐ κατακρίνει πρὸ τῆ ἀκοῦσαι καὶ

audiſſent et cognouiſſent, legem vtique transgrediebantur.

Verſ. 52. *Reſponderunt — es?* Num ideo illi es auxilio, quod eiusdem ſis regionis et patriae? Vide, quam aſpere ac ferociter reſpondeant?

Verſ. 52. *Scrutare — ſurrexerit.* Sane illum ſine diſcuſſione condemnare non oportebat: ipſi vero iniurioſe dicunt: Interroga et diſce, neque enim noſti ſcripturas. Verum, ſi eas non nouit, quomodo vos de legis transgreſſione arguit?

Scire autem oportet, quod ea, quae ab hoc loco habentur vſque ad eum, quo dicitur, Iterum ergo loquutus eſt illis Ieſus dicens, Ego ſum lux mundi: in exactioribus exemplaribus, aut non inueniuntur, aut obelo confoſſa ſunt, eo quod illegitima videantur, et addita. Et huius argumentum eſt, quod nullus ea ſit interpretatus: nobis tamen animus eſt etiam haec declarare, quod vtilitate non careant, ſicut et Caput de muliere in adulterio deprehenſa, quod inter haec ponitur.

Verſ. 53. *Et — ſuam.* Indignati ob ſermonem Nicodemi, ac timentes ne forte etiam quiſpiam alius ſimilia diceret.

Cap.

2) Hic interpretationis locum obtinet hoc vocabulum. Sed Chryſoſtomus multories id tribuit Euangeliſtae. Vide T. VIII. p. 305. E. 306. A.

3) Hunc locum laudat Richardus Simonius in hiſtoria critica textus N. T. p. 145.

4) *ἐπί.* Simonius.

5) *ὅλως* omittit idem.

6) *ἀκριβῆ ἀντίγραφα* nunc appellat, Codices Chryſoſtomi, eosque Noui Teſtamenti, qui cum ſcholiis ſunt. Criſis Euthymii arguitur vocaculis, *καὶ τοῦτου*

γνῶναι, αὐτοὶ δὲ κατέκριναν αὐτὸν πρὸ λόγου καὶ διαγνώσεως, παρέβησαν ἄρα τὸν νόμον.

Vers. 52. Ἀπεκρίθησαν — εἶ; Μὴ τῆς αὐτῆς αὐτῷ χώρας καὶ πατρίδος ὢν, διὰ τοῦτο βοηθεῖς αὐτῷ; βλέπε, πῶς ἀγροικότερον καὶ θυμικώτερον ἀποκρίνονται;

Vers. 52. Ἐρεύνησον — ἐγήγερται. Καὶ μήν, οὐκ εἶπεν, ὅτι προφήτης ἐστὶν, ἀλλ' ὅτι κατακριθῆναι αὐτὸν ἀνεξετάστως οὐ χρή· οἱ δὲ ὑβριστικῶς λέγουσιν, ἐρώτησον[2]) καὶ μάθε, οὐ γὰρ οἶδας τὰς γραφάς. καὶ εἰ οὐκ οἶδεν αὐτὰς, πῶς ὑμᾶς ἤλεγξε παραβαίνοντας τὸν νόμον;

Χρὴ δὲ[3]) γινώσκειν, ὅτι τὰ ἐντεῦθεν ἄχρι τοῦ, πάλιν[4]) ἐν ἐλάλησεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, λέγων· ἐγώ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου· παρὰ[4]) τοῖς ἀκριβέσιν ἀντιγράφοις, ἢ οὐχ εὕρηται, ἢ ὠβέλισται. διὸ φαίνονται παρεγγραπτα καὶ προσθήκη· καὶ τούτου τεκμήριον, τὸ μηδὲ τὸν χρυσόστομον[5]) ὅλως μνημονεῦσαι αὐτῶν.[6]) πειρατέον δὲ ὅμως ἡμῖν καὶ ταῦτα διασαφῆσαι. ἓν ἄμοιρον γὰρ ὠφελείας οὐδὲ τὸ ἐν τούτοις κεφάλαιον, τὸ περὶ τῆς ἐπὶ μοιχείᾳ κατειλημμένης γυναικός. Io. 8, 12.

Vers. 53. Καὶ — αὐτοῦ. Ὀργισθέντες ἐπὶ τῷ λόγῳ τοῦ νικοδήμου, καὶ φοβηθέντες, μήποτε καὶ ἄλλος τῶν ἀρχόντων εἴποι τοιαῦτα.

του τεκμήριον. Eadem de causſa ſupra ſollicitauit Lucae 9, 55. Euthymius debebat noſſe, Chryſoſtomum excluſiſſe etiam Matth. 23, 16—23. et alia per multa. Copioſe de hoc loco diſputaui in mea N. Teſt. editione. Nunc tantum addo, legi illum locum in Euangeliario Gothano, Octobris die VIII. vti iam notauerat Wetſtenius.

Cap. VIII. v. 1. *Ieſus autem — Oliuarum.* Declinans nocturnas inſidias.

Verſ. 2. *Summo — illos.* Populum hic appellat eos, qui dicebant, Hic eſt vere propheta: itemque eos, qui dicebant, Hic eſt Chriſtus: quod non ferentes Iudaei, vide, quid malignentur?

Verſ. 3. *Adducunt* — v. 4. *adulterium perpetrantem.* ἐπ' αὐτοφώρῳ, hoc eſt, manifeſte et deprehenſe, ita vt negari non poſſit.

Verſ. 5. *In* — v. 6. *illum.* Cognoſcentes enim, eum miſericordem eſſe ac compatientem, cogitabant, quod eſſet illi parciturus: et ita habituri eſſent aduerſus eum accuſationem, vtpote legis transgreſſione illi parcentem, quae ſecundum legem lapidanda erat.

Verſ. 6. *Ieſus — terra.* Quod frequenter facere ſolent, qui reſpondere nolunt importuna indignaque rogantibus: cognita enim illorum machinatione, fingebat ſe in terra ſcribere, nec his attendere, quae dicebant.

Verſ. 7. *Quum — illam.* Vide ſapientiam eius, qui ipſa eſt ſapientia. Nam ſagaciter illorum decepit machinationes: ſimul et ſeruando legem et parcendo mulieri. Siquidem ei, qui ex ipſis a peccato immunis eſſet, permiſit, vt eam lapidare inciperet: ſciens, omnes peccatis eſſe obnoxios.

Verſ. 8. *Rurſumque — terra.* Vt dum ipſe in eos non reſpiceret, erubeſcerent lenius redarguti: vtque ita illo in ſcribendo occupato, liceret

7) Pro vulgari, Ieſus autem, quod Hentenius edidit, vterque habet, καὶ ἰησοῦς.

Cap. VIII. v. 1. Καὶ Ἰησοῦς [7]) — ἐλαιῶν. Ἐκκλίνων τὴν διὰ νυκτὸς ἐπιβουλήν.

Vers. 2. Ὄρθρου — αὐτούς. Λαὸν ἐνταῦθά φησι, τοὺς λέγοντας, ὅτι οὗτός ἐστιν ἀληθῶς ὁ προφήτης, καὶ τοὺς λέγοντας αὖθις, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ χριστός. ὅπερ ἐκ ἐνεγκόντες οἱ Ἰουδαῖοι, σπόπει, τί πονηρεύονται;

Vers. 3. Ἄγουσιν — v. 4. μοιχευομένην Ἐπ' αὐτοφώρῳ λέγεται, τὸ αὐτελέγκτως, αὐτοφανῶς, προδήλως.

Vers. 5. Ἐν — v. 6. αὐτῷ. Γινώσκοντες γὰρ αὐτὸν ἐλεήμονα καὶ συμπαθῆ, προσεδόκων, ὅτι φείσεται αὐτῆς, καὶ λοιπὸν ἕξει κατηγορίαν κατ' αὐτοῦ, ὡς παρανόμως φεισομένου τῆς ἀπὸ τοῦ νόμου λιθαζομένης.

Vers. 6. Ὁ δὲ Ἰησοῦς — γῆν. Ὅπερ εἰώθασι πολλάκις ποιεῖν οἱ μὴ θέλοντες ἀποκρίνεσθαι [8]) πρὸς τοὺς ἐρωτῶντας ἄκαιρα καὶ ἀνάξια. γνοὺς γὰρ αὐτῶν τὴν μηχανήν, προσεποιεῖτο γράφειν εἰς τὴν γῆν, καὶ μὴ προσέχειν, οἷς ἔλεγον.

Vers. 7. Ὡς — αὐτήν. Ὅρα σοφίαν τῆς αὐτοσοφίας κατασοφιζομένην εὐμηχάνως τὰς μηχανὰς αὐτῶν. ὅρα, πῶς ἅμα καὶ τὸν νόμον ἐτήρησε, καὶ τῆς γυναικὸς ἐφείσατο; ἐπέτρεψε γὰρ τὸν ἀναμάρτητον ἐξ αὐτῶν ἄρξασθαι τοῦ λιθοβολεῖν αὐτήν, εἰδὼς, πάντας ἐν ἁμαρτίαις.

Vers. 8. Καὶ πάλιν — γῆν. Ἵνα μὴ, βλέποντος εἰς αὐτοὺς, αἰσχύνωνται, ῥᾷον οὕτως ἐλεγχθέντες, καὶ ἵνα, ὡς αὐτοῦ δῆθεν ἀσχολουμένου

8) ἀποκρίνασθαι. A.

ceret eis sensim abscedere, antequam manifestius condemnarentur: nam sua summa benignitate etiam ipsis parcebat.

Vers. 9. *At illi — postremos.* Nullus enim seipsum a peccato immunem dicere poterat.

Vers. 9. *Et — v. 10. condemnauit?* Recedentes namque dimiserant eam intactam, vtique non condemnatam, quod ad se pertinebat, alioqui oppressissent eam.

Vers. 11. *Quae — condemno.* Nam si illi, quum homines sint, te non condemnauerunt, multo magis ego, qui Deus sum, legisque dominus, te non condemno.

Vers. 11. *Abi — peccaueris.* Satis enim erat talis diuulgatio, et coram tot aduersariis erubescentia pro supplicio: maxime quum sciret, quod illam toto corde poeniteret.

Vers. 12. *Iterum — mundi.* Vtpote mentem hominum illuminans, et ab errore ducens ad veritatem, a peccato ad virtutem: et tanquam illustrans ac exhilarans animas eorum: quemadmodum in prooemio praesentis euangelii disseruimus, vbi dicitur, Et vita erat lux hominum. Hoc autem dixit propter diuersas de se opiniones illorum.

Vers. 12. *Qui — tenebris.* In errore et peccato.

Vers. 12. *Sed — vitae.* Aeternae.

Vers. 13. *Dixerunt — v. 14. meum.* Quaere circa media septimi capitis, vbi dicitur, si ego testimonium perhibeo de me ipso, testimonium

9) De quibus supra 7, 40. 41.
1) Inclusa absunt. A.

μένου εἰς τὸ γράφειν, ἐξῆ αὐτοῖς ὑπαναχωρῆσαι πρὸ φανερωτέρας καταγνώσεως. καὶ αὐτῶν γὰρ ἐφείδετο, δι' ὑπερβολὴν χρηστότητος.

Vers. 9. Οἱ δὲ — ἐσχάτων. Οὐδεὶς γὰρ ἀναμάρτητον εἰπεῖν ἑαυτὸν ἠδύνατο.

Vers. 9. Καὶ — v. 10. κατέκρινεν; Ἀναχωρήσαντες γὰρ, ἀφῆκαν αὐτὴν ἄνετον· ἐπεὶ δὲ ἄνετον, πάντως καὶ ἀκατάκριτον, τὸ ἐπ' αὐτοῖς. ἦ γὰρ ἂν συνέσχον αὐτήν.

Vers. 11. Ἡ — κατακρίνω. Εἰ γὰρ ἐκεῖνοι, ἄνθρωποι ὄντες, οὐ κατέκριναν σε, πολλῷ μᾶλλον ἐγὼ σε κατακρίνω, θεὸς ὤν, καὶ τὰ νόμου κύριος.

Vers. 11. Πορεύου — ἁμάρτανε. Ἀρκοῦντος τῆ τηλικέτου θριάμβῳ, καὶ τῆς ἐνώπιον τοσούτων αἰσχύνης, εἰς τιμωρίαν. ἔγνω γὰρ αὐτὴν καὶ μετανοήσασαν ὁλοκαρδίως.

Vers. 12. Πάλιν — κόσμου. Ὡς φωτίζων τὸν νοῦν τῶν ἀνθρώπων, καὶ ἐξάγων ἀπὸ τῆς πλάνης εἰς τὴν ἀλήθειαν, καὶ ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας εἰς τὴν ἀρετὴν, καὶ ὡς καταλάμπων καὶ θρασυνόμενον τὸ ἡγεμονικὸν αὐτῶν, καθὼς καὶ ἐν προοιμίοις τοῦ παρόντος εὐαγγελίου διελαίβομεν, ἔνθα κεῖται τὸ, καὶ h) ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων. τοῦτο δὲ εἶπε, διὰ τὰς περὶ ἑαυτοῦ διαφόρους ὑπολήψεις i) αὐτῶν.

h) Io. 1, 4.

Vers. 12. Ὁ — σκοτίᾳ. Ἐν τῇ πλάνῃ καὶ τῇ ἁμαρτίᾳ.

Vers. 12. Ἀλλ' — ζωῆς. Τῆς αἰωνίου.

Vers. 13. Εἶπον — v. 14. μου. Ζήτησον περὶ τὰ μέσα τοῦ ἑβδόμου κεφαλαίου, [τὸ k) ἐὰν] ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἐμαυτοῦ, ἡ μαρτυρία μου

i) Io. 5, 31.

οὐκ

nium meum non est verum: in illius siquidem enarratione etiam huius facta est mentio. Quidam vero aiunt quod illud tanquam homo dixerit, hoc autem tanquam Deus: ostendens, se non nudum esse hominem, prout ipsi suspicabantur.

Vers. 14. *Quia — venerim.* A patre Deo.

Vers. 14. *Et quo vado.* Ad eundem ipsum, post finem huius dispensationis. Quia vero scio, quod a patre Deo venerim, et ad eum ipsum vado, vtique filius Dei sum et Deus. Itaque fide dignus sum et ipsa fides, sicut et ipsa veritas.

Vers. 14. *Vos — vado.* Nescitis, sicut ostenditis, sicut simulatis, hoc est, nescire videmini, in veritate tamen scitis: ideo etiam superius dixit, Et me scitis, et vnde sim scitis.

Vers. 15. *Vos — iudicatis.* Carnaliter, sensualiter, crasso modo, ad id solum, quod apparet, intuentes, nihilque sublimius ac spirituale cogitantes. Sciens autem, eos dicturos, Et quare, si potes, non punis nos, qui ita iudicemus, ait:

Vers. 15. *Ego — quenquam.* Non iudico nunc. Nam et in superioribus tertio capite dixit, Non enim misit Deus filium suum in mundum, vt iudicet mundum, sed vt saluetur mundus per ipsum: et rursum lege dictam ibi enarrationem. Ne autem iterum dicant, Propterea dicis, Non iudico, quia nos condemnare non audes, infert:

Vers. 16. *Quod si — est.* Verum est, siue rectum, et iam vere condemno vos. Deinde

[2]) πρὸς αὐτόν.
[3]) ἐπειδή, omisso δὲ, A.

οὐκ ἔστιν ἀληθής] ἐν τῇ ἐξηγήσει γὰρ ἐκείνου] καὶ τοῦτο ἐμνημονεύθη. Φασὶ δέ τινες, ὅτι ἐκεῖνο μὲν εἶπεν, ὡς ἄνθρωπος, τοῦτο δὲ, ὡς θεὸς, ἐμφαίνων, ὅτι ἐκ ἔστι ψιλὸς ἄνθρωπος, ὡς αὐτοὶ ὑπολαμβάνουσιν.

Vers. 14. Ὅτι — ἦλθον. Ἐκ πατρὸς θεοῦ.

Vers. 14. Καὶ ποῦ ὑπάγω. Εἰς [2]) αὐτόν, μετὰ τὸ τέλος τῆς οἰκονομίας ταύτης. ἐπεὶ [3]) δὲ οἶδα, ὅτι ἐκ πατρὸς θεοῦ ἦλθον, καὶ εἰς αὐτὸν ὑπάγω, πάντως υἱὸς τοῦ θεοῦ εἰμι, καὶ θεός. καὶ λοιπὸν ἀξιόπιστός εἰμι, καὶ αὐτόπιστος, ὡς αὐτοαλήθεια.

Vers. 14. Ὑμεῖς — ὑπάγω. Οὐκ οἴδατε, ὡς δοκεῖτε, ὡς φαίνεσθε, ὡς προσποιεῖσθε. τῇ γὰρ ἀληθείᾳ οἴδατε. διὸ καὶ ἀνωτέρω εἶπεν· ὅτι [k]) κἀμὲ οἴδατε, καὶ οἴδατε πόθεν εἰμί. k) Io. 7, 28.

Vers. 15. Ὑμεῖς — κρίνετε. Σαρκικῶς, αἰσθητῶς, παχυμερῶς, πρὸς μόναν τὸ φαινόμενον βλέποντες, καὶ μηδὲν ὑψηλότερον καὶ πνευματικὸν ἐννοοῦντες. εἰδὼς δὲ αὐτοὺς μέλλοντας εἰπεῖν, ὅτι καὶ διατί οὐ κολάζεις ἡμᾶς, κρίνοντας οὕτως, εἰ δύνῃ, φησίν·

Vers. 15. Ἐγὼ — ἕνα. Οὐ κρίνω νῦν. καὶ ὀπίσω γὰρ, ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ, εἶπεν· ὁ [l]) γὰρ ἀπέστειλεν ὁ θεὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον, ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σωθῇ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ· καὶ ἀναγνωθὶ πάλιν τὴν ἐκεῖ ῥηθεῖσαν ἐξήγησιν. ἵνα δὲ μὴ καὶ αὖθις εἴπωσιν, ὅτι διὰ τοῦτο λέγεις, ἃ κρίνω, ὡς μὴ θαῤῥῶν κατακρίναι ἡμᾶς, ἐπιφέρει. l) Io. 3, 17.

Vers. 16. Καὶ ἐὰν — ἐστιν. Ἀληθής ἐστιν, ἤτοι, ὀρθὴ, δικαία. καὶ λοιπὸν ἀληθῶς κατα-

inde etiam dicit, quomodo verum sit iudicium suum.

Vers. 16. *Quia — pater.* Quia solus non sum, qui iudico, sed ego et pater: siquidem omnia nobis sunt communia: et quia, quod ego iudico, hoc et pater: vna enim ambobus est voluntas, vt praedictum est: et pater vos condemnat, qui non credatis filio suo quem ipse misit.

Vers. 17. *Porro — est.* Vestra quemadmodum vos iactatis: nam me transgressorem dicitis. Quod si duorum hominum testimonium verum est, inde colligere ipsi potestis, quod multo magis duorum iudicum iudicium verum est et maxime talium. Huiusmodi autem obscura frequenter loquitur propter eorum imbecillitatem: vt illis quidem occulta sint, robustioribus vero Christianis manifesta. In omnibus ergo similibus causam hanc agnoscito.

Vers. 18. *Ego — meipso.* Rursum ad id, quod dixerant, Tu testimonium perhibes de teipso, hunc facit sermonem dicens: Ego testimonium perhibeo de meipso, etiamsi nemo perhibeat de seipso, ego siquidem tanquam Deus: nemo autem tanquam homo.

Vers. 18. *Et — pater.* Si ego vobis fide dignus non videor. Fert autem testimonium dicens per prophetam: Posui te in lucem Gentium: siue vt lux sis Gentium. Praedictum est autem septimo etiam capite, quomodo pater de ipso ferat testimonium, vbi dicitur, Et qui misit me pater, ipse testimonium perhibuit de me.

Vers. 19.

4) κατακρίνει. A.
5) Forte, περὶ τούτου.

κατακρίνω ὑμᾶς. εἶτα λέγει, καὶ πῶς ἀληθής ἐστιν ἡ κρίσις αὐτῦ.

Vers. 16. Ὅτι — πατήρ. Ὅτι μόνος οὐκ εἰμὶ κρίνων, ἀλλ' ἐγὼ καὶ ὁ πατήρ. κοιναὶ γὰρ ἡμῖν πάντα. καὶ ἐπεὶ, ὅπερ ἐγὼ κρίνω, τοῦτο καὶ ὁ πατήρ. ἓν γὰρ ἀμφοτέροις, ὡς προείρηται, θέλημα. καὶ ὁ πατὴρ ἄρα [4]) κατακρινεῖ ὑμᾶς, ἀπιστοῦντας τῷ ἀπεσταλμένῳ παρ' αὐτῦ υἱῷ αὐτῦ.

Vers. 17. Καὶ — ἐστι. Τῷ ὑμετέρῳ, ὡς αὐτοὶ βρενθύεσθε. παράνομον γὰρ ἐμὲ λέγετε. εἰ δὲ δύο ἀνθρώπων ἡ μαρτυρία ἀληθὴς, τὸ ἐντεῦθεν αὐτοὶ συλλογίσασθε, ὅτι πολλῷ μᾶλλον δύο κριτῶν ἡ κρίσις ἀληθὴς, καὶ [5]) τότε τοιούτων συνεσκιασμένα δὲ τὰ τοιαῦτα πολλαχοῦ λέγει, διὰ τὴν ἀσθένειαν αὐτῶν, ἵνα ἐκείνοις μὲν εἴη ἀσυμφανῆ, τοῖς δυνατωτέροις δὲ χρισιανοῖς ἐμφανῆ. ἐπὶ πάντων ἓν τῶν τοιούτων ταύτην γίνωσκε τὴν αἰτίαν.

Vers. 18. Ἐγὼ — ἐμαυτοῦ. Πάλιν πρὸς τὸ, σὺ περὶ σεαυτῦ μαρτυρεῖς, ποιεῖται τὸν λόγον, ἐγώ εἰμι, λέγων, ὁ μαρτυρῶν περὶ ἐμαυτῦ, εἰ καὶ ἀθεὶς μαρτυρεῖ περὶ ἑαυτῦ. ἐγὼ μὲν γὰρ, ὡς θεὸς, ἀθεὶς δὲ, ὡς ἄνθρωπος.

Vers. 18. Καὶ — πατήρ. Εἰ μὴ ἐγὼ δοκῶ ὑμῖν ἀξιόπιστος. μαρτυρεῖ γὰρ διὰ τοῦ προφήτου λέγων· ἰδοὺ [m]) τέθεικά σε εἰς φῶς ἐθνῶν, [ἤγουν, [6]) εἰς τὸ εἶναι φῶς ἐθνῶν.] προείρηται δὲ καὶ ἐν τῷ ἑβδόμῳ κεφαλαίῳ, πῶς ὁ πατὴρ μαρτυρεῖ περὶ αὐτῦ, ἔνθα κεῖται τὸ, καὶ ὁ [n]) πέμψας με πατὴρ [7]) αὐτὸς μεμαρτύρηκε περὶ ἐμοῦ.

m) Ies. 49, 6.

n) Io. 5, 37.

Vers. 19.

6) Inclusa exciderunt. A.

7) αὐτὸς, omittit. B.

Vers. 19. *Dixerunt — tuus?* Dicebant hoc fingentes, se ignorare quemnam diceret patrem, ac tentantes.

Vers. 19. *Respondit — meum.* Quemadmodum simulatis: nam in veritate nostis, quemadmodum superius ostensum est. Aut hoc dixit, quia simulabant se scire, quod filius esset Ioseph. Dicit ergo, si me ita cognoscitis, vt fingitis, neque me nostis: non sum enim filius Ioseph: neque patrem meum: nam Ioseph non est pater meus.

Vers. 19. *Si — vtique cognouissetis.* Nam vnius sumus ambo naturae. In decimo sexto etiam capite dixit ad Philippum, Qui vidit me, vidit et patrem, siue cognouit, intellexit. Nam visionem et cognitionem dicit, non sensibilem, sed intelligibilem. Sed quia me non nosse vos simulatis, consequens etiam est, vt et patrem meum vos non nosse fingatis.

Vers. 20. *Haec — gazophylacio.* Haec verba libere dicta. Significauit autem locum, ostendens dicendi libertatem ipsius doctoris. Gazophylacium vero thesauri repositorium erat, de quo latius diximus quadragesimo primo iuxta Marcum capite.

Vers. 20. *Docens in templo.* Publice: nam in templo etiam erat gazophylacium.

Vers. 20. *Et — eum.* Quum ita libere loqueretur.

Vers. 20. *Quia — eius* Qua comprehendi et capi posset. Adhuc enim oportebat eum mira-

[s]) Inclusa absunt. A.
[y]) μὲ ἤθελτε ἂν, cereris omissis. A.

Vers. 19. Ἔλεγον — σου; Ἔλεγον τῶτο, προσποιούμενοι ἀγνοεῖν, τίνα λέγει πατέρα, καὶ πειράζοντες.

Vers. 19. Ἀπεκρίθη — μου. [Ὡς B) προσποιεῖσθε. τῇ ἀληθείᾳ γὰρ οἴδατε,] καθὼς καὶ ἀνωτέρω δεδήλωται. ἢ τοῦτο εἶπε, διότι προσεποιοῦντο, γινώσκειν αὐτὸν υἱὸν τοῦ Ἰωσὴφ, λέγων, εἰ οὕτως οἴδατε, ὡς προσποιεῖσθε, ἔστε ἐμὲ οἴδατε· οὐ γὰρ ἐγὼ υἱὸς τῷ Ἰωσὴφ· ἔστε τὸν πατέρα μου·) ὁ γὰρ ὁ Ἰωσὴφ πατήρ μου.

Vers. 19. Εἰ — ἤδειτε ἄν. Μιᾶς γὰρ ἀμφότεροι φύσεως. καὶ ἐν τῷ ἑκκαιδεκάτῳ δὲ κεφαλαίῳ πρὸς τὸν Φίλιππον εἴρηκεν· ὁ α) ἑωρακὼς ο) Io. 14. 9.
ἐμὲ, ἑώρακε τὸν πατέρα, ἤγουν, ὁ γενόμενος, ὁ γνούς. εἴδησιν γὰρ καὶ ὄρασιν, οὐκ αἰσθητὴν φησιν, ἀλλὰ νοητήν. ἐπεὶ δὲ ἐμὲ προσποιεῖσθε μὴ εἰδέναι, ἀκολούθως καὶ τὸν πατέρα μου προσποιεῖσθε μὴ εἰδέναι.

Vers. 20. Ταῦτα — γαζοφυλακίῳ. Ταῦτα τὰ παῤῥησιαστικά. ἐπεσημήνατο γὰρ τὸν τόπον, δεικνύων τὴν παῤῥησίαν τῷ διδασκάλου. γαζοφυλάκιον δὲ, τὸ θυσαυροφυλάκιον, περὶ οὗ πλατύτερον ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ μάρκον εἰρήκαμεν.

Vers. 20. Διδάσκων ἐν τῷ ἱερῷ. Δημοσίᾳ. ἐν τούτῳ γὰρ ἦν καὶ τὸ γαζοφυλάκιον.

Vers. 20. Καὶ — αὐτόν. Οὕτω παῤῥησιαζόμενον.

Vers. 20. Ὅτι — αὐτῷ. Ἡ τῷ συλληφθῆναι καὶ ἀναιρεθῆναι αὐτόν. ἔδει γὰρ τοῦτον

miracula operari ac docere, multosque ad fidem attrahere, sicut in praecedentibus diximus. Continue autem hoc dicit, ostendens, quod frequenter id tentantes non potuerunt, et quod nunquam potentiores ad eum apprehendendum fuissent, nisi ipse voluisset.

Vers. 21. *Dixit — vado.* Transeo a terrena vita.

Vers. 21. *Et quaeretis me.* Etiam superius hoc dixit, et ibi declaratum est.

Vers. 21. *Et — moriemini.* Ego veni, vt vos liberarem ab omni peccato vestro: quia vero noluistis, iam abeo, et deinceps in omni peccato vestro moriemini, quod ab eo liberari nolueritis.

Peccatum autem intellige etiam id, quod aduersus ipsum erat, quia interfecturi ipsum erant, in quo mortui sunt, nempe propter illud iugulati a Romanis, Vespasiano et Tito,

Vers. 21. *Quo — venire.* Haec frequenter dicit, animas illorum concutiens et exterrens.

Vers. 22. *Dicebant — venire?* Quod optabant, hoc etiam suspicabantur. Quid ergo Christus? Tollit huiusmodi suspicionem, ostenditque, quod peccatum sit, se ipsum interimere.

Vers. 23. *Et — estis.* Ex terra, non quod corpus eorum terrenum esset, sed quia prudentia illorum esset terrena et praua. Nam et Paulus dicens, Non estis ex carne: carnem appellat prudentiam carnalem.

Vers. 23.

*) καὶ, interponit. A.

ἔτι θαυματουργῆσαι καὶ διδάξαι καὶ πολλοὺς εἰς πίστιν ἐπισπάσασθαι, ὡς καὶ προλαβόντες εἰρήκαμεν. συνεχῶς δὲ τοῦτο λέγει, δεικνὺς, ὅτι πολλάκις ἐπιχειρήσαντες ἐκ ἠδυνήθησαν, καὶ ὅτι οὐδ' ὕστερον ἐκράτησαν ἂν αὐτὸν, εἰ μὴ [z]) αὐτὸς ἠθέλησεν.

Vers. 21. Εἶπεν — ὑπάγω. Μεταβαίνω ἀπὸ τῆς ἐπιγείου ζωῆς.

Vers. 21. Καὶ ζητήσετέ με. Καὶ ἀνωτέρω τοῦτο εἶπε, καὶ ἡρμηνεύθη ἐκεῖ.

Vers. 21. Καὶ — ἀποθανεῖσθε. Ἦλθον ἐλευθερώσων [z]) ὑμᾶς ἀπὸ πάσης ἁμαρτίας ὑμῶν. ἐπεὶ δὲ οὐκ ἠθελήσατε, ἀπέρχομαι, καὶ λοιπὸν ἐν πάσῃ ἁμαρτίᾳ ὑμῶν ἀποθανεῖσθε, μὴ θελήσαντες ἀπαλλαγῆναι αὐτῆς.

Ἁμαρτίαν δὲ νόησον, καὶ τὴν εἰς αὐτὸν, διότι ἔμελλον ἀνελεῖν αὐτὸν, ἐν ᾗ ἀπέθανον, ἤτοι, δι' ἣν κατεσφάγησαν ὑπὸ τῶν ῥωμαίων, ἐσπασιανοῦ καὶ τίτου.

Vers. 21. Ὅπου — ἐλθεῖν. Συνεχῶς ταῦτα λέγει, κατασείων αὐτῶν τὰς ψυχὰς καὶ ἐκφοβῶν.

Vers. 22. Ἔλεγον — ἐλθεῖν; Ὃ ἐβέβλοντο, τοῦτο καὶ ὑπέλαβον. τί οὖν ὁ χριστός; ἀναιρεῖ τὴν τοιαύτην ὑπόληψιν, καὶ δείκνυσιν, ὅτι ἁμαρτία ἐστὶ τὸ ἀνελεῖν ἑαυτόν.

Vers. 23. Καὶ — ἐστέ. Ἐκ τῆς γῆς, οὐχ ὅτι τὸ σῶμα αὐτῶν ἐκ τῆς γῆς, ἀλλ' ὅτι τὸ φρόνημα αὐτῶν γήϊνον καὶ φαῦλον. καὶ ὁ παῦλος γάρ, λέγων· οὐκ [p]) ἐστὲ ἐν σαρκὶ σάρκα, τὸ σαρκικὸν φρόνημα λέγει.

p) Rom. 8, 9.

z) ἐλευθερῶσαι. A.

Vers. 23. *Ego — sum.* De coelo: non quod ipse de coelo veniisset, sed quia prudentia eius coelestis esset ac diuina. Deinde sermonem suum explanat.

Vers. 23. *Vos — hoc.* Mundum hic dicit mundanam, prauam, ac terrenam prudentiam. Quemadmodum enim Spiritus dicitur, spiritualis sapientia, et Caro, carnalis: ita et Terra ac Mundus, terrena ac mundana. Ait ergo, Ego non sicut vos sapio, vt me ipsum interficiam.

Vers. 24. *Dixi — vestris.* Adhuc eos exterret volens persuadere.

Vers. 24. *Si enim — vestris.* Si non credideritis, quod ego sim, videlicet Christus filius Dei, moriemini in peccatis vestris, detenti ab eis. Nam qui non crediderit, et per baptismum a sorde peccati ablutus fuerit, omnino in illa morietur, et cum ea resurgens dabit poenas.

Vers. 25. *Dixerunt — es?* Subsannantes hoc dicebant ac tentantes.

Vers. 25. *Et — vobis.* Defectiuus est sermo iuxta consuetum loquendi modum. Tale est autem, ac si diceret, Omnino superfluum est etiam, quod vobis loquar: nam omni sermone indigni estis, vtpote tentatores.

Vers. 26. *Multa — iudicare.* Multa de vobis in accusationem dicere possem, et iudicare ad puniendum, sed nunc nolo, quia nec pater meus vult. Praedixit enim, quod non miserit Deus filium suum in mundum, vt iudicet mundum, sed vt saluetur mundus per eum.

Vers. 26.

*) Vide variantes lectiones Codd. Euthymii in operis principio notatas.

Vers. 23. Ἐγὼ — εἰμί. Ἐκ τοῦ ἀρανῦ, οὐχ ὅτι ἐκ τοῦ ἀρανοῦ ἦκεν, ἀλλ' ὅτι τὸ Φρόνημα αὐτοῦ ἀράνιον καὶ θεῖον. εἶτα σαφηνίζει τὸν λόγον.

Vers. 23. Ὑμεῖς — τούτου. Κόσμον ἐνταῦθα λέγει, τὸ κοσμικὸν καὶ Φαῦλον καὶ γήϊνον Φρόνημα. ὥσπερ γὰρ πνεῦμα λέγεται, τὸ πνευματικὸν Φρόνημα, καὶ σὰρξ τὸ σαρκικόν· ἔτω καὶ γῆ καὶ κόσμος, τὸ γήϊνον καὶ κοσμικόν. Φησὶν οὖν, ὅτι ἐγὼ οὐχ, ὡς ὑμεῖς, Φρονῶ, ἵνα ἀποκτείνω ἐμαυτόν.

Vers. 24. Εἶπον — ὑμῶν. Ἔτι ἐκΦοβεῖ αὐτοὺς βελόμενος πεῖσαι.

Vers. 24. Κἂν [3]) — ὑμῶν. Ἐὰν μὴ πιστεύσητε, ὅτι ἐγώ εἰμι, δηλαδὴ ὁ χριστὸς, ὁ υἱὸς τῦ θεῦ, ἀποθανεῖσθε ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν, συνεχόμενοι αὐταῖς. ὁ γὰρ μὴ πιστεύσας, καὶ διὰ βαπτίσματος ἀπολουσάμενος τὸν ῥύπον τῶν ἁμαρτιῶν, ἐν αὐτῷ πάντως ἀποθανεῖται, καὶ μετ' αὐτοῦ ἀναστὰς, δίκην δώσει.

Vers. 25. Ἔλεγον — εἶ; Φαυλίζοντες τῦτο ἔλεγον, καὶ πειράζοντες.

Vers. 25. Καὶ — ὑμῖν. Ἐλλειπτικὸν τὸ ῥῆμα κατ' ἦθος. ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν ὅλως, ὅτι καὶ λαλῶ ὑμῖν, περιττόν ἐστιν. ἀνάξιοι γάρ ἐστε παντὸς λόγου, ὡς πεπείρασθε.

Vers. 26. Πολλὰ — κρίνειν. Πολλὰ δύναμαι περὶ ὑμῶν λαλεῖν, εἰς κατηγορίαν, καὶ κρίνειν, εἰς τὸ κολάσαι· ἀλλ' οὐ βέλομαι νῦν, διότι οὐδὲ ὁ πατήρ μου βέλεται. προσέρηκε γάρ, ὅτι οὐκ [q]) ἀπέστειλεν ὁ θεὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον, ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σωθῇ ὁ κόσμος δι' αὐτῦ.

q) Io. 3. 17.

Vers. 26. *Sed — est.* Qui misit me, non vt nunc iudicem, sed vt saluem. Aut verax est, quum me lucem mundi nominauit. Ecce, inquit, posui te in lucem Gentium, veluti superius significatum est.

Vers. 26. *Et ego — mundo.* Audiui ab eo etiam hoc inter alia, quod ego sim lux Gentium: et inter alia etiam hoc dixi, quod ego sim lux mundi. Quod ergo audiui, hoc dixi.

Vers. 27. *Non — dicebat.* Non cognouerunt, quod de patre eis dicebat, qui sibi natura pater esset. Verisimile enim est, quod dubitantes inter se rogabant: Quis est, qui misit illum? Atqui frequenter eis de illo dixerat. Vide, quo modo sermonibus eius attendebant, imo potius, quo modo mente capti erant? Merito ergo dixit illis, In primis quod etiam loquar vobis.

Vers. 28. *Dixit — sim.* Quum suspenderitis me quasi hominem in cruce, tunc cognoscetis, quod ego sim, videlicet filius Dei et Deus. Nam tanquam Deus dixit, Ego sim. Cognoscetis autem hoc a signis, quae tunc fient, quibus contradici non poterit, et a resurrectione mea a mortuis: insuper etiam ab ira diuina, quae tunc genus comprehendet Iudaeorum. Siquidem postquam illum crucifixerunt et stupenda illa signa facta sunt, scribit Lucas, quod omnes turbae, quae simul accesserant ad spectaculum istud, et videbant, quae fiebant, percutientes pectora sua reuertebantur. Cognoscebant enim, quod vere diuinus homo esset, et illi compateretur creatura: quum autem loqui non auderent propter timorem principum, percutie-

4) γενομένων. B.

Vers. 26. Ἀλλ' — ἐστι. Πέμψας με, μὴ κρῖναι νῦν, ἀλλὰ σῶσαι. ἢ ἀληθής ἐστιν, ὀνομάσας με φῶς τῦ κόσμου. ἰδοὺ γάρ, φησι, τέθεικά σε r) εἰς φῶς ἐθνῶν, ὡς ἀνατέρω δεδήλωται. r) Isa. 49, 6.

Vers. 26. Κἀγὼ — κόσμου. Ἤκουσα παρ' αὐτῦ, τά, τε ἄλλα, καὶ ὅτι εἰμὶ φῶς ἐθνῶν· καὶ εἶπον, τά, τε ἄλλα, καὶ ὅτι ἐγώ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου. ὃ οὖν ἤκουσα, τοῦτο εἶπον.

Vers. 27. Οὐκ — ἔλεγεν. Οὐκ ἔγνωσαν, ὅτι περὶ τῦ πατρὸς αὐτοῖς ἔλεγε, τῦ Φύσει πατρὸς αὐτῦ. εἰκὸς γὰρ, αὐτοὺς διαπορεῖν πρὸς ἀλλήλους, λέγοντας, τίς ἐστιν ὁ πέμψας αὐτόν; καίτοι πολλάκις αὐτοῖς διειλέχθη περὶ ἐκείνου. τοσοῦτον προσεῖχον τοῖς λόγοις αὐτοῦ, μᾶλλον δὲ, τοσῦτον ἦσαν Φρενοβλαβεῖς. εἰκότως ἔν ἔφην αὐτοῖς, τὴν s) ἀρχὴν, ὅτι καὶ λαλῶ ὑμῖν. s) Io. 8, 25.

Vers. 28. Εἶπεν — εἰμι. Ὅταν κρεμάσητέ με, ὡς ἄνθρωπον, ἐπὶ σαυρῦ, τότε γνώσεσθε, ὅτι ἐγώ εἰμι, δηλονότι ὁ υἱὸς τῦ θεῦ, καὶ θεός. ὡς θεὸς γὰρ εἴρηκε τὸ, ἐγώ εἰμι. γνώσεσθε δὲ τῦτο, ἀπό τε τῶν τηνικαῦτα t) γενησομένων ἀναντιῤῥήτων σημείων, καὶ ἀπὸ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεώς μου, ναὶ μὴν καὶ ἀπὸ τῆς ἔκτοτε καταληψομένης τὸ γένος τῶν Ἰουδαίων θεομηνίας. μετὰ γὰρ τὸ σαυρωθῆναι αὐτὸν, καὶ γενέσθαι τὰ Φοβερὰ ἐκεῖνα σημεῖα, γράφει λουκᾶς· ὅτι καὶ t) Luc. 23, 48.
πάντες οἱ συμπαραγενόμενοι ὄχλοι ἐπὶ τὴν θεωρίαν ταύτην, θεωροῦντες τὰ γενόμενα, τύπτοντες ἑαυτῶν τὰ στήθη ὑπέστρεφον. ἐγνωσαν μὲν γάρ, ὅτι θεῖος ἄνθρωπος ὄντως ἦν, καὶ συμπάσχει αὐτῷ ἡ κτίσις, μὴ Φέρουσα τὸ πάθος αὐτῦ. μὴ τολμῶντες δὲ λαλεῖν, διὰ τὸν Φόβον τῶν ἀρχόν-

cutiebant pectora sua, significantes dolorem interiorem. Suspicabantur namque futurum esse, vt malum aliquod irremediabile propter illum omne genus Iudaeorum concuteret. Nam et Centurio, et qui cum eo erant, seruantes Iesum, vt ait Matthaeus, quum vidissent, quae fiebant, vehementer territi sunt, dicentes, Vere Dei filius erat iste.

Sed et ipsi principes Iudaeorum cognouerunt tunc, quod Dei filius erat, et Deus, quanquam propriam conculcauerunt conscientiam, nimia inuidia ac insania. Ait enim rursum Matthaeus: Ecce quidam de custodibus venerunt in ciuitatem et renuntiauerunt principibus sacerdotum vniuersa, quae acciderant: et congregati cum senioribus accepto consilio, pecunias multas dederunt militibus dicentes, Dicite: Discipuli eius nocte venerunt, et furati sunt eum nobis dormientibus et caetera.

Praeterea, quoque Iosephus, qui et ipse Iudaeus erat peritissimus, scribens calamitates Iudaeorum, quae ab eo tempore coeperunt, ac Ierosolymorum captiuitatem, fatetur propter Christum effusam esse aduersus eos diuinam iram: et occisa esse a Romanis tam multa ipsorum millia. Quia enim, quum eos curare vellet, agnoscere eum noluerunt, ideo affecti supplicio, quis esset cognouerunt.

Vers. 28. *Et — loquor.* Nam si illud tunc cognoueritis, omnino etiam hoc scietis, quod a meipso facio nihil, sed omnia quae vult pater, quum

5) τὸν σεισμὸν καὶ] iidem Codices Euthymii omittunt etiam in contextu apud Matthaeum. Chrysostomus hunc locum negligentissime tractat, Lucam potius, quam Matthaeum interpretans. Vide Tom. VII. p. 826. E. Ceteri Codices N. Testamenti cum scholiis, cuiusmodi ad manus habuit Euthymius, ista seruant. Id intelligitur ex mea editione.

τῶν, ἔτυπτον τὰ στήθη αὐτῶν, σημαίνοντες τὴν ἐντὸς ὀδύνην. ὑπώπτευον γὰρ, ὅτι κακὸν ἀνήκεστον τὸ γένος ἅπαν πείσεται δι' αὐτόν. καὶ γὰρ καὶ ὁ u) ἑκατόνταρχος καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ τηροῦντες v) Matt. 27, 54.
τὸν Ἰησοῦν, ὡς φησι Ματθαῖος, ἰδόντες s) τὰ γενόμενα, ἐφοβήθησαν σφόδρα, λέγοντες, ἀληθῶς θεοῦ υἱὸς ἦν οὗτος.

Ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ ἄρχοντες τῶν Ἰουδαίων ἔγνωσαν τότε ὅτι θεοῦ υἱὸς ἦν, καὶ θεὸς, εἰ καὶ πεπατήκασι τὴν συνείδησιν ἑαυτῶν, διὰ ὑπερβολὴν φθόνου καὶ μανίας. λέγει γὰρ πάλιν ὁ Ματθαῖος· ὅτι x) ἰδού, τινες τῆς κουστωδίας ἐλθόντες x) Matt. 28, 11-
εἰς τὴν πόλιν, ἀπήγγειλαν τοῖς ἀρχιερεῦσιν ἅπαντα τὰ γενόμενα. καὶ συναχθέντες μετὰ τῶν πρεσβυτέρων, συμβούλιόν τε λαβόντες, ἀργύρια ἱκανὰ ἔδωκαν τοῖς στρατιώταις, λέγοντες· εἴπατε, ὅτι οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ νυκτὸς ἐλθόντες, ἔκλεψαν αὐτὸν ἡμῶν κοιμωμένων, καὶ τὰ ἑξῆς.

Ἔτι γε μὴν καὶ τὰς ἔκτοτε τῶν Ἰουδαίων συμφορὰς, καὶ τὴν ἅλωσιν τῶν ἱεροσολύμων, συγγράφων ὁ λογιώτατος ἐν Ἰουδαίοις Ἰώσηπος, ὁμολογεῖ, διὰ τὸν χριστὸν y) κεθῆναι κατ' αὐτῶν τὴν τοιαύτην θεομηνίαν, καὶ κατασφαγῆναι z) τὰς τοσαύτας αὐτῶν μυριάδας ὑπὸ ῥωμαίων. ἐπεὶ γὰρ θεραπευόμενοι, γνῶναι αὐτὸν οὐκ ἠθέλησαν, κολαζόμενοι, ἔγνωσαν, τίς ἦν.

Vers. 28. Καὶ — λαλῶ. Εἰ γὰρ ἐκεῖνο γνώσεσθε τότε, πάντως καὶ ταῦτα, ὅτι ἀπ' ἐμαυτοῦ ποιῶ οὐδὲν, ἀλλὰ πάντα, ἃ θέλει ὁ πα-

editione. Ergo Euthymii auctoritas valere hoc loco nequit.

y) δεχθῆναι. A.

z) Euthymius videtur confundere caedem Ioannis Baptistae et caedem Christi. Vide Ioseph. Antiq. Lib. XVIII. 5, 2. Tom. I. pag. 883. Eandem sententiam repetit Euthymius infra ad Io. XI. vers. 47. 48.

quum enim aequalis illi sim, haec volo quae ille vult: vna siquidem est voluntas, sicut et vna potentia: et quod ea, quae docuit me, haec loquor: nam ille mens est, ego autem verbum: de operibus namque dixit etiam superius, Non possum ego facere a me quicquam: et lege etiam dicti illius interpretationem. De sermonibus vero iterum dixit, Mea doctrina non est mea, sed eius, qui misit me: et de hoc etiam lege explanationem.

Vers. 29. *Et — est.* Ne putaremus, quod maior esset is, qui misit, curat huiusmodi suspicionem dicens, Et qui misit me, mecum est, tanquam inseparabilis, misisse siquidem dispensationis est: esse autem cum eo, qui misit, cohaerentiae siue conglutinationis. Nam sancta trinitas, quae aequaliter omnem implet locum, a seipsa non secernitur.

Vers. 29. *Non — semper.* Si hoc, vt homo, ait, tantundem est ac si dicat: Quod quum Deus vbique sit iuxta illud, Nonne coelum et terram ego impleo? magis tamen in his esse dicitur, qui eo digni sunt. Si autem, vt Deus: propter sanctae trinitatis inseparabilitatem hoc dicit, quae propriis quidem distinguitur personis, vnitur autem diuinitatis ac substantiae identitate.

Id vero, Quae placita sunt ei, facio semper, aut tanquam illi obediens secundum humanitatem dicit, aut tanquam illi aequalis secundum diuinitatem ac voluntatem. Quod si ea, quae placita sunt ei, facio semper, gratum illi vtique est accedentes etiam sabbatho curare.

Intellige autem, quae depressa sint verba tanquam dispensatoria propter imbecillitatem Iudaeorum,

τήρ. Ἴσος γὰρ αὐτῷ ὢν, ἃ θέλει, ταῦτα θέλω. ἓν γὰρ ἡμῖν θέλημα, ὥσπερ καὶ μία δύναμις· καὶ ὅτι ἃ ἐδίδαξέ με, ταῦτα λαλῶ· νοῦς μὲν γὰρ ἐκεῖνος, λόγος δὲ ἐγώ. περὶ μὲν ὧν τῶν ἔργων εἶπε καὶ ὀπίσω, ὅτι οὐ γ) δύναμαι ἐγὼ ποιεῖν ἀπ' ἐμαυτοῦ ἐδέν· καὶ ἀνάγνωθι πάλιν τὴν ἐξήγησιν ἐκείνου τοῦ ῥητοῦ. περὶ δὲ τῶν λόγων αὖθις εἰρηκεν, ὅτι z) ἡ ἐμὴ διδαχὴ, οὐκ ἔστιν ἐμὴ, ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με· καὶ ἀνάγνωθι καὶ τὴν περὶ τούτου ἑρμηνείαν.

γ) Io. 5, 30.

z) Io. 7, 16.

Vers. 29. Καὶ — ἐστιν. Ἵνα μὴ νομίσωμεν, ὅτι μείζων ἐστὶν ὁ πέμψας, θεραπεύει τὴν τοιαύτην ὑποψίαν, λέγων· καὶ ὁ πέμψάς με, μετ' ἐμοῦ ἐστιν, ὡς ἀχώριστος. τὸ μὲν γὰρ πέμψαι, τῆς οἰκονομίας ἐστὶ· τὸ δὲ μετὰ τοῦ πεμφθέντος εἶναι, τῆς ἀλληλουχίας. ἡ γὰρ ἁγία τριὰς, ἐπίσης πάντα τόπον πληροῦσα, ἑαυτῆς οὐ διέστηκεν.

Vers. 29. Οὐκ — πάντοτε. Εἰ μὲν, ὡς ἄνθρωπος, τοῦτό φησιν, ἔστιν εἰπεῖν, ὅτι παντα χοῦ μέν ἐστιν ὁ θεὸς, κατὰ τό· ἀχὶ a) τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ; μᾶλλον δὲ εἶναι λέγεται ἐν τοῖς ἁξίοις αὐτοῦ· εἰ δὲ, ὡς θεὸς, διὰ τὸ ἀχώριστον τῆς ἁγίας τριάδος, διῃρημένης μὲν ταῖς ἰδικαῖς ὑποστάσεσιν, ἡνωμένης δὲ τῇ ταυτότητι τῆς οὐσίας καὶ θεότητος.

a) Ier. 23, 24.

Τὰ ἀρεστὰ δὲ αὐτῷ ποιῶ πάντοτε, ἢ ὡς πιθόμενος αὐτῷ κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα, ἢ ὡς ἴσος αὐτῷ, κατὰ τὴν θεότητα καὶ θέλησιν. εἰ δὲ τὰ ἀρεστὰ αὐτῷ ποιῶ πάντοτε, ἀρεστὸν αὐτῷ ἄρα καὶ τὸ ἐν σαββάτῳ θεραπεύειν τοὺς παρειμένους.

Δέχου δὲ b) τὰ ταπεινὰ ῥήματα, ὡς οἰκονομικὰ, διὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν Ἰουδαίων, ὡς καὶ προ-

b) τὰ, omittit. B.

rum, sicut in superioribus retulimus: nam huiusmodi magis vulgus attrahebant, sicut et affine exemplum. Vide enim, quod sequitur.

Vers. 30. *Haec — eum.* Quando ad humiliorem sese demittebat sermonem, tunc credebant: non tamen, vt oportebat, credebant, sed vulgari modo credebant humilioribus eius sermonibus, non recipientes sublimiores. Quod sciens Christus, nititur illos corrigere, quod suum est, vbique faciens: licet ipsi citius ab eo recedebant, et ad iniurias magis deflectebant.

Vers. 31. *Dixit — Iudaeos.* Ad eos, qui tunc, vt dictum est, crediderant.

Vers. 31. *Si — eritis.* Si vos permanseritis, sicut alii non permanserunt, de quibus dixit euangelista, Multi ex discipulis eius abierunt retrorsum, et iam non cum eo ambulabant. Si vos, inquit, perseueraueritis in sermone meo, siue in doctrina mea, quam ego docebo vos, tunc vere discipuli mei eritis, nondum enim estis.

Vers. 32. *Et cognoscetis veritatem.* Hoc est, me: ego enim, ait, sum veritas. Cognoscetis a me veritatem. Nam omnia legalia figura, vmbra et imago sunt veritatis.

Vers. 32. *Et — vos.* A peccatis.

Vers. 33. *Responderunt — efficiemini?* Omittentes dicere, Quid ergo, Falsa est lex? falsane est Iudaeorum scientia? hoc quidem non dicunt: neque enim haec illis curae fuerunt, sed de iniuria corporalis generositatis indignantur, suspicantes,

o) ἤ interponendum videtur. Est enim haec alia interpretatio, diuersa a priori.

x) ψεῦδος. A.

προλαβόντες παρηγγείλαμεν. τὰ τοιαῦτα γὰρ μᾶλλον ἐφείλκοντο τοὺς πολλοὺς, καὶ τὸ παράδειγμα ἐγγύς. ὅρα γάρ.

Verſ. 30. Ταῦτα — αὐτόν. Ὅτε εἰς τὸ ταπεινότερον κατήγαγε τὸν λόγον, τότε ἐπίςευσαν· οὐχ ὡς ἐχρῆν δὲ ἐπίςευσαν, ἀλλ' ἁπλῶς ἐπίςευσαν τοῖς ταπεινοτέροις λόγοις αὐτοῦ, μὴ παραδεξάμενοι τοὺς ὑψηλοτέρους, ὅπερ εἰδὼς ὁ χριςὸς, πειρᾶται διορθοῦν αὐτοὺς, τὸ ἑαυτοῦ πανταχοῦ ποιῶν, εἰ καὶ αὐτοὶ ταχέως ἀπεπήδησαν, καὶ πρὸς ὕβρεις μᾶλλον ἐξετράπησαν.

Verſ. 31. Ἔλεγεν — ἰουδαίους. Πρὸς τοὺς πεπιςευκότας τότε, ὡς εἴρηται.

Verſ. 31. Ἐὰν — ἐςέ. Ἐὰν ὑμεῖς ἐμμείνητε, ὡς τῶν ἄλλων μὴ ἐμμεινάντων, περὶ ὧν εἶπεν ὁ εὐαγγελιςὴς, ὅτι πολλοι[b]) ἀπῆλθον τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ οὐκ ἔτι μετ' αὐτοῦ περιεπάτουν. ἐὰν ὑμεῖς ἐμμείνητέ, φησι, τῷ λόγῳ τῷ ἐμῷ, ἤγουν, τῇ διδασκαλίᾳ μου, ἣν διδάξω ὑμᾶς, τότε ἀληθῶς μαθηταί μου ἐςέ. οὔπω γάρ ἐςε.

b) Io. 6, 66.

Verſ. 32. Καὶ γνώσεσθε τὴν ἀλήθειαν. Ἐμέ. ἐγὼ γάρ, φησιν, εἰμὶ ἡ ἀλήθεια.[9]) γνώσεσθε τὴν ἀλήθειαν παρ' ἐμοῦ. τὰ γὰρ νομικὰ πάντα, τύπος καὶ σκιὰ καὶ εἰκὼν τῆς ἀληθείας εἰσί.

Verſ. 32. Καὶ — ὑμᾶς. Ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν.

Verſ. 33. Ἀπεκρίθησαν — γενήσεσθε; Ἀφέντες εἰπεῖν, τί οὖν; ψεῦδος ὁ νόμος;[x]) ψευδὴς ἡ τῶν ἰουδαίων γνῶσις; τοῦτο μὲν οὐ λέγουσι· τῶν τοιούτων γὰρ οὐκ ἔμελεν αὐτοῖς· ἐπὶ τῇ ὕβρει δὲ τῆς σωματικῆς εὐγενείας ἀγανακτοῦσιν, ὑπο-

πτεύ-

cantes, quod tanquam seruis alicuius hominis dixerit ipsis, Liberabit vos. Merito ergo dicebat Iohannes, Ne videamini dicere intra vos, Patrem habemus Abraham. Huiusce modi sane erant Iudaeorum gloriationes. Nam quum de propriis virtutibus gloriari non possent, progenitorum nobilitatem opponebant. Quid ergo Christus? Non conuicit eos, quod saepius seruissent Aegyptiis et Babyloniis, aliisque diuersis gentibus: sed hanc quidem praetermisit seruitutem, vt quae nihil animae generositati officiat: de peccato vero ait, quod illi nocet, seruituti eam subiiciens, cuius est miserrima seruitus, a qua non alius liberabit, praeter Christum ac doctrinam illius.

Vers. 34. *Respondit — peccati.* Ostendit, quod superius significauerit animae seruitutem ac peccati, non eam, quae vi humana contingebat. Ne autem dicerent, Moses nos ab hac liberabit: per similitudinem ostendit, quod quum sit ille seruus, talem non habeat potestatem: sed ipse, vtpote filius.

Vers. 35. *Seruus autem — aeternum.* Seruus non accipit in haereditatem domum domini sui, filius accipit ipsam in haereditatem. Itaque non habet ille potestatem liberandi, quum sit seruus: ego habeo potestatem liberandi, quum sim filius, et maneam in domo patris mei in aeternum, et haereditate accipio potestatem ipsius. Nam et superius dixit, quod iudicium omne dedit filio. Ac rursum, Et potestatem dedit ei etiam iudicium faciendi.

Vers. 36. *Si — eritis.* Nunc enim non vere liberi estis, quum serui facti sitis peccato: quando

[2]) Baptista nimirum.
[3]) σχήματα. A.

πτεύσαντες, ὡς δέλοις ἀνθρώπου τινὸς εἰπεῖν αὐτοῖς, ὅτι ἐλευθερώσει ὑμᾶς. εἰκότως ἂν ὁ [2]) ἰωάννης ἔλεγε· μὴ [c]) δόξητε λέγειν ἐν ἑαυτοῖς· πατέρα ἔχομεν τὸν ἀβραάμ. τοιαῦτα γὰρ τὰ τῶν ἰουδαίων [3]) αὐχήματα. μὴ ἔχοντες γὰρ οἰκείαις ἀρεταῖς ἐνσεμνύνεσθαι, τὴν τῶν προγόνων εὐγένειαν προεβάλλοντο. τί οὖν ὁ χριστὸς; οὐκ ἤλεγξεν αὐτοὺς, πολλάκις δεδεύσαντας αἰγυπτίοις καὶ βαβυλωνίοις καὶ διαφόροις ἄλλοις ἔθνεσιν· ἀλλὰ ταύτην μὲν τὴν δουλείαν παρέδραμεν, ὡς οὐδὲν βλάπτουσαν τὴν ψυχικὴν εὐγένειαν· περὶ δὲ τῆς ἁμαρτίας φησὶν, ἥτις αὐτὴν βλάπτει καταδεδεμένην, ἧς ἡ δουλεία χαλεπωτάτη, ἀφ' ἧς ἐλευθεροῖ οὐχ ἕτερος, ἀλλ' ἢ μόνος ὁ χριστὸς, καὶ ἡ διδασκαλία αὐτοῦ.

c) Matth. 3, 9.

Vers. 34. Ἀπεκρίθη — ἁμαρτίας. Δείκνυσιν, ὅτι δουλείαν ἐνέφηνεν ἀνωτέρω, τὴν ἐξ ἁμαρτίας, ἐ τὴν ἐκ δυναστείας ἀνθρώπου. ἵνα δὲ μὴ εἴπωσιν, ὅτι ὁ μωϋσῆς ἡμᾶς ἐλευθερώσει ταύτης, δείκνυσι διὰ παραβολῆς, ὅτι ἐκ ἔχει ἐκεῖνος ἐξουσίαν, δοῦλος ὤν, ἀλλ' αὐτὸς, ὡς υἱός.

Vers. 35. Ὁ δὲ δοῦλος — αἰῶνα. Ὁ δοῦλος ἐ κληρονομεῖ τὴν οἰκίαν τοῦ κυρίου αὐτοῦ· ὁ υἱὸς κληρονομεῖ αὐτήν. λοιπὸν ἐκεῖνος [4]) ἐκ ἔχει ἐξουσίαν ἐλευθερῶν, δοῦλος ὤν· ἐγὼ ἔχω ἐξουσίαν ἐλευθεροῦν, υἱὸς ὢν, καὶ μένων ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ πατρός μου ἀεὶ, καὶ κληρονομῶν τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ. εἰπὲ γὰρ καὶ ὀπίσω· ὅτι τὴν [d]) κρίσιν πᾶσαν δέδωκε τῷ υἱῷ· καὶ πάλιν· καὶ ἐξουσίαν [e]) ἔδωκεν αὐτῷ καὶ κρίσιν ποιεῖν.

d) Io. 5, 22.
e) Io. 5, 27.

Vers. 36. Ἐὰν — ἔσεσθε. Νῦν μὲν γὰρ, οὐκ ἀληθῶς ἐλεύθεροί ἐσε, δεδεδλωμένοι τῇ ἁμαρτίᾳ·

4) Moses scilicet, vt modo dixit.

quando vero vos filius liberauerit, nemo qui contradicat. Deus qui iustificat, quis est, qui condemnet? corporalem siquidem libertatem dat etiam homo: spiritualem vero solus filius, tanquam proprie dominus: quia proprie etiam haec est libertas. Deinde relictis caeteris eorum peccatis, cogitationem, quam apud se tractabant, in medium adducit: nouerat enim iam eos resiliisse et blande dicit.

Vers. 37. *Noui — interficere.* Manifeste quidem non dixit, Non estis, adhuc eis parcens: verum latenter hoc significauit. Nam quia me occidere quaeritis, non estis. Ille siquidem neminem iniuste peremit. Sicut enim libertas ab operibus, quae liberum decent, ostenditur, ita et cognatio. Ponit autem et caedis causam.

Vers. 37. *Quia — vobis.* Sermo meae doctrinae, quum sit sublimis, non habet locum in vobis, qui mentem habetis a prauitate coarctatam ac humi detractam. Ecce enim repulistis, quae paulo ante exceperatis, haec ferre non potentes. Ne autem dicant, A teipso haec loqueris, subiungit:

Vers. 38. *Ego — loquor.* Quod cognoui apud patrem meum, quod ab eo didici.

Vers. 38. *Et — facitis.* Homicidium videlicet: nam patrem illorum significat nunc diabolum. Quemadmodum enim a paternitate Abrahae repulit eos operum dissimilitudo, ita ad diaboli paternitatem asserit illos operum similitudo: siquidem et ille homicida est, de quo manifestius dicet in sequentibus.

Vers. 39.

5) τὸν κατ' αὐτοῦ φόνον. A.
6) ἂν, abest. A.

τία· ὅτε δὲ ὁ υἱὸς ὑμᾶς ἐλευθερώσει, τότε οὐδεὶς ὁ ἀντιλέγων. θεὸς[f]) ὁ δικαιῶν, τίς ὁ κατακρίνων; τὴν μὲν γὰρ σωματικὴν ἐλευθερίαν καὶ ἄνθρωπος δίδωσι· τὴν δὲ ψυχικὴν, μόνος ὁ υἱὸς, ὡς κυρίως κύριος. ἐπεὶ καὶ κυρίως αὕτη ἐλευθερία. εἶτα, ἀφεὶς τὰς ἄλλας αὐτῶν ἁμαρτίας, εἰς μέσον ἄγει τὴν μελετωμένην.[5]) ἔγνω γὰρ αὐτοὺς ἤδη ἀποπηδήσαντας, καὶ ὁμαλῶς φησίν.

f) Rom. 8, 34.

Verſ. 37. Οἶδα — ἀποκτεῖναι. Φανερῶς μὲν οὐκ εἶπεν, ὅτι οὐκ ἐστὲ, φειδόμενος αὐτῶν ἔτι· λεληθότως δὲ τοῦτο δεδήλωκεν. ἐπεὶ γὰρ ζητεῖτέ με ἀποκτεῖναι, οὐκ ἐστέ. οὐδένα γὰρ ἐκεῖνος ἀπέκτεινεν ἀδίκως. ὥσπερ γὰρ[6]) ἡ ἐλευθερία ἀπὸ τῶν ἔργων δείκνυται, τῶν πρεπόντων ἐλευθέρῳ, οὕτω καὶ ἡ συγγένεια. τίθησι δὲ καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ φόνου.

Verſ. 37. Ὅτι — ὑμῖν. Ὁ λόγος μου, ὁ διδασκαλικὸς, ὑψηλὸς ὤν, οὐ χωρεῖ ἐν ὑμῖν τοῖς ἔχουσι νοῦν ἐστενωμένον ὑπὸ φαυλότητος καὶ χαμαὶ συρόμενον. ἰδοὺ γὰρ, ἀπώσασθε, καὶ ἃ πρὸ μικροῦ παρεδέξασθε, στέγειν αὐτὰ μὴ δυνάμενοι. ἵνα δὲ μὴ εἴπωσιν, ἀπὸ σεαυτοῦ ταῦτα λαλεῖς, ἐπήγαγεν.

Verſ. 38. Ἐγὼ — λαλῶ. Ὃ ἔγνων παρὰ τῷ πατρί μου, ὃ ἔμαθον ἀπ' αὐτοῦ.

Verſ. 38. Καὶ — ποιεῖτε. Τὸ ἀνθρωποκτονεῖν. πατέρα γὰρ αὐτῶν ἐμφαίνει νῦν, τὸν διάβολον. ὥσπερ γὰρ τῆς πατρότητος τοῦ ἀβραὰμ ἐκβάλλει αὐτοὺς, ἡ τῶν ἔργων ἀνομοιότης· οὕτως ἄρα τῇ[7]) πατρότητι τοῦ διαβόλου εἰσποιεῖ αὐτοὺς, ἡ τῶν ἔργων ὁμοιότης. κἀκεῖνος γὰρ ἀνθρωποκτόνος, περὶ οὗ προϊὼν ἐρεῖ φανερώτερον.

Verſ. 39.

7) τῆς πατρότητος, A.

Vers. 39. *Respondérunt — est.* Non intelligentes, quem diceret patrem ipsorum, rursum ad Abrahae cognationem confugiunt, Christus itaque manifestius eos obiurgat.

Vers. 39. *Ait — faceretis.* Iustitiam.

Vers. 40. *Nunc — interficere.* Cogitationem illorum frequenter arguit, confundens eos, vt corrigantur.

Vers. 40. *Hominem — patre.* Verba haec, Vidi, et Audiui, dispensatorie accipienda et intelligenda sunt.

Vers. 40. *Hoc — fecit.* Vt quaereret occidere hominem, qui veritatem loquutus fuisset ac innocentem.

Vers. 41. *Vos — vestri.* Homicidium et si quod aliud est malum.

Vers. 41. *Dixerunt — Deum.* Quia iusta ratione ostendit eos indignos esse paternitate Abrahae, in qua plurimum gloriabantur, insipienter deinceps ad Dei paternitatem recurrunt: eo quod dicat scriptura, Filius meus primogenitus Israël. Et hoc autem honore iustis eos deiicit argumentis. Sed quonam modo ipsi temere Deum patrem suum appellant, quum Christo dicenti patrem suum esse Deum indignarentur? Quia ille natura suum esse patrem dicebat. Quod autem dicunt, Nos e stupro nati non sumus: intelligitur propter gentes, quae ab Ismaël descendebant, qui ex seruili congressu Abrahae, ex Agar videlicet ancilla natus erat, quum ipsi ab Isaac descenderent, qui ex legitimo

a) μὴ νοήσαντες omittit. B.
b) γεγενήμεθα. A.
a) Inclusa exciderunt. A.

Vers. 39. Ἀπεκρίθησαν — ἐστι. Μὴ[a]) νοήσαντες, τίνα ἔλεγε πατέρα αὐτῶν, πάλιν ἐπὶ τὴν τοῦ ἀβραὰμ συγγένειαν καταφεύγουσι. λοιπὸν οὖν ὁ χριστὸς φανερώτερον αὐτῶν καθάπτεται.

Vers. 39. Λέγει — ἐποιεῖτε ἄν. Τὴν δικαιοσύνην.

Vers. 40. Νῦν — ἀποκτεῖναι. Συνεχῶς ἐλέγχει τὴν μελέτην αὐτῶν, ἐντρέπων αὐτοὺς, ὅπως διορθωθῶσιν.

Vers. 40. Ἄνθρωπον — πατρός. Τὸ ἑώρακα καὶ τὸ ἤκουσα, ὡς οἰκονομικὰ δεκτέον καὶ νοητέον.

Vers. 40. Τοῦτο — ἐποίησεν. Τὸ ζητεῖν ἀποκτεῖναι ἄνθρωπον, ἀλήθειαν λελαληκότα καὶ ἀθῷον.

Vers. 41. Ὑμεῖς — ὑμῶν. Τὸ ἀνθρωποκτονεῖν, καὶ εἴ τι πονηρόν.

Vers. 41. Εἶπον — θεόν. Ἐπεὶ εὐλόγως ἀπέδειξεν αὐτοὺς ἀναξίους τῆς πατρότητος τῆ ἀβραὰμ, ἐφ' ᾗ μέγα ἐκόμπαζον, λοιπὸν ἀνοήτως ἀνατρέχουσιν ἐπὶ τὴν πατρότητα τοῦ θεοῦ, διὰ τὸ λέγειν τὴν γραφὴν,[g]) υἱὸς πρωτότοκός με ἰσραήλ. ἐκβάλλει δὲ καὶ ταύτης αὐτοὺς τῆς τιμῆς, εὐλόγοις ὁμοίως ἀποδείξεσιν. ἀλλὰ πῶς αὐτοὶ μὲν ἀδεῶς πατέρα ἑαυτῶν λέγουσι τὸν θεὸν, τῷ δὲ χριστῷ, πατέρα ἴδιον λέγοντι τὸν θεὸν, ἐχαλέπαινον; διότι ἐκεῖνος φύσει πατέρα ἑαυτῷ ἔλεγεν αὐτόν. τὸ δὲ, ἡμεῖς ἐκ πορνείας ἐ[b]) γεγεννήμεθα, νοεῖται μὲν, διὰ τοὺς ἐξ ἰσμαὴλ καταγόμενος ἔθνη, ὃς ἐκ δούλης συμπλοκῆς ἐγεννήθη τῷ ἀβραὰμ, [ἐξ[i]) ἄγαρ τῆς δούλης· ἅτε αὐτῶν ἐξ ἰσαὰκ καταγομένων, ὃς ἐξ εὐγενοῦς

g) Exod. 4, 22.

gitimo Abrahae matrimonio, ex Sarra domina ipsius Agar erat progenitus.

Dicunt autem aliqui, quod ad inferendam ipsi iniuriam hoc dixerint execrabiles illi, eo quod dicerent, non esse eum natura filium Ioseph. Quando autem attenuare eum volunt, tunc filium Ioseph ipsum appellant: interdum quidem hoc, interdum vero illud nugantes, et nunquam veritati adhaerentes. Atqui multi eorum e stupro nati erant, multis namque illegitimis nuptiis Iudaei copulabantur: verum filet etiam hoc, properans ad id, quod maius est.

Vers. 42. *Ait — exiui.* Natus, vel missus sum.

Vers. 42. *Et veni.* Ad vos.

Vers. 42. *Neque — veni.* A propria voluntate, quum propriam non habeam voluntatem, vt saepius dictum est.

Vers. 42. *Sed — misit.* Vt pater filium, vt mens verbum.

Vers. 43. *Quare — agnoscitis?* Quare ea, quae a me dicuntur, non intelligitis? Deinde addit et causam, cur ipsi non intelligerent illa.

Vers. 43. *Quia — meum.* Non potestis, significat nunc, Non vultis. Quia non vultis, inquit, intelligere sermonem meum, qui de sublimi doctrina est, propter animae vestrae prauitatem, quae humi detracta est, et nihil sublime imaginatur. Quia vero dicere ausi fuerant, patrem suum esse Deum, quum Abrahae cognatione indigni essent, libere loquitur, et in eos, tanquam imme-

*) Ita Origenes Tom. IV. p. 327. B.

γάμου ἐγεννήθη τῷ ἀβραὰμ,] ἐκ σάρξας τῆς κυρίας τῆς ἄγαρ.

Λέγουσι[2]) δέ τινες, ὅτι πρὸς ὕβριν αὐτοῦ τοῦτο εἶπον οἱ ἐναγεῖς, διὰ τὸ λέγεσθαι, αὐτὸν μὴ εἶναι φύσει υἱὸν τῦ ἰωσὴφ. ὅτε δὲ ἐξευτελίσαι τοῦτον θέλεσι, τότε αὐτὸν υἱὸν τῦ ἰωσὴφ ὀνομάζουσι, ποτὲ μὲν τοῦτο, ποτὲ δὲ ἐκεῖνο φλυαρῆντες, καὶ οὐδέποτε τῇ ἀληθείᾳ συντιθέμενοι. καὶ μὴν πολλοὶ αὐτῶν ἐκ πορνείας ἐγεννήθησαν. πολλοὺς γὰρ παρανόμους γάμους ἰουδαῖοι ἐποίουν. ἀλλὰ καὶ τοῦτο σιγᾷ, πρὸς τὸ μεῖζον ἐπεγόμενος.

Vers. 42. Εἶπεν — ἐξῆλθον. Ἐγεννήθην, ἢ ἀπεσάλην.

Vers. 42. Καὶ ἥκω. Πρὸς ὑμᾶς.

Vers. 42. Οὐδὲ — ἐλήλυθα. Ἀπὸ ἰδίᾳ θελήματος. οὐ γὰρ ἔχω ἴδιον θέλημα, ὡς πολλάκις εἴρηται.

Vers. 42. Ἀλλ' — ἀπέστειλεν. Ὡς πατὴρ υἱὸν, ὡς νοῦς λόγον.

Vers. 43. Διατί — γινώσκετε; Διατί τὰ λεγόμενα παρ' ἐμοῦ,[3]) οὐ νοεῖτε; εἶτα προστίθησι καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ μὴ νοεῖν αὐτὸς αὐτά.

Vers. 43. Ὅτι — ἐμόν. Τὸ, ἃ δύνασθε, τὸ ἃ βλέπεσθε σημαίνει νῦν, ὅτι ἃ βλέπεσθε συνιέναι τὸν λόγον τὸν ἐμὸν, τὸν περὶ δογμάτων, διὰ φαυλότητα ψυχῆς, χαμαὶ συρομένης, καὶ μηδὲν ὑψηλὸν φανταζομένης. ἐπεὶ δὲ ἐτόλμησαν εἰπεῖν, πατέρα ἑαυτῶν τὸν θεὸν, οἱ ἀνάξιοι καὶ τῆς τῦ ἀβραὰμ συγγενείας, παῤῥησιάζεται, καὶ ἐπάγει τούτοις, ὡς ἀνιάτοις, φανερωτέραν

[3]) παρ' ἐμοῦ, post ἃ γοεῖτε. B.

immedicabiles, manifestius infligit vulnus, quod ipsorum impudentiae respondeat, inflationem ac elationem arrogantium reprimens.

Vers. 44. *Vos — estis.* Vos ex patre illo estis, nempe diabolo: vester ille pater est, diabolus videlicet.

Vers. 44. *Et — explere.* Patris illius vestri: desideria autem illius sunt, homicidium et mendacium, siue obliqua et corrupta vita, veluti consequenter dicet.

Vers. 44. *Ille — initio.* Interfecto primo homine Adam: nam ipse mortem illi propinauit: deinde etiam occiso filio illius Abel, siquidem ipse fecit fratrem eius Cain in eum insurgere, quum prius ad inuidiam illum mouisset.

Vers. 44. *Et — stetit.* Non permansit, hoc est, in recta via non quieuit, sed odit huiusmodi conuersationem.

Vers. 44. *Quia — eo.* Sed ediuerso mendacium.

Vers. 44. *Quum — loquitur.* Propria loquitur. Nam proprium eius est mendacium: siquidem ipse primus adinuenit illud, et primus illo vsus est, quando ad Euam mentitus est, dicens illi per serpentem, Non morte moriemini, Et, Eritis sicut dii.

Vers. 44. *Quia mendax est.* Ex eo tempore, et in posterum mentiens.

Vers. 44. *Et pater ipsius.* Mendacii, vt qui primus illud adinuenit, sicut dictum est.

Vers. 45.

4) πλὴν ἀναντίῤῥητον. A. Male. Illud habet etiam Chrysost. T. VIII. p. 318. E.

πληγὴν,[4]) ἀντίῤῥοπον τῆς ἀναισχυντίας αὐτῶν, καταξέλλων τὸ φύσημα καὶ τὸν κόμπον τῶν ἀλαζόνων.

Vers. 44. Ὑμεῖς — ἐστέ. Ὑμεῖς ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκείνου ἐστὲ, τοῦ διαβόλου, ὑμῶν πατὴρ ἐκεῖνός ἐστιν, ὁ διάβολος.

Vers. 44. Καὶ — ποιεῖν. Τοῦ πατρὸς ὑμῶν ἐκείνου. ἐπιθυμίαι[5]) δὲ αὐτοῦ, τὸ ἀνθρωποκτονεῖν, καὶ τὸ ψεῦδος, εἴτουν, ὁ σκολιὸς καὶ διεφθαρμένος βίος, ὡς ἐφεξῆς ἐρεῖ.

Vers. 44. Ἐκεῖνος — ἀρχῆς. Τὸν πρῶτον ἄνθρωπον κτείνας, τὸν ἀδάμ. αὐτὸς γὰρ αὐτῷ τὸν θάνατον προεξένησεν. εἶτα καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν Ἄβελ ἀνεῖλεν. αὐτὸς γὰρ καὶ αὐτῷ τὸν ἀδελφὸν κάϊν ἐπανέστησε, κινήσας τῷ φθόνῳ.

Vers. 44. Καὶ — ἕστηκεν. Οὐκ ἐμμένει, τουτέστιν, ἐν τῷ ὀρθῷ βίῳ ἐκ ἀναπαύεται, ἀλλὰ μισεῖ τὴν τοιαύτην πολιτείαν.

Vers. 44. Ὅτι — αὐτῷ. Ἀλλὰ τοὐναντίον, ψεῦδος.

Vers. 44. Ὅταν — λαλεῖ. Τὰ ἴδια λαλεῖ. ἴδιον γὰρ αὐτοῦ τὸ ψεῦδος. αὐτὸς γὰρ πρῶτος [ἐξεῦρεν[6]) αὐτὸ, καὶ πρῶτος] ἐχρήσατο αὐτῷ, ψευσάμενος πρὸς τὴν εὔαν, ὅτε ἔλεγεν αὐτῇ διὰ τοῦ ὄφεως, ὅτι[h]) οὐ θανάτῳ ἀποθανεῖσθε, καὶ, ὅτι ἔσεσθε, ὡς θεοί. h) Gen. 3, 4. 5.

Vers. 44. Ὅτι ψεύστης ἐστίν. Ἔκτοτε καὶ εἰς τὸ ἑξῆς ψευδόμενος.

Vers. 44. Καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ. Καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ, ἤτοι, τοῦ ψεύδους, αὐτός ἐστιν, ὡς πρῶτος ἐξευρὼν αὐτὸ, καθὼς εἰρηται.

4) ἐπιθυμίας. A. 6) Inclusa absunt. A.

Vers. 45. *Ego — mihi.* Nam si mendacium dicerem, crederetis vtique mihi, tanquam id dicenti, quod proprium est patris vestri: quia autem doceo veritatem, non creditis mihi, vtpote alienum ab eo docenti. Veritatem autem vocat, quum alias doctrinas, tum quod filius ipse sit Dei.

Vers. 46. *Quis — peccato?* Si ita non est, quod quia veritatem dico, non creditis mihi, dicite: quis vestrum arguit me de peccato, quod a me fiat, vt propter illud videamini non credere?

Vers. 46. *Porro si — mihi?* Si neque ideo, quia veritatem dico, non creditis mihi, neque quispiam vestrum arguit me de peccato, sane veritatem dico: Si autem veritatem dico, quare vos non creditis mihi? Postquam ita conuicit eos de industria peccare, vlterius ratiocinatur.

Vers. 47. *Qui — estis.* Qui ex Deo est, verba Dei recipit, eisque paret: vos non recipitis, ex Deo igitur non estis: et ex consequenti mentimini dicentes patrem vos habere Deum, et ex Deo esse. Loquendo itaque de creatione, omnes ex Deo sunt: iuxta modum vero familiaritatis, soli illi, qui verba Dei audiunt, eisque obediunt, et a moribus, quod rationale est, ostendunt.

Vers. 48. *Responderunt — habes?* Per interrogationem legendum est. Vocabant autem eum Samaritanum, vtpote non exacte seruantem legem, sicut illis videbatur, neque traditiones seniorum: tales siquidem erant Samaritani. Daemonium vero habentem, tanquam Dei honorem in seipsum deriuantem: nam tales sunt daemones: sed hic

7) λέγοντος. A.

Vers. 45. Ἐγὼ — μοι. Ἐι μὲν ἔλεγον ψεῦδος, ἐπιστεύσατέ μοι ἄν, ὡς τὸ ἴδιον τῶ πατρος ὑμῶν [7]) λέγοντι· διότι δὲ τὴν ἀλήθειαν διδάσκω, ἐ πιστεύετέ μοι, ὡς τὸ ἀλλότριον αὐτοῦ διδάσκοντι. ἀλήθειαν δὲ καλεῖ, τάς τε ἄλλας αὐτοῦ διδασκαλίας, καὶ τὴν, ὅτι υἱός ἐστι τοῦ θεοῦ.

Vers. 46. Τίς — ἁμαρτίας; Ἐι μὴ, διότι τὴν ἀλήθειαν λέγω, ἀπιστεῖτέ μοι, εἴπατε, τίς ἐξ ὑμῶν ἐλέγχει με περὶ ἁμαρτίας, [ὑπ' ἐμοῦ [8]) γενομένης, ἵνα δόξητε δι' ἐκείνην ἀπιστεῖν.

Vers. 46. Ἐι δὲ — μοι; Ἐι ἔτε, διότι τὴν ἀλήθειαν λέγω, ἀπιστεῖτέ μοι, ἔτε τις ἐξ ὑμῶν ἐλέγχει με περὶ ἁμαρτίας,] ἆρα ἀλήθειαν λέγω· καὶ εἰ ἀλήθειαν λέγω, διατί ὑμεῖς ἐ πιστεύετέ μοι; ἔτως ἐλέγξας αὐτοὺς ἐθελοκάκους, ἔτι συλλογίζεται.

Vers. 47. Ὁ — ἐστέ. Ὁ ὢν ἐκ τῶ θεῶ, τὰ ῥήματα τῶ θεῶ δέχεται, καὶ πείθεται· ὑμεῖς ἐ δέχεσθε, οὐκ ἄρα ἐκ τῶ θεῶ ἐστέ. καὶ λοιπὸν ψεύδεσθε, λέγοντες, πατέρα ἔχειν τὸν θεὸν καὶ ἐκ τῶ θεῶ εἶναι. κατὰ μὲν ἓν τὸν λόγον τῆς δημιουργίας, πάντες ἐκ τῶ θεῶ εἰσι· κατὰ δὲ τὸν τῆς οἰκειότητος, μόνοι οἱ τὰ ῥήματα αὐτοῦ δεχόμενοι, καὶ πειθόμενοι, καὶ ἀπὸ τῶ τρόπου τὸ γνήσιον δεικνύοντες.

Vers. 48. Ἀπεκρίθησαν — ἔχεις. Κατ' ἐρώτησιν ἀναγνωστέον. σαμαρείτην μὲν ἓν αὐτὸν ἔλεγον, ὡς μὴ ἀκριβῶς τηροῦντα τὸν νόμον, ὡς αὐτοῖς ἐδόκει, μηδὲ τὰς παραδόσεις τῶν πρεσβυτέρων. τοιοῦτοι γὰρ οἱ σαμαρεῖται. δαιμόνιον δὲ ἔχοντα, ὡς τὴν τῶ θεῶ τιμὴν εἰς ἑαυτὸν ἕλκοντα.

[8]) Inclusa absunt. A.

hic tanquam is, qui in veritate Deus erat, illi vero quasi seductores.

Vers. 49. *Respondit — habeo.* Deum non dehonesto, sicut daemones, nec ipsum honore suo deiicio.

Vers. 49. *Sed honoro patrem.* Honorans namque patrem ostendo, vos non habere Deum patrem, neque ex Deo esse. Siquidem ignominia est eius, qui homines benevolentia persequitur, patrem esse homicidarum.

Vers. 49. *Et — me.* Samaritanum ac daemoniacum appellantes. Itaque patrem honorans ostendi, vos Deum non habere patrem: vos autem filium ignominia afficientes, honore priuastis et patrem. Praedictum enim est, quod, qui non honorat filium, non honorat patrem, qui misit illum.

Vers. 50. *Ego — meam.* Vindictam contumeliae meae.

Vers. 50. *Est — iudicet.* Pater, propter quem honore me priuastis, et ad quem filii ignominia transire cernitur. Nam etsi omne iudicium dedit filio, non tamen, quod se honore priuauerit, sed quod verbum patris sit filius.

Vide autem, quod quando patrem sibi dixerunt esse Deum: libere respondit, et graviter eos obiurgauit: quando vero contumelia eum affecerunt, modeste respondit ac mansuete. Hinc enim nos docuit, vt admissa in Deum vindicemus, in nos autem negligamus. Nam et ipse factam in se iniuriam praetermittens, ad admonitionem conuertitur.

Vers. 51.

τα. τοιοῦτοι γὰρ οἱ δαίμονες. ἀλλ' ὁ μὲν, ὡς ἐν ἀληθείᾳ θεὸς, οἱ δὲ, ὡς ἀπατεῶνες.

Vers. 49. Ἀπεκρίθη — ἔχω. Οὐ γὰρ ἀτιμάζω τὸν θεὸν, ὡς οἱ δαίμονες, ἐδὲ τῆς τιμῆς αὐτῷ ἐκβάλλω αὐτόν.

Vers. 49. Ἀλλὰ τιμῶ τὸν πατέρα. Τιμῶν γὰρ τὸν πατέρα, ἀποφαίνω, ὑμᾶς μὴ ἔχοντας πατέρα τὸν θεὸν, [μηδ' ἐκ [9]) τῷ θεῷ ὄντας. ἀτιμία γὰρ τῷ φιλανθρώπου, πατέρα εἶναι τῶν ἀνθρωποκτόνων.

Vers. 49. Καὶ — με. Σαμαρείτην καὶ δαιμόνιον ἔχοντα ὀνομάσαντες, διότι τιμῶν τὸν πατέρα, ἀπέφηνα ὑμᾶς μὴ ἔχοντας πατέρα τὸν θεόν.] ἀτιμάσαντες δὲ τὸν υἱὸν, ἠτιμάσατε τὸν πατέρα. προείρηται γὰρ, ὅτι [1]) ὁ μὴ τιμῶν τὸν υἱὸν, ὐ τιμᾷ τὸν πατέρα, τὸν πέμψαντα αὐτόν. 1) Io. 5, 23.

Vers. 50. Ἐγὼ — με. Τὴν ἐκδίκησιν τῆς ἀτιμίας μου.

Vers. 50. Ἔστιν — κρίνων. Ὁ πατὴρ, δι' ὃν ἠτιμάσατέ με, καὶ πρὸς ὃν ἡ ἀτιμία τοῦ υἱοῦ διαβαίνειν οἶδεν. εἰ γὰρ καὶ τὴν κρίσιν πᾶσαν δέδωκε τῷ υἱῷ, ἀλλ' οὐχ ὡς ἐκβαλὼν ἑαυτὸν τῷ κρίνειν· ἀλλὰ διότι λόγος τῷ πατρὸς, ὁ υἱός.

Ὅρα δὲ, πῶς, ὅτε μὲν εἶπον πατέρα ἑαυτῶν τὸν θεὸν ἐπαρρησιάσθη καὶ σφοδρῶς αὐτῶν καθήψατο· ὅτε δὲ αὐτὸν ἠτίμασαν, ἐπιεικῶς ἀπεκρίνατο καὶ πραέως. ἐντεῦθεν γὰρ ἐπαίδευσεν ἡμᾶς, τὰ μὲν εἰς τὸν θεὸν ἐκδικεῖν, τὰ δὲ εἰς ἡμᾶς παροράν. καὶ αὐτὸς γὰρ παραδραμὼν τὴν εἰς ἑαυτὸν ὕβριν, ἐπὶ παραίνεσιν τρέπεται.

Vers. 51.

9) Inclusa absunt. A.

Vers. 51. *Amen — aeternum.* Quaere in hoc nono capite, vbi dicitur, Si quis comederit ex hoc pane, viuet in aeternum, et illius lege enarrationem. Nam ex hoc intelliges, de qua nunc morte loquatur: de qua quum illi non intelexissent, rursus eum contumelia afficiunt.

Vers. 52. *Dixerunt — habeas.* Nunc magis. Dixerunt autem hoc, quasi Deo se fecisset ipse maiorem.

Vers. 52. *Abraham — prophetae.* Qui Dei sermonem seruauerunt.

Vers. 52. *Et — v. 53. facis?* Consequens sane erat, vt dicerent, Num tu maior es Deo? verum non hoc dicunt: ne Deo ipsum comparantes, viderentur eum potius honorare. Volunt autem ipso etiam Abraham minorem illum ostendere. Nec dixerunt simpliciter Abraham, sed patre nostro Abraham, rursum gloriantes, et de cognatione Abraham sese iactantes.

Vers. 54. *Respondit — est.* Nihil est, sicuti vos suspicamini: nam hoc ad illorum cogitationem loquutus est: simile illi dicens, Si ego testimonium perhibeo de me ipso, testimonium meum non est uerum, quod iuxta medium septimi capitis positum est, et eius lege enarrationem.

Vers. 54. *Est — me.* Si ego, inquit, magnifico me ipsum, videor vobis mentiri: est pater meus, qui magnificat me. Nam praedicto quoque capite similiter dixit, Et qui misit me pater, ipse testimonium perhibuit de me. Primum autem viam praestruit his, quae dicturus est, ne gloriari

[1]) αὐτῷ, addit. A.

[2]) Hoc non excludit vocabulum ἀββακὰμ, quod vterque in textu habet, sed vrget τὸ τοῦ πατρὸς ἡμῶν.

Accu-

Vers. 51. Ἀμὴν — αἰῶνα. Ζήτησον ἐν τῷ ἐνάτῳ κεφαλαίῳ, τὸ ἐάν τις[k]) φάγῃ ἐκ τέτου τῦ ἄρτου, ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα· καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐξήγησιν αὐτῦ. νοήσεις γὰρ ἐκεῖθεν, περὶ ποίε θανάτου λέγει νῦν. περὶ οὗ μὴ νοήσαντες ἐκεῖνοι, πάλιν ἀτιμάζεσιν αὐτόν. k) Io. 6, 51.

Vers. 52. Εἶπον — ἔχεις. Νῦν μᾶλλον. εἶπον δὲ τέτο, ὡς ἐκείνου θῆθεν ποιεῦντος ἑαυτὸν μείζονα τῦ θεῦ.

Vers. 52. Ἀβραὰμ — προφῆται. Οἱ τηρήσαντες τὸν λόγον τῦ θεῦ.

Vers. 52. Καὶ — v. 53. ποιεῖς; Ἀκόλεθον μὲν ἦν[1]) εἰπεῖν, μὴ σὺ μείζων εἶ τῦ θεῦ; ἀλλ' ἐ λέγουσι τέτο, ἵνα μὴ, συγκρίναντες αὐτὸν τῷ θεῷ, δόξωσι μᾶλλον τιμᾶν αὐτόν. βέλονται δὲ αὐτὸν ἐλάττονα καὶ τῦ ἀβραὰμ ἀποφῆναι. καὶ ἐκ εἶπον τῦ ἀβραὰμ,[2]) ἀλλὰ τοῦ πατρος ἡμῶν, κομπάζοντες πάλιν, καὶ τῇ συγγενείᾳ τῦ ἀβραὰμ ἐπισεμνυνόμενοι. 1) Io. 5, 31.

Vers. 54. Ἀπεκρίθη — ἐστιν. Οὐδέν ἐστιν, ὡς ὑμεῖς ὑπολαμβάνετε. πρὸς τὴν ἐκείνων γὰρ ὑπόνοιαν τέτο εἶπεν, ἴσον λέγων τῷ, ἐὰν[1]) ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἐμαυτῦ, ἡ μαρτυρία μου ἐκ ἔστιν ἀληθής· ὅπερ κεῖται περὶ τὰ μέσα τῦ ἑβδόμου κεφαλαίου· καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐξήγησιν αὐτῦ. 1) Io. 5, 31.

Vers. 54. Ἔστιν — με. Ἐὰν ἐγὼ μεγαλύνω, φησὶν, ἐμαυτὸν, δοκῶ ὑμῖν ψεύδεσθαι· ἔστιν ὁ μεγαλύνων με, ὁ πατήρ μου. καὶ ἐν τῷ ῥηθέντι γὰρ κεφαλαίῳ ὁμοίως εἶπεν, ὅτι[m]) καὶ ὁ πέμψας με πατὴρ, αὐτὸς μεμαρτύρηκε περὶ ἐμῦ. προθεραπεύει δὲ, ὃ μέλλει ἐρεῖν, ἵνα μὴ δόξῃ m) Io. 5, 37.

Accuratius dixisset, καὶ οὐχ ἁπλῶς εἶπον, ἀλλὰ μετὰ προσθήκης.

gloriari videatur. Vult enim adstruere, quod maior sit, quam Abraham: nam hoc in praesenti non dixit, propter ipsorum impudentiam.

Vers. 54. *Quem* — v. 55. *eum.* Non cognouistis eum, vtpote operibus illum negantes. Dicit enim et Apostolus, Confitentur, se nosse Deum, factis autem negant. Vel etiam eo, quod non agnoscatis filium eius. Dictum est enim, Si me cognosceretis, et patrem meum vtique cognosceretis. Vel eo, quod non seruetis eius sermonem: nam si cognosceretis eum, sermonem eius seruaretis.

Vers. 55. *Ego autem noui eum.* Non solum, quum ex ipso sim, et eiusdem substantiae, naturae et scientiae, sed etiam tanquam sermonem eius seruans. Nam et superius dixit, Est verax, qui misit me, quem vos non nostis: ego vero noui eum quia ab eo sum.

Vers 55. *Et — mendax.* Vos enim mentimini dicentes, Deum vestrum esse, quum non cognoscatis eum, vt praedictum est. Notitiam autem et cognitionem dicit, nosse simpliciter, et cognoscere, quod sit Deus et pater, non scire Dei naturam. Nam ipsa non solum cognosci nequit, verum etiam omnino inintelligibilis est et inaccessibilis, nec tantum hominibus, sed et coelestibus virtutibus.

Vers. 55. *Sed — seruo.* Vides, quod Dei sermonem seruare, signum sit, quod quis Deum cognoscat. Timeamus igitur, quod Dei praecepta non seruamus, tanquam cum eis constitu-

tus,

§) In contextu, illo in loco Codd. Euthymii habent vulgarum ἀληθινός. Sed Chrysost. refert ἀληθής. Tom. VIII. p. 294. 295. aliquoties.

δέξῃ κομπάζειν. βέλεται γὰρ κατασκευάσαι, ὅτι μείζων ἐστὶ τοῦ ἀβραάμ. φανερῶς γὰρ νῦν ἐκ ἔφπε τοῦτο, διὰ τὴν ἀναισχυντίαν αὐτῶν.

Vers. 54. [a]Ὃν — v. 55. αὐτόν. Οὐκ ἐγνώκατε αὐτὸν, ὡς τοῖς ἔργοις ἀρνέμενοι αὐτόν. Φησὶ γὰρ καὶ ὁ ἀπόστολος, ὅτι[n]) Θεὸν ὁμολογοῦσιν εἰδέναι, τοῖς δὲ ἔργοις ἀρνοῦνται. ἢ καὶ, ὡς μὴ ἐγνωκότες τὸν υἱὸν αὐτοῦ. προείρηκε γὰρ, ὅτι εἰ[o]) ἐμὲ ἤδειτε, καὶ τὸν πατέρα μου ἤδειτε ἄν. ἢ, ὡς μὴ τηροῦντες τὸν λόγον αὐτοῦ. εἰ γὰρ ἤδειτε αὐτὸν, ἐτηρεῖτε ἂν τὸν λόγον αὐτοῦ.

n) Tit. 1, 16.

o) Io. 8, 19.

Vers. 55. Ἐγὼ δὲ οἶδα αὐτόν. Οὐ μόνον, ὡς ἐξ αὐτοῦ, καὶ τῆς αὐτῆς ἐσίας καὶ Φύσεως καὶ γνώσεως ὤν, ἀλλὰ καὶ, ὡς τὸν λόγον αὐτοῦ τηρῶν. καὶ ὀπίσω δὲ εἶπεν, ὅτι[p]) ἐστὶν ἀληθὴς[3]) ὁ πέμψας με, ὃν ὑμεῖς ἐκ οἴδατε· ἐγὼ δὲ οἶδα αὐτὸν, ὅτι παρ' αὐτοῦ εἰμι.

p) Io. 7, 28.

Vers. 55. Καὶ — ψεύστης. Ψεύδεσθε γὰρ ὑμεῖς, λέγοντες ὅτι[4]) Θεὸς ὑμῶν ἐστιν. ἃ γὰρ ἐγνώκατε αὐτὸν, ὡς προείρηται. εἴδησιν δὲ καὶ γνῶσίν Φησιν, τὸ εἰδέναι καὶ γινώσκειν ἁπλῶς, ὅτι ἐστὶ Θεὸς καὶ πατὴρ, ἃ μὴν[5]) τὴν τῆς Φύσεως τοῦ Θεοῦ. αὕτη γὰρ οὐ μόνον ἄγνωστος, ἀλλὰ καὶ παντελῶς ἀνεννόητος καὶ ἀνεπιχείρητος, καὶ οὐ μόνον ἀνθρώποις, ἀλλὰ καὶ ταῖς οὐρανίαις δυνάμεσιν.

Vers. 55. Ἀλλ' — τηρῶ. Ὁρᾷς, ὅτι τὸ, τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ τηρεῖν, σημεῖόν ἐστι τοῦ εἰδέναι αὐτόν. Φοβηθῶμεν τοίνυν οἱ τὰς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ μὴ Φυλάττοντες, ὡς ταττόμενοι μετὰ τῶν ἀγνο-

4) ὁ, interponit. A.

5) τὴν, abest. A. Refertur ad εἴδησιν καὶ γνῶσιν.

tuti, qui Deum ignorant. Deinde probat, quod maior sit, quam Abraham.

Vers. 56. *Abraham — meum.* Exultauit, siue concupiuit. Diem autem suum dicit, diem passionis.

Vers. 56. *Et vidit, et gauisus est.* Gauisus est propter salutem mundi. Praecognouit namque mysterium crucifixionis Christi. Desiderauit videre diem ipsius et vidit illum praefiguratum et adumbratum, in die, quo filium suum Isaac obtulit in holocaustum. Didicit enim, quod sicut ipse non pepercit filio suo dilecto propter Deum, ita neque Deus parciturus esset filio suo dilecto propter hominem. Et quemadmodum ille portauit ligna holocausti sui, ita et ipse portaturus esset lignum mortis suae. Veruntamen, sicut illo non passo suppositus est aries: ita et hoc manente impassibili, humanitas eius occisa est. Quod si diem eius videre desiderauit, vtique hoc erat, tanquam maioris.

Vers. 57. *Et — vidisti?* Putabant enim eum ferme esse quinquagenarium, propter multam eius peritiam et experientiam. Quaedam autem exemplaria habent, Quadraginta, quod videtur esse verius.

Vers. 58. *Dixit — sum.* Tanquam Deus. Et non dixit, Ego eram: sed, Ego sum, qui semper

6) Inclusa absunt. A.

7) Inclusa absunt. A. Ibidem legitur, προδιατυπωθεῖσαν.

8) Scilicet Chrysostomi, qui audacter ita correxit. Vide Tom. VIII. pag. 324. Chrysostomum sequitur vnus ex Codicibus Mosquensibus N. Test. g. qui est cum scholiis. Origenes, qui Tom. XX. in Ioan-

ἐγνοοῦντ ν τὸν θεόν. εἶτα κατασκευάζει, καὶ ὅτι μείζων ἐστὶ τοῦ ἀβραάμ.

Vers. 56. Ἀβραὰμ — ἐμήν. Ἠγαλλιάσατο, ἤγουν, ἐπεθύμησεν. [ἡμέραν [6]) δὲ αὐτοῦ λέγει, τὴν τοῦ σαυροῦ.

Vers. 56. Καὶ εἶδε, καὶ ἐχάρη. Ἐχάρη, διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ κόσμου. προγνοὺς γὰρ τὸ μυστήριον τῆς σαυρώσεως τοῦ χριστοῦ, ἐπεθύμησεν] ἰδεῖν τὴν ἡμέραν αὐτοῦ, καὶ εἶδεν αὐτὴν, [προσκαγραφηθεῖσαν [7]) καὶ] διατυπωθεῖσαν ἐν τῇ ἡμέρᾳ, καθ' ἣν ἀνήνεγκε τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν ἰσαὰκ εἰς ὁλοκάρπωσιν. ἔμαθε γὰρ, ὅτι ὥσπερ αὐτὸς οὐκ ἐφείσατο τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ τοῦ ἀγαπητοῦ, διὰ τὸν θεόν· οὕτως δὲ ὁ θεὸς φείσεται τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ τοῦ ἀγαπητοῦ, διὰ τὸν ἄνθρωπον καὶ ὥσπερ οὗτος ἐβάστασε τὰ ξύλα τῆς ὁλοκαρπώσεως αὐτοῦ· οὕτω κἀκεῖνος βαστάσει τὸ ξύλον τοῦ θανάτου αὐτοῦ. πλὴν καθάπερ τότε μείναντος ἀπαθοῦς, ὁ κριὸς ἐτύθη· οὕτω κἀκείνου μείναντος ἀπαθοῦς, τὸ ἀνθρώπινον αὐτοῦ σφαγιασθήσεται. εἰ δὲ ἐπεθύμησεν ἰδεῖν τὴν ἡμέραν αὐτοῦ, ὡς μείζονος πάντως.

Vers. 57 Καὶ — ἑώρακας; Ὠιοντο γὰρ αὐτὸν ἐγγὺς εἶναι πεντήκοντα ἐτῶν, διὰ τὴν πολυπειρίαν αὐτοῦ. τινὰ δὲ τῶν [8]) ἀντιγράφων τεσσαράκοντα γράφουσιν, ὅπερ δοκεῖ ἀκριβέστερον.

Vers. 58. Εἶπεν — εἰμι. Ὡς θεός. καὶ οὐκ εἶπεν ἐγὼ ἦμην, ἀλλ' ἐγώ εἰμι, ὁ ἀεὶ ὤν. τὸ

Ioannem haec data opera interpretatur, hunc versum totum praetermisit. πεντήκοντα seruant Cyrill. T. IV. p. 585. C. Theophylact. p. 690. E. Seuerus in Catena Corderii p. 243. et Codices probatiores omnes.

per sum. Fieri siquidem rei creatae est: Sum vero, increatae et creatae.

Vers. 59. *Tulerunt — eum.* Veloces ad caedem. Exasperati sunt enim putantes iniuria affectum esse Abraham: simul etiam, vbi cognouissent, quod Dei aeternitatem sibi vindicaret.

Vers. 59. *Iesus autem occultatus est.* Per diuinitatis potentiam inuisibilis eis effectus.

Vers. 59. *Et — templo,* Vt illorum sedaret furorem.

Vers. 59. *Pertransiens — illorum.* Quum illi eum videre non possent. Et quare non dissoluit illorum virtutem, et manifeste recessit? Quia nec sic crediturí erant. Etenim tempore passionis supinos illos deiecit, eorumque aspectus obscurauit, et non crediderunt. Nam anima reproba nihil est peius: licet enim signa videat ac prodigia, suam tamen semper retinet impudentiam.

Vers. 59. *Et ita praeteribat.* Ambulabat ita, non apparens illis.

Cap. X. De caeco a natiuitate.

Cap. IX. v. 1. *Et — natiuitate.* Confirmando, quod dixerat, fidemque faciens, quod Deus esset, statim venit ad miraculum maximum, et vsque ad id temporis nunquam factum. Siquidem et alii caeci visum receperunt, verum qui a natiuitate coecus fuisset, nullus vsque ad id tempus. Ideo etiam, qui visum recepit, dicebat, A seculo

9) Inclusa absunt. A. πτίσης, quomodo etiam Euthathius scribit, qui cum πτίτης comparat, pro substantiuo accipio, non, vt interpres, pro adiectiuo.

1) Ita plerumque Chrysostomus oratorie laudat, Io. 18, 6. ἔπεσον, χαμαί.

τὸ μὲν οὖν γενέσθαι, κτισοῦ· τὸ δὲ εἰμὶ, ἀκτίσου [καὶ [2]) κτίσου.]

Vers. 59. Ἦραν — αὐτόν. Οἱ ταχεῖς πρὸς φόνον. ἠγρίαναν γὰρ, δόξαντες ὑβριδῆναι τὸν ἀβραάμ. ἅμα δὲ καὶ γνόντες, ὅτι ἀϊδιότητα θεῷ περιτίθησιν ἑαυτῷ.

Vers. 59. Ἰησοῦς δὲ ἐκρύβη. Ἀόρατος αὐτοῖς κατέστη, τῇ ἐξουσίᾳ τῆς θεότητος.

Vers. 59. Καὶ — ἱεροῦ. Ἵνα κατασταλῇ ὁ θυμὸς αὐτῶν.

Vers. 59. Διελθὼν — αὐτῶν. Μὴ ἰσχυόντων ἰδεῖν αὐτόν. καὶ διατί ἐκ ἐξέλυσεν αὐτῶν τὴν δύναμιν καὶ φανερῶς ἀνεχώρησε; διότι οὐθ' ἕτως ἔμελλον πιστεύειν. καὶ γὰρ ἐν τῷ καιρῷ τοῦ πάθους ὑπτίους [1]) αὐτοὺς ἐρρίψε, καὶ τὰς ὄψεις αὐτῶν ἐσκότισε, καὶ ἐκ ἐπίστευσαν. εὐδὲν γὰρ χεῖρον ψυχῆς ἀπεγνωκυίας. κἂν γὰρ σημεῖα ἴδῃ, κἂν τέρατα, μένει τὴν αὐτὴν ἔχουσα πάλιν ἀναισχυντίαν.

Vers. 59. Καὶ παρῆγεν ἕτως. Ἐβάδιζεν οὕτως, μὴ φαινόμενος αὐτοῖς.

Κεφ. I. Περὶ τοῦ ἐκ γενετῆς τυφλοῦ.

Cap. IX. v. 1. Καὶ — γενετῆς.

Βεβαιῶν, ἃ εἶπε, καὶ πιστούμενος, ὅτι θεός ἐστιν, εὐθὺς ἔρχεται ἐπὶ θαῦμα μέγιστον, καὶ μήπω μέχρι τότε γενόμενον. τυφλοὶ μὲν γὰρ καὶ ἄλλοι ἀνέβλεψαν· τυφλὸς δὲ ἐκ [2]) γενετῆς εὐθὺς ἄχρι τότε. διὸ καὶ ἀναβλέψας ἔλεγεν, ἐκ τοῦ [q]) αἰῶνος [q]) Io. 9. 32.

[2]) γεννητῆς. A.

seculo non est auditum, quod aperuerit quispiam oculos caeci nati.

Vers. 2. *Et — nasceretur?* Interrogabant, non quod hoc aut illud omnino suspicarentur, quemadmodum insipientes Iudaei: nam hunc peccasse, antequam natus esset, impossibile erat: porro pro parentibus puniri iniustum: sed finis sermonis talis est. Paralyticus quidem propter peccata sua aegrotabat, sicut ibi didicimus: de hoc autem, quid dicis? quis peccauit, hic an parentes eius? nos enim neque hoc, neque illud dicere possumus, omnino conturbati consilioque destituti.

Vers. 3. *Respondit — eius.* Non omnino a peccatis hos dicit esse immunes, sed quantum ad id, vt caecus fieret, et illos et hunc sine peccato esse asserit.

Hinc itaque discimus, quod pro parentibus qui peccauerunt non puniuntur filii. Quanquam enim in libro Exodi de Deo scriptum est, Reddens peccata patrum in filios, in tertiam et quartam generationem: hoc tamen propter solos illos dictum est, qui ab Israëlitis progeniti, essent idolis immolaturi. Nam quia imitati fuerunt impietatem parentum suorum, qui in Aegypto idololatrae fuerant, merito supplicium illorum reddidit eis: siquidem quorum aequalia fuere delicta, horum aequalia quoque sunt supplicia. Postmodum vero legem statuens, ait per Mosen, Non morientur filii pro patribus, neque patres pro filiis. Et rursus per Iezeciel dicit, Quae vobis est parabola haec in terra Israël, vt dicatis, Patres comederunt vuam acerbam,

3) δὲ, abest. A.

οὐκ ἠκούσθη, ὅτι ἤνοιξέ τις ὀφθαλμοὺς τυφλῦ γεγεννημένου.

Vers. 2. Καὶ — γεννηθῇ; Ἐρωτῶσιν, ἐχ ὡς τῦτο πάντως ἢ ἐκεῖνο ὑπολαμβάνοντες, καθάπερ οἱ ἀνόητοι Ἰουδαῖοι. τὸ μὲν γὰρ ἁμαρτεῖν, πρὸ τῦ γεννηθῆναι, ἀδύνατον· τὸ δὲ ὑπὲρ τῶν γονέων κολάζεσθαι, ἄδικον· ἀλλ' ἔστιν ὁ σκοπὸς τῦ λόγου τοιῦτος. ὁ μὲν παράλυτος διὰ τὰς ἁμαρτίας αὐτῦ ἠσθένει, καθὼς ἐκεῖ μεμαθήκαμεν. περὶ τῦτο δὲ,[3]) τί λέγεις; τίς ἥμαρτεν; οὗτος ἢ οἱ γονεῖς αὐτῦ; ἡμεῖς γὰρ ἴστε τῦτο, ἴστε ἐκεῖνο δυνάμεθα λέγειν, παντελῶς ἐξαπορούμενοι.

Vers. 3. Ἀπεκρίθη — αὐτοῦ. Οὐ παντελῶς ἀναμαρτήτες αὐτούς φησιν, ἀλλ' ὅσον εἰς τὸ τυφλωθῆναι τῦτον, ἀναμαρτήτους κἀκείνους καὶ τῦτον.[4])

Ἐντεῦθεν λοιπὸν[5]) μανθάνομεν, ὅτι πατέρων ἁμαρτανόντων ἐ κολάζονται παῖδες. εἰ γὰρ καὶ ἐν τῇ ἐξόδῳ περὶ τῦ θεῦ γέγραπται· ὅτι[r]) ἀποδιδοὺς ἁμαρτίας πατέρων ἐπὶ τέκνα, ἐπὶ τρίτην καὶ τετάρτην γενεάν· ἀλλὰ δι' ἐκείνους μόνες εἴρηται, τοὺς μέλλοντας ἐκ τῶν Ἰσραηλιτῶν εἰδωλολατρῆσαι. ἐπεὶ γὰρ ἐζήλωσαν τὴν ἀσέβειαν τῶν ἐν αἰγύπτῳ εἰδωλολατρησάντων γονέων αὐτῶν, ἀπέδωκεν αὐτοῖς τὴν τιμωρίαν ἐκείνων εἰκότως. ὧν γάρ ἴσαι αἱ ἁμαρτίαι,[6]) τούτοις ἴσαι πάντως καὶ αἱ κολάσεις. ὕστερον γὰρ νομοθετῶν διὰ μωϋσέως, φησίν· οὐκ[s]) ἀποθανοῦνται παῖδες ὑπὲρ πατέρων, οὐδὲ πατέρες ὑπὲρ παίδων· καὶ διὰ ἰεζεκιὴλ πάλιν λέγει· τί ὑμῖν[t]) ἡ παραβολὴ αὕτη, λεγόντων, οἱ πατέρες ἔφαγον ὄμφακα, καὶ οἱ ὀδόν-

r) Exod. 20, 5.

s) Deut. 24, 16.

t) Ezech. 18, 2. 3. 4.

4) Credo addendum esse λέγει, aut ἀποφαίνει, aut tale quid.

5) μανθάνωμεν. A.

6) τέτων. A.

acerbam, et dentes filiorum obstupuerunt? Viuo ego, dicit dominus, si erit deinceps parabola haec, sed eorum, qui comederint vuam acerbam dentes obstupescent.

Vers. 3. *Sed — ipso.* Opera Dei vocat formationem oculorum caeci de puluere. Quia enim in confesso erat opus fuisse Dei, formationem corporis Adam de puluere: hic etiam oculos caeci, pulcherrimam corporis partem, format de puluere: vt hinc indubie Deus appareat, vtpote aeque potens, vt Deus: nam qui pulcherrimam partem ita formauit, posset et totum formasse.

Aut opera Dei dicit occultam diuinitatis suae potentiam, quae tunc magis apparuit. Quid ergo? nisi hic damno affectus fuisset, non poterant aliter manifestari Dei opera? Poterant quidem, sed neque hic damno affectus est, imo potius beneficium accepit: per caecitatem oculorum corporis, aptos habens animae oculos. Nam quae illorum est vtilitas, si hi clausi sint? Licitum itaque fuit creatori caecum hunc creare, non puniendo, sed dispensatorio modo, vt opera Dei manifestarentur, et hic ex eo apertos haberet animae oculos.

Quidam vero dictionem Vt, non causalem esse dicunt, sed eius, quod futurum erat significatiuam, puta, quod opera Dei manifestanda erant in ipso. Et simile esse aiunt, quod dicitur, In iudicium ego in mundum veni, vt qui non vident videant, et qui vident caeci fiant: aiunt enim significare, quod qui non vident videbunt, et qui vident excaecabuntur: siquidem non propterea venit, vt qui vident caeci fiant. Praeterea et Paulus dicit, Lex subintroiuit, vt abundaret delictum: neque enim

7) Ita etiam laudat Chrysost. Tom. VIII. p. 327. B.
8) φωνῇ. A.

ὀδόντες τῶν τέκνων[7]) ὠμοδίασαν. ζῶ ἐγὼ, λέγει κύριος, εἰ ἔσαι ἡ παραβολὴ αὕτη· ἀλλὰ τῶν Φαγόντων τὸν ὄμφακα ὠμοδιάσουσιν οἱ ὀδόντες.

Verſ. 3. Ἀλλ' — αὐτῷ. Ἔργα τοῦ θεῦ λέγει, τὴν ἀπὸ χοὸς πλάσιν τῶν ὀφθαλμῶν τῦ τυφλοῦ. ἐπεὶ γὰρ ὁμολογούμενον ἔργον θεοῦ ἦν ἡ ἀπὸ χοὸς πλάσις τῦ σώματος τῦ ἀδὰμ, ἀπὸ χοὸς καὶ αὐτὸς πλάττει τοὺς ὀφθαλμοὺς τῦ τυφλοῦ, τὸ κάλλιςον μέρος τῦ σώματος, ἵνα ἐντεῦθεν φανείη[8]) θεὸς ἀναμφιβόλως, οἷα τὰ ἴσα τῷ θεῷ δυνάμενος. ὁ γὰρ τὸ κάλλιςον μέρος ἔτω πλάσας, δυνατὸς καὶ τὸ ὅλον πλάσαι.

Ἡ ἔργα τῦ θεῦ φησι, τὴν κεκρυμμένην δύναμιν τῆς θεότητος αὐτῦ, ἥτις τότε μᾶλλον ἐφάνη. τί οὖν, εἰ μὴ ἐκολάσθη οὗτος, ἐκ ἐνῆν ἑτέρως φανερωθῆναι τὰ ἔργα τῦ θεῦ; ἐνῆν[9]) μὲν, ἀλλ' ἐδὲ οὕτως ἐκολάσθη, μᾶλλον μὲν οὖν εὐηργετήθη, διὰ τῆς πηρώσεως τῶν τῦ σώματος ὀφθαλμῶν, ἀναβλέψας τοὺς τῆς ψυχῆς. τί γὰρ ὄφελος ἐκείνων, ὅταν οὗτοι μὴ βλέπωσιν; ἐξῆν οὖν τῷ κτίσαντι τυφλὸν αὐτὸν κτίσαι, ἐ κολαστικῶς, ἀλλ' οἰκονομικῶς, ἵνα τε τὰ ἔργα τῦ θεῦ φανερωθῇ, καὶ αὐτὸς ἐντεῦθεν ἀναβλέψῃ τὴν ψυχήν.

Τινὲς δὲ τὸ ἵνα, ἐκ αἰτιολογικὸν λέγουσιν ἐνταῦθα, ἀλλὰ δηλωτικὸν τῦ μελλοντος, ὅτι φανερωθήσονται τὰ ἔργα τῦ θεῦ ἐν αὐτῷ. τοιῦτον[1]) δὲ ἔναι καὶ τὸ· εἰς κρίμα[v]) ἐγὼ εἰς τὸν v) Io. 9, 39.
κόσμον τῦτον ἦλθον, ἵνα οἱ μὴ βλέποντες βλέπωσι, καὶ οἱ βλέποντες [τυφλοὶ[2]) γένωνται. σημαίνει γὰρ, ὅτι οἱ μὴ βλέποντες βλέψουσι, καὶ οἱ βλέποντες] τυφλωθήσονται. ἐ γὰρ διὰ τῦτο ἦλθεν, ἵνα οἱ βλέποντες τυφλοὶ γένωνται. καὶ ὁ παῦλος δέ φησιν· νόμος[x]) παρεισῆλθεν, ἵνα πλε- x) Rom. 5, 20.

7) ἐνῆν μὲν. absunt. A.
1) τῦτον δέ. B.
2) Inclusa exciderunt. A.

enim propter hoc subintroiuit, sed ait quod subsequutum est, vt abundaret delictum, et multa huiusmodi. Siquidem et hoc scripturae idioma est, loquendique proprietas.

Vers. 4. *Me — me.* Me oportet operari opera, quae me patris esse filium ostendant, et aequalem Deo: me oportet manifestare me ipsum, quod hominum sim amator, vt homines per huiusmodi opera ad fidem, quae in me est, attracti, non pereant: quandoquidem enim carnem assumsi, impossibile est eos aliter saluos fieri, nisi per fidem, qua in me credant.

Vers. 4. *Donec dies est.* Donec praesens durat seculum, donec vita haec consistit, donec hominibus operari conceditur.

Vers. 4. *Venit — operari.* Venit futurum retributionis seculum. Quod autem operationem dicat hic, qua in ipsum crederetur, ex eo manifestum est, quod superius dixerit, Hoc est opus Dei, vt credatis in eum, quem ille misit:

Christus namque praesens seculum vocauit diem, eo quod operationi aptum est: futurum vero noctem, quia in eo non fient opera. Paulus autem ediuerso, Noctem dixit praesens seculum propter errorem et ignorantiam ac tenebras perturbationum animi: diem vero, futurum, eo quod nihil horum habebit. Ait enim, Nox praecessit, dies autem appropinquauit.

Vers. 5. *Quamdiu — mundi.* Et eos, qui obtenebrati sunt, oportet illuminari per fidem, priusquam a mundo transeam. Decimo quinto autem

3) Inclusa exciderunt. A.
4) τᾶ πέμψαντός με, addit. A.
5) τὸ ἔργον. A.

ονάσῃ τὸ παράπτωμα. [δ'[3]) γὰρ διὰ τοῦτο παρεισῆλθεν, ἀλλ' ὅτι μέλλει πλεονάσαι τὸ παράπτωμα.] καὶ πολλὰ τοιαῦτα. ἰδίωμα γὰρ καὶ τοῦτο τῆς γραφῆς.

Vers. 4. Ἐμὲ — με. Ἐμὲ δεῖ ἐργάζεσθαι τὰ ἔργα,[4]) τὰ δεικνύοντά με υἱὸν τοῦ πατρὸς, καὶ ἴσον τῷ θεῷ. ἐμὲ χρὴ φανερῶν ἐμαυτὸν, ὡς φιλάνθρωπον, ἵνα διὰ τῶν τοιούτων ἔργων χειραγωγούμενοι πρὸς τὴν εἰς ἐμὲ πίστιν οἱ ἄνθρωποι, μὴ ἀπόλωνται. ἐμοῦ γὰρ ἐναντρωπήσαντος, ἀδύνατον σωθῆναί τινα ἑτέρως, εἰ μὴ διὰ τῆς εἰς ἐμὲ πίστεως.

Vers. 4. Ἕως ἡμέρα ἐστίν. Ἕως ὁ παρὼν αἰών ἐστιν, ἕως ὁ βίος οὗτος συνέστηκεν, ἕως ἔξεστι τοῖς ἀνθρώποις ἐργάζεσθαι.

Vers. 4. Ἔρχεται — ἐργάζεσθαι. Ἔρχεται ὁ μέλλων αἰών, ὅτε οὐδεὶς δύναται ἐργάζεσθαι τὸ πιστεύειν εἰς ἐμέ. ἐργασίας γὰρ ὁ παρὼν καιρός. ὁ δὲ μέλλων ἀνταποδόσεως. ὅτι δὲ ἐργασίαν ἐνταῦθα, τὴν τοῦ πιστεύειν, λέγει, δῆλον ἀπὸ τῶν εἰπεῖν ὀπίσω· ὅτι[7]) τοῦτό ἐστι τὸ ἔργον τοῦ θεοῦ, ἵνα πιστεύσητε εἰς ὃν ἀπέστειλεν ἐκεῖνος. y) Io. 6, 29.

Ὁ μὲν οὖν χρυσὸς ἡμέραν μὲν ἐκάλεσε, τὸν παρόντα αἰῶνα, διὰ τὸ[5]) ἐνεργόν· νύκτα δὲ, τὸν μέλλοντα, διὰ[6]) τὸ ἀνεργόν. ὁ δὲ παῦλος τοὐναντίον, νύκτα μὲν, τὸν παρόντα αἰῶνα, διὰ τὴν πλάνην καὶ τὴν ἀγνοιαν καὶ τὸ σκότος τῶν παθῶν· ἡμέραν δὲ, τὸν μέλλοντα, διὰ τὸ μηδὲν ἔχειν τούτων. φησὶ γὰρ, ἡ νὺξ[8]) προέκοψεν, ἡ δὲ ἡμέρα ἤγγικεν. z) Rom. 13, 12.

Vers. 5. Ὅταν — κόσμου. Καὶ χρὴ τοὺς ἐσκοτισμένους φωτίζεσθαι διὰ πίστεως, πρὸ τοῦ μεταβῆναί με ἀπὸ τοῦ κόσμου. καὶ ἐν τῷ πεντε-

[5]) διὰ τὴν ἀνταπόδοσιν. ὁ δέ. A.

autem capite latius de hoc loquitur. Quid ergo, quum in coelo est, non est lux mundi? Est vtique, sed nunc de conuersatione sua in terra dicit, simul et ad fidem adhortans, et propinquam esse mortem suam significans.

Vers. 6. *His dictis — caeci.* Quare solum puluerem sumtum non illeuit? Quia solus puluis sine aliquo humore non linitur. Et quam ob causam sputo et non aqua lutum fecit? vt sputo adscriberetur miraculum.

Vers. 7. *Et — Silohe.* Lauari iubet, ostendens, quod nulla sit puluris necessitas: sed eo vsus est solum, vt ostendat se esse, qui ab initio corpus Adam de puluere formauit. Mittit autem eum ad piscinam Silohe, quae longe distabat, vt appareret fides ac promta caeci obedientia: neque enim vlla erat apparentia, quod piscina illum esset curatura.

Vers. 7. *Quod — missus.* Quod vocabulum Silohe videlicet, quod est Hebraicum, interpretatione sonat Missus: ideo, vt opinor, quod tunc caecus illo fuerit missus: praesignabat namquae piscinae appellatio id, quod futurum erat.

Vers. 7. *Abiit — videns.* Abiit nihil haesitans, sed confestim obediens. Atqui verisimiliter dicere poterat. Quid hoc sibi vult? non potuit me curare? num fortassis illudit me, frustraque mittit? nam frequenter ibi lotus, nihil accepi vtilitatis. Item et aliter. Si futurum est, vt lutum me sanet, quid opus est, vt in dicta piscina lauer?

7) τῇ, abest. A.
8) ἐπιτραφῇ. B.
9) τινος. A.

τεκαιδεκάτῳ δὲ κεφαλαίῳ πλατύτερον περὶ τούτου λέγει. τί ἔν, ἐν τῷ οὐρανῷ ὢν, ἐκ ἔστι φῶς τῷ κόσμου; ἐστίν. ἀλλὰ νῦν περὶ τῆς ἐν τῇ [7]) γῇ διατριβῆς αὐτῷ φησιν, ἅμα μὲν προτρεπόμενος εἰς πίστιν, ἅμα δὲ τὸν ὅσον ἔπω θάνατον αὐτοῦ παραδηλῶν.

Vers. 6. Ταῦτα εἰπὼν — τυφλῷ. Διατί μὴ χοῦν μόνον λαβὼν ἐπέχρισε; διότι ὁ χοῦς ἄνευ ὑγρῷ τινὸς οὐκ ἐπιχρίεται. καὶ διατί οὐχ ὕδατι, ἀλλὰ πτύσματι πηλὸν ἐποίησεν; ἵνα τῷ πτύσματι ἐπιγραφῇ [8]) τὸ θαῦμα.

Vers. 7. Καὶ — σιλωάμ. Νίψασθαι μὲν κελεύει, δεικνὺς, ὅτι οὐ χρείαν εἶχε τοῦ χοός· ἀλλ' ἐχρήσατο τούτῳ πρὸς τὸ διδάξαι μόνον, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ κατ' ἀρχὰς ἐκ χοὸς πλάσας τὸ σῶμα τοῦ ἀδάμ. ἀποστέλλει δὲ αὐτὸν εἰς τὴν κολυμβήθραν τοῦ σιλωάμ, πόρρω ὄσαν, ἵνα φανῇ ἡ πίστις καὶ εὐπείθεια τοῦ τυφλοῦ. ἐδεῖ γὰρ ὑποψίας τις ἦν, ὅτι ἡ κολυμβήθρα θεραπεύσει αὐτόν. πολλῶν γὰρ καθεκάστην ἐκεῖ καὶ νιπτομένων καὶ λεομένων, οὐδεὶς εὗρέ ποτε νόσου [9]) τινὸς ἀπαλλαγήν.

Vers. 7. [a]Ὁ — ἀπεσταλμένος. [a]Ὅπερ ονομα, τὸ σιλωὰμ δηλονότι, ἑβραϊκὸν ὄν, ἑρμηνεύεται ἀπεσταλμένος. οἶμαι διὰ τὸν ἀπεσταλμένον ἐκεῖ τότε τυφλόν. προεδήλου γὰρ ἡ τῆς κολυμβήθρας κλῆσις τὸ μέλλον.

Vers. 7. Ἀπῆλθεν — βλέπων. Ἀπῆλθε, μὴ διακριθεὶς ὅλως, ἀλλ' εὐθέως ὑπακούσας, καίτοι εἰκὸς ἦν εἰπεῖν, τί τοῦτο βάλεται, οὐκ ἠδύνατο αὐτὸς θεραπεῦσαι; μήποτε πλανᾷ με, καὶ μάτην πέμπει. πολλάκις γὰρ ἐκεῖ νιψάμενος, οὐδὲν ἀπωνάμην. καὶ ἑτέρως δὲ, εἰ ὁ πηλὸς θεραπεύσει, τίς ἡ χρεία τοῦ νίψασθαι εἰς τὴν εἰρη-

lauer? si vero illa me curatura est, quae fuit luti necessitas? Sed nihil huiusmodi aut dixit, aut cogitauit: sed simpliciter credens, quod ea, quae ad salutem suam conuenirent, et fecisset et iussisset, obediuit et abiit, et per talem fidem non est sua spe frustratus.

Vers. 8. *Vicini itaque* — v. 11. *visum recepi.* Quid ais? Homo talia facere potest? nondum enim cognoscebat eum etiam esse Deum. Non dixit autem, Exspuit in terram: nam tunc non viderat, sed, Lutum fecit et inunxit oculos meos: hoc namque senserat ac sensu tactus cognouerat.

Sed vnde didicit, quod Iesus diceretur? Interrogauit proculdubio eos, qui tunc praesentes erant. Verisimile enim est, quod etiam prius de miraculis illius audierit, ideo etiam incunctanter illi paruit, vt dictum est.

Vers. 12. *Dixerunt — illi?* Nam requirebant illum, qui insaniam ipsorum aufugerat: et quasi solum id audissent, inuestigant eum.

Vers. 12. *Ait, Nescio.* Nam quum inunxisset, et ad piscinam abire iussisset, continuo discesserat, fugiens plausum de miraculo.

Vers. 13. *Adducunt* — v. 14. *oculos.* Quum illum non inuenirent, hunc adducunt, vt demonstrent, quod Sabbathum soluerit.

Vers. 15. *Rursum — video.* Non interrogauerunt, Quomodo visum recepisti, sed quomodo

[1]) ποτέ. A.

[2]) Chrysostomus, vt solet, versum 15 et 26. confudit. Vide Tom. VIII. p. 334. A. Hunc ergo sequitur Euthymius et Theophylactus, etiam in interpretatione p. 697. C. Similis confusio est infra 17, 7. 8. et in locis centum aliis. Sed altero loco

ἐρημένην κολυμβήθραν; εἰ δὲ ἐκείνη θεραπεύει, τίς ἡ χρεία τῆ πηλοῦ; ἀλλ' οὐδὲν τοιοῦτον ἢ εἶπεν, ἢ ἐλογίσατο. ἁπλῶς δὲ πιστεύσας, ὅτι τὰ πρὸς ἴασιν αὐτῆ καὶ πεποίηκε καὶ προσέταξεν, ἐπέθη καὶ ἀπῆλθε, καὶ τῆς τοιαύτης πίστεως οὐ διήμαρτεν.

Vers. 8. Οἱ οὖν γείτονες — v. 11. ἀνέβλεψα. Τί λέγεις; ἄνθρωπος τοιαῦτα δύναται; οὔπω γὰρ ἐγίνωσκεν αὐτὸν, καὶ θεόν. οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι ἔπτυσε χαμαί. οὐχ ἑώρα γὰρ τότε, ἀλλ' ὅτι πηλὸν ἐποίησε, καὶ ἐπέχρισέ μου τοὺς ὀφθαλμούς. ἤθετο γὰρ καὶ ἔγνω τοῦτο ἐκ τῆς ἁφῆς.

Ἀλλὰ πόθεν ἔμαθεν, ὅτι Ἰησοῦς λέγεται; ἠρώτησε τότε[1]) πάντως τοὺς παρόντας. εἰκὸς γὰρ καὶ πρότερον ἀκούειν περὶ τῶν θαυμάτων αὐτῆ. διὸ καὶ ἀπεριέργως ὑπήκουσεν αὐτῆ, καθὼς εἴρηται.

Vers. 12. Εἶπον — ἐκεῖνος; Ἐζήτουν γὰρ αὐτὸν, διαφυγόντα τὴν μανίαν αὐτῶν, καὶ ὡς μόνον ἤκουσαν, ἰχνηλατῆσιν αὐτόν.

Vers. 12. Λέγει· οὐκ οἶδα. Ἐπιχείρισας γὰρ καὶ ἐντειλάμενος ἀπελθεῖν εἰς τὴν κολυμβήθραν, ἀνεχώρησεν αὐτίκα, φεύγων τὸν ἀπὸ τοῦ θαύματος κρότον.

Vers. 13. Ἄγουσιν — v. 14. ὀφθαλμούς. Μὴ εὑρόντες ἐκεῖνον, ἄγουσι τοῦτον εἰς ἀπόδειξιν τῆς λύσεως τῆ σαββάτῳ.

Vers. 15. Πάλιν — βλέπω. Οὐκ ἠρώτησαν, πῶς[2]) ἀνέβλεψας, ἀλλὰ πῶς ἀνέῳξέ σε

loco Codices etiam fingit et confuse eos laudat. Multoties, cum interpretes, Origenes, Chrysostomus et alii dicunt, Euangelista, aut Apostolus non hoc

modo aperuit oculos tuos? dantes occasionem calumniandi eum de opere prohibito, scilicet in sabbatho: ipse vero quasi ad eos loquens, qui iam audiuerant, sermonem abbreuiat.

Vers. 16. *Dicebant — obseruat.* Non est a Deo, missus videlicet, vel non est ex Deo.

Vers. 16. *Alii — eos.* Nam qui ex Deo non est, ex diabolo est, et omnino peccator est. Dissensio itaque et tunc, et prius facta est: siquidem, Non veni, inquit, vt mittam pacem in terram, sed gladium. Sed non perseuerauit. Rursum enim vniti sunt instantibus pharisaeis.

Vers. 17. *Aiunt — oculos?* Hoc aiunt non illi, qui dixerant, Non est a Deo, sed qui ab his diuisi erant: ne enim illi patrocinari viderentur, eum, qui virtutis eius experimentum sumserat, constituunt ambiguitatis iudicem.

Vers. 17. *At — est.* Prophetas vocabant diuinos viros. Aperte ergo dicit, quod a Deo esset, nec iram timuit dicentium, quod non esset a Deo. Firmus enim erat, et veritatis amator, ac aequus homo.

Vers. 18. *Non — visum recepisset.* Qui dixerant, Non est a Deo. Sed o insensati, si non ita est, quod cum caecus esset visum recepit, quomodo Christum calumniamini, quod illum sabbatho sanauerit?

Vers. 18. *Donec — v. 19. natus est?* Vide malitiam, rigide interrogant, putantes illos exterrere: vt dum hi negassent, tenebris offunderetur

hoc, sed illud dixit: non *illud*, sed *hoc* probandum est. Id etiam hoc loco fecerunt Euthymius et Theophylactus. Vterque enim in contextu vulgatam seruat lectionem.

σε τὰς ὀφθαλμὰς; διδόντες ἀφορμὴν τῷ διαβαλεῖν αὐτὸν ἐπὶ ἐργασίᾳ κεκωλυμένῃ δῆθεν ἐν τῷ σαββάτῳ. ὁ δὲ, ὡς πρὸς ἀκηκοότας ἤδη τὰ κατ' αὐτὸν λέγων, ἐπιτέμνει τὸν λόγον.

Vers. 16. Ἔλεγον — τηρεῖ. Οὐκ ἔστι παρὰ θεῷ, ἀπεξαλμένος δηλονότι, ἢ οὐκ ἔστιν ἐκ θεοῦ.

Vers. 16. Ἄλλοι — αὐτοῖς. Ὁ γὰρ μὴ ὢν ἐκ τοῦ θεοῦ, ἐκ τοῦ διαβόλου ἐστὶ, καὶ πάντως ἁμαρτωλός ἐστι. σχίσμα μὲν οὖν καὶ τότε καὶ πρότερον ἐγένετο·[a]) οὐκ ἦλθον, γάρ φησι, βαλεῖν εἰρήνην ἐπὶ τὴν γῆν, ἀλλὰ μάχαιραν· ἀλλ' οὐκ ἐπέμεινεν.[3]) ἠνώθησαν γὰρ αὖθις, ἐπικειμένων τῶν ἀρχόντων. a) Matt. 10, 34.

Vers. 17. Λέγουσι — ὀφθαλμούς; Λέγουσι τοῦτο, οὐχ οἱ εἰπόντες, ὅτι οὐκ ἔστι παρὰ θεῷ, ἀλλ' οἱ σχισθέντες ἀπ' αὐτῶν. ἵνα γὰρ μὴ δόξωσι συνηγορεῖν αὐτῷ, τὸν λαβόντα πεῖραν τῆς δυνάμεως αὐτοῦ ποιοῦνται κριτὴν τῆς ἀμφιβολίας.

Vers. 17. Ὁ — ἐστί. Προφήτας ἐκάλουν, τοὺς θείους ἄνδρας. ἄντικρυς οὖν φησιν, ὅτι παρὰ θεῷ ἐστι, καὶ οὐκ ἐφοβήθη τὸν θυμὸν τῶν λεγόντων, ὅτι οὐκ ἔστι παρὰ θεῷ. σεβόμενος γὰρ ἦν καὶ φιλανθρωπίας καὶ εὐγνώμων.

Vers. 18. Οὐκ — ἀνέβλεψεν. Οἱ εἰπόντες, ὅτι οὐκ ἔστι παρὰ θεῷ. ἀλλ', ὦ ἀνόητοι! εἰ οὐχὶ τυφλὸς ὢν ἀνέβλεψε, πῶς διαβάλλετε τὸν χριστὸν, ὡς ἐν σαββάτῳ ἰασάμενον αὐτόν;

Vers. 18. Ἕως — v. 19. ἐγεννήθη; Ὅρα πονηρίαν. αὐστηρῶς ἐρωτῶσι, προσδοκῶντες ἐκφοβεῖν αὐτοὺς, ἵνα τέτων ἀρνησαμένων, ἐπισκιαθῇ

3) τὸ σχίσμα.

tur miraculum: et aiunt: De quo vos dicitis, quod caecus natus est? mentientes videlicet et dolose simulantes, vt ipsi Iesu gloriam quaeratis.

Vers. 19. *Quomodo — videt?* Si caecus natus est.

Vers. 20. *Responderunt* — v. 21. *nescimus.* Quum de tribus interrogati fuissent: vtrum hic esset filius eorum, vtrum caecus natus esset, et quomodo nunc videret: de duobus confitentur: quomodo autem nunc videat, ignorare se dicunt, timentes Iudaeos, sicut in progressu manifestabitur.

Vers. 21. *Ipse — loquetur.* Sese extra periculum constituentes, ad eum qui curatus erat interrogationem remittunt, vt qui in eiusmodi quaestione fide dignior eis esset.

Vers. 22. *Haec — extra synagogam eiiceretur.* Conspirauerant, pactum fecerant.

Vers. 23. *Propter — interrogate.* Rursus idem dicit, perstringens illos tanquam timidos, et qui ignorare se simulauerant, ne extra synagogam, siue congregationem eiicerentur: filio autem totius certaminis onus impositum.

Vers. 24. *Vocauerunt — Deo.* Glorifica Deum, vtpote ab eo sanatus, et non a Iesu.

Vers. 24. *Nos — est.* Absente illo hoc dicitis sceleste: nam quum ille praesens esset, et vos paulo ante interrogaret, Quis ex vobis arguit me de peccato, ne mutire quidem potuistis, ora a veritate obturata habentes.

Vers. 25.

4) Intellige, ὁ εὐαγγελιστής.
5) τοὺς γονεῖς τοῦ ποτε τυφλοῦ.

θῇ τὸ θαῦμα. καὶ φασιν, ὃν ὑμεῖς λέγετε, ὅτι τυφλὸς ἐγεννήθη, ψευδόμενοι, δηλαδὴ, καὶ κακουργοῦντες, καὶ τῷ ἰησοῦ δόξαν περιποιούμενοι.

Vers. 19. Πῶς — βλέπει; Εἰ τυφλὸς ἐγεννήθη.

Vers. 20. Ἀπεκρίθησαν — v. 21. οὐκ οἴδαμεν. Τρία ἐρωτηθέντες, εἰ οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς αὐτῶν, εἰ τυφλὸς ἐγεννήθη, καὶ πῶς ἄρτι βλέπει· τὰ μὲν δύο ὁμολογοῦσι· πῶς δὲ ἄρτι βλέπει, ἀγνοεῖν λέγουσι, φοβούμενοι τοὺς ἰουδαίους, ὡς ἐξῆς δηλωθήσεται.

Vers. 21. Αὐτὸς — λαλήσει. Ἔξω κινδύνου καθιζῶντες ἑαυτούς, ἐπὶ τὸν τεθεραπευμένον παραπέμπουσι τὴν ἐρώτησιν, ὡς ἀξιοπιστότερον αὐτῶν ἐν τῷ τοιούτῳ ζητήματι.

Vers. 22. Ταῦτα — ἀποσυνάγωγος γένηται. Συνετέθειντο, ἤτοι, συνεφώνησαν. ἀποσυνάγωγος δὲ, ὁ ἐκβεβλημένος τῆς συναγωγῆς.

Vers. 23. Διὰ — ἐρωτήσατε. Τὸ αὐτὸ πάλιν λέγει,[4]) διασύρων αὐτοὺς,[5]) ὡς δειλοὺς, καὶ διὰ τὸ μὴ ἀποσυναγώγους γενέθαι προσποιουμένους μὲν ἀγνοεῖν, τῷ υἱῷ δὲ τὸν ἀγῶνα ὅλον ἐπιφορτίζοντας.

Vers. 24. Ἐφώνησαν — θεῷ. Δόξασον τὸν θεὸν, ὡς παρ' αὐτοῦ ἰαθεὶς, καὶ μὴ παρὰ τοῦ ἰησοῦ.

Vers. 24. Ἡμεῖς — ἐστιν. Ἀπόντος τοῦτο λέγετε μιαροί. παρόντος γὰρ, καὶ ἐρωτήσαντος ὑμᾶς ἔναγχος· τίς [b]) ἐξ ὑμῶν ἐλέγχει με περὶ ἁμαρτίας· οὐκ ἠδυνήθητε δὲ γρύξαι μόνον, ἐμφρασγέντων ὑμῖν[6]) τῶν σοφάτων ὑπὸ τῆς ἀληθείας.

b) Io. 8, 46.

Vers. 25.

6) ὑμῶν. A.

Vers. 25. *Respondit — video.* Non dixit dubitando, An peccator sit nescio, sed nugas huiusmodi more dubitantis repellens. Nam in progressu manifestius hoc ostendit dicens, Scimus, quod peccatores deus non audiat.

Vers. 26. *Dixerunt — oculos?* Quum ab omni parte repulsi essent, nec quicquam eorum, quae voluerant, effecissent: rursum ad primum quaesitum reuertuntur: ideo etiam is, qui curatus fuerat arguens illos, non iam timide, sed liberius loquendo respondet.

Vers. 27. *Respondit — audistis.* Nec credidistis.

Vers. 27. *Quid — audire?* Quam ob causam rursus audire quaeritis?

Vers 27. *Num — fieri?* Dicens, Num et vos, ostendit, quod ipse paulo ante factus esset, et confidenter id fatebatur, non metuens illorum insaniam: adeo fortis est veritas, vt eos libertate repleat, qui ipsam elegerint: mendacium vero adeo imbecille, vt eos quoque, qui fortes sunt, reddat timidos.

Vers. 28. *Conuitiati — discipuli.* Neque Mosis: nam si Mosis essetis, vtique et Christi essetis. Si crederetis, inquit, Mosi, crederetis vtique mihi.

Vers. 29. *Nos — sit.* Vnde missus sit. Atqui variis in locis docuit vos, qui sint ferentes de se testimonium: puta Iohannes, opera quae facit, et pater qui et Deus. At certe de Mose auditis, non autem videtis: huius vero opera non

auditis

Vers. 25. Ἀπεκρίθη — βλέπω. Τὸ, εἰ ἁμαρτωλός ἐστιν, οὐκ οἶδα, ὁ διάζων εἶπεν, ἀλλ' ἐν σχήματι διαζόντος, παραπεμπόμενος τὸν τοιοῦτον Φληναφον. προϊὼν γὰρ φανερώτερον ἀποφαίνεται λέγων· οἴδαμεν c) δὲ, ὅτι ἁμαρτωλῶν ὁ θεὸς οὐκ ἀκέει.

c) Io. 9, 31.

Vers. 26. Εἶπον — ὀφθαλμούς; Παντα χόθεν ἀποκρουσθέντες, καὶ μηδὲν, ὧν ἐβέλοντο, δυνηθέντες ἀνύσαι, πάλιν ἐπὶ τὸ πρότερον ἐρώτημα τρέφονται, διὸ καὶ καταγνοὺς αὐτῶν ὁ τεθεραπευμένος, οὐκ ἔτι μεθ' ὑποζολῆς, ἀλλὰ παῤῥησιαστικώτερον ἀποκρίνεται.

Vers. 27. Ἀπεκρίθη — ἠκούσατε. Οὐκ ἐπιτεύσατε.

Vers. 27. Τί — ἀκέειν; Τίνος ἕνεκεν πάλιν ζητεῖτε ἀκούειν.

Vers. 27. Μὴ — γενέσθαι; Εἰπὼν, ὅτι μὴ καὶ ὑμεῖς, ἔδειξεν, ὅτι αὐτὸς τέως ἐζί, καὶ θαῤῥαλέως ὡμολόγησε, μὴ δειλιάσας τὴν μανίαν αὐτῶν. ἔτως ἰσχυρὸν ἡ ἀλήθεια, παῤῥησίας ἐμπιπλῶσα τοὺς ἑλομένους αὐτὴν, καὶ εἰ τῶν ἀπεῤῥιμμένων εἶεν· τὸ δὲ ψεῦδος τἐναντίον ἀσθενὲς, δειλοὺς ἀπεργαζόμενον καὶ τοὺς ἰσχυροὺς.

Vers. 28. Ἐλοιδόρησαν — μαθηταί. Οὐδὲ τῦ μωϋσέως. εἰ γὰρ τῦ μωϋσέως ἦτε, καὶ τῦ χρισῦ ἂν ἦτε. εἰ γὰρ d) ἐπιστεύετέ, φησι, μωϋσεῖ, ἐπιστεύετε ἂν ἐμοί.

d) Io. 5, 46.

Vers. 29. Ἡμεῖς — ἐζί. Πόθεν ἀπεσάλη. καὶ μὴν διαφόρως ἐδίδαξεν ὑμᾶς, τίνες μαρτυροῦσι περὶ αὐτῦ, ὅτι ὁ ἰωάννης, ὅτι τὰ ἔργα, ἃ ποιεῖ, ὅτι ὁ πατὴρ καὶ θεός· ἀλλὰ περὶ μωϋσέως μὲν, ἀκούετε, ὃ μὴν βλέπετε· τὰ

auditis solum, verum etiam videtis, et nostis, quod oculi sint auribus fide digniores.

Vers. 30. *Respondit — oculos.* Quod quum vobis ignotus sit, et inglorius, meos aperuit oculos, taleque edidit miraculum. Nam si de insignibus esset et glorioſis, nequaquam tantum esset miraculum. Itaque magnus quispiam est, quanquam vos nesciatis vnde sit.

Vers. 31. *Scimus — audit.* Vide contexturam et quomodo mirabiliter argumentetur ac sermonem augeat. Vere enim non exterioribus tantum oculis illuminatus est, sed et interioribus. Nam quia in praecedentibus dixerant: Nos scimus, quod hic homo peccator est: tunc quidem more dubitantis sermonem repulit, nunc vero tanquam libertate plenus, ostendit hunc non esse peccatorem, sed potius Dei cultorem ac Dei voluntatem adimplentem. Siquidem adhuc eum hominem esse suspicabatur, vt diximus. Peccatores autem Deus non audit, in huiusmodi videlicet miraculis.

Vers. 32. *A — v. 33. quicquam.* Quicquam simile. Caeci namque oculos alii etiam aperuerant, caeci vero a natiuitate nullus. Magnitudo itaque miraculi diuinum quempiam esse eius effectorem ostendit. Nam qui maius aliquod edit miraculum, quam sint vniuersa humana miracula, vtique maior est cunctis hominibus.

Vers. 34. *Responderunt — nos?* Non tulerunt manifestam redargutionem ac praeclaram victoriam: conuersa autem malitia in suum ipsorum caput, indignati sunt illi dicentes: Peccator omnino

7) ὀφθαλμὺς, omittit. B.
8) γεννητὴς. A.

ἔργα δὲ τέτου, ἐ μόνον ἀκούετε, ἀλλὰ καὶ βλέπετε, καὶ οἴδατε, ὅτι ὀφθαλμοὶ ὧτων πιςότεροι.

Vers. 30. Ἀπεκρίθη — ὀφθαλμούς. Ὅτι ὑμῖν ἄσημος καὶ ἄδοξος ὢν, ἀνέῳξέ μου τὲς ὀφθαλμοὺς, καὶ πεποίηκεν τηλικῦτον θαῦμα. εἰ γὰρ ἦν τῶν ἐπισήμων καὶ ἐνδόξων, οὐκ ἂν τοσοῦτον ἦν θαυμαςόν. ὥςε μέγας τίς ἐςιν, εἰ καὶ ὑμεῖς οὐκ οἴδατε, πόθεν ἐςίν.

Vers. 31. Οἴδαμεν — ἀκέει. Βλέπε σύνεσιν, πῶς θαυμασίως συλλογίζεται, καὶ αὔξει τὸν λόγον. ἐφωτίθη γὰρ ὄντως, ὁ τοὺς ἔξω μόνον ὀφθαλμοὺς, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἔνδον. ἐπεὶ γὰρ προλαβόντες εἶπον, ἡμεῖς c) οἴδαμεν, ὅτι ὁ ἁμαρτωλὸς ἐςὶ· τότε μὲν ἐν σχήματι διδάζοντος παρεκρέσατο τὸν λόγον· νῦν δὲ παῤῥησίας ὢν μεςὸς, ἀποδεικνύει τὲτον μὴ ὄντα ἁμαρτωλὸν, εἰ μὴ καὶ μᾶλλον θεοσεβῆ, καὶ τὸ θέλημα τῦ θεῦ ποιοῦντα. ἔτι γὰρ ἄνθρωπον τὲτον ὑπελάμβανεν, ὡς εἰρήκαμεν. ἁμαρτωλῶν δὲ ὁ θεὸς ἐκ ἀκέει, ἐπὶ τοιέτοις θαύμασι, δηλονότι. c) Io. 9, 24.

Vers. 32. Ἐκ — v. 33. ἐδέν. Οὐδὲν τοιῦτον. τυφλοῦ μὲν γὰρ ἤνοιξαν καὶ ἄλλοι a) ὀφθαλμούς· τυφλῦ δὲ ἐκ b) γενετῆς, ἐδείς. λοιπὸν τοίνυν, τὸ ὑπερβάλλον τῦ θαύματος, θεῖόν τινα δεικνύει τὸν ἐργάτην αὐτῦ. ὁ γὰρ μῆζον πάντων τῶν ἀνθρωπίνων θαυμάτων ποιῶν, μείζων ἄρα πάντων ἀνθρώπων ἐςίν.

Vers. 34. Ἀπεκρίθησαν — ἡμᾶς; Οὐκ ἠνεγκαν τὸν λαμπρὸν ἔλεγχον, καὶ τὴν περιφανῆ νίκην· περιτραπείσης δὲ τῆς πονηρίας κατὰ τῆς ἑαυτῶν κεφαλῆς, ὀργισθέντες ὕβριζον b) αὐτὸν.

a) ὑβρίζεσιν. A

no natus es, siue ab initio, a prima statim aetate. Insipienter namque opinabantur, propter peccata aliqua esse natum caecum, vt ostenderent, eum esse peccatorem. Atqui etiamsi peccator erat, sermones eius probare oportuit, si veri essent: quid enim absurdi dixerat?

Vers. 34. *Et — foras.* Ab ecclesia et concione repulerunt praeconem veritatis, tanquam Christi discipulum. Quum enim miraculum calumniari non potuissent, imo potius ediuerso celebre illud vehementi ac curiosa inuestigatione reddidissent, suum effundunt furorem aduersus eum qui curatus fuerat.

Vers. 35. *Audiuit — Dei?* Venit vt maius conferret beneficium illi, qui propter se fuerat eiectus, quodque bonorum caput est tribuit, sese illi praebens cognoscendum, ac verum efficiens discipulum. Quod autem ait, Tu, propter illos dixit, qui non credebant.

Vers. 36. *Respondit — eum?* Spe bona ad sermonem erectus est, tanquam paratus ad credendum: et discere quaerit, quisnam sit: neque enim sciebat, quis esset.

Vers. 37. *Dixit — est.* Vidisti eum: non prius, sed nunc. Non dixit, Ego sum, qui aperui oculos tuos. Vult enim simplicitatem ac praeparationem fidei illius ostendere, ad eorum, qui praesentes erant vtilitatem: ac confusionem eorum, qui quum multa edocti essent, multaque signa conspexissent, non tamen adhuc credebant. Nam hoc solo audito, Et qui loquitur tecum ipse est, statim credidit: sermo namque animam illius repente tetigit: quumque bonam illam inuenisset, ad

*) κινῆσαι. A.

τὸν, λέγοντες· ἁμαρτωλὸς σὺ ἐγεννήθης ὅλως, ἤγουν, τὴν ἀρχὴν, ἐκ πρώτης ἡλικίας. ὑπελάμβανον γὰρ αὐτὸν ἀνοήτως, διὰ ἁμαρτίας τινὰς τυφλὸν γεννηθῆναι, εἰς ἀπόδειξιν τοῦ εἶναι αὐτὸν ἁμαρτωλόν. καίτοι καὶ ἁμαρτωλὸς ἐὰν ἦν, τοὺς λόγους ἔδει τούτου δοκιμάσαι, εἰ ἀληθεῖς εἰσι. τί γὰρ ἄτοπον εἶπεν;

Vers. 34. Καὶ — ἔξω. Ἀποσυνάγωγον ἐποίησαν τὸν κήρυκα τῆς ἀληθείας, ὡς μαθητὴν δῆθεν τοῦ χριστοῦ. μὴ δυνηθέντες γὰρ ἐπηρεάσαι τῷ θαύματι, τἀναντίον δὲ μᾶλλον περιβόητον αὐτὸ διὰ τῆς πολυπραγμοσύνης ποιήσαντες, [1]) κενοῦσι τὸν θυμὸν κατὰ τοῦ θεραπευθέντος.

Vers. 35. Ἤκουσεν — θεοῦ; Ἔρχεται μεῖζον εὐεργετήσων τὸν ἐκβληθέντα δι' αὐτὸν, καὶ δίδωσι τὸ κεφάλαιον τῶν ἀγαθῶν, γνωρίζων ἑαυτὸν αὐτῷ, καὶ μαθητὴν ἀληθῆ ποιῶν· τὸ δὲ σὺ, δι' ἐκείνους εἶπεν [2]) ἀπιστοῦντας.

Vers. 36. Ἀπεκρίθη — αὐτόν; Ἀνεπτερώθη τῷ λόγῳ, ὡς ἕτοιμος εἰς τὸ πιστεῦσαι, καὶ ζητεῖ μαθεῖν, τίς ἐστιν. οὐ γὰρ ἠπίστατο, τίς ἐστιν.

Vers. 37. Εἶπε — ἐστὶν. Ἑώρακας αὐτὸν, ἃ πρότερον, ἀλλὰ νῦν. καὶ ἐκ εἶπεν, ἐγώ εἰμι ὁ ἀνοίξας σου τοὺς ὀφθαλμούς σου. βέλεται γὰρ δεῖξαι τὸ ἀπερίεργον τῆς πίστεως αὐτοῦ, πρὸς ὠφέλειαν τῶν τηνικαῦτα παρόντων, καὶ ἐντροπὴν τῶν καὶ πολλὰ διδαχθέντων, καὶ πολλὰ σημεῖα θεασαμένων, καὶ μὴ πιστευσάντων ἔτι. μόνον γὰρ ἀκούσας, ὅτι ὁ λαλῶν μετὰ σοῦ, ἐκεῖνός ἐστιν, εὐθὺς ἐπίστευσεν. ἥψατο γὰρ ὁ λόγος αὐτίκα τῆς αὐτοῦ ψυχῆς, εὑρὼν αὐτὴν ἀγαθὴν,

[2]) τοὺς videtur addendum.

ad cognitionem ac fidem eam illuminauit. Vide enim.

Verſ. 38. *At ille — eum.* Adorauit, confirmans ſe credere.

Verſ. 39. *Et — fiant.* Atqui ſuperius dixit, Non miſit Deus filium ſuum in mundum, vt iudicet mundum: Sed iudicium vocat hic condemnationem. Ad condemnationem, inquit, quorundam ego incarnatus ſum: nam interpretans ſermonem addit, Vt qui non vident, hoc eſt, qui iudicantur caeci mente propter ſcripturarum ignorantiam, hi videant lumen veritatis apertis animae eorum oculis, ab ea quae in me eſt fide. Qui autem perſpicaces videntur propter ſcripturarum notitiam, hi potius non videant, clauſis eorum interioribus oculis ab infidelitate.

Dictionem vero Vt, neque hic oportet intelligere cauſaliter: Non enim propter hoc venit, vt qui vident caeci fiant, quemadmodum etiam de Vt, in praecedentibus ſignificauimus, ſed quod futuri ſit ſignificatiua: futurum, inquit, eſt, vt qui non vident videant, et qui vident caeci fiant.

Aut, In iudicium ego in mundum veni, hoc eſt, ad diſcernendum, ad ſeparationem horum ab illis, vt appareat, in his quidem proſpectus liberae voluntatis, quae a bonitate procedit: in aliis vero mentis excaecatio, quae a malitia egreditur.

Verſ. 40. *Et — eo.* Qui quondam fuerant cum eo, poſtmodum autem ſeparati erant. Nam quidam phariſaei ſequebantur, vt viderent et audirent, quid faceret ac loqueretur.

Verſ. 40. *Et — ſumus?* Nam ſicut alibi dicebant, Nemini ſeruiuimus vnquam: et, E

ſupro

*) τύφλοι, abeſt. A.

καὶ κατέλαμψεν αὐτὴν εἰς ἐπίγνωσιν καὶ πίστιν. ὅρα γάρ.

Vers. 38. Ὁ δὲ — αὐτῷ. Προσεκύνησε, βεβαιῶν, ὅτι ἐπίστευσε.

Vers. 39. Καὶ — γένωνται. Καὶ μὴν ὀπίσω εἴρηκεν· ὅτι[f]) οὐκ ἀπέστειλεν ὁ θεὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον, ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον. ἀλλὰ κρίμα νῦν, τὸ κατάκριμα λέγει, ὅτι εἰς κατάκριμα ἐγὼ ἐνηνθρώπησά τινων. ἐφερμηνεύων γὰρ τὸν λόγον, φησὶν, ἵνα οἱ μὴ βλέποντες, ἤγουν, οἱ δοκοῦντες τυφλοὶ τὸν νοῦν, τῇ ἀγνοίᾳ τῶν γραφῶν, οὗτοι βλέπωσι τὸ φῶς τῆς ἀληθείας, διανοιγέντων αὐτοῖς τῶν ψυχικῶν ὀφθαλμῶν ὑπὸ τῆς εἰς ἐμὲ πίστεως· αὐτοὶ δὲ, οἱ δοκοῦντες ὀξυδερκεῖς, τῇ γνώσει τῶν γραφῶν, οὗτοι μᾶλλον μὴ βλέπωσι, μυσάντων αὐτοῖς τῶν ἔνδον ὀφθαλμῶν ὑπὸ ἀπιστίας.

Κἀνταῦθα δὲ τὸ ἵνα, οὐ χρὴ νοεῖν αἰτιολογικόν. οὐ γὰρ διὰ τοῦτο ἦλθεν, ἵνα οἱ βλέποντες τυφλοὶ γένωνται, ἀλλὰ δηλωτικὸν τοῦ μέλλοντος, ὅτι μέλλουσιν οἱ μὴ βλέποντες βλέπειν, καὶ οἱ βλέποντες τυφλοῦσθαι, ὡς καὶ προλαβόντες περὶ τοῦ ἵνα παρεσημειωσάμεθα.

Ἢ εἰς κρίμα ἐγὼ εἰς τὸν κόσμον τοῦτον[3]) ἦλθον, ἀντὶ τοῦ, εἰς διάκρισιν καὶ διαχωρισμὸν τούτων τε κἀκείνων, ἵνα φανῇ τῶν μὲν, ἡ ἐξ ἀγαθῆς προαιρέσεως ἀνάβλεψις, τῶν δὲ, ἡ ἐκ πονηρᾶς γνώμης ἀποτύφλωσις.

Vers. 40. Καὶ — αὐτοῦ. Οἱ ποτὲ ὄντες μετ' αὐτοῦ, ὕστερον δὲ ἀποστάντες. ἢ οἱ ὄντες τηνικαῦτα. τινὲς γὰρ φαρισαῖοι παρείποντο, βλέποντες καὶ ἀκούοντες, τί ποιεῖ καὶ λαλεῖ.

Vers. 40. Καὶ — ἐσμεν; Ὥσπερ ἀλλαχοῦ ἔλεγον· οὐδενὶ[g]) δεδουλεύκαμεν πώποτε· καὶ,

f) Io. 3, 17.

g) Io. 8, 33.

ſtupro nati non ſumus: ita et nunc ad ſenſibilia tantum inhiabant, et de corporali ſolum caecitate illos pudebat: ideo de hac interrogant, cognoſcentes, quod propter eos dictus eſſet ſermo.

Verſ. 41. *Ait — peccatum.* De infidelitate videlicet: nam reſpondere poſſetis, Non vidimus ſigna.

Verſ. 41. *Nunc — Videmus.* Vos hoc dicitis: ego autem non: ſi enim videretis, crederetis ſane miraculis, quae ego coram vobis operor. Sed quantum ad apparentiam, videtis: quantum vero ad veritatem, non videtis, mente excaecati. Iuxta ſimilitudinem namque mens videt, et mens audit, caetera autem omnia caeca ſunt et ſurda.

Verſ. 41. *Peccatum ergo veſtrum manet.* Manet absque venia: quia dicentes vos videre nec videntes, voluntarie excaecamini ab inuidia et malitia. Oſtendit ergo, quod corporalis viſus, de quo gloriantur, hos condemnat. Simul quoque eum, qui antea caecus fuerat, hinc conſolatur, ac firmiorem in fide reddit.

Ne autem dicant, Non idcirco tibi non credimus, quod non videamus, ſed quia tu populum ſeducis: oſtendit per parabolam, quod non ſeductor ſit, ſed paſtor. Et primum quidem ſigna ponit ſeductoris ac corruptoris: Deinde conſequenter paſtoris et ſaluatoris, vt ex his cognoſcatur, vtrum ſeductor ſit, an paſtor.

Cap. X. v. 1. *Amen — latro.*

Anagogice hic per oſtium intelligimus leges, ſiue ſcripturas, eo quod ad Dei cognitionem inducant, et

4) De hoc prouerbio vide Fiſcherum ad Platon. Phaedon. p. 269.

καὶ, ἐκ h) πορνείας ἐ γεγεννήμεθα· ἔτω καὶ νῦν h) Io. 8, 41.
πρὸς τὰ αἰσθητὰ κεχήνασι μόνον, καὶ τὴν σωματικὴν τύφλωσιν ἐπαισχύνονται. διὸ περὶ ταύτης ἐρωτῶσι, γνόντες, ὅτι καὶ δι' αὐτοὺς εἴρηται ὁ λόγος.

Vers. 41. Εἶπεν — ἁμαρτίαν. Οὐκ ἂν εἴχετε ἁμαρτίαν, ἐπὶ τῇ ἀπιστίᾳ, δηλονότι. καὶ γὰρ ἠδύναθε ἀπολογεῖσθαι, ὅτι οὐχ ἑωράκαμεν τὰ σημεῖα.

Vers. 41. Νῦν — βλέπομεν. Ὑμεῖς τοῦτο λέγετε, ἐγὼ δὲ ὄ. εἰ γὰρ ἐβλέπετε, ἐπιστεύετε ἄν, οἷς ἐργάζομαι θαύμασιν ἐνώπιον ὑμῶν. ἀλλὰ τῷ δοκεῖν μὲν βλέπετε, τῇ δὲ ἀληθείᾳ, ἐ βλέπετε, τετυφλωμένοι τὸν νοῦν. κατὰ γὰρ τὴν παροιμίαν· νοῦς i) ὁρᾷ καὶ νοῦς ἀκούει· τὰ δ' ἄλλα πάντα τυφλὰ καὶ κωφά.

Vers. 41. Ἡ οὖν ἁμαρτία ὑμῶν μένει. Μένει ἀσύγγνωστος, διότι λέγοντες βλέπειν, ἐ βλέπετε, ἐθελοτυφλώττοντες ὑπὸ φθόνου καὶ πονηρίας. ἔδειξε τοίνυν, ὅτι ἡ σωματικὴ ὅρασις, ἐφ' ᾗ μεγαλαυχοῦσιν, αὐτὴ τούτους καταδικάζει. ἅμα δὲ καὶ τὸν πρὶν τυφλὸν ἐντεῦθεν παρεμυθήσατο, καὶ βεβαιότερον εἰς τὴν πίστιν ἀπεργάσατο.

Ἵνα δὲ μὴ ἔπωσιν, ὅτι οὐχ ὡς ἃ βλέποντες ἀπιστοῦμεν, ἀλλ' ὡς πλανῶντός σου τὸν λαὸν, ἀποδεικνύει διὰ παραβολῆς, ὅτι οὐκ ἔστι πλάνος, ἀλλὰ ποιμήν. καὶ πρῶτον μὲν τίθησι τὰ γνωρίσματα τοῦ πλάνου καὶ λυμεῶνος, εἶτα καθεξῆς τὰ τοῦ ποιμένος καὶ σωτῆρος, ἵνα ἀπ' αὐτῶν γνωθῇ, εἴτε πλάνος ἐστὶν, εἴτε ποιμήν.

Cap. X. v. 1. Ἀμὴν — λῃστής.

Ἀναγωγικῶς θύραν μὲν νοοῦμεν ἐνταῦθα, τοὺς νόμους, ἤτοι, τὰς γραφὰς, διὰ τὸ εἰσάγειν εἰς θεο-

et transitum omnem, qui aduersus diuinum cultum est, haereticis ac Gentibus excludant, populumque a daemonum insidiis custodiant. Caulas vero, curam ac prouidentiam ouium. Oues autem Israëlitas, populum Dei. Nos autem, inquit, populus eius et oues pascuae eius. Qui ergo non per scripturas ad curam populi Dei ingreditur, vtpote non vtens eis, nec iuxta illas gubernans, sed ascendens aliunde, quasi ostium transiliens, aut per alium irrumpens introitum, ille non pastor, sed fur est et latro: fur quidem, tanquam volens ea ad se deriuare, quae non conueniunt: latro autem, tanquam deuastans.

Huiusmodi fuerunt ante eum Iudas et Theudas: post eum vero pseudochristi et Antichristus, et si qui sunt alii seductores. Attingit quoque scribas ac pharisaeos, qui docebant doctrinas, praecepta hominum, legem autem transgrediebantur. Vidisti quomodo furem, latronem ac seductorem descripserit? considera etiam pastoris insignia, quibus dignosci possit.

Vers. 2. *Qui — ouium.* Qualis ipse erat, vtpote scripturis vtens, et secundum eas gubernans: quanquam enim etiam in sabbatho operaretur, ea tamen diuina erant opera, quum lex prohiberet humana, siue temporalia ac secularia.

Vers. 3. *Huic ostiarius aperit.* Ostiarius iuxta anagogen Moses erat, vt cui concreditae sunt diuinae leges. Tali ergo Moses aperit, et ad ouium

5) Hic semina sparguntur corruptionis versu 8. Quoniam enim Patres hoc explicabant de impostoribus, qui ante Christum venerant, ideo versu 8. inculcarunt, πρὸ ἐμοῦ.

θεογνωσίαν, καὶ ἀποκλείειν πᾶσαν κατὰ τῆς εὐσεβείας πάροδον τοῖς αἱρετικοῖς καὶ τοῖς ἕλλησι, καὶ φυλάττειν τὸν λαὸν ἀνεπιβούλευτον τοῖς δαίμοσιν· αὐλὴν δὲ, τὴν ἐπιμέλειαν καὶ πρόνοιαν τῶν προβάτων· πρόβατα δὲ, τοὺς ἰσραηλίτας, τὸν τοῦ θεοῦ λαόν. ἡμεῖς[i]) δέ, φησι, λαὸς αὐτοῦ, καὶ πρόβατα νομῆς αὐτοῦ. ὁ τοίνυν μὴ διὰ τῶν γραφῶν εἰς τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ λαοῦ τοῦ θεοῦ εἰσερχόμενος, ὡς μὴ χρώμενος αὐταῖς, μηδὲ κατ' αὐτὰς πολιτευόμενος, ἀλλὰ ἀναβαίνων ἀλλαχόθεν, ὡς ὑπερπηδῶν μὲν τὴν θύραν, τέμνων δὲ ἑτέραν εἴσοδον, ἐκεῖνος ἐ ποιμὴν, ἀλλὰ κλέπτης ἐστὶ καὶ λῃστής. κλέπτης μὲν, ὡς βουλόμενος τὰ μὴ προσήκοντα εἰς ἑαυτὸν ἐπισπάσασθαι· λῃστὴς δὲ, ὡς λυμεών. i) Pf. 94, 7.

Τοιοῦτοί εἰσι[k]) πρὸ αὐτοῦ μὲν, ἰούδας καὶ θευδᾶς· μετ' αὐτὸν δὲ, οἱ ψευδόχριστοι, καὶ ὁ ἀντίχριστος, καὶ εἴτινες ἕτεροι πλάνοι. παράπτεται[6]) δὲ καὶ τῶν γραμματέων καὶ φαρισαίων, τῶν διδασκόντων[k]) διδασκαλίας, ἐντάλματα ἀνθρώπων, καὶ τὸν νόμον παραβαινόντων. εἶδες, πῶς ὑπέγραψε τὸν κλέπτην καὶ λῃστὴν καὶ πλάνον; σκόπει καὶ τοῦ ποιμένος τὰ γνωρίσματα. k) Matt. 15, 9.

Vers. 2. Ὁ — προβάτων. Ὥσπερ[7]) καὶ αὐτὸς, οἷα χρώμενος ταῖς γραφαῖς, καὶ κατ' αὐτὰς πολιτευόμενος. εἰ γὰρ καὶ ἐν σαββάτῳ ἐργάζετο, ἀλλὰ θεῖα ἔργα. ὁ γὰρ νόμος τὰ ἀνθρώπινα ἐκώλυσεν, ἤτοι, τὰ βιωτικά.

Vers. 3. Τούτῳ ὁ θυρωρὸς ἀνοίγει. Θυρωρὸς κατὰ ἀναγωγὴν, ὁ μωυσῆς, ὡς αὐτὸς ἐμπιστευθεὶς τοὺς νόμους τοῦ θεοῦ. τῷ τοιούτῳ οὖν ὁ μωυ-

6) καθάπτεται plerumque dicere solet. Sed hoc quoque ferri potest. παράψασθαι est apud Galenum in Glossis p. 88. edit. Steph.

7) Hentenius videtur legisse, οἷος.

um curam admittit, vtpote cognoscens eum. Scripsit enim, vt eum audirent.

Vers. 3. *Et — audiunt.* Obediunt, parent, ac sequuntur: agnoscunt enim illam. Oues autem dixit, eos videlicet, qui vere oues sunt, digni, vt pascantur. Nam sicut, qui per ostium intrat, hic pastor est: ita et, qui vocem eius audiunt, vt dictum est, hi oues sunt: qui vero non ita se habent, ab ouium ordine auulsi sunt.

Vers. 3. *Et — nominatim.* Etiam hoc pastoris signum est, Cuiusque ouis diligentem ostendere curam: neque enim illas vocat nominatim, qui singulas diligenter non agnoscit, ob summam de vnaquaque curam.

Vers. 3. *Et educit eas.* Ad pascua: pascua autem rationalium ouium, doctrina est diuinorum sermonum, quae animam nutrit ac pascit.

Vers. 4. *Et — vadit.* Recto eas tramite deducens, et pro eis pugnans. Atqui pastores contrario modo faciunt, sequentes oues, quarum habent curam. Verum pascendi ars huius pastoris maxime admiranda est: nam et oues sunt rationales. Siquidem etiam, quando discipulos emittebat, dicebat: Ecce ego mitto vos, tanquam oues in medio luporum: pastores vero extra lupos mittunt oues. Vadit autem ante eas, et tanquam is, qui primus conuersationis viam calcauit, et sicut, qui ea fecit, quae docet.

Vers. 4.

a) ἀπέστειλεν. B.

μωῦσῆς ἀνοίγει, ὡς ποιμένι, καὶ εἰσδέχεται αὐτὸν εἰς τὴν ἐπιμέλειαν τῶν προβάτων, ὡς γνωρίζων αὐτόν. καὶ γὰρ ἔγραψεν, ὅτι αὐτῦ l) ἀκούσετε. l) Deut. 18, 15.

Vers. 3. Καὶ — ἀκούει. Ὑπακούουσι, πείθονται, καὶ ἀκολουθοῦσιν· ἐπιγινώσκουσι γὰρ αὐτήν. τὰ πρόβατα δὲ ἔπεν, ἤτοι, τὰ ἀληθῶς πρόβατα, τὰ ἄξια ποιμαίνεθαι. ὥσπερ γὰρ ὁ εἰσερχόμενος διὰ τῆς θύρας, οὗτος ποιμήν ἐστι· οὕτω καὶ οἱ τῆς φωνῆς αὐτῦ ἀκούοντες, ὡς εἰρηται, οὗτοι πρόβατά εἰσιν· οἱ δὲ μὴ ἅτως ἔχοντες, τῆς τῶν προβάτων τάξεως ἀπερράγησαν.

Vers. 3. Καὶ — κατ' ὄνομα. Καὶ τῦτο γὰρ γνώρισμα ποιμένος, τὴν εἰς ἕκαστον πρόβατον ἄκραν φροντίδα δηλοῦν. οὐ γὰρ ἂν αὐτὰ καλέσοι κατ' ὄνομα, μὴ γνωρίζων ἕκαστον ἀκριβῶς, ἐκ τῆς εἰς ἕκαστον ἄκρας φροντίδος.

Vers. 3. Καὶ ἐξάγει αὐτά. Ἐπὶ νομήν. νομὴ δὲ τῶν λογικῶν προβάτων, ἡ διδασκαλεία τῶν θείων λόγων, τρέφουσα καὶ παίνουσα τὴν ψυχήν.

Vers. 4. Καὶ — πορεύεται. Ὁδηγῶν αὐτὰ εἰς εὐθεῖαν, καὶ προασπίζων αὐτῶν. καὶ μὴν οἱ ποιμένες τἐναντίον ποιοῦσιν, ὄπιθεν τῶν προβάτων ἀκολουθοῦντες· ἀλλ' ἡ ποιμαντικὴ τοῦ ποιμένος τότε παραδοξοτάτη, διότι καὶ τὰ πρόβατα λογικά. καὶ γὰρ καὶ, ὅτε τοὺς μαθητὰς ἀπέστελλεν, m) ἔλεγεν· ἰδοὺ, m) ἀποστέλλω ὑμᾶς, m) Matt. 10, 16.
ὡς πρόβατα ἐν μέσῳ λύκων· οἱ δὲ ποιμένες ἔξω λύκων ἀποστέλλουσι τὰ πρόβατα. πορεύεται δὲ ἔμπροσθεν αὐτῶν, καὶ ὡς πρῶτος τεμὼν τὴν ὁδὸν τῆς πολιτείας, καὶ ποιήσας, ἃ διδάσκει.

Vers. 4.

Vers. 4. *Et — sequuntur.* Per vestigia eum sequuntur, eadem incedentes via, ipsiusque legibus parentes.

Vers. 4. *Quia — eius.* Quae est ex scripturis, quibus assuetae sunt, ex cognitis vocibus.

Vers. 5. *Alienum — vocem.* Alieni sunt, qui non intrant per ostium. Non nouerunt autem vocem illorum oues, vt quae non sit a scripturis, quibus assuetae sunt, vt dictum est, sed a ventre ipsorum.

Vers. 6. *Hoc — Iesus.* Hanc parabolam.

Vers. 6. *Illi — ipsis.* Obscure enim loquebatur, attentiores eos reddens. Deinde alio modo seipsum et ianuam vocat et pastorem.

Vers. 7. *Dixit — ouium.* Per quod ingrediuntur oues ad supernam mansionem. Neque enim quisquam aliter ingreditur, nisi per ipsum, et per fidem, quae in ipsum est, ac per eius doctrinam.

Vers. 8. *Omnes — latrones.* Quotquot a seipsis venerunt, quotquot venerunt, non per praedictum ostium, vt Iudas et Theudas, et si quis alius huiusmodi: prophetae namque non a seipsis venerunt, sed a Deo missi sunt: nec aliunde, sed per ostium intrauerunt.

Scire enim oportet, quod frequenter scriptura vniuersalem repraesentans formam, particularem insinuat intelligentiam. Nam quod nunc dicit Omnes, non simpliciter significat omnes, qui ipsum praecesserunt. Simile etiam est, quod ait Dauid,

Omnes

2) πάντες, abest. A.

Vers. 4. Καὶ — ἀκολουθεῖ. Κατ' ἴχνος αὐτῷ ἕπεται, βαδίζοντα τὴν αὐτὴν ὁδὸν, καὶ τοῖς νόμοις αὐτῦ πειθόμενα.

Vers. 4. Ὅτι — αὐτῦ. Οὖσαν ἐκ τῶν συνήθων γραφῶν, ἐκ τῶν γνωρίμων φωνῶν.

Vers. 5. Ἀλλοτρίῳ — φωνήν. Ἀλλότριοι μὲν, οἱ μὴ εἰσερχόμενοι διὰ τῆς θύρας· οὐκ οἴδασι δὲ αὐτῶν τὴν φωνὴν τὰ πρόβατα, ὡς μὴ ἀπὸ τῶν συνήθων γραφῶν, ὡς εἴρηται, οὖσαν, ἀλλ' ἀπὸ κοιλίας αὐτῶν.

Vers. 6. Ταύτην — ἰησοῦς. Τὴν παραβολήν.

Vers. 6. Ἐκεῖνοι — αὐτοῖς. Ἀσαφῶς γὰρ ἐλάλει, προσεκτικωτέρους ποιῶν αὐτούς. εἶτα τρόπον ἕτερον ἑαυτὸν ὀνομάζει καὶ θύραν, καὶ ποιμένα.

Vers. 7. Εἶπεν — προβάτων. Δι' ἧς εἰσέρχονται τὰ πρόβατα εἰς τὴν ἄνω μάνδραν. ἑτέρως γὰρ οὐκ εἰσέρχεταί τις, εἰ μὴ δι' αὐτοῦ, καὶ τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως, καὶ τῆς αὐτοῦ διδασκαλίας.

Vers. 8. Πάντες — λῃσταί. Ὅσοι ἦλθον, ἀφ' ἑαυτῶν, ὅσοι ἦλθον, μὴ διὰ τῆς προειρημένης θύρας, ὡς ἰδίας καὶ θευδᾶς, καὶ εἴ τις τοιῦτος. οἱ προφῆται γὰρ οὐκ ἦλθον ἀφ' ἑαυτῶν, ἀλλ' ἀπεστάλησαν ἐκ τῦ θεῦ,) καὶ ἐκ εἰσῆλθον ἀλλαχόθεν, ἀλλὰ διὰ τῆς θύρας.

Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι πολλάκις ἡ γραφὴ καθολικὸν τύπον σχηματίζουσα, μερικὴν ἔννοιαν ἐνδείκνυται. τὸ γὰρ πάντες νῦν, ἐ πάντας ἁπλῶς δηλοῖ τοὺς πρὸ αὐτῦ. τοιῦτόν ἐστι καὶ τὸ

Omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt: tales siquidem non erant, qui etiam tunc Deum colebant. Et illud Salomonis, Omnia sunt vanitas: neque enim talis est virtus.

Est autem vbi Omnis, idem significat, quod nullus, vt in dicto illo Saluatoris, et nisi breuiati fuissent dies illi, non fieret salua omnis caro, id est, nulla caro. In illo quoque Dauidico versu, Et non dominetur mihi omnis iniustitia, hoc est, nulla. Multa quoque sunt similia.

Vers. 8. *Sed — oues.* Qui vere erant oues. Et hinc manifestum est, quod non comprehenderat etiam prophetas: nam hos audierunt.

Vers. 9. *Ego sum ostium.* Verbi repetitione sermonem confirmat.

Vers. 9. *Per — saluabitur.* Per mea praecepta, si quis ambulauerit, saluabitur ascendens in supernam mansionem.

Vers. 9. *Et — egredietur.* Ad omnem mundi locum: quod de Apostolis factum est.

Vers. 9. *Et pascua inueniet.* Non spiritualia solum, sed et temporalia: nam omnia, quae sunt credentium, eis data sunt.

Vers. 10. *Fur — perdat.* Non venit propter salutem ouium, sed tantum ad furandum, mactandum, ac perdendum. Nam et ii, qui furto ablati sunt a Theuda et Iuda, iugulati sunt et continuo perierunt.

†† Diabolus furatur quidem, cum prehendit animum et transfert ad se et ad voluntatem suam: Mactat

[1]) προήκειτο. B.
[2]) Haec in margine habet Codex vterque. Caret iis Hentenius.

δαυϊτικόν· πάντες n) ἐξέκλιναν, ἅμα ἠχρειώθη- n) Pſ. 13, 3.
σαν. ἐ γὰρ καὶ οἱ τηνικαῦτα θεοφιλεῖς. καὶ τὸ
σολομῶντειον· πάντα o) ματαιότης. ἐ γὰρ καὶ ἡ o) Eccleſ. 1, 2.
ἀρετή.

Ἔσι δὲ, ὅτε τὸ πᾶς τὸ οὐδεὶς σημαίνει, ὡς
τὸ τῦ σωτῆρος· καὶ εἰ p) μὴ ἐκολοβώθησαν αἱ ἡμέ- p) Matt. 24, 22.
ραι ἐκεῖναι, οὐκ ἂν ἐσώθη πᾶσα σὰρξ, ἤγουν, οὐ-
δεμία σὰρξ· καὶ τὸ δαυϊτικόν· καὶ μὴ q) κατακυ- q) Pſ. 118, 133.
ριευσάτω μου πᾶσα ἀνομία, τουτέσι, μηδεμία.
καὶ πολλὰ τοιαῦτα.

Verſ. 8. Ἀλλ' — πρόβατα. Τὰ ἀλη-
θῶς πρόβατα. κἀντεῦθεν ουν δῆλον, ὅτι ἐ συμ-
περιέλαβε καὶ τοὺς προφήτας. τούτων γὰρ
ἤκουσαν.

Verſ. 9. Ἐγώ εἰμι ἡ θύρα. Τῷ διπλα-
σιασμῷ τῦ ῥητῦ βεβαιοῖ τὸν λόγον.

Verſ. 9. Δι' — σωθήσεται. Διὰ τῶν
ἐμῶν ἐντολῶν ἐάν τις ὁδεύσῃ, σωθήσεται, ἀνερ-
χόμενος εἰς τὴν ἄνω μάνδραν.

Verſ. 9. Καὶ — ἐξελεύσεται. Εἰς πάν-
τα τόπον τῆς οἰκουμένης, ὅπερ ἐπὶ τῶν ἀποστόλων
γέγονε.

Verſ. 9. Καὶ νομὴν εὑρήσει. Οὐ ψυχι-
κὴν μόνον, ἀλλὰ καὶ σωματικήν. πάντα γὰρ τὰ
τῶν πιστευόντων αὐτοῖς r) προέκειτο. r) 1 Cor. 3, 22.

Verſ. 10. Ὁ κλέπτης — ἀπολέσῃ. Οὐκ
ἔρχεται διὰ σωτηρίαν τῶν προβάτων, εἰ μὴ διὰ
τὸ κλέψαι καὶ θύσαι καὶ ἀπολέσαι. καὶ γὰρ καὶ
οἱ κλαπέντες ὑπὸ θευδᾶ καὶ ἰούδα, ἐσφάγησαν,
καὶ ἀπώλοντο παραυτίκα.

[Ὁ s) διάβολος κλέπτει μὲν, ὅτε λαμβάνει s)
τὴν ψυχὴν, καὶ μεθίησι πρὸς ἑαυτὸν, καὶ πρὸς

Mactat autem, quando interficit studium eius et mortificat respectu vitae, quae est secundum virtutem: Perdit vero, quando memoriam dei tollit, ne recordari possit iudicii futuri.

Vers. 10. *Ego — habeant.* Vitam: hic quidem, eam, quae secundum Deum est, qua abundantior est regnum coelorum: ibi vero beatam, quibus abundantiora sunt, quae oculus non vidit, et auris non audiuit, et in cor hominis non ascenderunt: aut etiam perfecta sanctae trinitatis cognitio.

Vers. 11. *Ego — bonus.* Verus. Superius namque Ostium appellauit seipsum, propter causam ibi dictam: hic autem Pastorem, tanquam ea, quae pastoris sunt praestantem, quae praetermittentes pastores Iudaeorum reprehenduntur per prophetam Iezeciel: de quibus paulo post dicemus: Praeterea etiam tanquam sermonibus artis pascendi, ad supernam congregans mansionem.

In aliis quoque locis Ouis vocatur, et Agnus, ac Victima et Pontifex, aliisque mille nominibus, iuxta varios dispensandi modos.

Vers. 11. *Pastor — ouibus.* Rursum ea ponit, quae tum pastorem, tum mercenarium designent.

Vers. 12. *Mercenarius — oues.* Interpretatur, quis dicatur Mercenarius, is videlicet, cuius non sunt oues propriae, Lupus vero anagogice is est, qui perdit, et qui de malo gloriatur, ac diabolus, qui etiam Leo dicitur, Draco, Serpens, Scorpius, Aspis ac Basiliscus, multisque aliis nominibus, iuxta illius varias malitiae versutias.

Vers. 13.

τὰ ἑαυτῆ θελήματα. Θύει δὲ, ὅτε σφάζει τὴν προαίρεσιν αὐτῆς, καὶ νεκροῖ πρὸς τὴν ἐνάρετον ζωήν· ἀπόλλυσι δὲ, ὅτε καὶ τὴν κατὰ θεὸν μνήμην αὐτῆς ἀφανίζει, ὥστε μὴ δύνασθαι μνημονεύειν τῆς μελλούσης κρίσεως.]

Vers. 10. Ἐγὼ — ἔχωσι. Ζωὴν ἐνταῦθα μὲν, τὴν κατὰ θεὸν, ἧς περισσότερον, ἢ βασιλεία τῶν οὐρανῶν· ἐκεῖ δὲ, τὴν μακαρίαν, ἧς περισσότερον, ἃ r) ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἢ καὶ ἡ τελεία ἐπίγνωσις τῆς ἁγίας τριάδος. r) 1 Cor. 2, 9.

Vers. 11. Ἐγὼ — καλός. Ὁ ἀληθής. ἄνω μὲν οὖν, θύραν ἑαυτὸν ὠνόμασε, διὰ τὴν ἐκεῖ ξηθεῖσαν αἰτίαν· ἐνταῦθα δὲ ποιμένα, ὡς τὰ τῆ ποιμένος ποιοῦντα, ἃ παρατρέχοντες οἱ ποιμένες τῶν ἰουδαίων, ἀνεσθίζονται διὰ τοῦ προφήτου ἰεζεκιήλ, περὶ ὧν ἐρῶμεν οὐκ εἰς μακράν. ἔτι δὲ καὶ, ὡς πρὸς τὴν ἐκεῖθεν μάνδραν συνάγοντα, λόγοις ποιμαντικῆς ἐπιστήμης.

Ἐν ἄλλοις δὲ, καὶ πρόβατον καλεῖται, καὶ ἀμνὸς, καὶ σφάγιον, καὶ ἀρχιερεὺς, καὶ μυρία ἕτερα, πρὸς τὰς πολυτρόπους οἰκονομίας αὐτῆ.

Vers. 11. Ὁ ποιμὴν — προβάτων. Πάλιν λέγει τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ τε ποιμένος καὶ τῆ μισθωτοῦ.

Vers. 12. Ὁ μισθωτὸς — πρόβατα. Ἑρμήνευσε, τίς ἐστιν μισθωτὸς, ὅτι οὐ οὐκ εἰσὶ τὰ πρόβατα ἴδια. λύκος δὲ ἀναγωγικῶς, ὁ λυμεὼν καὶ κακόδοξος, καὶ ὁ διάβολος, ὅστις καὶ λέων λέγεται, καὶ δράκων, καὶ ὄφις, καὶ σκορπίος, καὶ ἀσπὶς, καὶ βασιλίσκος, καὶ πολλὰ ἕτερα πρὸς τὰς s) κακομηχανίας αὐτῆ.

s) πρὸς τὰς ποικίλας μηχανὰς αὐτῆ. A.

Vers. 13. *Mercenarius vero — curae.* Nam vbique propriam quaerit salutem, aliorum negligens: qui autem vere pastor est, contrarium facit, propriam negligens, ouium quaerit salutem. Duos itaque posuit corruptores seu vastatores: eum videlicet, qui venit, vt furetur et mactet, ac perdat: alterum vero, qui videt lupum venientem et deserit oues ac fugit. Per primum quidem Theudam ac Iudam insinuans: per secundum autem Iudaeorum magistros, eorum curam non habentes, qui sibi concrediti erant, imo gregem potius prodentes. Quod etiam illis exprobratur, vt dictum est, per prophetam Iezeciel dicentem, O pastores Israël, num pastores seipsos pascunt? nonne oues ipsas pascunt pastores?

Deinde opera quoque pastoris recenset, quae praetermittebant: quia neque errantem ouem reducebant, neque perditam requirebant, neque contritam alligabant, neque debilem curabant: quia seipsos, non oues pascebant.

De vtrisque ergo quae dixit, seipsum in exemplum constituit. De primis quidem in eo, quod se ait venisse, vt vitam habeant, et abundantius habeant: de secundis vero in eo, quod animam suam ponat pro ouibus. Siquidem ex hoc, quod animam suam ponat pro ouibus, confirmat etiam, quod venerit, vt vitam habeant, et abundantius habeant.

Dicit enim et Paulus, Si quum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem filii eius, multo magis reconciliati salui erimus. Et rursum, Qui proprio filio non pepercit, sed pro nobis tradidit

4) Redde: *His sermonibus ergo ab vtrisque se separauit.* Nescio, quid loco διέστησε legerit interpres. Forte παρέστησε. Sed nec hoc constructio admittit.

Vers. 13. Ὁ δὲ μισθωτὸς — προβάτων. Πανταχοῦ γὰρ τὴν ἰδίαν σωτηρίαν ζητεῖ, τῶν ἄλλων ἀμελῶν· ὁ δὲ ἀληθὴς ποιμὴν τοὐναντίον ποιεῖ, τῆς ἑαυτοῦ ἀμελῶν, τὴν τῶν προβάτων ζητεῖ. δύο οὖν ἔθηκε λυμεῶνας, τὸν ἐρχόμενον, ἵνα κλέψῃ καὶ θύσῃ καὶ ἀπολέσῃ, καὶ τὸν θεωροῦντα τὸν λύκον ἐρχόμενον, καὶ ἀφίεντα τὰ πρόβατα καὶ φεύγοντα. διὰ μὲν τοῦ πρώτου τὸν θευδᾶν καὶ ἰούδαν αἰνιττόμενος· διὰ δὲ τοῦ δευτέρου τοὺς ἰουδαίων διδασκάλους, ἀφροντιστοῦντας τῶν ἐμπεπιστευμένων, καὶ προδιδόντας τὸ ποίμνιον, ὅπερ καὶ διὰ τοῦ προφήτου ἰεζεκιὴλ, ὡς εἴρηται, ὀνειδίζονται λέγοντος· ὦ οἱ [1]) ποιμένες ἰσραὴλ, μὴ [s]) Ezech. 34, 2. βόσκεσιν ἑαυτοὺς οἱ ποιμένες; οὐχὶ τὰ πρόβατα βόσκουσιν οἱ ποιμένες;

Εἶτα καταλέγει καὶ τὰ ἔργα τοῦ ποιμένος, ἃ παρέτρεχον, ὅτι ἤτε τὸ πεπλανημένον ἐπέστρεφον, ἤτε τὸ ἀπολωλὸς ἐζήτουν, ἤτε τὸ συντετριμμένον ἐδέσμουν, ἤτε τὸ ἀῤῥωστοῦν ἐθεράπευον, ἐπεσθὴ ἑαυτοὺς, καὶ οὐ τὰ πρόβατα ἐβόσκον.

Ἐν οἷς οὖν εἶπεν, ἀμφοτέρων διέσησεν [4]) ἑαυτόν. τῶν πρώτων μὲν, ἐν τῷ ἐλθεῖν, ἵνα ζωὴν [5]) ἔχωσι, καὶ περισσὸν ἔχωσι· τῶν δευτέρων δὲ, ἐν τῷ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ θεῖναι ὑπὲρ τῶν προβάτων. ἀπὸ γοῦν τοῦ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ θεῖναι ὑπὲρ τῶν προβάτων ἐβεβαίωσε καὶ τὸ ἐλθεῖν, ἵνα ζωὴν ἔχωσι, καὶ περισσὸν ἔχωσι.

Φησὶ δὲ καὶ παῦλος· εἰ [t]) ἐχθροὶ ὄντες, κατ- [t]) Rom. 5, 10. ηλλάγημεν τῷ θεῷ διὰ τοῦ θανάτου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, πολλῷ μᾶλλον καταλλαγέντες σωθησόμεθα, καὶ πάλιν· ὃς γε [u]) τοῦ ἰδίου υἱοῦ οὐκ ἐφείσατο, ἀλλ' [u]) Rom. 8, 32.

[5]) αἰώνιον, addit. A.

didit illum, quomodo non cum illo omnia nobis donabit?

Verſ. 14. *Ego — bonus.* Et quomodo non dixerunt illi, quod et prius, Tu de teipſo teſtimonium perhibes? Quia tunc reſponſionem acceperant, quae ipſorum ora etiam deinceps obturaret.

Verſ. 14. *Et — meas.* Per praeſcientiam, tanquam Deus. Ait enim Moſes, Nouit dominus, qui ſint eius. Et Paulus, Non repulit dominus populum ſuum, quem praeſciuit.

Verſ. 14. *Et — meis.* Per veram cognitionem, tanquam ab intelligentibus. Nam eum cognouerunt a teſtimonio Iohannis, ab operibus ipſius, et a teſtimonio patris, de quibus ſeptimo capite praedictum eſt. Oſtendens autem cognitionem ſuam ab illorum cognitione longe differentem, ſuam aequauit cognitioni patris dicens.

Verſ. 15. *Sicut — patrem.* Cognitionem dicit eam, quae ſecundum naturam eſt, de qua etiam vigeſimo iuxta Matthaeum capite dixit, Nemo cognoſcit filium niſi pater, neque patrem quiſquam cognoſcit, niſi filius.

Verſ. 15. *Et — ouibus.* Animam meam pono, relinquo, morior pro ouibus, vtpote pro meis:

*) Ex Chryſoſt. Tom. VIII. p. 352. C. non ex Codd. N. Teſt. haec laudauit. Hic enim mos interpretum Graecorum, vt non ſolum ſuperiorum interpretum explicationes, ſed loca litterarum ſacrarum etiam ita, vt ſuperiores, repetant. Ergo multa ſimilia habet Origenes cum Clemente Alexandrino, multa Chryſoſtomus cum Origene, multa Cyrillus cum Origene et Chryſoſtomo. Id etiam manifeſtum

ὑπὲρ ἡμῶν πάντων παρέδωκεν αὐτὸν, πῶς οὐχὶ σὺν αὐτῷ τὰ πάντα ἡμῖν v) χαριεῖται;

Vers. 14. Ἐγώ — καλός. Καὶ πῶς ἐκ εἶπον αὐτῷ, ὃ καὶ πρότερον, ὅτι σὺ x) περὶ σεαυτῷ μαρτυρεῖς; διότι τότε τὴν ἀπόκρισιν ἔλαβον ἐπισομίζουσαν αὐτοὺς καὶ εἰς τὸ ἑξῆς. x) Io. 8, 13.

Vers. 14. Καὶ — ἐμά. Κατὰ πρόγνωσιν, ὡς Θεός. Φησὶ γὰρ μωϋσῆς· ἔγνω y) κύριος τοὺς ὄντας αὐτῷ. καὶ ὁ παῦλος· ἔκ z) ἀπώσατο ὁ θεὸς τὸν λαὸν αὐτῷ, ὃν προέγνω. y) Num. 16, 5. coll. 2 Tim. 2. 19. z) Rom. 11, 2.

Vers. 14. Καὶ — ἐμῶν. Κατ' ἐπίγνωσιν, ὡς συνετῶν. ἐπέγνωσαν γὰρ αὐτὸν, ἀπό τε τῆς μαρτυρίας ἰωάννου, καὶ τῶν ἔργων αὐτῷ, καὶ τῆς τῷ πατρὸς μαρτυρίας, περὶ ὧν ἐν τῷ ἑβδόμῳ κεφαλαίῳ προείρηται. δεικνύων δὲ τὴν ἑαυτῷ γνῶσιν διαφορωτέραν πολλῷ τῆς ἐκείνων, ἴσωσεν αὐτὴν τῇ τῷ πατρὸς λέγων.

Vers. 15. Καθὼς — πατέρα. Γνῶσιν λέγει, τὴν κατὰ φύσιν, περὶ ἧς καὶ ἐν τῷ εἰκοστῷ κεφαλαίῳ τῷ κατὰ ματθαῖον εἶπεν· οὐδεὶς a) ἐπιγινώσκει τὸν υἱὸν, εἰ μὴ ὁ πατήρ· οὐδὲ τὸν πατέρα τις ἐπιγινώσκει, εἰ μὴ ὁ υἱός. a) Matt. 11, 27.

Vers. 15. Καὶ — προβάτων. Τὴν ψυχήν μου τίθημι, ἀφίημι, ἀποθνήσκω ὑπὲρ τῶν προβάτων, ὡς ὄντων ἰδίων μου· ὁ δὲ πλάνος οὐκ

festum fit ex Codicibus N. Testamenti, qui catenas, commentarios, et scholia habent. In huiusmodi locis standum est Critico prudenti et sedulo Codicibus N. Testamenti. Qui enim Patres propter opiniones suas dogmaticas contra Codices N. Test. probant, ii sine vllo dubio et fidem Criticam et fidem Christianam prodiderunt. Perfidum vero etiam et absurdum est, vni eiusmodi testimonio plurium vim tribuere.

meis: seductor vero nequaquam mori eligit pro his, qui a se seducuntur.

Vers. 16. *Et — hoc.* Ouili Mosaicae legis: dicit autem de Gentibus.

Vers. 16. *Illas quoque oportet me adducere.* Congregare sub meam pascendi doctrinam.

Vers. 16. *Et — audient.* Obedient, parebunt.

Vers. 16. *Et — grex.* Ex Iudaeis et Gentibus congregatus.

Vers. 16. *Vnus pastor.* Horum et illorum, Christus.

Vers. 17. *Propterea — meam.* Quia morior pro ouibus meis, quae etiam ipsius sunt: quia hominum amator sum, sicut et ipse. Dispensatorius itaque sermo est, qui nihilominus amborum demonstrat aequalitatem.

Quid ergo, prius non diligebatur? vtique omnino, quia filius et dilectus, faciensque patris voluntatem. Nam de eo dixit pater, Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacitum est: sed hoc tanquam notum praetermisit: nam variis in locis de hoc docuit: tum alibi, tum etiam vbi dixit, Pater diligit filium. Nunc vero de ea dilectionis causa loquitur, quod pro hominibus moriatur.

Vers. 17. *Vt iterum sumam eam.* In hoc quoque loco Vt, non est causalis, sed declaratiua eius, quod omnino futurum est. Neque enim propter hoc ponit, vt iterum sumat illam, sed ponit quidem pro mundo, sumit autem, vt se Deum manifestet.

Vers. 18.

ἂν ἔλοιτο ἀποθανεῖν ὑπὲρ τῶν πλανωμένων παρ' αὐτοῦ.

Vers. 16. Καὶ — ταύτης. Τῆς τῦ μωσαϊκοῦ νόμου. λέγει δὲ περὶ τῶν ἐξ ἐθνῶν.

Vers. 16. Κἀκεῖνά με δεῖ ἀγαγεῖν. Συναγαγεῖν ὑπὸ τὴν ἐμὴν ποιμαντικήν.

Vers. 16. Καὶ — ἀκόσεσιν. Ὑπακούσουσι, πεισθήσονται.

Vers. 16. Καὶ — ποίμνη. Ἐκ τε τῶν ἰουδαίων καὶ τῶν ἐθνῶν συναφθεῖσα.

Vers. 16. Εἷς ποιμήν. Τούτων τε κἀκείνων, ὁ χριστός.

Vers. 17. Διὰ τοῦτο — με. Ὅτι ἀποθνήσκω ὑπερ τῶν προβάτων τῶν ἐμῶν, ἤτουν, τῶν αὐτοῦ· ὅτι εἰμὶ φιλάνθρωπος, ὡς αὐτός. οἰκονομικὸς μὲν οὖν ὁ λόγος· ἐμφαίνει δὲ ὅμως τὸ ἴσον ἀμφοῖν.

Τί οὖν; πρότερον οὐκ ἠγαπᾶτο; πάνυ μὲν οὖν. ἐπεὶ καὶ υἱὸς, καὶ ἀγαπητὸς, καὶ ποιῶν τὸ θέλημα τῦ πατρός. περὶ αὐτῦ γὰρ εἶπεν ὁ πατήρ· οὗτός[b]) ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς, ἐν ᾧ b) Matth. 3, 17.
ἠυδόκησα. ἀλλὰ τοῦτο μὲν, ὡς γνώριμον παρῆκε. διαφόρως γὰρ περὶ τούτου ἐδίδαξεν ἐν ἄλλοις τε καὶ ἐν οἷς ἔλεγεν· ὅτι ὁ[c]) πατὴρ φιλεῖ τὸν υἱόν· c) Io. 5, 20.
περὶ δὲ τῆς, διὰ τὸν ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων θάνατον, ἀγάπης, φησὶ νῦν.

Vers. 17. Ἵνα πάλιν λάβω αὐτήν. Κἀντεῦθα τὸ ἵνα, οὐκ ἔστιν αἰτιολογικὸν, ἀλλὰ δηλωτικὸν τῦ πάντως ἐσομένου. ὁ γὰρ διὰ τοῦτο τίθησιν, ἵνα πάλιν λάβῃ αὐτήν· ἀλλὰ τίθησι μὲν ὑπὲρ τῦ κόσμου, λαμβάνει δὲ αὐτὴν ὑπὲρ τῆ φανῆναι, ὅτι θεός ἐστιν.

Vers. 18.

Vers. 18. *Nemo — me.* Inuito, hoc est, nemo me morti tradit nolentem.

Vers. 18. *Sed — meipso.* Vltroneus, tanquam hominum amator. Sermoni autem immoratur, significans mortem suam, quae per crucem futura est et resurrectionem ex mortuis.

Vers. 18. *Potestatem — meam.* Potestatem habeo tanquam Deus omnipotens, omnemque habens virtutem. Vane igitur ac frustra laborant insidiatores, me nolente: quanquam postmodum dementes exprobrando dicebant, Alios saluos fecit, seipsum non potest saluum facere.

Vers. 18. *Hoc — meo.* Vt ponam animam pro ouibus, vt moriar pro mundo. Nam propterea illum occiderunt, quod homines docebat, et illos e tenebris educebat ad lucem, a peccato ad virtutem, a morte ad vitam.

Quum ergo superius dixisset, Propterea diligit me pater, quia pono animam meam: voluntatem, quam ad mortem habebat significauit: hic vero dicens, Hoc praeceptum accepi a patre meo: ostendit patris condemnationem, vt ipse moreretur. Si autem praecepto opus fuit, quomodo dicebat, Ego pono illam a meipso? Et potestatem habeo ponendi eam? et ante ista, Ego sum pastor ponus? nam talis praecepto non indiget. Nihil ergo aliud ostendit patris praeceptum, quam solam conformitatem ad patrem: huiusmodi siquidem dispensatoria sunt, propter auditorum imbecillitatem, veluti frequenter diximus.

Vers. 19. *Dissensio* — v. 20. *auditis?* Daemoniacum ac insanum eum dicebant, quasi maiora homine loquentem, quum hinc potius cognoscere oportuisset, quod Deus esset.

Vers. 21.

Vers. 18. Οὐδεὶς — ἐμοῦ. Ἄκοντος, ἤγουν, ἐδείς με θανατοῖ, μὴ βελόμενον.

Vers. 18. Ἀλλ' — ἐμοῦ. Ἑκουσίως, ὡς φιλάνθρωπος. ἐνδιατρίβει δὲ τῷ λόγῳ, δηλῶν τὸν διὰ σταυροῦ θάνατον αὐτοῦ, καὶ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν.

Vers. 18. Ἐξουσίαν — αὐτήν. Ἐξουσίαν ἔχω, ὡς θεὸς παντεξούσιος καὶ παντοδύναμος. λοιπὸν οὖν μάταιος ὁ πόνος τοῖς ἐπιβελεύουσιν, ἐμοῦ μὴ θέλοντος, εἰ καὶ ὕστερον οἱ ἀσύνετοι ὀνειδίζοντες ἔλεγον· ἄλλους[d]) ἔσωσεν, ἑαυτὸν δὲ δύναται σῶσαι. d) Matt. 27, 42.

Vers. 18. Ταύτην — μου. Τὸ θεῖναι τὴν ψυχήν μου ὑπὲρ τῶν προβάτων, τὸ ἀποθανεῖν ὑπὲρ τοῦ κόσμου. διὰ τοῦτο γὰρ ἀνεῖλον αὐτὸν, διότι ἐδίδασκε τοὺς ἀνθρώπους, καὶ ἐξῆγεν αὐτοὺς ἀπὸ σκότους εἰς φῶς, ἀπὸ ἁμαρτίας εἰς ἀρετὴν, ἀπὸ θανάτου εἰς ζωήν.

Ἀνωτέρω μὲν οὖν εἰπών· διὰ[e]) τοῦτο ὁ πατήρ με ἀγαπᾷ, ὅτι ἐγὼ τίθημι τὴν ψυχήν μου· τὸ ἑκούσιον τοῦ θανάτου δεδήλωκεν· ἐνταῦθα δὲ εἰρηκώς· ὅτι ταύτην τὴν ἐντολὴν ἔλαβον παρὰ τοῦ πατρός μου, τὸ κατὰ γνώμην τοῦ πατρὸς ἀποθνήσκειν ἐσήμανεν. εἰ γὰρ ἐντολῆς ἐδεῖτο, πῶς ἔλεγεν; ὅτι[f]) ἐγὼ τίθημι αὐτὴν ἀπ' ἐμαυτοῦ· καὶ, ὅτι ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι αὐτήν· καὶ πρὸ τούτων ὅτι[g]) ἐγώ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός. ὁ τοιοῦτος γὰρ ἐντολῆς οὐ δεῖται. οὐδὲν ἂν ἕτερον ἡ ἐντολὴ τοῦ πατρὸς δείκνυσιν, ἢ μόνον τὴν πρὸς τὸν πατέρα ὁμόνοιαν. οἰκονομικὰ δὲ τὰ τοιαῦτα, διὰ τὴν τῶν ἀκεόντων ἀσθένειαν, ὡς πολλάκις εἰρήκαμεν. e) Io. 10, 17. f) Io. 10, 17. 18. g) Io. 10, 11.

Vers. 19. Σχίσμα — v. 20. ἀκούετε; Δαιμονῶντα καὶ μαινόμενον αὐτὸν ἔλεγον, ὡς μείζονα ἢ κατὰ ἄνθρωπον φθεγγόμενον, δέον ἐντεῦθεν μᾶλλον γνῶναι, ὅτι θεός ἐστιν.

Vers. 21.

Vers. 21. *Alii — aperire?* Haec arguebant non esse daemoniaci, a supernaturali miraculorum operatione. Christus vero non coarguit eos, qui sibi contumeliam inferebant: nam superius abunde illis respondit, quando dixerunt, Nonne bene dicimus nos, quod Samaritanus es tu, et daemonium habes?

Praeterea contumelioſos huiusmodi sermones non ex directo in illum effundebant, sed inter se tali modo nugabantur. Tacens itaque docuit nos, ne ad iniurias conuertamur, quae non directe in nos effunduntur: non solum enim motus non est ad huiusmodi sermones, sed neque malorum aduersus eos meminit, sicut ex sequentibus manifestum est.

Alio item modo: Tacuit videns illos, qui ab his dissidebant pro se respondentes: et quia hi ne sermone quidem erant digni, qui tanto viso miraculo ita calumniabantur.

Vers. 22. *Facta sunt — Ierosolymis.* Dedicatoria templi: siquidem quotannis solenniter diem illum colebant, quo iterum sub Zorobbabel aedificatum, post reditum ex captiuitate perfectum est.

Vers 22. *Et hyems erat.* Non solum ob aëris intemperiem, sed etiam ob infidelitatem. Tempus autem innuit propter dedicationem primae aedificationis templi: nam illa circiter autumnum celebrabatur.

Vers. 23. *Et — Solomonis.* Nam et ipse festo aderat.

Vers. 24. *Circumdederunt — Iudaei.* Sperantes, ab eius sermonibus aliquam se accepturos comprehendendi occasionem, siquidem, quum de

Vers. 21. Ἄλλοι — ἀνοίγειν; Συνελογίσαντο, ταῦτα μὴ εἶναι δαιμονιζομένου, ἀπὸ τῆς ὑπερφυοῦς θαυματουργίας. ὁ δὲ χριστὸς νῦν οὐκ ἐλέγχει τοὺς ὑβρίζοντας αὐτόν. προλαβὼν γὰρ ἀκακῶς ἀπελογήσατο πρὸς αὐτοὺς, ὅτε εἶπον· ἢ h) καλῶς ἐλέγομεν ἡμεῖς, ὅτι σαμαρείτης εἶ σὺ, h) Io. 8, 48.
καὶ δαιμόνιον ἔχεις;

Ἄλλως τε καὶ, οὐκ ἐξ ὀρθοῦ πρὸς αὐτὸν ἐκέινωσαν τοὺς τοιούτους ὑβριστικοὺς λόγους, ἀλλὰ καθ' ἑαυτοὺς ἐφλυάρουν ἔτω. διὸ καὶ σιγήσας, ἐπαίδευσεν ἡμᾶς, μὴ ἐπιστρέφεσθαι τῶν μὴ ἐξ ὀρθοῦ πρὸς ἡμᾶς χεομένων ὕβρεων. ἃ μόνον γὰρ οὐκ ἐπεστράφη τῶν τοιούτων λόγων, ἀλλ' οὐδ' ἐμνησικάκησεν αὐτοῖς, ὡς ἀπὸ τῶν ἑφεξῆς δῆλον.

Καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρόπον ἐσίγησεν, ἱερῶν τοὺς σχιαθέντας ἀπ' αὐτῶν ὑπεραπολογεμένους αὐτῷ, καὶ ὅτι ἐδὲ λόγε ἦσαν ἐκεῖνοι ἄξιοι, μετὰ τηλικοῦτον θαῦμα ἔτως ὑβρίζοντες.

Vers. 22. Ἐγένετο — ἱεροσολύμοις. Τὰ τῷ ναοῦ. ἑώρταζον γὰρ λαμπρῶς ἀνὰ πᾶν ἔτος τὴν ἡμέραν, καθ' ἣν τὸ δεύτερον ὑπὸ ζοροβάβελ οἰκοδομηθεὶς ἀπηρτίθη, μετὰ τὴν ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας ἐπάνοδον.

Vers. 23. Καὶ χειμὼν ἦν. Οὐ μόνον ἐξ ἀέρος, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἀπιστίας. παρεσημειώσατο δὲ τὸν καιρὸν, διὰ τὰ ἐγκαίνια τῆς πρώτης οἰκοδομῆς τοῦ ναοῦ. ἐκεῖνα γὰρ κατὰ τὸ μετόπωρον ἑωρτάζοντο.

Vers. 23. Καὶ — σολομῶνος. Παρῆν γὰρ τῇ ἑορτῇ καὶ αὐτός.

Vers. 24. Ἐκύκλωσαν — ἰουδαῖοι. Προσδοκῶντες, ἀπὸ τῶν λόγων αὐτῷ δράξασθαί τινος ἀφορμῆς εἰς ἐπίθεσιν. τοῖς ἔργοις γὰρ αὐτοῦ μηδὲν ἐγκα-

de operibus nihil eum possent arguere, a verbis praetextum aliquem inuenire cupiebant, neque enim ipsi a malitia cessabant, neque ipse a clementia quiescebat.

Vers. 24. *Et dixerunt ei.* Fraudulenter et dolose.

Vers. 24. *Quousque — suspendis?* Suspensam ac dubiam tenes inter fidem et infidelitatem.

Vers. 24. *Si — libere.* Manifeste, verbis non obtectis. Atqui plane sciebant, quod hoc dixisset: ideo etiam in superioribus decretum fecerant, vt, si quis confiteretur eum esse Christum, extra synagogam eiiceretur, sed nunc sinistra mente hoc interrogant, audire volentes, quomodo hoc diceret, vt disputatione ita procedente, magni quippiam rursum de seipso loqueretur, et occasionem, vt dictum est, illum comprehendendi acciperent. Ipse vero huiusmodi cognita vafritie, neque nunc hos tentantes arguit: docens, non ad omnia coarguendos esse tentatores: sed multa patienter esse ferenda.

Neque dixit, Quomodo me, tanquam side dignum interrogatis, cuius testimonium repulistis dicentes, Tu de teipso testimonium perhibes, testimonium tuum non est verum: quem legis transgressorem appellastis, Deo contrarium ac seductorem: peccatorem, Samaritanum, daemoniacum ac insanum, talibusque multis nominibus: quem lapidibus appetitis et persequimini, ac occidere festinatis. Verum nihil dixit huiusmodi, nec malorum meminit, docens iniuriarum obliuionem erga

ἐγκαλεῖν δυνάμενοι, ἐπεθύμεν ἀπὸ τῶν ῥημάτων εὑρεῖν τινὰ πρόφασιν. ἔτε γὰρ αὐτοὶ τῆς κακίας ἔλεγον, ἔτ' αὐτὸς τῆς ἀνεξικακίας.

Vers. 24. Καὶ ἔλεγον αὐτῷ. Ὑπέλως καὶ δολερῶς.

Vers. 24. Ἕως — αἴρεις; Ἀιωρεῖς, ἀναρτᾷς, μεταξὺ [7]) πίστεως καὶ ἀπιστίας.

Vers. 24. Εἰ — παῤῥησίᾳ. Φανερῶς, ἀπαρακαλύπτως. καίτοι σαφῶς ἐγίνωσκον, ὅτι τοῦτο λέγει. διὸ καὶ προλαβόντες συνεφώνησαν, ἵνα [i]) ἐάν τις αὐτὸν ὁμολογήσῃ χριστὸν, ἀποσυνάγωγος γένηται. ἀλλὰ νῦν σκαιᾷ γνώμῃ τοῦτο ἐρωτῶσι, βελόμενοι προσερωτῆσαι, πόθεν τοῦτο λέγει, ἵνα προβαινόσης οὕτω τῆς συζητήσεως, φθέγξηταί τι μέγα πάλιν περὶ ἑαυτοῦ, καὶ λάβωσιν ἀφορμήν, ὡς εἴρηται· αὐτὸς δὲ, γινώσκων τὴν τοιαύτην μηχανὴν, ἐδὲ νῦν ἐλέγχει τούτους πειράζοντας, παιδεύων, μὴ πάντα τοὺς ἐπιβουλεύοντας ἐλέγχειν, ἀλλὰ μακροθύμως φέρειν τὰ πολλά. i) Io. 9, 22.

Καὶ οὐκ εἶπε, πῶς [8]) ὡς ἀξιόπιστον ἐρωτᾶτε, οὐ τὴν μαρτυρίαν ἀπεδοκιμάσατε, λέγοντες· σὺ [k]) περὶ σεαυτοῦ μαρτυρεῖς, ἡ μαρτυρία σου οὐκ ἔστιν ἀληθής· ὃν ἐκαλέσατε παράνομον καὶ ἀντίθεον καὶ πλάνον καὶ ἁμαρτωλὸν, καὶ σαμαρείτην, καὶ δαιμονῶντα, καὶ μαινόμενον, καὶ πολλὰ τοιαῦτα, ὃν λιθάζετε καὶ διώκετε καὶ ἀνελεῖν ἐπείγεσθε; ἀλλ' ἐδὲν τοιοῦτον εἶπεν, οὐδ' ἐμνησικάκησε, διδάσκων, ἀμνησίαν τῶν φθασάντων k) Io. 8, 13.

7) μετὰ πίστεως. B.
8) ὡς, abest. A. ibidem mox ἐ, pro οὐ.

erga eos, qui condemnare properarent, sed mansuetissime ad interrogationem respondet.

Tu vero mihi considera peruersam ac contentiosam Iudaeorum mentem. Siquidem quando concionatur ac sermonibus docet, dicunt, Quod signum ostendis nobis? quando vero miraculum operatur, ac demonstrationes operibus exhibet, dicunt, Si tu es Christus, dic nobis libere. Quum sermones docent, opera requirunt: operibus clamantibus, sermones petunt: ad contrarium semper maligne transmutati. Quia ergo dementiae erat, operibus eum praedicantibus, a sermonibus quaerere testimonium, vide quo pacto respondeat, simul quidem manifestans, quod non discendi causa interrogarent, simul etiam significans, opera sua amplius ac vehementius clamare quam verba.

Vers. 25. *Respondit — creditis.* Dixi vobis de quo interrogatis, non verbis solum, verum etiam operibus: sed non creditis: vane ergo et curiose interrogatis.

Vers. 25. *Opera* — v. 26. *de me.* Testificantur, quod ego sim. Rursus autem addit, Nomine patris mei: ne Deo contrarius videatur.

Nomen vero hoc in loco quidam dixerunt diuinitatem: quidam autem fortitudinem: alii vero potentiam. Nominatur enim et Deus, et Fortis et Potens, aliisque modis similibus. Si quid autem patris est, idem est et filii. Quia ergo a solo verbo se credituros esse simulabant, leniter ostendit, quod dolose agerent, ac si diceret: Si operibus non creditis, quomodo verbis credetis?

Vers. 26. *Quia non — meis.* Ego siquidem vniuersa, quae boni pastoris sunt, praestiti:

των καταψηφίζεσθαι· πραότατα δὲ πρὸς τὴν ἐρώτησιν ἀποκρίνεται.

Σὺ δέ μοι σκόπει τὸ διεζευγμένον καὶ φιλόνεικον τῶν Ἰουδαίων. ὅταν μὲν γὰρ δημηγορῇ καὶ διὰ λόγων διδάσκῃ, λέγουσι, τί σημεῖον[1] δεικνύεις ἡμῖν; ὅταν δὲ θαυματουργῇ, καὶ διὰ τῶν ἔργων παρέχῃ τὰς ἀποδείξεις, λέγουσιν· εἰ σὺ εἶ ὁ χριστὸς, εἰπὲ ἡμῖν παρρησίᾳ. τῶν λόγων διδασκόντων, ἔργα ζητοῦσι· τῶν ἔργων βοώντων, λόγους αἰτοῦσι, πρὸς τὸ ἐναντίον ἀεὶ κακοήθως μεθισάμενοι. ἐπεὶ οὖν ἀνοίας ἦν, τῶν ἔργων ἀνακηρυττόντων αὐτὸν, ζητεῖν τὴν ἀπὸ τῶν λόγων μαρτυρίαν· ὅρα, πῶς ἀποκρίνεται; ὁμοῦ μὲν ἐμφαίνων, ὅτι οὐχ ἕνεκα τοῦ μαθεῖν ἐρωτῶσιν· ἃ γὰρ πιστεύουσιν· ὁμοῦ δὲ δηλῶν, ὅτι τὰ ἔργα αὐτοῦ μεῖζον τῶν λόγων κεκράγασιν.

1) Ioh. 2, 18.

Vers. 25. Ἀπεκρίθη — πιστεύετε. Εἶπον ὑμῖν, περὶ οὗ ἐρωτᾶτε, ἃ μόνον διὰ λόγων, ἀλλὰ καὶ δι' ἔργων, ἀλλ' ἃ πιστεύετε. μάτην οὖν ἐρωτᾶτε, καὶ περιέργως.

Vers. 25. Τὰ ἔργα — v. 26. πιστεύετε.[2] Μαρτυρεῖ, ὅτι ἐγώ εἰμι. πάλιν δὲ, τὸ ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ πατρός μου, ἵνα μὴ δόξῃ ἀντίθεος.

Ὄνομα δὲ νῦν, τινὲς μὲν, τὴν θεότητα εἶπον, τινὲς δὲ, τὴν ἰσχὺν, ἄλλοι δὲ, τὴν ἐξουσίαν. ὀνομάζεται γὰρ, καὶ θεὸς, καὶ ἰσχυρὸς, καὶ ἐξουσιαστὴς, καὶ τὰ τοιαῦτα. εἴ τι δὲ τοῦ πατρὸς, τοῦτο καὶ τοῦ υἱοῦ. ἐπεὶ οὖν προσεποιοῦντο πεισθῆναι ἀπὸ ψιλοῦ ῥήματος, δείκνυσιν ὁμαλῶς, ὅτι κακουργοῦσιν, ὡσανεὶ λέγων· εἰ τοῖς ἔργοις ἃ πιστεύετε, πῶς τοῖς λόγοις πιστεύσετε;

2) Hentenius omisit; ἀλλ' ὑμεῖς οὐ πιστεύετε.

Vers. 26. Οὐ γὰρ — ἐμῶν. Ἐγὼ μὲν γὰρ, ὡς ποιμὴν καλὸς, πάντα τὰ τοῦ καλοῦ

ſtiti: vos autem a cognatione ouium mearum vos-ipſos ſeparaſtis.

Verſ. 26. *Sicut* — v. 27. *me.* De his ſuperius dictum eſt.

Verſ. 28. *Et ego* — *aeternum.* Et de hac vita frequenter dictum eſt et data interpretatio.

Verſ. 28. *Nec* — *mea.* Quisquam ex his, qui illis inſidiantur. Manum vero dicit virtutem ac poteſtatem ſuam. Hoc autem dixit, quia ſtatuerant Iudaei, vt, ſi quis confiteretur eum eſſe Chriſtum, extra ſynagogam eiiceretur: confirmat enim, quod fruſtra laborent.

†† Rapere quidem ex inuicta dextra eum, qui non vult, nemo hoſtis poteſt: poteſt tamen deceptum, et eum, qui ſe ipſum prodit in errorem ducere. Hoc autem, non per inuictam dextram, ſed per voluntariam leuitatem eius, qui recedit.

Verſ. 29. *Pater* — *eſt.* Maior omnibus inſidiatoribus, vt dictum eſt. Rurſus ergo, quod ait, Dedit mihi, diſpenſatorium eſt.

Verſ. 29. *Et* — *mei.* Ne autem, tanquam impotens, videatur, auxilium a patre poſcere, ſubintulit:

Verſ. 30. *Ego* — *ſumus.* Vnum potentia, ſiue eiusdem potentiae: quod ſi vnum potentia, vnum ſane et diuinitate et eſſentia, et natura. Dicens itaque, Ego et pater, dualitatem ſignificauit perſonarum, diuerſitatem hypoſtaſeon: ſubdens autem, Vnum ſumus, diuinitatis vnitatem, identitatem eſſentiae, naturae et potentiae.

Verſ. 31.

[1]) Haec in margine habent Codd. A. B. Hentenius non habet.

[2]) ὑπὸ τοῦ. A. [3]) οὖν, abeſt. A.

ποιμένος ἐνεδειξάμην· ὑμεῖς δὲ, ἀπερρήξατε ἑαυτοὺς τῆς τῶν προβάτων συγγενείας.

Vers. 26. Καθὼς — v. 27. μοι. Εἰρηται περὶ τούτων ἀνωτέρω.

Vers. 28. Κἀγὼ — αἰῶνα. Καὶ περὶ τῆς ζωῆς ταύτης πολλάκις εἴρηται καὶ ἡρμήνευται.

Vers. 28. Καὶ οὐχ — μου. Τίς, τῶν ἐπιβλεύοντων αὐτοῖς. χεῖρα δὲ λέγει, τὴν δύναμιν καὶ ἐξουσίαν αὐτοῦ· τοῦτο δὲ εἶπε, διότι συνεφώνησαν Ἰουδαῖοι, ἵνα m) ἐάν τις αὐτὸν ὁμολογήσῃ m) Jo. 9, 22. χριστὸν, ἀποσυνάγωγος γένηται. βεβαιοῖ γὰρ, ὅτι εἰς κενὸν σπεδάζουσιν.

[Ἁρπάσαι τ) μὲν, ἐκ τῆς ἀπιστίας δεξιᾶς, τὸν μὴ βουλόμενον, οὐδεὶς ἐχθρὸς δύναται· ἀποπλανῆσαι δὲ τὸν ἀπατώμενον καὶ προδιδόντα ἑαυτὸν δύναται. καὶ τοῦτο, οὐ παρὰ τὴν ἄμαχον δεξιὰν, ἀλλὰ παρὰ τὴν αὐτεξούσιον εὐχέρειαν τῆς ἕξεως ἀποφοιτήσαντος.]

Vers. 29. Ὁ πατὴρ — ἐστί. Μείζων πάντων, τῶν ἐπιβλεύοντων, ὡς εἴρηται. πάλιν οὖν, τὸ δέδωκέ μοι, οἰκονομικόν.

Vers. 29. Καὶ — μου. Ἵνα δὲ μὴ δόξῃ, ὡς ἀσθενὴς, βοηθεῖσθαι παρὰ ²) τοῦ πατρὸς, ἐπήγαγεν·

Vers. 30. Ἐγὼ — ἐσμεν. Ἓν, κατὰ τὴν δύναμιν, ἤγουν, ταυτοδύναμοι, εἰ δὲ ἓν κατὰ τὴν δύναμιν, ἓν ἄρα καὶ κατὰ τὴν θεότητα καὶ ἐσίαν καὶ Φύσιν. διὰ μὲν οὖν 3) τὸ εἰπεῖν· ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ, τὴν δυάδα ἐδήλωσε τῶν προσώπων, τὸ διάφορον τῶν ὑποσάσεων· διὰ δὲ τὸ, ἓν ἐσμεν, τὴν μονάδα τῆς θεότητος, τὸ ταὐτὸν τῆς ἐσίας καὶ Φύσεως καὶ δυνάμεως.

Vers. 31. *Sustulerunt — eum.* Quia natura filium Dei se dicebat: nam hoc significat, Vnum sumus.

Vide ergo, quomodo convicti sint, quod non discendi causa interrogarent, sed occasionis alicuius arripiendae, qua eum comprehenderent, vt diximus.

Et quare dedit eis occasionem? Quia volebat eos a seipsis convinci, quod tentarent, malumque machinarentur. Praeterea non oportuit omnia dispensatorie loqui, sed etiam denudare in parte veritatem.

Vers. 32. *Respondit — meo.* Quae me patri aequalem ostendunt.

Vers. 32. *Propter — me?* Propter quod opus, quod me non ostendat patri esse aequalem. Opera ergo me patri aequalem esse praedicant, et ego taceo.

Vers. 33. *Responderunt — Deum.* Interim ergo bona esse eius opera fatebantur: quod si bona sunt eius opera, haec eadem testantur, quod non blasphemet, dicens sese Deum esse: sunt enim Dei opera et non puri hominis.

Vers. 34. *Respondit — estis?* Hoc in loco legem appellat, librum Psalmorum: nam id in illo scriptum est. Lex autem dicitur liber iste, quia ea, quae in eo habentur oracula, sunt a Deo afflata, et quia homines instruunt et corrigunt.

Vers. 35. *Si — v. 36. sum?* Solui, hoc est, excidere, reiici. Sanctificauit autem, hoc est, separauit, elegit. Quod autem dicit idem est, ac si diceret: Si Deus illos dixit Deos, quum homi-

nes

Vers. 31. Ἐβάσασαν — αὐτόν. Διότι υἱὸν τῦ θεῦ φύσει εἶπεν ἑαυτόν. τοῦτο γὰρ ἐμφαίνει τὸ, ἕν ἐσμεν.

Ὅρα δὲ, πῶς ἠλέγχθησαν, οὐχ ὑπὲρ τοῦ μαθεῖν ἐρωτῶντες, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ δράξασθαί τινος ἀφορμῆς εἰς ἐπίθεσιν, ὡς προέφημεν.

Καὶ διατί δέδωκεν αὐτοῖς ἀφορμήν; διότι ἐβάλετο νῦν αὐτοὺς ὑφ' ἑαυτῶν ἐλεγχθῆναι περάζοντας καὶ κακουργοῦντας. ἄλλως τε δὲ, οὐκ ἔδει πάντα οἰκονομικῶς λέγειν, ἀλλὰ καὶ γυμνὸν ἐν μέρει τὴν ἀλήθειαν.

Vers. 32. Ἀπεκρίθη — με. Δεικνύοντά με ἴσον τῷ πατρί.

Vers. 32. Διὰ — με; Διὰ ποῖον ἔργον, μὴ δεικνύον με ἴσον τῷ πατρί; τὰ ἔργα οὖν, ἴσον με τῷ πατρὶ κηρύττοντα, κἂν ἐγὼ [4]) σιωπήσω.

Vers. 33. Ἀπεκρίθησαν — θεόν. Διὰ καλὸν ἔργον σὲ λιθάζομέν σε, ἀλλὰ διὰ βλασφημίαν. τίνος οὖν ὡμολόγησαν καλὰ τὰ ἔργα αὐτῦ· εἰ δὲ καλὰ τὰ ἔργα αὐτῦ, αὐτὰ ταῦτα μαρτυροῦσιν, ὅτι ὁ βλασφημεῖ, λέγων ἑαυτὸν θεόν. ἔργα γάρ εἰσι θεῦ, καὶ οὐκ ἀνθρώπε ψιλῦ.

Vers. 34. Ἀπεκρίθη — ὑμῖν; Νόμον ἐπὶ τῦ παρόντος, τὴν βίβλον τῶν ψαλμῶν φησίν· ἐν ἐκείνῃ γὰρ τῦτο γέγραπται· ἐπεὶ καὶ αὐτὴ νόμος, διά τε τὰ ἐν αὐτῇ θεόπνευστα λόγια, καὶ διὰ τὸ παιδαγωγεῖν καὶ ῥυθμίζειν τοὺς ἀνθρώπους.

Vers. 35. Εἰ — v. 36. εἰμι; Λυθῆναι, ἀντὶ τοῦ, πεσεῖν, ἀθετηθῆναι. ἡγίασε δὲ, ἀντὶ τῦ, ἀφώρισεν, ἐξελέξατο. ὃ δὲ λέγει τοιῦτόν ἐστιν. εἰ ἐκείνους εἶπε θεῦς ὁ θεὸς, ἀνθρώπους

4) ἐγὼ σιγήσω. A.

nes essent, de me dicitis, Blasphemas, quia dixi, Filius Dei sum? de me, inquam, quem pater seperauit, elegit ac misit in mundum.

Humilius autem ista loquitur. Primum namque deprimit et concedere videtur sermonem, ac humiliora loquitur, quo furorem illorum consoletur ac mitiget: deinde subdit etiam sublimiora.

Vers. 37. *Si* — v. 38. *credite?* Ab operum aequalitate, aequalitatem ac identitatem cum patre ostendit.

Vers. 38. *Vt — eo.* In me pater conspicitur: nihil enim aliud sum ego, quam quod pater est, permanens tamen filius: et nihil aliud pater est, quam quod filius, permanens tamen pater. Qui ergo filium nouit, et patrem nouit: et qui patrem cognouit, filium cognouit.

Vel aliter: Filius est in patre, tanquam imaginis pulchritudo in archetypo: pater vero in filio, tanquam exemplaris pulchritudo in imagine: imaginem autem patris dicimus filium, non qualemcunque sed per omnia similem.

Vers. 39. *Quaerebant* — v. 40. *ibi.* Vbi magnum aliquod signum fecisset, fugiebat propter populi plausum ac laudem. Vbi etiam magnum quippiam de seipso loquutus esset, secedebat propter rabiem inuidorum: illi concedens, vt per suam absentiam cessaret ac quiesceret. Abiit autem in locum, vbi Iohannes baptizabat, vt praesentium memoriae suggereretur signum, quod factum fuerat, quum baptizaretur, ac Iohannis testimonium, quo de eo testificatus fuerat, et ita crederent, quod sane etiam factum est. Vide enim.

Vers. 41.

ὄντας, ἐμὲ ὑμεῖς λέγετε, ὅτι βλασφημεῖς, διότι εἶπον υἱὸς τοῦ θεοῦ εἰμι, ἐμὲ, ὃν ὁ πατὴρ ἁγίασεν, ἐξελέξατο καὶ ἀπέστειλεν εἰς τὸν κόσμον;

Συγκαταβατικῶς δὲ ταῦτά φησι. πρῶτον γὰρ χαλᾷ καὶ καθυφίησι τῷ λόγῳ, καὶ ταπεινότερα φθέγγεται, παραμυθούμενος τὸν θυμὸν αὐτῶν· ἔπειτα ἐπάγει τὰ ὑψηλότερα.

Verſ. 37. Εἰ — v. 38. πιστεύσατε. Ἀπὸ τῆς τῶν ἔργων ἰσότητος καὶ ταυτότητος τὴν πρὸς τὸν πατέρα ἰσότητα καὶ ταυτότητα δεικνύει.

Verſ. 38. Ἵνα — αὐτῷ. Ὅτι ἐν ἐμοὶ θεωρεῖται ὁ πατήρ. οὐδὲν γὰρ ἄλλο ἐγὼ, ἢ ὅπερ ὁ πατὴρ, μένων υἱός· καὶ οὐδὲν ἄλλο ὁ πατὴρ, ἢ ὅπερ ἐγὼ, μένων πατήρ. ὁ οὖν τὸν υἱὸν γνοὺς, τὸν πατέρα ἔγνω· καὶ ὁ τὸν πατέρα μαθὼν, τὸν υἱὸν ἔμαθε.

Καὶ ἑτέρως δέ. ὁ μὲν υἱὸς ἐν τῷ πατρὶ, ὡς τὸ τῆς εἰκόνος κάλλος [ἐν τῷ[s]) ἀρχετύπῳ· ὁ δὲ πατὴρ ἐν τῷ υἱῷ, ὡς τὸ τοῦ πρωτοτύπου κάλλος ἐν] τῇ εἰκόνι. εἰκόνα δὲ τοῦ πατρὸς τὸν υἱὸν λέγομεν, οὐχ ἁπλῶς, ἀλλ' ἀπαραλλακτον.

Verſ. 39. Ἐζήτουν — v. 40. ἐκεῖ. Ὅταν μὲν μέγα τι σημεῖον ποιήσῃ, φεύγει διὰ τὸν κρότον καὶ τὴν εὐφημίαν τοῦ ὄχλου· ὅταν δὲ μέγα τι περὶ ἑαυτοῦ φθέγξηται, ἀναχωρεῖ διὰ τὸν θυμὸν τῶν φθονερῶν, ἐνδιδοὺς αὐτῷ λωφῆσαι καὶ λῆξαι τῇ ἀπιστίᾳ αὐτῶν. ἀπῆλθε δὲ εἰς τὸν τόπον, ὅπου ὁ ἰωάννης τὸ πρότερον ἐβάπτιζεν, ἵνα ἀναμνησθῶσιν οἱ παρόντες τοῦ γεγονότος, ὅτε ἐβαπτίσθη, σημείου, καὶ τῆς ἰωάννου μαρτυρίας, ἣν ἐμαρτύρησε περὶ αὐτοῦ, καὶ πιστεύσωσιν, ὃ δὴ καὶ γέγονεν. ὅρα γάρ.

s) Incluſa exciderunt. A.

Vers. 41. *Et — erant.* Considera, quomodo inter se argumentabantur? Iohannes quidem signum fecit nullum, hic autem multa: maior ergo hic est illo. Deinde aliud quoque sumunt excellentiae signum: quia etiam, quaecunque de hoc dixit Iohannes vera erant, rebus ipsis iam demonstrata. Dixerat autem, Qui post me venturus est, fortior me est, aliaque multa et magna. Alibi etiam, Et ego vidi, et testimonium perhibui, quod hic sit filius Dei.

Aliter praeterea declaratur simpliciter hic sermo. Iohannes quidem signum fecit nullum: attamen omnia, quaecunque de hoc dixit, vera erant, et ideo testimonium eius fide dignum est.

Vers. 42. *Et — eum.* Vidisti, quantum eis profuerit locus, et a peruersis hominibus separari? nam frequenter ob hoc educit ipsos et ab illorum conuersatione abducit, quod etiam in veteri testamento fecisse apparet, quum longe ab Aegyptiis in deserto Hebraeos informauit ac correxit.

Cap. XI. De Lazaro.

Cap. XI. v. 1. *Aegrotabat — huius.*

Deinde etiam signum addit, quo Maria cognoscatur.

Vers. 2. *Erat — aegrotabat.* Huiusmodi opus notam ac celebrem effecerat.

Vers. 3. *Miserunt — eum.* Non abierunt, sed miserunt, vtpote fiduciam habentes: nam multa illis erat cum eo familiaritas. Praeterea

a) Leue quidem est, sed ex leuioribus discitur Crisis N. Testamenti in grauioribus. Vnde hic ἀντοῦ, loco

Vers. 41. Καὶ — ἦν. Σκόπει, πῶς πρὸς ἑαυτοὺς συλλογίζονται; Ἰωάννης μὲν, σημεῖον ἐποίησεν οὐδέν· οὗτος δὲ πολλά. μείζων ἄρα οὗτος ἐκείνου. εἶτα λαμβάνουσι καὶ ἕτερον σημεῖον τῆς ὑπεροχῆς· ὅτι καὶ πάντα, ὅσα εἶπεν Ἰωάννης περὶ m) αὐτοῦ, ἀληθῆ ἦν, ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων φανέντα· εἶπε δὲ, ὅτι ὁ n) ὀπίσω μου ἐρχόμενος, ἰσχυρότερός μου ἐστι, καὶ ἄλλα πολλὰ καὶ μεγάλα, καὶ· ὅτι κἀγὼ o) ἑώρακα καὶ μεμαρτύρηκα, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ.

m) Matt. 3, 11.

n) Matt. 3, 11.

o) Io. 1, 34.

Ἑρμηνεύεται δὲ καὶ ἑτέρως ἁπλούστερον ὁ λόγος· ὅτι Ἰωάννης μὲν σημεῖον ἐποίησεν οὐδέν, πάντα δὲ ὅμως, ὅσα εἶπε περὶ αὐτοῦ, ἀληθῆ ἦν, καὶ διὰ τοῦτο ἀξιόπιστος ἡ μαρτυρία αὐτοῦ.

Vers. 42. Καὶ — αὐτόν. Εἶδες, πόσον αὐτοὺς ὤνησεν ὁ τόπος, καὶ ἡ τῶν πονηρῶν ἀνθρώπων ἀπαλλαγή; διὰ τοῦτο γὰρ πολλάκις αὐτοὺς ἐξάγει καὶ ἀπάγει τῆς ἐκείνων συνουσίας, ὅπερ οὖν καὶ ἐπὶ τῆς παλαιᾶς φαίνεται ποιήσας, πόρρω τῶν αἰγυπτίων, ἐπὶ τῆς ἐρήμου τοὺς ἑβραίους διαπλάττων καὶ ῥυθμίζων.

ΚΕΦ. ΙΑ. Περὶ τοῦ Λαζάρου.

Cap. XI. v. 1. Ἦν — αὐτῆς.

Εἶτα προστίθησι καὶ γνώρισμα τῆς μαρίας.

Vers. 2. Ἦν — ἠσθένει. Γνώριμον καὶ διαβόητον αὐτὴν τὸ τοιοῦτον ἔργον ἐποίησεν.

Vers. 3. Ἀπέστειλαν — αὐτόν. Οὐκ ἀπῆλθον, ἀλλ' ἀπέστειλαν, ὡς θαῤῥοῦσαι. πολλὴν γὰρ εἶχον πρὸς αὐτὸν οἰκειώσιν. ἄλλως τε δὲ, καὶ

loco τούτου; Ex Chrysostom. Tom. VIII. pag. 364. E.

ea tanquam mulieres debiles, et veluti luctu detentae. Siquidem, quod non despicientes miserint, postmodum significauerunt, quando venienti multa cum festinatione occurrerunt.

Vers. 3. *Dicentes — aegrotat.* Hoc dixerunt, cupientes eum ad misericordiam attrahere. Nam adhuc tanquam hominem audiebant, magnum quidem, non tamen etiam Deum.

Vers. 4. *Vt audiuit — mortem.* Non dirigitur ad eam, quae proprie mors est, sed ad somnum aliquem: nam quae proprie mors dicitur, vsque ad communem omnium durat resurrectionem: haec vero et mors dici potest, et non mors: illud quidem, propter diuisionem animae et corporis, hoc autem, propter mox futuram resuscitationem.

Vers. 4. *Sed pro gloria Dei.* Patris.

Vers. 4. *Vt — eum.* Nam gloria patris, gloria filii est. Item et hic dictiones Pro, et Vt, non causales sunt, sed significatiuae eius, quod euenturum erat. Nam pater et filius glorificandi erant per eum.

Quidam vero per gloriam intelligunt crucem, hoc est, pro crucifixione Dei, vt crucifigatur filius Dei per eum. Cognita namque a Iudaeis Lazari resuscitatione, huiusmodi magnitudine miraculi ad

7) Ita Codex A. et Henten.: Sed Codex B. coniungit textum ab ἀλλ' ὑπὲρ τῆς ad δι' αὐτῆς. Omittit ergo interpretationem: Τοῦ πατρὸς, ac continuo proximum scholium subiicit: Δόξα γὰρ τοῦ πατρὸς κ. τ. λ.

8) Origenis ad hunc locum interpretatio intercidit. Chrysostomus multoties δόξαν de cruce explicat. Sed ad hunc locum Tom. VIII. p. 369 nihil reperio. Nec Cyrillus tale quid habet Tom. IV. p. 677.

καὶ ὡς γυναῖκες ἀθενεῖς, καὶ ὡς κατεχόμεναι τῷ πένθει. ὅτι γὰρ οὐ καταφρονοῦσαι ἀπέστειλαν, ἐδήλωσαν ὕστερον, ὑπαντήσασαι αὐτῷ μετὰ πολλῆς τῆς σπουδῆς.

Vers. 3. Λέγουσαι· — ἀθενεῖ. Τοῦτο εἶπον, ἐπισπάσασθαι αὐτὸν εἰς οἶκτον βουλόμεναι. ἔτι γὰρ, ὡς ἀνθρώπῳ, προσεῖχον, μεγάλῳ μὲν, πλὴν οὐχὶ καὶ θεῷ.

Vers. 4. Ἀκούσας — θάνατον. Οὐ γίνεται πρὸς θάνατον κυρίως, ἀλλὰ πρὸς ὕπνον τινά. θάνατος γὰρ κυρίως, ὁ μέχρι τῆς κοινῆς ἀναστάσεως· οὗτος δὲ, καὶ θάνατος, καὶ ὁ θάνατος· τὸ μὲν, διὰ τὴν διάζευξιν τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος· τὸ δὲ, διὰ τὴν ὅσον ἔπω ἀνάστασιν.

Vers. 4. Ἀλλ' ὑπὲρ τῆς δόξης τοῦ θεοῦ. Τοῦ πατρός.[7])

Vers. 4. Ἵνα — αὐτῆς. Δόξα γὰρ τοῦ πατρὸς ἡ δόξα τῷ υἱῷ. καὶνταῦθα δὲ τὸ ὑπὲρ καὶ τὸ ἵνα, οὐκ αἰτιολογικὰ, ἀλλὰ δηλωτικὰ τῷ ἐκβησομένου, ὅτι μέλλει δοξασθῆναι ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς δι' αὐτῆς.

Τινὲς[8]) δὲ δόξαν, τὸν σταυρὸν νοοῦντες, ἑρμηνεύουσιν, ὅτι ὑπὲρ τῆς σταυρώσεως τοῦ θεοῦ, ἵνα σταυρωθῇ ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ δι' αὐτῆς. ἔμελλον γὰρ οἱ ἰουδαῖοι, τὴν ἀνάστασιν τοῦ λαζάρου μαθόντες, τῇ ὑπερβολῇ τοῦ τοιούτου θαύματος ἐξαφθῆναι πρὸς ἀναθ-

677. A. qui ibi, ὑπὲρ τῆς δόξης τοῦ θεοῦ, de filio explicat. Dissentit ergo ab Euthymio. Obiter addo ex Cyrill. l. l. p. 676. E. ad: αὕτη ἡ ἀθένεια κ. τ. λ. Λέγει μέντοι ταῦτα ὁ κύριος, οὐχ ἵνα ἀπελθόντες οἱ ἄνθρωποι ἀπαγγείλωσι τοῖς ἀδελφαῖς τοῦ λαζάρου, ἀλλ' ὡς θεὸς προλέγων τὸ ἐσόμενον, ὅτι πρὸς δόξαν θεοῦ ἐφάρα τὸ τοῦ πράγματος ἀποτέλεσμα κ. τ. λ.

ad insanabilem exarserunt insaniam: et festini exsurrexerunt, vt illum occiderent.

Vers. 5. *Diligebat — Lazarum.* Non tantum propter fidem earum, verum etiam propter alias ipsarum virtutes.

Vers. 6. *Vt — diebus.* Praedictam misit responsionem, qua eas consolaretur: ipse vero adhuc permansit expectans, donec animam exhalaret ac sepeliretur, vt nemo dicere posset, quod ipsum nondum mortuum excitasset, sed ebrium aut viribus defectum, seu numine afflatum.

Vers. 7. *Deinde — iterum.* Praedicit hoc, quo arguat illorum timiditatem ab infidelitate emanantem, et, vt hoc praecognito, non turbarentur subito re insperata. Erat autem Bethania in Iudaea.

Vers. 8. *Dicunt — illuc?* Nunc, id est, paulo ante. Nam et pro illo metuebant, et magis pro seipsis.

Vers. 9. *Respondit. — v. 10. eo.* Exemplo eos exhortatur, quod, quemadmodum si quis ambulauerit in die, videlicet in vnaquauis duodecim diei horarum, non offendit et caetera: ita etiam, si quis in luce virtutis ambulat, non offendit, incidens in aliquod periculum, quia lucem virtutis videt, et viae ducem habet. Si quis autem ambulauerit in tenebris malitiae, offendit, quia lux non est in eo. Vos itaque in luce ambulantes non offenditis. Atqui etiam ipsi offenderunt, seu periculum passi sunt, sed non tunc. Dum enim comprehenderetur dixit, Si me quaeritis, sinite hos abire: nam de illo tempore nunc sermo est.

Intel-

ἀκάθεκτον μανίαν, καὶ διανοῆναι σπευδαίως εἰς τὸ ἀποκτεῖναι αὐτόν.

Vers. 5. Ἠγάπα — λάζαρον. Οὐ μόνον διὰ τὴν πίστιν αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰς ἄλλας τέτων ἀρετάς.

Vers. 6. Ὡς — ἡμέρας. Τὴν μὲν προρρηθεῖσαν ἀπόκρισιν ἔπεμψε παρηγορῶν αὐτάς· αὐτὸς δὲ ἔμεινεν ἔτι, περιμένων, ἵνα ἀποπνεύσῃ καὶ ταφῇ, ὥστε μηδένα δύνασθαι λέγειν, ὅτι οὐκ ἀποθανόντα αὐτὸν ἀνέστησεν, ἀλλὰ καρωθέντα, ἢ ἐκλυθέντα, ἢ κάτοχον γενόμενον.

Vers. 7. Ἔπειτα — πάλιν. Προλέγει τοῦτο, ἵνα τε ἐλέγξῃ τὴν ἐξ ἀπιστίας δειλίαν αὐτῶν, καὶ ἵνα προμαθόντες, μὴ ταραχθῶσιν ἀθρόον τότε, τῷ ἀπροσδοκήτῳ τῶ προστάγματος. ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ γὰρ ἦν ἡ Βηθανία.

Vers. 8. Λέγουσιν — ἐκεῖ; Νῦν, ἀντὶ τῶ, πρὸ μικροῦ. ἐδειλίων μὲν γὰρ, καὶ ὑπὲρ αὐτῶ· τὸ δὲ πλέον, ὑπὲρ ἑαυτῶν.

Vers. 9. Ἀπεκρίθη — v. 10. αὐτῷ. Διὰ παραδείγματος παραθαρρύνει αὐτούς, ὅτι ὥσπερ ἐάν τις περιπατῇ ἐν τῇ ἡμέρᾳ, ἤγουν, ἐν ἑκάστῃ τῶν δώδεκα ὡρῶν τῆς ἡμέρας, οὐ προσκόπτει καὶ τὰ ἑξῆς· οὕτω καὶ ἐάν τις περιπατῇ ἐν τῷ φωτὶ τῆς ἀρετῆς, οὐ προσκόπτει εἰς κίνδυνον, ὅτι τὸ φῶς τῆς ἀρετῆς βλέπει, καὶ ὁδηγεῖται. ἐὰν δέ τις περιπατῇ ἐν τῷ σκότει τῆς κακίας, προσκόπτει, ὅτι τὸ φῶς οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ. λοιπὸν οὖν ὑμεῖς, ἐν τῷ φωτὶ περιπατοῦντες, οὐ προσκόψετε. καὶ μὴν καὶ αὐτοὶ προσέκοψαν, εἴτουν, ἐκινδύνευσαν· ἀλλ' οὐ τότε. συλλαμβανόμενος γάρ ἔφην· εἰ [p]) ἐμὲ ζητεῖτε, ἄφετε τούτους ὑπάγειν. περὶ ἐκείνου γὰρ τῶ καιρῶ νῦν ὁ λόγος. p) Io. 18, 8.

Νοεῖται

Intelligitur autem et alio modo. Si quis ambulauerit in die, non offendit et caetera: hoc est, Si quis ambulauerit in me aut mecum, qui sum lux et dies: nam quamdiu, inquit, in mundo sum, lux sum mundi: non offendit ad vllum periculum, potentia siquidem ac virtus mea deducit illum.

Vers. 11. *Haec* — v. 13. *diceret.* Ipse dicebat, Amicus noster, ostendens necessariam esse ad eum profectionem. Illi vero dicebant, Saluus erit siue sanabitur, volentes eius consilio obstare: nondum enim metum abiecerant.

Quod autem dicit, Vt a somno excitem eum, facilitatem resurrectionis ostendit. Hinc itaque illos intelligere oportuit, quod de morte et resurrectione eius diceret. Quomodo enim profecturus erat stadia quindecim, vt eum a somno excitaret? sed opinabantur, aenigma aliquod esse, qualia multa dicebat.

Vers. 14. *Tunc — manifeste.* †† Aperte.

Vers. 14. *Lazarus* — v. 15. *ibi.* Gaudeo, quod non fuerim ibi: gaudeo autem propter vos, vt plenius credatis, quum videritis eum resurgentem. Nam si ibi fuissem, vel non fuisset mortuus, vel non tantum apparuisset miraculum, vel suspicioni fuisset subiectum, vt praediximus.

Vers. 15. *Sed — eum.* Ne maliuoli erga amicos videamur. Haec autem, Non eram ibi: et, Eamus, ac similia tanquam homo dicit.

Vers. 16. *Dixit — eo.* Apparet quidem magnae fermo audaciae, verum potius est timiditatis ac infidelitatis: diffidebat namque, quod non

9) Inclusa absunt. A.

Νοεῖται δὲ καὶ ἕτερως, ὅτι ἐάν τις περιπατῇ ἐν τῇ ἡμέρᾳ, οὐ προσκόπτει, καὶ τὰ ἑξῆς. καὶ ἐάν τις περιπατῇ ἐν ἐμοὶ, εἴτουν, μετ' ἐμοῦ, οὐ προσκόπτει, ὅτι ἡ δύναμίς μου ὁδηγεῖ αὐτόν.

Vers. 11. Ταῦτα — v. 13. λέγει. Ἐκεῖνος μὲν εἶπεν, ὅτι ὁ φίλος ἡμῶν, ἐμφαίνων ἀναγκαίαν τὴν εἰς αὐτὸν ἄφιξιν· αὐτοὶ δὲ ἔπον, ὅτι σωθήσεται, ἤγουν, ὑγιανεῖ, βελόμενοι ἐγκόψαι τὴν ὁρμὴν αὐτοῦ. ἔπω γὰρ ἀπεβάλοντο τὸν φόβον.

Τὸ δὲ, ἵνα ἐξυπνίσω αὐτὸν, τὸ ῥᾴδιον τῆς ἀναστάσεως ὑποφαίνει. ἔδει δὲ αὐτοὺς ἐντεῦθεν γοῦν συνιέναι, ὅτι περὶ τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ φησί. [πῶς[1]) γὰρ ἂν ἐμελλε πορεύεσθαι τάδια πεντεκαίδεκα, ὥστε ἐξυπνίσαι αὐτόν; ἀλλ' ἐνόμισαν αἰνιγμά τι εἶναι, οἷα πολλὰ ἔλεγε.]

Vers. 14. Τότε — παῤῥησίᾳ. Φανερῶς.[1])

Vers. 14. Λάζαρος — v. 15. ἐκεῖ. Καὶ χαίρω, ὅτι οὐκ ἦμην ἐκεῖ. χαίρω δὲ, δι' ὑμᾶς, ἵνα πιστεύσητε πλέον, ὅταν ἴδητε αὐτὸν ἀνιστάμενον. εἰ γὰρ ἦν ἐκεῖ, ἢ οὐκ ἂν ἀπέθανεν, ἢ οὐκ ἂν τηλικοῦτον ἐφάνη τὸ θαῦμα, ἢ καὶ ὑπωπτεύθη ἄν, ὡς προειρήκαμεν.

Vers. 15. Ἀλλ' — αὐτόν. Ἵνα μὴ δόξωμεν ἀφιλόστοργοι. τὸ δὲ οὐκ ἦμην, καὶ τὸ ἄγωμεν, καὶ τὰ τοιαῦτα, ὡς ἄνθρωπος λέγει.

Vers. 16. Εἶπεν — αὐτοῦ. Δοκεῖ μὲν εὐτολμίας ὁ λόγος, ἔστι δὲ μᾶλλον δειλίας καὶ ἀπιστίας. ἠπίστει γὰρ, ὅτι οὐ προσκόψουσιν, ὡς προ-

[1]) Hoc praetermisso vocabulo, textum coniunxit Hentenius.

non offenderent, vt praedixerat, et propterea opinabatur omnes simul cum praeceptore occidendos esse. Non tamen increpauit eum Christus, tolerans adhuc eius imbecillitatem. Didymus vero quasi geminus dicebatur, quod simul cum fratre natus esset.

Vers. 17. *Quum igitur venisset — sepultum.* Ipse quidem mortuus fuerat, postquam sorores ad Christum miserant eodem sane die: hic vero mansit in loco, vbi erat duobus diebus, illo videlicet ac sequenti: tertio autem dixit discipulis, Lazarus amicus noster dormit et caetera: in quarto abiit, quum expectasset, donec oleret, vt magis manifestaretur suae magnitudo potentiae. Sorores autem non amplius ad eum miserunt, de fratris vita iam desperantes.

Vers. 18. *Erat* — v. 19. *suo.* Graece quidem dicitur, πρὸς τὰς περὶ μάρθαν καὶ μαρίαν: est autem Graecanici sermonis idioma, idem significans, quod ad Martham et Mariam. Verum, quo pacto consolabantur illas, quum indubie amarent Iesum? Aut propter nobilitatem illarum: aut propter alias virtutes: aut propter calamitatis magnitudinem.

Praeterea non erant hi ex eis, qui omnino mali erant, quod ex eo manifestum est, quia multi crediderunt in eum.

Vers. 20. *Martha ergo — sedebat.* Ipsa sola, vt hoc audiuit. Non communicauit autem sorori, ne illa quoque exeunte, tumultum concitarent, qui ad consolandum venerant.

Vers. 21. *Dixit* — v. 22. *Deus.* Si fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus: petiuisses nam-

προεῖπε, καὶ διὰ τοῦτο προσεδόκα συναναιρεθῆναι πάντας τῷ διδασκάλῳ· οὐκ ἐπετίμησε δὲ αὐτῷ ὁ χριστὸς, διαβαζάζων ἔτι τὴν ἀσθένειαν αὐτοῦ. δίδυμος δὲ ἐλέγετο, διὰ τὸ συγάμαι ἀδελφῷ γεννηθῆναι.

Vers. 17. Ἐλθὼν οὖν — ἐν τῷ μνημείῳ. Αὐτὸς μὲν ἀπέθανε, μεθὸ ἀπέστειλαν αἱ ἀδελφαὶ πρὸς τὸν χριστὸν, κατ' αὐτὴν ἄρα τὴν ἡμέραν· οὗτος[2]) δὲ ἔμεινεν, ἐν ᾧ ἦν τόπῳ, δύο ἡμέρας, αὐτήν τε, καὶ ἑτέραν. κατὰ δὲ τὴν τρίτην εἶπε τοῖς μαθηταῖς, ὅτι λάζαρος ὁ φίλος ἡμῶν κεκοίμηται, καὶ τὰ ἑξῆς. ἐν δὲ τῇ τετάρτῃ ἀπῆλθεν, περιμείνας, ἵνα ὀζέσῃ, ὥστε πλέον φανῆναι τὸ μεγαλεῖον τῆς αὐτοῦ δυνάμεως. αὐταὶ δὲ οὐκέτι ἀπέστειλαν πρὸς αὐτὸν, ἀπογνοῦσαι λοιπὸν τὴν ζωὴν τὸ ἀδελφοῦ.

Vers. 18. Ἦν — v. 19. αὐτῶν. Πρὸς τὰς περὶ μάρθαν καὶ μαρίαν, τουτέστι, πρὸς μάρθαν καὶ μαρίαν. καὶ τοῦτο γὰρ ἰδίωμα λόγου. ἀλλὰ πῶς αὐτὰς παρεμυθοῦντο, φίλας ὄσας τοῦ ἰησοῦ; πάντως, ἢ διὰ τὴν εὐγένειαν αὐτῶν, ἢ διὰ τὰς ἄλλας ἀρετὰς, ἢ διὰ τὸ μέγεθος τῆς συμφορᾶς.

Ἄλλως τε, οὐδ' ἦσαν οὗτοι τῶν πάντῃ πονηρῶν. καὶ τοῦτο δῆλον ἀπὸ τοῦ πιστεῦσαι πολλοὺς αὐτῶν.

Vers. 20. Ἡ οὖν μάρθα — ἐκαθέζετο. Αὐτὴ μόνη τοῦτο ἀκούσασα, οὐκ ἐκοινώσατο καὶ πρὸς τὴν ἀδελφὴν, ἵνα μὴ, κἀκείνης ἐξελθούσης, θορυβυθῶσιν οἱ παραμυθούμενοι.

Vers. 21. Εἶπεν — v. 22. θεός. Εἰ ἦς ὧδε, ὁ ἀδελφός μου οὐκ ἂν ἐτεθνήκει. ἠτήσω γὰρ

[2]) αὐτὸς, pro οὗτος. A.

namque a Deo, ne ipse moreretur, et indubie auditus fuisses, vtpote Dei amicus. Nondum enim cognoscebat, quod, licet vt homo aberat, tamen vt Deus praesens erat.

Vers. 23. *Ait* — v. 24. *die.* Quod ergo dixerat, scio quod quaecunque poposcris a Deo dabit tibi Deus: non dixit, quod eum resuscitaturus esset, sed ne a Deo abiiceretur. Siquidem nondum conuenientem de Christo habebat opinionem, sicut nec discipuli, qui tamen, tot ac tanta et audierant et viderant.

Vers. 25. *Dixit — vita.* Virtus resurrectionis et fons vitae, qui exsuscito vitamque tribuo, tanquam Deus. Primum itaque modeste loquutus est dicens, Resurget frater tuus: at illa non intelligente, detegit iam occultam suam potestatem, et attollit mentem eius.

Vers. 25. *Qui* — v. 26. *aeternum.* Etiamsi nunc moriatur praesenti morte, viuet vita, qua in futurum viuitur, hoc est, beata. Et qui adhuc viuit praesenti vita, nequaquam morietur futura morte, hoc est, misera. Haec dicens ostendit illam esse veram vitam, veramque mortem, vtpote immariabiles, et omni inter se successione carentes, et de illis maxime curandum esse.

Vers. 26. *Credis hoc?* Me esse resurrectionem ac vitam et caetera.

Vers. 27. *Ait — venturus erat.* Quod magna de seipso dixerit, cognouit: quomodo autem ea dixerit, ignorauit: et propterea vnum interrogata, aliud respondet. Sed vnde id sciebat, quod

3) ὑπὲρ, abest. A.
4) ἀναστήσω videtur legisse Hentenius.
5) περὶ, abest. A.

ἂν τὸν θεὸν,[3]) ὑπὲρ τοῦ μὴ ἀποθανεῖν αὐτὰν, καὶ εἰσηκούσθης ἄν, ὡς θεοφιλής. οὕτω γὰρ ἐγίνωσκεν, ὅτι εἰ καὶ ὡς ἄνθρωπος ἀπῆν, ἀλλ' ὡς θεὸς παρῆν.

Vers. 23. Λέγει — v. 24. ἡμέρα. Ὥστε καὶ τὸ οἶδα, ὅτι ὅσα ἂν αἰτήσῃ τὸν θεὸν, δώσει σοι ὁ θεὸς, οὐ περὶ τοῦ ἀναστῆναι[4]) αὐτὸν εἶπεν, ἀλλὰ περὶ τοῦ μὴ ἀποβριφῆναι αὐτὸν τοῦ θεοῦ. ἔπω γὰρ εἶχε περὶ τοῦ χριστοῦ τὴν προσήκουσαν ὑπόληψιν. καὶ γὰρ οὐδ' οἱ μαθηταὶ, καίτοι τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα καὶ[5]) ἀκούσαντες, καὶ ἰδόντες.

Vers. 25. Εἶπεν — ζωή. Ἡ δύναμις τῆς ἀναστάσεως. καὶ ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς, ὁ ἀνιστῶν καὶ ὁ ζωῶν, ὡς θεός. πρῶτον μὲν οὖν μετρίως εἶπεν, ἀναστήσεταί σου ὁ ἀδελφός· ἐκείνης δὲ μὴ συνιέσης, ἀποκαλύπτει λοιπὸν τὴν κεκρυμμένην ἐξουσίαν αὐτοῦ, καὶ ἀνάγει τὸν νοῦν αὐτῆς.

Vers. 25. Ὁ — v. 26. αἰῶνα. Κἂν ἀποθάνῃ ἤδη τὸν ἐνταῦθα θάνατον, ζήσεται τὴν[6]) ἐκεῖ ζωὴν, τὴν μακαρίαν. καὶ ὁ ζῶν ἔτι τὴν ἐνταῦθα ζωὴν, ὃ μὴ ἀποθάνῃ τὸν ἐκεῖ θάνατον, τὸν ἄθλιον. ταῦτα εἰπὼν, ἔδειξεν, ὅτι[7]) ἐκεῖνά εἰσιν ἀληθὴς ζωὴ καὶ ἀληθὴς θάνατος, ὡς ἀναλλοίωτα καὶ ἀδιαδόχα, καὶ κείνων μᾶλλον φροντιστέον.

Vers. 26. Πιστεύεις τοῦτο; Τὸ ἐμὲ εἶναι τὴν ἀνάστασιν, καὶ τὴν ζωὴν, καὶ τὰ ἑξῆς.

Vers. 27. Λέγει — ἐρχόμενος. Ὅτι μὲν μεγάλα περὶ ἑαυτῆ[8]) εἶπεν, ἔγνω· πῶς δὲ ταῦτα εἶπεν, ἠγνόησε. διὰ τοῦτο ἕτερον ἐρωτηθεῖσα, ἕτερον ἀποκρίνεται. ἀλλὰ πόθεν ἐγίνωσκεν.

6) τὴν, abeſt. A.
7) ὅτι κἀκεῖνα. A.
8) ἑαυτῆ. A.

quod respondit? ab his, qui in eum credebant. Nam et quod superius dixerat, Scio quod resurget in resurrectione in nouissimo die, ab ipso Christo dedicerat, et a discipulis ipsius. Nam frequenter cum illis apud eas hospitabatur.

Vers. 28. *Et — vocat te.* Expectans magnum aliquod bonum a sermonibus eius, currit et vocat clanculum sororem, ne qui praesentes erant Iudaei cognoscerent, ac insidiatoribus fortasis eum proderent. Dixit autem, vocat te, vt illa citius occurreret.

Vers. 29. *Illa — eum.* Prae vehementi, quo eum persequebatur honore.

Vers. 30. *Nondum — Martha.* Erat adhuc ibi, docens eos, qui secum erant, et docendi praetextu expectabat illas, ne accedere videretur, tanquam gloriam a miraculo captans. Aut hoc dixit euangelista, ostendens, quod et quae vocauit, et quae vocata est, adeo velociter cucurrerunt, vt eum illuc praeuenerint.

Vers. 31. *Iudaei ergo — ibi.* Sequuti sunt eam, veriti, ne quid fortassis contra seipsam perpetraret. Facti sunt autem testes miraculi, etiam non asciti.

Vers. 32. *Igitur Maria — frater.* Quanquam sorore feruentior erat erga Christi honorem: siquidem ipsa procidit ad pedes eius: eadem tamen dicit, eandem de illo habens opinionem.

Vers. 33.

σκεν, ὃ ἀπεκρίθη; ἀπὸ τῶν πιστευόντων εἰς αὐτόν. καὶ γὰρ καὶ ὅπερ ἀνωτέρω εἶπε, τὸ οἶδα,[q]) ὅτι ἀναστήσεται ἐν τῇ ἀναστάσει, ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ· ὑπ'[9]) αὐτοῦ τε τοῦ χριστοῦ διδάσκοντος ἔμαθε, καὶ ἀπὸ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ. πολλάκις γὰρ παρ' αὐταῖς μετ' αὐτῶν ἐξενοδοχεῖτο.

q) Io. 11, 24.

Verſ. 28. Καὶ — φωνεῖ σε. Προσδοκήσασά τι ἀγαθὸν ἀπὸ τῶν λόγων αὐτοῦ, τρέχει, καὶ καλεῖ τὴν ἀδελφὴν λάθρα, ἵνα μὴ οἱ παρόντες ἰουδαῖοι τοῦτο γνῶσι, καὶ ἴσως καταμηνύσωσιν αὐτὸν τοῖς ἐπιβουλεύουσιν. εἶπε δὲ, ὅτι φωνεῖ σε, ἵνα θᾶττον ἀπαντήσῃ.

Verſ. 29. Ἐκείνη — αὐτόν. Ὑπὸ πολλῆς μάλα τῆς πρὸς αὐτὸν τιμῆς.

Verſ. 30. Οὔπω — μάρθα. Ἦν ἔτι ἐκεῖ, διδάσκων τοὺς σὺν αὐτῷ, καὶ προφάσει τοῦ διδάσκειν, περιμένων αὐτὰς, ἵνα μὴ δόξῃ ἐπιπηδᾶν, ὡς φιλόδοξος, τῷ θαύματι. ἢ τοῦτο εἶπεν ὁ εὐαγγελιστὴς, ἐμφαίνων, ὅτι καὶ ἡ καλέσασα, καὶ ἡ κληθεῖσα τοσοῦτον ὀξέως ἔδραμον, ὡς προφθάσαι αὐτὸν ἐκεῖ.

Verſ. 31. Οἱ οὖν ἰουδαῖοι — ἐκεῖ. Ἠκολούθησαν μὲν, καθέζοντες, εἴ που τί μέλλοι καθ' ἑαυτῆς διαπράξασθαι. γεγόνασι δὲ μάρτυρες τοῦ θαύματος ἀπαράγραπτοι.

Verſ. 32. Ἡ οὖν μαρία — ἀδελφός. Εἰ καὶ θερμοτέρα ἦν τῆς ἀδελφῆς πρὸς τὴν εἰς αὐτὸν τιμήν· καὶ γὰρ[1]) αὐτὴ ἔπεσεν εἰς τοὺς πόδας αὐτοῦ· ἀλλά γε τὰ αὐτὰ λέγει, τὴν αὐτὴν καὶ αὐτὴ περὶ αὐτοῦ ὑπόληψιν ἔχουσα.

9) ἀπ'. A.
1) Forte ἅυτη.

Vers. 33. *Iesus — spiritu et turbauit seipsum.* Non ea dixit ad illam, quae sorori dixerat: tum propter eos, qui simul aduenerant, tum etiam, quod sciret futurum esse, vt per otium eadem ab illa disceret. Iam autem commota in ipso humana natura ad compassionem (Solent namque qui humani sunt, alios videndo lachrymantes, excitari ad misericordiam).

Infremuit spiritu, hoc est, affectum cohibuit, ipsum reprimens: torue ac austere prae turbatione intuitus est: ne cum lachrymis interrogaret.

Nam spiritus dicitur hic turbationis affectus. Quum autem infremuisset, turbauit seipsum siue concussit: contingit enim, vt concutiantur superiores corporis partes eorum, qui ita infremunt.

Quidam vero Spiritum intelligentes diuinitatem eius, interpretantur, quod acriter humanae naturae comminatus est per diuinitatem: et concussit eam comminatione perterritam.

Vers. 34. *Et* — v. 35. *Iesus.* Tanquam homo et interrogat et lachrymatur, aliaque facit, quaecunque esse hominem ipsum confirmant: tanquam Deus vero quatriduanum ac olidum iam mortuum suscitat, caeteraque operatur, quaecunque testantur eum esse Deum. Vult enim vtramque sui naturam agnosci, et ideo nunc quidem humano more, nunc vero diuino, varia demonstrat.

Vers. 36. *Dicebant — eum.* Videntes eum lachrymantem.

Vers. 37. *Quidam — moreretur.* Impotentiam ei exprobrant, et ironice dicunt, Qui caeci oculos aperuit: eo quod istud non fecerit, nec illud

Vers. 33. Ἰησοῦς — πνεύματι.[2]) Οὐκ εἶπε πρὸς αὐτὴν, ἀ καὶ πρὸς τὴν ἀδελφὴν, διὰ τοὺς συνελθόντας· ἅμα δὲ καὶ ἐγίνωσκεν, ὅτι μαθήσεται ταῦτα παρ' ἐκείνης κατὰ σχολήν. κινηθείσης δὲ ἤδη τῆς ἐν αὐτῷ ἀνθρωπίνης φύσεως εἰς συμπάθειαν· τὸ γὰρ ὁρᾶν ἑτέρους δακρύοντας ἐρεθίζειν οἶδε πρὸς οἶκτον τοὺς φιλανθρώπους.

Ἐνεβριμήσατο τῷ πνεύματι, τουτέστιν, ἐπετίμησε τῷ πάθει, ἀναχαιτίζων αὐτὸ, δριμύ τι καὶ αὐτηρὸν ἐνέβλεψε τῇ συγχύσει, ἵνα μὴ μετὰ δακρύων ποιήσηται τὴν ἐρώτησιν.

Πνεῦμα γὰρ ἐνταῦθα νοεῖται, τὸ πάθος τῆς συγχύσεως. ἐμβριμησάμενος δὲ ἐτάραξεν ἑαυτὸν, ἤγουν, διέσεισε. συμβαίνει γὰρ τινάσσεσθαι τὰ ἀνωτέρω μέρη τῶν ὅτως ἐμβριμωμένων.

Τινὲς δὲ πνεῦμα, τὴν θεότητα αὐτὸ νοοῦντες, ἑρμηνεύουσιν, ὅτι ἐνεβριμήσατο τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει ἐν τῇ θεότητι, καὶ ἐκλόνησεν αὐτὴν φοβηθεῖσαν τὴν ἐμβρίμησιν.

Vers. 34. Καὶ — v. 35. ἰησοῦς. Ὡς ἄνθρωπος μὲν καὶ ἐρωτᾷ, καὶ δακρύει, καὶ τἆλλα ποιεῖ, ὅσα βεβαιοῦσιν, ὅτι ἄνθρωπός ἐστιν· ὡς δὲ θεὸς, ἀνίστῃ τὸν τεταρταῖον καὶ ὀδωδότα νεκρὸν, καὶ τὰ λοιπὰ ἐνεργεῖ, ὅσα μαρτυροῦσιν, ὅτι θεός ἐστιν. βέλεται γὰρ ἀμφοτέρας αὐτὸ τὰς φύσεις διαγινώσκεσθαι, καὶ διὰ τοῦτο τὰ μὲν ἀνθρωποπρεπῶς, τὰ δὲ θεοπρεπῶς ἐπιδείκνυται.

Vers. 36. Ἔλεγον — αὐτόν. Ἰδόντες αὐτὸν δακρύσαντα.

Vers. 37. Τινὲς — ἀποθάνῃ. Ἀδυναμίαν ὀνειδίζουσιν αὐτῷ, καὶ εἰρωνευόμενοι λέγουσιν, ὁ ἀνοίξας τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ τυφλοῦ ἀπὸ τοῦ μὴ

[2]) καὶ ἐτάραξεν ἑαυτὸν, quod mei omittunt, interpres expressit. Vocabulum ἐκλόνησεν, in fine scholii, videtur etiam tueri haec.

illud feciſſe arbitrantes. Ignorant ſiquidem id, quod facturus eſt, illo maius eſſe: nam maius eſt mortem, quae iam aduenerit ac dominata ſit, repellere, quam accedentem prohíbere.

Verſ. 38. *Ieſus — monumentum.* Lachrymatus quidem eſt, ſinens naturam, quae ſua ſunt, oſtendere: modicam lachrymandi ſuper mortuos menſuram tradens nobis. Deinde rurſum infremit, ac affectum cohibet, vetans, ne vltra modum progrediatur.

Verſ. 38. *Erat — v. 39. lapidem.* Quare non ſuſcitauit eum impoſito lapide? Vt qui lapidem ſuſtuliſſent, et primi grauem ſenſiſſent odorem, potiſſimum miraculo teſtimonium exhiberent. Siquidem etiam propter hoc non reſuſcitauit eum abſens, ſed cum multis venit ad monumentum, et reuinctum faſciis ſepulchralibus ac ſudario excitauit, iuſſitque, vt ſoluerent eum, ad infallibilem miraculi demonſtrationem, vt ab his omnibus veritas teſtimonium acciperet: et ne rurſum, quemadmodum de caeco, vlla remanere poſſet ambiguitas.

Verſ. 39. *Dicit — eſt.* Iam olet, et ideo impoſſibile eſt, eum reſuſcitare iam curruptum. Nam praedictum eſt, quod nondum de eo conuenientem habebat opinionem: nec ea, quae ſibi ille dixerat, intellexit.

Verſ. 40. *Ait — Dei?* Veriſimile eſt enim, hoc etiam eum dixiſſe illi: Aut hoc ſibi volebant, quae illi dixerat.

Verſ. 41. *Suſtulerunt — mortuus.* Suſtulerunt eum a loco in quo iacebat.

Verſ. 41.

3) *οἱ*, abeſt. A.

ποιῆσαι τοῦτο, καὶ κεῖνο ψευδὲς οἰόμενοι. ἀγνοοῦσι δὲ, ὅτι, ὃ μέλλει ποιῆσαι, μεῖζόν ἐστι. τὸ γὰρ κωλύσαι ἐπιόντα τὸν θάνατον, μεῖζον τὸ παραγενόμενον ἤδη καὶ κυριεύσαντα ἀπελάσαι αὐτόν.

Vers. 38. Ἰησοῦς — μνημεῖον. Ἐδάκρυσε μὲν, ἀφεὶς τὴν φύσιν ἐνδείξασθαι τὰ ἑαυτῆς· ὀλίγον δὲ, μέτρα τῶν ἐπὶ νεκροῖς θακρύων παραδίδους ἡμῖν. εἶτα πάλιν ἐμβριμᾶται τῷ πάθει, κωλύων ἐκπεσεῖν εἰς ἀμετρίαν.

Vers. 38. Ἦν — v. 39. λίθον. Διατί οὐκ ἀνέῳσεν αὐτὸν ἐπικειμένου τῇ λίθῳ; ἵνα[3]) οἱ τὸν λίθον ἄραντες, καὶ πρῶτοι τῆς ὀσμῆς ὀσφρανθέντες, αὐτοὶ μαρτυρήσωσι μάλιστα τῷ θαύματι. διὰ τοῦτο γὰρ καὶ οὐκ ἀπὼν ἀνέῳσεν αὐτὸν, καὶ μετὰ πολλῶν ἦλθεν εἰς τὸ μνημεῖον, καὶ δεδεμένον κειρίαις[4]) καὶ σεδαρίῳ ἤγειρεν αὐτὸν, καὶ προστέταξε λύσαι αὐτὸν, πρὸς ἀναντίῤῥητον ἀπόδειξιν τῆ θαύματος, ἵνα διὰ πάντων τούτων ἡ ἀλήθεια μαρτυρηθῇ, καὶ μὴ πάλιν, ὡς ἐπὶ τῷ τυφλῷ, γένηταί τις ἀμφιβολία.

Vers. 39. Λέγει — ἐστιν. Ἤδη ὄζει, καὶ λοιπὸν, ἀδύνατον ἀναζῆναι αὐτὸν διεφθαρότα. προείρηται γὰρ, ὅτι ἔπω περὶ αὐτῆ τὴν προσήκουσαν ὑπόληψιν εἶχεν, οὐδὲ ἃ εἶπεν αὐτῇ, νενόηκε.

Vers. 40. Λέγει — θεοῦ; Εἰκὸς γὰρ, καὶ τοῦτο εἰπεῖν αὐτῇ, ἢ τοῦτο νοῆσαι ἐδίδουν,[5]) ἃ εἶπεν αὐτῇ.

Vers. 41. Ἦραν — κείμενος. Ἦραν αὐτὸν ἀπὸ τῆ τόπε, ὅπε ἦν κείμενος.

Vers. 41.

4) κηρίαις. B.
5) ἐδίδου. B. Forte ἐδίδω.

Vers. 41. *Iesus autem — me.* Vide dictiones Sursum, et Gratias ago: vt a Deo missus esse credatur. Ipse siquidem in progressu docet, hanc esse causam. Dicebant enim Iudaei, Non est hic a Deo. Sed quomodo dixit, Quia audisti me, quum precatus non sit? Non est precatus, ostendens, quod precatione opus illi non esset. Dixit autem, Quia audisti me, insinuans voluntatis identitatem: Gratias tibi ago, quia voluisti, quod ego volo.

Vers. 42. *Ego — audis.* Semper vis, quae volo: nam eadem vtrique voluntas est ac mens eadem. Deinde addit et causam huiusmodi gratiarum actionis humiliumque verborum.

Vers. 42. *Sed — dixi.* Dixi, gratias tibi ago, quia audisti me, propter imbecillitatem circumstantium.

Vers. 42. *Vt — miseris.* Nam hoc maxime necessarium erat. Qui enim credit, quod Deus eum miserit, eius etiam credet sermonibus: quum aliis, tum his, quibus se Dei esse filium ostendit: qui autem non credit, quod Deus eum miserit, is neque eius sermones suscipiet.

Vers. 43. *Et — foras.* Voce magna clamauit, ostendens, quod animam vocet non praesentem, sed procul absentem: vtque omnes, qui praesentes erant, audirent hanc autoritatiuae potestatis iussionem: et quum in opus deductam viderent, sublimiter de eo, tanquam de Deo, sentirent.

Non dixit autem, Resurge, sed veni foras: cum eo, qui mortuus fuerat, tanquam cum viuente colloquens. Siquidem apud Deum etiam mortui

a) Hentenius legit, ὄρα et εὐχαριστῶ.

Verſ. 41. Ὁ δὲ ἰησοῦς — μȣ. Ὁρᾷ[6]) ἄνω, καὶ εὐχαριςεῖ, ἵνα πιςευθῇ, ὅτι παρὰ τȣ̃ θεȣ̃ ἀπεςάλη. αὐτὸς γὰρ προϊὼν διδάσκει, ταύτην εἶναι τὴν αἰτίαν. ἔλεγον γὰρ οἱ ἰουδαῖοι, ὅτι οὐκ ἔςιν ἀπὸ θεȣ̃. ἀλλὰ πῶς εἶπεν, ὅτι ἤκουσάς μου; οὐ γὰρ ἤυξατο. οὐκ ἤυξατο μὲν, ἐμφαίνων, ὅτι οὐ δεῖται εὔξασθαι· εἶπε δὲ, ὅτι ἤκουσάς μου, ὑποδηλῶν τὸ ταὐτὸν τȣ̃ θελήματος. εὐχαριςῶ σοι, ὅτι ἠθέλησας, ὃ θέλω.

Verſ. 42. Ἐγὼ — ἀκȣ́εις. Πάντοτε θέλεις, ἃ θέλω. τὸ αὐτὸ γὰρ ἀμφοτέροις θέλημα, ἡ αὐτὴ γνώμη. εἶτα προστίθησι καὶ τὴν αἰτίαν τῆς τοιαύτης εὐχαριςίας, καὶ τῶν ταπεινῶν ῥημάτων.

Verſ. 42. Ἀλλὰ — εἶπον. Τὸ εὐχαριςῶ σοι, ὅτι ἤκουσάς μȣ, διὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν περιεςώτων.

Verſ. 42. Ἵνα — ἀπέςειλας. Τοῦτο γὰρ ἦν ἀναγκαιότατον. ὁ γὰρ πιςεύσας, ὅτι ὁ θεὸς αὐτὸν ἀπέςειλε, πιςεύσει πάντως καὶ τοῖς λόγοις αὐτȣ̃, τοῖς τε ἄλλοις, καὶ τοῖς περὶ τοῦ εἶναι αὐτὸν υἱὸν τȣ̃ θεοῦ. ὁ δὲ μὴ πιςεύσας, ὅτι ὁ θεὸς αὐτὸν ἀπέςειλεν, ȣ̓δὲ τοὺς λόγους αὐτȣ̃ παραδέξεται.

Verſ. 43. Καὶ — ἔξω. Φωνῇ μεγάλῃ ἐκραύγασεν, ἐνδεικνύμενος, ὅτι καλεῖ τὴν ψυχὴν οὐ παρȣ̃σαν, ἀλλ' ἀπȣ̃σαν πόῤῥω, καὶ ἵνα πάντες οἱ[7]) παρόντες ἀκȣ́σωσι τὸ ἐξȣσιαςικὸν τοῦτο κέλευσμα, καὶ ὅταν ἴδωσιν εἰς ἔργον ἐκβὰν, ὑψηλόν τι καὶ θεοπρεπὲς περὶ αὐτȣ̃ ἐννοήσωσιν.

Οὐκ εἶπε δὲ ἀνάςηθι, ἀλλὰ δεῦρο ἔξω· ὡς ζῶντι τῷ τεθνηκότι διαλεγόμενος. παρὰ γὰρ τῷ θεῷ καὶ οἱ νεκροὶ ζῶσι. τȣ̃το οὖν ἐςιν, ὃ ἔλεγεν· ὅτι

7) οἱ παρόντες, deſunt. A.

tui viuunt. Hoc ergo est, quod dicebat, Venit tempus et nunc est, quando mortui audient vocem filii Dei, et qui audierint, viuent. Vide enim, quid sequatur.

Vers. 44. *Et — fasciis sepulchralibus.* Vinculis quibus mortui obuinciri solent. O maximum ac duplum miraculum! Non solum, qui iam olebat, resurrexit, sed etiam, qui obuinctus erat, exiuit a monumento. Itaque gratiarum actio, dispensationis erat, iussio ac opus, autoritatis: illa propter praesentium imbecillitatem facta est, haec autem propter eius potentiam et virtutem accidit. Propterea in praecedentibus dicebat, Si non facio opera patris mei, nolite credere mihi: si autem facio, etsi mihi non vultis credere, operibus credite.

Vers. 44. *Et — erat obuincta.* Parua fasciola, qua ad hoc vsque tempus vtuntur Hebraei ad tegmen capitis.

Vers. 44. *Ait — abire.* Vos eum soluite, vt et tactus ferat testimonium, quod non phantasma, sed ipse vere sit. Et sinite abire, ne cum eo ambulans laudis ac plausus causa fiat: vtque per otium perfectius scrutentur eum, qui voluerint.

Vtinam autem et mens mea in affectionum monumento sepulta, earumque fasciis alligata, ac insensibilitatis lapidem superpositum habens, et iam olida graui peccatorum odore, verbi sermone resurgeret.

Vers. 45. *Multi* — v. 46. *Iesus.* Non tanquam admirantes, sed quasi de praestigiatore calumniantes: hi autem sunt, qui dicebant: Non potuit hic, qui caeci oculos aperuit, facere, ne hic moreretur?

Vers. 47.

ὅτι r) ἔρχεται ὥρα, καὶ νῦν ἐστὶν, ὅτε οἱ νεκροὶ ἀκού- r) Io. 5, 25.
σονται τῆς φωνῆς τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ, καὶ οἱ ἀκούσαντες ζήσονται. ὥρα γάρ.

Vers. 44. Καὶ — κειρίαις. Δεσμοῖς νεκροζωλικοῖς. ὦ μεγίστε καὶ διπλοῦ θαύματος! οὐ μόνον σεσηπὼς ὢν ἀνέστη, ἀλλὰ καὶ δεδεμένος ὤν, ἐξῆλθε τοῦ μνημείου. ἡ μὲν οὖν εὐχαριστία, τῆς οἰκονομίας· τὸ δὲ κέλευσμα καὶ τὸ ἔργον, τῆς ἐξουσίας. ἐκείνη, διὰ τὴν ἐκείνων ἀσθένειαν· ταῦτα δὲ, διὰ τὴν τότε δύναμιν. διὸ καὶ ταῦτα προλαβὼν ἔλεγεν· εἰ οὐ s) ποιῶ τὰ ἔργα τοῦ πατρός μου, μὴ s) Io. 10, 37.
πιστεύετέ μοι. εἰ δὲ ποιῶ, κἂν ἐμοὶ μὴ πιστεύητε, τοῖς ἔργοις πιστεύσατε.

Vers. 44. Καὶ — περιεδέδετο. Φακιολίῳ μικρῷ, οἵῳ χρῶνται μέχρι καὶ νῦν ἑβραῖοι καλύμματι κεφαλῆς.

Vers. 44. Λέγει — ὑπάγειν. Ὑμεῖς αὐτὸν λύσατε, ἵνα καὶ ἡ ἁφὴ μαρτυρήσῃ, ὅτι ἐ φάσμα, ἀλλ' ἐκεῖνος ὄντως ἐστὶν, καὶ ἄφετε ὑπάγειν, ἵνα μὴ, μετ' αὐτοῦ περιπατῶν, εὐφημίας αὐτῷ καὶ κρότου γίνηται αἴτιος, καὶ ἵνα κατὰ σχολὴν τελεώτερον αὐτὸν t) περιεργάζωνται οἱ βε- t) περιεργάσωνται. A.
λόμενοι.

Εἴη δὲ καὶ τὸν ἐμὸν νοῦν, ἐντεθαμμένον μνημείῳ τῶν παθῶν, καὶ δεδεμένον κειρίαις αὐτῶν, καὶ λίθον ἀναισθησίας ἐπικείμενον ἔχοντα, καὶ ὄζοντα δυσωδίας τῶν ἁμαρτιῶν, τῷ λόγῳ τοῦ λόγου ἐξαναστῆναι.

Vers. 45. Πολλοὶ — v. 46. ἰησοῦς. Οὐχ ὡς θαυμάζοντες, ἀλλὰ διαβάλλοντες, ὡς γόητα. οὗτοι δὲ εἰσιν οἱ εἰπόντες· οὐκ ἠδύνατο οὗτος, ὁ ἀνοίξας τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ τυφλοῦ, καὶ τὰ ἑξῆς.

Vers. 47.

Vers. 47. *Congregauerunt* — v. 48. *gentem.* Tollent, siue, perdent. Speciosum autem praetextum imponere volentes insidiis, quas aduersus saluatorem struebant, ac populum contra eum mouere molientes, timorem causabantur Romanorum, quia, si omnes crediderint in eum, existimabitur, tyrannidem meditari: venientque Romani, ac perdent vniuersos, tanquam tyrannidis ac defectionis participes.

Atqui ipse defectionem non docuit, quin potius censum Caesari exsolui permisit: quumque populi regem vellent eum constituere, aufugit, et frugaliter oberrabat, ac vitam probissimam omnibus proponebat: quae magis est tyrannidis interitus. At ipsi, quanquam non expectabant, nec timebant, sed prae inuidia perditionem Romanorum in praetextum assumebant: ea tamen passi sunt, quae causabantur: non quia Christo obsequuti sunt, sed quia ei non paruerunt. Nam propter illum traditi sunt, vt etiam testatur Iosephus. Et ipsi quidem praetextum sumserunt occidendi illum, ne a Romanis internecioni traderentur: quia vero occiderunt, internecioni traditi sunt, et quae fecerunt, vt effugerent, ea quia fecerunt, non effugerunt.

Vers. 49. *Vnus — Caiaphas.* †† Appellatus, nimirum.

Vers. 49. *Cum esset Pontifex anni illius.* Quum in legis transgressionem impegissent, is qui potens erat, a Romanis pontificatum in annum emebat: et ipse quidem principatum suo anno obtinebat:

[2]) Inclusa absunt. A.
[1]) Vide supra ad Cap. VIII. vers. 28.

Vers. 47. Συνήγαγον — v. 48. ἔθνος. Ἀρᾶσιν, ἤγουν, ἀπολέσσιν. εὐπρόσωπον δὲ ἀφορμὴν ἐπιθεῖναι τῇ κατὰ τὸ σωτῆρος ἐπιβελῇ θέλοντες, καὶ τὸν λαὸν κινῆσαι κατ' αὐτὸ μηχανώμενοι, προφασίζονται τὸν φόβον τῶν ῥωμαίων, ὅτι ἐὰν πάντες πιστεύσωσιν εἰς αὐτὸν, ὑποπτευθήσεται τυραννίδα μελετᾶν, καὶ ἐλεύσονται οἱ ῥωμαῖοι, καὶ ἀπολέσσι πάντας, ὡς κοινωνοὺς τῆς τυραννίδος καὶ ἀποστασίας.

Καὶ μὴν αὐτὸς μὲν ἀποστασίαν οὐκ ἐδίδαξεν, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἐπέτρεψε κῆνσον ἀποδοῦναι καίσαρι, καὶ βαλομένων τῶν ὄχλων ποιῆσαι αὐτὸν βασιλέα, ἔφυγε, καὶ εὐτελῶς περιήρχετο, καὶ βίον ἄριστον ὑπετίθετο, ἅπερ ἀναίρεσίς ἐστι μᾶλλον τυραννίδος· [αὐτοὶ[2]) δὲ, εἰ καὶ μὴ προσδοκῶντες, ἀλλ' ἐκ φθόνου προεφασίσαντο τὴν ῥωμαίων ἀπώλειαν, ὅμως πεπόνθασιν, ἃ προεφασίσαντο, ἐ διότι ἐπείθοντο τῷ χριστῷ, ἀλλὰ διότι οὐκ ἐπείθοντο. δι' ἐκεῖνον γὰρ προεδόθησαν, ὡς καὶ ἰώσηπος[1]) μαρτυρεῖ. καὶ αὐτοὶ μὲν προεφασίζοντο ἀνελεῖν αὐτὸν, ἵνα μὴ ἐξολοθρευθῶσιν ὑπὸ ῥωμαίων· ἐπεὶ δὲ ἀνεῖλον, ἐξωλοθρεύθησαν· καὶ ἅπερ, ὡς διαφευξόμενοι ἔπραξαν, ταῦτα, ἐπειδὴ ἔπραξαν, ἐ διέφυγον.]

Vers. 49. Εἷς — καϊάφας. Ὀνομαζόμενος, δηλονότι.[2])

Vers. 49. Ἀρχιερεὺς ὢν τῷ ἐνιαυτῷ ἐκείνῳ. Ἐξοκειλάντων γὰρ εἰς παρανομίας, ὁ δυνάμενος ἐνιαυσιαίαν ὠνεῖτο τὴν ἀρχιερωσύνην ἀπὸ τῶν ῥωμαίων, καὶ αὐτὸς μὲν ἦρχεν ἐν τῷ ἐνιαυτῷ αὐτοῦ,

[2]) Omissis his duobus vocabulis, textum coniunxit Hentenius. Eorum loco autem in contextu, post Caiphas, addidit *nomine*.

tinebat: qui vero ante eum tenuerant, assidebant illi, simulque cum eo consultabant, dicti et ipsi pontifices, quod etiam ipsi principatum tenuissent, de quibus etiam in euangelio iuxta Matthaeum significauimus.

Vers. 49. *Dixit — quicquam.* Quod vtile sit, quod expediat, adeo segniter affecti.

Vers. 50. *Nec — v. 51. dixit.* Hoc: Quidnam? Vt vnus homo moriatur pro populo.

Vers. 51. *Sed — natione.* Non quod dignus esset, vaticinatus est, sed quod pontifex esset anni illius: non propter propriam virtutem, sed propter pontificalem dignitatem. Adhuc enim diuina gratia in templo permanebat: quae ore illius vtens, cor non tetigit.

Prophetauit autem, quod futurum esset, vt Iesus moreretur pro natione Iudaeorum. Pro ipsis namque mortuus est, vt eos saluos faceret: dicebat enim, Non sum missus, nisi ad oues perditas domus Israël. Et rursum, Et animam meam pono pro ouibus. Ne autem pro ipsis solis mori putetur, addit euangelista:

Vers. 52. *Nec — vnum.* Sicut enim non pro solis Iudaeis incarnatus est, verum etiam pro caeteris: ita sane et mortuus est non pro solis illis, sed et pro his. Nam, quae docebat et faciebat, etiam pro his erant: vt, quum illi in primis didicissent, veluti qui etiam primi Deum cognouerant: postmodum et alios docerent. Filios itaque Dei, Gentes nominauit, vt qui filii erant futuri.

Et has siquidem Christus oues suas, ab eo, quod futurum erat, appellauit. Dispersas autem ob

3) συμβουλευταὶ ἦσαν.
4) Inclusa absunt. A.
5) Inclusa absunt. A.

τοῦ, εἰ πρὸ αὐτοῦ δὲ συνήδρευον καὶ[3]) συνεβούλευον αὐτῷ, καλέμενοι καὶ αὐτοὶ ἀρχιερεῖς, ὡς καὶ αὐτοὶ ἀρχιερατεύσαντες. [περὶ[4]) ὧν καὶ ἐν τῷ κατὰ ματθαῖον εὐαγγελίῳ δεδηλώκαμεν.]

Vers. 49. Εἶπεν — ἐδέν. Οὐδὲν συμφέρον, ἐδὲν χρήσιμον, ἕτω ῥᾳθύμως διακείμενοι.

Vers. 50. Οὐδὲ — v. 51. εἶπε. Τῦτο, ποῖον; τὸ ἵνα εἷς ἄνθρωπος ἀποθάνῃ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ.

Vers. 51. Ἀλλ' — ἔθνες. Οὐχ ὡς ἄξιος, προεφήτευσεν· ἀλλ', ὡς ἀρχιερεὺς ὢν τὸ ἐνιαυτοῦ ἐκείνου· οὐ δι' οἰκείαν ἀρετήν· ἀλλὰ διὰ τὸ ἀρχιερατικὸν ἀξίωμα. ἔτι γὰρ ἡ θεία χάρις παρέμενε τῷ ναῷ, ἥτις τῷ σώματι αὐτοῦ χρησαμένη, τῆς καρδίας οὐχ ἥψατο.

Προεφήτευσε δὲ, ὅτι ἔμελλεν ὁ ἰησοῦς ἀποθνήσκειν ὑπὲρ τοῦ ἔθνους τῶν ἰουδαίων. ὑπὲρ αὐτῶν γὰρ ἀπέθανε, σπεδάζων σῶσαι αὐτούς. ἔλεγε γάρ· οὐκ[t]) ἀπεστάλην, εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου ἰσραήλ. [καὶ[5]) πάλιν ἔλεγε· καὶ[v]) τὴν ψυχήν μου τίθημι ὑπὲρ τῶν προβάτων. ἵνα δὲ μὴ δόξῃ ὑπὲρ αὐτῶν μόνων ἀποθανεῖν, προστίθησι.] t) Matt. 15, 24. v) Io. 10, 15.

Vers. 52. Καὶ — ἕν. Ὥσπερ γὰρ ἐνηνθρώπησεν, οὐχ ὑπὲρ τῶν ἰουδαίων μόνων, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῶν ἄλλων ἐθνῶν· ἕτως ἄρα καὶ ἀπέθανεν, οὐχ ὑπὲρ ἐκείνων μόνων. ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τέτων. ἃ γὰρ ἐδίδασκε καὶ ἐποίει, καὶ ὑπὲρ τούτων ἦσαν, ἵνα προηγουμένως ἐκεῖνοι μαθόντες, ὡς καὶ πρῶτοι πάλαι τὸν θεὸν ἐπιγνόντες, ἔπειτα καὶ τούτους διδάξωσι. τέκνα μὲν οὖν τῷ θεῷ, τὰ ἔθνη ὠνόμασεν, ὡς μέλλοντα γενέσθαι.

Καὶ γὰρ καὶ ὁ χριστὸς πρόβατα αὐτοῦ ταῦτα προσηγόρευσεν, ἀπὸ τῶ μέλλοντος. διεσκορπισμένα δὲ,

ob varia de Deo dogmata, eo quod bonum non haberent pastorem. Congregaret in vnum gregem, in vnam fidem. Caeteri vero non quasi vaticinium, sed quasi consilium suscipientes, suffragiis illud comprobant.

Vers. 53. *Ab — eum.* Atqui etiam prius illum occidere tentabant, vt praedictum est, sed nunc cum consilio et deliberatione sententiam decreuerunt: nunc cum omni animi promtitudine et studio annisi sunt.

Vers. 54. *Iesus — suis.* Iam non manifeste ambulabat, sed abiit in regionem, quae deserto vicina erat, videlicet in ciuitatem, quae dicebatur Ephraim, de tribu Ephraim. Nam humano more seipsum seruabat, dum adhuc tempus expectaret. Quomodo ergo putas, turbabantur discipuli videntes, illum humano more sese seruantem?

Vers. 55. *Instabat — pascha.* De regione Ierosolymorum.

Vers. 55. *Vt purificarent se.* Secundum legem.

Vers. 56. *Quaerebant — festum?* Pulchra purificatio cum insidiis et ad homicidium promtitudine. Festum itaque commutauerunt in illius venationem.

Vers. 57. *Dederant — eum.* Admirandum pontificum praeceptum, proditio ad mortem. O sceleστos, quibus primordiis festum honorant! quibus animis caedem spirantibus celebraturi sunt!

Cap.

δὲ, τοῖς διαφόροις περὶ θεοῦ δόγμασι, παρὰ τὸ μὴ ἔχειν ποιμένα καλόν· συναγάγῃ δὲ, εἰς ἓν ποίμνιον, εἰς μίαν πίστιν. οἱ δὲ λοιποὶ, οὐχ ὡς προφητείαν, ἀλλ' ὡς συμβελὴν τὸν λόγον δεξάμενοι, κυροῦσιν αὐτόν.

Vers. 53. Ἀπ' — αὐτόν. Καὶ μὴν καὶ πρότερον ἐζήτουν αὐτὸν ἀποκτεῖναι, ὡς προείρηται· ἀλλὰ νῦν μετὰ συμβελῆς καὶ σκέψεως ἐκύρωσαν τὴν γνώμην, νῦν μετὰ πάσης προθυμίας καὶ σπουδῆς ἐπεχείρησαν.

Vers. 54. Ἰησοῦς — αὐτοῦ. Οὐκέτι φανερῶς περιεπάτει, ἀλλὰ ἀπῆλθεν εἰς τὴν χώραν τὴν ἐγγὺς τῆς ἐρήμου, ἤγουν, εἰς πόλιν Ἐφραὶμ *) ὀνομαζομένην, ἀπὸ τοῦ Φυλάρχου Ἐφραίμ. ἀνθρωπίνως γὰρ σώζει ἑαυτὸν, ἀναμένων ἔτι τὸν καιρόν. πῶς οὖν οἴει θορυβεῖσθαι τοὺς μαθητὰς, ἐρῶντας αὐτὸν ἀνθρωπίνως σωζόμενον;

Vers. 55. Ἦν δὲ ἐγγὺς — τοῦ πάσχα. Ἐκ τῆς χώρας τῶν ἱεροσολύμων.

Vers. 55. Ἵνα ἁγνίσωσιν ἑαυτούς. Κατὰ τὸν νόμον.

Vers. 56. Ἐζήτουν — ἑορτήν; Καλὸς ἁγνισμὸς, μετὰ ἐπιβελῆς καὶ προαιρέσεως μιαιφόνου. τὴν ἑορτὴν οὖν ἐποιοῦντο θήρατρον αὐτοῦ.

Vers. 57. Δεδώκεισαν — αὐτόν. Θαυμαστὴ τῶν ἀρχιερέων ἡ ἐντολὴ, προδοσία ἐπὶ θανάτῳ. ὦ τῶν ἀνοσίων! οἷοις μὲν προοιμίοις τιμῶσι τὴν ἑορτήν; οἵαις δὲ ψυχαῖς, φόνου πνεύσαις, ἑορτάζειν μέλλουσιν;

*) λεγομένην. A.

Cap. XII. v. 1. *Iesus ergo* — v. 2. *eo.*

Ipse quidem eo venit, paulatim Ierosolymam appropinquans, quum iam suae passionis tempus instaret, simul autem, vt discipuli Lazarum, qui a mortuis surrexerat, epulantem inspicerent. Sorores vero coenam ei parauerunt, tanquam magistro et benefactori summo, ac plus quam homini.

Cap. XII. De ea, quae vnxit dominum vnguento.

Vers. 3. *Maria ergo — preciosae.* Pistícae, hoc est, purae, et ad puritatem ac munditiem ordinatae: aut etiam appellatio quaedam est haec vnguenti.

Vers. 3. *Vnxit pedes Iesu.* Tanquam domini sui, tanquam Dei.

Vers. 3. *Et — eius.* Ostendens magnitudinem, qua eum prosequebatur, reuerentiae ac fidei. Lege quoque sexagesimum secundum caput euangelii secundum Matthaeum, quod etiam ad praesentia conducit.

Vers. 3. *Domus autem — vnguenti.* Nam et mundus suaui Christi Iesu odore implendus erat.

Cap. XIII. De verbis Iudae.

Vers. 4. *Dicit* — v. 6. *portabat.* De hoc manifeste dictum est praedicto capite, vbi habetur, Amen dico vobis, vbicunque praedicatum fuerit hoc

*) καὶ, addit. A.

Cap. XII. v. 1. Ὁ οὖν ἰησοῦς — v. 2. αὐτῷ. Ἀυτὸς μὲν ἦλθεν ἐκεῖ, πλησιάζων κατὰ μικρὸν τοῖς ἱεροσολύμοις, ἐγγίζοντος ἤδη τῷ καιρῷ [7]) τῷ πάθει αὐτοῦ· ἅμα δὲ, ἵνα [8]) οἱ μαθηταὶ θεάσωνται τὸν ἐκ νεκρῶν ἀναστάντα λάζαρον ἐθίοντα. αἱ ἀδελφαὶ δὲ ἐποίησαν αὐτῷ δεῖπνον, ὡς διδασκάλῳ, καὶ εὐεργέτῃ, καὶ ὑπὲρ ἄνθρωπον.

Κεφ. ΙΒ. Περὶ τῆς ἀλειψάσης τὸν κύριον μύρῳ.

Vers. 3. Ἡ οὖν μαρία — πολυτίμου. Πιστικῆς, ἤτοι, ἀκραάτου καὶ καταπεπιστευμένης εἰς καθαρότητα, ἢ καὶ προσηγορία τις ἦν τοῦτο μύρου.

Vers. 3. Ἤλειψε τοὺς πόδας τοῦ ἰησοῦ. Ὡς δεσπότου αὐτῆς, ὡς θεοῦ.

Vers. 3. Καὶ — αὐτοῦ. Ἐνδεικνυμένη τὸ μέγεθος τῆς εἰς αὐτὸν τιμῆς καὶ πίστεως. [ἀνάγνωθι [9]) δὲ καὶ τὸ ἑξηκοστὸν δεύτερον κεφάλαιον τοῦ κατὰ ματθαῖον, χρησιμεῦον εἰς τὰ παρόντα.]

Vers. 3. Ἡ δὲ οἰκία — μύρου. Ἔμελλε γὰρ καὶ ὁ κόσμος πληροῦσθαι τῆς εὐωδίας τοῦ ἰησοῦ.

Κεφ. ΙΓ. Περὶ ὧν εἶπεν ἰούδας.

Vers. 4. Λέγει — v. 6. ἐβάσταζεν. Εἰρηται περὶ τούτου σαφῶς ἐν τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ, ἔνθα κεῖται τὸ ἀμὴν [x]) λέγω ὑμῖν, ὅπου x) Matt. 26. 13.

[8]) Ante ἵνα, addit καὶ. A.
[9]) Inclusa absunt. A.

hoc euangelium et caetera: et eorum totam quaere interpretationem.

Non autem arguit Christus Iudae propositum, magna clementia nitens eum conuertere. Verum, quomodo sciens ipsum furem, permisit omnino seruare marsupium? Propter illius imbecillitatem, vt inde suam fouens auaritiam, ob eam non incideret, in praeceptoris proditionem.

Vers. 7. *Ait — istud.* In diem sepulturae meae seruauit vnguentum, siue in tempus sepulchrae meae: tanquam vaticinata, propinquam esse mortem meam. Hoc autem planius scripsit Marcus, quod et de alia muliere dictum est. Ait enim: Praeuenit, vt vngeret corpus meum in sepulturam. Moris siquidem erat cum vnguentis sepelire corpora, vt conseruarentur.

Vers. 8. *Pauperes — habebitis.* Apud Marcum vero dixit, Semper pauperes habetis vobiscum, et quum volueritis, potestis illis benefacere. Dicendo autem, Me non semper habebitis: suggessit illis de caede sua, quae paulo post futura erat.

Vers. 9. *Cognouit — v. 11. Iesum.* Christum occidere quaerebant sumto praetextu, quod solueret sabbathum, et se Deo aequalem faceret, quodque multi in eum crederent. Lazarum vero quare? an quia reuixerat? quod ergo crimen est reuixisse? Itaque tota res est inuidia. Nam inuidebant non benefactori tantum, verum etiam beneficio affectis: ideo quoque caecum foras ieecerant,

2) Inclusa absunt. A.

3) Nemo opinetur, Hentenium legisse ἔξεστε. Sed *habebitis* dedit, sententiam secutus. De confusione temporum supra disputauit in praefatione. Vide praefat. ad Euang. Matth. pag. 118.

3) Inclusa absunt. A.

ἐὰν κηρυχθῇ τὸ εὐαγγέλιον τοῦτο, ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ, λαληθήσεται καὶ ὃ ἐποίησεν αὕτη, εἰς μνημόσυνον αὐτῆς· καὶ ζήτησον τὴν ὅλην ἐξήγησιν αὐτοῦ.

[Οὐκ ἤλεγξε[1]) δὲ τὸν σκοπὸν τῷ ἰάδαι ὁ χριστὸς, τῇ πολλῇ μακροθυμίᾳ βελόμενος ἐπιστρέψαι αὐτόν. ἀλλὰ πῶς, κλέπτοντα αὐτὸν εἰδὼς, βαλλαντιοφύλακα εἶναι αὐτὸν ἔασε; πάντως διὰ τὴν ἀσθένειαν ἐκείνῃ, ἵνα τὴν φιλαργυρίαν ἐκεῖθεν παραμυθέμενος, μὴ δὶ αὐτὴν ἐμπέσῃ εἰς προδοσίαν τοῦ διδασκάλου.]

Vers. 7. Εἶπεν — αὐτό. Εἰς τὴν ἡμέραν τοῦ ἐνταφιασμοῦ με ἐφύλαξε τὸ μύρον, ἤγουν, εἰς τὸν καιρὸν τοῦ ἐνταφιασμοῦ με, ὡσανεὶ προφητεύσασα τὸν πλησίαζοντά με θάνατον. τοῦτο δὲ φανερώτερον ὁ μάρκος ἔγραψεν, ῥηθὲν καὶ περὶ τῆς ἄλλης γυναικός. εἴρηκε γάρ· ὅτι[1]) προέλαβε μυρίσαι με τὸ σῶμα εἰς τὸν ἐνταφιασμόν. ἔθος γὰρ ἦν, μύροις ἐνταφιάζειν τὰ σώματα πρὸς τὸ διαρκεῖν. 1) Marc. 14, 8.

Vers. 8. Τοὺς πτωχοὺς — ἔχετε.[2]) [Παρὰ[3]) δὲ τῷ μάρκῳ εἴρηκε· πάντοτε[2]) τοὺς πτωχοὺς ἔχετε μεθ' ἑαυτῶν, καὶ ὅταν θέλητε, δύνασθε αὐτοὺς εὖ ποιῆσαι.] εἰπὼν δὲ· ὅτι ἐμὲ δὲ οὐ πάντοτε ἔχετε· ὑπόμνησιν αὐτοῖς ἐνέβαλε τῆς μετ' ὀλίγον σφαγῆς αὐτοῦ. 2) Marc. 14, 7.

Vers. 9. Ἔγνω — v. 11. Ἰησοῦν. Τὸν μὲν χριστὸν ἐζήτουν ἀποκτεῖναι, προφασιζόμενοι, ὅτι λύει τὸ σάββατον, καὶ ὅτι ἴσον ἑαυτὸν ποιεῖ τῷ θεῷ, καὶ ὅτι πολλοὶ πιστεύουσιν εἰς αὐτόν· τὸν δὲ λάζαρον διατί; διότι ἀνέζησε; καὶ ποῖον ἔγκλημα τὸ ἀναζῆσαι; φθόνος οὖν τὸ πᾶν. ἐφθόνουν γὰρ οὐ μόνον τῷ εὐεργετοῦντι, ἀλλὰ καὶ τοῖς εὐεργετουμένοις. διὸ καὶ τὸν τυφλὸν ἐξέβαλον ἔξω,

rant, et Lazarum interficere volebant: adeo erant non inuidi tantum, sed et veloces ad caedem. Propterea de eis quoque dicebat propheta, Manus eorum sanguine plenae sunt. Mordebat etiam illos, quod instante festo plurima turba illud relinqueret et ad eum curreret.

Vers. 12. *Postero* — v. 13. *ei.* Ne propter se Lazarum occiderent, Ierosolyma venit: simul autem, vt populus cum ramis sibi occurreret, et consternarentur insidiatores, possentque ad mentem sanam redire. Acceperunt autem ramos, in signum victoriae, his eum, tanquam mortis victorem, venerantes.

Vers. 13. *Et — Israël.* Hoc maxime Iudaeos praefocabat, persuasam esse turbam, quod a Deo veniret. Quaere autem quadragesimo quinto iuxta Matthaeum capite, vbi dicitur, Turbae vero, quae praeibant et quae sequebantur, clamabant dicentes, Hosia na filio Dauid, et eius lege interpretationem, ac sequentium duorum dictorum, pulchre admodum propositam.

Cap. XIV. De asello.

Vers. 14. *Nactus — illum.* Rursum in illo quaere expositionem principii capitis, totamque perlege, quum sit plurimum necessaria.

Nactus est autem asellum, ab his, quos miserat, discipulis adductum, quemadmodum caeteri scripserunt euangelistae. Illi vero omnia, quae de Lazaro erant, quaeque sequuntur vsque ad asinam et pullum praetermiserunt, quemadmodum et alia multa, tum miracula, tum dogmata: siue omnino obliti, siue potius diuiniori aliqua dispensatione,

καὶ τὸν λάζαρον ἀνελεῖν βεβούλευνται. ἔτως ἦσαν οὐ φθονεροὶ μόνον, ἀλλὰ καὶ ταχεῖς εἰς φόνους. διὸ καὶ ὁ προφήτης περὶ αὐτῶν ἔλεγεν· αἱ[a]) χεῖρες αὐτῶν αἵματος πλήρεις. ἔδακνε δὲ αὐτοὺς καὶ τὸ, τῆς ἑορτῆς ἐγγιζέσης, πολὺν ὄχλον ἀφῆναι ταύτην, καὶ τρέχειν πρὸς αὐτόν. a) Iesa. 1, 15.

Vers. 12. Τῇ ἐπαύριον — v. 13. αὐτῷ. Ἵνα μὴ δι' αὐτὸν ἀνέλωσι τὸν λάζαρον, ἔρχεται πρὸς τὰ ἱεροσόλυμα· ἅμα δὲ, ἵνα καὶ ὁ ὄχλος μετὰ τῶν βαΐων ὑπαντήσῃ αὐτῷ, καὶ καταπλαγῶσιν οἱ ἐπιβουλεύοντες, καὶ δυνηθῶσι συνιέναι. ἔλαβον δὲ τὰ βαΐα, σύμβολον νίκης, τέτοις αὐτὸν, ὡς νικητὴν τῷ θανάτῳ, γεραίροντες.

Vers. 13. Καὶ — ἰσραήλ. Τοῦτο μάλιστα τοὺς ἰουδαίους ἀπέπνιγε, τὸ πεισθῆναι τὸν ὄχλον, ὅτι ἀπὸ θεῦ ἔρχεται. ζήτησον δὲ ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τῆ κατὰ ματθαῖον, τό· οἱ[b]) δὲ ὄχλοι οἱ προάγοντες καὶ οἱ ἀκολουθοῦντες ἔκραζον λέγοντες, ὡσαννὰ τῷ υἱῷ δαυὶδ· καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἑρμηνείαν αὐτῆ τε καὶ τῶν ἐφεξῆς δύο ῥητῶν, ἄρισα ἐκτεθειμένην. b) Matth. 21, 9.

Κεφ. ΙΔ. Περὶ τοῦ ὄνου.

Vers. 14. Εὑρὼν — αὐτό. Ζήτησον ἐν ἐκείνῳ πάλιν τὴν ἐξήγησιν τῆς ἀρχῆς τῆ κεφαλαίου, καὶ ἀνάγνωθι πᾶσαν, ἀναγκαιοτάτην οὖσαν.

Εὗρε δὲ τὸ ὀνάριον ἀχθὲν ὑπὸ τῶν ἀποσταλέντων μαθητῶν, ὡς οἱ ἄλλοι ἱστόρησαν εὐαγγελισταί. ἐκεῖνοι γὰρ πάντα μὲν, τὰ κατὰ τὸν εἰρημένον λάζαρον καὶ τὰ ἐφεξῆς ἄχρι τῆς ὄνου καὶ τοῦ πώλου παρέδραμον, ὥσπερ καὶ ἄλλα πολλὰ θαύματα καὶ διδάγματα, εἴτε ἐπιλαθόμενοι ἁπλῶς, εἴτε καὶ κατά τινα θειοτέραν οἰκονομίαν, ὡς

ſatione, vt haberet et hic poſt ipſos, quae propria ſcriberet in euangelii confirmationem.

His ergo relictis, dicunt, Matthaeus quidem, quod vbi appropinquaſſent Ieroſolymis, veniſſentque Bethphage ad montem Oliuarum, tunc Ieſus miſit duos diſcipulos et caetera. Marcus vero, Dum appropinquant Ieroſolymis ad Bethphage et Bethaniam, iuxta montem Oliuarum, mittit duos e diſcipulis ſuis. Similiter autem et Lucas.

Apparet ergo quod egreſſus a domo Lazari, quum adhuc Bethaniae eſſet, miſit diſcipulos, duxeruntque aſinam et pullum. Ideo caeteri quidem euangeliſtae, tanquam ſimpliciter procedente verſus Ieroſolyma Chriſto, narrant: non interrumpentes ſermonem itineris verſus Ieroſyma, per eam, quae de Lazaro eſſet mentionem. Iohannes vero, quae ſilentio praeterita erant, latius ſcripſit: de pullo autem ac ſequenti itinere compendioſius, quod iam conſcripta eſſent.

Hoc autem etiam conſiderare oportet, quod hi, qui palmarum ramos geſtabant, exierunt obuiam, qui vero ramorum multitudinem ab arboribus caedebant ac ſternebant in via, poſtquam occurriſſent, caedebant, de quibus Matthaeus et Marcus dixerunt.

Verſ. 14. *Sicut* — v. 15. *aſinae.* Noli timere, nam manſuetus eſt, et non ſicut multi, qui tibi dominati ſunt, minax, et iniuſtus, ac tyrannus. Quaere autem, vbi praedicto capite dicitur, Hoc autem totum factum eſt, vt compleretur,

4) Incluſa abſunt. A. ὑπερβάντες, intellige, οἱ λοιποὶ εὐαγγελισταὶ, deinde φασὶ ματθαῖος μὲν — μάρκος δέ.

5) Ita correxi, loco ὅτι τε.

6) βηθσφαγὴ legebatur.

ὡς ἂν ἔχοι καὶ οὗτος μετ' αὐτὲς γράφειν ἰδικῶς, εἰς βεβαίωσιν τῆ εὐαγγελίου.

[Ὑπερβάντες [4]) δὲ ταῦτά φασι, ματθαῖος μὲν· ὅτι [5]) ὅτε ἤγγισαν [c]) εἰς ἱεροσόλυμα, καὶ ἦλθον εἰς [6]) βηθφαγὴ, πρὸς τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν, τότε ὁ ἰησοῦς ἀπέστειλε δύο μαθητὰς, καὶ τὰ ἑξῆς· μάρκος δὲ· ὅτι [d]) ὅτε ἤγγισεν [7]) εἰς ἱεροσόλυμα, εἰς βηθφαγὴ καὶ βηθανίαν, πρὸς τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν, ἀποστέλλει δύο τῶν μαθητῶν αὐτῆ· ὁμοίως δὲ καὶ [e]) λεκᾶς.

Φαίνεται δ' ἂν, ὅτι ἐξελθὼν ἀπὸ τῆ οἴκε τοῦ λαζάρε, καὶ ἔτι ἐν βηθανίᾳ ὢν, ἀπέστειλε τὲς μαθητὰς, καὶ ἤγαγον τὴν ὄνον, καὶ τὸν πῶλον. διὸ οἱ μὲν ἄλλοι εὐαγγελισαὶ, ὡς ἁπλῶς ὁδεύοντος ἐπὶ τὰ ἱεροσόλυμα τῆ χριςῆ, διηγοῦνται, μὴ διακόψαντες τὸν λόγον τῆς ἐπὶ τὰ ἱεροσόλυμα πορείας, τῆ μνήμῃ τῆ κατὰ τὸν λάζαρον· ὁ δὲ ἰωάννης τὰ παρασεσιωπημένα μὲν πλατύτερον ἱστορεῖ· τὰ κατὰ τὸν πῶλον δὲ καὶ τὴν ἑξῆς ὁδὸν, ἐπιτομώτερον, ὡς προϊστορημένα.

Καὶ τῆτο δὲ χρὴ ἐπιτηρῆσαι, ὅτι τὰ μὲν βαΐα τῶν φοινίκων βασάζοντες ἐξῆλθον εἰς ὑπάντησιν. οὓς δὲ ἔκοπτον κλάδες ἀπὸ τῶν δένδρων καὶ ἐστρώννυον ἐν τῇ ὁδῷ, μετὰ τὸ ὑπαντῆσαι ἔκοπτον, περὶ ὧν ματθαῖος καὶ μάρκος εἶπον.]

Vers. 14. Καθὼς — v. 15. ὄνε. Μὴ φοβῆ, θραῦς γάρ ἐσι, καὶ οὐχ ὡς οἱ πολλοὶ τῶν βασιλευσάντων σε, ἀπηνὴς καὶ ἄδικος καὶ τύραννος. ζήτησον δὲ ἐν τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ τὸ· τῆτο [f]) δὲ ὅλον γέγονεν, ἵνα πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν [f]) Matth. 21, 4.

7) Apud Marcum est, ἐγγίζουσιν. Nec aliter ibi in contextu habent Codd. Euthymii. Est ergo hic corruptio per negligentiam, ex loco parallelo Matthaei. Et Hentenius quidem ἤγγισαν, vt habet Matthaeus, videtur legisse.

tur, quod dictum est per prophetam et caetera: ibi siquidem interpretationem inuenies.

Quod si Iohannes nomen Mansuetus omisit, ne admireris: frequenter enim dictiones aliquas veteris testamenti relinquunt, aut quasi memoriae non occurrentes, aut quasi per ea, quae sequuntur declaratas. Nam quum super pullum sedeat asinae, mansuetus vtique est ac modestus. Sed et Sedens ac Ascendens, idem significant, quum per eandem dictionem hebraicam significentur. Rursumque pullus asinae asinus est, et pullus filius subiugalis.

Vers. 16. *Haec — primo.* Haec, puta talia prophetica dicta, non cognouerunt ante crucem, quod de eo praedicta fuissent.

Vers. 16. *Sed — ei.* Postquam glorificatus est per crucem et resurrectionem: tunc per spiritus sancti descensionem recordati sunt, quod haec prophetica omnia propter eum scripta essent siue de eo, et quod haec omnia, quae scripta sunt fecerant ei Iudaei.

Vers. 17. *Testimonium igitur perhibebat — mortuis.* Testimonium perhibebat de signo, quod circa Lazarum ediderat.

Vers. 18. *Propterea — signum.* Turba quidem eorum, qui tunc crediderant, testimonium perhibebat: turba vero eorum, qui audierant, obuiam ei cum illis processit.

Vers. 19. *Pharisaei ergo — abiit.* Mundum dicunt multitudinem. Post eum abiit, hoc est, sequitur eum. Si igitur per pharisaeos intelligas insidiatores, sibiipsis indignantur, quod prae

seguitie

ῥηθὲν διὰ τȣ̃ προφήτȣ, καὶ τὰ ἑξῆς. ἐκεῖ γὰρ εὑρήσεις τὴν ἑρμηνείαν.

Εἰ δὲ ἀφῆκεν ὁ ἰωάννης τὸ πραΰς, μὴ θαυμάσῃς. πολλάκις γὰρ λέξεις τινὰς τῶν παλαιῶν παραλιμπάνȣσιν, ἢ ὡς μὴ ἐπὶ μνήμην ἰȣ́σας, ἢ ὡς ἐμφαινομένας τοῖς ἑξῆς. ἐπεὶ γὰρ κάθηται ἐπὶ πῶλον ὄνȣ, πάντως πραΰς ἐςι καὶ ἐπιεικής. ἀλλὰ καὶ τὸ καθήμενος καὶ τὸ ἐπιβεβηκὼς, τὸ αὐτὸ δηλȣ̃σι, σημαινȣ́σης ἀμφότερα τῆς ἑβραϊκῆς λέξεως· καὶ αὖθις ὁ πῶλος τῆς ὄνȣ, ὄνος ἐςὶ, καὶ πῶλος, υἱὸς ὑποζυγίȣ.

Verſ. 16. Ταῦτα — πρῶτον. Ταῦτα, ἤτοι, τὰ τοιαῦτα προφητικὰ ῥητὰ, οὐκ ἔγνωσαν πρὸ τȣ̃ ςαυρȣ̃, ὅτι περὶ αὐτȣ̃ ἦσαν.

Verſ. 16. Ἀλλ' — αὐτῷ. Ὅτε ἐδοξάσθη διὰ τȣ̃ ςαυρȣ̃ καὶ τῆς ἀναςάσεως, τότε διὰ τῆς ἐπιφοιτήσεως τȣ̃ ἁγίου πνεύματος ἐμνήσθησαν, ὅτι ταῦτα τὰ προφητικὰ πάντα δι' αὐτὸν [8]) ἦσαν γεγραμμένα, ἤτοι, περὶ αὐτοῦ, καὶ ὅτι ταῦτα πάντα τὰ γεγραμμένα ἐποίησαν αὐτῷ οἱ ἰȣδαῖοι.

Verſ. 17. Ἐμαρτύρει οὖν — νεκρῶν. Ἐμαρτύρει, περὶ τȣ̃ κατὰ τὸν λάζαρον σημείȣ.

Verſ. 18. Διὰ τοῦτο — σημεῖον. Ὁ ὄχλος μὲν τῶν τηνικαῦτα πιςευσάντων, ἐμαρτύρει· ὁ ὄχλος δὲ τῶν ἀκουσάντων, ὑπήντησεν αὐτῷ μετ' αὐτῶν.

Verſ. 19. Οἱ οὖν φαρισαῖοι — ἀπῆλθε. Κόσμον, τὰ πλήθη λέγȣσιν· ὀπίσω δὲ αὐτοῦ ἀπῆλθεν, ἀντὶ τȣ̃, ἀκολουθεῖ αὐτῷ. εἰ μὲν οὖν φαρισαίους ἐνταῦθα νοήσεις, τοὺς ἐπιβȣλέυοντας, μέμφονται ἑαυτοῖς, ὡς οὐκ ἀνύȣσιν ȣ̓δὲν διὰ

[8]) Ita explicat τὸ ἐπ' αὐτῷ.

segnitie nihil proficiant: si vero eos, qui crediderant, sed fidem propter aliorum timorem occultabant, indignantur apud se insidiatoribus, quod frustra laborarent, nihilque proficerent.

Cap. XV. De Graecis, qui accesserunt.

Vers. 20. *Erant — festo.* Multi siquidem Graeci cultum amantes Iudaeorum, et cupientes fieri proselyti ascendebant et adorabant in festo.

Vers. 21. *Hi — videre.* Quum de eius fama audissent, cupiunt eum videre.

Vers. 22. *Venit — Andreae.* De Graecis istis, tanquam maiori.

Vers. 22. *Rursumque — v. 23. hominis.* Quia tunc futurum erat, vt moreretur, quum Iudaei de eius morte sententiam tulissent, Gentes vero ad eum accedere coepissent. Nunc autem et hoc et illud factum est: nam et dicti Graeci e Gentibus erant. Ait, Venit tempus, vt moriar: siquidem post mortem ac resurrectionem glorificandus erat in omnibus Gentibus, praedicato euangelio in vniuerso mundo.

Quumque extinxisse sibi visi sunt Iudaei eius gloriam, tunc in vniuerso orbe magis resplenduit. Quia ergo Iudaei cum deliberatione sententiam de eius morte tulerant, indignum erat Dei iustitia, vt diutius apud incurabiles permaneret, eosque, qui ad sanationem parati erant, despiceret. Et quare tunc

*) ἠσπάζοντο. A.

*) πρώτῳ corrigendum, refertur enim ad ἀνδρέα. Atque ita Hentenius.

διὰ ἐμφθυμίαν· εἰ δὲ μᾶλλον τοὺς πιστεύσαντας μὲν, κρύπτοντας δὲ τὴν πίστιν, διὰ τὸν φόβον τῶν ἄλλων· μέμφονται καθ' ἑαυτοὺς τοῖς ἐπιβουλεύουσιν, ὡς μάτην σπουδάζουσι, καὶ οὐκ ἀνύουσιν οὐδέν.

Κεφ. ΙΕ. Περὶ τῶν προσελθόντων ἑλλήνων.

Vers. 20. Ἦσαν — ἑορτῇ. Πολλοὶ γὰρ ἕλληνες,[1]) ἀσπαζόμενοι τὴν θρησκείαν τῶν ἰουδαίων, καὶ θέλοντες γενέσθαι προσήλυτοι, ἀνέβαινον καὶ προσεκύνουν ἐν τῇ ἑορτῇ.

Vers. 21. Οὗτοι — ἰδεῖν. Ἀκούσαντες τὴν περὶ αὐτοῦ φήμην, θέλουσιν αὐτὸν ἰδεῖν.

Vers. 22. Ἔρχεται — ἀνδρέας. Περὶ τῶν ἑλλήνων τούτων, ὡς[1]) πρώτων.

Vers. 22. Καὶ πάλιν — v. 23. ἀνθρώπου. Ἐπεὶ τότε ἔμελλεν ἀποθανεῖν, ὅτε οἱ μὲν ἰουδαῖοι κυρώσουσι τὸν αὐτοῦ θάνατον, τὰ δὲ ἔθνη ἄρξονται προσέρχεσθαι αὐτῷ· γέγονε δὲ ἤδη καὶ τοῦτο κἀκεῖνο· ἐξ ἐθνῶν γὰρ οἱ ῥηθέντες ἕλληνες· φησὶν, ἐλήλυθεν ὁ καιρὸς, ἵνα ἀποθάνω. μετὰ γὰρ τὸν θάνατον καὶ τὴν ἀνάστασιν, ἔμελλε δοξασθῆναι ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι, κηρυχθέντος τῷ εὐαγγελίου ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ. καὶ ὅτε ἐδόξαν οἱ ἰουδαῖοι σβέσαι τὴν δόξαν αὐτοῦ, τότε[2]) μᾶλλον ἐλαμψεν εἰς πᾶσαν τὴν οἰκουμένην.

[Ἐπεὶ[3]) οὖν ἰουδαῖοι μὲν μετὰ διασκέψεως ἐκύρωσαν τὸν αὐτοῦ θάνατον, τὰ ἔθνη δὲ ἐζήτησαν αὐτὸν, ἀνάξιον ἦν τῆς τοῦ θεοῦ δικαιοσύνης, παραμένειν ἔτι τοῖς ἀνιάτοις, καὶ περιορᾶν τοὺς ἑτοίμους εἰς θεραπείαν. καὶ διατί μὴ μετέβη τότε

[2]) μᾶλλον, abest. A. [3]) Inclusa absunt. A.

tunc ad Gentes non transiuit? Vt omnem Iudaeorum de perfidia responsionem circumcluderet: non solum enim ipse non transiuit, sed nec discipulos in viam Gentium abire permisit, passusque ab ingratis innumera, non reliquit illos: docens, sanans ac modis omnibus beneficia praestans, donec illum occiderunt.

Vers. 24. *Amen — adfert.* Discipulos consolatur, ostendens per exemplum, quod vtile sit ac necessarium, vt ipse moriatur: nam in modum tritici mors eius multos adferet fructus, eritque fertilis ac vtilis. Propter praedictam enim causam post mortem suam discipulos suos missurus erat in omnes gentes, vt iam mors eius vita esset Gentium. Mortem autem tritici intellige mihi corruptionem ipsius. Deinde illos quoque accendit, vt mortem despiciant, nec in propositis periculis retinendae vitae cupidi sint, supra fidem, quae in ipsum est.

Vers. 25. *Qui — eam.* Qui tempore martyrii vitae retinendae cupidus est, obsequens animae suae plus, quam oporteat, amans eam male concupiscentem. Ne gradiaris, ait, in concupiscentiis animae tuae. Qui amat eam supra Deum, perdet eam in futuro seculo, hoc est, in supplicium coniiciet, vt qui fidem prodiderit.

Vers. 25. *Et — eam.* Qui contrarium facit, hoc est, qui retinendae vitae non nimis cupidus est et caetera. Similia quoque dixit iuxta finem decimi noni iuxta Matthaeum capitis, et aliis in locis.

Vers. 26

4) αὐτοὺς, omisso πολλούς. B.
5) αὐτοῦ, abest. A.
6) μαρτυρίας. B.
7) Ita Chrysost. hunc locum laudat. T. VIII. p. 400. C.

τε ἐπὶ τὰ ἔθνη; διὰ τὸ περιελεῖν πᾶσαν ἀπολογίαν ἀγνωμοσύνης τῶν Ἰουδαίων. οὐ μόνον γὰρ αὐτὸς οὐ μετέβη, ἀλλ' οὐδὲ τὰς μαθητὰς ἀφῆκεν εἰς ὁδὸν ἐθνῶν ἀπελθεῖν, καὶ μυρία πάσχων ὑπὸ τῶν ἀχαρίστων, ἐκ ἀνήκε διδάσκων, θεραπεύων, καὶ πάντα τρόπον εὐεργετῶν, ἕως ἀνεῖλον αὐτόν.]

Vers. 24. Ἀμὴν — φέρει. Παραμυθέμενος τὸς μαθητὰς, διὰ παραδείγματος ἀποδείκνυσιν, ὅτι συμφέρον καὶ ἀναγκαῖον, ἀποθανεῖν αὐτόν. τρόπον γὰρ σίτε ὁ θάνατος [4]) αὐτοῦ πολλοὺς καρποφορήσει, καὶ γονιμώτατος ἔσαι, καὶ κερδαλέος. διὰ τὴν προφῃθεῖσαν γὰρ αἰτίαν μετὰ τὸν θάνατον αὐτῷ ἔμελλον οἱ μαθηταὶ [5]) αὐτοῦ ἀποσαλῆναι εἰς τὸ μαθητεῦσαι πάντα τὰ ἔθνη, καὶ λοιπὸν ὁ θάνατος αὐτῷ ζωὴ τῶν ἐθνῶν. Θάνατον δὲ σίτε νόει μοι, τὴν Φθορὰν αὐτοῦ. ἔτε παραδήγει καὶ αὐτὸς ἐπὶ τὸ καταφρονεῖν τοῦ θανάτου, καὶ μὴ φιλοψυχεῖν ἐν τοῖς προκειμένοις κινδύνοις ὑπὲρ τῆς εἰς αὐτὸν πίσεως.

Vers. 25. Ὁ — αὐτήν. Ὁ φιλοψυχῶν ἐν καιρῷ [6]) μαρτυρίου, ὁ χαριζόμενος τῇ ψυχῇ παρὰ τὸ δέον, ὁ φιλῶν αὐτὴν, ἐπιθυμῆσαν κακῶς· μὴ [8]) πορεύου, [7]) γάρ φησιν, ἐν ταῖς ἐπι- [8]) Sirac. 18, 30.
θυμίαις τῆς ψυχῆς σου· ὁ φιλῶν αὐτὴν παρὰ τὸν Θεὸν, ἀπολέσει αὐτὴν ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι, [τετέσιν, [8]) εἰς κόλασιν ἐμβαλεῖ, ὡς προδεδωκυῖαν τὴν πίσιν.]

Vers. 25. Καὶ — αὐτήν. Ὁ τἐναντίον ποιῶν, ἤγουν, ὁ μὴ φιλοψυχῶν, καὶ τὰ ἑξῆς. εὕρηκε δὲ τοιαῦτα καὶ πρὸς τῷ τέλει τοῦ ἑννεακαιδεκάτε κεφαλαίε τῆ κατὰ ματθαῖον [καὶ [9]) ἐν ἄλλοις.]

[8]) Inclusa absunt. A.
[9]) Inclusa absunt. A.

Vers. 26. *Si — sequatur.* Me sequatur, per imitationem, hoc est, si quis meus voluerit esse discipulus, me imitetur. Quemadmodum enim necesse est, ministrum sequi dominum, ita quoque discipulum oportet sequi praeceptorem.

Vers. 26. *Et — erit.* Aut idem rursum protestans dicit, aut, postquam de praesenti malorum tolerantia dixit, de futura etiam addidit fruitione, Qui me sequitur in coelum conscendet.

Vers. 26. *Et — pater.* Glorificabit eum, tanquam ministrum legitimi filii sui. Hoc autem dixit, quoniam adhuc patrem esse maiorem eo putabant. Ne quis autem dicat, quod facile de morte philosophatur, vt qui extra humanam sit imbecillitatem, ostendit, quod et ipse, tanquam homo, indutus est naturae infirmitate, ideo primo naturae concedit, vt quod suum est patiatur, deinde seipsum ad tolerantiam confortat, propter id, quod necessarium est ac vtile. Vide enim, quid dicat.

Vers. 27. *Nunc — turbata est.* Humano modo commota angore trepidat propter instantem mortem.

Vers. 27. *Et quid dicam?* Haeret prae timore.

Vers. 27. *Pater — hac.* Libera me ex hoc terribili ac funesto tempore. Postquam haec, vt homo dixit, humana formidine circumdatus, seipsum refocillat ac confortat dicens:

Vers. 27. *Sed — hanc.* Propterea seruatus sum in hoc tempus, vt nunc morerer: iam itaque viriliter ferre oportet. Relicta ergo nobis natu-

Vers. 26. Ἐὰν — ἀκολουθείτω. Ἐμοὶ ἀκολουθείτω, διὰ μιμήσεως, τοτέστιν, ἐὰν ἐμοὶ μαθητεύηταί τις, ἐμὲ μιμείσθω. ὥσπερ γὰρ ἀναγκαῖον τὸν ὑπηρέτην ἕπεσθαι τῷ κυρίῳ, οὕτω καὶ τὸν μαθητὴν τῷ διδασκάλῳ.

Vers. 26. Καὶ — ἔσομαι. Ἡ πάλιν τὸ αὐτὸ λέγει, διαμαρτυρόμενος, ἢ περὶ τῆς ἐνεστώσης κακοπαθείας εἰπών, προσέθηκε καὶ περὶ τῆς μελλούσης ἀπολαύσεως, ὅτι ὁ ἐμοὶ ἀκολουθῶν, εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναβήσεται.

Vers. 26. Καὶ — πατήρ. Δοξάσει αὐτὸν, ὡς ὑπηρέτην τῷ γνησίου υἱοῦ αὐτῷ. τοῦτο δὲ εἶπε, διότι ἔτι τὸν πατέρα μείζονα αὐτῷ ἐνόμιζον. ἵνα δὲ μή ἔπῃ τις, ὅτι ἐκτὸς τῆς ἀνθρωπίνης ἀσθενείας ὤν, εὐκόλως περὶ θανάτου φιλοσοφεῖ, δείκνυσιν, ὅτι καὶ αὐτὸς, ὡς ἄνθρωπος, περίκειται τὴν ἀσθένειαν τῆς φύσεως. διὸ πρῶτον μὲν συγχωρεῖ τῇ φύσει πάσχειν τὸ ἴδιον, εἶτα παραθαρρύνει ἑαυτὸν εἰς τὸ ὑπομεῖναι, διὰ τὸ ἀναγκαῖον καὶ χρήσιμον. ὅρα γὰρ, τί φησι;

Vers. 27. Νῦν — τεταράκται. Ἀνθρωπίνως τεθορύβηται, ἀγωνιῶσα διὰ τὸν ἐγγίζοντα θάνατον.

Vers. 27. Καὶ τί εἴπω; Ἀπορούμενος, ὑπὸ τῆς ἀγωνίας.

Vers. 27. Πάτερ — ταύτης. Ῥῦσαί με ἐκ τῆς καιρῆς τέτε, τῆς φοβερᾶς, τῆς θανατηφόρε. ταῦτα εἰπὼν, ὡς ἄνθρωπος, καὶ ὡς ἀνθρωπίνην δειλίαν περιβεβλημένος, ἀνακτᾶται ἑαυτὸν καὶ ἐπιῤῥωνύει λέγων·

Vers. 27. Ἀλλὰ — ταύτην. Διὰ τέτο ἐτηρήθην ἕως τῆς νῦν καιρῆς, διὰ τὸ ἀποθανεῖν ἐν τούτῳ, καὶ λοιπὸν χρὴ φέρειν γενναίως. ἀπολι-

naturalis timoris mensura ac fortitudinis monumento, rursus ait.

Vers. 28. *Pater — nomen.* Quod apud coelestes virtutes glorificatum est, glorifica etiam illud coram hominibus terram incolentibus, per ea, quae in morte mea futura sunt signa: glorifica illud per gloriam nominis mei, siquidem mea gloria tua est.

Vers. 28. *Venit — glorificabo.* Glorificaui in his, quae facta sunt signis: et rursus glorificabo in his, quae in morte tua fient.

Vers. 29. *Turba ergo — esse factum.* Qui vocem non intellexerant, sed sonum duntaxat eius perceperant.

Vers. 29. *Alii — loquutus est.* Qui vocem intellexerant.

Vers. 30. *Respondit — vos.* Non propter me, vt discam, quod non scio. Nam omnia, quae patris sunt noui, sed propter vos, vt id discatis, de quo dubitatis, puta, quod a Deo sim: quomodo enim super me vox de coelo descendisset, nisi a Deo essem? quomodo praeterea Deus nomen suum et glorificasset, et rursus glorificaturus esset per me?

Vers. 31. *Nunc — huius.* Iam nunc hominum huius mundi vltio fit per meam punitionem. Aliis siquidem omnibus hominibus mors, peccati poena est. Nam omnes, inquit, peccauerunt, et per peccatum mors introiuit: mihi vero nequaquam, quia nunquam peccaui. Quum ergo diabolus etiam mihi, qui peccati expers semper permansi, mortem intulit: nunc praesenti tempore irrogatae mihi iniuriae poenas luit, quippe tyrannidis subuersionem:

πῶν οὖν ἡμῖν μέτρον φυσικῆς δειλίας, καὶ ὑπογραμμὸν ἀνδρείας, πάλιν λέγει.

Vers. 28. Πάτερ — ὄνομα. Δεδοξασμένον ὂν παρὰ τοῖς ἐρανίοις δυνάμεσι, δόξασον αὐτὸ καὶ παρὰ τοῖς ἐπὶ γῆς ἀνθρώποις, διὰ τῶν μελλόντων ἐπὶ τῷ θανάτῳ με γενέσθαι σημείων. δόξασον αὐτὸ, διὰ τῆς τε ἐμὲ ὀνόματος δόξης. ἡ γὰρ ἐμὴ δόξα, σή.

Vers. 28. Ἦλθεν — δοξάσω. Ἐδόξασα, ἐν τοῖς προγεγενημένοις σημείοις, καὶ πάλιν δοξάσω, ἐν τοῖς ἐπὶ τῷ θανάτῳ σου γενησομένοις.

Vers. 29. Ὁ οὖν ὄχλος — γεγονέναι. Οὐ συνιεὶς τῆς φωνῆς, ἀλλὰ τὸν ἦχον αὐτῆς μόνον κατασχών.

Vers. 29. Ἄλλοι — λελάληκε. Συνιέντες αὐτῆς.

Vers. 30. Ἀπεκρίθη — ὑμᾶς. Οὐ δι' ἐμὲ, ἵνα μάθω, ὃ οὐκ οἶδα. πάντα γὰρ οἶδα τὰ τε πατρὸς, ἀλλὰ δι' ὑμᾶς, ἵνα μάθητε, περὶ οὗ ἀμφιβάλλετε, ὅτι ἐκ τε θεοῦ εἰμι. πῶς γὰρ ἂν ἦλθε φωνὴ ἐκ τοῦ ἐρανοῦ ἐπ' ἐμὲ, εἰ μὴ ἐκ τοῦ θεοῦ εἰμι; πῶς δ' ἂν ὁ θεὸς τὸ ὄνομα αὐτοῦ καὶ ἐδόξασε καὶ πάλιν δοξάσει δι' ἐμοῦ;

Vers. 31. Νῦν — τούτου. Νῦν ἤδη ἐκδίκησις τῶν τε κόσμε τούτε ἀνθρώπων, διὰ τῆς ἐμῆς ἐκδικήσεως. τοῖς μὲν γὰρ ἄλλοις ἅπασιν ἀνθρώποις ὁ θάνατος ἐπιτίμιον ἁμαρτίας ἐστὶ· πάντες h) γὰρ ἥμαρτον, φησὶ καὶ, διὰ i) τῆς ἁμαρτίας εἰσῆλθεν ὁ θάνατος· ἐμοὶ δὲ, ἐδαμῶς· διότι ἐδαμῶς ἥμαρτον. ἐπεὶ οὖν καὶ μοὶ τὸν θάνατον ὁ διάβολος ἐπάγει, ἀναμαρτήτῳ μεμενηκότι, νῦν ἐν τῷ ἐνεστῶτι καιρῷ δίκην δίδωσι τῆς ἐμῆς ἀδικίας, τὴν καθαίρεσιν τῆς τυραννίδος. αὕτη δὲ ἡ δίκη,

h) Rom. 3, 23.
i) Rom. 5, 12.

sionem: nam mulcta ipsa, siue punitio, mundi huius est vltio: praesens itaque repensio contumeliae, quam mihi intulit, vltio est, et violentiae aduersus primos generis propagatores totumque genus irrogatae.

Vers. 31. *Nunc — foras.* Extra huiusmodi principatum, quem fraude acquisiuit. Nam quia olim veterem Adam per ligni cibum e regno mundi eiecit: nouus nunc Adam ipsum per crucis lignum e mundi regno eiecit, progenitoris inobedientiam sua curans obedientia.

Vers. 32. *Et ego — meipsum.* Si adactus fuero in crucem, omnes vndique, qui fidem susceperint, per eam traham ad meipsum. Et vere in cruce exaltatus, latronem primum attraxit, et centurionem, eosque, qui se cum illo seruabant, hinc coepit attrahere. Traham, inquit, tanquam a tyranno detentos, ipso primum tyranno deiecto.

Hanc autem attractionem alibi Raptum vocauit dicens: Quomodo potest quis ingredi in domum fortis ac vasa eius diripere, nisi primum alligauerit fortem, et tunc domum eius diripiet? Atqui superius dixit, Nemo potest venire ad me, nisi pater, qui misit me, traxerit eum: hic autem ait, Omnes traham ad meipsum, non contraria significans, sed quae patris sunt sibi concilians ac communia omnia ostendens, et aequalitatem per talia demonstrans.

Vers. 33.

[1]) Malim οὖν pro νῦν, quae duo alibi etiam in his Codicibus confusa esse animaduerti.

[2]) Durum hoc. Ac fortasse aliquis maluerit, διὰ τῆς τοῦ ξύλου βρώσεως. Sed mox huc refertur, διὰ τοῦ ξύλου τῆς σαρώσεως. Membrorum ergo aequalitate excusatur.

ἐστιν, ἡ κόλασις, τῦ κόσμου τούτε ἐκδίκησίς ἐστι. λοιπὸν [1]), νῦν ἡ ἐκδίκησις τῆς εἰς ἐμὲ ἐπηρείας, ἐκδίκησίς ἐστι τῆς εἰς τοὺς γενάρχας καὶ ὅλον τὸ γένος ἐπηρείας.

Vers. 31. Νῦν — ἔξω. Ἔξω τῆς τοιαύτης ἀρχῆς, ἣν δι' ἀπάτης ἐκτήσατο. ἐπεὶ γὰρ αὐτὸς διὰ τοῦ ξύλου τῆς [2]) βρώσεως πάλαι τὸν παλαιὸν ἀδὰμ ἐξέβαλε τῆς βασιλείας τῦ κόσμε· [αὐτον [3]) διὰ τοῦ ξύλε τῆς σταυρώσεως νῦν ὁ νέος ἀδὰμ ἐκβάλλει τῆς βασιλείας τῦ κόσμου,] τὴν τοῦ προπάτορος παρακοὴν διὰ τῆς ἑαυτῦ ὑπακοῆς ἰασάμενος.

Vers. 32. Κἀγὼ — ἐμαυτόν. Ἐὰν ἀναχθῶ ἐπὶ τὸν σταυρὸν, πάντας πανταχόθεν τὰς δεκτικοὺς τῆς πίστεως ἑλκύσω πρὸς ἐμαυτὸν δι' αὐτῆς. καὶ οὕτως, ὑψωθεὶς ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, πρῶτον εἵλκυσε τὸν ληστὴν, καὶ τὸν ἑκατόνταρχον, καὶ τοὺς μετ' αὐτῦ τηροῦντας αὐτὸν, ἐντεῦθεν ἀρξάμενος ἑλκύειν. ἑλκύσω δέ, φησι, κατεχομένους ὑπὸ τοῦ τυράννε, ἅτε πρῶτον ἐκεῖνον καταβαλών.

Ταύτην δὲ τὴν ἕλξιν, ἁρπαγὴν ἐκάλεσεν ἀλλαχοῦ λέγων· πῶς [k]) δύναταί τις εἰσελθεῖν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἰσχυροῦ, καὶ τὰ σκεύη αὐτῦ διαρπάσαι, ἐὰν μὴ πρῶτον δήσῃ τὸν ἰσχυρὸν, καὶ τότε τὴν οἰκίαν αὐτοῦ διαρπάσει. ὀπίσω μὲν οὖν εἶπεν· ὅτι οὐδεὶς δύναται [l]) ἐλθεῖν πρὸς ἐμὲ, ἐὰν μὴ ὁ πατὴρ ὁ πέμψας με ἑλκύσῃ αὐτόν· ἐνταῦθα δὲ λέγει, ὅτι πάντας ἑλκύσω πρὸς ἐμαυτόν· οὐκ ἐναντιολογῶν, ἀλλὰ τὰ τοῦ πατρὸς οἰκειούμενος, καὶ κοινὰ πάντα δεικνύων, καὶ τὸ ἴσον διὰ τῶν τοιούτων παρισῶν.

k) Matt. 12, 29.

l) Io. 6, 44.

3) Inclusa exciderant ex Cod. B.

Vers. 33. *Hoc — esset moriturus.* Hoc: Quidnam? Si exaltatus fuero, siquidem exaltationem in cruce innuebat.

Vers. 34. *Respondit — hominis?* Etiam hic Legem, simpliciter diuinam appellant scripturam. Nam frequentibus eius in locis immortalitas diuinitatis Christi significatur: quemadmodum etiam mortalitas humanitatis eius, et maxime in Psalmis Dauidicis.

Et vide dolosum eorum conatum: quum enim superius de morte disputantem audissent ac dicentem, oportet exaltari filium hominis (quanquam hoc euangelista non addiderit: siquidem variis in locis hoc eis loquutus est) quum etiam nunc addiderit, Si exaltatus fuero: intellexerunt, quod exaltationem diceret mortem: licet non de ea, quae per crucem fieret, conciperent: et hinc sperabant conuinci posse ipsum non esse Christum: tanquam dicentes, Nos audiuimus ex scriptura, quod Christus non moriatur: et quomodo tu dicis, quod ipsum mori oporteat? Deinde, ne hoc de eo dicere videantur, aiunt.

Vers. 34. *Quis — hominis?* Etenim si Christus est, non moritur: quod si moritur, non est Christus. Atqui o dementes! debilis est ratio vestra: nam et hoc et illud verum est: immortalis quidem est diuinitate, mortalis autem humanitate. Sed Christus nunc non docuit, quomodo immortalis esset, sed quomodo mortalis; Sciens, eos non susceperturos de sua immortalitate sermonem.

Considera namque, quod, quum etiam vocem, quae de coelo venerat, audissent, ac dixissent, Angelus

4) γὰρ, pro δέ. A.

Vers. 33. Τοῦτο — ἀποθνήσκειν. Τοῦτο, ποῖον; τὸ, ὅταν ὑψωθῶ. ὑπεδήλωε γὰρ τὴν ἐπὶ τῷ σαυρῷ ὕψωσιν.

Vers. 34. Ἀπεκρίθη — ἀνθρώπου; Καὶ ταῦθα νόμον λέγεσιν ἁπλῶς, τὴν θείαν γραφήν. πολλαχῶ γὰρ αὐτῆς, τὸ ἀθάνατον τῆς θεότητος τῷ χριστῷ σημαίνεται, ὥσπερ καὶ τὸ θνητὸν τῆς ἀνθρωπότητος αὐτῷ, καὶ μᾶλλον ἐν τοῖς δαυϊτικοῖς ψαλμοῖς.

Ὅρα [4]) δὲ κακουργίαν. ἀκούσαντες γὰρ ἀνωτέρω περὶ τοῦ θανάτου φιλοσοφήσαντος, καὶ προσθέντος· ὅτι [m]) δεῖ ὑψωθῆναι τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου· εἰ καὶ μὴ προσέθηκε τοῦτο ὁ εὐαγγελιστής· καὶ γὰρ διαφόρως ἔλεγε τοῦτο πρὸς αὐτούς· ἔπει καὶ νῦν εἶπεν· ὅτι ὅταν ὑψωθῶ, συνῆκαν, ὅτι ὕψωσιν, τὸν θάνατον λέγει, εἰ καὶ μὴ τὴν ἐπὶ σαυροῦ ἐνόησαν, καὶ προσεδόκησαν ἐντεῦθεν ἐλέγξαι αὐτόν, μὴ ὄντα χριστόν, ὡσανεὶ λέγοντες, ἠκούσαμεν ἐκ τῆς γραφῆς, ὅτι ὁ χριστὸς οὐκ ἀποθνήσκει, καὶ πῶς σὺ λέγεις, ὅτι ἀποθανεῖν [5]) χρὴ αὐτόν; εἶτα, ἵνα μὴ δόξωσι περὶ αὐτοῦ τοῦτο λέγειν, φασί·

m) Io. 3. 14. 8. 28.

Vers. 34. Τίς — ἀνθρώπου; Εἰ μὲν γάρ ἐστιν ὁ χριστὸς, οὐκ ἀποθνήσκει· εἰ δὲ ἀποθνήσκει, οὐκ ἔστιν ὁ χριστός. καὶ μήν, ὦ ἀνόητοι! σαθρὸς ὁ λόγος ὑμῶν. ἔστι γὰρ καὶ τοῦτο κἀκεῖνο. ἀθάνατος μὲν, τῇ ἀθεότητι· θνητὸς δὲ, τῇ ἀνθρωπότητι. ἀλλ' ὁ χριστὸς οὐκ ἐδίδαξε νῦν, πῶς μέν ἐστιν ἀθάνατος, πῶς δὲ θνητός, εἰδώς, αὐτοὺς οὐ παραδεξομένους τὸν περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ λόγον.

Σκόπει γὰρ, ὅτι καὶ τὴν ἐλθοῦσαν φωνὴν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐναντιθέντες, καὶ εἰπόντες, ὅτι ἄγγελος

5) δεῖ, pro χρή. A.

gelus ei loquutus est, adhuc tamen malignantur. Ideo simpliciter eos admonet.

Vers. 35. *Dicit — comprehendant.* Lucem dicit seipsum. Nam et in praecedentibus dicebat, Ego sum lux mundi, qui sequitur me non ambulat in tenebris. Modicum autem tempus id dicit, quod ad mortem vsque deerat. Prae humanitate ergo ac benignitate protestatur et admonet illos, vt in luce ambulent, hoc est sequantur eum cum lumine praeeuntem, viamque commonstrantem et eius credant sermonibus. Per tenebras vero errorem intelligo, quo eos seduxerunt illorum pontifices, postquam Christum interfecerunt, affirmantes, quod seductor fuisset.

Intelliguntur quoque simpliciter Tenebrae, error Iudaeorum, qui corporalem cultum seruantes, arbitrabantur se Deo placere, ac saluos fieri. Atqui hae tenebrae iam illos habebant: sed ait, Non vos comprehendant, id est, ne vsque ad finem dominentur vobis.

Vers. 35. *Et — vadat.* Errat, offendit, praecipitatur.

Vers. 36. *Donec — lucem.* Sermonem explanauit.

Vers. 36. *Vt — filii.* In primordiis quoque euangelii dixit hic euangelista, Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri, credentibus in nomen eius. Sed ibi quidem intelligimus, quod filii fiant patris: hic autem, quod filii ipsius fiant: vt discas, quod vna sit patris et filii operatio, et amborum omnia esse communia.

Vers. 36.

λος αὐτῶ λελάληκεν, ἔτι πονηρέυονται. διὸ παρεμ-
γεῖ αὐτοῖς ἁπλῶς.

Vers. 35. Εἶπεν — καταλάβῃ. Φῶς, ἑαυτὸν λέγει. καὶ γὰρ καὶ προλαβὼν ἔλεγεν· ἐγώ εἰμι[11]) τὸ φῶς τῦ κόσμου, ὁ ἀκολουθῶν ἐμοὶ, οὐ μὴ περιπατήσῃ ἐν τῇ σκοτίᾳ. μικρὸν δὲ χρόνον φησὶ, τον ἄχρι τῦ θανάτου αὐτῦ. ὑπὸ φιλανθρωπίας τοίνυν διαμαρτύρεται, καὶ κατεπείγει αὐτοὺς εἰς τὸ περιπατεῖν ἐν τῷ φωτὶ, ἤγουν, ἀκολουθεῖν αὐτῷ, φωταγωγοῦντι καὶ ὁδηγοῦντι, καὶ πιστεύειν τοῖς λόγοις[a]) αὐτοῦ. σκοτίαν δὲ νοῶ, τὴν πλάνην, ἣν ἐπλάνησαν αὐτοὺς οἱ ἄρχοντες αὐτῶν μετὰ τὸ ἀνελεῖν τὸν χριστὸν, πληροφορήσαντες, ὅτι πλάνος ἦν. 11) Io. 8, 12.

Νοεῖται δὲ σκοτία, καὶ ἡ ἁπλῶς πλάνη τῶν ἰουδαίων. τὴν γὰρ σωματικὴν λατρείαν φυλάσσοντες, δοκοῦσιν εὐαρεστεῖν τῷ θεῷ, καὶ σώζεσθαι. καὶ μὴν αὕτη ἡ σκοτία καὶ τότε εἶχεν αὐτούς· ἀλλὰ τὸ καταλάβῃ, ἀντὶ τοῦ, κατακυριεύσῃ μέχρι τέλους.

Vers. 35. Καὶ — ὑπάγει. Πλανᾶται, προσκόπτει, κρημνίζεται.

Vers. 36. Ἕως — φῶς. Ἐσαφήνισε τὸν λόγον.

Vers. 36. Ἵνα — γένησθε. Καὶ ἐν προοιμίοις τοῦ εὐαγγελίου εἶπεν οὗτος ὁ εὐαγγελιστὴς ὅτι[o]) ὅσοι ἔλαβον αὐτὸν, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα θεῦ γενέσθαι, τοῖς πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ. ἀλλ' ἐκεῖ μὲν νοοῦμεν, ὅτι τέκνα τῦ πατρὸς γίνονται· ἐνταῦθα δὲ, ὅτι υἱοὶ τοῦ υἱοῦ, ἵνα μάθῃς, ὅτι μία ἐνέργεια πατρὸς καὶ υἱοῦ, καὶ κοινὰ πάντα ἀμφοῖν. o) Io. 1, 12.

Vers. 36.

a) τῷ λόγῳ. A.

Vers. 36. *Haec — eis.* Sciebat namque, iram illorum turbatam esse ac irritatam: ideo abscondit se, ne amplius inflammaretur, sed magis eius secessione sedaretur.

Vers. 37. *Tam multa — eum.* Tam multa: quot autem ille ediderit, praetermisit hic propter eorum multitudinem.

Vers. 38. *Vt — compleretur.* Etiam hic dictio Vt, non est causalis sed euentum dicit, siue eius, quod futurum est, completionem. Et vbicunque dicitur, Vt sermo prophetae compleretur: Vt prophetia compleretur: dictio Vt, et Graecae dictiones ἵνα, ὅπως ac similes, dictam eandem habent significationem: quanquam in aliis euangelistis hoc non manifestauimus. Neque enim, quia dixerunt prophetae, ideo facta sunt, quae dixerant sed, quia futurum erat, vt fierent, propterea praedixerunt prophetae. Nam scripturae idioma est, vt praediximus, quo significat infallibilitatem prophetiae et omnimodam eius completionem.

Vers. 38. *Quem — nostro.* De his, qui non crediderunt, hoc dixit propheta: Auditum dicens horum ac similium, prophetiam de Christo, quam prophetae quum audissent, auribus animarum suarum a diuino spiritu immissam, prophetauerunt: dicit ergo, quod nullus talium illi crediderunt.

Vers. 38. *Et — reuelatum est?* Brachium patris est filius, vtpote potentia ac robur eius. Ait enim Paulus, Christus Dei potentia. Nihil horum cognitum est, non propter sui absconsio-

7) Monuit quidem in superioribus etiam, nec tamen ita aperte. Igitur mox dicit, προδεδήλωται.

Vers. 36. Ταῦτα — αὐτῶν. Ἔγνω γὰρ τὸν θυμὸν αὐτῶν ταρασσόμενον καὶ ἀγριαινόμενον, καὶ ἐκρύβη, ἵνα μὴ ἐπὶ πλέον ἀναφλεγῇ, καταξαλῇ δὲ μᾶλλον, τῇ ὑποχωρήσει αὐτῇ.

Vers. 37. Τοσαῦτα — αὐτόν. Τοσαῦτα, ὅσα ἐκεῖνος μὲν ἐποίησεν, ἔτος δὲ παρέλιπε, διὰ τὸ πλῆθος αὐτῶν.

Vers. 38. Ἵνα — πληρωθῇ. Καὶ ταῦθα τὸ ἵνα, οὐκ ἔστιν αἰτιολογίας, ἀλλ' ἐκβάσεως, ἤτοι πληρώσεως τῶ μέλλοντος, ὅτι ἔμελλε πληρωθῆναι. καὶ πανταχοῦ τὸ, ἵνα ὁ λόγος τοῦ προφήτου πληρωθῇ, καὶ τὸ, ἵνα ἡ προφητεία πληρωθῇ, καὶ τὸ, ὅπως, καὶ τὰ τοιαῦτα, τοιαύτην ἔχεσι τὴν σημασίαν, εἰ καὶ [7]) μὴ ἐν τοῖς ἄλλοις εὐαγγελισταῖς τοῦτο δεδηλώκαμεν. ἐ γὰρ, διότι εἶπον οἱ προφῆται, διὰ τοῦτο γεγόνασιν, ἃ εἶπον· ἀλλὰ διότι ἔμελλον γενέσθαι, διὰ τοῦτο εἶπον οἱ προφῆται. ἰδίωμα γάρ [8]) ἐστι τοῦτο τῆς γραφῆς, ὡς προδεδήλωται, δηλῶν τὸ ἀψευδὲς τῆς προφητείας, καὶ τὸ πάντως πληρούμενον.

Vers. 38. Ὃν — ἡμῶν; Περὶ τῶν μὴ πιστευσάντων τοῦτο εἴρηκεν ὁ προφήτης, τούτων τε, καὶ τῶν τοιούτων· ἀκοὴν λέγων, τὴν περὶ τῶ χριστῶ προφητείαν, ἣν ἀκούσαντες οἱ προφῆται τοῖς ὠσὶ τῶν ψυχῶν αὐτῶν, ὑπὸ τῶ θείου πνεύματος ἐνηχηθεῖσαν, προεφήτευσαν. λέγει δὲ, ὅτι ἐδεὶς τῶν τοιούτων ἐπίστευσεν αὐτῇ.

Vers. 38. Καὶ — ἀπεκαλύφθη; Βραχίων τῶ πατρὸς, ὁ υἱὸς, ὡς δύναμις αὐτῶ. φησὶ γὰρ ὁ παῦλος· χριστὸς [9]) θεῦ δύναμις. ἐδενὶ τούτων ἐγνωρίσθη. οὐ παρὰ τὴν ἑαυτῶ κρυφιότητα, ἀλλὰ

[9]) 1 Cor. 1, 24.

[8]) δὲ, pro γάρ. A.

sconsionem, sed propter illorum caecitatem. Ipse siquidem in modum solis, lucem suae diuinitatis ostendebat, et per sermones, et per opera. Illi vero malitia deprauatum habentes aspectum non illustrabantur.

Vers. 39. *Propterea — Iesaias.* Etiam hic Propterea, non causale est, sed futuri declaratiuum: quia futurum erat, vt credere non possent, siue non vellent: nam si voluissent, vtique credidissent. Non posse siquidem etiam significat, Non velle, sicut in praecedentibus docuimus. Aut, Non poterant credere, prohibiti a malitia et caecitate sua. Quid ergo iterum dixit Iesaias?

Vers. 40. *Excaecauit — cor.* Et hoc scripturae idioma est, Dei permissionem, quasi opus eius appellare. Siquidem Excaecauit, et indurauit, significant, excaecari ac indurari permisit, tanquam incurabiles: neminem enim vi attrahit, propter liberum cuiusque arbitrium. Simile etiam est, quod dicitur, Indurans indurabo cor Pharaonis, et, Declinare fecisti semitas nostras a via tua, et, Errare fecisti nos, domine, a via tua: frequentiaque sunt huiusmodi in veteri testamento idiomata.

Tale quoque est, quod apud Paulum dicitur, Tradidit illos Deus in reprobum sensum, et, Tradidit illos in affectiones ignominiae. Nam Deus non solum nemini hoc facit, sed nec relinquit, nisi eum relinquamus. Ait namque, Peccata vestra diuisionem faciunt inter me et vos. Rursumque dicit, Ignorasti legem Dei tui, ignorabo et ego te. Et Dauid, Ecce, qui elongant se a te, peribunt.

Ad

9) τρανῶς ἐγίνωσκον. De τρανοῦν hoc sensu, vide Huet. ad Orig. T. III. p. 564. nota α.

1) A. ponit vocabulum κύριε, paulo post, ante συνεχῶς.

2) ἐ μόνον, absunt. A.

ἀλλὰ παρὰ τὴν αὐτῶν τύφλωσιν. αὐτὸς μὲν γὰρ δίκην ἡλίου τὸ φῶς τῆς οἰκείας θεότητος ἐδείκνυε, καὶ διὰ λόγων, καὶ δι' ἔργων· αὐτοὶ δὲ σαθρωθεῖσαν τῇ πονηρίᾳ τὴν ὅρασιν ἔχοντες, οὐκ o) ἐνετρέπιζον.

Vers. 39. Διὰ τοῦτο — ἡσαΐας. Καὶνταῦθα τὸ διὰ τοῦτο, οὐκ ἔστιν αἰτιολογίας, ἀλλὰ μέλλοντος, ὅτι ἔμελλον οὐ δύνασθαι πιστεύειν, εἶτουν, οὐ βέλεσθαι. εἰ γὰρ ἐβέλοντο, ἐπίστευον ἄν. τὸ γὰρ μὴ δύνασθαι, σημαίνει καὶ τὸ μὴ βέλεσθαι, ὡς καὶ προλαβόντες ἐδιδάξαμεν. ἢ οὐκ ἠδύναντο, κωλυόμενοι ὑπὸ τῆς κακίας καὶ πωρώσεως αὐτῶν. τί οὖν πάλιν εἶπεν ἡσαΐας.

Vers. 40. Τετύφλωκεν — καρδίαν. Ἰδίωμα καὶ τοῦτο τῆς γραφῆς, τὸ τὴν παραχώρησιν τὸ θεῖον, ὡς πρᾶξιν αὐτὸ λέγειν. τὸ γὰρ τετύφλωκε, καὶ τὸ πεπώρωκεν, ἀντὶ τοῦ, παρεχώρησε τυφλωθῆναι καὶ πωρωθῆναι, ὡς ἀνιάτων. ἐθέλει γὰρ ἀνθέλκει, διὰ τὸ αὐτεξούσιον ἑκάστε. τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ· σκληρύνων p) σκληρυνῶ τὴν καρδίαν Φαραώ· καὶ τὸ, ἐξέκλινας q) τὰς τρίβους ἡμῶν ἀπὸ τῆς ὁδοῦ σου· καὶ τὸ, ἐπλάνησας r) ἡμᾶς, κύριε, s) ἀπὸ τῆς ὁδοῦ σου· συνεχῆ δὲ τὰ τοιαῦτα ἰδιώματα παρὰ τῇ παλαιᾷ γραφῇ.

p) Exod. 4, 21.
q) Pf. 43, 19.
r) Pf. 63, 17.

Τοιοῦτον δὲ καὶ τὸ παρὰ παύλῳ· παρέδωκεν t) αὐτοὺς εἰς ἀδόκιμον νοῦν· καί· παρέδωκεν u) αὐτοὺς εἰς πάθη ἀτιμίας. ὁ γὰρ θεὸς οὐ x) μόνον ἐθέν τι τοιοῦτον πράττει· ἀλλ' ἐδὲ ἐγκαταλιμπάνει, ἐὰν μὴ ἐγκαταλίπωμεν αὐτόν· λέγει γάρ· οὐχὶ y) αἱ ἁμαρτίαι ὑμῶν διεσῶσιν ἀνὰ μέσον ἐμὲ καὶ ὑμῶν; καὶ πάλιν φησὶν z) ἐπελάθετο νόμε θεὸς σου, ἐπιλήσομαί σου κἀγώ· καὶ ὁ δαυὶδ ἰδοὺ οἱ μακρύνοντες a) ἑαυτοὺς ἀπὸ σοῦ, ἀπολοῦνται

t) Rom. 1, 28.
u) Rom. 1, 26.
x) Ieſ. 59, 2.
y) Oſee. 4, 6.
z) Pſ. 72, 27.

Ad haec saluator ipse in Euangeliis ad Ierusalem, Quoties volui congregare filios tuos et caetera et noluistis.

Vers. 40. *Vt — eos.* Rursum Vt, non est, causae redditiuum, sed futuri demonstratiuum, quia futurum erat, vt oculis non viderent, et corde non intelligerent, neque conuerterentur, nec sanarentur. Oculos autem dicit intellectuales: nam oculis non videre, declaratur per id, quod subditur, Corde non intelligere.
Haec tamen verba alio modo declarata sunt in euangelio iuxta Matthaeum, alio dicta tempore.

Vers. 41. *Haec — eo.* Haec puta, de caecitate ac indurationc et caetera. Gloriam autem eius dicit gloriosam illam visionem, quando vidit dominum sedentem super solium excelsum, et ea quae circa ipsum erant, terribilia ac magnifica erant. Tunc enim filium vidit: et haec postmodum dixit ac loquutus est de eo, quum tunc haec ab eo audisset. Nam de Christo erant, quod excaecandi et indurandi erant, non visuri, nec intellecturi, quod Deus esset, neque conuertendi ab errore, vt sanarentur vulnera animarum ipsorum.

Vers. 42. *Veruntamen — v. 43. Dei.* Siquidem principes non erant, sed serui gloriae humanae. Propterea etiam dominus illis dicebat, Quomodo potestis vos credere, quum gloriam a vobis mutuo sumatis, et gloriam, quae a solo Deo est, non quaeratis.

Vers. 44. *Iesus — me.* Mitigata Iudaeorum ira apparuit iterum et docet. Quod autem dicit, tantundem est, ac si dicat, Qui credit in me, credit

3) Genitiuum habet Heutenius. Sed Datiuum videtur Euthymius elegisse, ne plures Genitiui concurrerent.

καὶ αὖθις ὁ σωτὴρ ἐν τοῖς εὐαγγελίοις πρὸς τὴν Ἱερουσαλήμ· ποσάκις[a]) ἠθέλησα ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου, καὶ τὰ ἑξῆς, καὶ οὐκ ἠθελήσατε. a) Matt. 23, 37.

Vers. 40. Ἵνα — αὐτές. Πάλιν τὸ ἵνα, οὐκ ἔστιν αἰτιολογίας, ἀλλὰ μέλλοντες, ὅτι ἔμελλον μὴ ἰδεῖν τοῖς ὀφθαλμοῖς. μηδὲ νοῆσαι τῇ καρδίᾳ, μηδ' ἐπιστραφῆναι καὶ ἰαθῆναι. ὀφθαλμοὺς δὲ λέγει, τοὺς νοητούς. τὸ γὰρ μὴ ἰδεῖν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἑρμηνευτικὸν, τὸ μηδὲ νοῆσαι τῇ καρδίᾳ.

Ταῦτα δὲ τὰ ῥητὰ τρόπον ἕτερον ἡρμηνεύθησαν ἐν τῷ κατὰ Ματθαῖον, καθ' ἕτερον ῥηθέντα καιρόν.

Vers. 41. Ταῦτα — αὐτῦ. Ταῦτα, τὰ περὶ τῆς τυφλώσεως καὶ πωρώσεως, καὶ τὰ ἑξῆς. δόξαν δὲ αὐτῦ, φησὶ, τὴν ἐνδοξον ὀπτασίαν ἐκείνην, ὅτε εἶδε τὸν κύριον[b]) καθήμενον ἐπὶ θρόνῳ ὑψηλοῦ, καὶ τἄλλα, τὰ περὶ αὐτῦ φοβερὰ καὶ ἐξαίσια. τὸν υἱὸν γὰρ εἶδε τότε, καὶ ταῦτα εἶπεν ὕστερον, καὶ ἐλάλησε περὶ αὐτοῦ, ἀκούσας αὐτὰ τότε παρ' αὐτῦ. περὶ τῦ χριστῦ γὰρ ἦσαν, ὅτι ἔμελλον τυφλωθῆναι καὶ πωρωθῆναι, καὶ μὴ ἰδεῖν, μηδὲ συνιέναι, ὅτι θεός ἐστι, μηδ' ἐπιστραφῆναι ἀπὸ τῆς πλάνης, καὶ ἰαθῆναι τὰ τραύματα τῆς ψυχῆς αὐτῶν. b) Ies. 6, 1.

Vers. 42. Ὅμως — v. 43. θεῦ. Οὐκ ἄρα ἄρχοντες ἦσαν, ἀλλὰ δῆλοι δόξης ἀνθρωπίνης. διὰ τοῦτο καὶ ὁ κύριος ἔλεγεν αὐτοῖς· πῶς[c]) δύνασθε ὑμεῖς πιστεῦσαι, δόξαν παρὰ ἀλλήλων λαμβάνοντες, καὶ τὴν δόξαν τὴν παρὰ τοῦ μόνῦ θεῦ οὐ ζητοῦντες. c) Io. 5, 44.

Vers. 44. Ἰησῦς — με. Ἐνδόντος τοῖς[3]) ἰουδαίοις τῷ θυμῷ, πάλιν ἀνεφάνη καὶ διδάσκει. ὃ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν. ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, πι-

credit in eum, qui me misit: non solum quia vna est natura et diuinitas amborum, verum etiam, quia honor ei, qui missus est, exhibitus, redundat in eum, qui misit. Et quod ait, Non credit in me, videtur quidem negationis, sed magis est exhortationis ad credendum. Simile quoque est et illud, Qui susceperit me, non me suscipit, sed eum, qui misit me. Nam et haec idiomatis sunt aliaque huiusmodi.

Scire autem oportet, quod aliud est credere ei, quam credere in eum: illud siquidem est, credere sermonibus eius, quod de caeteris etiam hominibus dicitur: hoc autem est, credere in diuinitatem eius, quod de solo Deo dicitur.

Vers. 45. *Et — me.* Visionem eam dicit, quae mentis est, ac si dicat, Qui meam cognouit dignitatem, eam quoque cognouit, quae patris est: nam vna et eadem est in nobis diuinitas: et ego patris imago sum, per omnia illi similis.

Videt autem quispiam Christi diuinitatem, non ex natura sua: diuina siquidem natura inuisibilis est, ac penitus inintelligibilis, iuxta illud, Deum nemo vidit unquam, sed ex operibus diuinis eiusque sermonibus.

Vers. 46. *Ego — veni.* Lux intellectualis soluens tenebras intellectus, per diuina opera ac verba, diuinitatis radios sanis ostendens oculis.

Vers. 46. *Vt — maneat.* Quae sunt in errore peccati. Frequenter etiam eadem contestando dicit, assiduitate volens durum illorum cor emollire, et quicquid ad se attinet, in medium adducens: propterea siquidem etiam clamabat.

Vers. 47.

a) καὶ ταῦτα. A.

σεύει εἰς τὸν πέμψαντά με, οὐ μόνον διότι μία Φύσις καὶ Θεότης ἀμφοῖν, ἀλλὰ καὶ διότι ἡ εἰς τὸν ἀπεσταλμένον τιμὴ, εἰς τὸν ἀποστείλαντα διαβαίνει. τὸ δὲ οὐ πιστεύει εἰς ἐμὲ, δοκεῖ μὲν ἀρνήσεως· ἔστι δὲ μᾶλλον προτροπῆς εἰς τὸ πιστεύειν. τοιοῦτον δέ ἐστι καὶ τὸ· ἃ d) ἐμὲ δεχόμενος, οὐκ ἐμὲ δέχεται, ἀλλὰ τὸν ἀποστείλαντά με, ἰδιωματικὰ γὰρ καὶ c) τὰ τοιαῦτα. d) Marc. 9, 37.

Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι ἕτερόν ἐστι τὸ πιστεύειν αὐτῷ, καὶ ἕτερόν ἐστι τὸ πιστεύειν εἰς αὐτόν· τὸ μὲν γάρ ἐστι πιστεύειν τοῖς λόγοις αὐτοῦ, ὃ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων λέγεται· τὸ δὲ ἐστι, πιστεύειν εἰς τὴν Θεότητα αὐτοῦ, ὅπερ ἐπὶ Θεοῦ μόνου λέγεται.

Vers. 45. Καὶ — με. Θεωρίαν, τὴν διὰ τῶν νῶν λέγει· ὅτι ὁ γνοὺς τὴν ἐμὴν Θεότητα, ἔγνω τὴν τοῦ πατρός μου. μία γὰρ καὶ ἡ αὐτὴ Θεότης ἐν ἡμῖν. καὶ ἐγὼ εἰκὼν εἰμὶ τοῦ πατρὸς ἀπαραλλακτος.

Θεωρεῖ δέ τις τὴν τοῦ χριστοῦ Θεότητα, οὐκ ἀπὸ τῆς Φύσεως αὐτῆς· ἀθεώρητος γὰρ ἡ Θεία Φύσις καὶ παντελῶς ἀνεννόητος· κατὰ τὸ· Θεὸν e) οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε· ἀλλ' ἀπὸ τῶν Θεοπρεπῶν ἔργων καὶ λόγων αὐτοῦ. e) Io. 1, 18.

Vers. 46. Ἐγὼ — ἐλήλυθα. Φῶς νοητὸν, λύων τὸ νοητὸν σκότος, καὶ διὰ τῶν Θεοπρεπῶν ἔργων καὶ λόγων παραδεικνύων τὰς ἀκτῖνας τῆς Θεότητος τοῖς ὑγιέσιν ὀφθαλμοῖς.

Vers. 46. Ἵνα — μείνῃ. Τῇ τῆς πλάνης, τῇ τῆς ἁμαρτίας. διαφόρως δὲ τὰ αὐτὰ λέγει διαμαρτυρόμενος, καὶ τῇ συνεχείᾳ μαλάξας τὸ σκληρὸν τῆς καρδίας αὐτῶν βελόμενος, καὶ πᾶν εἰσφέρων τὸ ἑαυτοῦ. διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἔκραξε.

Vers. 47. *Et — eum.* In praesenti seculo.

Vers. 47. *Neque — mundum.* Dixit etiam tertio capite, Non misit Deus filium suum in mundum, vt condemnet mundum, sed vt saluetur mundus per eum: et ibi quoque lege enarrationem quae optima est.

Vers. 49. *Qui — ipsum.* Qui mihi non paret, nec suscipit verba mea, habet qui se conuincat ac condemnet: quis sit autem is, audito.

Vers. 48. *Sermo — die.* Quis autem sit hic sermo, aduerte.

Vers. 49. *Quia — loquar.* Quia dicebant, non esse eum a Deo, et propterea non obediebant ei, ait: In nouissimo die sermo, quem loquutus sum dicens, quod ex meipso non sum loquutus, sed pater, qui misit me, ipse mihi praeceptum dedit, quid dicam et quid loquar, ille condemnabit eum, loco accusatoris constitutus, conuincens, omnemque amputans occasionem, quem operibus confirmaui, ex omni parte ostendens, quod Deo non sim contrarius.

Vers. 50. *Et — est.* Vtpote vitam concilians aeternam, tanquam ad vitam adducens aeternam. Sunt ergo inexcusabiles, qui ea non suscipiunt, quae mihi praecepta sunt, vt loquar, videlicet verba mea, doctrinam meam: et sibiipsis sunt inimici, vtpote vitam non suscipientes aeternam.

Haec vero, Quid dicam et quid loquar, idem significant. Multa autem sunt huiusmodi apud sacram scripturam.

Vers. 50.

Vers. 47. Καὶ — αὐτόν. Ἐν τῷ νῦν αἰῶνι.

Vers. 47. Οὐ — κόσμον. Εἶπε καὶ ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ· ὅτι f) οὐκ ἀπέστειλεν ὁ θεὸς f) Io. 3. 17.
τὸν υἱὸν αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον, ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σωθῇ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ. καὶ ἀνάγνωθι πάλιν ἐκεῖ τὴν ἐξήγησιν εὖ ἔχουσαν.

Vers. 48. Ὁ — αὐτόν. Ὁ ἀπειθῶν ἐμοὶ, καὶ μὴ δεχόμενος τὰ ῥήματά μου, ἔχει τὸν s) κατακρίνοντα, τὸν ἐλέγχοντα αὐτόν. τίς δέ ἐστιν οὗτος, ἄκουσον.

Vers. 48. Ὁ λόγος — ἡμέρᾳ. Τίς δὲ ὁ λόγος ἔτος, ἐνωτίσθητι.

Vers. 49. Ὅτι — λαλήσω. Ἐπεὶ ἔλεγον, ὅτι ἐκ ἔστιν ἐκ τοῦ θεοῦ, καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ἐπείθοντο αὐτῷ, φησὶν, ὅτι ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ ὁ λόγος, ὃν ἐλάλησα λέγων, ὅτι ἐξ ἐμαυτοῦ ἐκ ἐλάλησα, ἀλλ' ὁ πέμψας με πατὴρ, αὐτός μοι ἐνετείλατο, τί εἴπω καὶ τί λαλήσω, ἐκεῖνος κρινεῖ αὐτὸν, ἐν τάξει κατηγόρου ἱστάμενος καὶ διελέγχων, καὶ πᾶσαν ἀπολογίαν περιαιρῶν, ὃν ἐβεβαίουν τοῖς ἔργοις, πανταχόθεν δεικνύων, ὅτι οὐκ εἰμὶ ἀντίθεος.

Vers. 50. Καὶ — ἐστιν. Ὡς ζωὴν αἰώνιον προξενοῦσα, ὡς εἰς ζωὴν αἰώνιον ἄγουσα. ἀναπολόγητοι οὖν οἱ μὴ δεχόμενοι τὰ ἐνταλθέντα μοι λαληθῆναι, ἤτοι, τὰ ῥήματά μου, τὴν διδασκαλίαν μου. καὶ ἐπίβουλοί εἰσιν ἑαυτῶν, ὡς μὴ δεχόμενοι τὴν αἰώνιον ζωήν.

Τὸ δέ· τί εἴπω καὶ τί λαλήσω, τὸ αὐτὸ δηλοῦσι. πολλὰ δὲ τοιαῦτα παρὰ τῇ γραφῇ.

s) τὸν κρίνοντα. A.

Vers. 50. *Quae — loquor.* Et per praedictam et per praesentem sententiam, rursum inducit eos ad fidem, parcens adhuc illis prae immensa benignitate. De huiusmodi autem humilitate verborum dispensatorie dictorum, variis in locis diximus. Illa namque, A meipso non veni: et, Ex meipso non sum loquutus: et, Ipse mihi praeceptum dedit, quid dicam et quid loquar, ac similia: manifestius quidem confirmant, quod Deo non sit contrarius: secretius vero innuunt, quod patri sit aequalis.

Cap. XIII. v. 1. *Ante — patrem.*

Nam postquam mortuus est ac resurrexit, a terra in coelum migrauit.

Vers. 1. *Quum dilexisset — eos.* Suos, vocat discipulos, vtpote domesticos propter obedientiam. Sui autem appellati quoque sunt omnes Iudaei, tanquam cognati: imo etiam omnes simul homines, tanquam creaturae ipsius. Addidit autem, Qui erant in mundo. Nam qui iam in virtutute mortui erant, eius etiam proprii dicebantur, Abraham videlicet Isaac et Iacob, quique tempore illorum iusti erant. Quum dilexisset ergo discipulos ad id vsque temporis, tunc magis dilexit eos. Nam, In finem, idem significat, quod vehementer. Quia enim iam moriturus erat, eosque relicturus, dilectionem intendit ad accensionem vehementioris memoriae ipsius. Signum vero intentionis fuit, lotio pedum illorum: nam qui aliquem feruenter amat, ne extremum quidem eius ministerium deuitat.

Vers. 2. *Et coena facta.* In diuersorio, in instrato coenaculo: quia facta vespera, sicut dixit Mat-

Vers. 50. [a] Α — λαλῶ. Καὶ διὰ τοῦ προρρηθέντος, καὶ διὰ τοῦ παρόντος ῥητοῦ, πάλιν ἐνάγει τούτους εἰς πίστιν, ἔτι φειδόμενος αὐτῶν ὑπὸ τῆς ἀπείρου φιλανθρωπίας. περὶ μέντοι τῆς ταπεινότητος τῶν τοιούτων οἰκονομικῶν ῥημάτων, διαφόρως εἰρήκαμεν. τὸ γὰρ ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐκ [g]) ἐλάλησα, καὶ ἐξ [h]) ἐμαυτοῦ ἐκ ἐλάλησα, καὶ αὐτός μοι ἐντολὴν ἔδωκε, τί εἴπω καὶ τί λαλήσω, καὶ τὰ τοιαῦτα, φανερώτερον μὲν, τὸ μὴ εἶναι αὐτὸν ἀντίθεον βεβαιοῦσι· κρυφιώτερον δὲ, τὸ εἶναι αὐτὸν ἴσον τῷ πατρὶ ὑποφαίνουσι.

g) Io. 7, 28.
h) Io. 12, 49.

Cap. XIII. v. 1. Πρὸ — πατέρα.

[a] Ἀποθανὼν γὰρ καὶ ἀναστὰς, μετέβη ἀπὸ τῆς γῆς εἰς τὸν οὐρανόν.

Vers. 1. Ἀγαπήσας — αὐτούς. Ἰδίους λέγει, τοὺς μαθητὰς, ὡς οἰκείους, διὰ τὴν εὐπείθειαν. ἴδιοι δὲ αὐτοῦ προσηγορεύθησαν καὶ οἱ πάντες Ἰουδαῖοι, ὡς συγγενεῖς· καὶ οἱ σύμπαντες ἄνθρωποι, ὡς δημιουργήματα αὐτοῦ. τὸς ἐν τῷ κόσμῳ δὲ εἶπε, διότι καὶ οἱ τετελευτηκότες ἐν ἀρετῇ, ἴδιοι αὐτοῦ ἦσαν, ἀβραὰμ καὶ ἰσαὰκ καὶ ἰακὼβ, καὶ οἱ κατ' ἐκείνους δίκαιοι. ἀγαπήσας οὖν, φησὶ, τοὺς μαθητὰς ἄχρι τοῦ τότε καιροῦ, τότε μᾶλλον ἠγάπησεν αὐτούς· τὸ γὰρ εἰς τέλος, τὸ σφόδρα δηλοῖ. ἐπεὶ γὰρ ἔμελλεν ἤδη ἀποθανεῖν καὶ ἀπολιπεῖν αὐτούς, ἐπιτείνει τὴν ἀγάπην, εἰς ἐμπύρευμα μνήμης αὐτοῦ σφοδροτέρας. σημεῖον δὲ τῆς ἐπιτάσεως, τὸ νίψαι τοὺς πόδας αὐτῶν. ὁ γὰρ ἀγαπῶν τινὰ θερμῶς, καὶ τὴν ἐσχάτην ὑπηρεσίαν αὐτοῦ παραιτεῖται.

Vers. 2. Καὶ δείπνου γενομένου. Ἐν τῷ καταλύματι, ὅπου τὸ ἐστρωμένον ἀνώγεων, ὅπερ

Matthaeus, accubuit cum duodecim. Quaere ergo hanc sententiam sexagesimo tertio eius capite, ac lege omnem, quae ibi data est, expositionem.

Vers. 2. *Quum diabolus — traderet.* Quum iam tunc cogitationem immisisset, quando vnguentum effudit super caput Iesu mulier, de qua scripsit Matthaeus. Quaere ergo iuxta finem sexagesimi secundi capitis ipsius, vbi dicitur, Amen dico vobis, vbicunque praedicatum fuerit hoc euangelium in vniuerso mundo et caetera, et lege finem datae ibi expositionis.

Hoc autem interposuit euangelista cum stupore admirans excellentem Christi clementiam, quia huius etiam pedes lauit, qui in proximo erat eum traditurus.

Cap. XVI. De lotione pedum.

Vers. 3. *Sciens — manus.* Tanquam filio legitimo et vnigenito. Humano autem more dixit, Omnia dedit ipsi pater in manus, Christum ipsum imitans, qui frequenter huiusmodi de se dispensatorie solet dicere, sicut variis in locis diximus. Sicut autem pater tradit filio, sic et filius patri. Ait enim Paulus, Quum tradiderit regnum Deo et patri.

Vers. 3. *Et — iret.* Tanquam filius Dei ac Deus. Ait ergo, Sciens seipsum omnipotentem ac Dei filium: licet tantae esset potestatis, talisque dignitatis, ad extremam tamen descendit humilitatem, tum dilectionem erga discipulos ostendens, tum eos animi modestiam edocens.

Vers. 4. *Surgit — vestimenta.* Non omnia, sed exteriorem amictum, aut etiam indumentum, quod

ὀψίας[i]) γενομένης, ὡς εἶπε ματθαῖος, ἀνέκειτο μετὰ τῶν δώδεκα. ζήτησον οὖν τοῦτο τὸ ῥητὸν ἐν τῷ ἑξηκοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ αὐτοῦ, καὶ ἀνάγνωθι πᾶσαν τὴν ἐκεῖ ῥηθεῖσαν ἐξήγησιν. i) Matt. 26, 20.

Vers. 2. Τοῦ διαβόλου — παραδῶ. Ἤδη βεβληκότος λογισμὸν τότε, ὅτε τὸ μύρον κατέχεεν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν τοῦ χριστοῦ ἡ γυνή, περὶ ἧς ματθαῖος ἱστόρησε. ζήτησον οὖν πρὸς τῷ τέλει τοῦ ἑξηκοστοῦ δευτέρου κεφαλαίου αὐτοῦ τὸ· ἀμὴν,[k]) ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅπου ἐὰν κηρυχθῇ τὸ εὐαγγέλιον τοῦτο ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ, καὶ τὰ ἑξῆς. καὶ ἀνάγνωθι τὸ τέλος τῆς ἐκεῖ ῥηθείσης ἐξηγήσεως. k) Matt. 26, 13.

Τοῦτο δὲ παρενέβαλεν ὁ εὐαγγελιστὴς, ἐκπλησσόμενος τὴν ὑπερβάλλουσαν τοῦ σωτῆρος ἀνεξικακίαν, ὅτι καὶ τούτου τοὺς πόδας ἔνιψε, μελετῶντος ἤδη προδοῦναι αὐτόν.

Κεφ. Ις. Περὶ τοῦ νιπτῆρος.

Vers. 3. Εἰδὼς — χεῖρας. Ὡς υἱῷ γνησίῳ καὶ μονογενεῖ. ἀνθρωποπρεπῶς δὲ εἶπεν, ὅτι πάντα δέδωκεν αὐτῷ ὁ πατὴρ εἰς τὰς χεῖρας, μιμούμενος τὸν χριστὸν, τοιαῦτα λέγοντα περὶ ἑαυτοῦ πολλάκις κατ' οἰκονομίαν, ὡς διαφόρως εἰρήκαμεν. ὥσπερ δὲ ὁ πατὴρ παραδίδωσι τῷ υἱῷ· οὕτω καὶ ὁ υἱὸς τῷ πατρί. φησὶ γὰρ παῦλος· ὅταν[l]) παραδῷ τὴν βασιλείαν τῷ θεῷ καὶ πατρί. l) 1 Cor. 15, 24.

Vers. 3. Καὶ — ὑπάγει. Ὡς υἱὸς θεοῦ καὶ θεός. φησὶν οὖν, ὅτι εἰδὼς, ἑαυτὸν παντοκράτορα, καὶ υἱὸν θεοῦ, καὶ τοσαύτης μὲν ἐξουσίας, τηλικαύτης δὲ ἀξίας, ὅμως εἰς ἄκραν συγκατέβη ταπείνωσιν· ἅμα μὲν τὴν εἰς τοὺς μαθητὰς ἀγάπην ἐνδεικνύμενος· ἅμα δὲ παιδεύων αὐτοὺς ταπεινοφρονεῖν.

Vers. 4. Ἐγείρεται — ἱμάτια. Οὐ πάντα,

quod vesti illi exteriori adhaerebat, quo succinctior esset ad id, quod facere parabat.

Vers. 4. *Quumque accepisset — se.* Linteo sese praecinxit ad extergendos lauandorum pedes.

Vers. 5. *Deinde — peluim.* Ipse etiam aquam ferebat, et vniuersa cum omni promtitudine propriis manibus faciebat: vt et nos ministrantes, cuncta cum omni promtitudine per nosipsos faciamus, in illum respicientes: neque extollamur: quid enim sumus nos, si ad Deum conferamur? Linteum itaque, peluim ac hydriam a patrefamilias procul dubio in eum tunc vsum accepit.

Vers. 5. *Et* — v. 6. *Petrum.* Quia lauare coepit ac postmodum venit ad Petrum: apparet, quod primum lauerit pedes Iscariotae: simul quidem beneficio afficiens ac honorans proditorem suum vsque ad mortem, vt et nos similiter faciamus. Simul etiam compungi volens illum, qui talia aduersus talem gubernatorem cogitaret.

Vers. 6. *Et — pedes?* Tu qui filius Dei es? In stuporem versus hoc dixit, ac vehementer cum reuerentia veritus.

Vers. 7. *Respondit — modo.* Quod ego hac re doceo.

Vers. 6. *Scies autem postea.* Quando hoc manifestauero. Nam paulo post de hoc dicturus est, Si ego laui vestros pedes dominus et magister, et vos debetis inuicem alii aliorum lauare pedes. Vel scies postea, quum me videris in coelum assum-

6) εὐσαλές. B.
7) αὐτουργίας. A.

πάντα, ἀλλὰ τὸ ἔξωθεν περιβόλαιον, ἢ καὶ τὸ μετ' ἐκεῖνο, πρὸς τὸ [6]) εὐσαλὲς εἶναι.

Vers. 4. Καὶ λαβὼν — ἑαυτόν. Τῷ λεντίῳ διέζωσεν ἑαυτόν, πρὸς τὸ ἐκμάσσειν δι' αὐτοῦ τοὺς πόδας τῶν νιπτομένων.

Vers. 5. Εἶτα — νιπτῆρα. Ἀυτὸς καὶ τὸ ὕδωρ κομίσας, καὶ πάντα μετὰ πάσης προθυμίας αὐτουργήσας, ἵνα καὶ ἡμεῖς διακονοῦντες πάντα μετὰ πάσης προθυμίας [7]) αὐτουργῶμεν, εἰς ἐκεῖνον ἀποβλέποντες, καὶ μὴ ἐπαιρώμεθα. τί γὰρ ἡμεῖς πρὸς τὸν Θεόν; τὸ μέντοι λέντιον, καὶ τὸν νιπτῆρα, καὶ τὴν ὑδρίαν, ἀπὸ τῦ οἰκοδεσπότου πάντως ἔλαβεν εἰς τὴν τότε χρῆσιν.

Vers. 5. Καὶ — v. 6. πέτρον. Ἐπεὶ ἤρξατο νίπτειν, εἶτα ἦλθε πρὸς τὸν πέτρον, φάινεται, ὅτι [8]) πρῶτον ἔνιψε τῦς πόδας τῦ ἰσκαριώτου, ἅμα μὲν εὐεργετῶν ἄχρι θανάτου καὶ τιμῶν τὸν προδότην αὐτοῦ, ἵνα καὶ ἡμεῖς ὁμοίως ποιῶμεν· ἅμα δὲ καὶ βελόμενος αὐτὸν καταυγῆναι, τοιαῦτα κατὰ τοῦ τοιούτου κηδεμόνος διανοούμενον.

Vers. 6. Καὶ — πόδας; Σὺ, ὁ υἱὸς τῦ Θεῦ; ἐκπλαγεὶς γὰρ εἶπε τοῦτο, καὶ σφόδρα εὐλαβηθείς.

Vers. 7. Ἀπεκρίθη — ἄρτι. Ὁ ἐγὼ διδάσκω, διὰ τούτου τοῦ πράγματος.

Vers. 7. Γνώσῃ δὲ μετὰ ταῦτα. Ὅτε φανερώσω αὐτό. οὐκ εἰς μακρὰν γὰρ ἐρεῖ περὶ τούτε ὅτι [m]) εἰ ἐγὼ ἔνιψα ὑμῶν τοὺς πόδας, ὁ κύριος καὶ ὁ διδάσκαλος, καὶ ὑμεῖς ὀφείλετε ἀλλήλων νίπτειν τοὺς πόδας, καὶ τὰ ἑξῆς· ἢ γνῶσῃ μετὰ ταῦτα, ὅταν με ἴδῃς ἀναλαμβανόμενον εἰς

m) Io. 13, 14.

8) Est haec Chrysostomi opinio. Tom. VIII. p. 415. A.

sumtum, quum venerit super vos paracletus: tunc enim scies, qualis quale fecerim opus et quare.

Vers. 8. *Ait — aeternum.* Hoc est, nunquam, assueuerabat enim honorans illum ac venerans.

Vers. 8. *Respondit — v. 9. caput.* Non dixit, quam ob causam hoc faceret, sciens, illi non posse eo modo persuaderi, sed potius magis repugnaturum: sed quum prae nimio amore repugnaret, ex hoc illi persuadet: comminatus namque excisionem, protinus eum inclinauit, fecitque, vt ille amplius perat, quam prius ab eo petebatur: et tantum se offerat ad id ministerium perferendum, quantum prius ad repugnandum, imo etiam amplius. Non tantum, inquit, pedes, sed et manus et caput: ita nimia dilectione et primum obsistebat, et postmodum concedebat.

Vers. 10. *Dicit — estis.* Ne opinarentur lotionem hanc, purificationem quandam esse, quale et baptisma: huiusmodi opinionem exemplariter soluit dicens, Qui lotus est, non indiget lauari, nisi solos pedes, quibus calcando lauacrum egreditur, sed est mundus totus, vtpote iam lotus. Et vos mundi estis, nempe mundati iam per doctrinam, quam vos docui, et abiecta omni prauitate ac malitia.

Nam et Chrysostomus interpretans illud, Et vos mundi estis: ait etiam adiectum esse, Propter sermonem, quem loquutus sum vobis. Itaque doctrina

y) ἢ περὶν παροιτεῖσθαι. A.

z) Chrysost. Tom. VIII. p. 416. B. non dicit, haec προσκεῖσθαι, sed ea explicationis causa infert ex Io. 15, 3. Dum ergo addit, videtur dicere, id προσκεῖσθαι. Aut ex vocabulo ἐπήγαγεν id collegit

εἰς τὸν ἐρανὸν, ὅταν ἔλθῃ ὁ παράκλητος ἐφ' ὑμᾶς. τότε γὰρ γνώσῃ, ἡλίκος ὢν ἡλίκον ἔργον ἐποίησα, καὶ διατί.

Vers. 8. Λέγει — αἰῶνα. Εἰς τὸν αἰῶνα, ἀντὶ τοῦ, ποτέ. διϊσχυρίζεται γὰρ, τιμῶν αὐτὸν, καὶ λίαν αἰδέμενος.

Vers. 8. Ἀπεκρίθη — v. 9. κεφαλήν. Οὐκ εἶπε μὲν, τίνος ἕνεκεν τοῦτο ποιεῖ, γινώσκων αὐτὸν μὴ πεισθησόμενον ἀπὸ τότου, μᾶλλον μὲν οὖν ἐπὶ πλέον ἐνηησόμενον· ἐπεὶ δὲ ἀπὸ πολλῆς ἀγάπης διϊσχυρίζετο, ἀπὸ ταύτης αὐτὸν πείθει. ἀπειλήσας γὰρ ἔκπτωσιν αὐτῆς, αὐτίκα τοῦτον ὑποκλίνει, καὶ ποιεῖ μᾶλλον αἰτεῖν. ὃ δ') πρὶν παρητεῖτο, καὶ τοσαύτην ἱκεσίαν εἰσφέρειν, ὅσην πρότερον εἰσέφερεν ἕνεκεν, μᾶλλον δὲ καὶ πλείονα. μὴ τοὺς πόδας, γάρ φησι, μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰς χεῖρας καὶ τὴν κεφαλήν. ἕτω δὲ ὑπερβολὴν ἀγάπης καὶ πρῶτον ἐνέδειξε, καὶ ὕστερον ἐνέδωκε.

Vers. 10. Λέγει — ἐστέ. Ἵνα μὴ ὑπολάβωσιν, ὅτι ἡ νίψις αὕτη, καθάρσιόν τι ἐστιν, οἷον καὶ τὸ βάπτισμα, λύει τὴν τοιαύτην ὑπόψιαν παραδειγματικῶς, ὅτι ὁ λελουμένος ἐ χρῄζει λέσασθαι, εἰ μὴ τοὺς πόδας νίψασθαι μόνους, διότι τούτοις περιπατῶν. ἔχεσι τὸ λουτρόν· ἀλλ' ἔστι καθαρὸς ὅλος, ὡς ἤδη λελουμένος· καὶ ὑμεῖς καθαροί ἐστε, ὡς ἤδη καθαριθέντες ὑπὸ τῆς διδασκαλίας, ἣν ἐδίδαξα ὑμᾶς, καὶ ῥίψαντες πᾶσαν κακίαν καὶ πονηρίαν.

Ἑρμηνεύων γὰρ ὁ χρυσόστομος τό· καὶ ὑμεῖς καθαροί ἐστε· προσκεῖσθαι[1]) λέγει καὶ τό· διὰ τὸν λόγον, ὃν λελάληκα ὑμῖν, εἴτουν, τὴν διδασκαλίαν.

git Euthymius, quo tamen haud adeo diligenter vtitur, vt ex multis exemplis constat.

doctrina non opus est vobis, vt mundemini ab his, quibus iam emundati estis, nisi vt solis pedibus lauemini, propter causam, quam nunc non scitis, scietis autem postea.

Vers. 10. *Sed non omnes.* Non omnes mundi estis.

Vers. 11. *Sciebat — estis.* Nouerat eum, qui praecipitatus et contaminatus erat.

Vers. 12. *Quum — vobis?* Ignorantes interrogat, quo attentiores reddat: nam postquam factum est, vult nunc docere, quod ignorabant.

Vers. 13. *Vos — etenim.* Sum ista, tanquam Deus. Nam cum discipulis loquens sese detegit. Dicens itaque, Vos dicitis: vos me vita appellatis: sermonem inuidia carere fecit. Addens autem, Sum: huiusmodi confirmauit appellationes, nec ad gratiam, sed propter veritatem dictas demonstrauit. Iam ergo hinc ratiocinemini.

Vers. 14. *Si — pedes.* Non dixit, si ego, qui natura dominus sum, laui vestros pedes, qui natura serui estis, multo magis vos inuicem conserui, debetis alii aliorum lauare pedes. Neque dixit, Si ego proditoris laui pedes, multo magis vos insidiatorum: sed haec per opera significans, horum disputationem reliquit auditorum conscientiae.

Vers. 15. *Exemplum — vobis.* Exemplum deiectionis in dilectione, hoc opere tradidi vobis.

Vers. 15. *Vt — faciatis.* Et dilectione deiecti, ac subditis ministrantes. At vero ipse quidem erat maior, quam intelligi ac dici posset: nos autem sumus terra et cinis, puluis et coenum, aut

si quid

λίαν. οὐ χρήζετε οὖν καθαρισθῆναι, ὧν ἐκαθαρίσθητε, εἰ μὴ τοὺς πόδας νίψασθαι μόνους, διὰ πρᾶγμα, ὃ οὐκ οἴδατε ἄρτι, γνώσεσθε δὲ μετὰ ταῦτα.

Vers. 10. Ἀλλ' οὐχὶ πάντες. Οὐ πάντες καθαροὶ ἐστε.

Vers. 11. Ἤιδει — ἐστε. Ἤιδει αὐτὸν ἐκτραχηλισθέντα καὶ ὑπωπτευμένον.

Vers. 12. Ὅτε — ὑμῖν; Ἐρωτᾷ ἀγνοοῦντας, ἵνα διεγείρῃ εἰς προσοχήν. μετὰ γὰρ τὸ ποιῆσαι, λοιπὸν βέλεται διδάξαι τὸ ἀγνοούμενον.

Vers. 13. Ὑμεῖς — γάρ. Εἰμὶ ταῦτα, ὡς θεός. πρὸς τοὺς μαθητὰς γὰρ διαλεγόμενος ἐκκαλύπτει ἑαυτόν. εἰπὼν μὲν οὖν· ὅτι ὑμεῖς φωνεῖτέ με, ὑμεῖς καλεῖτέ με οὕτως, ἀνεπαχθῆ τὸν λόγον ἐποίησε· προσθεὶς δὲ· ὅτι εἰμί, ἐβεβαίωσέ τε τὰς τοιαύτας προσηγορίας, καὶ μὴ πρὸς χάριν, ἀλλὰ πρὸς ἀλήθειαν λεγομένας ἀπέδειξε. λοιπὸν τοίνυν ἐντεῦθεν συλλογίζεται.

Vers. 14. Εἰ — πόδας. Οὐκ εἶπεν, ὅτι ἐὰν ἐγὼ, ὁ φύσει κύριος, ἔνιψα ὑμῶν, τῶν φύσει δούλων, τοὺς πόδας, πολλῷ μᾶλλον ὑμεῖς, οἱ ὁμόδουλοι, ὀφείλετε ἀλλήλων νίπτειν τοὺς πόδας· οὐδ', ὅτι ἐὰν ἐγὼ ἔνιψα τοὺς τοῦ προδότου, πολλῷ μᾶλλον ὑμεῖς τοὺς τῶν ἐπιβούλων· ἀλλὰ διὰ τῶν ἔργων ταῦτα δηλώσας, ἀφῆκε τὴν διάκρισιν αὐτῶν τῇ συνειδήσει τῶν ἀκροωμένων.

Vers. 15. Ὑπόδειγμα — ὑμῖν. Ὑπόδειγμα τῆς ἐν ἀγάπῃ ταπεινώσεως ἔδωκα ὑμῖν, διὰ τῆς τοιαύτης πράξεως.

Vers. 15. Ἵνα — ποιῆτε. Ἐξ ἀγάπης ταπεινούμενοι, καὶ διακονοῦντες τοῖς ὑποβεβηκόσι. καίτοιγε, αὐτὸς μὲν ἦν ὑπὲρ ἔννοιαν καὶ λόγον· ἡμεῖς δὲ ἐσμεν γῆ καὶ σποδὸς, καὶ τέφρα,

si quid his vilius est. Quando vero non tantum ad minores non deiicimus nos, sed neque ad maiores: nec solum pedes seruorum non lauamus, sed neque amicorum, quum etiam insidiatorum lauare debeamus: qua obsecro condemnatione digni non erimus? qui non solum Christi non imitamur exemplum, verum etiam e contrario erigimur, et ex diametro extollimur, nec quod debitum est exsoluimus. Et vos, inquit, debetis inuicem alii aliorum lauare pedes.

Vers. 16. *Amen — illum.* Itaque si ego, qui incomparabiliter maior sum, meipsum adeo deieci, multo magis vos. Et hoc autem ineffabilis humilitatis ipsius est, quod sese dederit exemplum, creatorem videlicet creaturis: et quodammodo se comparauerit, qui incomparabilis est.

Dixit autem et hanc sententiam decimo nono capite iuxta Matthaeum: ibi ergo quaere, quod dicitur, Non est discipulus supra magistrum suum et caetera.

†† Non est seruus. Quamdiu ille quidem est seruus huius, hic apostolus eius. Inferioris enim est conditionis, et seruire, et nuntium mitti.

Vers. 17. *Si — ea.* Si haec nouistis, quae dicta sunt, nouistis autem ea, quum a me didiceritis: beati eritis si feceritis ea, neque enim nosse sufficit, sed et facere oportet.

Vers. 18. *Non — dico.* Puta, Si feceritis ea. Nam de Iuda hoc dicebat, qui non solum ea facturus non erat, sed nec aliud quicquam eorum, quae praecepta erant, de proditione iam curam habens.

Vers. 18.

a) αὐτοῦ, abest. A.

καὶ κόνις, καὶ εἴ τι τέτων εὐτελέτερον. ὅταν δὲ οὐ μόνον οὐ ταπεινώμεθα πρὸς τοὺς ἐλάττονας, ἀλλ' ἐδὲ πρὸς τοὺς μείζονας· καὶ οὐ μόνον ἐ νίπτομεν τοὺς πόδας τῶν δούλων, ἀλλ' ἐδὲ τῶν φίλων, οἱ καὶ τοὺς τῶν ἐπιβούλων νίπτειν ὀφείλοντες· ποίας οὐκ ἂν ἔτημεν ἄξιοι καταδίκης, ἐ μόνον ἐ μιμούμενοι τὸ δοθὲν ὑπόδειγμα, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἐναντίας ἱτάμενοι, καὶ κατὰ διάμετρον ἐπαιρόμενοι, καὶ τὴν ὀφειλὴν ἐκ ἀποδιδόντες; καὶ ὑμεῖς, γάρ φησιν, ὀφείλετε ἀλλήλων νίπτειν τοὺς πόδας.

Vers. 16. Ἀμὴν — αὐτόν. Λοιπὸν ἓν, εἰ ἐγὼ ὁ ἀσυγκρίτως μείζων, ὅτως ἐταπεινώθην, πολλῷ μᾶλλον ὑμεῖς. καὶ τοῦτο δὲ τῆς ἀφάτου ταπεινώτεως αὐτοῦ, τὸ δοῦναι ἑαυτὸν παράδειγμα, τὸν πλάτην τοῖς πλάτμασι, καὶ τρόπον τινὰ συγκρίνεθαι τὸν ἀσύγκριτον.

Εἶπε δὲ τὸ νόημα τῦτο καὶ ἐν τῷ ἐννεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον, καὶ ζήτησον ἐκεῖ τό· οὐκ ἔτι[n]) μαθητὴς ὑπὲρ τὸν διδάσκαλον[2]) αὐτοῦ, καὶ τὰ ἑξῆς. n) Matt. 10, 24.

[Οὐκ[3]) ἔτι δοῦλος· Ἕως ἂν ὁ μὲν ἐτι δοῦλος τούτε, ὁ δὲ ἀπότολος ἐκείνου. ἐλάττωτις γὰρ καὶ τὸ δουλεύειν, καὶ τὸ ἀποτέλλεθαι.]

Vers. 17. Εἰ — αὐτά. Εἰ ταῦτα οἴδατε, τὰ ῥηθέντα· οἴδατε δὲ αὐτά, παρ' ἐμοῦ μαθόντες· μακάριοί ἐτε, ἐὰν ποιῆτε αὐτά. οὐκ ἀρκεῖ γὰρ εἰδέναι μόνον, ἀλλὰ χρὴ καὶ ποιεῖν.

Vers. 18. Οὐ — λέγω. Τὸ, ἐὰν ποιῆτε αὐτά. περὶ τοῦ ἰούδα γὰρ τοῦτο ἔλεγεν, ὃς οὐ μόνον οὐκ ἔμελλε ποιήτειν αὐτά, ἀλλ' ἐδ' ἄλλό τι τῶν ἐντεταλμένων, ἤδη τὴν προδοτίαν μελετῶν.

3) Haec vterque in margine habet. Caret iis Hentenius.

Vers. 18. *Ego — elegerim.* Noui, tanquam Deus, quinam ex electis meis facturi sunt ea, et quis sit, qui non faciet. Superius quoque dixit, Et vos mundi estis, sed non omnes: variisque temporibus multa huiusmodi loquutus est, quae solius proditoris pungerent conscientiam, simulque docerent, quod eum non lateret proditor, et illum ad poenitentiam ac correctionem euocarent: verum non persuaserunt.

Cur autem etiam proditorem elegerit, diximus octauo iuxta Marcum capite: et ibi quaere, quod dicitur, Et ascendit in montem, et vocauit, quos ipse voluit et caetera, totamque illorum verborum lege enarrationem.

Vers. 18. *Sed — suum.* Etiam in hoc loco dictio Vt, manifestatiua est eius, quod futurum erat. Hoc quoque sicut et alia propter proditorem dicit. Nam futurum erat: vt complerętur scriptura Dauidica, quae ait, Qui comedit panes meos ampliauit aduersum me supplantationem.

Septuaginta ergo ex Hebraico sensu hanc ita interpretati sunt: Christus vero eandem nunc ex eodem interpretatus, aliis dictionibus eandem vim obtinentibus eadem et ipse dicit. Siquidem idem sibi volunt, Qui edit, quum euangelista, Christi verba referens, habeat ὁ τρώγων: et, Qui comedit, quum septuaginta dicant ὁ ἐσθίων: et Ampliauit, sicut sustulit, eodemque modo se habent et reliqua.

Ait ergo de Iuda, Qui apud me pascitur, qui de eadem mensa mecum communicat, neque ob hoc ipsum me reueretur, ampliauit ac sustulit, hoc est, confirmauit siue mouit aduersum me calcaneum et supplantationem, siue dolum ac insidias, eo

4) Redde: *veluti*, *Sed hoc propter proditorem dico.*

Vers. 18. Ἐγὼ — ἐξελεξάμην. Οἶδα, ὡς θεὸς, τίνες μὲν τῶν παρ' ἐμὲ ἐκλεγέντων ποιήσουσιν αὐτὰ, τίς δὲ οὐ ποιήσει. καὶ αγωτέρω δὲ εἶπών· ὅτι o) καὶ ὑμεῖς καθαροί ἐστε, ἀλλ' οὐχὶ πάντες· καὶ ἐν διαφόροις δὲ καιροῖς πολλὰ τοιαῦτα φθεγξάμενος, νύττοντα μόνον τὸ τῆ προδότε συνειδὸς, καὶ ἅμα μὲν διδάσκοντα, ὅτι οὐ λανθάνει ἐπιβλέπων, ἅμα δὲ καὶ εἰς μεταμέλειαν καὶ διόρθωσιν ἐκκαλέμενα, ἐκ ἔπεισε. o) Io. 13, 10.

Διατί δὲ ἐξελέξατο καὶ τὸν προδότην, εἰρήκαμεν ἐν τῷ ὀγδόῳ κεφαλαίῳ τῆ κατὰ μάρκον, καὶ ζήτησον ἐκεῖ τό· καὶ p) ἀναβαίνει εἰς τὸ ὄρος, καὶ προσκαλεῖται οὓς ἤθελεν αὐτὸς, καὶ τὰ ἑξῆς, καὶ ἀνάγνωθι τὴν ὅλην ἐξήγησιν τῶν τοιούτων ῥητῶν. p) Marc. 3, 13.

Vers. 18. Ἀλλ' — αὐτῆ. Κἀνταῦθα τὸ ἵνα, δηλωτικόν ἐστι τῆ μέλλοντος· οἷον, q) ἀλλὰ διὰ τὸν προδότην τῆτο λέγω. μέλλει γὰρ ἡ γραφὴ πληρωθῆναι ἡ δαυϊτικὴ, ἡ λέγουσα, ὁ q) Ps. 40, 10. ἐσθίων ἄρτους μου, ἐμεγάλυνεν ἐπ' ἐμὲ πτερνισμόν.

Οἱ μὲν οὖν ἑβδομήκοντα ἔτως ἀπὸ τῆ ἑβραϊκῆ τὸ ῥητὸν ἡρμήνευσαν· ὁ δὲ χριστὸς ἀπὸ τῆ αὐτῆ τὸ αὐτὸ νῦν μεθερμηνεύων, τὰ αὐτὰ καὶ αὐτὸς λέγει, δι' ἑτέρων ἰσοδυναμων λέξεων. ἴσον γὰρ τὸ ὁ ἐσθίων καὶ τὸ ὁ τρώγων, καὶ τὸ ἐμεγάλυνε καὶ τὸ ἐπῆρε, καὶ τὰ λοιπὰ δὲ ὁμοίως ἔχουσι.

Φησὶ δὲ περὶ τῆ ἰούδα, ὅτι ὁ τρεφόμενος παρ' ἐμοὶ, ὁ κοινωνῶν μοι τραπέζης, ἐφ' αὐτὸ τοῦτο αἰδεσθεὶς ἐμεγάλυνε καὶ ἐπῆρεν, ἤγουν, ἐκραταίωσε καὶ ἐκίνησε κατ' ἐμῆ πτέρναν καὶ πτερνισμὸν, ἔτεν, ἐπιβελὴν καὶ δόλον, διὰ τὸ 5) συλλαλῆ-

5) τοῦ. B.

eo quod cum inimicis sit loquutus. Solent namque, qui currentes deiicere nituntur, calcaneo insidiari. Ideo calcaneus ac supplantatio dolum ac insidias denotat.

Vers. 19. *Nunc — sum.* Vt quum fuerit completa huiusmodi scriptura, credatis, quod ego sum, de quo illa vaticinabatur.

Vers. 20. *Amen — me.* Iuxta finem quoque decimi noni capitis euangelii secundum Matthaeum dixit, Qui recipit vos, me recipit: et qui me recipit, recipit eum, qui me misit. Nunc autem etiam idem dicit, volens amplius illos consolari, quod futurum esset, vt paulo post percurrerent orbem.

Vers. 21. *Haec — spiritu.* Spiritum dicit affectum moeroris ac turbationis, quo mouebatur ob proditoris perditionem: nam prae nimia compassione turbabatur. Vehementer enim super eo dolebat. De Lazaro etiam dictum illud declarantes, Infremuit spiritu, spiritum diximus turbationis affectum.

Vers. 21. *Et — me.* Testificatus est, siue protestatus de proditione.

Vers. 22. *Aspiciebant — diceret.* Siquidem miserum nondum publicare volebat, expectans adhuc eius conuersionem.

Vers. 23. *Recumbebat autem — Iesus.* Ipse erat, qui haec scribebat, velut significauit idem in fine euangelii. Hunc autem diligebat Iesus, plus videlicet caeteris, vt qui plus diligi dignus erat, ob virtutis magnae praerogatiuam, quam ipse modestiae causa occultauit.

Dicitur

σαι τοῖς ἐχθροῖς. εἰώθασι γὰρ, οἱ τοὺς τρέχοντας ὑποσκελίζειν πειρώμενοι, διὰ τῆς πτέρνης ἐπιβαλλεύειν. διὸ πτέρνα καὶ πτερνισμὸς, ἡ ἐπιβουλὴ καὶ ὁ δόλος.

Vers. 19. Ἀπάρτι — εἰμι. Ἵνα, ὅταν πληρωθῇ ἡ τοιαύτη γραφὴ, πιστεύσητε, ὅτι ἐγώ εἰμι, περὶ οὗ ἐκείνη προεφήτευσεν.

Vers. 20. Ἀμὴν — με. Καὶ πρὸς τῷ τέλει τῆ ἐννεακαιδεκάτῃ κεφαλαίου τῆ κατὰ ματθαῖον εἶπεν· ὁ r) δεχόμενος ὑμᾶς, ἐμὲ δέχεται· καὶ ὁ ἐμὲ δεχόμενος, δέχεται τὸν ἀποστείλαντά με. καὶ νῦν δὲ τὸ αὐτὸ λέγει, παρηγορῶν αὐτοὺς ἐπὶ πλέον, μέλλοντας ὅσον οὔπω διατρέχειν τὴν οἰκουμένην.

r) Matt. 10, 40.

Vers. 21. Ταῦτα — πνεύματι. Πνεῦμα νόει, τὸ πάθος τῆς λύπης καὶ συγχύσεως, τῆς ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τῇ προδότου. ὑπὸ γὰρ τῆς ἄγαν συμπαθείας ἐταράχθη, ὑπεραλγήσας αὐτῇ. καὶ ἐπὶ τῆ λαζάρου δὲ, τό, ἐνεβριμήσατο s) τῷ πνεύματι, ἑρμηνεύοντες, πνεῦμα τὸ πάθος τῆς συγχύσεως εἰρήκαμεν.

s) Io. 11, 33.

Vers. 21. Καὶ — με. Ἐμαρτύρησεν, ἤγουν, διεμαρτύρατο περὶ τῆς προδοσίας.

Vers. 22. Ἔβλεπον — λέγει. Οὔπω γὰρ ἤθελε δημοσιεῦσαι τὸν ἄθλιον, ἀναμένων ἔτι τὴν ἐπιστροφὴν αὐτῇ.

Vers. 23. Ἦν δὲ ἀνακείμενος — ἰησοῦς. Λυτὸς ἦν ὁ ταῦτα γράφων, ὡς αὐτὸς ἐπὶ τέλει τῆ εὐαγγελίᾳ δεδήλωκε. τοῦτον δὲ ἠγάπα ὁ ἰησοῦς, πλέον δηλονότι, ὡς ἄξιον ἀγαπᾶσθαι πλέον, διὰ πλεονεξίαν ἀρετῆς μεγάλης, ἣν αὐτὸς ἀπέκρυψε διὰ μετριοφροσύνην.

Dicitur autem tantam a puero curam habuisse puritatis, vt ne turpem quidem cogitationem vnquam in cor suum ascendere permiserit: turpis autem cogitatio, non de motu naturali accipienda est, sed de phantasia voluntaria: ideo etiam virgo postmodum cognominatus est. Hoc vero priuilegium Dei quoque genetrici datum erat.

Dicit autem Chrysostomus, quod etiam amplius eum diligebat, propter excellentem animi humilitatem ac mansuetudinem, quas adeptus erat postquam de praeeminentia correptus fuerat. Siquidem hae virtutes etiam Mosen exaltauerunt.

Considera vero et hoc, quomodo solus e discipulis in magistri afflictionibus permanserit, donec spiritum exhalasset: ob haec ergo etiam amplius eum diligebat, ac tempore illo in sinu eius recumbebat, tanquam filius in sinu patris: appropinquans similiter ei propter virtutis propinquitatem. Siquidem verisimile est, quod praecognita iam magistri morte, moestus admodum erat, et propterea post pedum lotionem ascitus fuerat, ibique recubuerat: consolationis ergo gratia haec scripsit, non gloriationis: nam fugiens iactantiam, suiipsius nomen conticuit.

Verum, quum caeteri euangelistae praetermisissent, quae de intinctione et offula Iudae data contigerant: narraturus hoc, incidit necessario in horum enarrationem. Nam, quia hortatu Petri clam interrogauerat, quisnam esset, qui eum traderet, necesse erat dicere, quomodo recumberet, vt clam caeteris posset interrogare, et quo pacto ausus est ibi recumbere ac secreto interrogare.

Aut recubuisse se dicit in sinu eius, immensam illius manifestans humilitatem, qui immensae

a) Tom. VIII, p. 194. A.

Λέγεται δὲ καὶ τοσοῦτον ἐκ νεότητος ἐπιμελήσασθαι καθαρότητος, ὡς μὴ ἐᾶσαί ποτε μηδὲ λογισμὸν αἰσχρὸν ἀναβῆναι εἰς τὴν καρδίαν αὐτῆ. λογισμὸν δὲ αἰσχρὸν, οὐ τὴν φυσικὴν κίνησιν οἰητέον· ἀλλὰ τὴν προαιρετικὴν φαντασίαν. διὸ καὶ παρθένος ὕστερον ἐπωνομάσθη. τοῦτο δὲ τὸ προτέρημα καὶ τῇ θεοτόκῳ προσῆν.

Λέγει δὲ ὁ Χρυσόστομος, ὅτι ἠγάπα αὐτὸν πλέον, καὶ δι' ὑπερβάλλουσαν ταπεινοφροσύνην καὶ πραότητα, ἅπερ ἐκτήσατο μετὰ τὸ ἐπιτιμηθῆναι διὰ τὴν προεδρίαν. ταῦτα γὰρ καὶ τὸν μωϋσῆν ὕψωσαν.

Σκόπει δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι καὶ τοῖς παθεσι τῆ διδασκάλου μόνος τῶν μαθητῶν παρέμεινεν ἄχρις ἂν ἐξέπνευσε. διὰ ταῦτα οὖν καὶ ἠγαπᾶτο πλέον. καὶ ἀνέκειτο κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον ἐν τῷ κόλπῳ αὐτῆ, ὡς παῖς ἐν κόλπῳ πατρὸς, ἀναλόγως ἐγγίζων αὐτῷ, διὰ τὴν ἀπὸ τῆς ἀρετῆς ἐγγύτητα. εἰκὸς γὰρ, αὐτὸν γνόντα ἤδη τὸν θάνατον τῆ διδασκάλε, σφόδρα σκυθρωπάζειν, καὶ διὰ τοῦτο, μετὰ τὸν νιπτῆρα, προσκληθῆναι, καὶ ἀναπεσεῖν ἐκεῖ, χάριν παρηγορίας. ἔγραψε μὲν οὖν ταῦτα, οὐ φιλοτιμέμενος. καὶ γὰρ φεύγων τὸν κόμπον, τὸ ἑαυτῆ παρεσιώπησεν ὄνομα.

Ἀλλ' ἐπειδὴ παρέδραμον οἱ ἄλλοι εὐαγγελισαὶ τὰ περὶ τῆ ἐμβαφέντος ψωμίε καὶ δοθέντος τῷ ἰούδᾳ, μέλλων διηγήσασθαι τοῦτο, ἀναγκαίως ἐνέπεσε καὶ εἰς τὴν τούτων ἀπαγγελίαν. ἐπεὶ γὰρ αὐτὸς, ἐπιτραπεὶς παρὰ τῆ πέτρε, ἠρώτησε κρυφίως, τίς ἐστιν ὁ παραδιδοὺς αὐτόν· ἀναγκαῖον ἦν εἰπεῖν, ποῦ ἀνακείμενος ἠδύνατο ἐρωτᾶν κρυφίως, καὶ πῶς ἐθάρρει ἐκεῖ τε ἀνακεῖσθαι, καὶ ἐρωτᾶν μυστικῶς.

Ἢ τὸ μὲν ἀνακεῖσθαι ἐν τῷ κόλπῳ αὐτῆ φησι, δηλῶν τὴν ὑπεράπειρον ταπεινωσιν τῆ τὴν δόξαν

sae erat gloriae: se vero diligi ait, significans et se gratum, et illum humanum. Confitetur ergo, quod diligebatur: causam vero, cur diligeretur non addit, simul et gratus et modestus.

Vers. 24. *Innuit — diceret.* Ipse quidem ausus non est interrogare, propter causam, quam sexagesimo quarto iuxta Matthaeum capite diximus: Iohanni vero hoc commisit, tanquam a praeceptore maxime dilecto, qui tunc in sinu eius recumbebat.

Vers. 25. *Quum ergo ille recumberet ita — est?* Ita, sicuti recumbebat, hoc est, non eleuatus, sed tantum conuersus. Iohannes itaque ex simplicitate ac dilectione recumbebat: nondum enim natura Deum esse cognoscebat: ipse vero permittebat, etiam in hoc animum illius oblectans.

Vers. 26. *Respondet — Iscariotae.* Quaere praedicto iuxta Matthaeum capite, vbi dicitur, Dico autem vobis, quod non bibam ex hoc fructu vitis vsque in diem illum et caetera: et lege totam enarrationem: nam in ea de his et iis, quae sequuntur, ad verbum dictum est.

Vers. 27. *Et — satanas.* In fine illius enarrationis de hoc plane inuenies. Ingressus est autem in illum, non quod, vt daemoniacum agitaret, sed quod dominaretur ac seruituti eum subiiceret, veluti septuagesimo sexto capite euangelii secundum Lucam diximus. Vel etiam per cogitationes in illum ingressus est.

Vers. 27.

7) τὸ κατὰ ματθαῖον, omittit. A.

ὑπεραπείρου· τὸ δὲ ἀγαπᾶθαι λέγει, δεικνύων ἑαυτόν τε εὐχάριστον, καὶ κεῖνον φιλανθρωπότατον, καὶ ὅτι μὲν ἠγαπᾶτο, ὁμολογεῖ· διατί δὲ ἠγαπᾶτο, οὐ προστίθησιν. εὐχαριστῶν μὲν ἅμα, καὶ μετριοφρονῶν.

Vers. 24. Νεύει — λέγει. Αὐτὸς μὲν οὐκ ἐθάρρησεν ἐρωτῆσαι, διὰ τὴν αἰτίαν, ἣν εἰρήκαμεν ἐν τῷ ἑξηκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ τῷ κατὰ ματθαῖον· τῷ ἰωάννῃ δὲ τοῦτο ἐπέτρεψεν, ὡς ἠγαπημένῳ μάλιστα τῷ διδασκάλῳ, καὶ ἀνακειμένῳ τηνικαῦτα ἐν τῷ κόλπῳ αὐτοῦ.

Vers. 25. Ἐπιπεσὼν δὲ ἐκεῖνος οὕτως — ἐστιν; Οὕτως, ὡς ἀνέκειτο, τετέσι, μὴ ἀναστὰς, ἀλλὰ μόνον μεταστραφείς. ὁ μὲν οὖν ἰωάννης ἐξ ἁπλότητος καὶ ἀγάπης ἐπέπεσεν. ὅπως γὰρ φύσει θεὸν αὐτὸν ἐγίνωσκεν. αὐτὸς δὲ ἠνέσχετο, κἂν τούτῳ ψυχαγωγῶν αὐτόν.

Vers. 26. Ἀποκρίνεται — ἰσκαριώτῃ. Ζήτησον ἐν τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ [t]) ματθαῖον τό· λέγω δὲ ὑμῖν, ὅτι ἐ μὴ πίω ἀπάρτι ἐκ τούτου τοῦ γενήματος τῆς ἀμπέλου, ἕως τῆς ἡμέρας ἐκείνης, καὶ ἀναγνωθι τὴν ὅλην ἐξήγησιν. ἐν αὐτῇ γὰρ περὶ τούτων τε καὶ τῶν ἑφεξῆς ἐρρήθη κατὰ λόγον. t) Matt. 26, 29.

Vers. 27. Καὶ — σατανᾶς. Ἐν τῷ τέλει τῆς ἐξηγήσεως ἐκείνης εὑρήσεις περὶ τούτου σαφῶς. εἰσῆλθε δὲ εἰς ἐκεῖνον, οὐχ ὥστε δαιμονᾶν αὐτόν, ἀλλ' ὥστε κατακυριεύειν καὶ δολαγωγεῖν αὐτόν, ὡς καὶ ἐν τῷ ἑβδομηκοστῷ ἕκτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ λουκᾶν εἰρήκαμεν. ἢ καὶ διὰ τῶν λογισμῶν εἰσῆλθεν εἰς [u]) ἐκεῖνον.

Vers. 27.

u) εἰς αὐτόν.

Vers. 27. *Ait* — v. 29. *daret.* In ea enarratione etiam haec omnia pulchre declarata sunt.

Vers. 30. *Accepta* — *exiuit.* Similiter et hoc.

Vers. 30. *Erat* — v. 31. *exiuit.* Significauit tempus euangelista, ostendens, quod neque nox eum retinuit.

Vers. 31. *Ait* — *hominis.* Superius dixit capite decimo quinto, Venit tempus, vt glorificetur filius hominis. Hic autem, Nunc glorificatus est filius hominis. Ex hoc, inquit, tempore glorificatus est, afflictionibus pro mundo toleratis: nam gloria sunt domino afflictiones, quas pro seruis tolerat. Tanquam factum autem dicit id, quod futurum est, quia paulo post comprehendendus et passurus erat. Quod si domino gloria sunt afflictiones toleratae pro seruis, multo magis seruis gloria sunt, quae pro domino sustinent.

Vers. 31. *Et* — *eum.* Pater glorificatus est per filium, per conuersationem, qua tanquam homo pro salute hominum conuersatus est. Nam sicut filio gloria est habere talem patrem, ita sane et patri gloria est, habere talem filium. Praeterea quoque homines videntes admiranda quae faciebat, glorificabant Deum, quemadmodum dicunt euangelistae.

Vers. 32. *Quod si* — *seipsum.* Glorificabit filium per seipsum, edens prodigia tempore passionis, tremenda ac stupenda signa: etiam hinc ostendens, quod legitimus esset eius filius. Nam et propterea in superioribus dixit, Quum exaltaueritis

Vers. 27. Λέγει — v. 29. δῷ. Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἐξηγήσει καὶ ταῦτα πάντα διηρμηνεύθησαν ἄρισα.

Vers. 30. Λαβὼν — ἐξῆλθεν. Ὁμοίως καὶ τοῦτο.

Vers. 30. Ἦν — v. 31. ἐξῆλθεν. Ἐπεσημήνατο τὸν καιρὸν ὁ εὐαγγελιστης, δεικνύων, ὅτι ἀδὲ ἡ νὺξ ἐπέσχεν αὐτόν.

Vers. 31. Λέγει — ἀνθρώπε. Ἀνωτέρω μὲν εἶπεν, ἐν τῷ πεντεκαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ, ἐλήλυθεν[v]) ἡ ὥρα, ἵνα δοξασθῇ ὁ υἱὸς τε ἀνθρώπου· ἐνταῦθα δὲ, νῦν ἐδοξάσθη ὁ υἱὸς τε ἀνθρώπου. ἀπὸ τε νῦν[v]) ἐδοξάσθη, φησὶ, τοῖς ὑπὲρ τε κόσμου πάθεσι. δόξα γὰρ τῷ δεσπότῃ, τὰ ὑπὲρ τῶν δέλων πάθη. ὡς γεγονὸς δὲ λέγει τὸ γενησόμενον, διὰ τὸ ὅσον ἔπω μέλλειν συλληφθῆναι καὶ πάσχειν. εἰ δὲ τῷ δεσπότῃ δόξα, τὰ ὑπὲρ τῶν δέλων πάθη, πολλῷ μᾶλλον τοῖς δέλοις δόξα τὰ ὑπὲρ τε δεσπότε. v) Io. 12, 23.

Vers. 31. Καὶ — αὐτῷ. Ὁ πατὴρ ἐδοξάσθη ἐν τῷ υἱῷ, διὰ τῆς πολιτείας, ἣν ὡς ἄνθρωπος ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν ἀνθρώπων ἐπολιτεύσατο. ὥσπερ γὰρ τῷ υἱῷ δόξα, τὸ ἔχειν τοιᾶτον πατέρα· ἕτως ἄρα καὶ τῷ πατρὶ δόξα, τὸ ἔχειν τοιᾶτον υἱόν. ἄλλως τε, καὶ οἱ ἀνθρωποι βλέποντες, ἃ ἐτερατούργει καὶ ἐδίδασκεν, ἐδόξαζον τὸν θεὸν, ὡς οἱ εὐαγγελισαί φασι.

Vers. 32. Εἰ — ἑαυτῷ. Δοξάσει τὸν υἱὸν δι ἑαυτε, τερατουργῶν ἐν τῷ καιρῷ τε σταυρε τὰ φοβερὰ καὶ ἐξαίσια σημεῖα, καὶ δεικνύων ἐντεῦθεν, ὅτι γνήσιος υἱὸς αὐτε ἐστι. διὰ τέτο γὰρ καὶ προλαβὼν εἶπεν· ὅταν[x]) ὑψώσητε τὸν υἱὸν τε x) Io. 8, 28.

v) ἐδοξάσθην. B.

ueritis filium hominis, tunc cognoscetis, quod ego sim, vbi latiorem ac manifestiorem dedimus enarrationem.

Vers. 32. *Et — eum.* Continuo in ipsa cruce. Hoc autem dixit, ne de gloria illa opinarentur, quam habebit in secundo suo aduentu, de qua frequenter eos docuit. Haec vero dicens, monet stertentes eorum cogitationes, et suadet, ne solum non molestе ferant, sed et gaudeant propter gloriam eius, quae paulo post futura est.

Vers. 33. *Filioli — sum* Futura iterum illis praedicit, vt postea recordati cognoscant, quod omnia manifeste sciens praedixerit: et ne repente superuenientia turbent illos non expectantes. Filiolos vero vocauit eos, non solum tanquam creator eorum, verum etiam tanquam magister ipsorum. Dicens autem, Filioli adhuc modico tempore vobiscum sum, vehementius suspendit desiderium eorum.

Vers. 33. *Quaeretis me.* Postquam mortuus fuero. Iudaeis vero, quum dixisset, Quaeretis me, addidit, Et non inuenietis: discipulis autem hoc non addidit: nam hi inuenturi eum erant post resurrectionem. Et illis quidem insaniam mitigans, dixit, Quaeretis me: his autem ardentius immittens desiderium.

Vers. 33. *Et — nunc.* Sed illis quidem tanquam indignis hoc dixit: his vero tanquam nondum morituris.

Vers. 34. *Praeceptum — inuicem.* Atqui vetus erat praeceptum, Diliges proximum tuum, sicut

τοῦ ἀνθρώπου, τότε γνώσεσθε, ὅτι ἐγώ εἰμι· ἔνθα πλατύτερον ὁμῶ καὶ σαφέστερον ἐξηγησάμεθα.

Vers. 32. Καὶ — αὐτόν. Εὐθὺς, ἐν αὐτῷ τῷ σαυρῷ. τοῦτο δὲ εἶπεν, ἵνα μὴ ὑπολάβωσιν, ὅτι περὶ τῆς δόξης ἐκείνης λέγει, τῆς ἐν τῇ δευτέρᾳ παρουσίᾳ αὐτοῦ, περὶ ἧς διαφόρως ἐδίδαξεν αὐτούς. ταῦτα δὲ λέγων, ἀνίσησι καταπεπτωκότας τοὺς λογισμοὺς αὐτῶν, καὶ πείθει, μὴ μόνον μὴ δυσφορεῖν, ἀλλὰ μᾶλλον χαίρειν, διὰ τὴν μετὰ βραχὺ δόξαν αὐτοῦ.

Vers. 33. Τεκνία — εἰμι. Πάλιν προλέγει αὐτοῖς τὰ μέλλοντα, ἵνα τε μετὰ ταῦτα ὑπομιμνησκόμενοι γινώσκοιεν, ὅτι προεῖπε, πάντα σαφῶς εἰδὼς, καὶ ἵνα μὴ ἀθρόον ἐπελθόντα διαταράξωσιν αὐτούς, οὐ προσδοκῶντας. τεκνία δὲ ἐκάλεσε τούτους, ἐ μόνον ὡς ποιητὴς αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ ὡς διδάσκαλος. εἰπὼν δὲ, τεκνία, ἔτι μικρὸν χρόνον μεθ' ὑμῶν εἰμι, σφοδρότερον αὐτοῖς ἐξάπτει τὸν πόθον.

Vers. 33. Ζητήσετέ με. Μετὰ τὸ ἀποθανεῖν με. τοῖς μὲν Ἰουδαίοις εἶπών· ζητήσετέ με· προσέθηκεν, ὅτι καὶ οὐχ εὑρήσετε· ἐπὶ δὲ τῶν μαθητῶν, οὐ προσέθηκε τοῦτο, διότι ἔμελλον εὑρεῖν αὐτὸν οὗτοι μετὰ τὴν ἀνάστασιν. καὶ ἐκείνοις μὲν, παραμυθέμενος τὴν μανίαν, εἶπεν, ὅτι ζητήσετέ με· τούτοις δὲ, πόθον ἐμβάλλων πλείονα. y) Io. 7, 34.

Vers. 33. Καὶ — ἄρτι. Ἀλλ' ἐκείνοις μὲν εἶπε τοῦτο, ὡς ἀναξίοις τῆ τόπου ἐκείνου· τέτοις δὲ, ὡς ἔπω ἀποθανεμένοις.

Vers. 34. Ἐντολὴν — ἀλλήλους. Καὶ μὴν παλαιὰ ἐντολὴ ἦν· ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου,

ſicut teipſum: verum, quod nunc datur, maius illo eſt: ſubdit enim:

Verſ. 34. *Sicut — inuicem.* Haec eſt nouitas: illud ſiquidem praecipiebat, proximum diligere tanquam ſeipſum: hoc autem etiam, plus quam ſeipſum. Nam ita dilexit nos Chriſtus, vt nec ſibi ipſi parceret, ſed pro nobis moreretur.

Quidam vero aliter interpretantur: quod ſcilicet vetus praeceptum erat, Diliges proximum tuum, et odio habebis inimicum tuum: nunc autem tradit omnes eſſe diligendos, videlicet etiam inimicos: ſiquidem ipſe omnes dilexit diſcipulos, vt neque Iudam ſibi parantem inſidias odio haberet, ſed potius turbaretur ſpiritu, hoc eſt, affectu moeroris ac triſtitiae, propter illius perditionem.

Verſ. 35. *In — mutuam.* Sicut et ego erga vos: quia verus diſcipulus praeceptorem imitatur. Hic manifeſtus eſt Chriſtiani character, hoc plane inſigne: nam vera dilectio omnium caput eſt virtutum.

Quid ergo, an non multo magis demonſtrant miracula Chriſti diſcipulum? Nequaquam. Dixit enim iuxta finem quinti capitis euangelii ſecundum Matthaeum, Multi dicent mihi in illo die, Domine, Domine, nonne per nomen tuum prophetauimus, et per nomen tuum daemonia eiecimus, et per nomen tuum virtutes multas fecimus? et tunc confitebor illis, Nunquam noui vos: et lege totam, quae ibi poſita eſt, enarrationem.

Atqui miracula maxime orbem allexerunt. Verum id erat, quia dilectio eos, qui edebant miracula, praecedebat.

Verſ. 36.

[a]) καινὴν, pro καὶ νῦν. A. Forte καινὴν νῦν.

σου, ὡς σεαυτόν· ἀλλ' ἡ νῦν διδομένη, μείζων ἐκείνης. ἐπάγει γάρ.

Vers. 34. Καθὼς — ἀλλήλους. Τοῦτο ἡ καινότης. ἐκείνη μὲν γὰρ ἐκέλευεν, ἀγαπᾶν τὸν πλησίον, ὡς ἑαυτόν· αὕτη δὲ, καὶ ὑπὲρ ἑαυτόν. ὁ γὰρ χριστὸς οὕτως ἠγάπησεν ἡμᾶς, ὡς μηδὲ ἑαυτὸν θεῖσαθαι, ἀλλ' ἀποθανεῖν ὑπὲρ ἡμῶν.

Τινὲς δὲ ἕτερως ἑρμηνεύουσιν, ὅτι ἐπειδὴ παλαιὰ ἐντολὴ ἦν· ἀγαπήσεις [z]) τὸν πλησίον σου, καὶ μισήσεις τὸν ἐχθρόν σε· καὶ [x]) νῦν δίδωσιν, ἀγαπᾶν πάντας, ἤγουν, καὶ τοὺς ἐχθρούς. καὶ αὐτὸς γὰρ ἠγάπησε τοὺς μαθητὰς πάντας, ὡς μηδὲ τὸν ἰούδαν μισῆσαι, ἐπιβελεύοντα αὐτῷ, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον παραχθῆναι τῷ πνεύματι, τετέχθαι, τῷ πάθει τῆς λύπης καὶ συγχύσεως, τῆς ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ αὐτοῦ. z) Matth. 5, 43.

Vers. 35. Ἐν — ἀλλήλοις. Καθὼς καὶ ἐγὼ πρὸς ὑμᾶς. ἐπεὶ καὶ μαθητὴς ἀληθὴς, ὁ μιμούμενος τὸν διδάσκαλον. τοῦτο σαφὴς χαρακτὴρ τοῦ χριστιανοῦ, τοῦτο φανερὸν γνώρισμα. ἡ ἀληθὴς γὰρ ἀγάπη, πάσης ἐστὶν ἀρετῆς κεφάλαιον.

Τί οὖν; οὐ πολλῷ μᾶλλον τὰ θαύματα δεικνύουσι τὸν τοῦ χριστοῦ μαθητήν; εὐδαμῶς· εἴρηκε γὰρ πρὸς τῷ τέλει τοῦ ἕκτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ ματθαῖον· ὅτι [a]) πολλοὶ ἐροῦσί μοι ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, κύριε, κύριε, οὐ τῷ σῷ ὀνόματι προεφητεύσαμεν; καὶ τῷ σῷ ὀνόματι δαιμόνια ἐξεβάλομεν; καὶ τῷ σῷ ὀνόματι δυνάμεις πολλὰς ἐποιήσαμεν; καὶ τότε ὁμολογήσω αὐτοῖς, ὅτι οὐδέποτε ἔγνων ὑμᾶς· καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐκεῖ ῥηθεῖσαν πᾶσαν ἐξήγησιν. a) Matth. 7, 22. 23.

Καὶ μὴν, τὰ θαύματα μάλιστα τὴν οἰκουμένην ἐπηγάγετο, ἀλλὰ διότι προὔπῆν τοῖς θαυματουργοῦσιν ἡ ἀγάπη.

Vers. 36. *Dixit — me.* Petrus quidem interrogauit, non tantum scire volens, quantum sequi cupiens. Christus autem cognitam habens eius mentem, ad eam respondit: non dixit enim, quo abiret: sed, Non potes me nunc sequi, insinuabat autem de morte.

Vers. 37. *Dicit — ponam.* Quid agis, o Petre? Quum ille dicat, Non potes, tu dicis, Quare non possum? Proinde experientia te docebit, ne contradicas.

Vers. 38. *Respondit — ter.* Quaere sexagesimo quarto iuxta Matthaeum capite, vbi dicitur, Respondens autem Petrus dixit illi, Et si omnes offendantur per te, ego tamen nunquam offendar: et lege ibi dictam enarrationem, praeterea et eas, quae sequuntur vsque ad eum locum vbi habetur, Similiter autem et omnes discipuli dixerunt.

Quod si variationem aliquam ferunt verba, nihil mirum. Haec siquidem dicta sunt priusquam exirent in montem Oliuarum, illa vero postquam illuc exiuerant: nam quum bis obstitisset Petrus, bis de negatione protestatus est illi Christus: et de prima quidem repugnatione ac protestatione scripserunt Matthaeus et Marcus, de secunda vero Lucas et Iohannes.

Cap. XIV. v. 1. *Ne — cor.*

Quum dixisset dominus ad Petrum, Postmodum me sequeris: et, Ter me negabis propter vtrumque turbati sunt, timentes ne quando ipsi ab eo amputarentur vel exciderent, solo Petro sequente, aut ne quando ipsi quoque eum negarent, quemadmo-

[2]) καί, abest. A.
[3]) αὐτόν. A.

Vers. 36. Λέγει — μοι. Ὁ μὲν πέτρος ἠρώτησεν, οὐχ οὕτω βελόμενος μαθεῖν, ὡς ἐπιθυμῶν ἀκολουθῆσαι. ὁ δὲ χριστὸς τὴν διάνοιαν αὐτοῦ γνοὺς, πρὸς αὐτὴν ἀπεκρίθη. ἐκ εἶπε γάρ, πῆ ὑπάγεις, ἀλλ' ὅτι ἐ δύνασαί μοι νῦν ἀκολουθῆσαι. ὑπεδήλωσε δὲ περὶ τῆς σφαγῆς.

Vers. 37. Λέγει — θήσω. Τί ποιεῖς, ὦ πέτρε! ἐκείνου εἰπόντος, ὅτι οὐ δύνασαι, σὺ λέγεις, ὅτι διατί ἐ δύναμαι; οὐκοῦν ἡ πεῖρα διδάξει σε μὴ ἀντιλέγειν.

Vers. 38. Ἀπεκρίθη — τρίς. Ζήτησον ἐν τῷ ἑξηκοστῷ τεταρτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον, τό· ἀποκριθεὶς [b]) δὲ ὁ πέτρος εἶπεν αὐτῷ, b) Matt. 26, 33.
εἰ πάντες σκανδαλισθήσονταί ἐν σοὶ, ἐγὼ δὲ ἐδέποτε σκανδαλισθήσομαι· καὶ ἀνάγνωθι καὶ τὴν ἐκεῖ ῥηθεῖσαν ἐξήγησιν· ἔτι δὲ καὶ τὰς τῶν ἑφεξῆς ῥητῶν, ἄχρι τοῦ· ὁμοίως [c]) δὲ [2]) καὶ πάντες c) Matt. 26, 35.
οἱ μαθηταὶ εἶπον.

Εἰ δὲ καὶ παραλλαγήν τινα φέρουσι τὰ ῥητὰ, καινὸν ἐδέν. ταῦτα μὲν γὰρ ἐῤῥήθησαν, πρὸ τοῦ ἐξελθεῖν αὐτοὺς [3]) εἰς τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν· ἐκεῖνα δὲ, μετὰ τὸ ἐξελθεῖν ἐκεῖ. διὸ γὰρ ἐνσάντι τῷ πέτρῳ, διὸ περὶ τῆς ἀρνήσεως διεμαρτύρατο ὁ χριστός. καὶ περὶ μὲν τῆς πρώτης ἐνστάσεως καὶ διαμαρτυρίας ματθαῖος καὶ [d]) μάρκος ἐγρα- d) Marc. 14, 29.
ψαν· περὶ δὲ τῆς δευτέρας, [e]) λουκᾶς καὶ ἰω- e) Luc. 22, 33.
άννης.

Cap. XIV. v. 1. Μὴ — καρδία.

Εἰπόντος τῷ κυρίου πρὸς τὸν πέτρον· ὅτι ὕστερον [f]) ἀκολουθήσεις μοι· καὶ ὅτι [g]) ἀπαρνήσῃ με f) Io. 13, 36.
τρίς· ἑταράχθησαν δὲ ἀμφότερα, δεδοικότες, g) Io. 13, 38.
μήποτε αὐτοὶ ἀπεκόπησαν αὐτῷ, μόνου τῷ πέτρου ἀκολουθήσοντος, καὶ μήποτε καὶ αὐτοὶ τῷ-

admodum et eorum praefectus. Reprimens ergo illorum anxietatem, primum quidem timorem negationis consolatur, deinde etiam de timore amputationis siue excisionis.

Vers. 1. *Credite — credite.* Credite firmiter in Deum patrem et in me, ac fides, quae in nos erit, seruabit vos insuperabiles.

Vers. 2. *In — sunt.* Quae sufficiant ad suscipiendum vos, vt semper sitis nobiscum.

Vers. 2. *Quod si secus — vobis.* Quod si non essent multae mansiones ac splendidum habitaculum, dixissem vobis, quod vado ad parandum mansionis locum vobis, qui mei estis et omnibus digniores: hoc omnino sane mihi curae est, vt vbi sum ego et vos sitis. Praedixit enim eis dicens, Vbi sum ego, illic et minister meus erit.

Vers. 3. *Et — sitis.* Hoc etiam dixissem vobis, Quod si abiero, vt praeparem vobis locum et caetera, itaque nec sic oportuit animo deiectos esse: quia vero iam olim praeparata est multitudo mansionum, ac dignis forte distributae sunt, fiduciam habere oportet, et non desperare.

Potest et aliter dici: quod etiamsi abiero vt praeparem vobis locum, videlicet, vt innouem vobis ascensum in coelum, quo nullus vnquam hominum ascendit, rursum veniam secundo aduentu, et assumam vos ad meipsum, resuscitatos ex mortuis, vt conregnetis mihi in aeternum. Quanquam enim mortui ante eum ascenderunt, sed non cum corporibus: et si simul cum eo sunt, at non simul regnant.

4) Ab ἐκεῖ ad ἔσαι, in marg. a man. recent. in Cod. B. Nam a manu prima erat, καὶ ὑμεῖς ἦτε, quod per errorem ex superioribus erat repetitum. Quod nos dedimus, habet Cod. A. in contextu et Hentenius.

τον ἀπαρνήσωνται, ὡς ὁ κορυφαῖος. καταστέλλων οὖν τὴν ἐντεῦθεν ἀγωνίαν αὐτῶν, πρῶτα μὲν περὶ τῆ φόβῳ τῆς ἀπαρνήσεως παραμυθεῖται, εἶτα καὶ περὶ τῆ φόβῳ τῆς ἀποκοπῆς.

Vers. 1. Πιστεύετε — πιστεύετε. Πιστεύετε βεβαίως, εἰς τὸν πατέρα καὶ εἰς ἐμέ· καὶ λοιπὸν, ἡ εἰς ἡμᾶς πίστις συντηρήσει ὑμᾶς ἀηττήτους.

Vers. 2. Ἐν — εἰσιν. Ἱκαναὶ δέξασθαι καὶ ὑμᾶς, συνεσομένους ἡμῖν ἀεί.

Vers. 2. Εἰ δὲ μὴ — ὑμῖν. Εἰ δὲ μὴ ἦσαν ἐκεῖ πολλαὶ μοναὶ, καὶ δαψίλεια καταγωγίων, εἶπον ἂν ὑμῖν, ὅτι πορεύομαι ἑτοιμάσαι τόπον μονῆς ὑμῖν τοῖς ἐμοῖς, καὶ πρὸ πάντων τούτου πάντως ἂν ἐφρόντισα, ἵνα, ὅπου εἰμὶ ἐγὼ, καὶ ὑμεῖς ἦτε. προείρηκε γὰρ αὐτοῖς ὅτι[h]) ὅπου εἰμὶ ἐγὼ,[4]) ἐκεῖ καὶ ὁ διάκονος ὁ ἐμὸς ἔσαι. h) Io. 12, 26.

Vers. 3. Καὶ — ἦτε. Καὶ εἶπον ἂν ὑμῖν καὶ τοῦτο, ὅτι ἐὰν πορευθῶ ἑτοιμάσαι ὑμῖν τόπον μονῆς, πάλιν ἔρχομαι καὶ παραλήψομαι ὑμᾶς πρὸς ἐμαυτὸν, καὶ τὰ ἑξῆς. ὥστε οὐδὲ ὅτως ἔδει ἀθυμεῖν. ἐπεὶ δὲ πάλαι παρεσκεύασα τὸ πλῆθος τῶν μονῶν, καὶ ἀποκεκλήρωνται τοῖς ἀξίοις, χρὴ θαρρεῖν, καὶ μὴ ἀπογινώσκειν.

Ἔσι δὲ καὶ ἕτερος εἰπεῖν, ὅτι καὶ ἐὰν πορευθῶ ἑτοιμάσαι ὑμῖν τόπον, ἤγουν, ἐγκαινίσαι ὑμῖν ἄνοδον πρὸς τὸν οὐρανὸν, ἣν οὐδεὶς οὐδέπω τῶν ἀνθρώπων ἀνῆλθε, πάλιν ἔρχομαι κατὰ τὴν δευτέραν μου παρουσίαν, καὶ παραλήψομαι ὑμᾶς πρὸς ἐμαυτὸν, ἀναστάντας ἐκ νεκρῶν, συμβασιλεύσοντάς μοι αἰωνίως. εἰ γὰρ καὶ ἀποθανόντες, πρὸς αὐτὸν ἀνῆλθον, ἀλλ' οὐ μετὰ τῶν σωμάτων, καὶ οὐ σύνεισιν αὐτῷ, ἀλλ' οὐ συμβασιλεύσοντες.

regnant. Quia verò sciens motus cordium ipsorum, cognouit cupere illos scire, quo iret, et viam, quae eo duceret quo iret, ait:

Vers. 4. *Et — scitis.* Ex his, quae frequenter dixi vobis, et hoc et illud nostis, si recordamini. Ad patrem namque ibat a quo etiam exiuerat: via autem ipse est, per quem imus ad patrem, veluti in sequentibus dicturus est.

Vers. 5. *Dicit — scire?* Putabat namque sensibilem aliquem locum esse, quo iret, et eodem modo viam esse similem.

Vers. 6. *Ait — vita.* Via quidem, quia per me gradimini: veritas autem, quia vera loquor, et ea infallibiliter erunt: vita vero, quia morti quoque dominor. Si ergo ego via sum, ducam vtique vos: si etiam veritas, non mentior: quod si et vita, neque mors vos a me separabit.

Vers. 6. *Nemo — me.* Nono vero capite dixit, Nemo potest venire ad me, nisi pater, qui misit me, traxerit eum: ille siquidem trahit, hic autem ducit et ambo cooperantur ad hominum salutem.

Vers. 7. *Si — vtique cognouissetis.* Superius quidem dicens, Et quo ego vado scitis, et viam scitis: significauit, quod et patrem et se cognoscerent. Hic autem adiiciens, Si cognouissetis me, et patrem meum vtique cognouissetis, ostendit, quod et se et patrem ignorarent. Id autem multis in locis facit: nam quia vtrumque cognoscebant, at non, vt conueniebat, (postmodum enim descendens spiritus sanctus, perfectam eis praebuit cognitionem) interdum quidem dicit, quod cognoscunt, quia vtcunque cognoscunt: quandoque vero,

ἐπεὶ δὲ, εἰδὼς τὰ κινήματα τῶν καρδιῶν αὐτῶν, ἔγνω ἐπιθυμοῦντας μαθεῖν, ποῦ ὑπάγει, καὶ τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν, ὅπου ὑπάγει, φησί.

Verſ. 4. Καὶ — οἴδατε. Ἐξ ὧν διαφόρως εἶπον ὑμῖν, οἴδατε καὶ ἀμφότερα, εἰ ἀναμνηθῆτε. ὑπῆγε μὲν οὖν πρὸς τὸν πατέρα, ἀφ' οὗ καὶ ἐξῆλθεν. ὁδὸς δέ ἐστιν αὐτὸς, δι' οὗ ἐρχόμεθα πρὸς τὸν πατέρα, ὡς προϊὼν ἐρεῖ.

Verſ. 5. Λέγει — εἰδέναι; Ὤιετο γὰρ, αἰσθητὸν εἶναί τινα τόπον, ὅπȣ ὑπάγει, καὶ ὁδὸν ὁμοίως τοιαύτην.

Verſ. 6. Λέγει — ζωή. Ὁδὸς μὲν, ὅτι δι' ἐμοῦ ἔρχεσθε· ἀλήθεια δὲ, ὅτι ἀληθεύω, καὶ πάντως ἔσται ταῦτα· ζωὴ δὲ, ὅτι καὶ τȣ̃ θανάτȣ κυριεύω. εἰ οὖν ἐγώ εἰμι ἡ ὁδὸς, ὁδηγήσω ὑμᾶς· εἰ δὲ καὶ ἀλήθεια, ȣ̓ ψεύδομαι· εἰ δὲ καὶ ζωὴ, ȣ̓δὲ ὁ θάνατος διαστήσει ὑμᾶς ἐμȣ̃.

Verſ. 6. Οὐδεὶς — ἐμȣ̃. Ἐν τῷ ἐνάτῳ δὲ κεφαλαίῳ εἶπεν· ȣ̓δεὶς[i]) δύναται ἐλθεῖν πρὸς ἐμὲ, ἐὰν μὴ ὁ πατὴρ ὁ πέμψας με ἑλκύσῃ αὐτόν. ὁ μὲν γὰρ ἑλκύει, ὁ δὲ ὁδηγεῖ· καὶ ἀμφότεροι συνεργοῦσιν εἰς τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων.

i) Io. 6, 44.

Verſ. 7. Εἰ — ἐγνώκειτε ἄν. Ἀνωτέρω μὲν εἰπών·[5]) ὅτι καὶ ὅπου[k]) ὑπάγω, οἴδατε, καὶ τὴν ὁδὸν οἴδατε· ἐδήλωσεν, ὅτι καὶ τὸν πατέρα οἴδασι καὶ αὐτόν. ἐνταῦθα δὲ ἐπαγαγών· ὅτι εἰ ἐγνώκειτέ με, καὶ τὸν πατέρα μȣ ἐγνώκειτε ἄν· ἐνέφηνεν, ὅτι καὶ αὐτὸν ἀγνοȣ̃σι, καὶ τὸν πατέρα. καὶ πολλαχοῦ δὲ τοῦτο ποιεῖ. ἐπεὶ γὰρ ἐγίνωσκον μὲν καὶ ἀμφοτέρους, οὐχ ὡς προσῆκον δέ· ὕστερον γὰρ ἐπιφοιτῆσαν τὸ πανάγιον πνεῦμα κατεσκεύασεν αὐτοῖς τελείαν τὴν γνῶσιν· ποτὲ μὲν, ὅτι γινώσκουσι, λέγει· διότι ὁπωσδήποτε

k) Io. 14, 4.

5) ὅτι, abeſt. B.

vero, quod non cognoſcunt, quia non, vt oportet, cognoſcunt. Nunc vero ait, Si cognouiſſetis me, vt oportet, quis ſim, quantum ad intellectum, et patrem meum vtique cognouiſſetis: nam quum mihi ſit aequalis, et a me inſeparabilis: qui me cognouit, et patrem cognouit.

Verſ. 7. *Et — eum.* Quum me cognoſcatis, quanquam non, vt oportet, conſequens eſt, vt et ipſum ſimiliter cognoſcatis.

Chryſoſtomus vero, Cognoſcetis interpretatur, puta, non poſt multum tempus, cognoſcetis eum, vt oportet, vbi ſuper vos ſpiritus ſanctus deſcenderit.

Verſ. 7. *Et vidiſtis eum.* Etiam potentiam eius vidiſtis per meam potentiam, per diuina ſigna, quae dedi. Nam quae ego poſſum, haec et ille.

Verſ. 8. *Dicit — nobis.* Et ſufficit nobis, vt qui te iam antea cognouimus. Quia ergo quaeſiuit noſſe patrem, oſtendit Chriſtus, quod eum iam noſſet.

Verſ. 9. *Ait — Philippe?* Interrogationis ſermo eſt, tanto tempore vobiscum ſum, diuina ſigna operans, et ab his non cognouiſti me, quis ſim dignitate et potentia? quod Deus omnipotens? Sane omnino cognouiſti me, et conſequens ergo eſt, vt et patrem cognoueris: nam imago per omnia ſimilis ſum ego patris.

Verſ. 9. *Qui — patrem.* Qui meam cognouit dignitatem et potentiam, cognouit et patris dignitatem ac potentiam: ſumus namque per omnia ſimiles, et vnus per alterum mutuo cognoſcimur.

Verſ. 9.

*) καὶ videtur excidiſſe.

γινώσκεσι· ποτὲ δὲ, ὅτι οὐ γινώσκουσι, διότι, ὡς ἐχρῆν, οὐ γινώσκουσι. νῦν δὲ φησιν, εἰ ἐγνώκειτέ με, ὡς χρὴ, τίς εἰμι τὸ νοούμενον, καὶ τὸν πατέρα μου ἐγνώκειτε ἄν. ἐπεὶ γὰρ ἴσας ἐμοὶ καὶ ἀπαράλλακτός ἐστιν, ὁ γενοηκὼς ἐμὲ, γενόηκε[6]) τὸν πατέρα.

Vers. 7. Καὶ — αὐτόν. Ἐπεὶ ἐμὲ γινώσκετε, εἰ καὶ μὴ, ὡς χρὴ, λοιπὸν γινώσκετε καὶ αὐτὸν ὡσαύτως.

Ὁ δὲ χρυσόστομος[7]) γνώσεσθε ἑρμηνεύει, ἤγουν, ὅσον ἔπω γνώσεσθε αὐτὸν, ὡς προσῆκον, ἐπιφοιτήσαντος ὑμῖν τοῦ ἁγίου πνεύματος.

Vers. 7. Καὶ ἑωράκατε αὐτόν. Καὶ ἑωράκατε τὴν δύναμιν αὐτοῦ, διὰ τῆς ἐμῆς δυνάμεως, διὰ τῶν θεοπρεπῶν σημείων, ὧν ἐποίησα. ἃ γὰρ ἐγὼ δύναμαι, ταῦτα κἀκεῖνος.

Vers. 8. Λέγει — ἡμῖν. Καὶ ἀρκεῖ ἡμῖν, ὡς σὲ τέως ἐγνωκόσιν. ἐπεὶ οὖν ἐζήτησε γνῶναι τὸν πατέρα, δείκνυσιν ὁ χριστὸς, ὅτι οἶδεν αὐτόν.

Vers. 9. Λέγει — Φίλιππε; Κατ' ἐρώτησιν ὁ λόγος. τοσοῦτον χρόνον μεθ' ὑμῶν εἰμι, θεοσημείας ἐργαζόμενος, καὶ οὐκ ἔγνωκάς με ἀπὸ τούτων, τίς εἰμι τὴν ἀξίαν καὶ τὴν δύναμιν; ὅτι θεὸς παντοδύναμος. ναὶ πάντως ἔγνωκάς με· καὶ εἰ ἔγνωκάς με, λοιπὸν ἔγνωκας τὸν πατέρα. εἰκὼν γὰρ ἀπαράλλακτος ἐγὼ τοῦ πατρός.

Vers. 9. Ὁ — πατέρα. Ὁ ἐγνωκὼς τὴν ἐμὴν ἀξίαν καὶ δύναμιν, ἔγνωκε τὴν τοῦ πατρός. ἀπαράλλακτοι γὰρ ἡμεῖς, καὶ δι' ἀλλήλων γνωριζόμενοι.

7) Tom. VIII. p. 432. C. Recte autem dixit hoc loco *interpretatur*. Facilius enim erat ita interpretari. Ergo textum mutauit Chrysostomus.

Vers. 9. *Et — patrem?* Quomodo cognoscere cupis, quem iam cognouisti? quomodo quaeris, quod habes?

Alio quoque modo intelliguntur haec verba, quod quaerebat Philippus videre patrem sensibilibus oculis, audiens fortassis a multis frequenter visum esse prophetis, specie ac figura humana, additque, Et sufficit nobis, vt qui ipsum filium iam videret ac nosset. Christus autem ostendit, quod neque se vidisset, neque nosset secundum diuinitatis naturam. Dicit ergo ei prolata negatiue sententia, Tanto tempore vobiscum sum et non cognouisti me Philippe: nam diuina natura videri non potest, nec cognosci. Qui vidit me, vidit et patrem: qui vero me videre non potest, neque patrem videre potest. Et quomodo tu dicis, Ostende nobis patrem, quum nec me videris, nec cognoueris, quanquam te opinaris et vidisse et cognouisse me?

Vers. 10. *Non — est?* Quod mutuo vnus per alterum cognoscimur, tanquam omnino similes. Quaere autem circa finem decimi capitis vbi dicitur, Vt cognoscatis et credeatis, quod pater in me est, et ego in eo: et lege eius enarrationem.

Vers. 10. *Verba — loquor.* Sed a patre: quod si a patre, vtique a meipso: nam quae mea sunt, etiam illius sunt: et quae illius, etiam mea sunt. Omnia siquidem communia et aequalia possidemus. Dicens autem de sermonibus, dicit etiam de operibus.

Vers. 10. *Pater autem — opera.* Ad finem praedicti capitis dixit, Si non facio opera patris

Vers. 9. Καὶ — πατέρα; Πῶς θέλεις γνῶναι, ὃν ἔγνωκας; πῶς ζητεῖς, ὃ ἔχεις;

Νοοῦνται δὲ καὶ ἑτέρως τὰ ῥητά, ὅτι ἐζήτησε μὲν ὁ Φίλιππος ἰδεῖν τὸν πατέρα, τοῖς αἰσθητοῖς ὀφθαλμοῖς, ἴσως ἀκούων, ἐραθῆναι πολλοῖς πολλάκις τῶν προφητῶν ἐν ἀνθρωπίνῳ εἴδει καὶ σχήματι. καὶ προσέθηκεν, ὅτι καὶ ἀρκεῖ ἡμῖν, ὡς αὐτὸν τέως ὁρῶν καὶ εἰδώς. δείκνυσι δὲ ὁ χριστὸς, ὅτι ἅτε αὐτὸν εἰδεν, οὐδὲ οἶδε κατὰ τὴν φύσιν τῆς θεότητος. λέγει οὖν αὐτῷ κατὰ ἀπόφασιν, τοσοῦτον χρόνον μεθ' ὑμῶν εἰμι, καὶ οὐκ ἔγνωκάς με, Φίλιππε. ἀθέατος γὰρ ἡ θεία φύσις καὶ ἄγνωστος. [ὁ[8]) ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν πατέρα· ὁ δὲ ἐμὲ μὴ δυνάμενος ἰδεῖν, οὐδὲ τὸν πατέρα δύναται ἰδεῖν. καὶ πῶς σὺ λέγεις, δεῖξον ἡμῖν τὸν πατέρα, ἐμὲ μὴ ἰδὼν, μήτε γνοὺς, εἰ καὶ ὑπολαμβάνεις ἰδεῖν καὶ γνῶναί με.]

Vers. 10. Οὐ — ἐστιν; Ὅτι δὲ ἀλλήλων γνωριζόμεθα, ὡς ἀπαραλλάκτοι; ζήτησον δὲ πρὸς τῷ τέλει τῆ δεκάτου κεφαλαίου τὸ ἵνα[l]) γνῶτε καὶ πιστεύσητε, ὅτι ἐν ἐμοὶ ὁ πατὴρ, κἀγὼ ἐν αὐτῷ· καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐξήγησιν αὐτῆ. l) Io. 10, 38.

Vers. 10. Τὰ ῥήματα — λαλῶ. Ἀλλ' ἀπὸ τῆ πατρός. καὶ εἰ ἀπὸ τῆ πατρὸς, ἆρα ἀπ' ἐμαυτῆ. τὰ ἐμὰ γὰρ ἐκείνου, καὶ τὰ ἐκείνου, ἐμά. πάντα γὰρ κοινὰ καὶ ἴσα κεκτήμεθα. εἰπὼν δὲ περὶ τῶν λόγων, λέγει καὶ περὶ τῶν ἔργων.

Vers. 10. Ὁ δὲ πατὴρ ἔργα. Πρὸς τῷ τέλει μὲν τῆ εἰρημένου κεφαλαίου εἶπεν· εἰ[m]) οὐ ποιῶ m) Io. 10, 37.

8) Inclusa desunt. A.

tris mei, nolite credere mihi: hic vero ait, Pater facit opera, quae videlicet ego operor. Et tunc autem et nunc idem significauit, nempe quod eadem et possint et velint. Pater ergo loquitur per filium tanquam per suum sermonem: operatur vero per filium, tanquam per suam potentiam. Praeterea in me manens, hoc est, a me non separatus, vel per me designatus.

Vers. 11. *Credite — me.* Credite mihi dicenti, quod ego in patre, et pater in me conspicitur.

Vers. 11. *Alioqui — mihi.* Si vero non creditis mihi propter sermones meos: vel propter opera ipsa credite mihi, quum supernaturalia sint ac diuina. Similiter quoque ad finem praedicti capitis dixit, Quod si mihi non creditis, operibus credite.

Vers. 12. *Amen — faciet.* Non dixit, Maiora facere possum his, quae feci, sed quod mirabilius est, etiam aliis tribuam, vt talia operentur. Deinde addit, quod adhuc maius est dicens.

Vers. 12. *Et — faciet.* Hoc autem demonstratio est potentiae eius, qui dedit, non eius qui signa edit: nam qui per Christi nomen maiora facit opera, quam Christus ediderit, Christi potentiam praedicat.

Vers. 12. *Quia — vado.* Vestrum, inquit, est deinceps, miracula operari, quia ego ad patrem meum vado, vt in propriam restituar gloriam. Haec autem omnia ad consolandum eos dicebat, quod tristes essent, ac grauiter ferrent, quia

[2]) Inclusa exciderunt. A.
[1]) Inclusa omittit. A.

ποιῶ τὰ ἔργα τῦ πατρός μȣ, μὴ πιςέυετέ μοι· ἐνταῦθα δὲ λέγει, ὅτι ὁ πατὴρ ποιεῖ τὰ ἔργα, ἃ ἐργάζομαι, δηλονότι. καὶ τότε δὲ καὶ νῦν τὸ αὐτὸ ἐνέφηνεν, ὅτι τὰ αὐτὰ καὶ δύνανται, καὶ θέλουσιν. ὁ τοίνυν πατὴρ λαλεῖ μὲν διὰ τῦ υἱοῦ, ὡς διὰ [ἰδίȣ a)] λόγου· ἐργάζεται δὲ διὰ τῦ υἱοῦ, ὡς διὰ] ἰδίας δυνάμεως. τὸ δὲ ὁ ἐν ἐμοὶ μένων, ἀντὶ τοῦ, ὁ μὴ κεχωρισμένος μου, ἢ ὁ δι' ἐμοῦ χαρακτηριζόμενος.

Vers. 11. Πιςέυετε — ἐμοί. Πιςέυετέ μοι, λέγοντι, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ, καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοὶ θεωρούμεθα.

Vers. 11. Εἰ δὲ μὴ — μοι. Εἰ δὲ μὴ πιςέυετέ μοι διὰ τοὺς λόγους μου, κἂν διὰ τὰ ἔργα αὐτὰ πιςέυετέ μοι, ὑπερφυῆ καὶ θεοπρεπῆ ὄντα. [καὶ πρὸς b)] τῷ τέλει δὲ ὁμοίως τῦ δηλωθέντος κεφαλαίου, εἴρηκεν· ὅτι c)] κἂν ἐμοὶ μὴ πιςέυητε, τοῖς ἔργοις πιςέυσατε.]

a) Io. 10, 38.

Vers. 12. Ἀμὴν — ποιήσει. Οὐκ εἶπεν, ὅτι καὶ μείζονα, ὧν εἰργασάμην, δύναμαι ἐργάσασθαι· ἀλλ' ὁ πολλῷ θαυμασιώτερον, ὅτι καὶ ἑτέροις δώσω τοιαῦτα ἐργάζεσθαι. εἶτα προστίθησι καὶ τὸ ἔτι μεῖζον, λέγων·

Vers. 12. Καὶ — ποιήσει. Τοῦτο δὲ τῆς δυνάμεως τῦ δεδωκότος ἐστὶν ἀπόδειξις, οὐ τῆς τῦ πιοῦντος. ὁ γὰρ ἐν τῷ ὀνόματι τῦ χριςῦ μείζονα τῶν τῦ χριςῦ ἔργα ποιῶν, τὴν τῦ χριςῦ δύναμιν ἀνακηρύττει.

Vers. 12. Ὅτι — πορέυομαι. Ὑμῶν, φησίν, ἐςὶ τῦ λοιπῦ τὸ καὶ θαυματουργεῖν, διότι ἐγὼ πρὸς τὸν πατέρα μου πορέυομαι, καὶ εἰς τὴν οἰκείαν δόξαν ἀποκαθίσαμαι. ταῦτα δὲ πάντα παραμυθούμενος αὐτοὺς ἔλεγε, σκυθρωπάζον-

quia sermones de resurrectione eius non intelligebant.

Vers. 13. *Et — faciam.* Quicquid petieritis invocato nomine meo. Dixit autem Faciam, suam ostendens potentiam.

Vers. 13. *Vt — filium.* Patris siquidem gloria est filii omnipotentia.

Vers. 14. *Si — faciam.* Ego tanquam cum patre aequaliter omnipotens. Idem autem dixit, sermonem maxime confirmans. Quia vero illos petere oportet, qui eum diligunt: docet, quomodo illum diligere oporteat, quia non solo verbo sed et opere.

Vers. 15. *Si — seruate.* Nam dilectionis meae signum est obseruatio praeceptorum meorum: eorum vero obseruatio est completio aut operatio illorum. Quia autem verisimile erat corporalem eius conuersationem, assuetaque colloquia eos expetere: adhuc consolatur illorum dolorem, dicens:

Vers. 16. *Et — vobis.* Hinc incipit discipulis notitiam dare de spiritu sancto. Alium inquit paracletum, tanquam me, siue admonitorem ac praeceptorem in certaminibus virtutis: solatium ac subsidium in afflictionibus. Dicens itaque Alium, ostendit personarum differentiam. Dicendo autem paracletum, siue consolatorem, docuit naturae identitatem: siquidem consolatores sunt et filius et spiritus sanctus.

Non tamen dixit, Mittam, ne Dei aduersarius esse videretur, et quasi alicuius alterius virtute face-

re

ζοντας καὶ δυσφορουντας, διὰ τὸ μήπω γινώσκειν τοὺς περὶ τῆς ἀναστάσεως αὐτῦ λόγους.

Vers. 13. Καὶ — ποιήσω. Ὃ ἂν αἰτήσητε, ἐπικαλέμενοι τὸ ὄνομά μου. ποιήσω δὲ, εἶπε, δεικνυς τὴν ἐξουσίαν αὐτῦ.

Vers. 13. Ἵνα — υἱῷ. Δόξα γὰρ τῷ πατρὶ, τὸ παντοδύναμον τῦ υἱῦ.

Vers. 14. Ἐάν — ποιήσω. Ἐγὼ, ὡς παντοδύναμος ἐπίσης τῷ πατρί. τὸ αὐτὸ δὲ λέγει, βεβαιῶν μάλιστα τὸν λόγον. ἐπεὶ δὲ ἐκείνους χρὴ αἰτεῖν, τοὺς ἀγαπῶντας αὐτὸν, διδάσκει, πῶς χρὴ ἀγαπᾶν αὐτὸν, ὅτι οὐ λόγῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἔργῳ.

Vers. 15. Ἐὰν — τηρήσατε. Τοῦ ἀγαπᾶν με γὰρ σημεῖον, ἡ τήρησις τῶν ἐντολῶν τῶν ἐμῶν. τήρησις δὲ αὐτῶν, ἡ πλήρωσις, ἡ ἐργασία αὐτῶν. ἐπεὶ δὲ εἰκὸς, αὐτοὺς ἐπιζητεῖν τὴν σωματικὴν αὐτοῦ συνεσίαν, καὶ τὰς συνήθεις ὁμιλίας, ἔτι παραμυθέμενος τὸ ἄλγος αὐτῶν φησί·

Vers. 16. Καὶ — ὑμῖν. Ἐντεῦθεν ἄρχεται γνωρίζειν τοῖς μαθηταῖς τὰ περὶ τῦ ἁγίου πνεύματος. ἄλλον δὲ παράκλητον, ὡς ἐμὲ, ἤτοι, παραινέτην καὶ ἀλείπτην ἐν τοῖς ἄθλοις τῆς ἀρετῆς, καὶ [2]) ψυχαγωγίαν ἐν ταῖς θλίψεσι καὶ ἀντίληψιν. εἰπὼν μὲν οὖν, ὅτι ἄλλον, ἔδειξε τῶν ὑποστάσεων τὸ διάφορον. φήσας δὲ, ὅτι παράκλητον, ἐδίδαξε τῆς Φύσεως τὸ ταὐτόν. παράκλητοι γὰρ καὶ ὁ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον.

Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι πέμψω, ἵνα μὴ ἀντίθεος εἶναι δόξῃ τις, καὶ ὡς ἀπὸ ἄλλης τινὸς ἐξουσίας ποι-

[2]) Hoc καὶ non agnoscit Hentenii versio. Sed nec sic acquiescere possum. Malim ergo loco καὶ, corrigere πρός.

re sermones: sed nunc quidem rogaturum se patrem promisit, et propter dictam causam, et vt fide dignus haberetur. In sequentibus autem propriam ostendit dignitatem dicens, Si ego non abiero paracletus non veniet ad vos: si autem abiero, mittam vobis eum. Et rursum, Accipite spiritum sanctum.

Sed quomodo ab alio datur ac mittitur, qui vbique praesens est, suaque diuidit singulis, prout vult charismata? Non tanquam seruus datur ac mittitur, sed tanquam eiusdem naturae, et eadem volens cum patre ac filio. Non enim sicut haec in creaturis significant, ita et in trinitate increata. Et datur quidem a patre, vtpote ab illo procedens, mittitur vero a filio quasi cooperans et non contrarius. Nunc itaque dari ac mitti ait spiritum sanctum: in sequentibus autem etiam huius ostendit potestatem dicens, Quum autem venerit ille et caetera.

Vers. 16. *Vt — aeternum.* Qui nec post mortem vestram separetur. Deinde etiam docet, quis sit alius paracletus.

Vers. 17. *Spiritum veritatis.* Hoc est, verum siue praecipuum, quantum ad alios spiritus. Nam et angelus dicitur spiritus et anima et ventus ac pleraque alia. Ne autem alium spiritum audientes, suspicentur etiam illum esse in carne, ac sensibilibus visibilem oculis, ait:

Vers. 17. *Quem — accipere.* Non potest accipere sensibiliter.

Vers. 17. *Quia — eum.* Corporaliter, quum sit incorporalis.

Vers. 17.

3) δὲ, abest. A.

ποιεῖσθαι τοὺς λόγους. ἀλλὰ νῦν μὲν ἐρωτῆσαι τὸν πατέρα ἐπηγγείλατο, διά τε τὴν ῥηθεῖσαν αἰτίαν, καὶ ἵνα λογισθῇ ἀξιόπιστος. περιὼν δὲ τὸ οἰκεῖον ἐμφανίζει ἀξίωμα, λέγων· ἐὰν o) ἐγὼ μὴ o) Io. 16, 7.
ἀπέλθω, ὁ παράκλητος οὐκ ἐλεύσεται πρὸς ὑμᾶς. ἐὰν δὲ πορευθῶ, πέμψω αὐτὸν πρὸς ὑμᾶς. καὶ πάλιν· λάβετε p) πνεῦμα ἅγιον. p) Io. 20, 22.

Ἀλλὰ πῶς παρ' ἄλλε δίδοται καὶ πέμπεται τὸ παναχῆ παρὸν, καὶ q) διαιρῶν ἰδίᾳ ἑκάστῳ, q) 1 Cor. 12, 11.
καθὼς βέλεται, τὰ χαρίσματα; οὐχ ὡς δοῦλον, ἀλλ' ὡς ὁμοφυὲς, καὶ τὰ αὐτὰ τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ βάλομενον. οὐ γὰρ ὥσπερ ἐπὶ τῶν κτισῶν, ἕτω καὶ ἐπὶ τῆς ἀκτίσου τριάδος τὰ τοιαῦτα σημαίνουσι. καὶ δίδοται μὲν ἐκ τῦ πατρὸς, ὡς ἐξ αὐτῦ ἐκπορευόμενον· πέμπεται δὲ παρὰ τῦ υἱοῦ, ὡς συνεργὸν καὶ οὐκ ἐναντίον. νῦν μὲν οὖν δίδοσθαι καὶ πέμπεσθαί φησι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· προβαίνων δὲ καὶ τὴν τότε δείκνυσιν ἐξεσίαν, λέγων r) r) Io. 16, 13.
ὅταν s) δὲ ἔλθῃ ἐκεῖνος.

Vers. 16. t)Ἵνα — αἰῶνα. Μηδὲ μετὰ τὴν τελευτὴν ὑμῶν ἀφιστάμενος. εἶτα διδάσκει, καὶ τίς ἐστιν ὁ ἄλλος παράκλητος.

Vers. 17. Τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας. Τὸ ἀληθινὸν, ἤτοι, τὸ ἐξαίρετον, πρὸς τὰ ἄλλα πνεύματα. πνεῦμα γὰρ λέγεται, καὶ ὁ ἄγγελος, καὶ ἡ ψυχὴ, καὶ ὁ ἄνεμος, καὶ ἕτερα πλείονα. ἵνα δὲ μὴ ἀκούσαντες, ὅτι ἄλλον παράκλητον, ὑποπτεύσωσι κἀκεῖνον ἔνσαρκον καὶ ὁρατὸν αἰσθητοῖς ὀφθαλμοῖς, φησίν.

Vers. 17. u)Ὁ — λαβεῖν. Οὐ δύναται λαβεῖν αἰσθητῶς.

Vers. 17. v)Ὅτι — αὐτό. Σωματικῶς. ἀσώματον γάρ.

Vers. 17. *Nec cognoscit eum.* Quum illum non videat.

Intelligitur autem et aliter: quod is, cui mundana curae sunt, non potest illum suscipere, quia non videt eum, siquidem excaecatus est oculis intellectualibus: nec cognoscit eum, quum nihil sublime possit intelligere.

Vers. 17. *Vos — eum.* Propemodum illum cognoscitis. Nam post breue tempus descendet ac docebit vos.

Vel, Cognoscitis eum ex mei cognitione. Sicut enim, qui nouit me, nouit et patrem: ita rursum, qui nouit me, nouit et spiritum sanctum. Nam tres vnius sunt substantiae ac naturae, potentiae ac dignitatis.

Vers. 17. *Quia — manet.* Sicut enim pater mecum est, ita et spiritus sanctus. Inseparabilis siquidem est beata trinitas.

Vers. 17. *Et in vobis erit.* Non moriens, sicut ego: neque enim incarnatus est, sicut ego. Quia vero quum tam multa dixisset, nondum tristitiam illorum repulerat: quia grauiter adhuc ferebant ac moerebant, vt qui iam orphani relinquerentur, huiusmodi curat moestitiam.

Vers. 18. *Non — orphanos.* Paternae miserationis verbum est, multam adferens consolationem ac oblectationem. Nequaquam vos relinquam orphanos, qui filii mei estis.

Vers. 18. *Veniam ad vos.* Veniam rursum post tertii diei resurrectionem, quanquam non, vt prius, conuersans.

Vers. 19. *Adhuc — videbit.* Quum tanquam homo moriar.

Vers. 19.

Vers. 17. Οὐδὲ γινώσκει αὐτό. Μὴ ἰδὼν αὐτό.

Νοεῖται δὲ καὶ ἕτερος, ὅτι ὁ κοσμικὰ φρονῶν, οὐ δύναται ὑποδέξασθαι αὐτὸ, ὅτι οὐ θεωρεῖ αὐτο, πεπηρωμένος ὢν τοὺς νοητοὺς ὀφθαλμούς. ἐδὲ γινώσκει αὐτὸ, μηδὲν ὑψηλὸν ἐννοεῖν ἰσχύων.

Vers. 17. Ὑμεῖς — αὐτό. Γινώσκετε, ὅσον οὔπω. οὐκ εἰς μακρὰν γὰρ ἐπιφοιτήσει καὶ διδάξει ὑμᾶς.

Ἢ γινώσκετε αὐτὸ, ἀπὸ τῦ γινώσκειν ἐμέ. ὥσπερ γὰρ ὁ νενοηκὼς ἐμὲ, νενόηκε τὸν πατέρα· ἕτω πάλιν ὁ νενοηκὼς ἐμὲ, νενόηκε τὸ πνεῦμα. μιᾶς γὰρ οἱ τρεῖς ἐσίας καὶ φύσεως καὶ δυνάμεως καὶ ἀξίας.

Vers. 17. Ὅτι — μένει. Ὥσπερ γὰρ ὁ πατὴρ μετ' ἐμῦ ἐστιν· ἕτω καὶ τὸ πνεῦμα. ἀχώριστος γὰρ ἡ μακαρία τριάς.

Vers. 17. Καὶ ἐν ὑμῖν ἔσται. Μὴ ἀποθνῄσκον,[4]) ὡς ἐγώ. ἐδὲ γὰρ ἐνηνθρώπησεν, ὡς ἐγώ. ἐπεὶ δὲ τοσαῦτα εἶπων, ἔπω τὴν ἀθυμίαν αὐτῶν ἐξέβαλεν, ἀδημονούντων ἔτι καὶ ἀλγυνομένων, ὡς ὀρφανῶν ἤδη καταλιμπανομένων, θεραπεύει τὸ τοιοῦτον ἄλγος.

Vers. 18. Οὐκ — ὀρφανές. Πατρικῆς εὐσπλαγχνίας τὸ ῥῆμα, πολλὴν εἰσάγον παράκλησιν καὶ ψυχαγωγίαν. οὐ παντάπασιν ἀφήσω ὑμᾶς τὰ τεκνία μου.

Vers. 18. Ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς. Ἔρχομαι πάλιν, μετὰ τὴν τριήμερον ἀνάστασιν, εἰ καὶ μὴ ὡς τὸ πρότερον συνεσομενος.

Vers. 19. Ἔτι — θεωρεῖ. Ἀποθανόντα, ὡς ἄνθρωπον.

4) ἀποθνήσκων. A.

Vers. 19. *Vos — me.* Apparentem vobis per intermissa tempora, conuersante semper vobiscum alio paracleto.

Vers. 19. *Quia ego viuam.* Viuam rursus a mortuis resurgens.

Vers. 19. *Et vos viuetis.* Non statim mecum interfecti, sed mea virtute multo adhuc tempore conseruati. Vel, Vos viuetis etiam post mortem vita beata.

Vers. 20. *In — meo.* In illo die, resurrectionis meae videlicet, cognoscetis, quod ego a patre meo indiuisus sim, eadem potens cum illo.

Vers. 20. *Et — vobis.* Et quod vos etiam in me, custoditi ac roborati: et ego in vobis, custodiens ac roborans vos. Haec autem cognoscetis, repressis inimicis, vobisque libere loquentibus, ac euangelio in dies florente.

Christus itaque in patre, ratione eiusdem potentiae: Apostoli vero in eo, et ipse in illis, ratione auxilii. Siquidem nouit frequenter scriptura eisdem verbis de Deo et homine positis, non similiter vti. Nam et Christus et nos filii Dei ac Dei dicimur, et imago ac gloria Dei: sed magna est differentia, et multa variis in locis similia inueniuntur.

Vers. 21. *Qui — me.* Neque enim sufficit, ea tantum habere, sed et facere illa oportet. Quum autem hoc primum dixisset, nunc rursum idem dicit, ostendens, quod dilectionis ipsius signum non est, dolere de separatione eius: nam id timiditatis potius est, sed praecepta eius seruare.

Vers. 21.

Vers. 19. Ὑμεῖς — με. Ἐπιφαινόμενον ὑμῖν ἐκ διαλειμμάτων, συνόντος ὑμῖν ἀεὶ τῷ ἄλλῳ παρακλήτῳ.

Vers. 19. Ὅτι ἐγὼ ζῶ. Ζῶ, πάλιν ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν.

Vers. 19. Καὶ ὑμεῖς ζήσεσθε. Μὴ ἀναιρούμενοι αὐτίκα σὺν ἐμοί, ἀλλ' ὑπὸ τῆς ἐμῆς δυνάμεως ἐφ' ἱκανὸν συντηρούμενοι. ἢ καὶ ὑμεῖς ζήσεσθε, μετὰ θάνατον, τὴν μακαρίαν ζωήν.

Vers. 20. Ἐν — με. Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, τῇ τῆς ἀναστάσεώς μου, δηλονότι, γνώσεσθε, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ πατρί μου, ὅτι ἐγὼ ἀδιαίρετος τοῦ πατρός μου, ἐν τῷ τὰ αὐτὰ ἐκείνῳ δύνασθαι.

Vers. 20. Καὶ — ὑμῖν. Καὶ ὅτι καὶ ὑμεῖς ἐν ἐμοὶ, φρουρούμενοι καὶ νευρούμενοι· κἀγὼ ἐν ὑμῖν, φρουρῶν καὶ νευρῶν ὑμᾶς. γνώσεσθε δὲ ταῦτα, τῶν ἐχθρῶν καταγελλομένων, ὑμῶν παῤῥησιαζομένων, τὸ κηρύγματος καθ' ἑκάστην ἀνθούντος τὴν ἡμέραν.

Ὁ μὲν οὖν χριστὸς ἐν τῷ πατρὶ, κατὰ λόγον ἰσοδυναμίας· οἱ δὲ ἀπόστολοι ἐν αὐτῷ, καὶ αὐτὸς ἐν αὐτοῖς, κατὰ λόγον βοηθείας. οἶδε γὰρ ἡ γραφὴ πολλάκις τοῖς αὐτοῖς ῥήμασιν, ἐπὶ θεῷ καὶ ἀνθρώπων κειμένοις, οὐχ ὁμοίως κεχρῆσθαι. καὶ ὁ χριστὸς γὰρ, καὶ ἡμεῖς υἱοὶ θεῷ καὶ θεοὶ λεγόμεθα, καὶ εἰκὼν θεῷ, καὶ δόξα θεῷ· ἀλλὰ πολὺ τὸ διάφορον. καὶ πολλὰ πολλαχῷ τοιαῦτα.

Vers. 21. Ὁ — με. Οὐκ ἀρκεῖ γὰρ τὸ ἔχειν αὐτὰς μόνον, ἀλλὰ χρὴ καὶ ποιεῖν αὐτάς. εἰπὼν δὲ τοῦτο καὶ πρότερον, λέγει αὐτὸ καὶ νῦν, ἐμφαίνων, ὅτι τῆς ἀγάπης αὐτῷ σημεῖον, ἡ τὸ ἀθυμεῖν ἐπὶ τῷ χωρισμῷ αὐτῷ· τοῦτο γὰρ δειλίας μᾶλλόν ἐστιν· ἀλλὰ τὸ φυλάσσειν τὰς ἐντολὰς αὐτῷ.

Vers. 21. *Qui — eum.* Et ego, tanquam post resurrectionem in pristinam restitutus dignitatem. Considera vero consequentiam admirabilem. Qui seruat, inquit, praecepta mea, diligit me: qui autem diligit me, diligitur a patre meo: quem vero pater dilexerit, et ego omnino diligam, vtpote ambobus eadem et volentibus et suscipientibus.

Vers. 21. *Et — meipsum.* Interdum quidem humano more, quandoque vero diuino splendore. Hoc autem audiens Iudas Iacobi, qui et Lebaeus dicebatur et Thaddaeus, putauit, quod veluti mortui saepius faciunt, in somniis manifestaturus esset seipsum: ideoque turbatus, non est ausus explicare, quod volebat, puta, Hei nobis, quia morieris, et in modum mortui manifestandus es, sed alio modo per interrogationem suam ostendit turbationem.

Vers. 22. *Dicit — mundo?* Quid factum est? grauiter ferentis est ac turbati. Quid accidit, quod nobis manifestandus es in somniis, et non mundo consueto more? nam quia nolebant, vt moreretur, admirandam ac desperatam putabant mortem eius.

Vers. 23. *Respondit — faciemus.* Ad eum, qui me diligit, ego et pater veniemus, hoc est, ita apparebimus sicut pater meus, et non sicut mortui: et mansionem apud eum faciemus: more diuino in eo habitantes, quod somniorum non est.

Vers. 24. *Qui — patris.* Ostendit, quod is, qui sermones suos non seruat, nec se, nec patrem diligit. Ait enim, Qui non diligit me, sermo-

Vers. 21. Ὁ — αὐτόν. Καὶ ἐγὼ, ὡς μετὰ τὸ ἀναξῆναι ἀποκαταστὰς εἰς τὸ πρότερον ἀξίωμα. ὅρα δὲ θαυμασὴν ἀκολουθίαν· ὁ τηρῶν τὰς ἐντολάς μου, φησὶν, ἀγαπᾷ με· ὁ δὲ ἀγαπῶν με, ἀγαπηθήσεται ὑπὸ τοῦ πατρός μου· ὃν δὲ ἀγαπήσει ὁ πατήρ μου, καὶ ἐγὼ ἀγαπήσω πάντως, ὡς ἀμφοτέρων τὰ αὐτὰ θελόντων καὶ ἀποδεχομένων.

Vers. 21. Καὶ — ἐμαυτόν. Ποτὲ μὲν ἀνθρωποπρεπῶς, ποτὲ δὲ δι' ἐλλάμψεως. ταῦτα δὲ ἀκούσας Ἰούδας, ὁ Ἰακώβου, ὁ καὶ Λεββαῖος [1]) καὶ Θαδδαῖος καλέμενος, ἐνόμισεν, ὅτι, ὡς οἱ νεκροὶ πολλάκις ἐν ὀνείροις, ἐμφανίσει ἑαυτόν. διὸ καὶ συγχυθεὶς οὐκ ἐτόλμησε μὲν εἰπεῖν, ὃ ἐβέλετο, οἷον οὐαὶ ὑμῖν, ὅτι ἀποθνήσκεις, καὶ νεκρῷ τρόπον ἐμφανίζεσθαι μέλλεις, ἕτερος δὲ δι' ἐρωτήσεως τὴν σύγχυσιν ὑποφαίνει.

Vers. 22. Λέγει — κόσμῳ; Τὸ, τί γέγονε; δυσφορουντός ἐστι καὶ συγχεομένου. τί συμβέβηκεν, ὅτι ἡμῖν ἐμφανισθήσῃ ἐν ὀνείροις, καὶ οὐχὶ τῷ κόσμῳ συνήθως; ὑπὸ γὰρ τοῦ μὴ θέλειν, ἵνα ἀποθάνῃ, παράδοξον καὶ ἀνέλπιστον ᾠοντο τὸν θάνατον αὐτοῦ.

Vers. 23. Ἀπεκρίθη — ποιήσομεν. Πρὸς τὸν ἀγαπῶντά με ἐγὼ καὶ ὁ πατήρ μου ἐλευσόμεθα, τετέχνιν, ἕτως ἐμφανισθήσομαι, ὡς ὁ πατήρ μου, καὶ οὐχ, ὡς οἱ νεκροί. καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ ποιήσομεν, οἰκοῦντες ἐν αὐτῷ θεοπρεπῶς, ὅπερ ὀνειράτων οὐκ ἔστιν.

Vers. 24. Ὁ — πατρός. Ἀποδείκνυσιν, ὅτι ὁ τοὺς λόγους αὐτοῦ μὴ τηρῶν, οὐτε αὐτὸν ἀγαπᾷ, οὔτε τὸν πατέρα. λέγει γὰρ, ὅτι ὁ

1) λεβαῖος. A.

mones meos non seruat: quae autem dico, non mea sunt, sed patris mei. Itaque, qui meos non seruat sermones, nec patris seruat sermones: qui vero patris non seruat sermones, neque patrem diligit: siquidem dilectionis signum est obseruatio praeceptorum. Quomodo autem sermo, quem loquitur, sit eius et non sit eius, iam praediximus. Verum quia sciebat, eos quaedam non intelligere, in quibusdam autem etiam dubitare: promittit et eorum, quae ignorabant, et eorum, de quibus ambigebant, intelligentiam.

Vers. 25. *Haec — manens.* Haec, quae obscura videntur. Addidit autem, Apud vos manens: etiam hinc ostendens, quod paulo post abit ad patrem.

Vers. 26. *Paracletus autem — omnia.* Quae videlicet ad vos spectant. Nomine meo autem, id est, vt hic me referat, et meis fungatur vicibus. Nam quia ipse completa dispensatione ascendit ad patrem, reliquum erat, vt loco eius descenderet spiritus sanctus, ne paracletus, siue exhortator, nobis deficeret, sicut ait Gregorius Theologus.

Et quare tunc non docuit, quae ad illos pertinebant? Quia amplius ferre non poterant, sicut dicet in sequentibus.

Vers. 26. *Et — vobis.* Perfectius ad memoriam reducet, (†† perfectioribus factis) Nam verisimile est, eos quaedam obliuioni tradidisse.

Vers. 27. *Pacem relinquo vobis.* Alii quidem homines morientes pecunias ac possessiones domesticis relinquunt: Christus vero pacem suis relin-

*) δὲ, pro γάρ. A.

μὴ ἀγαπῶν με, τοὺς λόγους μου οὐ τηρεῖ· ἃ δὲ λέγω, οὐκ εἰσιν ἐμά, ἀλλὰ τοῦ πατρός· μὴ τηρῶν δὲ τοὺς λόγους μου, ὃ τηρεῖ τοὺς λόγους τοῦ πατρός· μὴ τηρῶν δὲ τοὺς λόγους τοῦ πατρὸς, οὐδὲ τὸν πατέρα ἀγαπᾷ. τεκμήριον[6]) γὰρ ἀγάπης, ἡ τήρησις τῶν ἐντολῶν. πῶς δὲ ὁ λόγος, ὃν λέγει, καὶ αὐτοῦ ἐστι, καὶ οὐκ ἔστιν αὐτοῦ, προειρήκαμεν. ἐπεὶ δὲ ἐγίνωσκεν, αὐτοὺς τινὰ μὲν μὴ συνιέντας, ἔν τισι δὲ καὶ ἀμφιβάλλοντας, ὑπισχνεῖται καὶ τὴν τῶν ἀγουμένων, καὶ τὴν τῶν ἀμφιβαλλομένων διδασκαλίαν.

Vers. 25. Ταῦτα — μένων. Ταῦτα, τὰ δοκοῦντα ἀσαφῆ· τὸ δὲ, παρ' ὑμῖν μένων, προσέθηκεν, ἐμφαίνων καὶ ταῦθα, ὅτι τοῦ λοιποῦ ἄπεισι πρὸς τὸν πατέρα.

Vers. 26. Ὁ δὲ παράκλητος — πάντα. Τὰ προσισάμενα ὑμῖν δηλαδή. τὸ δὲ, ἐν τῷ ὀνόματί μου, τὸ ἀντ' ἐμοῦ, σημαίνει ἐνταῦθα. ἐπεὶ γὰρ αὐτὸς, πληρώσας τὴν οἰκονομίαν, ἀπῆλθε πρὸς τὸν πατέρα, λοιπὸν ἀντ' αὐτοῦ κατῆλθε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἵνα παράκλητος ἡμῖν μὴ λείπῃ, καθὼς φησιν ὁ θεολόγος γρηγόριος.

Καὶ διατί οὐκ αὐτὸς ἐδίδαξε τότε τὰ προσισάμενα; διότι οὐκ ἠδύναντο βαστάζειν πλεῖον, ὡς προεῖπεν ἐρῶ.

Vers. 26. Καὶ — ὑμῖν. Ἀναμνήσει τελεώτερον τελεωτέρους γενομένους. [εἰκὸς[7]) γὰρ αὐτοὺς ἐπιλαθέσθαι τινῶν.]

Vers. 27. Εἰρήνην ἀφίημι ὑμῖν. Οἱ μὲν ἄλλοι ἄνθρωποι ἀποθνήσκοντες χρήματα καὶ κτήματα τοῖς οἰκείοις ἀφιᾶσιν· ὁ δὲ χριστὸς εἰρή-

7) Inclusa vterque in margine. τελεωτέρους γενομένους omiserat interpres.

relinquit, pacem, cuius et res et nomen dulce. Pacem, inquit, relinquo vobis, vt pacifici erga vos mutuo sitis et erga me, et ita vobis nulla mundi turbatio quicquam nocebit, neque impedimento erit.

Vers. 27. *Pacem — vobis.* Quae a me amatur, quae propter illa, quae animae prosunt conceditur, non mundi pacem, quae ob ea, quae nocent animae seruatur.

Vers. 27. *Non — vobis.* Siquidem mundus siue mundana sapientes, pacem mutuo dant mali causa: ego vero pacem do vobis boni causa.

Aut aliter: mundus pecunias ac possessiones suis largitur: ego vero pacem do vobis, qui mei estis. Quia autem dicendo, Pacem relinquo vobis, quo separationem indicabat, maiorem eis iniecerat turbationem, ait:

Vers. 27. *Ne — formidet.* Vides, quod non tantum amoris magnitudine mouebantur, quantum formidine: putantes, se discerpendos ab illius inimicis.

Vers. 28. *Audistis — vos.* Non solum dixi, quod vado, sed etiam, quod venio ad vos. Quid ergo formidatis?

Vers. 28. *Si — patrem.* Quia de mea nondum certiores facti estis potentia: et quia morior, putatis, me post mortem non posse vos conseruare, debetis tamen gaudere, quod dixerim, Vado ad patrem, qui potens est vos ab omnibus insidiis eripere, cognoscentes, quod omnino legatione fungar pro vobis.

Vers. 28.

a) ἐν ἀλλήλοις. A.

νην τοῖς ἰδίοις ἀφῆκεν, εἰρήνην, τὸ γλυκὺ καὶ πρᾶγμα καὶ ὄνομα. εἰρήνην, φησὶν, ἀφίημι ὑμῖν, ἵνα εἰρηνεύητε πρὸς [8]) ἀλλήλους καὶ πρὸς ἐμέ. καὶ λοιπὸν, ἐὰν ὑμᾶς ἡ τοῦ κόσμου ταραχὴ βλάψει, ἐγὼ ἐμποδίσω.

Vers. 27. Εἰρήνην — ὑμῖν. Τὴν ἐμοὶ πεφιλημένην, τὴν ἐπὶ τοῖς ψυχωφελέσιν, οὐ τὴν τοῦ κόσμου, τὴν ἐπὶ τοῖς ψυχοβλαβέσιν.

Vers. 27. Οὐ — ὑμῖν. Ὁ μὲν γὰρ κόσμος, ἤγουν, οἱ κοσμικὰ φρονοῦντες, εἰρήνην [9]) δίδοασιν ἀλλήλοις ἐπὶ κακῷ· ἐγὼ δὲ εἰρήνην δίδωμι ὑμῖν, ἐπ' ἀγαθῷ.

Ἢ [x]) ὁ μὲν κόσμος χρήματα καὶ κτήματα δίδωσι τοῖς αὐτοῦ· ἐγὼ δὲ εἰρήνην δίδωμι ὑμῖν τοῖς ἐμοῖς. ἐπεὶ δὲ τὸ ἀφίημι ὑμῖν, ἀναχώρησιν ἐμφαῖνον, σύγχυσιν πλείονα αὐτοῖς ἐνεποίησε, φησί.

Vers. 27. Μὴ — δειλιάτω. Ὁρᾷς, ὅτι οὐ τοσοῦτον ἀπὸ φιλοσοργίας, ὅσον ἀπὸ δειλίας ἔπασχον, οἰόμενοι διασπαραχθήσεσθαι παρὰ τῶν ἐχθρῶν αὐτῷ.

Vers. 28. Ἠκούσατε, — ὑμᾶς. Οὐκ εἶπον, ὅτι ὑπάγω μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς. λοιπὸν, τί δειλιᾶτε;

Vers. 28. Εἰ — πατέρα. Ἐπειδὴ ἔπω περὶ τῆς ἐμῆς πεπληροφόρησθε δυνάμεως, καὶ διότι ἀποθνήσκω, νομίζετέ με μὴ δύνασθαι μετὰ θάνατον συντηρεῖν ὑμᾶς· ὀφείλετε χαίρειν, ὅτι εἶπον, πορεύομαι πρὸς τὸν πατέρα, τὸν δυνάμενον ἐξελέσθαι ὑμᾶς πάσης ἐπιβελῆς, ἐννοοῦντες, ὅτι πρεσβεύσω πάντως ὑπὲρ ὑμῶν.

Vers. 28.

9) δίδωσιν. A. Forte διδοῦσιν voluit.
x) Post ἢ addit interpres ἄλλως.

Vers. 28. *Quia — est.* Maior me est, vt vos putatis, tanquam manifestius in scripturis promulgatus. Haec autem omnia dicit indulgens suspicioni ac imbecillitati illorum, et ex ipsa non recta eorum opinione arguens illos. Nam in veritate pater maior quidem est, at non potentia, sed solo principii modo, quia filio principium est generationis: siquidem ex patre est filius.

Vers. 29. *Et — credatis.* Dixi vobis, quae sunt de mea profectione, ac rursum de meo reditu, et de alio paracleto, vt quum fieri videritis, credatis, quod omnia et nouerim et possim. Ita consolaturus eos, rursum tristia dicit: horum frequentia illos exercens, ne periculorum tempore turbarentur: siquidem, quod expectatum est, leuius ferri solet.

Vers. 30. *Iam non — princeps.* Mundum appellat hic, malitiam, principem vero, diabolum: non enim coelo ac terrae dominatur, sed malitiae, quod omnia straverit ac peruerterit. Ipse autem dicitur etiam princeps tenebrarum, siue peccati. Ait ergo, Venit aduersum me diabolus cum peruersis Iudaeis, data sibi e supernis potestate. Nam et apud Lucam dixit ad eos, qui se comprehendebant: Haec est hora vestra et potestas tenebrarum.

Vers. 30. *Et — quicquam.* In aliis quidem hominibus peccatum est causa mortis: nullus siquidem peccati expers est, ideo nullus immortalis: in me vero non habet vllam mortis causam: ego enim absque peccato sum: et propterea condemna-

a) Inclusa absunt. A.
b) τοῦ, abest. A.

Vers. 28. Ὅτι — ἐστί. Μείζων με ἐστὶ, τῇ δυνάμει, ὡς ὑμεῖς δοκεῖτε, ἅτε περιφανέστερον ἐν ταῖς γραφαῖς ἀνακηρυττόμενος. ταῦτα δὲ πάντα λέγει, συγκαταβαίνων τῇ ὑπολήψει καὶ ἀσθενείᾳ τῶν μαθητῶν, καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς οὐκ ὀρθῆς αὐτῶν ὑπολήψεως ἐλέγχων αὐτούς. κατὰ γὰρ τὸν ἀληθῆ λόγον, ὁ πατὴρ μείζων μὲν, ἀλλ' ἐ τῇ δυνάμει· μόνῳ δὲ τῷ αἰτίῳ, ὅτι αἴτιος τῷ υἱῷ τῆς γεννήσεως. ἐκ τε πατρὸς γὰρ ὁ υἱός.

Vers. 29. Καὶ — πιστεύσητε. Εἰρηκα ὑμῖν, τὰ περὶ τῆς ἀποδημίας καὶ πάλιν ἐπιδημίας μου, καὶ τὰ περὶ τοῦ ἄλλου παρακλήτου, ἵνα ὅταν γένηται, πιστεύσητε, ὅτι πάντα καὶ οἶδα καὶ δύναμαι. οὕτως οὖν παραμυθησάμενος αὐτοὺς, πάλιν λέγει τὰ λυπηρὰ, τῇ συνεχείᾳ τούτων γυμνάζων αὐτοὺς εἰς τὸ μὴ θορυβηθῆναι κατὰ τὸν καιρὸν τῶν δεινῶν. τὸ γὰρ προσδοκηθὲν, ὀμαλώτερον εἴωθε προσβάλλειν.

Vers. 30. Οὐκ ἔτι — ἄρχων. Ἐνταῦθα κόσμον μὲν λέγει, τὴν κακίαν· ἄρχοντα δὲ, τὸν διάβολον. ὃ γὰρ ἐρανῷ καὶ γῆς ἄρχει. ἐπεὶ πάντα ἂν ἀνέτρεψε καὶ κατέβαλεν. ὁ αὐτὸς δὲ καὶ ἄρχων τῶν σκότους ὀνομάζεται, ἤγουν, τῆς ἁμαρτίας. φησὶν οὖν, ὅτι ἔρχεται κατ' ἐμοῦ ὁ διάβολος μετὰ τῶν πονηρῶν Ἰουδαίων, δοθείσης αὐτοῖς ἐξουσίας ἄνωθεν. [εἶπε γὰρ καὶ [2]) ἐν τῷ κατὰ Λουκᾶν εὐαγγελίῳ πρὸς τοὺς συλλαμβάνοντας αὐτόν· ὅτι αὕτη [3]) ὑμῶν ἐστιν ἡ ὥρα καὶ ἡ ἐξουσία τῶν σκότους.] 2) Luc. 22, 53.

Vers. 30. Καὶ — οὐδέν. Ἐπὶ μὲν τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, αἴτιον [3]) τῶν θανάτου ἡ ἁμαρτία· οὐδεὶς γὰρ ἀναμάρτητος· διὸ καὶ οὐδεὶς ἀθάνατος· ἐν ἐμοὶ δὲ οὐκ ἔχει οὐδὲν αἴτιον θανάτου. ἀναμάρτητος γὰρ ἐγώ. διὸ καὶ κατακριθήσεται, [καθὼς

demnabitur, ſicut prius decimo quinto capite enarrauimus, vbi dicitur, Nunc iudicium eſt huius mundi: nunc princeps huius mundi eiicietur foras.

Verſ. 31. *Sed — patrem.* Sed morior, vt cognoſcant omnes, quod diligam patrem, obediens illius voluntati: voluntas autem eius eſt, vt moriar pro ſalute hominum.

Verſ. 31. *Et — facio.* Vt cognoſcant, quod praeceptum eius moriens adimpleam.

Verſ. 31. *Surgite, eamus hinc.* Videns diſcipulos admodum metuentes, et ſe iam comprehendi ac interfici imaginantes: et propterea crebro retrorſum ſe conuertendo, non ſatis his, quae dicebantur, aduertere: ſiquidem maximum illis angorem inducebat, tum locus publicus, tum nox, et praecipue quod dixiſſet, Venit princeps mundi: transfert illos in locum alium tutiorem, quo exiſtimantes in tuto eſſe, absque vllo metu audirent: nam magna audituri erant dogmata. Deinde rurſum ait,

Cap. XV. v. 1. *Ego — vera.*

Id eſt eximia, incorruptibilis, ſpiritualis: ſiquidem haec frequenter ſignificat nomen ἀληθινόν.

Aliter quoque dicitur, Vitis vera: quia pro fructu profert veritatem.

Se ipſum itaque vitem nominat, vtpote praebentem dulcedinem ac humani cordis laetitiam, ipſam videlicet praedicationem, quam etiam ſcriptura vinum appellat, et tanquam radicem diſcipulorum:

4) Incluſa abſunt. A.
5) Incluſa abſunt. A.
6) ὑμεῖς τὰ κλήματα, ex verſu 5. hic, pro more ſuo, infert Chryſoſt. T. VIII. p. 446. B. 447. A.

[καθὼς [4]) προεξηγησάμεθα ἐν τῷ πεντεκαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ, ἔνθα κεῖται τό· νῦν [t]) κρίσις ἐστὶ τοῦ κόσμου τούτου, νῦν ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου ἐκβληθήσεται ἔξω.] t) Io. 12, 31.

Vers. 31. Ἀλλ' — πατέρα. Ἀλλ' ἀποθνήσκω, ἵνα γνῶσι πάντες, ὅτι ἀγαπῶ τὸν πατέρα, ὑπακούων αὐτοῦ τῷ θελήματι. Θέλημα δὲ αὐτοῦ, ἀποθανεῖν με ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων.

Vers. 31. Καὶ — ποιῶ. Καὶ ἵνα γνῶσιν, ὅτι πληρῶ τὴν ἐντολὴν αὐτοῦ, ἀποθνήσκων.

Vers. 31. Ἐγείρεσθε, ἄγωμεν ἐντεῦθεν. Βλέπων τοὺς μαθητὰς σφόδρα δειλιῶντας καὶ φανταζομένους ἤδη τοὺς συλλήψομένους καὶ ἀναιρήσοντας, καὶ διὰ τοῦτο πυκνὰ μεταστρεφομένους, καὶ μὴ δυναμένους προσέχειν τοῖς λεγομένοις· καὶ γὰρ ἐνεποίουν αὐτοῖς ἀγωνίαν, καὶ ὁ τόπος, κατάδηλος ὢν, καὶ ἡ νὺξ, καὶ τὸ εἰπεῖν· ὅτι [v]) ἔρχεται ὁ τοῦ κόσμου ἄρχων· μετάγει τούτους εἰς ἕτερον τόπον ἀσφαλέστερον, ἵνα, νομίσαντες ἐν ἀσφαλείᾳ καταξῆναι, μετὰ ἀδείας ἀκούσωσι. καὶ γὰρ ἔμελλον μεγάλων ἀκούσεσθαι δογμάτων, εἶτα πάλιν φησίν. v) Io. 14, 30.

Cap. XV. v. I. Ἐγώ — ἀληθινή.

Ἡ ἐξαίρετος, ἡ ἄφθαρτος, ἡ πνευματική. ταῦτα γὰρ πολλάκις τὸ ἀληθινὸν δηλοῖ.

[Καὶ ἕτερος [5]) δὲ ἄμπελος ἀληθινή,] ἡ τὴν ἀλήθειαν καρποφοροῦσα.

Ἄμπελον μὲν οὖν ἑαυτὸν ὀνομάζει, ὡς παρέχοντα τὸ νόστιμον καὶ εὐφραῖνον καρδίαν ἀνθρώπου κήρυγμα, ὃ καὶ οἶνον ἡ γραφὴ προσαγορεύει· καὶ ὡς ῥίζαν τῶν μαθητῶν· κλήματα [6]) δὲ τοὺς μαθη-

lorum: palmites vero discipulos, quasi ex ipso germinantes, sermone doctrinae, et per eum nutritos ad fructificationem maturorum botrorum, siue virtutum, vt et ipsi similiter praebeant vinum doctrinae.

Vers. 1. *Et pater — est.* Curator, non tamen radicis, sed palmitum. Vere haec vitis eximia est, in qua de solis palmitibus curam habere oportet: patri autem curam eorum attribuit, tanquam Deo, ostendens, quod his qui fructificant auxilio est, eosque punit, qui fructum non ferunt.

Vers. 2. *Omnem — tollit.* Omnem palmitem, qui ex me germinauit, mihique per fidem vnitus est, nec fructum affert, excindit tanquam inutilem ac dignum igne. Omnis itaque Christianus, qui infructuosus est, a Christo excisus est, quanquam per fidem illi coniunctus esse videatur et aeterno igni reseruatus est.

Vers. 2. *Et — adferat.* Purgat eum per tentationes, permittens, vt in eum inducantur. Illae namque, quod damnum affert, expoliunt, ac omne robur maioremque virtutum fertilitatem accersunt. Ne autem aliquos ex ipsis infructuosos esse suspicentur, atque de seipsis iterum turbentur, huiusmodi praeuenit tumultum, dicens:

Vers. 3. *Iam — vobis.* Purgati meo, quo vos docui, sermone. Vides, quod licet vitis sit, est tamen etiam agricola: est enim haec agricultura communis patri ac filio, veluti sane et alia. Ne autem prae nimia formidine exciderent a fide ac habitu,

7) καὶ, ante ὁ πατὴρ, quod Hentenius expressit, neuter meorum habet.
8) ἐκκόπτεται. B.
9) Forte εἰ καὶ, aut κἂν δοκῇ.

μαθητὰς, ὡς ἐξ αὐτοῦ βλαστήσαντας τῷ λόγῳ τῆς διδασκαλίας, καὶ δι' αὐτοῦ τρεφομένους εἰς καρποφορίαν βοτρύων ὡραίων, εἴτουν, ἀρετῶν, καὶ παροχὴν ὁμοίως τοῦ διδασκαλικοῦ οἴνου.

Verſ. 1. [7]) Ὁ πατὴρ — ἐστιν. Ὁ ἐπιμελητὴς, πλὴν οὐ τῆς ῥίζης, ἀλλὰ τῶν κλάδων. ἐξαίρετος γὰρ ὄντως αὕτη ἡ ἄμπελος, κατὰ τοὺς κλάδους μόνον δεομένη ἐπιμελείας. τῷ πατρὶ δὲ τὴν ἐπιμέλειαν αὐτῶν ἀνατίθησιν, ὡς θεῷ· δεικνὺς, ὅτι συνεργεῖ τοῖς καρποφοροῦσι καὶ κολάζει τοὺς μὴ καρποφοροῦντας.

Verſ. 2. Πᾶν — αἴρει αὐτό. Πᾶν κλῆμα ἐν ἐμοὶ βλαστῆσαν, καὶ διὰ πίστεως ἡνωμένον μοι, μὴ φέρον καρπὸν, ἤγουν, ἀρετὰς, ἐκκόπτει αὐτὸ, ὡς ἄχρηστον καὶ πυρὸς ἄξιον. λοιπὸν οὖν, πᾶς χριστιανὸς μὲν, ἄκαρπος δὲ, ἐκκέκοπται [8]) τοῦ χριστοῦ, καὶ [9]) εἰ δοκεῖ συνῆφθαι αὐτῷ διὰ τῆς πίστεως, καὶ τῷ αἰωνίῳ πυρὶ τετήρηται.

Verſ. 2. Καὶ — φέρῃ. Καθαίρει αὐτὸ, διὰ τῶν πειρασμῶν, παραχωρῶν ἐπάγεσθαι τούτους αὐτῷ, πᾶν μὲν βλαβερὸν ἀποξέοντας, πᾶσαν δὲ στεῤῥότητα καὶ γονιμότητα πλείονος ἀρετῆς ἐμποιοῦντας. ἵνα δὲ μὴ ὑπολάβωσιν, ἀκάρπους εἶναί τινας αὐτῶν, καὶ πάλιν θορυβηθῶσι περὶ [1]) ἑαυτῶν, προαναιρεῖ τὸν τοιοῦτον θόρυβον, λέγων.

Verſ. 3. Ἤδη — ὑμῖν. Περικαθαρθέντες τῷ διδασκαλικῷ λόγῳ μου. ὁρᾷς, ὅτι εἰ καὶ ἄμπελός ἐστιν, ἀλλὰ καὶ γεωργός. κοινὴ γὰρ ἡ τοιαύτη γεωργία, καὶ τῷ πατρὶ, καὶ τῷ υἱῷ, ὥσπερ δὴ καὶ τἄλλα. ἵνα δὲ μὴ ὑπὸ τῆς πολλῆς δειλίας ἀποσχισθῶσι τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως καὶ σχέ-

[1]) δι' αὐτῶν. A. Forte δι' ἑαυτοὺς voluit.

bitu, quo erga se affecti erant, laxatam iam animam astringit, sibique conglutinat, dicens:

Vers. 4. *Manete — vobis.* Manete in me firmiter mihi conglutinati per fidem indubitatam, habitumque indissolubilem, et ego manebo in vobis, potentia vobiscum permanens, vosque amplectens, aut continens vos, sicut vitis palmites, ac fructiferos reddens.

Vers. 4. *Sicut — manseritis.* Neque vos fructificare potestis, si a mei coniunctione distrahamini.

Vers. 5. *Ego — multum.* Explanat parabolam. Et considera, quomodo dixerit, Qui manet in me et ego in eo, hic fert fructum multum. Nam frequenter manet quis coniunctus in Christo per fidem, non manet autem Christus in eo, auersans illum, tanquam indigne se gerentem: hic fert quidem fructum, at modicum: vnum aut alterum opus bonum obiter perficiens. Videmus autem et in vineis huiusmodi palmites, qui, dum illis non gaudent vineae, miserabiles quosdam ferunt racemulos.

Vers. 5. *Quia — facere.* Tanquam germina, quae virtute a radice procedente non fruuntur. Quum autem superius dixerit, Non potestis ferre fructum, nisi in me manseritis: nunc etiam periculum dicit eius, qui in se non manserit.

Vers. 6. *Nisi — palmes.* Tanquam sarmentum inutile.

Vers. 6. *Et exaresset.* Et perdet, quem habebat ex radice gratiae humorem.

Vers. 6. *Et colligent eos.* Et congregabunt angeli huiusmodi sarmenta in die iudicii.

Vers. 6.

σχέσεως, χαυνωμένην αὐτῶν ἤδη τὴν ψυχὴν ἐπισφίγγει, καὶ ἑαυτῷ συγκολλᾷ, εἰπών.

Vers. 4. Μείνατε — ὑμῖν. Μείνατε ἐν ἐμοὶ, συγκολλώμενοί μοι βεβαιότερον διὰ πίστεως ἀδιστάκτου καὶ σχέσεως ἀῤῥήκτου, κἀγὼ μενῶ ἐν ὑμῖν, συναὼν τῇ δυνάμει καὶ περιέπων ἢ συνέχων ὑμᾶς, ὡς ἄμπελος κλήματα, καὶ καρποφόρους ἀπεργαζόμενος.

Vers. 4. Καθὼς — μείνητε. Οὐδὲ ὑμεῖς δύνασθε καρποφορεῖν, ἐὰν ἀποσχισθῆτε τῆς συναφείας μου.

Vers. 5. Ἐγὼ — πολύν. Σαφηνίζει τὴν παραβολὴν, καὶ σκόπει, πῶς εἶπεν, ὁ μένων ἐν ἐμοὶ, κἀγὼ ἐν αὐτῷ, οὗτος φέρει καρπὸν πολύν. πολλάκις γὰρ μένει μέν τις ἐν τῷ χριστῷ, συνημμένος αὐτῷ διὰ τῆς πίστεως, οὐ μένει δὲ καὶ ὁ χριστὸς ἐν αὐτῷ, ἀποστρεφόμενος αὐτὸν, ὡς ἀναξίως αὐτῷ πολιτευόμενον. οὗτος φέρει μὲν καρπὸν, ὀλίγον δὲ, ἔν τι ἀγαθὸν, ἢ καὶ δύο που διαπραξάμενος. ὁρῶμεν δὲ καὶ ἐν ἀμπέλοις τοιαῦτα κλήματα, ἃ, μὴ χαιρουσῶν αὐτοῖς τῶν ἀμπέλων, βοτρύδια οἰκτρά τινα φέρουσιν.

Vers. 5. Ὅτι — ἀδὲν. Ὥσπερ δὲ οἱ βλαστοὶ, μὴ ἀπολαύοντες δυνάμεως ἐκ τῆς ῥίζης. εἰπὼν δὲ ἀνωτέρω· ὅτι δὲ δύνασθε καρποφορεῖν, ἐὰν μὴ ἐν ἐμοὶ μείνητε· νῦν λέγει καὶ τὸν κίνδυνον τὸ μὴ ἐν αὐτῷ μένοντες.

Vers. 6. Ἐὰν — κλῆμα. Ὡς τὸ κλῆμα, τὸ ἄχρηστον.

Vers. 6. Καὶ ἐξηράνθη. Καὶ ἀπώλεσεν, ἣν εἶχεν ἐκ τῆς ῥίζης ἱκμάδα χάριτος.

Vers. 6. Καὶ συνάγουσιν αὐτά. Καὶ συνάγουσι τὰ τοιαῦτα κλήματα οἱ ἄγγελοι, κατὰ τὸν καιρὸν τῆς κρίσεως.

Vers. 6. *Et — coniicient.* Gehennae.

Vers. 6. *Et ardebunt.* Inflammabuntur, non tamen comburentur. Non manentes autem in se, dicit non eos solum, qui ab illo sunt amputati aut abscisi, sed et illos, qui non firmiter cum eo copulantur.

Vers. 7. *Si — vobis.* Nihil enim indignum petet, qui in Dei praeceptis versatur. Considera vero hoc esse Christum in discipulis manere, verba eius in illis manere, siue seruari, aut opere perfici.

Vers. 8. *In — adferatis.* Glorificatus est, hoc est, glorificabitur. Vt adferatis, id est, si attuleritis. Multa siquidem sunt apud scripturam huiusmodi idiomata.

Vers. 8. *Et — discipuli.* Perfecti efficiamini. Obseruandum igitur, quod is, qui fructum adfert copiosum, hic perfectus efficitur Christi discipulus. Glorificari autem dixit patrem et gaudere, in copiosa fructificatione, et perfecto discipulatu ipsius: adhortans eos ad hanc rem, tanquam ad id, quod domino gratum est.

Vers. 9. *Sicut — vos.* Eo modo, quo me dilexit pater, tanquam videlicet facientem voluntatem suam: ita et ego dilexi vos, tanquam scilicet facientes voluntatem meam.

In praecedentibus quidem data est a nobis distinctio de Sicut, Quemadmodum et similibus, quod quum de patre, filio, ac spiritu sancto dicuntur, aequalitatem significant: quum vero de Deo et hominibus, similitudinem designant, verum similitudo non vbique per omnia quadrat.

Vers. 9.

Vers. 6. Καὶ — βάλλουσι. Τὸ τῆς γεέννης.

Vers. 6. Καὶ καίεται. Καὶ φλέγονται, ἢ μὴν κατακαίονται. ἢ μένοντας δὲ ἐν αὐτῷ λέγει, ἢ μόνον τοὺς ἀποκοπέντας ἢ ἀποσχισθέντας αὐτοῦ, ἀλλὰ, καὶ τοὺς μηδ' ὅλως συναφθέντας αὐτῷ.

Vers. 7. Ἐὰν — ὑμῖν. Οὐδὲν γὰρ ἀνάξιον αἰτήσεται, ὁ ταῖς ἐντολαῖς τοῦ θεοῦ ἐμπολιτευόμενος. σκόπει δὲ, ὅτι τοῦτό ἐστι τὸ μένειν τὸν χριστὸν ἐν τοῖς μαθηταῖς, τὸ, τὰ ῥήματα αὐτοῦ μένειν ἐν αὐτοῖς, εἶτουν, τηρεῖσθαι, ἐνεργεῖσθαι.

Vers. 8. Ἐν — φέρητε. Τὸ μὲν ἐδοξάσθη, ἀντὶ τοῦ, δοξάζεται. τὸ δὲ ἵνα φέρητε, ἀντὶ τοῦ, ἐὰν φέρητε. πολλὰ γὰρ τοιαῦτα ἰδιώματα παρὰ τῇ γραφῇ.

Vers. 8. Καὶ — μαθηταί. Ἀπαρτιθήσεσθε. παρατηρητέον οὖν, ὅτι ὁ καρπὸν πολὺν φέρων, οὗτος ἀπαρτίζεται μαθητὴς τοῦ χριστοῦ. δοξάζεσθαι δὲ, ἤτοι, χαίρειν τὸν πατέρα εἶπεν, ἐν τῇ πολλῇ καρποφορίᾳ καὶ τελείᾳ μαθητείᾳ αὐτοῦ, προτρεπόμενος αὐτοὺς ἐπὶ τὸ πρᾶγμα, ὡς ἐπὶ εὐαπόδεκτον τῷ θεῷ.

Vers. 9. Καθὼς — ὑμᾶς. Ὃν τρόπον ἠγάπησέ με ὁ πατὴρ, ὡς ποιοῦντα δηλαδὴ τὸ θέλημα αὐτοῦ· ἔτω κἀγὼ ἠγάπησα ὑμᾶς, ὡς ποιοῦντας τὸ θέλημά μου.

Προδιέσαλται δὲ ἡμῖν, ὅτι τὸ καθὼς καὶ τὰ τοιαῦτα, ὅταν μὲν ἐπὶ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος λέγωνται, ἰσότητα δηλοῦσιν· ὅταν δὲ ἐπὶ θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ὁμοιότητα σημαίνουσιν. ἡ δὲ ὁμοιότης, ἐ παντάπασιν ἀπαράλλακτος.

Vers. 9. *Manete — mea.* Rursum astringit illos ad se.

Vers. 10. *Si — dilectione.* Et quomodo moreris velut homo carens auxilio? Quia vult hoc pater et ego, pro hominum salute: quia hanc quoque rem ducó gloriam. Sicut ergo egó dilectus a patre tamen pro vobis morior: sic et vos ita a me dilecti, moriemini tamen pro me. Nam huiusmodi mors iuxta beneplacitum est, non ex odio aut imbecillitate.

Vers. 11. *Haec — maneat.* Haec consolatoria verba loquutus sum vobis, qui ob meam diseruciamini mortem: vt gaudium, quod erat propter me, quod de me gaudebatis, donec advenirent haec tristia, non corrumpatur, sed in vobis maneat, quum certiores facti sitis, quod non relinquam vos orphanos, sed iterum veniam ad vos.

Vers. 11. *Et — compleatur.* Et vt gaudium vestrum, quod de me est, compleatur, sicut ab exordio eius expectabatis, sperantes semper mecum conuersari.

Vers. 12. *Hoc — vos.* Vt diligatis vos inuicem adeo vehementer, vt etiam pro vobis inuicem moriamini: egó enim sic dilexi vos, vt etiam pro vobis iam moriar. Frequenter autem talia dicit, vt cordibus eorum charitatem indelebiliter insculpat.

Vide autem admirandum vinculum: siquidem ostensum est, quod mansio in Christo procedit ex eius dilectione et obseruatione mandatorum illius: praeceptum vero eius est, vt diligamus nos inuicem.

Vers. 9. Μείνατε — ἐμῇ. Πάλιν ἐπισφίγγει αὐτούς.

Vers. 10. Ἐὰν — ἀγάπῃ. Καὶ πῶς ἀποθνήσκεις, ὡσεὶ ἄνθρωπος ἀβοήθητος; διότι θέλει τοῦτο καὶ ὁ πατὴρ καὶ ἐγὼ, ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων. ἐπεὶ καὶ δόξαν τὸ πρᾶγμα ἤγημαι. ὥσπερ οὖν ἐγὼ, οὕτως ἀγαπώμενος ὑπὸ τοῦ πατρὸς, ὅμως ἀποθνήσκω δι' ὑμᾶς· ἔτω καὶ ὑμεῖς ἔτως ἀγαπώμενοι παρ' ἐμοῦ, ὅμως ἀποθανεῖσθε δι' ἐμέ. κατ' εὐδοκίαν γὰρ ὁ τοιοῦτος θάνατος, ἢ κατὰ ἀποτροφὴν ἢ ἀθένειαν.

Vers. 11. Ταῦτα — μείνῃ. Ταῦτα, τὰ παραμυθητικὰ ῥήματα, λελάληκα ὑμῖν ἀνιωμένοις ἐπὶ τῷ θανάτῳ μου, ἵνα ἡ χαρὰ ἡ δι' ἐμὲ, ἣν ἐχαίρετε ἐπ' ἐμοὶ μέχρι τῶν σκυθρωπῶν τούτων, μὴ ἀφανισθῇ, ἀλλὰ ἐν ὑμῖν μείνῃ βεβαιωθεῖσιν, ὅτι οὐκ ἀφήσω ὑμᾶς ὀρφανοὺς, ἀλλὰ πάλιν ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς.

Vers. 11. Καὶ — πληρωθῇ. Καὶ ἵνα ἡ χαρὰ ὑμῶν, ἡ ἐπ' ἐμοὶ, πληρωθῇ, ὡς ἐν ἀρχῇ αὐτῆς προσεδοκᾶτε, ἐλπίζοντες ἀεί μοι συνεῖναι.

Vers. 12. Αὕτη — ὑμᾶς. Ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους ἔτω σφοδρῶς, ὡς καὶ ὑπὲρ ἀλλήλων ἀποθνήσκειν. ἔτω γὰρ κἀγὼ ἠγάπησα ὑμᾶς, ὡς καὶ ὑπὲρ ὑμῶν ἀποθνήσκειν ἤδη. συνεχῶς δὲ τὰ τοιαῦτα λέγει, ἀνεξάλειπτον τοῖς καρδίαις αὐτῶν ἐγκολάπτων τὴν ἀγάπην.

Ὅρα δὲ θαυμασίαν σειράν. δέδεικται γὰρ, ὅτι τὸ μεῖναι ἐν τῷ χριστῷ, γίνεται ἀπὸ τοῦ ἀγαπᾶν αὐτόν· τὸ δὲ ἀγαπᾶν αὐτὸν, ἀπὸ τοῦ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ τηρεῖν· ἡ ἐντολὴ δὲ αὐτοῦ, ἵνα

inuicem. Itaque diligere nos inuicem, est in Christo manere: et seruare Dei praecepta, est diligere Deum: suntque inter se connexae dilectio, quae est erga Deum, et quae est erga nos inuicem. Dicens autem, Sicut dilexi vos, ostendit quod voluntarie propter illorum dilectionem moriatur.

Vers. 13. *Maiorem — suis.* Maiorem hac, quae adeo magna est, vt etiam animam pro amicis relinquat, sicut ego nunc facio. Itaque non ex imbecillitate, sed ex vestri dilectione morior, ac dispensatorie a vobis separor: nolite ergo contristari. Et quia amicos eos ostendit, nunc etiam dicit, quomodo sint amici sui.

Vers. 14. *Vos — vobis.* O incomparabilem humanitatem. Nunquam quispiam seruum benignum facit sibi amicum: Christus autem etiam hoc facit: magis autem et fratrem eum efficit. Nuntiate, inquit, fratribus meis, vt abeant in Galilaeam: atque patri hunc in filium asciscit: simulque regni coelorum haeredem constituit.

Vers. 15. *Iam non — seruos.* Et quando illos dixit, seruos? Quando docens occultabat suae diuinitatis potentiam. In praecedentibus etiam dixit, Vos vocatis me dominum et magistrum, et bene dicitis: sum etenim.

Vers. 15. *Quia — dominus.* Quid faciat occultum.

Vers. 15. *Vos — vobis.* Renunciaui vobis omnia tanquam amicis, quaecunque videlicet ferre potuistis: quaecunque aequum erat, vt audiretis: amico namque et non seruo credit quispiam arcana.

Atqui

a) αὐτούς. A. Ita Hentenius. Mox ad finem versus 15, vtrumque coniungitur.

ἀγαπῶμεν ἀλλήλους· ὥσε τὸ ἀγαπᾶν ἀλλήλους, μένειν ἐν τῷ χριστῷ ἐστι, καὶ ἀγαπᾶν τὸν θεόν ἐστι, καὶ ἀναπεπλεγμέναι πρὸς ἀλλήλας εἰσὶν ἥτε πρὸς θεὸν καὶ ἡ πρὸς ἀλλήλους ἀγάπη. εἰπὼν δὲ, ὅτι καθὼς ἠγάπησα ὑμᾶς, ἔδειξεν, ὅτι ἐκουσίως ἀποθνήσκει διὰ τὴν ἀγάπην αὐτῶν.

Vers. 13. Μείζονα — αὐτῦ. Μείζονα ταύτης, τῆς ἔτω μεγάλης, ὡς καὶ τὴν ψυχὴν ἀφεῖναι ὑπὲρ τῶν φίλων, καθὼς ἐγὼ ποιῶ νῦν. λοιπὸν οὖν οὐκ ἐξ ἀθενείας ἐμῆς, ἀλλ' ἐξ ἀγάπης ὑμῶν ἀποθνήσκω, καὶ οἰκονομικῶς ὑμῶν χωρίζομαι, καὶ μὴ ἀθυμεῖτε. ἐπεὶ δὲ φίλους [2]) αὐτῦ ὑπεδήλωσε, λέγει, πῶς εἰσὶ φίλοι αὐτῦ.

Vers. 14. Ὑμεῖς — ὑμῖν. Ὦ τῆς ἀνεικάστου φιλανθρωπίας! ἐφ' ἡμῶν μὲν, ἐκ ἂν ποτέ τις τὸν εὐγνώμονα δοῦλον ποιήσῃ φίλον· ὁ δὲ χριστὸς καὶ τῦτο ποιεῖ, μᾶλλον δὲ καὶ ἀδελφὸν αὐτὸν ἀπεργάζεται· ἀπαγγείλατε, [x]) γάρ, φησὶ, τοῖς ἀδελφοῖς μου, ἵνα ἀπέλθωσιν εἰς τὴν γαλιλαίαν· καὶ υἱοθετεῖ τοῦτον τῷ πατρὶ, καὶ καθίζει συγκληρονόμον τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν. x) Matt. 28, 10.

Vers. 15. Οὐκ ἔτι — δέλες. Καὶ πότε αὐτοὺς εἶπε δέλους; ὅτε διδάσκων ἀπεκάλυπτε τὴν ἐξεσίαν τῆς ἑαυτῦ θεότητος. καὶ προλαβὼν δὲ εἶπεν· ὑμεῖς [y]) φωνεῖτέ με ὁ κύριος καὶ ὁ διδάσκαλος· καὶ καλῶς λέγετε. εἰμὶ γάρ. y) Io. 13, 13.

Vers. 15. Ὅτι — κύριος. Τί ποιεῖ ἀπόῤῥητον.

Vers. 15. Ὑμᾶς — ὑμῖν. Ἀνήγγειλα ὑμῖν, ὡς φίλοις, πάντα, ὅσα ἠδύναθε βαστάζειν δηλονότι, ὅσα ἀκέσαι ὑμᾶς εἰκός. τῷ φίλῳ γάρ τις, ὁ τῷ δέλῳ, καταπιστεύει τὰ ἀπόῤῥητα.

Atqui superius quum diceret, Vos amici mei estis, si feceritis, quaecunque ego praecipio vobis, ostendit, quod nondum erant, sed futuri tunc, quum ea facerent: quomodo ergo hic ait, Vos autem dixi amicos, quia omnia, quae audiui a patre meo, nota feci vobis? Verbum Estis, siue eritis, pro Permanebitis accipito, ac si dicat, Quum iam sitis, etiam in futurum permanebitis, si feceritis et caetera.

Deinde et aliud ponit signum, quod eos haberet amicos suos.

Vers. 16. *Non — vos.* Negatiue sermo pronuntiandus est, non interrogatiue. Vos non elegistis me, sed ego elegi vos in amicos: ego ad amicitiam vestram accurri.

Vers. 16. *Et posui vos.* Ex plantaui vos in dilectione mea, in fide, quae in me est.

Vers. 16. *Vt vos eatis.* Vt extendamini crescentes.

Vers. 16. *Et fructum adferatis.* Veluti superius significatum est. Aut fructum, spiritualia charismata: aut multitudinem eorum, qui studio illorum saluandi sunt.

Vers. 16. *Et — maneat.* Maneat incorruptus, perpetuus.

Vers. 16. *Vt — vobis* Nomine meo, hoc est, tanquam mei, tanquam Christiani.

Vel

3) αὐτούς, omittit. B.

4) Ita ἔδηκα exponit Chrysost. Tom. VIII. p. 452. C. Theophylact. p. 782. A. B. Τιθέναι de palmitibus ita habet Xenoph. Oecon. 19, 7. 9.

5) Ita Chrysost. Tom. VIII. p. 452. C. Theophyl. p. 782. A. Cyrill. Tom. IV. p. 892. E. qui per ἀνάγειν explicat. Nititur autem haec interpretatio τοῦ

Καὶ μὴν ἀνωτέρω εἰπών· ὑμεῖς[2]) φίλοι μου z) Io. 15, 14.
ἐστὲ, ἐὰν ποιῆτε, ὅσα ἐγὼ ἐντέλλομαι ὑμῖν· ἐνέφηνεν, ὅτι οὔπω εἰσὶν, ἀλλὰ τότε εἰσὶν, ὅτε ποιοῦσι· πῶς ἂν ἐνταῦθά φησιν· ὑμᾶς δὲ εἴρηκα φίλους, ὅτι πάντα, ἃ ἤκουσα παρὰ τοῦ πατρός μου, ἐγνώρισα ὑμῖν; τὸ ἐστὲ, ἀντὶ τοῦ, διαμένετε γόησον, ὅτι ὄντες ἤδη, καὶ εἰς τὸ ἑξῆς διαμένετε, ἐὰν ποιῆτε, ὅσα ἐγὼ ἐντέλλομαι ὑμῖν.

Εἶτα τίθησι καὶ ἄλλο τεκμήριον τοῦ ἔχειν 3) αὐτοὺς φίλους ἑαυτοῦ.

Vers. 16. Οὐχ — ὑμᾶς. Κατὰ ἀπόφασιν ὁ λόγος, ὅτι ἐγὼ εἱλόμην ὑμᾶς φίλους, ἐγὼ τῇ φιλίᾳ ὑμῶν ἐπέδραμον.

Vers. 16. Καὶ ἔθηκα ὑμᾶς. Καὶ ἐφύτευσα[4]) ὑμᾶς εἰς τὴν ἐμὴν ἀγάπην, εἰς τὸν εἰς ἐμὲ πίστιν.

Vers. 16. Ἵνα ὑμεῖς ὑπάγητε. Ἵνα ἐκτείνησθε[5]) αὐξανόμενοι.

Vers. 16. Καὶ καρπὸν φέρητε. [Ὡς[6]) ἀνωτέρω δεδήλωται· ἢ] καρπὸν, τὰ πνευματικὰ χαρίσματα, ἢ τὰ πλήθη τῶν σωζομένων ἐκ τῆς αὐτῶν σπορᾶς.

Vers. 16. Καὶ — μένῃ. Καὶ ἵνα μένῃ ἀνώλεθρος, διηνεκής.

Vers. 16. Ἵνα — ὑμῖν. Ἐν τῷ ὀνόματί μου, τουτέστιν, ὡς ἐμοὶ, ὡς χριστιανοί.

[2]) Ἡ ἐπιτοῦ ἔθηκα et ὑπάγητε proximis vocabulis, καρπὸν φέρητε. Vereor tamen, ne doctior, quam verior sit haec explicatio. Euangeliſtae enim haud adeo diligenter obſeruant vocabula translata. Sunt alia loca, vbi nemo τιθέναι interpretabitur περὶ φυτεύσεως. Vide Rom. 4, 17. Hebr. 1, 2. Ὑπάγειν autem ſine exemplo explicatur ἐκτείνεσθαι, ἀνάγειν, ἄυξειν.

[6]) Incluſa abſunt. A.

Vel inuocato nomine meo, ſicut etiam in praecedentibus declarauimus, vbi dicebat, Et quicquid petieritis nomine meo, hoc faciam. Ac rurſus, Si quid petieritis nomine meo, hoc faciam: ex quibus oſtenſa eſt potentiae aequalitas patris et filii.

Verſ. 17. *Haec — inuicem.* Haec loquor vobis, puta, quod morior pro vobis, et quod ego ad amicitiam veſtram accurri, non improperans, ſed incitans vos ad mutuam inter vos dilectionem. Quia vero turbabantur tanquam iam ab omnibus Iudaeis odio habiti, deinceps conſolatur etiam eorum triſtitiam.

Verſ. 18. *Si — odio habuerit.* Mundum dicit, malos Iudaeos. Sit, inquit, vobis in conſolationem, quod ego prius, quam vos, fuerim odio habitus: et gaudete magis, quia mecum in odio malorum communicatis. Deinde aliam quoque ponit conſolationem: quod ſi e numero malorum eſſent, mali vtique eos diligerent.

Verſ. 19. *Si — diligeret.* Quod ſuum eſſet, hoc eſt, ſibi ſimile: gaudet namque ſimili ſimile.

Verſ. 19. *Quia — mundus.* Itaque odio haberi vos a malis, demonſtratio eſt virtutis, quemadmodum etiam a talibus amari, ſignum eſt malitiae. Quia vero abiectam eorum mentem erexit: rurſum ipſos ab his, quae contra ſe fiebant, conſolatur.

Verſ. 20. *Mementote — vobis.* Et quis ſit ille ſermo, aduerte.

Verſ. 20.

7) Incluſa abſunt.

8) Scilicet Chryſoſt. Tom. VIII. p. 452. D. pro ἐντέλλομαι, infert λελάληκα, ex loco ſimili, vt ſolet.

ἢ ἐπικαλέμενοι τὸ ὄνομά μϑ, ὡς καὶ προλαβόντες ἡρμηνεύσαμεν, ἔνϑα ἔλεγε· καὶ ὅ, τι [a]) ἂν αἰτήσητε ἐν τῷ ὀνόματί μου, τοῦτο ποιήσω. [καὶ [γ]) πάλιν· ἐὰν τι [b]) αἰτήσητε ἐν τῷ ὀνόματί μου, ἐγὼ ποιήσω. ἀφ' ὧν δείκνυται τὸ ἰσοδύναμον πατρὸς καὶ υἱοῦ.]

a) Io. 14, 13.

b) Io. 14, 14.

Vers. 17. Ταῦτα — ἀλλήλους. Ταῦτα [δ]) λαλῶ ὑμῖν, τὸ ὅτι ἀποθνήσκω ὑπὲρ ὑμῶν, καὶ, τὸ ὅτι ἐγὼ τῇ φιλίᾳ ὑμῶν ἐπέδραμον, οὐκ ὀνειδίζων, ἀλλ' ἐναγῶν ὑμᾶς εἰς τὸ ἀγαπᾶν ἀλλήλους. ἐπεὶ δὲ ἐθορυβοῦντο, ὡς ἤδη πᾶσι τοῖς ἰουδαίοις μισητοὶ γενόμενοι, παραμυθεῖται καὶ τὴν ἐντεῦϑεν ἀθυμίαν.

Vers. 18. Εἰ — μεμίσηκε. Κόσμον λέγει, τοὺς πονηροὺς ἰουδαίους. ἔτω, φησὶν, ὑμῖν εἰς παραμυθίαν, τὸ πρὸ ὑμῶν ἐμὲ μισηθῆναι, καὶ χαίρετε μᾶλλον, ὅτι κοινωνεῖτέ μοι τοῦ παρὰ τῶν πονηρῶν μίσους. εἶτα λέγει καὶ ἑτέραν παραμυθίαν, ὅτι ἐὰν ἐκ τῶν πονηρῶν ἦσαν, οἱ πονηροὶ ἂν ἐφίλουν αὐτούς.

Vers. 19. Εἰ — ἐφίλει. Τὸ ὅμοιον, χαίρει γὰρ τῷ ὁμοίῳ τὸ ὅμοιον.

Vers. 19. Ὅτι — ὁ κόσμος. Ὥστε τὸ μισεῖσθαι ὑμᾶς παρὰ [c]) τῶν πονηρῶν, ἀπόδειξίς ἐστιν ἀρετῆς, ὥσπερ καὶ τὸ φιλεῖσθαι παρὰ τῶν τοιούτων, κακίας. ἐπάρας οὖν αὐτῶν καταπτον τὸ φρόνημα, πάλιν ἀπὸ τῶν καϑ' ἑαυτὸν τούτους παρηγορεῖ.

Vers. 20. Μνημονεύετε — ὑμῖν. Καὶ [d]) ποῖός ἐστιν ἐκεῖνος ὁ λόγος, ἄκουσον.

Vers. 20.

γ) ὑπὸ, pro παρά. A.

δ) Omissio καὶ, legitur ὁποῖος. A.

Vers. 20. *Non — suo.* Nam hunc sermonem in praecedentibus dixit eis: nec id semel, sed variis in locis. Ait ergo, Non estis vos me meliores.

Vers. 20. *Si — persequentur.* Consequens enim est, vt si mei estis discipuli, bono sitis animo ad similia cum praeceptore sufferenda, et per vestigia me sequendum.

Vers. 20. *Si — seruabunt.* Neque graviter feratis, quod vos persequantur, aut quod vestros contemnant sermones: quae enim in me ostenderunt, haec etiam in vos ostendent: et sufficit, inquit, seruo, vt sit sicut dominus eius.

Vers. 21. *Sed — meum.* Haec omnia: puta persequentes, et sermonem vestrum non seruantes. Si ergo diligitis me, gaudebitis omnino, quia haec propter me patimini, quia et ego propter vos: et vos quidem pro domino, ego vero pro seruis. Deinde ponit et aliam consolationem.

Vers. 21. *Quia — me.* Quia contemnunt eum, qui me amandauit, hoc est, patrem quoque contumelia afficiunt. Gaudete itaque nobiscum affecti contumelia. Post haec Iudaeos omni priuat venia, quod de industria perperam operati sint, taliaque perpetrauerint.

Vers. 22. *Si — suo.* Si non docuissem eos, peccatum non haberent persequendo ac contumelia afficiendo et me et vos, qui mei estis, vtpote non dicentem, quis essem, nec id a scripturis ostendentem.

Vers. 23. *Qui — odit.* Explanat et auget peccatum illorum dicens, quod filii iniuria, patris

Vers. 20. Οὐκ — αὐτῶ. Τοῦτον γὰρ τὸν λόγον προλαβὼν εἶπεν αὐτοῖς, καὶ οὐχ ἅπαξ, ἀλλὰ διαφόρως. λέγει οὖν, ὅτι οὐκ ἐμοῦ κρείττους ὑμεῖς.

Vers. 20. Εἰ — διώξεσιν. Ἀκόλουθον γὰρ, εἴγε μαθηταί μου ἐστε, εὐψυχεῖτε οὖν, τὰ ὅμοια τῷ διδασκάλῳ πάσχοντες, καὶ κατ' ἴχνος ἀκολουθοῦντές μοι.

Vers. 20. Εἰ — τηρήσουσι. Μήτε διωκόμενοι δυσφορεῖτε, μήτε τῷ λόγου ὑμῶν ἀθετουμένου. ἃ γὰρ εἰς ἐμὲ ἐνεδείξαντο, ταῦτα καὶ εἰς ὑμᾶς ἐνδείξονται, καὶ ἀρκετόν, φησι, τῷ c) δέ- c) Matt. 10, 25.
λῳ, ἵνα γένηται ὡς ὁ κύριος αὐτῶ.

Vers. 21. Ἀλλὰ — με. Ταῦτα πάντα, διώκοντες δηλαδὴ, καὶ τὸν λόγον ὑμῶν μὴ τηροῦντες. εἰ οὖν ἀγαπᾶτέ με, χαρήσετε πάντως, ὅτι δι' ἐμὲ ταῦτα πάσχετε, ἐπεὶ κἀγὼ δι' ὑμᾶς. καὶ ὑμεῖς μὲν ὑπὲρ δεσπότου, ἐγὼ δὲ ὑπὲρ δούλων. εἶτα τίθησι καὶ ἄλλην παραμυθίαν.

Vers. 21. Ὅτι — με. Ὅτι ἀθετοῦσι τὸν ἀποστείλαντά με, τουτέστιν, ὑβρίζουσι καὶ τὸν πατέρα. λοιπὸν τοίνυν ἀγαλλιᾶσθε, ὑβριζόμενοι μεθ' ἡμῶν. ἔπειτα ἀποστρεφεῖ τοὺς Ἰουδαίους ἀπάσης συγγνώμης ἐθελοκακοῦντας, καὶ τοιαῦτα διαπραττομένους.

Vers. 22. Εἰ — αὐτῶν. Εἰ μὴ ἐδίδαξα αὐτοὺς, ἁμαρτίαν οὐκ εἶχον, διώκοντες καὶ ὑβρίζοντες ἐμέ τε καὶ ὑμᾶς τοὺς ἐμοὺς, ὡς μήτε, τίς εἰμι, λέγοντα, μήτε ἀπὸ τῶν γραφῶν τοῦτο δεικνύοντα.

Vers. 23. Ὁ — μισεῖ. Σαφηνίζει καὶ αὔξει τὴν ἁμαρτίαν αὐτῶν, λέγων, ὅτι καὶ ἡ τοῦ υἱοῦ ὕβρις, τοῦ πατρός ἐστιν ὕβρις. εἰπὼν δὲ

περὶ

patris est iniuria. Postquam autem dixit de doctrina sua, dicit etiam de signis suis.

Vers. 24. *Si — haberent.* Et vere ipsi testes erant dicentes, Nunquam apparuit sic in Israël, aliaque similia.

Vers. 24. *Nunc — viderunt.* Huiusmodi opera.

Vers. 24. *Et — meum.* Superius namque dixit, Qui me odit, is et patrem meum odit. Et rursum alibi. Qui non honorat filium, non honorat patrem, qui misit illum.

Vers. 25. *Sed — gratis.* Etiam hic dictio Vt, non est causalis, sed futuri significatiua, quod futurum sit, vt hic sermo compleatur. Legem vero dicit librum Psalmorum, in quo scritum est, Et sermonibus odii circumdederunt me et oppugnauerunt me gratis siue frustra, absque ratione, propter suam malitiam.

Ne autem dicant Apostoli, Si te persequuti sunt, et sermonem tuum non seruauerunt: si quum talia edocti sunt, taliaque viderunt, nihil illis profuit, si te et patrem tuum oderunt: similia quoque aduersum nos demonstrabunt: quam igitur ob causam ad tales nos mittis? inducit consolationem, dicens, quod spiritus sanctus cooperabitur illis.

Cap. XVII. De paracleto.

Vers. 26. *Quum — me.* De mea diuinitate. Nam quum pater testimonium perhibuerit de

a) μισῶν ἐμέ. A.
b) Hic addit Codex. A. μισεῖ. Paullo post autem omittit.

περὶ τῆς διδασκαλίας αὐτῦ, λέγει καὶ περὶ τῶν σημείων αὐτῦ.

Vers. 24. Εἰ — εἶχον. Καὶ ὄντως αὐτοὶ τῶν μάρτυρες, λέγοντες· ὅτι οὐδέποτε[d]) οὕτως ἐφάνη ἐν τῷ Ἰσραὴλ, καὶ ἕτερα τοιαῦτα. d) Matth. 9, 33.

Vers. 24. Νῦν — ἑωράκασι. Τὰ τοιαῦτα ἔργα.

Vers. 24. Καὶ — με. Ἀνωτέρω γὰρ εἶπεν· ὅτι[e]) ὁ ἐμὲ[2]) μισῶν[3]) καὶ τὸν πατέρα μου μισεῖ. καὶ ἀλλαχοῦ πάλιν· ὁ[f]) μὴ τιμῶν τὸν υἱὸν, τὸν τιμᾷ τὸν πατέρα τὸν πέμψαντα αὐτόν. e) Io. 15, 23. f) Io. 5, 23.

Vers. 25. Ἀλλ' — δωρεάν. Καὶνταῦθα τὸ ἵνα οὐκ αἰτιολογικὸν, ἀλλὰ δηλωτικὸν τῦ μέλλοντος, ὅτι μέλλει πληρωθῆναι ὁ λόγος οὗτος. νόμον δὲ λέγει, τὴν βίβλον τῶν ψαλμῶν, ἐν ᾗ γέγραπται· ὅτι[g]) καὶ λόγοις μίσους ἐκύκλωσάν με, καὶ ἐπολέμησάν με δωρεάν. ἐμίσησαν ἓν αὐτὸν δωρεὰν, ἤτοι, μάτην, ἀνευλόγως,[4]) διὰ τὴν πονηρίαν αὐτῶν. g) Ps. 108, 2.

Ἵνα δὲ μὴ εἴπωσιν οἱ ἀπόστολοι· εἰ σὲ ἐδίωξαν καὶ τὸν λόγον σου οὐκ ἐτήρησαν, εἰ τοιαῦτα διδαχθέντες καὶ τοιαῦτα ἑωρακότες ἐδὲν ἀπώναντο, εἰ σὲ καὶ τὸν πατέρα σου μεμισήκασι, μέλλεσι δὲ καὶ εἰς ἡμᾶς τὰ ὅμοια ἐνδείξασθαι, τίνος ἕνεκεν εἰς τοιούτους ἀποστέλλεις ἡμᾶς; ἐπάγει παραμυθίαν, λέγων, ὅτι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον συνεργήσει αὐτοῖς.

Κεφ. ΙΖ. Περὶ τοῦ παρακλήτου.

Vers. 26. Ὅταν — ἐμῦ. Περὶ τῆς ἐμῆς θεότητος. τοῦ γὰρ πατρὸς διαφόρως μαρτυρήσαν-

4) Hentenius fortasse reperit ἄνευ λόγου, Sed hoc quoque probum i. e. οὐκ ἐυλόγως.

de me, spiritus sanctus quoque multifariam testimonium omnino perhibebit. Testificabitur autem lucens in cordibus vestris ad maiorem certitudinem: et miracula operans ad nomen meum. Vide autem, quod mittit quidem eum et filius, tanquam eiusdem cum patre honoris: verum id a patre, puta procedentem. Procedit itaque a patre, tanquam de eius substantia. Ideo etiam omnia, quae patris sunt, nouit, sicut et filius.

Quod si roget quis, cur etiam filius non dicitur ipse spiritus, quum etiam ab eodem sit patre? Dicemus, quia non natus est, quemadmodum filius, sed alio modo procedit. Ideo Nati quidem vocabulum filio conuenit, Procedentis vero spiritui. Rursum si pergat interrogans, quid sit illa processio, pergemus et nos dicentes, inuertendo paululum, quod ait Gregorius Theologus: Dic tu generationem filii, et nos naturam eloquemur processionis spiritus: et ex aequo pugnabimus, in Dei mysteria tanquam per transennam prospicientes.

Quare autem filius et spiritus non dicuntur fratres, quum eundem habeant patrem? quia non eodem modo ex illo sunt: siquidem ille nascitur, hic vero procedit.

Vers. 27. *Et — estis.* Testes sermonum et operum meorum, ac meae diuinae potentiae fide digni, quia ab initio praedicationis meorumque miraculorum mecum estis: et omnino multos ad fidem adducetis: neque enim omnes similiter mali sunt.

Cap.

5) Inclusa absunt. A.

6) Locus Gregorii Nazianz. in orat. de Sp. S. p. 221. init. ita habet: τίς οὖν ἡ ἐπιπόρευσις; εἰπὲ σὺ τὴν ἀγεννησίαν τοῦ πατρὸς, κἀγὼ τὴν γέννησιν τοῦ υἱοῦ

σαντος περὶ ἐμοῦ, καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον διαφόρως μαρτυρήσει πάντως. μαρτυρήσει δὲ, ἐλλάμπον τοῖς καρδίαις ὑμῶν εἰς πληροφορίαν τελειοτέραν, καὶ τερατουργοῦν ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου. [ὅρα[5]) δὲ, ὅτι πέμπει μὲν αὐτὸ καὶ υἱὸς, ὡς ὁμότιμος τῷ πατρί· παρὰ τοῦ πατρὸς δὲ, ὡς παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον. παρὰ τοῦ πατρὸς δὲ ἐκπορεύεται, ὡς ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ ὄν. διὸ καὶ οἶδε πάντα τὰ τοῦ πατρὸς, ὥσπερ καὶ ὁ υἱός.

Εἰ δέ τις ἐρωτᾷ, πῶς ὁ λέγεται καὶ τὸ πνεῦμα υἱὸς, οἷα ἐκ τοῦ αὐτοῦ πατρὸς ὄν; ἐροῦμεν, διότι ὁ γεννᾶται, ὡς ὁ υἱὸς, ἀλλ' ἐκπορεύεται τρόπον ἕτερον. διὸ τῷ γεννητῷ μὲν κλῆσις, υἱὸς, τῷ ἐκπορευτῷ δὲ, πνεῦμα. εἰ δὲ προσερωτήσει, τίς ἐστιν αὕτη ἡ ἐκπόρευσις, προσεροῦμεν, ὃ φησιν[6]) ὁ θεολόγος γρηγόριος, μικρὸν ὑπαλλάξαντες· ὅτι εἰπὲ σὺ τὴν γέννησιν τοῦ υἱοῦ, καὶ ἡμεῖς φυσιολογήσομεν τὴν ἐκπόρευσιν τοῦ πνεύματος, καὶ παραπληκτίσομεν ἐπίσης εἰς θεοῦ μυστήρια παρακύπτοντες.

Καὶ διατί ὁ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα ὁ λέγονται ἀδελφοὶ, τὸν αὐτὸν ἔχοντες πατέρα; διότι ὁ τὸν αὐτὸν τρόπον εἰσὶν ἐξ αὐτοῦ. ὁ μὲν γὰρ γεννᾶται, τὸ δὲ ἐκπορεύεται.]

Vers. 27. Καὶ — ἐστέ. Καὶ ὑμεῖς μάρτυρες τῶν λόγων καὶ ἔργων μου, καὶ τῆς ἐμῆς θεοπρεπεῦς δυνάμεως ἀξιόπιστοι, διότι ἀπ' ἀρχῆς τοῦ κηρύγματος καὶ τῶν θαυμάτων μετ' ἐμοῦ ἐστε, καὶ πολλοὺς[7]) πάντως ἀγρεύσετε πρὸς τὴν πίστιν. ὁ γὰρ πάντες ὁμοίως πονηροί.

υἱοῦ φυσιολογήσω, καὶ τὴν ἐκπόρευσιν τοῦ πνεύματος, καὶ παραπληκτίσομεν ἀμφω εἰς θεοῦ μυστήρια παρακύπτοντες.

7) πάλιν, pro πολλοὺς. B

Cap. XVI. v. 1. *Haec — offendamini.*

Quum malos videritis persequentes vos, ac iniuria afficientes, sed cognoscentes, quod paracletus vobis auxilietur, bono sitis animo, ac viriliter agatis.

Vers. 2. *Extra synagogas — vos.* Praedictum est enim, quod statuerunt Iudaei, vt si quis confiteretur ipsum esse Christum, extra synagogam eiiceretur.

Vers. 2. *Sed — Deo.* Sed procedente tempore, inquit, adeo insanient, tantoque studio vestram affectabunt mortem, vt eum, qui vos occiderit, putent sacrificium ac victimam obtulisse Deo, et opinentur coluisse eum magis, eique placuisse, vt qui seductores ac pestiferos occiderit.

Vers. 3. *Et — me.* Propter quos haec sustinebitis: et satis est vobis ad consolationem, quod haec propter nos patiamini. Non nouerunt autem patrem, neque me, idque voluntarie, sponte videlicet deteriora sectantes.

Vers. 4. *Sed — vobis.* Vt quum venerit tempus persequutionis ac mortis vestrae, reminiscamini eorum, quae videlicet loquutus sum vobis: siue, vt recordemini, quod ego praedixerim vobis omnia, tanquam vniuersa cognoscens: et vt a vera tristium praenuntiatione, fidelem me habeatis etiam in bonorum promissionibus. Nam deceptor non ea praedicit, quae a deceptione abducunt, sed ea tantum, quae attrahunt.

Haec

8) ἀποκτείναντα. A. vt est in textu.
9) δηλαδὴ, loco δή. A.
1) ἐχθρῶν antea, sed ex correctione eiusdem manus, σκυθρωπῶν. B.

Cap. XVI. v. 1. Ταῦτα — σκανδαλισθῆτε.

Ὅταν ἴδητε τοὺς πονηροὺς διώκοντας ὑμᾶς καὶ κακοῦντας, ἀλλ' ἵνα γινώσκοντες, ὅτι ὁ παράκλητος ἐπικουρεῖ ὑμῖν, εὐψυχεῖτε καὶ ἀνδρίζεσθε.

Vers. 2. Ἀποσυναγώγους — ὑμᾶς. Προείρηται γάρ· ὅτι h) συνέθεντο οἱ Ἰουδαῖοι, ἵνα, ἐάν h) Io. 9, 22. τις αὐτὸν ὁμολογήσῃ χριστὸν, ἀποσυνάγωγος γένηται.

Vers. 2. Ἀλλ' — θεῷ. Ἀλλὰ προϊόντος τοῦ χρόνου, φησὶν, τοσοῦτον ἐκμανήσονται καὶ περισπέδασον ποιήσονται τὸν θάνατον ὑμῶν, ὥστε τὸν ἀποκτείνοντα i) ὑμᾶς δοκεῖν θυσίαν προσφέρειν τῷ θεῷ, καὶ νομίζειν εὐσεβεῖν μᾶλλον καὶ εὐαρεστεῖν αὐτῷ, ὡς ἀποκτείνοντα πλάνους καὶ λυμεῶνας καὶ θεοσυγεῖς. προειπὼν δὲ τὰ λυπηρὰ, ἐπάγει πάλιν παραμυθίαν.

Vers. 3. Καὶ — ἐμέ. Διὰ οὓς ταῦτα ὑποστήσεσθε. καὶ ἀρκεῖ ὑμῖν εἰς παράκλησιν τὸ, διὰ ἡμᾶς ταῦτα πάσχειν. οὐκ ἔγνωσαν δὲ τὸν πατέρα οὐδὲ ἐμὲ, ἑκόντες, ὡς ἐθελοκακοῦντες.

Vers. 4. Ἀλλὰ — ὑμῖν. Ἵνα, ὅταν ἔλθῃ ὁ καιρὸς τῆς διώξεως καὶ αἱρέσεως ὑμῶν, μνημονεύητε αὐτῶν, ὧν δὴ k) λελάληκα ὑμῖν, ἤγουν, ἵνα μνημονεύητε, ὅτι ἐγὼ εἶπον ὑμῖν πάντα, ὡς πάντα εἰδὼς, καὶ ἵνα ἀπὸ τῆς ἀληθοῦς προαγορεύσεως τῶν l) σκυθρωπῶν ἡγῆσθέ με πιστὸν καὶ ἐπὶ ταῖς ἀγαθαῖς ἐπαγγελίαις. ὁ γὰρ ἀπατῶν οὐ προλέγει τὰ ἀπάγοντα τῆς m) ἀπάτης, ἀλλὰ μόνα τὰ ἕλκοντα.

m) ἀγάπης in contextu, et supra ἀπάτης. B. Vtrumque ab eadem manu. Codex A. habet ἀπάτης tantum.

Haec vero et similia frequenter eis inculcat, vt dum passi fuerint non turbentur, quum hoc praesciuerint: neque torpescant scientes, quod propter Deum passuri sint. Magnum siquidem remedium est his, qui pro virtute decertant, cognoscere, pro quo sit certamen. Et nobis ergo pro honesto patientibus consolationi sit, cognoscere, quod pro honesto patimur. Nam si pro honesto quis pati gaudet, multo magis pro Deo et pro virtute.

Vers. 4. *Haec — eram.* Quia vobiscum eram et ita passuri non eratis, quamdiu vobiscum essem. Nunc autem haec dico, quia separor a vobis: et iam instant vobis pericula.

Atqui etiam ab initio, quum vocauit eos, et in Apostolatum ordinauit, dixit eis, Ecce ego mitto vos, tanquam oues in medio luporum: et, Tradent vos ad concilia, et in synagogis suis verberabunt vos, et ad reges et praesides ducemini propter me et eritis odio habiti ab omnibus propter nomen meum. Itemque, Ne vobis ab his timueritis, qui occidunt corpus, ac multa huiusmodi.

Quomodo ergo ait, Haec vobis ab initio non dixi? Quia dictio Haec, in praesenti alia ab illis significat: dico sane, sed venit siue appropinquat tempus, vt quisquis interfecerit vos, videatur cultum praestare Deo: nam haec dixit nunc, quae praecedentibus erant formidabiliora.

Vers. 5. *Nunc — abis?* Videns eos in tantum tristitia absorptos, vt muti efficerentur, nec responsum ei dare possent, exprobrat eis silentium a tali

3) Inclusa desunt. A.
4) αὐτοῖς, omittit. A.
5) Inclusa omittit. A. Eorum loco autem habet, καὶ τὰ ἑξῆς.

Ταῦτα δὲ λελάληκα ὑμῖν, ἵνα ὅταν ἔλθῃ ἡ ὥρα αὐτῶν, μνημονεύητε αὐτῶν ὅτι ἐγὼ εἶπον ὑμῖν. ταῦτα δὲ ὑμῖν ἐξ ἀρχῆς οὐκ εἶπον, ὅτι μεθ' ὑμῶν ἤμην. καὶ νῦν ὑπάγω πρὸς τὸν πέμψαντά με, καὶ οὐδεὶς ἐξ ὑμῶν ἐρωτᾷ με· ποῦ ὑπάγεις;

Vers. 4. Ταῦτα — ἤμην. Ὅτι μεθ' ὑμῶν ἤμην καὶ οὐκ ἐμέλλετε οὕτω παθεῖν, ἕως μεθ' ὑμῶν ἤμην. νῦν δὲ ταῦτα λέγω, διότι χωρίζομαι ὑμῶν, καὶ ἐγγίζουσιν ἤδη τὰ δεινὰ ὑμῖν.

Καὶ μὴν καὶ ἐξ ἀρχῆς, ὅτε ἐκάλεσεν αὐτούς, καὶ [εἰς[3]] ἀποστολὴν ἔταξεν,] εἶπεν αὐτοῖς[4]) ὅτι[1]) ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω ὑμᾶς ὡς πρόβατα ἐν μέσῳ λύκων· καὶ ὅτι παραδώσουσιν[k]) ὑμᾶς εἰς συνέδρια, καὶ ἐν ταῖς συναγωγαῖς αὐτῶν μαστιγώσουσιν [ὑμᾶς·[5]) καὶ ὅτι ἐπὶ ἡγεμόνας καὶ βασιλεῖς ἀχθήσεσθε ἕνεκεν ἐμοῦ· καὶ ὅτι ἔσεσθε[l]) μισούμενοι ὑπὸ πάντων διὰ τὸ ὄνομά μου· καὶ ὅτι[m]) μὴ φοβηθῆτε ἀπὸ τῶν ἀποκτεινόντων τὸ σῶμα·] καὶ πολλὰ τοιαῦτα·

i) Matt. 10, 16.
k) Matt. 10, 17. 18.
l) Matt. 10, 22.
m) Matt. 10, 28.

Πῶς ἓν εἶπεν, ὅτι ταῦτα ὑμῖν ἐξ ἀρχῆς οὐκ εἶπον; διότι ἐνταῦθα τὸ ταῦτα, ἕτερα παρ' ἐκεῖνα δηλοῖ, φημὶ δή, τὸ· ἀλλ' ἔρχεται ὥρα, εἶτεν, ἐγγίζει· καὶ τό· ἵνα πᾶς ὁ ἀποκτείνας ὑμᾶς [δόξῃ[6]) λατρείαν προσφέρειν τῷ θεῷ.] ταῦτα γὰρ νῦν εἶπεν αὐτοῖς, φοβερώτερα ἐκείνων ὄντα.

Vers. 5. Νῦν — ὑπάγεις; Ἰδὼν αὐτοὺς ἔτως ὑπὸ τῆς ἀθυμίας καταπαλαιωθέντας, ὡς ἀφώνους γενέσθαι, καὶ μὴ δύνασθαι αὐτῷ προσλαλεῖν,

6) Inclusa absunt. A.

a tali tristitia ortum, dicens, Nunc autem abeo ad eum, qui misit me, et nemo interrogat me, Quo abis?

Atqui Petrus interrogauit eum dicens, domine quo abis? Sed ibi sane Petrus dicens, Quo abis? de loco interrogauit: hic vero, Quo abis? significat: Quid agis? Solent namque qui aegre ferunt, ita reuocare eum, qui repente prosilit ad mortem. Oportuit ergo et discipulos dicere, Quo abis? siue, Quid agis, nos relinquens?

Potest quoque et alio modo dici, quod quum Petro interrogante non respondisset, quo abiret, oportuit eos rursum interrogare.

Vers. 6. *Sed — cor.* Admodum contristati estis, et propterea siletis.

Vers. 7. *Sed — vobis.* Vtpote ipsa veritas. Quanquam enim mille modis anxii sitis, veritatem dicam, nec tristia occultabo, sicut ii, qui ad gratiam loquuntur. Deinde consolando ostendit, vtilem eis esse suam profectionem.

Vers. 7. *Expedit — vos.* Vos quidem optatis, vt ego verser vobiscum, verum aliud vobis expedit. Procuratoris est autem, non indulgere dilectis, quum inutilia concupiscunt. Nam quia desuper ita sanctae trinitati visum est, vt pater quidem ad filium eos attraheret: filius autem illos doceret, ac spiritus sanctus ipsos perficeret: et iam duo completa erant, oportebat et tertium perfici, consummationem videlicet spiritus sancti. Non erat autem aequum, vt hoc fieret, nisi postquam filius recessisset. Expedit itaque vobis, vt ego abeam. Sicut enim, si ego non abiero, paracle-

7) *dè*, abest. A.

λαλεῖν, ὀνειδίζει τὴν ἀπὸ τῆς τοιαύτης ἀθυμίας σιγήν, λέγων· νῦν 7) δὲ ὑπάγω πρὸς τὸν πέμψαντά με, καὶ οὐδεὶς ἐρωτᾷ με, ποῦ ὑπάγεις;

Καὶ μὴν ὁ πέτρος ἠρώτησεν αὐτὸν, εἰπών· κύριε, 8) ποῦ ὑπάγεις; ἀλλ' ἐκεῖ μὲν ὁ πέτρος εἰπών· ποῦ ὑπάγεις; περὶ τόπε ἠρώτησεν· ἐνταῦθα δὲ τὸ, ποῦ ὑπάγεις; τὸ τί ποιεῖς; ὑποφαίνει. εἰώθασι γὰρ οἱ δεινοπαθοῦντες ἔτως ἐπιφωνεῖν τῷ πρὸς θάνατον ὁρμῶντι. ἔδει οὖν καὶ τὸς μαθητὰς ἐπιλέγειν, πῦ ὑπάγεις; ἤγουν, τί ποιεῖς ἀπολιμπάνων ἡμᾶς; n) Io. 13, 36.

Ἔστι δὲ καὶ ἕτερος εἰπεῖν, ὅτι ἐπειδὴ τότε, τῦ πέτρου ἐρωτήσαντος, οὐκ ἀπεκρίνατο, ποῦ ὑπάγει, ἐχρῆν αὐτὸς πάλιν ἐρωτῆσαι.

Vers. 6. Ἀλλ' — καρδίαν. Σφόδρα ἐλυπήθητε, καὶ διὰ τῦτο σιγᾶτε.

Vers. 7. Ἀλλ' — ὑμῖν. Ὡς αὐτοαλήθεια. κἂν γὰρ μυριάκις λυπῆδε, τὴν ἀλήθειαν λέγω, καὶ οὐκ ἀποκρύψω τὰ λυπηρά, ὡς οἱ λέγοντες πρὸς χάριν. εἶτα παρηγορῶν, δείκνυσι λυσιτελοῦσαν αὐτοῖς τὴν ἀποδημίαν αὐτῦ.

Vers. 7. Συμφέρει — ὑμᾶς. Ὑμεῖς μὲν βέλεδε συνεῖναί με ὑμῖν· ἔστι δὲ τὸ συμφέρον ἕτερον· κηδομένε δὲ, τὸ μὴ φείδεδαι τῶν ἠγαπημένων, ὅταν ἀσύμφορα βάλωνται. ἐπεὶ γὰρ εὐδόκησεν ἄνωθεν ἡ ἁγία τριὰς, τὸν μὲν πατέρα ἑλκύσαι αὐτοὺς πρὸς τὸν υἱόν· τὸν δὲ υἱὸν διδάξαι αὐτούς· τὸ δὲ πνεῦμα τὸ ἅγιον τελειῶσαι αὐτούς· καὶ τὰ μὲν δύο ἤδη γεγόνασιν· ἔδει δὲ γενέδαι καὶ τὸ τρίτον, τὴν διὰ τῦ ἁγίου πνεύματος τελείωσιν· οὐκ ἦν δὲ εἰκὸς τῦτο ἐλθεῖν, μὴ ἀπελδόντος τῦ υἱοῦ· φησὶν, ὅτι συμφέρει ὑμῖν, ἵνα ἐγὼ ἀπέλδω, καὶ τὰ ἑξῆς. ὥσπερ γὰρ, ἐὰν ἐγὼ μὴ ἀπέλδω, ὁ παράκλητος οὐκ ἐλεύσεται πρὸς

racletus non veniet ad vos: ita etiam, si paracletus non venerit ad vos, nequaquam perficiemini. Necesse est ergo, vt ego abeam, completo iam opere, quod me facere oportuit, vt alius exhortator adueniat, vosque perficiat.

Vers. 8. *Quumque venerit — iudicio.* Arguet, hoc est, condemnabit tandem malos, inexcusabiles penitus demonstrabit, quum me mortuo eximias apparabit doctrinas, et vt signa fiant maxima ad mei nominis inuocationem. Quid ergo posthac aduersum me dicent, quod sit rationi consentaneum? Cuius etiam mortui nomen talia praestare poterit? profecto nihil. Deinde ea etiam explanat, de quibus illos arguet.

Vers. 9. *De — me.* Nam irremissibile erit peccatum, adhuc in me non credere.

Vers. 10. *De — me.* Iusti namque indicium est, accedere ad Deum, simulque cum eo esse. Nam hoc significat, Et posthac non videbitis me. Itaque nisi iustus essem, non accederem ad Deum: quomodo namque peccator ac seductor, legis transgressor, Deique aduersarius, peruenire ad eum, qui iustus est, verax, legislator ac Deus?

Sed vnde manifestum erit, quod ad Deum abeat et cum eo sit? Vnde? A spiritus sancti testimonio, per illustrationem, vt dictum est, ac signa, quae per nomen eius edentur.

Post-

8) ἀποφανεῖ corrigendum, quod Hentenius etiam habet.

9) Durum hoc, παρασκευάσει διδασκαλίας καὶ ἐπιτελεῖσθαι. Malim ergo post διδασκαλίας interponere γίνεσθαι.

ὑμᾶς· οὕτω καὶ, ἐὰν ὁ παράκλητος οὐκ ἐλεύσεται πρὸς ὑμᾶς, οὐ τελειωθήσεσθε. ἀναγκαῖον οὖν λοιπὸν ἐμὲ ἀπελθεῖν, πεπληρωκότα τὸ ἔργον, ὃ ἔδει ποιῆσαί με, ἵνα ὁ ἄλλος παράκλητος ἔλθῃ καὶ τελειώσῃ ὑμᾶς.

Verſ. 8. Καὶ ἐλθὼν — κρίσεως. Ἐλέγξει, τουτέστι, καταδικάσει τέλεον τοὺς πονηροὺς, ἀναπολογήτους παντάπασιν [8]) ἀποφήνη, ὅταν, ἀποθανόντος μου, παρασκευάσῃ ὑψηλὰς [9]) διδασκαλίας καὶ μέγιστα σημεῖα ἐπιτελεῖσθαι [1]) ἐπὶ τῇ κλήσει τοῦ ὀνόματός μου. τί γὰρ ἐροῦσιν ἔτι κατ' ἐμοῦ εὔλογον, οὗ καὶ ἀποθανόντος τηλικαῦτα δύναται τὸ ὄνομα μόνον; ὄντως οὐδέν. εἶτα ἐφερμηνεύει, καὶ ἐφ' οἷς ἐλέγξει αὐτούς.

Verſ. 9. Περὶ — ἐμέ. Ἁμαρτία γὰρ ἀσύγγνωστος, τὸ μὴ πιστεύειν ἔτι εἰς ἐμέ.

Verſ. 10. Περὶ — με. Δικαίου γὰρ γνώρισμα, τὸ πορεύεσθαι πρὸς τὸν θεὸν καὶ συνεῖναι αὐτῷ. τοῦτο γὰρ δηλοῖ τό· καὶ οὐκέτι θεωρεῖτέ με. καὶ λοιπὸν, εἰ μὴ ἤμην δίκαιος, οὐκ ἂν ἐπορευόμην πρὸς τὸν πατέρα. πῶς γὰρ ἂν ἁμαρτωλὸς καὶ πλάνος καὶ παράνομος καὶ ἀντίθεος πορευθείη πρὸς τὸν δίκαιον καὶ ἀληθινὸν καὶ νομοθέτην καὶ θεόν;

Καὶ πόθεν δῆλον, ὅτι πρὸς τὸν θεὸν [2]) ἀπῆλθε καὶ σύνεστιν αὐτῷ; πόθεν; ἀπὸ τῆς τοῦ ἁγίου πνεύματος μαρτυρίας, τῆς δι' ἐλλάμψεως καὶ σημείων, ὡς προείρηται, ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ γινομένης. [3])

Οὐκ

[1]) τελεῖσθαι. B.

[2]) Ita. A. Sed Cod. B. in contextu habet, πρὸς τὸν, et ſupra, αὐ. i. e. αὐτὸν, et θεόν.

[3]) γενομένης. A.

Posthac autem non videbitis me, cum hac videlicet ignominia et abiectione. Siquidem visuri eum erant, sed non, vt prius.

Vers. 11. *De — iudicatus est.* Quia diabolus condemnatus est, et a potentatu suo eiectus, non potens posthac meum omnino ferre nomen, sed statim fugiens: quomodo obsecro id illi contingeret, si amicum eum haberem, veluti dicunt mali, quod per Beelzebul principem daemoniorum eiiciam daemonia, quodque daemonium habeam, et caetera huiusmodi?

Vt autem sermonem summatim colligamus: Quum venerit paracletus, arguet mundum de peccato, quia peccant, qui adhuc non credunt: de iustitia autem, quia iustus ego sum et non peccator, sicut ipsi dicunt: de iudicio vero, siue condemnatione, quia condemnatus est princeps daemoniorum, tanquam inimicus, et non amicus meus.

Vers. 12. *Adhuc — nunc.* Quum adhuc imperfecti sitis: et necdum per horrendam passionem, ac inopinatam resurrectionem meam profeceritis, neque induti sitis virtute ex alto.

Vers. 13. *Quum — veritatem.* Ad hoc, vt sciatis omnem veritatem diuinorum dogmatum, quam videlicet expedit vobis cognoscere. Deinde, ne auditis talibus de spiritu sancto, maiorem existimarent esse spiritum, et in extremam inciderent impietatem, medelam adiungit dicens.

Vers. 13. *Non — semetipso.* Sicut neque ego, quemadmodum variis in locis explicauimus. Siquidem nihil vlli sanctae trinitatis personae proprium est, praeter innascibilitatem, natiuitatem et processionem, sed omnia eis communia.

Vers. 13.

Οὐκέτι δὲ θεωρεῖτέ με, μετὰ τῆς νῦν δηλονότι ἀδοξίας καὶ ευτελείας. ἔμελλον γὰρ αὐτὸν ὁρᾶν, ἀλλ' οὐχ ὡς τὸ πρότερον.

Vers. 11. Περὶ — κέκριται. Ὅτι ὁ διάβολος κατακέκριται καὶ ἐκβέβληται τῆς δυναστείας αὐτοῦ, μηκέτι δυνάμενος ὅλως φέρειν τὸ ἐμὸν ὄνομα, ἀλλὰ παραυτίκα δραπετεύων. πῶς δ' ἂν τοῦτο πέπονθεν, εἰ φίλον αὐτὸν εἶχον, ὡς οἱ πονηροὶ λέγουσιν· ὅτι α) ἐν τῷ βεελζεβοὺλ, ἄρχοντι τῶν δαιμονίων, ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια· καὶ ὅτι β) δαιμόνιον ἔχω, καὶ τὰ τοιαῦτα;

α) Matt. 12, 24.

β) Io. 7, 20.

Ἵνα δὲ τὸν λόγον ἀνακεφαλαιώσωμεν, ἐλθὼν, φησιν, ὁ παράκλητος ἐλέγξει τοὺς πονηρούς· ἐπὶ ἁμαρτίᾳ μὲν, ὅτι ἁμαρτάνουσι, μὴ πιστεύοντες ἔτι· ἐπὶ δικαιοσύνῃ δὲ, ὅτι δίκαιος ἐγὼ καὶ οὐχ ἁμαρτωλὸς, ὡς αὐτοὶ λέγουσιν· ἐπὶ κρίσει δὲ, ἤτοι κατακρίσει, ὅτι κατακέκριται ὁ ἄρχων τῶν δαιμονίων, ὡς ἐχθρὸς καὶ ὁ φίλος μου.

Vers. 12. Ἔτι — ἄρτι. Ἀτελεῖς ὄντες ἔτι, καὶ μήπω, διὰ τῶν ἐν τῷ σαρκὶ καὶ τῇ ἀναστάσει μου φρικτῶν καὶ παραδόξων, προκόψαντες, μηδὲ ἐνδυσάμενοι δύναμιν ἐξ ὕψους.

Vers. 13. Ὅταν — ἀλήθειαν. Εἰς τὸ εἰδέναι πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν τῶν θείων δογμάτων, τὴν προσήκουσαν δηλονότι γνωρισθῆναι ὑμῖν. εἶτα ἵνα μὴ, τηλικαῦτα περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἀκούσαντες, μεῖζον τὸ πνεῦμα νομίτωσι, καὶ εἰς ἐσχάτην ἀσέβειαν ἐμπέσωσιν, ἐπάγει θεραπείαν καὶ φησίν.

Vers. 13. Οὐ — ἑαυτοῦ. Ὥσπερ ἐδ' ἐγὼ, καθὼς διαφόρως προδιεσκλάμην, οὐδὲν γὰρ ἴδιον οὐδενὶ τῆς ἁγίας τριάδος, πλὴν ἀγεννησίας καὶ γεννήσεως καὶ ἐκπορεύσεως, ἀλλὰ κοινὰ πάντα αὐτῇ.

Vers. 13.

Vers. 13. *Sed — loquetur.* Quaecunque audierit a patre, sicut etiam frequenter de meipso dixi, significans substantiae ac naturae identitatem, aequalitatem, ac omnimodam similitudinem. Quemadmodum enim filius impletio legis est ac prophetarum, veritate confirmans, quae prius figuratiue scripta erant: ita quoque et diuinus spiritus impletio est euangelii, ea quae filii sunt adimplens, sicut et filius ea, quae patris sunt.

Vers. 13. *Et — vobis.* Ne incaute praecipitemini, etiam prophetiae ac praecognitionis gratia dignos efficiet.

Vers. 14. *Ille me glorificabit.* Per nomen meum vires praebens: meae incarnationis mysterium planius vobis manifestans.

Vers. 14. *Quia — vobis.* De mea scientia: ea videlicet, quae patris est. Accipiet autem, hoc est audiet. Dicit tamen haec, demittens sese ad discipulorum imbecillitatem. Nam accipere et audire, creaturarum sunt: siquidem increata trinitas nouit omnia, et nunquam vllo indiget. Deinde interpretatur, quod dixit, De meo.

Vers. 15. *Omnia — vobis.* Nam cum omnia, quae patris sunt, mea sint, vnum autem horum sit haec scientia: merito dixi, quod de meo accipiet, hoc est, conformia mecum et audiet et annuntiabit vobis, nihilque dissonum, vtpote mihi per omnia aequalis. Quaecunque ergo docuerit, mea sunt, et meorum adimpletiua sermonum et operum.

Et quare non venit spiritus sanctus, dum adhuc esset cum eis filius? Primum quidem, quia sufficie-

Vers. 13. Ἀλλ' — λαλήσει. Ὅσα ἂν ἀκούσῃ παρὰ τοῦ πατρὸς, ὁ καὶ περὶ ἐμαυτοῦ πολλάκις εἰρηκα, δηλῶν τὸ ὁμοούσιον καὶ ὁμοφυὲς καὶ ἴσον καὶ ἀπαράλλακτον. ὥσπερ γὰρ ὁ υἱὸς, πλήρωμα νόμου καὶ προφητῶν, τὰ τυπικῶς προδιαγραφέντα βεβαιώσας διὰ τῆς ἀληθείας· ἕτω καὶ τὸ θεῖον πνεῦμα, πλήρωμα τοῦ εὐαγγελίου, ἀναπληροῦν τὰ τοῦ υἱοῦ, καθὼς καὶ οὗτος τὰ τοῦ πατρός.

Vers. 13. Καὶ — ὑμῖν. Τὰ μέλλοντα, ὥστε μὴ ἐμπίπτειν ὑμᾶς ἀφυλάκτως, καὶ προγνωστικῷ χαρίσματος ἀξιώσει.

Vers. 14. Ἐκεῖνος ἐμὲ δοξάσει. Ἐν τῷ ἐμῷ ὀνόματι τὰς ἐνεργείας διδοὺς, ἀποκαλύπτων ὑμῖν τρανότερον τὸ μυστήριον τῆς ἐμῆς ἐνανθρωπήσεως.

Vers. 14. Ὅτι — ὑμῖν. Ἐκ τῆς ἐμῆς γνώσεως, ἤτοι, τῆς τοῦ πατρός. λήψεται δὲ, ἀντὶ τοῦ, ἀκούσει. τὰ τοιαῦτα δὲ συγκαταβατικῶς λέγει, διὰ τὴν ἀδύνειαν τῶν μαθητῶν. τὸ γὰρ λαμβάνειν καὶ ἀκούειν, τῶν κτισῶν εἰσιν· ἡ δὲ κτίσις τριὰς οἶδε πάντα, καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἀνενδεής ἐστιν. εἶτα ἑρμηνεύει, τὸ ἐκ τοῦ ἐμοῦ.

Vers. 15. Πάντα — ὑμῖν. Ἐπεὶ γὰρ πάντα, ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ, ἐμά ἐστιν, ἓν δὲ τούτων καὶ ἡ γνῶσις αὕτη, εἰκότως εἶπον, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, τουτέστι, συνῳδά μοι καὶ ἀκούσει καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν, καὶ οὐδὲν ἀπᾴδον, ὡς κατὰ πάντα ἴσος ἐμοί. λοιπὸν τοίνυν, ἅπερ ἂν διδάξῃ, ἐμά ἐστι, καὶ τῶν ἐμῶν ἀναπληρωτικά.

[Καὶ[4]) διατί οὐκ ἦλθε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, συνόντος αὐτοῖς ἔτι τοῦ υἱοῦ; πρῶτα μὲν, διότι ἤρκει

4) A verbis καὶ διατί ad δήλη γενήται desunt omnia in Cod. A.

sufficiebat filius, qui cum eis versabatur. Praeterea vero, quia necdum occiso agno, qui pro mundi peccato immolatus est, nondum solutum erat peccatum: hoc autem nondum soluto, Dei erga homines reconciliatio nondum facta erat: nondum vero facta reconciliatione, non oportuit dari gratiam spiritus sancti. Vbi vero facta est reconciliatio, et Apostoli ad pericula mittebantur, ac certamina aggrediebantur, et vrgentis erat necessitatis, tunc demum alius venit exhortator.

Et quare non statim post resurrectionem venit? Vt in multo illius positi desiderio, cum multa eum gratia susciperent. Etenim donec cum eis erat Christus, in afflictione non erant: at vbi recessit, nudati et in multo timore ac moestitia constituti, multa cum hilaritate ac iucunditate spiritum sanctum erant suscepturi.

Quemadmodum autem pater ea, quae sunt, in esse potuit producere, filius tamen ea produxit, vt eius discamus potentiam ac diuinitatem: ita quoque filius poterat, quae alterius erant paracleti in discipulis operari, ea tamen operatus est spiritus sanctus, vt eius quoque discamus potentiam ac diuinitatem. Nam quia de patre quidem nullus haesitabat, de filio autem ac spiritu sancto ignorantia tenebantur, propterea ille sane per incarnationem cum eis conuersatus est, hic vero alio modo perfecit.

Praeterea de patre quidem multa audierant: filium quoque saepius diuina operantem conspexerant:

5) Elegantissime ἀποδύεσθαι et ἀλείφεινον iunxit. Prius restitui quoque debet Libanio in Epist. DCXLVII. p. 309. vbi Codex Mosq. ita habet: ἐλπίζω δέ σε καὶ διὰ τὸ πειθὸς πολλὰς ἡμῖν ἐλέγξειν ῥήτορας, ἕπως ὀξὺ βλέποντος καὶ ῥέοντος, ὃν ᾠήθην δεῖν εὐθὺς ἀποδύντα [vulgo ἀποδόντα] παλαίειν, ὅπως μὴ παρελθόντα καιρὸν ζητῶμεν.

ἥρκει συναὶ αὐτοῖς ὁ υἱός· ἔπειτα δὲ, διότι μήπω τῷ ἐμνῷ τῷ αἴροντος τὴν ἁμαρτίαν τῷ κόσμου τυθέντος, ἔπω ἐλύθη ἡ ἁμαρτία· μήπω δὲ ταύτης λυθείσης, ἔπω καταλλαγὴ τῷ θεῷ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους ἐγένετο· μήπω δὲ καταλλαγῆς γενομένης, οὐκ ἔδει δοθῆναι τὴν χάριν τῷ ἁγίου πνεύματος. ὅτε δὲ καὶ καταλλαγὴ γέγονε, καὶ οἱ ἀπόστολοι πρὸς κινδύνους ἐπέμποντο, καὶ πρὸς τοὺς ἀγῶνας ἀπεδύοντο,*) καὶ χρεία τοῦ ἀλείφοντος ἦν, τότε λοιπὸν ὁ ἄλλος παράκλητος ἔρχεται.

Καὶ διατί μὴ μετὰ τὴν ἀνάστασιν εὐθὺς ἔρχεται; ἵνα ἐν πολλῇ αὐτῷ καταστάντες ἐπιθυμίᾳ, μετὰ πολλῆς αὐτὸν χαρᾶς ὑποδέξωνται. ἕως μὲν γὰρ συνῆν αὐτοῖς ὁ χριστὸς, ἐκ ἦσαν ἐν θλίψει· ἐπεὶ δὲ ἀπῆλθε, γυμνωθέντες καὶ ἐν πολλῷ φόβῳ καὶ ἀθυμίᾳ γενόμενοι, σφόδρα ἡδέως ἔμελλον ὑποδέξασθαι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον.

Ὥσπερ δὲ ὁ πατὴρ ἠδύνατο τὰ ὄντα παραγαγεῖν, ὁ υἱὸς δὲ ταῦτα παρήγαγεν, ἵνα μάθωμεν αὐτῷ τὴν δύναμιν καὶ θεότητα· [οὕτω*) καὶ ὁ υἱὸς ἠδύνατο τὰ τῷ ἄλλου παρακλήτου ἐργάσασθαι ἐν τοῖς μαθηταῖς· τὸ πνεῦμα δὲ τὸ ἅγιον εἰργάσατο, ἵνα μάθωμεν καὶ αὐτῷ τὴν δύναμιν καὶ θεότητα.] ἐπεὶ γὰρ περὶ μὲν τῷ πατρὸς εἴδεις ἀμφέβαλλε, περὶ δὲ τῷ υἱοῦ καὶ τῷ ἁγίου πνεύματος ἠγόουν, διὰ τοῦτο ὁ μὲν δι' ἐναντιρωπήσεως ὁμιλεῖ αὐτοῖς, τὸ δὲ τρόπον ἕτερον καταρτίζει.

Καὶ ἐπεὶ περὶ μὲν τῷ πατρὸς πολλὰ ἤκουσαν, τὸν δὲ υἱὸν πολλάκις εἶδον θεοπρεπῶς ἐργαζόμενον, τὴν

*) Quae hic inclusa sunt, leguntur in marg. Cod. B. a manu recentiori. Excidisse autem videntur ob duplex θεότητα. Ego non dubitaui recipere, praesertim cum Hentenius etiam habeat in sua interpretatione.

rant: ſpiritus ſancti autem dignitatem, neque auditu, neque aſpectu cognoſcebant. Ab hoc itaque perficiuntur, vt eius quoque diuinitatem cognoſcant. Propterea etiam in diuino baptismate viuificans trinitas aſſumitur: non quod vna ſola perſona ad regenerationem non ſufficiat, ſed vt per inuocationis communicationem Deitatis communicatio ſignificetur.

Verſ. 16. *Puſillo — me.* Sub terra ſepultum.

Verſ. 16. *Et — me.* Vbi a mortuis reſurrexero.

Verſ. 16. *Quia — patrem.* Paſſionis myſterium appellat vbique tranſitum, oſtendens, quod non multo tempore morti erit ſubiectus. Itaque poſtquam laeta de altero paracleto promiſit, rurſum triſtia inducit, idque frequenter et fecit iam et facit, laetis triſtia permiſcens, vt hinc quidem conſoletur deiectos, hinc vero ſtantes exerceat. Nam qui in verbis horrenda primum meditati fuerant, ea poſtmodum in rebus tolerabilius laturi erant.

Verſ. 17. *Dixerunt — v. 18. loquatur.* Siquidem parabolam eis videbatur aliquam etiam hic dicere, ſicut et in euangelio iuxta Matthaeum praediximus. Fortaſſis autem et triſtitiae vehementia inſenſibilitatem hanc eis iniecerat: et qui frequenter haec audierant, ſic affecti erant, quaſi nihil vnquam horum audiſſent.

Verſ. 19. *Cognouit — me?* Deinde, quod quaerebant, interpretatur.

Verſ. 20. *Amen — vos.* Non videntes me, ſub terra videlicet ſepultum.

Verſ. 20.

τὴν δὲ τῆ ἁγίου πνεύματος ἀξίαν ἔτε δι' ἀκοῆς, ἔτε δι' ὄψεως ἐγίνωσκον, λοιπὸν παρὰ τούτου τελειοῦνται, ἵνα καὶ τὴν τούτου θεότητα γνωρίσωσι. διὰ τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆ θείου βαπτίσματος ἡ ζωοπάροχος τριὰς παραλαμβάνεται, οὐχ ὡς τῆ ἑνὸς μόνου μὴ ἀρκοῦντος εἰς ἀναγέννησιν, ἀλλ' ἵνα διὰ τῆς κοινωνίας τῶν ἐπικλήσεων, ἡ κοινωνία τῆς θεότητος δήλη γένηται.]

Vers. 16. Μικρὸν — με. Τεθαμμένον ὑπὸ γῆν.

Vers. 16. Καὶ — με. Ἀναστάντα ἐκ νεκρῶν.

Vers. 16. Ὅτι — πατέρα. Διάβασιν παντοχοῦ τὸ πρᾶγμα καλεῖ, δεικνὺς, ὅτι οὐ κατασχεθήσεται ἐπὶ πολὺ παρὰ τῆ θανάτου. χαρίεντα μὲν οὖν περὶ τῆ ἄλλου παρακλήτου ἐπαγγειλάμενος, λυπηρὰ πάλιν ἐπήγαγε. καὶ πολλάκις ἤδη τῆτο πεποίηκε, καὶ ποιεῖ, τοῖς θυμήρεσι τὰ θυμαλγῆ ἀναπλέκων, οἷα τοῦτο μὲν παρηγορῶν καταπίπτοντας, τοῦτο δὲ γυμνάζων ἐξῶντας. οἱ γὰρ ἐν τοῖς ῥήμασι τὰ ἀπευκταῖα μελετήσαντες, εὐφορώτερον ἐμελλον οἴσειν αὐτὰ ἐν τοῖς πράγμασιν.

Vers. 17. Εἶπον — v. 18. λαλεῖ. Ἐδόκει γὰρ αὐτοῖς παραβολήν τινα καὶ ταύθα λέγειν, ὡς καὶ ἐν τῶ κατὰ ματθαῖον προειρήκαμεν. ἴσως δὲ καὶ τὸ σφοδρὸν τῆς ἀθυμίας τὴν ἀνειθησίαν ταύτην ἐνεποίησεν αὐτοῖς, καὶ οἱ πολλάκις ταῦτα ἀκούσαντες, ἕτω διέκειντο, ὡς μηδέποτε μηδὲν τούτων ἀκηκοότες.

Vers. 19. Ἔγνω — με; Εἶτα διερμηνεύει τὸ ζητούμενον.

Vers. 20. Ἀμὴν — ὑμεῖς. Μὴ θεωρῆντές με, ὡς τεθαμμένον ὑπὸ γῆν.

Verſ. 20. *Mundus vero gaudebit.* Mali ſcilicet, tanquam a me liberati.

Verſ. 20. *Vos autem contriſtabimini.* Ad aliquod tempus. Vide autem, quomodo dixerit, Plorabitis et lamentabimini ac contriſtabimini: ad tolerantiam amplius eos exercens, per continuationem eorum, quae moerore afficiant.

Verſ. 20. *Sed — vertetur.* Quum me iterum videbitis ex mortuis reſuſcitatum. Deinde ponit etiam vulgare ac certiſſimum exemplum de gaudio, quod moerorem e medio tollit.

Verſ. 21. *Mulier — eius.* Tempus laborioſum dolorum.

Verſ. 21. *Quum — mundum.* Quemadmodum breuis ille moeror, qui mulieri in partu laboranti prouenit a partus doloribus, magnum parit de edita prole gaudium: ita quoque vobis temporalis de morte mea moeror, perpetuum generabit de reſurrectione mea gaudium.

Verſ. 22. *Et — vobis.* Nemo a vobis auferet: tunc enim non amplius moriar, nec deinceps me priuabimini. Quomodo autem de muliere dixit, quod gaudet, quia natus eſt homo in mundum: quum non propterea gaudeat, ſed quod ſibi natus ſit puerulus? Hoc dixit, quoniam ab initio dixit Deus, Creſcite et multiplicamini ac replete terram: et in primis quidem homo naſcitur in mundum: ex conſequenti vero etiam ad obſequium parentum.

Simul autem et myſticum quiddam hinc ſignificatur, quod Chriſtus per mortem genitus quaſi per

7) μικρὸν, pro κοσμικόν. A.
8) ὀδυνῶν. A.

Vers. 20. Ὁ δὲ κόσμος χαρήσεται. Οἱ πονηροὶ, ὡς ἀπαλλαγέντες με.

Vers. 20. Ὑμεῖς δὲ λυπηθήσεσθε. Πρὸς καιρόν τινα. ὅρα δὲ, πῶς εἶπε, κλαύσετε καὶ θρηνήσετε καὶ λυπηθήσεσθε, γυμνάζων αὐτοὺς ἐπὶ πλέον εἰς ὑπομονὴν διὰ τῆς συνεχείας καὶ ἐπιτάσεως τῶν ἀλγυνόντων.

Vers. 20. Ἀλλ' — γενήσεται. Πάλιν θεωρούντων με, ὡς ἀναξάντα ἐκ νεκρῶν ἤδη. εἶτα τίθησι καὶ a) κοσμικὸν ἀναντίρρητον παράδειγμα τῆς τὴν λύπην ἀφανιζούσης χαρᾶς.

Vers. 21. Ἡ γυνὴ — αὐτῆς. Ὁ καιρὸς τῶν ἐπωδύνων ὠδίνων. b)

Vers. 21. Ὅταν — κόσμον. Ὥσπερ τῇ ὠδινέσῃ γυναικὶ ἡ ἀπὸ τῶν c) ὠδίνων βραχεῖα λύπη γεννᾷ τὴν ἐπὶ τῷ γεννήματι μεγάλην χαράν· οὕτω καὶ ὑμῖν ἡ ἀπὸ τοῦ θανάτου μου πρόσκαιρος λύπη, γεννήσει τὴν ἐπὶ τῇ ἀναστάσει μου διηνεκῆ χαράν.

Vers. 22. Καὶ — ὑμῶν. Οὐδεὶς ἀφαιρεῖται ὑμῶν. οὐκέτι γὰρ ἀποθανοῦμαι, οὐκέτι με ζημιωθήσεσθε. πῶς δὲ περὶ τῆς γυναικὸς εἶπεν, ὅτι χαίρει, διότι ἐγεννήθη ἄνθρωπος εἰς τὸν κόσμον; ἢ διὰ τοῦτο γὰρ χαίρει, ἀλλὰ διότι ἐγεννήθη αὐτῇ παιδίον· τοῦτο εἶπε, διότι καταρχὰς ὁ Θεὸς εἶρηκεν· αὐξάνεσθε d) καὶ πληθύνεσθε καὶ πληρώσατε τὴν γῆν. καὶ προηγουμένως μὲν, εἰς τὸν κόσμον γεννᾶται ὁ ἄνθρωπος, ἑπομένως δὲ καὶ εἰς θεραπείαν τῶν γεννητόρων. d) Genes. 1, 28.

Ἅμα δὲ καί τι μυστικὸν ἐντεῦθεν e) ὑποδηλοῦται, ὅτι ὡς διὰ μήτρας τινὸς, διὰ τῆς θανάτου,

b) ὀδυνῶν. B.
c) ἐντεῦθεν. A.

per quendam vterum, et solutis mortis doloribus natus sit nouus homo in mundum nouum: primogenitus ex mortuis in regnum coelorum.

Vers. 23. *Et — non quicquam.* In illo die, hoc est, quum venerit paracletus, non rogabitis me quicquam eorum, quae nunc rogatis, puta, Quo abis? et, Ostende nobis patrem ac similia: de omnibus a paracleto edocti.

Vel etiam aliter. Non necesse habetis mecum versari corporaliter: nam hoc significat, Me non rogabitis quicquam, sed tantum nomen meum nominantes, cuncta accipietis, quae petieritis: subiungit enim:

Vers. 23. *Amen — vobis.* Cuius autem nomen tanta potest, certissime Deus est. Ideo etiam Dauid variis in locis illud laudans, nunc quidem ait, Quam admirabile est nomen tuum in vniuersa terra: nunc vero, Exaltatum est nomen eius solius.

Aduertendum est autem, quod interdum quidem dationem eorum, quae petuntur, patri attribuit: quandoque vero sibi ipsi, sicut et alia sane, propter aequalitatem, eandemque potentiam: hic autem et patri et sibiipsi. Nam ait, In nomine meo. Et pari modo dicendum, vbicunque hoc adiunctum est.

† Quaecunque conferunt et vtilia sunt.

Vers. 24. *Hactenus — meo.* Atqui quando eos misit data potestate aduersus spiritus immundos, vt eiicerent illos, et curarent omnem morbum, omnemque languorem, in nomine ipsius opera-

2) Inclusa absunt. A.
3) Intell. ἑαυτῷ καὶ τῷ πατρὶ ἀναπέμψει.
4) τὸ ἐν τῷ ὀνόματί μου. Sed Henrenius ita reddidit, ac si post καὶ inuenerit λειπτέον. Sed id fortasse perspicuitatis caussa de suo addidit.

τεχθεὶς ὁ χριστὸς, καὶ τὰς ὠδῖνας τῦ θανάτου λύσας, ἐγεννήθη ἄνθρωπος καινὸς, εἰς τὸν κόσμον τὸν καινὸν, πρωτότοκος ἐκ νεκρῶν, εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν.

Vers. 23. Καὶ — οὐδέν. Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, τητέσιν, ἐλθόντος τῦ παρακλήτου, οὐκ ἐρωτήσετέ με οὐδέν, ὧν ἐρωτᾶτε νῦν, οἷον ποῦ ὑπάγεις, καὶ, δεῖξον ἡμῖν τὸν πατέρα, καὶ τὰ τοιαῦτα, διδασκόμενοι πάντα ὑπὸ τῦ παρακλήτου.

[Ἢ[2]) καὶ ἕτερος, οὐχ ἕξετε χρείαν ἐντυχεῖν μοι σωματικῶς· τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, ἐμὲ οὐκ ἐρωτήσετε οὐδέν· ἀλλὰ μόνον τὸ ὄνομά μου ὀνομάζοντες, πάντα λήψεσθε τὰ ζητούμενα. ἐπάγει γάρ.]

Vers. 23. Ἀμὴν — ὑμῖν. Οὗ δὲ τὸ ὄνομα τοσαῦτα δύναται, θεὸς ἀναντιῤῥήτως ἐστί. διὸ καὶ ὁ δαυὶδ διαφέρως ὑμνῶν αὐτό φησιν, νῦν μέν· ὡς r) θαυμαστὸν τὸ ὄνομά σου ἐν πάσῃ τῇ r) Ps. 8, 2. γῇ· νῦν δὲ· ὅτι s) ὑψώθη τὸ ὄνομα αὐτῦ μόνου. s) Ps. 148, 13.

Παρατηρητέον δὲ, ὅτι ποτὲ μὲν τῷ πατρὶ τὴν δόσιν τῶν αἰτηθέντων ἀνατίθησι· ποτὲ δὲ ἑαυτῷ, ὥσπερ δὴ καὶ τἄλλα, διὰ τὸ ἴσον καὶ ὁμοούσιος· ἐνταῦθα δὲ καὶ τῷ πατρὶ καὶ ἑαυτῷ. φησὶ γὰρ, ὅτι ἐν τῷ ὀνόματί μου· ὁμοίως δὲ καὶ,[3]) ἔνθα ἂν τέτο[4]) συνέζευκται.

[Ὅσα[5]) ἂν αἰτήσητε· ὅσα συμφέροντα καὶ ὠφέλιμα.]

Vers. 24. Ἕως ἄρτι — μου. Καὶ μὴν, ὅτε ἀπέστειλεν αὐτοὺς, δοὺς t) ἐξουσίαν πνευμάτων ἀκαθάρτων, ὥστε ἐκβάλλειν αὐτὰ, καὶ θεραπεύειν πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν, ἐν t) Matth. 10, 1.

5) Haec vterque Codex in marg. habet.

operabantur. Verum tunc non petebant patrem in nomine ipsius.

Vers. 24. *Petite — impletum.* Vt postquam cognoueritis, quanta possit nomen meum, gaudium habeatis perfectum, siue multum, aut copiosius.

Vers. 25. *Haec — vobis.* Hoc est, obumbrata, et non omnino manifesta, quia adhuc metu et moerore affecti, his, quae dicuntur non potestis aduertere, aut amplius percipere.

Vers. 25. *Sed — vobis.* Instat tempus, resurrectionis meae videlicet, quando aperte ac manifeste docebo vos, iam in laetitia constitutos. Siquidem post resurrectionem per quadraginta dies apparebat eis, et docebat de regno Dei, sicut narrat liber Actorum.

Vers. 26. *In — petetis.* Diem et horam solet frequenter ipsum tempus appellare. Saepius autem de petitione in nomine suo dicit: certiores eos reddens de ipsius virtute et fiduciam iniiciens.

Vers. 26. *Et — vobis* Et non dicam vobis tunc, Precabor patrem pro vobis.

Vers. 27. *Ipse — exiui.* Nam ipse pater tunc vos amabit, sicut ego, permanentes videlicet in amore ac fide erga me.

Vers. 28. *Exiui — patrem.* Verba haec, Exiui et Veni, Relinquo et Vado, ac similia, demittendo se dicit, propter infirmitatem intelligentiae discipulorum, veluti frequenter diximus. Nam tanquam Deus et in patre erat et in mundo: siquidem res loco non circumscripta est diuinitas.

Itaque

τῷ ὀνόματί αὐτοῦ ἐνήργουν· ἀλλὰ τότε δ' τὸν πατέρα ᾐτοῦντο ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ.

Vers. 24. Αἰτεῖτε — πεπληρωμένη. Ἵνα γνόντες, ὅσα τὸ ὄνομά μου δύναται, χαρὰν ἔχητε τελείαν, ἤτοι πολλὴν, ἢ πλείονα.

Vers. 25. Ταῦτα — ὑμῖν. Τουτέστι, συνεσκιασμένα, καὶ δ' πάντῃ σαφῆ, διότι, δεδοικότες ἔτι καὶ ἀθυμοῦντες, δ' δύναθε προσέχειν τοῖς λεγομένοις, ἢ πλεῖον ἐνωτίσαθαι.

Vers. 25. Ἀλλ' — ὑμῖν. Ἔρχεται καιρὸς, ὁ τῆς ἀναχάσεώς μου δηλαδὴ, ὅτε ἀπαρακαλύπτως καὶ σαφῶς διδάξω ὑμᾶς ἐν εὐθυμίᾳ γενομένους ἤδη. καὶ γὰρ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐπὶ τεσσαράκοντα ἡμέρας ἦν ὀπτανόμενος αὐτοῖς, καὶ λέγων τὰ περὶ τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ, καθά φησιν ἡ βίβλος τῶν πράξεων. v) Act. 1, 3.

Vers. 26. Ἐν — αἰτήσεσθε. Ἡμέραν, τὸν καιρὸν πολλάκις εἴωθε λέγειν. συνεχῶς δὲ περὶ τῆς ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ αἰτήσεως λέγει, πληροφορῶν αὐτοὺς περὶ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, καὶ θάρσος ἐμβάλλων.

Vers. 26. Καὶ — ὑμῶν. Καὶ οὐ λέγω ὑμῖν τότε, ὅτι ἐγὼ παρακαλέσω τὸν πατέρα περὶ ὑμῶν.

Vers. 27. Αὐτὸς — ἐξῆλθον. Αὐτὸς γὰρ ὁ πατὴρ φιλεῖ ὑμᾶς τότε, ὡς ἐγὼ, ἐμμένοντας τῇ πρὸς ἐμὲ φιλίᾳ καὶ πίστει.

Vers. 28. Ἐξῆλθον — πατέρα. Τὸ ἐξῆλθον, καὶ ἐλήλυθα, καὶ ἀφίημι, καὶ πορεύομαι, καὶ τὰ τοιαῦτα συγκαταβατικῶς λέγει, διὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς διανοίας τῶν μαθητῶν, ὡς διαφόρως εἰρήκαμεν. ὡς γὰρ θεὸς, καὶ ἐν τῷ πατρὶ ἦν, καὶ ἐν τῷ κόσμῳ. ἀπερίγραπτον γὰρ ἡ θεότης.

Itaque exiui a patre, significat esse eum de substantia patris, siue legitimum patris filium. Veni in mundum, significatiuum est incarnationis ipsius: et similiter quod ait, Relinquo mundum. At illud, Vado ad patrem, demonstrat restitutionem prioris potentiae ac gloriae ipsius.

Vers. 29. *Dicunt — dicis.* Nunc manifeste loqueris, et nihil obtectum dicis: intellexímus enim, quae nunc dixisti.

Vers. 30. *Nunc — interroget.* Hoc dicunt, consolatione non modica accepta ab his, quos loquutus est, sermonibus, vtpote intelligentes, quod rursum resurrecturus esset, rursumque eos docturus: et quod pater ipsos amaret. Illud siquidem auxilii spem praebebat, hoc autem rectae fidei certitudinem: nam tunc potissimum haec intellexerunt. Aiunt ergo, Nunc scimus, quod scis omnia, etiam hominum arcana: nec opus est tibi, vt quis te interroget de his, quae discere voluerit, sed praeueniens dissoluis, quod quaerit. Nam et nobis conquirentibus, quid esset, Pusillo tempore non videbitis me, et rursum pusillo tempore, et videbitis me, et caetera: non interrogatus interpretatus es ea, et quiescere fecisti mentem nostram.

Vers. 30. *Per hoc* — v. 31. *creditis?* Ipsi siquidem tanquam gratiam aliquam illi praestantes dixerunt, Ex hoc perfecte credimus, quod a Deo missus sis, quod filius Dei sis: ipse vero exprobrans eis imperfectam adhuc fidem, ait: Modo perfecte creditis. Necdum adhuc: arguet enim ac conuincet vos tempus quod iam instat.

Vers. 32. *Ecce — relinquatis.* Tempus dicit impetus eorum, qui cum proditore venturi erant,

*) Inclusa absunt. A.

[Τὸ μὲν[o]) ἦν ἐξῆλθον παρὰ τοῦ πατρὸς, δηλοῖ τὸ εἶναι αὐτὸν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς, ἤγουν, υἱὸν γνήσιον τοῦ πατρός· τὸ δὲ ἐλήλυθα εἰς τὸν κόσμον, σημαντικὸν τῆς ἐνανθρωπήσεως αὐτοῦ· ὁμοίως δὲ καὶ τὸ ἀφίημι τὸν κόσμον· τὸ δὲ πορεύομαι πρὸς τὸν πατέρα, παρίστησι τὴν ἀποκατάστασιν τῆς προτέρας ἐξουσίας καὶ δόξης αὐτοῦ.]

Vers. 29. Λέγουσι — λέγεις. Νῦν φανερῶς λαλεῖς, καὶ οὐδὲν συνεσκιασμένον λέγεις. ἔγνωμεν γὰρ, ἃ εἶπες νῦν.

Vers. 30. Νῦν — ἐρωτᾷ. Τοῦτο λέγουσι παρηγορηθέντες ὀλίγως ἀπὸ τῶν ῥηθέντων λόγων, ὡς μαθόντες, ὅτι ἀνασήσεται, καὶ πάλιν διδάξει αὐτοὺς, καὶ ὅτι ὁ πατὴρ φιλεῖ αὐτούς. τὸ μὲν γὰρ ἐλπίδα βοηθείας παρεῖχε, τὸ δὲ πληροφορίαν ὀρθῆς πίστεως. Τότε γὰρ ταῦτα μάλιστα γενοήκασι. Φασὶν οὖν, ὅτι νῦν οἴδαμεν, ὅτι οἶδας πάντα, καὶ τὰ ἀπόῤῥητα τῶν ἀνθρώπων, καὶ οὐ χρείαν ἔχεις, ἵνα τίς σε ἐρωτᾷ, περὶ ὧν βέλεται μαθεῖν, ἀλλὰ προφθάνων λύεις τὸ ζητούμενον. καὶ ἡμῶν γὰρ συζητούντων, τί ἐστι τὸ μικρὸν, καὶ ὃ θεωρεῖτέ με, καὶ πάλιν μικρὸν, καὶ ὄψεσθέ με, καὶ τὸ ἑξῆς· μὴ ἐρωτηθεὶς ἡρμήνευσας αὐτὰ, καὶ ἀνέπαυσας ἡμῶν τὴν διάνοιαν.

Vers. 30. Ἐν τούτῳ — v. 31. πιστεύετε; Αὐτοὶ μὲν, ὥσπερ χάριν τινὰ παρέχοντες αὐτῷ, εἶπον, ὅτι ἀπὸ τούτου πιστεύομεν ἐντελῶς, ὅτι ἐκ τοῦ θεοῦ ἀπεστάλης, ὅτι υἱὸς εἶ τοῦ θεοῦ· αὐτὸς δὲ ἀνεδίζων αὐτοῖς ἀτελῆ ἔτι πίστιν, φησὶν, ἄρτι πιστεύετε ἐντελῶς; οὐδ' ἄρτι. ἐλέγχει γὰρ ὑμᾶς ὁ ἐφεστὼς ἤδη καιρός.

Vers. 32. Ἰδοὺ — ἀφῆτε. Τὸν καιρὸν λέγει τῆς ἐφόδου τῶν ἀμφὶ τὸν προδότην, ὅτε οἱ μαθη-

erant, quum omnes discipuli eius relicto eo fugerunt, veluti scripsit Matthaeus: tunc enim timor imperfectam eorum fidem ostendit, quum ad modicum tempus offendiculum passi sint de passione ipsius.

Vers. 32. *Et — est.* Semper mecum versatur, vtpote inseparabilis.

Vers. 33. *Haec — habeatis.* Haec loquutus sum vobis, non perfectam vobis tradens notitiam, sed ne propter cogitationes patiamini in me offendiculum, aut turbemini, quum comprehendar, ligabor et abducar, aliaque humano more patiar.

Vers. 33. *In — habebitis.* Non solum, quum patiar, verum etiam, quam diu in mundo hoc fueritis: nam praesens vita stadium est ac locus exercitationis athletarum Dei, siue exploratio eorum, qui me diligunt. Praedictum est enim, quod arcta est porta et stricta via, quae ducit ad vitam.' Ne autem deiiciantur audientes, quod tota vita passuri sint afflictiones, confortat eos dicens.

Vers. 33. *Sed — mundum.* Hoc est malitiam ac malum illum, qui huius pater est. Nam praedictum est, quod princeps mundi huius iudicatus est, siue deuictus est. Ne ergo timueritis: consequens enim est, vincente praeceptore, etiam discipulos, qui eum imitantur, vicisse. Qui ergo malis afficiunt et occidunt corpus, superabuntur ab anima vestra, atque id, quod capi potest, tollent: ab ea vero, quae capi nequit, manifeste deuincentur.

Cap.

7) Interpres intellexit χρόνον. Alii tamen in mentem venire possit aut οὐ μικρὸν, aut κατὰ μικρὸν, nimirum χρόνον.

μαθηταὶ αὐτῷ x) πάντες ἀφέντες αὐτὸν ἔφυγον, x) Matt. 26, 56.
ὡς ἔγραψεν ὁ ματθαῖος. τότε γὰρ ὁ φόβος ἀτελῆ τὴν πίστιν αὐτῶν ἤλεγξε, σκανδαλισθέντων μικρὸν z) ἐπὶ τῷ πάθει αὐτῷ.

Vers. 32. Καὶ — ἐστι. Συνών μοι ἀεὶ, ὡς ἀχώριστος.

Vers. 33. Ταῦτα — ἔχητε. Ταῦτα λελάληκα ὑμῖν, ἃ τελείαν γνῶσιν παραδιδοὺς ὑμῖν, ἀλλ' ἵνα ἐπ' ἐμοὶ μὴ σασιάζητε τοῖς λογισμοῖς, μηδὲ ταράσσησθε, ὅτε συλλαμβάνομαι καὶ δεσμοῦμαι καὶ ἀπάγομαι καὶ τἄλλα πάσχω ἀνθρωποπρεπῶς.

Vers. 33. Ἐν — ἔξετε. Οὐχ ὅτε πάσχω μόνον, ἀλλ' ἕως ἂν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἐστέ. σάδιον γὰρ ὁ παρὼν βίος, καὶ γυμνασήριον τῶν ἀθλητῶν τοῦ θεοῦ, καὶ δοκίμιον τῶν ἀγαπώντων με. [προείρηται 8) γάρ· ὅτι 9) σειὴ y) ἡ πύλη καὶ y) Matth. 7, 14.
τεθλιμμένη ἡ ὁδὸς, ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωήν· ἵνα δὲ μὴ καταπέσωσιν, ἀκούσαντες, ὅτι διὰ βίου παντὸς θλιβήσονται, παραθαρρύνει αὐτές.]

Vers. 33. Ἀλλὰ — κόσμον. Τὴν πονηρίαν, καὶ τὸν πονηρὸν, τὸν ταύτης πατέρα. προείρηται γάρ· ὅτι z) ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου z) Io. 16, 11.
κέκριται, ἤτοι, καταπεπάλαικται. μὴ φοβῆθε οὖν. τοῦ διδασκάλου γὰρ νικήσαντος, ἀκόλουθον καὶ τοὺς μαθητὰς νικῆσαι, μιμεμένες αὐτόν. οἱ γὰρ κακοῦντες καὶ ἀποκτείνοντες τὸ σῶμα, ἥττηθήσονται τῆς ψυχῆς ὑμῶν, καὶ τὸ μὲν λῆπτον αἱρήσουσιν, ὑπὸ δὲ τοῦ ἀλήπτου περιφανῶς καταπαλαισθήσονται.

Cap.

8) Inclusa omittit. A.
9) Ex hoc loco nemo colligat, Euthymium apud Matthaeum probare ὅτι, pro τί. Hoc enim ὅτι centies in hoc libro nihil nisi locum litterarum sacrarum ac vocabula aliquo modo laudata significat.

Cap. XVII. v. 1. *Haec — coelum.*

Post admonitionem, ad orationem, tanquam homo, conuertitur, instruens homines, vt in tentationibus ad Deum respiciant: omnibusque relictis ad eum confugiant, et ab eo petant auxilium. Hic itaque sursum eleuat oculos, docens intentionem ac indistractionem in orationibus. Alibi vero procidit in faciem, statuens deiectionem ac cordis contritionem tempore orationis. Venit enim non tantum, vt seipsum ostenderet, sed et virtutem traderet: non verbis solum, sed et operibus. Nam hoc veri praeceptoris est.

Vers. 1. *Et — hora.* Passionis, aut mortis, de qua dixerat, Tempus meum nondum adest: tempus, quod Deus, qui assumsit, homini assumto definiuit.

Vers. 1. *Glorifica filium tuum.* Afflictionibus, quas pro mundo perpetiar. Nam mihi, qui dominus sum, gloria est pati pro seruis, vt hinc hominibus innotescat, quo affectus sim hominum amore: vt accurrant omnes gentes, et me Deum esse cognoscant. Ait enim Paulus, quod sic dilexit nos, vt traderet seipsum pro nobis.

Vel, Glorifica me, edens tempore passionis prodigia ac terribilia, admirandaque signa: et ex his ostendens, quod naturalis sim filius tuus. Haec quoque dicta sunt, vbi habetur, Nunc glorificatus est filius hominis.

Vers. 1. *Vt — te.* Per suam gloriam: nam credentibus in me gentibus, et tu glorificaberis. Siquidem credent in te et glorificabunt te, qui proprio

[1]) προσευχῶις. A.

[2]) Omissis, quae hic inclusa sunt, post προσευχῶις, legit, τὸ δὲ ἐλήλυθεν ἡ ὥρα. A.

Cap. XVII. v. 1. Ταῦτα — οὐρανόν.

Μετὰ τὴν παραίνεσιν, ἐπὶ εὐχὴν τρέπεται, ὡς ἄνθρωπος, παιδεύων τοὺς ἀνθρώπους, ἐν τοῖς πειρασμοῖς πρὸς τὸν θεὸν βλέπειν, καὶ πάντα ἀφέντας, εἰς αὐτὸν καταφεύγειν, καὶ παρ' αὐτοῦ αἰτεῖσθαι βοήθειαν. Ἐνταῦθα μὲν οὖν ἄνω αἴρει τοὺς ὀφθαλμοὺς, διδάσκων τὸ ἐκτενὲς καὶ ἀπερίσπαστον ἐν ταῖς [1]) εὐχαῖς· [ἀλλὰ χοῦ δὲ,[2]) πίπτει a) ἐπὶ πρόσωπον, νομοθετῶν ταπεινώσιν καὶ συντριβὴν καρδίας ἐν ταῖς εὐχαῖς. ἦλθε γὰρ, οὐχ ἑαυτὸν δεῖξαι μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀρετὴν παραδῶναι, μὴ μόνον διὰ ῥημάτων, ἀλλὰ καὶ διὰ πραγμάτων. τοῦτο γὰρ διδασκάλου ἀληθοῦς. a) Matt. 26, 39.

Vers. 1. Καὶ — ὥρα.] Ἡ τῶ πάθους, ἢ τοῦ θανάτου, περὶ ἧς ἔλεγεν· ὅτι ὁ [b]) καιρὸς ὁ ἐμὸς ἔπω πάρεστιν· [ὁ [3]) καιρὸς, ἐν ᾧ προσλαβὼν θεὸς ὥρισε τῷ προσληφθέντι ἀνθρώπῳ.] b) Io. 7, 6.

Vers. 1. Δόξασόν σου τὸν υἱόν. Τοῖς ὑπὲρ τοῦ κόσμου πάθεσι. δόξα γὰρ ἐμοὶ τῷ δεσπότῃ πάσχειν ὑπὲρ τῶν δούλων μου, καὶ γνωρίζειν ἐντεῦθεν τοῖς ἀνθρώποις, οἵαν ἔχω φιλανθρωπίαν, ὥστε προσδραμεῖν πάντα τὰ ἔθνη, καὶ γνῶναί με θεόν. [φησὶ [4]) γὰρ ὁ παῦλος· ὅτι [c]) οὕτως ἠγάπησεν ἡμᾶς, ὥστε παραδοῦναι ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν. c) Gal. 2, 20. Ephes. 5, 2.

Ἢ δόξασόν με, τερατουργῶν ἐν τῷ καιρῷ τοῦ σταυροῦ τὰ φοβερὰ καὶ ἐξαίσια σημεῖα, καὶ δεικνύων ἐκ τούτων, ὅτι γνήσιος υἱός σου εἰμι. ταῦτα δὲ εἴρηται καὶ ἔνθα κεῖται τό· νῦν [d]) ἐδοξάσθη ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου.] d) Io. 13, 31.

Vers. 1. Ἵνα — σε. Διὰ τῆς ἑαυτοῦ δόξης. τῶν γὰρ ἐθνῶν πιστευόντων εἰς ἐμὲ, καὶ σὺ δοξασθήσῃ. καὶ εἰς σὲ γὰρ πιστεύσουσι, καὶ δοξά-

3) Inclusa omittit. A.
4) Inclusa absunt. A.

proprio filio tuo pro eis non peperceris: meaque gloria erit et tua. Quaerens ergo glorificari, ostendit, quod ad crucem sponte veniat. Deinde etiam causam dicit, propter quam glorificari quaerat.

Vers. 2. *Sicut — carnis.* Sicut, pro Quia. Ait ergo, Glorifica filium tuum, quia dedisti ei potestatem omnium gentium, vt ab eis glorificetur. Scriptum est enim, Et dabo tibi gentes haereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terrae. Glorifica filium tuum, quia complacitum est tibi, notum eum fieri ac glorificari vniuerso orbi. Quaerere autem glorificari ac dicere Dedisti et similia, demittendo se dicit ac dispensatorie, sicuti variis in locis disputauimus. Aut etiam tanquam homo hoc ait.

Vers. 2. *Vt — aeternam.* Quantum in se est. Nam licet quidam non crediderint, id tamen illorum culpa est: siquidem patri complacitum est, vt filius haberet omnium potestatem per fidem, et omnes sub iugum praeceptorum eius fierent. Filius quoque vniuersis per Apostolos dedit euangelium, Deique notitiam, quae est vita aeterna, vtpote vitam concilians aeternam: qui autem non sunt subjecti, neque illud susceperunt, ipsi sibi perditionis causa sunt: neminem enim cogit inuitum. Nam virtus voluntaria est.

Vers. 3. *Haec — Christum.* Et vere vita aeterna est Dei cognitio, fide ac operibus coniunctis. Nam fides, inquit, sine operibus mortua est. Vt cognoscant Deum, te solum verum Deum et me.

Solum

5) Inclusa desunt. A.
6) Inclusa omittit. A.

δοξάσουσί σε, ὡς τῇ ἰδίου σου υἱοῦ μὴ φεισάμενον ὑπὲρ αὐτῶν, καὶ ἡ ἐμὴ δόξα ἔσαι καὶ σή. [ζητῶν[5]) οὖν, ὡς δεδήλωται, δοξαθῆναι, δείκνυσιν, ὅτι ἐπὶ τὸν σαυρὸν ἑκουσίως ἔρχεται. εἶτα λέγει καὶ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ζητεῖ δοξαθῆναι.]

Vers. 2. Καθὼς — σαρκός. Καθὼς, ἀντὶ τοῦ, διότι. φησὶν οὖν δόξασόν σου τὸν υἱόν, διότι ἔδωκας αὐτῷ ἐξουσίαν πάντων τῶν ἐθνῶν, ὥστε δοξάζεσθαι παρ' αὐτῶν. γέγραπται γάρ· καὶ[6]) δώσω σοὶ ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς. [δόξασόν σου τὸν[7]) υἱόν, διότι εὐδόκησας γνωρισθῆναι αὐτὸν καὶ δοξασθῆναι πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ. καὶ τὸ ζητεῖν δὲ δοξασθῆναι, καὶ τὸ λέγειν, ὅτι ἔδωκας, καὶ τὰ τοιαῦτα συγκαταβατικῶς λέγει καὶ οἰκονομικῶς, ὡς διαφόρως προδιεσκεμμένα, ἢ καὶ ὡς ἄνθρωπος.] e) Ps. 2, 8.

Vers. 3. Ἵνα — αἰώνιον. Ὅσον τὸ ἐπ' αὐτῷ. εἰ δέ τινες ὅτε ἐπίστευσαν, ὅτε ἔλαβον ζωὴν αἰώνιον, τῶν τοιούτων ἐστὶ τὸ ἔγκλημα. ὁ μὲν γὰρ πατὴρ εὐδόκησεν, ἵνα πάντων ὁ υἱὸς ἐξουσιάσῃ διὰ τῆς πίστεως, καὶ πάντες ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ γένωνται. καὶ ὁ υἱὸς δὲ πᾶσι διὰ τῶν ἀποστόλων δέδωκε τὸ εὐαγγέλιον, τὴν θεογνωσίαν, ἥτις ἐστὶ ζωὴ αἰώνιος, ὡς πρόξενος ζωῆς αἰωνίου. [οἱ δὲ[8]) μὴ ὑποταγέντες, μηδὲ παραδεξάμενοι, αὐτοὶ τῆς ἑαυτῶν ἀπωλείας αἴτιοι. ἐδέησε γὰρ ἄκοντα καταναγκάζειν. αἱρετὴ γὰρ ἡ ἀρετή.]

Vers. 3. Αὕτη — χριστόν. Καὶ ὄντως αἰώνιος ζωὴ, ἡ θεογνωσία, τῇ πίστει καὶ τῶν ἔργων δηλονότι συνεζευγμένων. ἡ[9]) πίστις γάρ, φησι, χωρὶς τῶν ἔργων νεκρά ἐστιν. ἵνα γινώσκωσι θεὸν, σὲ, τὸν μόνον ἀληθινὸν θεὸν, καὶ ἐμέ. f) Iac. 2, 20.

Μόνον

7) Inclusa omittit. A.

Solum autem verum Deum dixit patrem, ad differentiam falso dictorum deorum: non verorum quidem, sed tamen dictorum. Non autem seipsum excluſit, quin verus esset Deus. Nam quonam pacto id facere potuit, quod se veritatem vocat dicens, Ego sum veritas: et se patri praedicat aequalem, cum multis aliis in locis, tum vbi ait, Ego et pater vnum sumus? Non hoc ergo nunc etiam de se ipso dixit: vt quod ex his quae frequenter docuit notum est. Siquidem neque spiritus sancti hic meminit: vtpote de quo significauerat in his, quae docuerat, nempe quum esset ille paracletus, qui duceret eos in omnem veritatem, sicut praedictum est.

Vers. 4. *Ego — terram.* Super terram dixit. Nam in coelo glorificatus fuerat, ex natura habens gloriam et ab angelis adoratus. Non ergo de illa loquitur gloria, quam ex substantia sua haereditario iure possidet: nam illam, etsi nemo eum glorificet, plenam habet: sed hanc dicit, quae ab hominum cultu resultat. Nempe tale est et illud, Glorifica filium tuum. Et vt scias, quod de hac gloria loquatur, subiungit:

Vers. 4. *Opus — facerem.* Praedicationem euangelii. Atqui res adhuc in principiis erat: quomodo ergo dicit, Consummaui? Quia quicquid suarum erat partium iam impleuerat.

Aut futurum dicit, tanquam praeteritum.

Vel hoc dixit, quia iam radicem bonorum iecerat, quae omnino fructum erat productura.

Ipse ergo patrem glorificauit in terra, vtpote data iam de eo notitia vniuerso orbi per euangelium, quod

8) Incluſa absunt. A.

9) Nescio, vtrum Hentenius legerit τῇ τε φύσει, an ἐκ τε φύσεως. Coniici etiam possit ἅτε φύσει.

Μόνον δὲ ἀληθινὸν θεὸν εἶπε τὸν πατέρα, πρὸς διασολὴν τῶν ψευδωνύμων θεῶν, τῶν οὐκ ὄντων μὲν, λεγομένων δέ. ἐ μὴν ἑαυτὸν ἐξέβαλε τὸ εἶναι ἀληθινὸν θεόν. πῶς γάρ; ὅσγε ἀλήθειαν ἑαυτὸν καλεῖ, λέγων· ἐγώ εἰμι[g]) ἡ ἀλήθεια· καὶ ἴσαν ἑαυτὸν τῷ πατρὶ κηρύττει, [ἐν ἄλλοις τε[8]) πολλοῖς, καὶ ἐν οἷς φησὶν· ἐγὼ[h]) καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν. οὐκ εἶπεν οὖν τοῦτο καὶ περὶ ἑαυτοῦ νῦν, ὡς ἤδη γνώριμον, ἀφ' ὧν πολλάκις ἐδίδαξε. καὶ γὰρ ἀδὲ τὸ ἁγίου πνεύματος ἐμνημόνευσεν ἐνταῦθα, ὡς καὶ περὶ τούτε δηλώσας, ἀφ' ὧν ἐδίδαξε, καὶ ὡς αὐτοῦ τοῦ παρακλήτε ὁδηγήσοντος αὐτοὺς εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν, καθὼς προεἰρηται.

g) Io. 14, 6.

h) Io. 10, 30.

Vers. 4. Ἐγώ — γῆς. Ἐπὶ τῆς γῆς εἶπε, διότι ἐν τῷ οὐρανῷ ἐδεδόξαστο, ἓν τε[9]) φύσει τὴν δόξαν ἔχων, καὶ παρὰ τῶν ἀγγέλων προσκυνούμενος. ἐ τοίνυν περὶ ἐκείνης τῆς δόξης λέγει, τῆς τῇ θείᾳ αὐτε συγκεκληρωμένης· ἐκείνην γάρ, καὶ εἰ μηδεὶς ἐδόξαζεν αὐτὸν, ἔχει πεπληρωμένην· ἀλλὰ ταύτην φησὶ, τὴν ἀπὸ τῆς λατρείας τῶν ἀνθρώπων γινομένην. [οὐκοῦν[i]) τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ· δόξασόν σου τὸν υἱόν· καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι περὶ ταύτης τῆς δόξης φησὶν, ἐπήγαγε.]

Vers. 4. Τὸ ἔργον — ποιήσω. Τὸ κήρυγμα τε εὐαγγελίου. καὶ μὴν ἀρχὴν ἔτι τὸ πρᾶγμα εἶχε, πῶς οὖν λέγει, ἐτελείωσα; ὅτι πᾶν τὸ ἑαυτε πεποίηκεν ἤδη.

Ἢ τὸ ἐσόμενον, ὡς γεγενημένον, λέγει.

Ἢ τοῦτο εἶπεν, ὡς τὴν ῥίζαν τῶν ἀγαθῶν καταβαλλόμενος, ἥτις πάντως ἔμελλε καρποφορῆσαι.

Αὐτὸς οὖν τὸν πατέρα ἐδόξασεν ἐπὶ τῆς γῆς, ὡς ἤδη γνωρίσας αὐτὸν πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ, διὰ τοῦ

i) Inclusa absunt. A.

quod per Apostolos in vniuerso mundo praedicandum erat. Nam in omnem, inquit, terram exiuit sonus eorum, et in fines orbis terrae verba eorum. Eum quoque glorificauit, omnia ei adscribendo, tam doctrinas, quam signa.

Vers. 5. *Et — te.* Ego quidem glorificaui te in terra, vt significatum est: tu vero glorifica me gloria diuinitatis, quam habui ante mundi constitutionem. Glorifica me hominem apud teipsum, regali solio dignum apud te iudicans: de quo ait propheta, Dixit dominus domino meo, hoc est, pater filio: sede a dextris meis. Glorifica me gloria, quam habui, vt Deus, priusquam hic mundus esset, apud tuam potestatem: priusquam hic mundus fieret: id est, ante omnia et semper. Quod autem dicitur, Et nunc, hoc est, deinceps.

Et nos ergo hac fruemur gloria, si eum fuerimus imitati. Ait enim Paulus, Si compatimur, vt et conglorificemur. Omnino sane innumeris digni sunt lachrymis, qui quum proposita sit huiusmodi gloria, sua segnitie ab ea exciderint, et more insanientium ac dementium sibiipsis insidias parauerint. Nam etsi nullum esset supplicium, miserrimi tamen iudicarentur: qui quum sibi paratum fuisset, vt cum filio Dei conregnarent et conglorificarentur: ipsi sese talibus priuassent bonis. Non sunt enim condignae afflictiones huius temporis ad futuram gloriam, quae manifestabitur erga nos.

Vers. 6. *Manifestaui — hominibus.* Postquam dixit, Opus consummaui, explanat nunc sermonem. Atqui Iudaeis manifestatum erat nomen eius: nouerant enim, quod Deus esset, sed hoc

a) Inclusa absunt. A.

τοῦ εὐαγγελίου, ὃ ἔμελλε κηρυχθῆναι ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ διὰ τῶν ἀποστόλων. εἰς πᾶσαν i) γάρ, φησὶ, τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν. ἐδόξασε δὲ αὐτὸν, καὶ ὡς τὰ πάντα αὐτῷ ἐπιγραφόμενος, καὶ τὰς διδασκαλίας, καὶ τὰ σημεῖα. i) Rom. 10, 18.

Vers. 5. Καὶ — σοί. Ἐγὼ μὲν ἐδόξασά σε, ἐπὶ τῆς γῆς, ὡς δεδήλωται· σὺ δὲ δόξασόν με παρὰ σεαυτῷ τῇ δόξῃ τῆς θεότητος, ᾗ εἶχον πρὸ τοῦ κόσμου. δόξασόν με, τὸν ἄνθρωπον, παρὰ σεαυτῷ, τῆς παρὰ σοὶ βασιλικῆς καθέδρας ἀξιώσας, περὶ οὗ φησιν ὁ προφήτης· εἶπεν k) ὁ κύριος τῷ κυρίῳ μου, τουτέστιν ὁ πατὴρ τῷ υἱῷ, κάθου ἐκ δεξιῶν μου· δόξασόν με τῇ δόξῃ, ᾗ εἶχον ὡς θεὸς, πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι, παρὰ τῇ σῇ ἐξουσίᾳ· πρὸ τοῦ τὸν κόσμον γενέσθαι, τουτέστι, πρὸ πάντων, καὶ ἀεί. [τὸ a) δὲ, καὶ νῦν, ἀντὶ τοῦ, λοιπόν. k) Ps. 109, 1.

Καὶ ἡμεῖς τοίνυν ἀπολαύσομεν ταύτης τῆς δόξης, ἐὰν μιμησώμεθα αὐτόν. φησὶ γὰρ ὁ παῦλος· εἴπερ l) συμπάσχομεν, ἵνα καὶ συνδοξασθῶμεν. μυρίων ἄρα δακρύων ἄξιοι πάντως οἱ, τοιαύτης προκειμένης δόξης, ἐκπίπτοντες αὐτῆς διὰ ῥᾳθυμίαν, καὶ δίκην μανομένων καὶ ἀνοήτων ἐπιβουλεύοντες ἑαυτοῖς. καὶ εἰ μὴ κόλασις γὰρ ἦν, ἀθλιώτατοι οἱ, συμβασιλεῦσαι καὶ συνδοξασθῆναι τῷ υἱῷ τοῦ θεοῦ παρὸν, τηλικούτων ἀγαθῶν ἑαυτοὺς ἀποστεροῦντες. οὐκ ἄξια m) γάρ, φησὶ, τὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν ἀποκαλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς.] l) Rom. 8, 17. m) Rom. 8, 18.

Vers. 6. Ἐφανέρωσά — ἀνθρώποις. Εἰπὼν, ὅτι τὸ ἔργον ἐτελείωσα, ἐπεξηγεῖται τὸν λόγον. καὶ μὴν τοῖς ἰουδαίοις πεφανερωμένον ἦν τὸ ὄνομα αὐτοῦ. ἤδεισαν γὰρ, ὅτι θεός ἐστιν,

hoc de aliis dicit gentibus, quibus id ignotum erat.

Aut nomen dicit paternum, quod pater sit filii naturalis. Nam quum id eos lateret, ab ipso manifestatum est.

Vers. 6. *Quos — erant.* Tanquam Dei.

Vers. 6. *Et — dedisti.* Tanquam aequali. Est autem de Apostolis sermo: quo etiam hic ostendit, quod non sit Deo contrarius, quodque patris est voluntas, vt credant in filium. Nam si, vt quidam nugantur, quum patris erant, non erant filii, consequens est, vt quum eos dederit filio, alienauerit eos: quod absurdum est. Dedisti, inquit, mihi: iuxta quem modum etiam prius dixerat, Nemo potest venire ad me, nisi pater, qui misit me, traxerit eum.

Sed quomodo dixit, Quos dedisti mihi de mundo, quum prius dixerit ad eos, De mundo non estis? Ibi quidem malos appellauit mundum: hic vero fabricam ipsam mundialem.

Vers. 6. *Et — seruauerunt.* Voluntatem tuam compleuerunt, credendo in me.

Vers. 7. *Nunc — sunt.* Nunc, postquam videlicet didicerunt, cognouerunt, quod omnia, quae dedisti mihi, hoc est, quaecunque dico ac doceo, abs te sunt, tua sunt praecepta, et nihil mihi proprium est aut alienum a te. Deinde etiam dicit, vnde hoc cognouerunt.

Vers. 8. *Quia — misisti.* Hoc cognouerunt ex verbis, quae dedi eis. Siquidem aperte doce-

ἀλλὰ περὶ τῶν ἄλλων ἐθνῶν λέγει, οἷς ἄγνωστον τοῦτο ἦν.

Ἢ ὄνομα λέγει, τὸ πατρικὸν, ὅτι ἐστὶ πατὴρ υἱῶ γνησίου. τοῦτο γὰρ ἀφανὲς αὐτοῖς ὂν παρ' αὐτοῦ ἐφανερώθη.

Vers. 6. Οὓς — ἦσαν. Ὡς θεῶ.

Vers. 6. Καὶ — δέδωκας. Ὡς ἴσω. περὶ τῶν ἀποστόλων δὲ ὁ λόγος. δείκνυσι δὲ καὶ ταῦθα, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀντίθεος, καὶ ὅτι βέλημά ἐστι τοῦ πατρὸς, τὸ πιστεύειν αὐτοὺς εἰς τὸν υἱόν· εἰ γὰρ, ὥς τινες λεγουσιν, ὅτε ἦσαν τοῦ πατρὸς, οὐκ ἦσαν τοῦ υἱοῦ· λοιπὸν, δοὺς αὐτοὺς τῶ υἱῶ, ἐξέστη αὐτῶν, ὅπερ ἄτοπον. δέδωκας δέ μοι εἶπεν, καθ' ὃν εἴρηκε λόγον πρότερον· ὅτι οὐδεὶς [n]) δύναται ἐλθεῖν πρός με, ἐὰν μὴ ὁ πατὴρ ὁ πέμψας με ἑλκύσῃ αὐτόν. n) Io. 6, 44.

Ἀλλὰ πῶς εἴρηκεν, οὓς δέδωκάς μοι ἐκ τοῦ κόσμου; προλαβὼν γὰρ ἔφη πρὸς αὐτούς· ὅτι [o]) ἐκ τοῦ κόσμου οὐκ ἐστέ. κόσμον ἐκεῖ μὲν τοὺς πονηρους ὠνόμασεν, ἐνταῦθα δὲ λέγει τὴν κτίσιν ταύτην. o) Io. 15, 19.

Vers. 6. Καὶ — τετηρήκασι. Τὸ θέλημά σε πεπληρώκασιν, ἐν τῷ πιστεῦσαι εἰς ἐμέ.

Vers. 7. Νῦν — ἐστι. Νῦν, ἤτοι, μετὰ τὸ μαθεῖν, ἔγνωσαν, ὅτι πάντα, [3]) ὅσα δέδωκάς μοι, τετέχθαι, ὅσα λέγω καὶ διδάσκω, ἀπὸ σοῦ εἰσι, σά εἰσιν ἐντάλματα, καὶ οὐδὲν ἴδιον ἐμοὶ ἢ ἀλλότριόν σου. εἶτα λέγει, καὶ πόθεν τοῦτο ἔγνωσαν.

Vers. 8. Ὅτι — ἀπέστειλας. Τοῦτο ἔγνωσαν, ἀπὸ τῶν ῥημάτων, ὧν δέδωκα αὐτοῖς.

3) καὶ ἃ pro ὅσα. B. Ἔγνωσαν autem, loco ἔγνωκαν versu 7. cum Chrysostomo legit, qui vers. 7. et 8. confudit.

docebam tua esse, quaecunque dicebam ac docebam. Et ipsi acceperunt, facile persuasi.

Haec autem et similia loquitur ad patrem, ostendens discipulis, quem erga illos haberet amorem. Nam qui non tantum sua tribuit, sed et alium ad hoc praecatur, vehementissimum ostendit desiderium.

Vers. 9. *Ego — rogo.* Pro eis te precor, tanquam homo. Nam et hic et in sequenti sententia capitur ἐρωτῶ pro obsecro.

Vers. 9. *Non — sunt.* Non pro mundo vniuerso precor, sed pro his, qui credunt in me. Nam qui in me non credunt, nolunt vt pro eis orem. Frequenter autem ponit verbum Dedisti, vt firmius discant, quod patris voluntas sit, vt credatur in filium. Verum quia, Dedisti, et Tui sunt, ac similia, insipientibus prauas generatura erant suspiciones, nempe quod maior et antiquior esset patris potentia: has soluit dicens:

Vers. 10. *Et — mea.* Vides honorum aequalitatem? nam hoc significat nunc ista conuersio. Quum enim dixit, Tui sunt, ostendit, quod etiam hi, qui sibi dati sunt, paternae sint potestatis, ne quis ergo potentiorem putaret patrem, addidit, Et mea omnia tua sunt, et tua mea sunt. Itaque etiam, antequam darentur, filii erant, et postquam dati sunt, patris permanserunt, hoc est, semper amborum, vtpote aequalium in honoribus et bonis. Eos ergo mihi dedisti, qui mei erant. Dedisti vero, dixi dispensatorie, vt cognoscant, quod non praeter voluntatem tuam hos attraxerim.

Vers. 10. *Et — eis.* Etiam potestatem habens in his, quae tua sunt, sicut in his, quae mea:

*) Inclusa omittit. A.

καὶ γὰρ διαῤῥήδην ἐδίδασκον, ὅτι σά εἰσιν, ὅσα λέγω καὶ διδάσκω, καὶ αὐτοὶ ἔλαβον εὐπειθῶς.

Ταῦτα δὲ, καὶ τὰ τοιαῦτα, διαλέγεται πρὸν τὸν πατέρα, δεικνύων τοῖς μαθηταῖς, οἷον ἔχει φίλτρον αὐτῶν. ὁ γὰρ μὴ μόνον τὰ παρ' ἑαυτῷ παρέχων, ἀλλὰ καὶ ἄλλον εἰς τοῦτο παρακαλῶν, πλείονα δεικνύει τὸν πόθον.

Vers. 9. Ἐγὼ — ἐρωτῶ. Ὑπὲρ αὐτῶν παρακαλῶ σε, ὡς ἄνθρωπος.

Vers. 9. Οὐ — εἰσιν. Οὐ περὶ τοῦ κόσμου παντὸς παρακαλῶ, ἀλλὰ περὶ τῶν πιστευόντων εἰς ἐμέ. οἱ γὰρ μὴ πιστεύοντες, ἐθέλουσιν, ἵνα περὶ αὐτῶν παρακαλῶ. πυκνῶς δὲ τίθησι τὸ δέδωκας, ἵνα μάθωσι βεβαιότερον, ὅτι θέλημα τοῦ πατρός ἐστι τὸ πιστεύειν εἰς τὸν υἱόν. [ἐπεὶ[4]) δὲ, τὸ δέδωκάς μοι, καὶ τὸ σοί εἰσι, καὶ τὰ τοιαῦτα, ἔμελλον ἐμποιῆσαι τοῖς ἀσυνέτοις ὑποψίας πονηρὰς, ὅτι μείζων ἡ ἐξουσία τοῦ πατρὸς, καὶ προγενεστέρα, λύει ταύτας λέγων.]

Vers. 10. Καὶ — ἐμά. Εἶδες ἰσοτιμίαν; τοῦτο γὰρ δηλοῖ νῦν ἡ ἀντιπροφή. εἰπὼν μὲν οὖν, ὅτι σοί εἰσιν, ἔδειξεν, ὅτι καὶ δοθέντες αὐτῷ, τῆς ἐξουσίας τοῦ πατρός εἰσιν. ἵνα δὲ μὴ νομίσῃ τις ἐντεῦθεν, ὅτι ἐξουσιαστικώτερός ἐστιν ὁ πατὴρ, προσέθηκε, καὶ τὰ ἐμὰ πάντα, σά ἐστι, καὶ τὰ σὰ ἐμά. [ὥστε[5]) καὶ πρὸ τοῦ δοθῆναι, τοῦ υἱοῦ ἦσαν, καὶ μετὰ τὸ δοθῆναι, τοῦ πατρὸς, τουτέστιν, ἀεὶ ἀμφοτέρων, ὡς ἰσοτίμων. δέδωκας οὖν μοι τοὺς ἐμούς· δέδωκας δὲ εἶπον οἰκονομικῶς, ἵνα γνῶσιν, ὅτι οὐ παρὰ τὸ σὸν θέλημα τούτους ἐπεσπασάμην.]

Vers. 10. Καὶ — αὐτοῖς. Καὶ ἐξουσίαν

5) Inclusa absunt. A.

mea: quemadmodum et tu in his quae mea sunt, sicut in his quae tua.

Vel, glorificatus sum in discipulis, qui mihi dati sunt, agnoscentibus me dominum suum, et adorantibus ac praedicantibus me Deum.

Vers. 11. *Et — mundo.* Paulo post moriturus. Rursum autem sermonem de morte sua inducit, commendaturus eos, tanquam homo, Deo ac patri. Ait ergo, Iam non sum in mundo, sicut hactenus, cum eis conuersans et confirmans, inungens ac consolans illos.

Vers. 11. *Et — sunt.* Nondum morientes, et propterea tuo egent auxilio. Quum autem dixisset, Iam non sum in mundo, interpretatur hoc dicens:

Vers. 11. *Et — venio.* Sicut filius ad patrem, consummato iam opere, vt dictum est.

Vers. 11. *Pater — me.* Per nomen tuum omnipotens, quod et ego natura habeo. Nam et ego Deus sum. Iterum autem ait, Donasti, ne Deo videretur esse contrarius. Vel, quod dedisti mihi, tanquam homini.

Vers. 11. *Vt sint vnum.* Vnitate fidei, quae in me est, et mutua dilectione, de qua superius multa eis praeceperat.

Vers. 11. *Sicut nos.* Praedixit enim, Ego et pater vnum sumus. Prius autem aliis in locis disseruimus, quod καθὼς sicut, et similia, de sancta quidem trinitate dicta, aequalitatem significent: De

6) πάλιν ἐπάγει. A.
7) ὅτι οὐκ εἰμί. A.
8) Post αὐτούς, addit. A. τὸ δὲ κἀγὼ ἐγὼ πρός σε ἔρχομαι.

ἔχω ἐν τοῖς σοῖς, ὡς ἐμοῖς, ὥσπερ καὶ σύ, ἐν τοῖς ἐμοῖς, ὡς σοῖς.

Ἡ δεδόξασμαι ἐν τοῖς δοθεῖσί μοι μαθηταῖς, ἐπιγνοῦσι μὲν κύριον ἑαυτῶν, καὶ προσκυνοῦσι καὶ κηρύττουσί με θεόν.

Vers. 11. Καὶ — κόσμῳ. Μετὰ μικρὸν ἀποθνήσκων. πάλιν [6]) δὲ εἰσάγει τὸ περὶ τοῦ θανάτου αὐτῶ, μέλλων αὐτοὺς, ὡς ἄνθρωπος, παραθέσθαι τῷ θεῷ καὶ πατρί. φησὶν ἔν, ὅτι οὐκέτι [7]) εἰμὶ ἐν τῷ κόσμῳ, καθάπερ ἄχρι νῦν, συνὼν καὶ συνίζων καὶ ἀλείφων καὶ παρηγορῶν αὐτούς. [8])

Vers. 11. [Καὶ [9]) — εἰσί. Μήπω ἀποθνήσκοντες, καὶ διὰ τοῦτο τῆς σῆς δέονται βοηθείας. εἰπὼν δὲ, ὅτι οὐκ εἰμὶ ἐν τῷ κόσμῳ, ἑρμηνεύει τοῦτο λέγων.

Vers. 11. Καὶ — ἔρχομαι.] Ὡς υἱὸς, πρὸς πατέρα, τὸ ἔργον τελειώσας, ὡς εἴρηται.

Vers. 11. Πάτερ — μοι. Διὰ τοῦ ὀνόματός σου τοῦ παντοδυνάμου, ὃ ἔχω φύσει καὶ γώ. [θεὸς [1]) γὰρ καὶ γώ.] πάλιν δὲ τὸ δέδωκάς, ἵνα μὴ δόξῃ ἀντίθεος, ἢ ὁ δέδωκάς μοι, ὡς ἀνθρώπῳ.

Vers. 11. Ἵνα ὦσιν ἕν. Ἵνα ὦσιν ἓν, τῇ ἑνώσει τῆς εἰς ἐμὲ πίστεως, καὶ τῆς εἰς ἀλλήλους ἀγάπης, [περὶ [2]) ἧς ἀνωτέρω πολλὰ αὐτοῖς ἐνετείλατο.]

Vers. 11. Καθὼς ἡμεῖς. [Προείρηκε [3]) γάρ· ὅτι [p]) ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν. προδιεξελάμεθα δὲ καὶ ἐν ἄλλοις, ὅτι τὸ καθὼς καὶ τὰ τοιαῦτα, ἐπὶ μὲν τῆς ἁγίας τριάδος ἰσότητα δηλοῦσιν, p) Io. 10, 30.

9) Inclusa abſunt. A.
1) Inclusa exciderunt. A.
2) Inclusa abſunt. A.
3) Inclusa abſunt. A.

De Deo vero et hominibus, similitudinem quandam. Vnum ergo sunt pater et filius, sicut essentia et aliis, ita etiam concordia. Dicit itaque, Sicut nos, propter indiuisionem ac inseparabilitatem.

Vers. 12. *Quum — tuum.* Quum essem in mundo, vt homo, qui semper in eo sum, vt Deus, tunc ego seruabam eos per virtutem tuam, siue per te: nam mea virtus, tua est: et ego et tu vnum sumus.

Haec autem et similia loquitur, et tanquam homo, et propter discipulorum imbecillitatem. Siquidem quia multis de eius auxilio auditis: et, Iterum videbo vos, et gaudebit cor vestrum, et gaudium vestrum nemo tollet a vobis: nondum perfecte a moerore liberati erant: patri deinceps pro eis loquitur, vt patri quoque commendati, bono essent animo. Quum enim imperfecti essent, non ita sublimibus ac diuinis verbis credebant, quemadmodum humilioribus ac more humano dictis.

Vers. 12. *Quos — perditionis.* Iudas proditor, amantissimus perditionis, dilectus ab ea, illamque diligens. Perditionem vero intellige casum et alienationem a Deo: aut etiam diabolum ipsum, vtpote perdentem illos, qui ei obediunt. Periit autem Iudas spontanee, propter voluntatis prauitatem. Atqui etiam alii de septuaginta perierunt: verum non tunc: nam solus proditor tunc periit.

Vers. 12. *Vt scriptura compleretur.* Dauidica, quae frequenter de eius perditione loquitur: et praecipue psalmo centesimo octauo. Et hic ergo

4) Inclusa absunt. A.
5) Inclusa absunt. A.

λεῖσιν, ἐπὶ δὲ θεῦ καὶ ἀνθρώπων, ὁμοίωσίν τινα. ἐν οὖν εἰσιν ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱος,] ὥσπερ τῇ οὐσίᾳ καὶ τοῖς ἄλλοις, ἔτω καὶ τῇ ὁμονοίᾳ. λοιπὸν οὖν τὸ, καθὼς ἡμεῖς, διὰ τὸ ἀδιαίρετον καὶ ἀδιάῤῥηκτον.

Vers. 12. Ὅτε — σου. Ὅτε ἤμην ἐν τῷ κόσμῳ, ὡς ἄνθρωπος· ἀεὶ γάρ εἰμι, ὡς θεός. τότε ἐγὼ ἐτήρουν αὐτοὺς ἐν τῇ δυνάμει σου, ἤγουν ἐν σοί. ἡ ἐμὴ γὰρ δύναμις, σὴ, καὶ ἐγὼ καὶ σὺ ἓν ἐσμεν.

Καὶ ὡς ἄνθρωπος δὲ ταῦτα, καὶ τὰ τοιαῦτα, διαλέγεται, καὶ διὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν μαθητῶν. [ἐπεὶ γάρ,[4]) πολλὰ περὶ τῆς παρ' αὐτῦ βοηθείας ἀκέσαντες, καὶ ὅτι πάλιν[q]) ὄψομαι q) Io. 16, 22. ὑμᾶς, καὶ χαρήσεται ὑμῶν ἡ καρδία, καὶ τὴν χαρὰν ὑμῶν οὐδεὶς αἴρει ἀφ' ὑμῶν· ἐκ ἀπηλλάγησαν ἔπω τῆς ἀθυμίας τέλεον· τῷ πατρὶ λοιπὸν ὑπὲρ αὐτῶν διαλέγεται, ἵνα κἂν γοῦν τῷ πατρὶ παρατιθέμενοι θαῤῥήσωσιν. ἀτελεῖς γὰρ ὄντες, ἐχ οὕτω τοῖς ὑψηλοῖς καὶ θεοπρεπέσι ῥήμασιν ἐπίστευον, ὡς τοῖς ταπεινοτέροις καὶ ἀνθρωποπρεπέσιν.]

Vers. 12. Οὓς — ἀπωλείας. Ἰούδας, ὁ προδότης, ὁ φίλτατος τῆς ἀπωλείας, ὁ φιληθεὶς αὐτῇ καὶ φιλήσας αὐτήν. ἀπώλειαν δὲ νόει, τὴν ἀπὸ τῦ θεῦ ἔκπτωσίν τε καὶ ἀλλοτρίωσιν, ἢ καὶ τὸν διάβολον, ὡς ἀπολλύοντα τοὺς πειθομένους αὐτῷ. [ἀπώλετο[5]) γὰρ ὁ Ἰούδας ἑκουσίως, διὰ φαυλότητα προαιρέσεως. καὶ μὴν καὶ ἄλλοι ἀπὸ τῶν ἑβδομήκοντα μαθητῶν ἀπώλοντο, ἀλλ' οὐ τότε, ἀλλ' ὕστερον. τότε δὲ μόνος ὁ προδότης ἀπώλετο.]

Vers. 12. Ἵνα ἡ γραφὴ πληρωθῇ. Ἡ δαυϊτικὴ, ἡ πολλαχῦ περὶ τῆς ἀπωλείας αὐτῦ διαλαμβάνεσα, καὶ μᾶλλον ἐν τῷ ἑκατοστῷ ὀγδόῳ

ergo dictio Vt, non est causae significatiua, sed eius, quod omnino futurum erat, puta, quod scriptura compleretur.

Vers. 13. *Nunc — venio.* Rursum repetit, Ad de venio: sicut et, A Deo exiui: haec frequentissime illis confirmans, simul etiam consolationem hinc non vulgarem tribuens.

Vers. 13. *Et — semetipsis.* Haec loquor, quum adhuc in mundo sum: haec, quaenam? Ad te venio: et, Serua eos. Haec ergo, inquit, loquor, vt habeant gaudium de me: perfecte certiores effecti, quod me non retinebit infernus, et te habebunt adiutorem. Quanquam enim credebant, nondum tamen mente compositi, cogitationibus adhuc fluctuabant, nec quiescere poterant.

Vel, Haec loquor humilia ac more humano, vt cessante interim infirmitate mentis eorum, absolute gaudeant, ne me Deo contrarium esse suspicentur.

Vers. 14. *Ego — mundo.* Tradidi eis sermonem tuum euangelicum, et mali oderunt eos, vt qui non sint ex ipsis, quantum ad innocentiam aut simplicitatem. Nam et in praecedentibus dixit ad eos, Si de mundo fuissetis, mundus, quod suum esset, diligeret. Nam, Mundum, et ibi et hic vocat malos, propter mundi ac voluptatum amorem. Itaque, quum propter sermonem tuum odio habeantur, custodi illos.

Vers. 15. *Non — malo.* Orationem propter eos explanat, vt confidentiori magis sint animo, vtpote non statim morituri, priusquam praedica-

a) Inclusa absunt. A.

ὀγδόῳ ψαλμῷ. καὶνταῦθα τοίνυν, τὸ ἵνα, ἐκ αἰτίας ἐστὶ δηλωτικὸν, ἀλλὰ τῶ πάντως ἐσομένῳ, ὅτι μέλλει ἡ γραφὴ πληρωθῆναι.

Vers. 13. Νῦν — ἔρχομαι. Πάλιν, τὸ πρὸς σὲ ἔρχομαι, ὥσπερ καὶ, τὸ παρὰ τοῦ θεοῦ ἐξῆλθον, καὶ τὰ τοιαῦτα, τῇ συνεχείᾳ πάντως ἐπὶ πλέον βεβαιῶν αὐτοῖς ταῦτα, καὶ ἅμα παραμυθίαν ἐντεῦθεν, ἃ τὴν τυχοῦσαν παρέχων.

Vers. 13. Καὶ — αὐτοῖς. Ταῦτα λαλῶ, ἐν τῷ κόσμῳ ὢν ἔτι. ταῦτα, ποῖα; τὸ πρὸς σὲ ἔρχομαι, καὶ τὸ, τήρησον αὐτούς. ταῦτα οὖν, φησιν, λαλῶ, ἵνα ἔχωσι τὴν χαρὰν τὴν περὶ ἐμὲ ὁλοτελῆ, πληροφορηθέντες, ὅτι καὶ ἐμὲ οὐ καθέξει ὁ ᾅδης, καὶ σὲ ἕξουσι βοηθόν. εἰ γὰρ καὶ ἐπίστευον, ἀλλὰ, μήπω καταρτισθέντες, ἐκυμαίνοντο τοῖς λογισμοῖς πάλιν, καὶ ἠρεμεῖν οὐκ ἠδύναντο.

Ἢ ε) ταῦτα λαλῶ, τὰ ταπεινὰ καὶ ἀνθρωποπρεπῆ, ἵνα ἀναπαυομένης τῆς ἀσθενοῦς τέως διανοίας αὐτῶν, χαίρωσιν ἐντελῶς, ὡς μὴ δακοῦντος μου ἀντιθέου.]

Vers. 14. Ἐγὼ — κόσμου. Δέδωκα αὐτοῖς τὸν λόγον σου, τὸν εὐαγγελικὸν, καὶ οἱ πονηροὶ ἐμίσησαν αὐτούς, ὡς μὴ ὄντας ἐξ αὐτῶν, ὅσον ἐπὶ τῇ ἀκακίᾳ. καὶ προλαβὼν γὰρ εἶπε πρὸς αὐτούς· ὅτι ζ) εἰ ἐκ τοῦ κόσμου ἦτε, ὁ κόσμος ἂν τὸ ἴδιον ἐφίλει. κόσμον γὰρ καὶ ἐκεῖ καὶ ἐνταῦθα, τοὺς πονηροὺς καλεῖ, διὰ τὸ φιλόκοσμον καὶ φιλήδονον. καὶ λοιπὸν, ὡς διὰ τὸν λόγον σου μισηθέντας, διαφύλαξον αὐτούς. ζ) Io. 15, 19.

Vers. 15. Οὐκ — πονηροῦ. Σαφηνίζει τὴν εὐχὴν, δι' αὐτούς, ἵνα θαρρήσωσι μᾶλλον, ὡς οὐκ αὐτίκα τεθνηξόμενοι πρὸ τοῦ κηρύξαι, ἀλλὰ καὶ τῆς παρὰ τοῦ πατρὸς φυλακῆς ἀπολαύσοντες.

dicauerint: et quasi patris custodia fruituri. Et hic ἐρωτῶ significat obsecro.

Vers. 16. *De — sunt.* Idem adhuc frequenter dicit: siue vlla immutatione prius illis testificans, ne turbentur, si odio habeantur: scientes omnino contrariam esse virtuti malitiam. Simul quoque laudat eos apud patrem: etiam hinc ostendens illis dilectionem suam erga ipsos. Dicit ergo coelestes eos esse ciues, non mundana, sed coelestia sapientes.

Vers. 16. *Sicut — sum.* Etiam consolatur eos similitudine ad seipsum: et ad tolerantiam excitat.

Vers. 17. *Sanctifica — tuam.* Sanctos facito ipsos per spiritum sanctissimum, per veritatem dogmatum: nam vera dogmata sanctificant hominem. Deinde manifestat, quid dicat, Veritatem.

Vers. 17. *Sermo — est.* Sermo dogmatum tuus, siue a te per spiritum sanctum illis infusus. Nam superius dixit, Spiritus veritatis ducet vos in omnem veritatem.

Aliter quoque intelligite. Sanctifica eos per veritatem tuam, hoc est, segrega eos per euangelium tuum: sermo namque tuus, puta, euangelicus, veritas est.

Patris autem ait esse sermonem: sicut etiam in praecedentibus dixit, Ego ex meipso non sum loquutus, sed pater, qui misit me, ipse mihi praeceptum dedit, quid dicam et quid loquar.

Vers. 18.

7) Chrysost. T. VIII. p. 483. D. dixerat: τῶν οὐρανῶν γεγόνασι πολῖται. Hinc illi οὐρανοπολῖται apud Theophyl. p. 801. fin. apud Ammon. in Caten. Corder p. 413.

σοντες. καὶνταῦθα δὲ, ἡ ἐρώτησις τὴν παράκλησιν σημαίνει.

Vers. 16. Ἐκ — εἰσι. Συνεχῶς καὶ τοῦτο λέγει, προσμαρτυρῶν αὐτοῖς τὸ ἀπόνηρον, ἵνα βεβαιωθῶσιν εἰς τὸ μὴ θορυβεῖσθαι μισούμενοι, εἰδότες, ὅτι ἀντίκειται τῇ ἀρετῇ πάντως ἡ κακία. ἅμα δὲ καὶ ἐπαινεῖ αὐτοὺς παρὰ τῷ πατρὶ, δεικνύων αὐτοῖς καντεῦθεν τὴν εἰς αὐτοὺς ἀγάπην αὐτοῦ. Φησὶν οὖν, ὅτι ἐρανοπολίται γ) εἰσὶν, ἐ κοσμικὰ φρονοῦντες, ἀλλὰ ἐράνια.

Vers. 16. Καθὼς — εἰμί. Καὶ τῇ πρὸς ἑαυτὸν ὁμοιότητι παρηγορεῖ τούτους, καὶ διεγείρει πρὸς ὑπομονήν.

Vers. 17. Ἁγίασον — σου. Ἁγίους ποίησον διὰ τῆ παναγίου πνεύματος ἐν τῇ ἀληθείᾳ τῶν δογμάτων. τὰ γὰρ ἀληθῆ δόγματα ἁγιάζουσι τὸν ἄνθρωπον. εἶτα διασαφεῖ, τί λέγει ἀλήθειαν.

Vers. 17. Ὁ λόγος — ἐστιν. Ὁ λόγος, ὁ τῶν δογμάτων, ὁ σὸς, ἤγουν, ὁ παρὰ σοῦ διὰ τῆ ἁγίου πνεύματος ἐνηχούμενος αὐτοῖς. εἴρηκε γὰρ ἀνωτέρω· ὅτι τὸ δ) πνεῦμα τῆς ἀληθείας δ) Io. 16, 13: ὁδηγήσει ὑμᾶς εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν.

[Νοεῖται ε) δὲ καὶ ἕτερος τὸ, ἁγίασον αὐτοὺς ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου, ἀντὶ τοῦ, ἀφόρισον αὐτοὺς ἐν τῷ εὐαγγελίῳ σου. ὁ λόγος γὰρ ὁ σὸς, εἴτουν, ὁ εὐαγγελικὸς, ἀλήθειά ἐστι.

Τὸ πατρὸς δὲ τὸν λόγον εἶναί φησι, καθὼς καὶ προλαβὼν εἶπεν· ὅτι ἐγὼ ζ) ἐξ ἐμαυτοῦ οὐκ ζ) Io. 12, 49. ἐλάλησα, ἀλλ' ὁ πέμψας με πατὴρ, αὐτός μοι ἐντολὴν ἔδωκε, τί εἴπω καὶ τί λαλήσω.]

Vers. 18.

γ) Incluſa abſunt. A. Hentenius per confuſionem vocalium videtur legiſſe νοεῖτε.

Vers. 18. *Sicut — mundum.* Sicut tu hominum cupiens salutem, me misisti: Ita et ego illam cupiens, misi eos. Vel sicut tu, qui pater meus es, misisti me, ita et ego, qui pater eorum sum, misi eos. Sed tu quidem natura pater meus es, ego vero pater eorum, tanquam creator et prouisor ac magister Quod autem futurum est, tanquam factum dicit, eo quod iam paulo post esset eos missurus.

Vers. 19. *Et — meipsum.* Ego voluntarie immolo meipsum. Nam hoc in loco victimam dicit sanctificationem. Sanctum enim dicitur et ipsa hostia: multa quoque dicuntur sancta, tanquam signum sanctitatis.

Vers. 19. *Vt — veritatem.* Vt et ipsi immolati sint per veram hostiam: legalis siquidem victima figura erat, non veritas, vt et ipsi immolati sint, capite videlicet ipsorum immolato.

Vel etiam, tanquam et ipsi immolati. Habiti sumus, inquit, sicut oues caedi deputatae, et, Exhibete membra vestra hostiam viuentem. Potest enim etiam sine caede immolari hostia. Ne quis autem eum putaret haec pro solis Apostolis dicere, subdit:

Vers. 20. *Non — v. 21. sint* Simul quoque eos iterum consolatus est, ostendens, quod per eorum praedicationem alii quoque fient discipuli.

Vers 21. *Sicut — sint.* Sicut tu in mei et ego in tui dilectione: vt et ipsi in nobis, siue in fide quae est in nos, vnum sint. Nam qui in fide

9) κατὰ μικρόν. B.

Vers. 18. Καθὼς — κόσμον. Καθὼς σὺ, θέλων τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων, ἐμὲ ἀπέστειλας· οὕτω κἀγὼ, θέλων αὐτὴν, ἀπέστειλα αὐτούς· ἢ καθὼς σὺ, πατήρ μου ὤν, ἐμὲ ἀπέστειλας· οὕτω κἀγὼ, πατὴρ αὐτῶν ὤν, ἀπέστειλα αὐτούς. ἀλλὰ σὺ μὲν πατήρ μου φύσει· ἐγὼ δὲ πατὴρ αὐτῶν, ὡς κτίσης καὶ προνοητὴς καὶ διδάσκαλος. ὡς γεγονὸς δὲ λέγει, τὸ γενησόμενον, διὰ τὸ ἤδη μέλλειν ἀποστέλλειν αὐτοὺς μετὰ [2]) μικρόν.

Vers. 19. Καὶ — ἐμαυτόν. Ἐγὼ ἑκουσίως θυσιάζω ἐμαυτόν. ἁγιασμὸν γὰρ ἐνταῦθα, τὸν θυσιασμὸν λέγει. ἅγιον γὰρ λέγεται καὶ ἡ θυσία, καὶ [1]) πολλαχοῦ σημαίνει τὸ ἅγιον.

Vers. 19. Ἵνα — ἀληθείᾳ. Ἵνα καὶ αὐτοὶ ὦσι τεθυμένοι ἐν ἀληθινῇ θυσίᾳ. ἡ γὰρ νομικὴ θυσία τύπος ἦν, ἐκ ἀληθείας. ἵνα δὲ ὦσι τεθυμένοι, ὡς τῆς κεφαλῆς αὐτῶν τυθείσης.

Ἢ ὡς καὶ αὐτοὶ θυόμενοι. ἐλογίσθημεν [v]) γάρ, φησιν, ὡς πρόβατα σφαγῆς· καὶ παρασήσατε [2]) τὰ μέλη [2]) ὑμῶν, θυσίαν ζῶσαν. ἔστι [x]) γὰρ θύεσθαι, καὶ δίχα σφαγῆς. ἵνα δὲ μὴ νομίσῃ τις ὑπὲρ τῶν ἀποστόλων μόνων ταῦτα λέγειν αὐτὸν, φησίν.

v) Ps. 43, 23.

x) Rom. 12, 1.

Vers. 20. Οὐ — v. 21. ὦσιν. Ἅμα καὶ παρεμυθήσατο αὐτοὺς πάλιν, δείξας, ὅτι διὰ τὸ κηρύγματος αὐτῶν καὶ ἄλλοι ἐσονται μαθηταί.

Vers. 21. Καθὼς — ὦσι. Καθὼς σὺ ἐν τῇ ἐμῇ ἀγάπῃ, κἀγὼ ἐν τῇ σῇ, ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν, ἦγουν, ἐν τῇ εἰς ἡμᾶς πίστει, ἓν ὦσιν.

[1]) Interpres hic prorsus dissentit a meis Codicibus. Sed haec lectio magis placet,

[2]) Ita ex Chrysostomo laudat. Tom. VIII. p. 484. C.

fide, quae est in nos, vnum sunt, erunt quoque in mutua inter se dilectione vnum. Dixit enim, Qui habet praecepta mea et seruat ea, hic est, qui diligit me, et, Hoc est praeceptum meum, vt diligatis vos inuicem. Quum ergo a dilectione et concordia inceperit, rursum in hac concluſit sermonem: ostendens, quod Deo chara sit ac magno studio affectanda dilectio.

Vers. 21. *Vt — miseris.* Vt credens Apostolis, credat, quod tu me miseris: nam hoc praedicaturi sunt: et nihil adeo erit impedimento praedicationi, sicut diuisos esse praedicatores, fidei diuersitate, ac mutua inter se inimicitia. Si enim inter se pugnauerint, dicent, eos non esse pacifici magistri discipulos: quod si non pacifici, nec a te missi. Si vero concordes fuerint, et praecepta mea custodierint, omnes cognoscent, quod mei sint discipuli, et quod tu me miseris.

Vers. 22. *Et — eis.* Quae a doctrina et miraculis procedit: aut quae a concordia: neque enim ex hac minus, quam ex illis glorificantur. Dedi autem dixit etiam hic, et suam insinuans dignitatem, et aequalem cum patre honorem: quemadmodum frequenter aliis in locis.

Vers. 22. *Vt — sumus.* Hoc superius quoque dictum ac declaratum est: et nunc idem dicit, vehementer cupiens inprimi cordibus eorum, tanquam maxime necessarium.

Vers. 23. *Ego — me.* Ego in eis maneo, et tu in me, hoc est, ego et tu in eis manemus, quomodo ergo non eos conseruabimus? Alibi quoque

3) Incluſa absunt. A.
4) Incluſa absunt. A.
5) Incluſa omittit. A.

ὄντες γὰρ ἐν τῇ εἰς ἡμᾶς πίστει ἓν, ἔσονται καὶ ἐν τῇ εἰς ἀλλήλους ἀγάπῃ ἕνι. [εἴρηκε γάρ· ὅτι ὁ ἔχων x) τὰς ἐντολάς μου καὶ τηρῶν αὐτὰς, y) Io. 14, 21 ἐκεῖνός ἐστιν ὁ ἀγαπῶν με· καὶ αὕτη x) ἐστὶν ἡ ἐν- z) Io. 15, 12. τολὴ ἡ ἐμὴ, ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους. ἐκ τῆς ἀγάπης τοίνυν καὶ ὁμονοίας ἀρξάμενος, εἰς ταύτην πάλιν κατέκλεισε τὸν λόγον, δεικνὺς, ὅτι θεοφιλὲς καὶ περισπούδαστον ἡ ἀγάπη.]

Vers. 21. Ἵνα — ἀπέστειλας. Ἵνα πιστεύσας τοῖς ἀποστόλοις, πιστεύσῃ, ὅτι σὺ με ἀπέστειλας. τοῦτο γὰρ μέλλεσι κηρύττειν. εἰδὲν γὰρ οὕτως ἔμελλεν ἐμποδίζειν τῷ κηρύγματι, ὡς τὸ διεσχίσθαι τοὺς κήρυκας, τῇ τε διαφορᾷ τῆς πίστεως, καὶ τῇ πρὸς ἀλλήλους ἀπεχθείᾳ, ἐπειδὴ, μαχομένων, ἐρεῖσιν, οὐκ εἰρηνικὸν εἶναι μαθητάς· εἰ δὲ οὐκ εἰρηνικὸν, οὐδὲ παρὰ σοῦ ἀποσταλέντος· ὁμογνωμονούντων δὲ καὶ τὰς ἐντολάς μου φυλαττόντων, γνώσονται πάντες, ὅτι ἐμοὶ μαθηταί εἰσι, καὶ ὅτι σύ με ἀπέστειλας.

Vers. 22. Καὶ — αὐτοῖς. Τὴν ἀπὸ τῶν διδαγμάτων καὶ τῶν θαυμάτων, [ἢ a) καὶ τὴν ἀπὸ τῆς ὁμονοίας.] οὐκ ἔλαττον γὰρ ἐκ ταύτης ἢ ἐκ τούτων δοξάζονται. δέδωκα δὲ εἶπε, παραδηλῶν καίνταῦθα καὶ τὸ ἑαυτοῦ ἀξίωμα, καὶ τὸ πρὸς τὸν πατέρα ὁμότιμον, ὥσπερ καὶ ἐν ἄλλοις πολλάκις.

Vers. 22. Ἵνα — ἓσμεν. Τοῦτο καὶ ἀνωτέρω εἴρηται, καὶ ἡρμήνευται. [καὶ νῦν b) δὲ τοῦτο λέγει, σφόδρα τοῦτο βουλόμενος ἐνεῖναι αὐτοῖς, ὡς ἀναγκαιότατον.]

Vers. 23. Ἐγὼ — ἐμοί. Ἐγὼ ἐν αὐτοῖς μένω, καὶ σὺ ἐν ἐμοὶ, τουτέστιν, ἐγὼ καὶ σὺ ἐν αὐτοῖς μένομεν, καὶ πῶς οὐ συντηρήσομεν c)

c) συντηρήσωμεν. A. Idem mox omittit inclusa.

que dixit, Si quis diligit me, sermonem meum seruabit, et pater meus diliget eum, et ad eum veniemus ac mansionem apud eum faciemus. Sed ego quidem in eis diuino modo propter fidem, tu vero in me paterno modo propter naturam.

Vers. 23. *Vt — vnum.* In vnitatem, in concordiam. Quemadmodum enim seditio dissoluit, sic et concordia congregat.

Vers. 23. *Et — miseris.* (†† Superius etiam dixerat: vt mundus credat, me a te missum esse). Iterum ergo idem dicit, vt firmius concordes sint: certiores effecti, quod hoc maxime ad fidem attrahat homines.

Vers. 23. *Et — dilexisti.* Nam signum fuit dilectionis eorum, quod nec proprio filio tuo propter eos peperceris. Hic quoque dictio Sicut, non aequalitatem, sed similitudinem quandam significat, quemadmodum in praecedentibus ostendimus. Frequenter autem hoc ponit, consolans eos per similitudinem, quam erga ipsum habent, et fiduciam praebens.

Ad hunc vsque locum de dilectione ac concordia sermonem extendit: deinceps vero de brabiis quoque et coronis disserit, quae post praesentem vitam illis reposita sunt, vt ampliorem sumant fiduciam.

Vers. 24. *Pater — mecum.* In regno videlicet conregnantes mihi.

Vers. 24. *Vt — mihi.* Gloriam diuinitatis, quam dedisti mihi, non tanquam minori aut posterius genito, sed tanquam principium, siue is,

7) Inclusa omiserat Hentenius.
8) Inclusa absunt. A.

αὐτούς; [καὶ ἀλλαχοῦ δὲ εἴρηκεν· ἐάν τις [a]) ἀγαπᾷ με, τὸν λόγον μου τηρήσει, καὶ ὁ πατήρ μου ἀγαπήσει αὐτὸν, καὶ πρὸς αὐτὸν ἐλευσόμεθα, καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ ποιήσομεν. ἀλλ' ἐγὼ μὲν ἐν αὐτοῖς θεοπρεπῶς, διὰ τὴν πίστιν· σὺ δὲ ἐν ἐμοὶ πατροπρεπῶς, διὰ τὴν φύσιν.] a) Io. 14, 23.

Vers. 23. Ἵνα — ἕν. Εἰς ἕνωσιν, εἰς ὁμόνοιαν. ὥσπερ γὰρ ἡ στάσις διαλύει· ἕτως ἡ συμφωνία συγκροτεῖ.

Vers. 23. Καὶ — ἀπέστειλας. [Καὶ [y]) ἀνωτέρω εἶπεν· ἵνα [b]) ὁ κόσμος πιστεύσῃ, ὅτι σύ με ἀπέστειλας.] πάλιν ἓν τὸ αὐτό φησιν, [ἵνα βεβαίως [8]) ὁμοιωθῶσι, πληροφορηθέντες, ὅτι τὸ μᾶλλον πρὸς πίστιν ἐπισπάσεται τοὺς ἀνθρώπους.] b) Io. 17, 21.

Vers. 23. Καὶ — ἠγάπησας. Τεκμήριον γὰρ τῆς ἀγάπης αὐτῶν, τὸ μηδὲ τῷ ἰδίου σου υἱοῦ φείσασθαι ὑπὲρ αὐτῶν. κἀνταῦθα δὲ τὸ καθὼς, οὐκ ἰσότητα, ἀλλ' ὁμοίωσίν τινα δηλοῖ, καθάπερ προλαβόντες παρεσημειωσάμεθα. [τίθησι [9]) δὲ τοῦτο συνεχῶς, παραμυθούμενος αὐτοὺς διὰ τῆς πρὸς ἑαυτὸν ὁμοιώσεως καὶ θαῤῥεῖν παρέχων.

Μέχρι τούτου τὰ περὶ ἀγάπης καὶ ὁμονοίας περατώσας, διαλέγεται λοιπὸν καὶ περὶ τῶν μετὰ τὴν παρεῦσαν ζωὴν ἀποκειμένων αὐτοῖς βραβείων καὶ στεφάνων, ἵνα πλέον θαῤῥήσωσι.]

Vers. 24. Πάτερ — ἐμοῦ. Ἐν τῇ βασιλείᾳ σου, δηλονότι, συμβασιλεύοντές μοι.

Vers. 24. Ἵνα — μοι. Τὴν δόξαν τῆς θεότητος, ἣν δέδωκάς μοι, οὐχ ὡς ἐλάττονι, ἢ ὑστερογενεῖ, ἀλλ' ὡς ἄτιος, εἴτουν, ὡς γεννήσας

9) Inclusa absunt. A.

is, qui me genuit. Quando autem dedit? Quando scilicet genuit. Quando vero genuit? Quaestio quando hoc fuerit, sermonem habet incomprehensibilem: simul enim et erat et genuit: nec fuit tempus, quo pater erat, et non erat pater. Quia autem verbum Dedisti, quum sit sese demittentis, quibusdam paritrum erat offendiculum, quo videretur minoritatem addere filio, huic quoque medetur dicens:

Vers. 24. *Quia — mundum.* Hoc est ante secula. Nam ita significare solet scriptura aeternitatem. Non dixit autem, Vt sint participes gloriae meae, sed Vt videant. Illud namque supra illorum facultatem erat: hoc vero tota illorum fruitio est, quod etiam dicit Paulus, Detecta facie gloriam Dei contemplantes. Siquidem vere maxima est gloria, eius videre gloriam.

Vers. 25. *Pater iuste.* Iustum eum nunc dicit, vtpote volentem non a solis Iudaeis, verum etiam ab omnibus hominibus agnosci, vt omnes salui fierent, et nullus per ignorantiam periret: nam id extremae iustitiae est ac bonitatis.

Vers. 25. *Et — cognouit.* Gentiles quidem nullo modo, quum adorent idola: Iudaei vero non cognouerunt te, quia sponte peccantes, negant te meum esse patrem.

Vers. 25. *Ego — cognoui.* Natura.

Vers. 25. *Et — misisti.* Discipuli mei hoc cognouerunt ex his, quae eos docui, et diuino modo operatus sum.

Vers. 26.

1) Inclusa absunt. A.
2) δὲ, loco γάρ. A.
3) Inclusa absunt. A. Hentenii versio hic etiam dissentit.

με. [πότε[1]) δὲ δέδωκεν; ὅτε δηλονότι γεγέννηκε· πότε δὲ γεγέννηκεν; ὑπὲρ τὸ πότε τὸ ἐρώτημα, καὶ ὁ λόγος ἀνέφικτος. ἅμα γὰρ καὶ ἦν, καὶ γεγέννηκε, καὶ οὐκ ἦν, ὅτε οὐκ ἦν πατὴρ ὁ πατήρ. ἐπεὶ δὲ τὸ δέδωκας, συγκαταβατικὸν ὄν, ἔμελλέ τισι τίκτειν σκάνδαλον, δοκῶν ἐλάττωσιν περιάπτειν τῷ υἱῷ, θεραπεύει τοῦτο λέγων.]

Vers. 24. Ὅτι — κόσμου. Τουτέστι, πρὸ αἰώνων. οὕτω γὰρ ἡ γραφὴ δηλοῖ τὸ ἀϊδίως. οὐκ εἶπε δὲ, ἵνα μετέχωσι τῆς δόξης τῆς ἐμῆς, ἀλλ' ἵνα θεωρῶσι. τὸ μὲν γὰρ ὑπὲρ αὐτοὺς ἦν, τὸ δὲ πᾶσα ἀπόλαυσις αὐτοῖς, ὃ καὶ παῦλός φησιν· ἀνακεκαλυμμένῳ[c]) προσώπῳ τὴν δόξαν κυρίου κατοπτριζόμενοι. μεγίστη γὰρ οὕτως δόξα, τὸ θεωρεῖν τὴν δόξαν αὐτοῦ. c) 2 Cor. 3, 18.

Vers. 25. Πάτερ δίκαιε. Δίκαιον αὐτὸν λέγει νῦν, ὡς θέλοντα, μὴ μόνοις ἰουδαίοις, ἀλλὰ πᾶσιν ἀνθρώποις ἐπιγνωσθῆναι, ἵνα πάντες σώζωνται, καὶ μηδεὶς δι' ἄγνοιαν ἀπόληται. τοῦτο[2]) γὰρ ἀκροτάτης δικαιοσύνης καὶ ἀγαθότητος.

Vers. 25. Καὶ — ἔγνω. [Ὁ μὲν ἄλλος[3]) κόσμος, διὰ ὅλως[4]) οἱ δὲ ἰουδαῖοι,[5]) πατέρα μου, διὰ τὸ ἐθελοκακεῖν.]

Vers. 25. Ἐγὼ — ἔγνων. Φύσει.

Vers. 25. Καὶ — ἀπέστειλας. Οἱ μαθηταί μου ἔγνωσαν τοῦτο, ἀφ' ὧν εἶπον καὶ ἔπραξα θεοπρεπῶς.

4) Intell. ἔγνω. Forte Hentenius hic additum inuenit, διὰ τὸ ἰδωλολατρεῖν.

5) οὐχ ὡς, interponendum videtur, vt sit οὐχ ὡς πατέρα μου, intell. ἔγνωσαν.

Vers. 26. *Et — tuum.* Nomen paternitatis. Haec autem etiam superius dixit, et nunc iterum repetendo dicit.

Vers. 26. *Et notum faciam.* Amplius per spiritum sanctum. Vides, quod sicut pater loquitur per spiritum sanctum, ita et filius notum facit per ipsum discipulis, quae voluerit? ex quibus rursum honoris aequalitas ac concordia sanctae trinitatis ostenditur.

Vers. 26. *Vt — sit.* Notum faciam, inquit, amplius nomen tuum, vt quum hoc cognouerint ac didicerint, quod naturalis sim filius tuus, et natura dilectus: huiusmodi dilectio, quae ingenua est et per naturam, sit in eis per cognitionem.

Vers. 26. *Et ego in eis.* Et ego in eis magis sim per fidem maiorem, vtpote perfectius eis notus. Iterum ergo in dilectionem terminauit, hanc imponens sermoni consummationem. Nam perfectio virtutum est dilectio.

Cap. XVIII. v. 1. *Haec — eius.*

Quaere sexagesimo quarto capite euangelii iuxta Matthaeum, vbi ponitur, Et dictis laudibus exierunt in montem Oliuarum: nam ibi de his enarratum est. Sed et de iis, quae sequuntur, latius et exactius in illo Euangelista significauimus.

Vers. 2. *Sciebat — locum.* Deinde etiam dicit, vnde hoc sciebat.

Vers. 2. *Quod — suis.* Frequenter versaretur ibi.

Vers. 3.

a) γὰρ, loco δέ. A.

Vers. 26. Καὶ — σου. Τὸ τῆς πατρότητος. ταῦτα [6]) δὲ καὶ ἀνωτέρω εἴρηκε, καὶ νῦν λέγει πάλιν, ἐπαναλαμβάνων.

Vers. 26. Καὶ γνωρίσω. Ἐπὶ πλέον διὰ τὸ ἁγίου πνεύματος. ὁρᾷς, ὅτι ὥσπερ ὁ πατὴρ λέγει διὰ τὸ ἁγίου πνεύματος, ἕτω καὶ ὁ υἱὸς γνωρίζει δι' αὐτοῦ, ἃ βλεται, τοῖς μαθηταῖς, ἀφ' ὧν αὖθις τὸ ἰσότιμον καὶ σύμφωνον τῆς ἁγίας τριάδος δείκνυται.

Vers. 26. Ἵνα — ᾖ. Γνωρίσω, φησὶν, αὐτοῖς ἐπὶ πλέον τὸ ὄνομά σου, ἵνα τοῦτο σαφῶς γνωρισάντων καὶ διαγνόντων, ὅτι γνήσιος υἱὸς ἐγώ [7]) σου καὶ φύσει ἀγαπητός, ἡ τοιαύτη ἀγάπη, ἡ γνησία καὶ φύσει, ἐν αὐτοῖς εἴη γνωριζομένη.

Vers. 26. Κἀγὼ ἐν αὐτοῖς. Κἀγὼ ἐν αὐτοῖς ὦ πλέον, διὰ πίστεως μείζονος, ἅτε γνωριζόμενος αὐτοῖς ἐντελέστερον. πάλιν οὖν εἰς ἀγάπην κατέληξε, ταύτην ἐπιθεὶς τῷ λόγῳ τελείωσιν. τελειωτικὴ γὰρ τῶν ἀρετῶν ἡ ἀγάπη.

Cap. XVIII. v. 1. Ταῦτα — αὐτοῦ.

Ζήτησον ἐν τῷ ἑξηκοστῷ τεταρτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον τόν· καὶ [d]) ὑμνήσαντες ἐξῆλθον εἰς τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν. ἐκεῖ γὰρ ἐξηγήθη καὶ περὶ τούτων. ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν ἑξῆς πλατύτερόν τε καὶ ἀκριβέστερον ἐν ἐκείνῳ τῷ εὐαγγελιστῇ δεδηλώκαμεν. d) Matt. 26, 30.

Vers. 2. Ἤδει — τόπον. Εἶτα λέγει, καὶ πόθεν τοῦτον ἐγίνωσκεν.

Vers. 2. Ὅτι — αὐτοῦ. Πολλάκις ἠυλίσθη ἐκεῖ.

Vers. 3.

7) σου ἐγώ. A.

Vers. 3. *Iudas ergo — armis.* Arma adduxerunt, timentes eos, qui sequebantur Iesum: nam et propterea intempestiuo noctis tempore aduenerunt.

De his autem dictum est sexagesimo quinto iuxta Matthaeum capite, vbi dicitur, Et adhuc eo loquente, ecce Iudas vnus de duodecim venit: nam quae in medio sunt, praetermisit Iohannes, tanquam ab aliis enarrata, quod frequenter ac multis facit in locis.

Vers. 4. *Iesus — v. 6. in terram.* Sciens, tanquam Deus, vniuersa quae ventura erant super se, egressus intrepide interrogauit eos, tanquam homo. Stabat autem et proditor cum ipsis: et neque hic potuit eum indicare prae conscientia, aut propter eius vocem. Ostendit, quod nolentem non solum non possent eum apprehendere, sed neque omnino videre. Praedicto autem capite de his quoque mentio consequenter facta est.

Vers. 7. *Iterum — v. 8. sim.* Ipse seipsum manifestat, docens discipulos, neque in periculis mentiendum, et certiores reddens, quod spontanee seipsum tradat inimicis.

Vers. 8. *Si — v. 9. quenquam.* Vt compleretur sermo: hoc a seipso dicit euangelista. Nam superius ad patrem loquens, dixerat, Quos dedisti mihi custodiui, et nemo ex ipsis periit, nisi filius perditionis. Itaque neminem ex eis perdidi, tantundem significat sicut, Nemo ex ipsis periit. Nemo enim, inquit, periit mea causa, hoc est, non perdidi quenquam ex eis mea causa.

Vers. 10.

Vers. 3. Ὁ οὖν Ἰούδας — ὅπλων. Τὰ ὅπλα ἐπήγοντο, δεδοικότες τοὺς ἑπομένους αὐτῷ. διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἀωρὶ τῶν νυκτῶν ἐπῆλθον.

Ἐν τῷ ἕξηκοστῷ δὲ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον ἐῤῥήθη περὶ τούτων, [ἔνθα[8]) κεῖται] τό· καὶ ἔτι[8]) αὐτοῦ λαλοῦντος, ἰδοὺ Ἰούδας c) Matt. 26, 47. εἷς τῶν δώδεκα ἦλθε. τὰ γὰρ ἐν τῷ μέσῳ παρέδραμεν ὁ ἰωάννης, ὡς τοῖς ἀλλοῖς ἱστορηθέντα, ὃ πολλαχοῦ πολλάκις ποιεῖ.]

Vers. 4. Ἰησοῦς — v. 6. χαμαί. Εἰδὼς, ὡς θεὸς, πάντα τὰ ἐρχόμενα ἐπ' αὐτὸν, ἐξελθὼν ἀταράχως ἠρώτησεν αὐτοὺς, ὡς ἄνθρωπος. εἱστήκει δὲ καὶ ὁ προδότης μετ' αὐτῶν. καὶ ἵνα οὗτος ἠδυνήθη γνωρίσαι αὐτὸν, ἢ ἀπὸ τοῦ εἴδους, ἢ ἀπὸ τῆς φωνῆς. ἔδειξεν οὖν, ὅτι, μὴ βουλόμενον, οὐ μόνον οὐκ ἠδύναντο κατασχεῖν αὐτὸν, ἀλλ' οὐδὲ ὅλως ἰδεῖν. [ἐν τῷ[9]) ῥηθέντι δὲ κεφαλαίῳ καθοῦ καὶ περὶ τούτων ἐμνημονεύθη.]

Vers. 7. Πάλιν — v. 8. εἰμι. Αὐτὸς ἐμφανίζει ἑαυτὸν, παιδεύων τε τοὺς μαθητὰς, μηδὲ ἐν κινδύνῳ ψεύδεσθαι, καὶ πληροφορῶν, ὅτι ἑκουσίως ἐπιδίδωσιν ἑαυτὸν τοῖς φονεῦσιν.

Vers. 8. Εἰ — v. 9. οὐδένα. Τὸ ἵνα πληρωθῇ ὁ λόγος, ἀφ' ἑαυτοῦ φησιν ὁ εὐαγγελιστής. ἀνωτέρω γὰρ πρὸς τὸν πατέρα διαλεγόμενος εἰρήκει· ὅτι οὓς[f]) δέδωκάς μοι ἐφύλαξα, καὶ οὐδεὶς f) Io. 17, 12. ἐξ αὐτῶν ἀπώλετο, εἰ μὴ ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας. τὸ γοῦν οὐδένα ἐξ αὐτῶν ἀπώλεσα, ταὐτόν ἐστι τῷ, οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν ἀπώλετο. οὐδεὶς γάρ, φησιν, ἐξ αὐτῶν ἀπώλετο παρ' ἐμὴν αἰτίαν, τουτέστιν, οὐκ ἀπώλεσα ἐξ αὐτῶν οὐδένα ἐξ ἐμῆς αἰτίας.

Vers. 10.

8) Inclusa omittit. A.
9) Inclusa absunt. A.

Vers. 10. *Simon — Malchus.* In illo capite etiam de his dictum est, vbi habetur, Et ecce vnus ex his qui erant cum Iesu extenta manu, exemit gladium suum. Addidit autem Iohannes et nomen vulnerati, partemque vulneratam, ob rei manifestationem: non solum, quod repente curauerit illum Iesus, sicut a Luca didicimus, verum etiam, quod paulo post esset eum alapa percussurus, sicut significauit Chrysostomus.

Vers. 11. *Dicit — id?* Poculum, mórtem videlicet. Dicit ergo, An non suscipiam mortem quam permisit pater inferri mihi? nam hoc significat, Dedit mihi: ac si dicat, Imo maxime, tanquam eadem volens, quae pater. In dicto autem capite consequenter etiam de his disseruimus.

Vers. 12. *Cohors igitur — v. 13. illius.* Prae voluptate de hac re gloriabantur, tanquam de tropaeo constituto: et abduxerunt eum primum ad Annam, vt qui a Caiapha eius anni pontifice, quasi pater honorabatur, propter affinitatem. Quaere in praememorato capite, vbi habetur, At illi apprehensum Iesum abduxerunt ad Caiapham pontificem: et lege positam ibi enarrationem.

Vers. 14. *Erat — populo.* Ne auditor vincula audiens turbetur, eius memoriam ad Caiaphae vaticinium reuocat, significans, quod moriebatur pro eo quod populo expediebat, siue pro salute hominum, veluti Caiaphas prophetauerat.

Vers. 15.

1) Etiam haec omittit. A.
2) Hentenius ita, ac si legerit ἔμελλεν. Minus sane haec cohaerent. Sed ex priori membro tamen intelligi potest ἐδεράπευσεν.
3) Respicit versum 22.
4) Tom. VIII. p. 491. B.
5) Inclusa absunt. A.

Vers. 10. Σίμων — μάλχος. Ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ καὶ περὶ τούτων ἐρρήθη, ἔνθα τὸ καὶ ἰδοὺ[g]) εἷς τῶν μετὰ ἰησοῦ, ἐκτείνας τὴν χεῖρα, ἀπέσπασε τὴν μάχαιραν αὐτοῦ. [προσ-ἐθηκε[1]) δὲ ὁ ἰωάννης καὶ τὸ ὄνομα τοῦ πληγέντος, καὶ τὸ πληγὲν μέρος, διὰ τὸ περιφανὲς τοῦ πράγματος· ἓ μόνον, ὅτι ἐθεράπευσεν αὐτὸν ὁ ἰησοῦς αὐτίκα, ὡς ἀπὸ τοῦ[h]) λουκᾶ μεμαθήκαμεν, ἀλλ' ὅτι καὶ[2]) μέλλοντα μικρὸν ὕστερον[3]) ξαπίζειν αὐτὸν, ὡς ὁ[4]) χρυσόστομος παρεσημειώσατο.] g) Matt. 26, 51. h) Luc. 22, 51.

Vers. 11. Εἶπεν — αὐτό; Τὸ ποτήριον, τὸ τοῦ θανάτου, δηλονότι. λέγει δὲ, ὅτι τὸν θάνατον, ὃν παρεχώρησεν ἐπενεχθῆναί μοι ὁ πατήρ· τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ δέδωκεν· ἓ μὴ δέξομαι; πάνυ μὲν οὖν, ὡς τὰ αὐτὰ τῷ πατρὶ βουλόμενος. [ἐν τῷ[5]) εἰρημένῳ δὲ κεφαλαίῳ καὶ περὶ τούτων διελάβομεν ἐφεξῆς.]

Vers. 12. Ἡ οὖν σπεῖρα — v. 13. ἐκείνῳ. [Ὑπὸ τῆς[5]) ἡδονῆς ἐνεπόμπευον τῷ πράγματι, ὡς τρόπαιον σήσαντες, καὶ ἀπήγαγον αὐτὸν πρὸς ἄνναν πρῶτον, ὡς ἴσα πατρὶ τιμώμενον ὑπὸ τοῦ καϊάφα, τοῦ πενθερὸς ὄντα ἀρχιερέως, διὰ τὸ κῆδος.] ζήτησον ἐν τῷ μνημονευθέντι κεφαλαίῳ τὸ· οἱ δὲ[1]) κρατήσαντες τὸν ἰησοῦν ἀπήγαγον πρὸς καϊάφαν τὸν ἀρχιερέα, καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐκεῖ ῥηθεῖσαν ἐξήγησιν. i) Matt. 26, 57.

Vers. 14. Ἦν — λαοῦ. Ἵνα μὴ ἀκούσας ὁ ἀκροατὴς δεσμὰ, θορυβηθῇ, ἀναμιμνήσκει τοῦτον τῆς προφητείας τοῦ καϊάφα, δηλῶν, ὅτι ἐπὶ συμφέροντι τοῦ λαοῦ ἀπέθνησκεν, ἤγουν, ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν ἀνθρώπων, ὡς ὁ καϊάφας προεφήτευσεν.

Vers. 15.

[5]) Inclusa absunt. A.

Vers. 15. *Sequebatur — discipulus.* Ipse est alius ille discipulus. Quaere in dicto capite enarrationem illius sententiae. Petrus autem sequebatur eum procul vsque ad atrium principis sacerdotum.

Vers. 15. *Discipulus autem* — v. 16. *foris.* Vide modestiam ac fraternum amorem. Ne quis enim aut ipsum laudet, quod simul introierit, aut Petrum vituperet, quod foris manserit: dicit, quod sibi quidem tanquam familiari pontificis permissus sit introitus: Petrus vero tanquam incognitus exclusus est: et tamen adhuc ad ostium permanebat: quod Petro potius datur laudi.

Vers. 16. *Exiuit* — v. 17. *sum.* Quaere praedicto capite. Et ingressus intro sedebat cum ministris, vt videret finem: et lege, quae ibi dicta sunt, quum sint maxime necessaria. Praeterea quoque sexagesimo sexto capite illius sententiae enarrationem, Petrus autem sedebat foris in atrio, et accessit ad eum vna ancilla et caetera.

Vers. 18. *Stabant — calefaciens se.* Ostendit, quod ipse in interiori atrio cum praeceptore versans, omnia videbat et audiebat: Petrus vero cum esset in exteriori, nihil horum sciebat.

Vers. 19. *Pontifex itaque — eius.* De discipulis quidem, vbinam essent, et quam ob causam congregasset eos: De doctrina vero, quid doceret et quare. Haec autem interrogauit, volens eum arguere, tanquam nouae rei inuentorem ac seditiosum, quasi conciliabula quaedam facientem, nouaque dogmata inferentem. Atqui frequenter eum docentem audierat.

Vers. 20.

γ) Inclusa absunt. A.
δ) παρέμεινεν. B.

Vers. 15. Ἠκολούθει — μαθητής. Αὐτός ἐστιν, ὁ ἄλλος μαθητής. [ζήτησον[7]) ἐν τῷ τοιούτῳ κεφαλαίῳ τὴν ἐξήγησιν τοῦ· ὁ δὲ[k]) πέτρος ἠκολούθει αὐτῷ ἀπὸ μακρόθεν, ἕως τῆς αὐλῆς τοῦ ἀρχιερέως.] k) Matt. 26, 58.

Vers. 15. Ὁ δὲ μαθητὴς — v. 16. ἔξω. Ὅρα μετριοφροσύνην καὶ φιλαδελφίαν. Ἵνα γὰρ μήτε αὐτόν τις ἐπαινῇ συνεισελθόντα, μήτε τὸν πέτρον ψέγῃ, μείναντα ἔξω, φησὶν, ὅτι αὐτῷ μὲν, ὡς γνωρίμῳ τοῦ ἀρχιερέως, παρεχωρήθη ἡ εἴσοδος· τῷ πέτρῳ δὲ, ὡς μὴ γνωρίμῳ, ἀπεκλείσθη. καὶ ὅμως ἔτι παρέμενεν,[8]) ὁ καὶ μᾶλλον ἐγκώμιον τοῦ πέτρου.

Vers. 16. Ἐξῆλθεν — v. 17. εἰμί. Εὑρὲ ἐν τῷ αὐτῷ κεφαλαίῳ τό· καὶ[l]) εἰσελθὼν ἕσω ἐκάθητο μετὰ τῶν ὑπηρετῶν, ἰδεῖν τὸ τέλος. καὶ ἀναγνῶθι[9]) τὰ ἐκεῖ ῥηθέντα ἀναγκαιότατα τυγχάνοντα. καὶ μὴν καὶ ἐν τῷ ἑξηκοστῷ ἕκτῳ τοῦ αὐτοῦ εὐαγγελιστοῦ τὴν ἐξήγησιν τοῦ· ὁ[m]) δὲ πέτρος ἔξω ἐκάθητο ἐν τῇ αὐλῇ, καὶ προσῆλθεν αὐτῷ μία παιδίσκη, καὶ τὰ ἑξῆς. l) Matt. 26, 58. m) Matt. 26, 69.

Vers. 18. Εἰστήκεισαν — θερμαινόμενος. Δείκνυσιν, ὅτι αὐτὸς μὲν κατὰ τὴν ἐνδοτέραν αὐλὴν συνὼν τῷ διδασκάλῳ ἑώρα πάντα καὶ ἤκουεν· ὁ δὲ πέτρος κατὰ τὴν ἐξωτέραν ὢν, οὐδὲν τούτων ἐγίνωσκεν.

Vers. 19. Ὁ οὖν ἀρχιερεὺς — αὐτοῦ. Περὶ τῶν μαθητῶν μὲν, πόσοι εἰσὶ καὶ τίνος ἕνεκεν συνέλεξεν αὐτούς· περὶ τῆς διδαχῆς δὲ, τί διδάσκει καὶ διατί; ταῦτα δὲ ἠρώτησεν, ἐλέγξαι βαλλόμενος αὐτὸν νεωτεροποιὸν καὶ στασιαστὴν, ὡς παρασυναγωγὰς ποιοῦντα καὶ καινὰ δογματίζοντα, καίτοι πολλάκις ἀκούσας αὐτοῦ διδάσκοντος.

Vers. 20.

9) ἀνάγνωθι τὴν τούτων ἐξήγησιν, ceteris omissis. A.

Vers. 20. *Respondit — mundo.* Manifeste omnem docui populum, non solum discipulos.

Vers. 20. *Ego — nihil.* Nihil, quale tu suspicaris, seditiosum et quod Deo non sit gratum. Quid ergo, an non frequenter occulte loquebatur discipulis? Vtique, sed nihil tale, quale pontifex putabat.

Vers. 21. *Quid — ego.* Non contumacis verba sunt, sed de dogmatum veritate confidentis. Quid me interrogas? Interroga eos, qui audierunt: non discipulos, sed alios etiam, qui non crediderunt.

Vers. 22. *Quum autem haec dixisset — pontifici?* Horreto coelum, stupesce terra: tum ob seruorum perfidiam, tum ob domini clementiam. O audacissime, quidnam respondit contumacius? an non potius honorem detulit pontificatui, qui pontificem maligne de his, quae nouerat, interrogantem non arguerit? Quum ergo posset omnes concutere et obruere, aut alio acerbo modo perdere, patienter fert, verbaque proloquitur, quae omnem possint dissoluere feritatem, quanquam non eam, quae illorum erat.

Vers. 23. *Respondit — caedis?* Profer testimonium, hoc est, ostende, quid sit male prolatum, argue eum, qui sit male loquutus.

Quaerunt autem quidam, quomodo non obuerterit Christus et alteram maxillam impingenti alapam, sicut Apostolis faciendum praeceperat, sed potius indignatus est? Nos autem dicimus, quod illud praeceptum de non vlciscendo fuit inductum

[1]) Inclusa absunt. A.

Vers. 20. Ἀπεκρίθη — κόσμῳ. [Φανερῶς [1]) ἐδίδαξα τὸν λαὸν ἅπαντα, ἐ μόνον τοὺς μαθητάς μϱ.]

Vers. 20. Ἐγὼ — ἐδέν. Οὐδὲν, οἷον ὑπολαμβάνεις, σασιῶδες καὶ ἀπαρέσκον θεῷ. τί οὖν, ἐχὶ καὶ κρυφίως πολλάκις ὡμίλησε τοῖς μαθηταῖς; ναί ἀλλ' ἐδὲν τοιοῦτον, οἷον ὁ ἀρχιερεὺς ἔφετο.

Vers. 21. Τί — ἐγώ. Οὐκ αὐθαδιάζομένου τὰ ῥήματα, ἀλλὰ θαῤῥοῦντος τῇ ἀληθείᾳ τῶν διδαγμάτων. τί ἐμὲ ἐπερωτᾷς; ἐρώτησον τοὺς ἀκηκοότας, μὴ τοὺς μαθητὰς, ἀλλὰ τοὺς ἄλλους, τοὺς μηδὲ πιστεύσαντας.

Vers. 22. Ταῦτα δὲ αὐτοῦ εἰπόντος — ἀρχιερεῖ; Φρίξον ἔρανε, ἔκπηδι γῆ, τῇ τε τῶν δούλων ἀγνωμοσύνῃ καὶ τῇ τοῦ δεσπότου μακροθυμίᾳ. ὦ πάντολμε! τί αὐθαδες ἀπεκρίνατο; ἐχὶ μᾶλλον ἐτίμησε τὴν ἀρχιερωσύνην, μὴ ἐλέγξας τὸν ἀρχιερέα κακοήθως ἐρωτῶντα, περὶ ὧν οἶδε; δυναμενος οὖν σεῖσαι καὶ καταχῶσαι πάντας, ἢ καὶ τρόπον ἕτερον πικρῶς ἀπολέσαι, μακροθυμεῖ καὶ Φθέγγεται ῥήματα, πᾶσαν [2]) ἐκλύοντα θηριωδίαν, εἰ καὶ μὴ τὴν ἐκείνων.

Vers. 23. Ἀπεκρίθη — δαίρεις; Μαρτύρησον περὶ τοῦ κακοῦ, τετέχνι, ἀπόδειξον τὸ κακῶς λαληθὲν, [ἔλεγξον [3]) κακῶς λαλήσαντα.

Ζητοῦσι μὲν οὖν τινες, πῶς οὐκ ἔστρεψε καὶ τὴν ἄλλην σιαγόνα ὁ χριστὸς τῷ ῥαπίσαντι, καθὼς τοῖς ἀποστόλοις ἐνετείλατο ποιεῖν, ἀλλὰ μᾶλλον ἠγανάκτησε; λέγομεν δὲ ἡμεῖς, ὅτι καὶ ἡ ἐντολὴ ἐκείνη, τὸ μὴ ἀμύνεσθαι εἰσηγήσατο, διὰ

[2]) πᾶσαν κωλύοντα. A.
[3]) Inclusa absunt. A.

ductum propter seditiones, quae inde oriebantur: nunc tamen neque Christus eum vltus est, qui alapam impegerat, quin potius, quum illum non repulerit, neque ipse resilierit, ad alias quoque plagas paratus erat, sed partes suas defendit, ne quo modo si tacuisset, contumax videretur, de quo etiam accusabatur.

Vers. 24. *Misit* — v. 27. *Petrus.* Sexagesimo quinto euangelii iuxta Matthaeum capite de his diligenter disputatum est, vbi habetur, Et ingressus intro sedebat cum ministris, vt videret finem.

Vers. 27. *Statimque gallus cecinit.* Quaere sexagesimo sexto dicti euangelistae capite, vbi similiter dicitur, statimque gallus cecinit: Nam ibi de hoc manifeste dictum est.

Vers. 28. *Ducunt* — *pascha.* Horum quoque facta est mentio in fine praecedentis ibi capitis, vbi dicitur, Mane autem facto consilium inierunt omnes principes sacerdotum ac seniores populi aduersus Iesum, vt eum morti traderent.

Vers. 29. *Exiuit* — v. 31. *eum.* Haec quoque omnia ibi declarata sunt sequenti capite, vbi positum est, Iesus autem stetit coram praeside: lege ergo et illa. Sed quomodo, quum dicant eum esse malefactorem, tacet? Quia de hoc non interrogabatur: itaque patienter sustinet.

Vers. 31. *Dixerunt* — *quenquam.* Cruce videlicet. Hoc autem dixerunt, non tantum quasi subiecti dominio Romanorum, et propria priuati potestate: quantum volentes Christum cruce

4) ἠριβολόγητω. A.
5) ἐμνημονεύθησαν ἐν τῷ τέλει τῆ δηλωθέντος κεφαλαίου, ceteris omissis. A.

τὰς ἐντεῦθεν ϛάσεις· καὶ νῦν δὲ ὁ χριϛὸς οὐκ ἠμύνατο τὸν ῥαπίσαντα· μᾶλλον μὲν οὖν, μὴ παρωσάμενος αὐτὸν, μηδ' ἀποπηδήσας, ἕτοιμος ἦν καὶ πρὸς ἑτέρας πληγάς. ἐδικαιολογήσατο δὲ, ἵνα μὴ σιωπήσας δόξῃ αὐθαδὴς, ὃ καὶ ἠτιάθη.]

Verſ. 24. Ἀπέϛειλεν — v. 27. πέτρος. Ἐν τῷ ἑξηκοϛῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τῷ κατὰ ματθαῖον ἠκριβολογήθη[4]) καὶ περὶ τούτων, ἔνθα κεῖται τό· καὶ[n]) εἰϛελθὼν ἔϛω· [ἐκάθητο μετὰ τῶν ὑπηρετῶν, ἰδεῖν τὸ τέλος. n) Matt. 26,58.

Verſ. 27. Καὶ εὐθέως ἀλέκτωρ ἐφώνηϛε. [Ζήτηϛον ἐν τῷ ἑξηκοϛῷ ἕκτῳ κεφαλαίῳ τῷ ῥηθέντος εὐαγγελιϛοῦ τό· καὶ εὐθέως[o]) ἀλέκτωρ ἐφώνηϛεν. ἐκεῖ γὰρ ἐρρήθη περὶ τούτου σαφῶς.] o) Matt. 26,74.

Verſ. 28. Ἄγουϛιν — πάσχα. Ἐμνημονεύθηϛαν[5]) καὶ ταῦτα ἐν τῷ τέλει τοῦ δηλωθέντος κεφαλαίου, ὅπου τό· πραΐτας[p]) δὲ γενομένης, συμβούλιον ἔλαβον πάντες οἱ ἀρχιερεῖϛ καὶ οἱ πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ κατὰ τοῦ ἰηϛοῦ, ὥϛε θανατῶϛαι αὐτόν. p) Matth. 27, 1.

Verſ. 29. Ἐξῆλθεν — v. 31. αὐτόν. Καὶ ταῦτα πάντα διηρμηνεύθηϛαν ἐκεῖ, ἐν τῷ ἑφεξῆϛ κεφαλαίῳ, ἔνθα τό· ὁ[q]) δὲ ἰηϛοῦϛ ἔϛη ἔμπροϛθεν τοῦ ἡγεμόνος. [ἀνάγνωθι[6]) οὖν κἀκεῖνα. ἀλλὰ πῶϛ εἰπόντων, ὅτι κακοποιός ἐϛι, σιγᾷ; διότι ἐκ ἠρωτήθη περὶ τούτου. ἀνεξικακεῖ οὖν.] q) Matt. 27,11.

Verſ. 31. Εἶπον — ἑδέναι. Ϛαυρῷ[7]) δηλονότι. τοῦτο γὰρ εἶπον, ἐ τοϲοῦτον, ὡϲ κείμενοι ὑπὸ τὴν δεϲποτείαν τῶν ῥωμαίων καὶ ἀφῃρημένοι τὴν οἰκείαν ἐξουϲίαν, ὅϲον ὡϲ βελόμενοι[8])

6) Incluſa omittit. A.
7) ϛαυρῶϲαι. A.
8) ϛαυρῶϲαι. A.

ce occidi, miserrima scilicet ac ignominiosissima morte, quod lex eis non permittebat. Nam quod alio modo perimerent, ostendit Stephanus lapidatus.

Vers. 32. *Vt — esset moriturus.* Hoc dixerunt, vt sermo Iesu compleretur. Complendus enim erat, inquit, sermo eius, quem loquutus fuerat dicens, Si exaltatus fuero a terra omnes traham ad meipsum: sicut etiam ibi significauit euangelista, addens, quod hoc dicebat, significans, qua morte esset moriturus, hoc est, aenigmatice mortem designans.

Vers. 33. *Ingressus — v. 35. mihi.* Dicto capite etiam de his per ordinem inuenies, in illius dicti enarratione, Et interrogauit eum praeses dicens, Tu es rex Iudaeorum?

Vers. 35. *Quid — v. 37. ego.* Ibi etiam haec consequenter sortita sunt enarrationem.

Vers. 37. *Ego — veritati.* Quum a principio interrogasset Pilatus, Tu es rex Iudaeorum: ac respondisset dominus, Regnum meum non est ex hoc mundo, et seipsum regem ostendisset, quanquam non terrenum: rursum interrogauit Pilatus, Num itaque rex es tu? ac deinceps se iterum esse respondit. Deinde confirmans, se vera loqui, ait, Propterea natus sum, propterea incarnatus sum, et veni in hunc mundum, vt doceam veritatem. Sicut ergo in caeteris vera loquor, ita sane et in hoc.

Vel, ad hoc natus sum, hoc est, quum rex sim, ad regnandum incarnatus sum, et propterea veni in mundum, vt doceam veritatem, quod quum sim

[2]) Inclusa omittit. A.
[3]) Inclusa absunt. A.

σαυρῷ τὸν χριστὸν ἀναιρεθῆναι, τῷ χαλεπωτάτῳ καὶ ἐπονειδίστῳ θανάτῳ, ὅπερ ὁ νόμος ἐκ ἐπέτρεπεν αὐτοῖς. ὅτι γὰρ ἑτέρως ἀνήρουν, δείκνυσιν ὁ σέφανος λιθαζόμενος.

Vers. 32. Ἵνα — ἔμελλεν ἀποθνήσκειν. Τοῦτο εἶπεν, ἵνα ὁ λόγος τοῦ ἰησοῦ πληρωθῇ, ἔμελλε γάρ, φησιν, ὁ λόγος αὐτοῦ πληρωθῆναι, ὃν εἶπε, λέγων· ὅτι [r]) ἐὰν ὑψωθῶ ἐκ τῆς γῆς, πάντας ἑλκύσω πρὸς ἐμαυτὸν, ὡς καὶ ἐκεῖ ὁ εὐαγγελιστὴς παρεσημειώσατο περὶ τούτου, [προσθεὶς·[2]) ὅτι τοῦτο ἔλεγε σημαίνων, ποίῳ θανάτῳ ἔμελλεν ἀποθνήσκειν, τουτέστιν, ἀνιττόμενος τὸν σαυρόν.] r) Io. 12, 32. 33.

Vers. 33. Εἰσῆλθεν — v. 35. ἐμοί. [Ἐν ἐκείνῳ[1]) τῷ κεφαλαίῳ καθεξῆς εὑρήσεις καὶ περὶ τούτων, ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ· καὶ[1]) ἐπηρώτησεν αὐτὸν ὁ ἡγεμὼν λέγων· σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τῶν ἰουδαίων;] s) Matt. 27, 11.

Vers. 35. Τί — v. 37. ἐγώ. Ἐκεῖ καὶ ταῦτα τετυχήκασιν ἐξηγήσεως ἀκολούθως.

Vers. 37. Ἐγὼ — ἀλήθεια. Ἐρωτήσαντος ἐν ἀρχῇ τοῦ πιλάτου, σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τῶν ἰουδαίων, καὶ ἀποκριθέντος τοῦ κυρίου, ὅτι ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου, καὶ βασιλέα ἐντεῦθεν ὑποφήναντος ἑαυτὸν, εἰ καὶ μὴ ἐπίγειον· πάλιν ἐπηρώτησεν ὁ πιλάτος, οὐκοῦν βασιλεὺς εἶ σύ; καὶ λοιπὸν προσαπεκρίθη, ὅτι ἐστίν. εἶτα βεβαιῶν, ὅτι ἀληθεύει, φησὶ διὰ τοῦτο γεγέννημαι, διὰ τοῦτο ἐνηνθρώπησα καὶ ἦλθον εἰς τὸν κόσμον τοῦτον, [ἵνα[2]) διδάξω τὴν ἀλήθειαν, ὥσπερ οὖν ἀληθεύω τἆλλα, ἔτω δὴ καὶ τοῦτο.

Ἢ εἰς τοῦτο γεγέννημαι, ἀντὶ τοῦ, βασιλεὺς ὢν εἰς τὸ βασιλεύειν ἐνηνθρώπησα, καὶ διὰ τοῦτο ἦλθον εἰς τὸν κόσμον, ἵνα διδάξω τὴν ἀλήθειαν,

[2]) Etiam haec absunt. A.

sim rex sempiternus, incarnatus sum, vt super eos regnem, qui credunt in me.

Vers. 37. *Omnis — vocem.* Omnis qui est ex veritate, qui amat veritatem: obedit verbo meo, credit doctrinae meae.

Vers. 38. *Ait — veritas?* Discere cupiens interrogat, Quid est veritas, cui tu testimonium perhibes, quam doces? Sciens autem, quod mora opus esset ad quaestionem, ad quam hortabatur, subsistit ab interrogatione: et confestim egressus nititur hunc ab impetu Iudaeorum liberare, Vide enim:

Vers. 38. *Et — eo.* Rursum praedicto capite lege illius dicti enarrationem. Et interrogauit eum praeses dicens, Tu es rex Iudaeorum? in qua Lucae quoque verborum facta est mentio, per quae etiam praesens dictum cognoscitur.

Vers. 39. *Est — Iudaeorum?* Quaere in eodem, vbi dicitur, In festo autem consueuerat praeses absoluere turbae vnum vinctum, quem voluissent: ibi enim de hoc quoque dictum est.

Vers. 40. *Clamauerunt — latro.* Eodem capite scribit Matthaeus, Principes autem sacerdotum et seniores persuaserunt turbis, vt peterent Barabbam, Iesum vero perderent: et illius lege enarrationem.

Cap. XIX. v. 1. *Tunc* — v. 3. *alapas.*

Dicto capite consequenter etiam haec omnia ad verbum manifestata sunt. Illa autem Iohannes cum breuitate narrat, tanquam ab aliis iam scripta: studens

3) Inclusa omittit. A.
4) Inclusa absunt. A.
5) Etiam haec absunt. A.

ὅτι βασιλεὺς ὢν αἰδιος ἐνηνθρώπησα εἰς τὸ βασιλεύειν τῶν πιστευόντων εἰς ἐμέ.]

Vers. 37. Πᾶς — φωνῆς. Πᾶς ὁ ὢν ἐκ τῆς ἀληθείας, ὁ φιλῶν τὴν ἀλήθειαν, πείθεταί μὲ τῷ λόγῳ, πιστεύει με τῇ διδασκαλίᾳ.

Vers. 38. Λέγει — ἀλήθεια; Μαθεῖν βουλόμενος ἐρωτᾷ, τί ἐστιν ἀλήθεια, ἢ μαρτυρεῖς, ἣν διδάσκεις; γνοὺς δὲ, ὅτι καιρὸς δοῦναι τὸ ἐρώτημα, πρὸς τὸ κατεπεῖγον ἵσταται, καὶ αὐτίκα ἐξελθὼν σπουδάζει τοῦτον ἐξελθεῖν τῆς τῶν Ἰουδαίων ὁρμῆς. ὅρα γάρ.

Vers. 38. Καὶ — αὐτῷ. Ἐν τῷ προδηλωθέντι κεφαλαίῳ πάλιν ἀναγνωθι τὴν ἐξήγησιν τοῦ· καὶ ἐπηρώτησεν[t]) αὐτὸν ὁ ἡγεμὼν [λέγων·[3]) σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων; ἐν ᾗ καὶ ῥητὰ τοῦ Λουκᾶ ἐμνημονεύθησαν, ἀφ' ὧν καὶ τὸ παρὸν διαγινώσκεται.] t) Matt. 27, 11.

Vers. 39. Ἔστι — Ἰουδαίων; Ζήτησον ἐν αὐτῷ τό· κατὰ[v]) δὲ ἑορτὴν εἰώθει ὁ ἡγεμὼν [ἀπολύειν[4]) ἕνα τῷ ὄχλῳ δέσμιον, ὃν ἤθελον. ἐκεῖ γὰρ ἐρρέθη καὶ περὶ τούτου.] v) Matt. 27, 15.

Vers. 40. Ἐκραύγασαν — λῃστής. [Ἐν ἐκείνῳ[5]) τῷ κεφαλαίῳ φησὶν ὁ Ματθαῖος· οἱ[x]) δὲ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι ἔπεισαν τὸν[6]) ὄχλον, ἵνα αἰτήσωνται τὸν Βαραββᾶν, τὸν δὲ Ἰησοῦν ἀπολέσωσι, καὶ ἀναγνωθι τὴν ἐξήγησιν αὐτοῦ.] x) Matt. 27, 20.

Cap. XIX. v. 1. Τότε — v. 3. ῥαπίσματα.

Ἐν τῷ τοιούτῳ κεφαλαίῳ καθεξῆς καὶ ταῦτα πάντα σαφῆ γεγόνασι κατὰ λόγον. [ἐν ἐπιτομῇ[7]) δὲ καὶ ταῦτα διέξεισιν ὁ Ἰωάννης, ὡς τοῖς

6) In contextu Codd. Euthymii habent ibi, τοὺς ὄχλους. Ita hic etiam Hentenius.
7) Inclusa desunt. A.

dens et hic recitare, quae praeterita erant. Et cur omnino eorum meminit, quae ab aliis memorata sunt? Quia aliter nequaquam apte scribere poterat, quae scripta non erant.

Vers. 4. *Exiuit — foras.* Hoc est, extra praetorium.

Vers. 4. *Vt — inueniam.* Hoc dicit, tentans mentem eorum.

Vers. 5. *Exiuit — vestimentum.* Eduxit eum ludibrii stola vestitum: vt hunc in tanto videntes opprobrio, satiarentur ac placarentur.

Vers. 5. *Et — homo.* Homo dixit prae compassione, vt et ipsi compassione mouerentur.

Vers. 6. *Quum — eum.* Tanquam feri canes, eo solum viso, furibunde oblatrabant, quasi ferae bestiae, quae venatores sentientes statim incurrunt: nam inuidia ebrii, in caedem aduersus eum debacchabantur.

Vers. 6. *Ait — crimen.* Vos, inquit, qui iniusti estis. Permittit autem eorum potestati, indignatus de violentia ac impudentia illorum.

Vers. 7. *Responderunt — fecit.* Naturalem videlicet. Hoc autem dixerunt, iniustitiam repellentes. Itaque rursum ad aliam transierunt accusationem. Quid ergo Christus? Quum de talibus eum accusarent, tacebat, dictum complens propheticum, non aperuit os suum.

Vers. 8. *Quum — timuit.* Ne quo modo

[3]) Haec prioribus iungit. A.
[9]) Haec absunt. A.
[1]) αὐτόν.
[2]) Inclusa desunt. A.

ἄλλοις ἰσορηθέντα, σπεύδων ἀπαγγεῖλαι καὶ ταῦθα τὰ παραλελειμμένα. καὶ διατί ὅλως μνημονέυει τῶν μνημονευθέντων τοῖς ἄλλοις; διότι ἐκ ἂν ἑτέρως ἔμελλεν ἁρμοδίως ἰσορῆσαι τὰ ἀνισόρητα.]

Vers. 4. Ἐξῆλθεν — ἔξω. Ἔξω τοῦ πρωτωρίε. τὸ δὲ ἴδε, ἀντὶ τοῦ, ἰδού.

Vers. 4. Ἵνα — εὑρίσκω. Τοῦτο [8]) λέγει τῆς γνώμης αὐτῶν ἀποπειρώμενος.

Vers. 5. Ἐξῆλθεν — ἱμάτιον. [Ἐξήγαγεν [9]) αὐτὸν περιβεβλημένον τὴν στολὴν τῆς χλεύης, ἵνα ἐν ἀτιμίᾳ τοσαύτῃ τοῦτον ἰδόντες, κορεσθῶσι καὶ δυσωπηθῶσι.]

Vers. 5. Καὶ — ἄνθρωπος. Ὁ ἄνθρωπος εἶπεν, ὑπὸ συμπαθείας, ἵνα καὶ αὐτοὶ συμπαθήσωσιν.

Vers. 6. Ὅτε — αὐτόν. Ὡς ἀνήμεροι κύνες, ἰδόντες μόνον, [1]) ἐμμανῶς καθυλάκτησαν, [ὡς [2]) ἄγριοι θῆρες, αἱθόμενοι τῷ θηράματος, ὀξέως ἐπέδραμον. τῷ φθόνῳ γὰρ μεθύσαντες, εἰς τὸν κατ' αὐτῶ φόνον ἐξεβακχεύθησαν.]

Vers. 6. Λέγει — αἰτίαν. Ὑμεῖς, φησιν, οἱ ἄδικοι. παραχωρεῖ δὲ τούτοις τῆς ἐξουσίας, δυσανασχετῶν ἐπὶ τῇ βίᾳ καὶ ἀναισχυντίᾳ αὐτῶν.

Vers. 7. Ἀπεκρίθησαν — ἐποίησε. Γνήσιον δηλονότι. ἀποτριβόμενοι δὲ τὴν ἀδικίαν, τοῦτο εἶπον. πάλιν οὖν ἐφ' ἑτέραν μετεπήδησαν κατηγορίαν, ὑπ' ἀπορίας. τί οὖν ὁ χρισὸς; τοιαῦτα κατηγορούντων, ἐσιώπα, πληρῶν τὸ προφητικόν ὅτι οὐκ [3]) ἀνοίγει τὸ στόμα αὐτοῦ.

y) Isa. 53, 7.

Vers. 8. Ὅτε — ἐφοβήθη. Μήποτε τῇ

do in veritate Deus esset, et eum disperderet, ita ab ipso affectus contumelia.

Vers. 9. *Et — tu?* Iam non interrogat, Quid feciſti, sed, Vnde es tu? e coelo, an e terra?

Vers. 9. *Iesus autem — ei.* Nam quod discere quaerit, iam didicerat, quando audierat, Regnum meum non est ex hoc mundo. Et sicut tunc molliter affectus nihil eum iuuerat: ita et nunc futurum erat, vt nihil iuuaret, quum ignauus esset ac meticulosus.

Vers. 10. *Ait — te?* Et terretur et terret: irritatus enim, quod sibi, ne ipsum quidem fouenti, respondeat, deinceps vibrat potestatem. Sed o insensate: si potestatem habes ipsum absoluendi, quomodo non absoluis, quum scias, eum carere crimine, et frequenter hoc testimonium de eo perhibueris.

Vers. 11. *Respondit — supernis.* Respondit, fastum obiurgans, qui illi ob potestatem accrescebat, et ait, Non haberes potestatem vllam aduersum me, nisi esset tibi datum e supernis: significans, diuina quadam dispensatione se pati. Ne autem, hoc audito, arbitraretur, sese absolui crimine, subiunxit?

Vers. 11. *Propterea — habet.* Quia potestatem habes, nec absoluis me, non es immunis a peccato, quanquam minus sit peccato eorum, qui me tibi tradiderunt: siquidem illi homicidae sunt scelerati, tu vero mollis facileque credulus.

Vers. 12.

3) τῆ, omittit. A.
4) Malim, ἤ.
5) Forte παρ' αὐτοῦ.
6) Inclusa absunt. A.

τῇ[3]) ἀληθείᾳ θεός[4]) ἐστι, καὶ ἐξολοθρεύσῃ τοῦτον, ἕτως ὑβριζόμενος παρ'[5]) αὐτῷ.

Vers. 9. Καὶ — σύ; Οὐκέτι ἐρωτᾷ, τί ἐποίησας, ἀλλὰ πόθεν εἶ σὺ, ἐξ οὐρανοῦ ἢ ἐκ γῆς;

Vers. 9. Ὁ δὲ ἰησοῦς. — αὐτῷ. Διότι, ὅπερ ἐζήτει μαθεῖν, ἔμαθεν, ὅτε ἥκουσεν, ὅτι[2]) ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ, οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου. [καὶ[6]) ὥσπερ τότε, μάλακῶς ἀντιποιούμενος,[7]) ἐδέησεν ὠφέλησεν· ἕτως ἐδὲ νῦν ἔμελλεν ὠφελήσειν, ἀνανδρος ἂν καὶ ψοφοδεής.] 2) Io. 18, 36.

Vers. 10. Λέγει — σε; Καὶ φοβεῖται καὶ φοβεῖ. παροξυνθεὶς γὰρ, διότι ἐδὲ αὐτῷ τῷ θαλποντι αὐτὸν ἀπεκρίθη, λοιπὸν ἐπέσεισε τὴν ἐξουσίαν. ἀλλ' ὦ ἀνόητε! εἰ ἐξουσίαν ἔχεις ἀπολύσαι αὐτὸν, πῶς ἐκ ἀπολύεις, εἰδὼς ἀναίτιον, καὶ διαφόρως τοῦτο προσμαρτυρῶν αὐτῷ;

Vers. 11. Ἀπεκρίθη — ἄνωθεν. Ἀπεκρίθη, καταστρῶν τὴν ἀπὸ τῆς ἐξουσίας ὀφρῦν αὐτῷ, καὶ φησιν· ἐκ εἶχες ἐξουσίαν ἀδεμίαν κατ' ἐμοῦ, εἰ μὴ ἦν σοι συγκεχωρημένον ἐκ θεοῦ. [δηλῶν,[8]) κατ' οἰκονομίαν τινὰ θειοτέραν πάσχειν. ἵνα δὲ μὴ, ἀκούσας τοῦτο, νομίσῃ ἁπλλάχθαι ἐγκλήματος, ἐπήγαγε.]

Vers. 11. Διὰ τοῦτο — ἔχει. Διότι ἐξουσίαν ἔχεις, καὶ ἐκ ἀπολύεις με, ἐκ ἀπολέλυσαι ἁμαρτίας, εἰ καὶ ἐλάττονος τῆς τῶν παραδόντων μέ σοι. καὶ γὰρ οὗτοι μὲν μιαιφόνοι, σὺ δὲ ἀπαλὸς καὶ εὐρίπιστος.

Vers. 12.

7) Intellige, τοῦ ἰησοῦ τοῖς ἰουδαίοις. Aut simpliciter, contra nitens, se opponens Iudaeis.

8) Inclusa desunt. A.

Vers. 12. *Ex — eum.* Sermonibus eius perterritus. Iudaei vero, qui diuina eius signa frequenter conspexerant, amplius insaniebant.

Vers. 12. *Iudaei autem — Caesari.* Intuiti, obiectam legem fuisse inutilem, et intelligentes, quod eum vellet absoluere, ad accusationem iterum tyrannidis diuertunt, quam timore Caesaris non posset parui pendere Pilatus. Non es amicus, siue beneuolus. Contradicit vero, hoc est, aduersatur.

Verum, quomodo hic tyrannidem meditatur? vnde hoc potestis ostendere? an a veste purpurea? a diademate? ab habitu? alioue apparatu, aut insignibus? an non omnia abiectionis erant, siue alimentum, siue indumenta, siue domum ac conuersationem aut caetera spectetis? cum duodecim tantum circumiens discipulis, iisque admodum humilibus et abiectis, imo et plerumque solus.

Vers. 13. *Pilatus ergo — Gabatha.* Arbitratus, sese offensurum Caesarem ac periclitaturum, si huiusmodi accusationem indiscussam praetereundo contemneret, duxit Iesum extra praetorium, ac publice sedit pro tribunali, vt vniuersos haberet suae inquisitionis testes.

Vers. 14. *Erat — sexta.* Diem ac horam significauit, ostendens, quod non solum ipso die paschae, verum etiam die iam declinante, festique vespera appropinquante, quando pascha immolabant, funestum tribunal conuocabant, pro paruo ducentes piaculo, huiusmodi tribunal accedere.

Vers. 14.

9) Inclusa absunt. A.

1) τυραννίδος ἀλίσκεσθαι est affectati regni conuinci. Nescio ergo, vnde sit interpretis *meditatur.*

Vers. 12. Ἐκ — αὐτόν. [Καταπλαγεὶς [9]) τοὺς λόγους αὐτῦ. Ἰουδαῖοι δὲ καὶ θεοπρεπῆ σημεῖα αὐτοῦ πολλὰ θεασάμενοι, μᾶλλον ἐμαίνοντο.]

Vers. 12. Οἱ δὲ Ἰουδαῖοι — καίσαρι. Ἰδόντες ἀνόνητον τὸν προβληθέντα νόμον, καὶ γνόντες, ὅτι ζητεῖ ἀπολύσαι αὐτὸν, πάλιν ἐπὶ τὴν κατηγορίαν τῆς τυραννίδος μεταχωροῦσιν, ὡς οὐ παροπτέαν τῷ πιλάτῳ, διὰ τὸν ἀπὸ τῦ καίσαρος φόβον. οὐκ εἶ φίλος, εἴτουν, εὔνους. Ἀντιλέγει δὲ, ἤτοι, ἀνταίρει.

Καὶ ποῦ οὗτος τυραννίδος [1]) ἑάλω; πόθεν ἔχετε δεῖξαι τῦτο; ἀπὸ τῆς ἁλουργίδος; ἀπὸ τοῦ διαδήματος; ἀπὸ τῦ σχήματος; ἀπὸ τῆς ἄλλης παρασκευῆς καὶ τῶν παρασήμων; ἐ πάντα ἦν εὐτελὴς καὶ τροφὴν καὶ στολὴν καὶ οἴκησιν καὶ τὰ λοιπά; μετὰ δώδεκα μόνων περιερχόμενος μαθητῶν, καὶ τούτων οἰκτρῶν· τὰ πλεῖω δὲ μόνος.

Vers. 13. Ὁ οὖν πιλάτος — γαβαθᾶ. Νομίσας προσκρούειν τῷ καίσαρι, καὶ κινδυνεύειν, εἰ παρίδοι τὴν τοιαύτην κατηγορίαν ἀνεξέταστον, ἤγαγεν ἔξω [2]) τῆς πόλεως τὸν ἰησοῦν, καὶ ἐκάθισεν, ἐπὶ βήματος δημοσίᾳ, ἵνα πάντας ἔχοι μάρτυρας τῆς ἐξετάσεως.

Vers. 14. Ἦν — ἕκτη. Παρεσημειώσατο καὶ τὴν ἡμέραν καὶ τὴν ὥραν, δεικνύων, ὅτι ἐ μόνον ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ τὸ πάσχα, ἀλλὰ καὶ τῆς ἡμέρας ἤδη κλινούσης καὶ ἐγγιζέσης τῇ ἑσπέρᾳ τῆς ἑορτῆς, ὅτε τὸ πάσχα ἔθυον, δικαστήριον θανατηφόρον συνεκρότεν, οἱ πρὸ βραχέος μιασμὸν ἡγησάμενοι τὸ ἐπιβῆναι τῦ δικαστηρίῳ.

Vers. 14.

[2]) Hentenius: πραιτωρίου. Πόλεως certe locum non habet. Condemnatus enim demum extra vrbem ducitur. Coniici possit, τῆς πύλης aut τοῦ πυλῶνος τοῦ πραιτωρίου.

Vers. 14. *Et — vester.* Relicta discussione iterum ad placandum eos conuertitur: Ecce, inquit, rex vester: ecce stat accusatus, non est absolutus, ne formidetis. Et quanquam litera habeat ἴδε, vide: frequenter tamen scriptura ponit ἴδε pro ἰδοὺ, ecce: sicut etiam superius, quum dixit, Ecce, adduco vobis eum foras.

Vers. 15. *At illi — eum.* O incredibilem feritatem ac insaniam.

Vers. 15. *Ait — crucifigam?* Hoc dixit, quasi subsannans Christum, vt Iudaeorum curaret feritatem.

Vers. 15. *Responderunt — Caesarem.* Quia Christi regnum repellentes, Caesaris potestatem elegerunt: postmodum diuina visitatione ac protectione nudati, traditi sunt ad internecionem, idque rursum ipso paschae die, quo clamauerunt, Non habemus regem nisi Caesarem.

Vers. 16. *Tunc — crucifigeretur.* Victus eorum instanti contentione. At quibus eum tradidit? Vtique contaminatis ac perfidis, seditiosis et homicidis.

Vers. 16. *Acceperunt — praetorium.* Quaere sexagesimo septimo iuxta Matthaeum capite, vbi habetur, Et postquam illuserunt ei, exuerunt eum chlamyde, et induerunt eum vestimentis suis: ac lege enarrationem.

Vers. 17. *Atque — v. 18. crucifixerunt.* Ibi horum quoque in sequentibus facta est mentio, data-

3) Inclusa absunt. A.
4) Malim tollere δ.
5) Etiam haec absunt. A.
6) οἷς, omittit. A.

Vers. 14. Καὶ — ὑμῶν. Ἀφεὶς ἐξετάσαι, πάλιν εἰς τὸ δυσωπῆσαι τέτους ἐτράπετο. [ἴδε,[3]) γάρ φησιν, ὁ βασιλεὺς ὑμῶν, ἰδοὺ, ἔσηκεν ὁ[4]) κατηγορούμενος, οὐκ ἀπολέλυται, μὴ δειλιᾶτε. γνώριμον δὲ πάντως, ὅτι τὸ ἴδε πολλάκις, ἀντὶ τῦ ἰδοὺ, τίθησιν ἡ γραφή.]

Vers. 15. Ὁι δὲ — αὐτόν. Ὦ μανίας ἀνυπερβλήτου!

Vers. 15. Λέγει — σαυρώσω; [Τῦτο εἶπε,[5]) χλευάζων δῆθεν τὸν χριστὸν, εἰς θεραπείαν τῆς τῶν ἰουδαίων ἀπηνείας.]

Vers. 15. Ἀπεκρίθησαν — καίσαρα. Ἐπεὶ τὴν τοῦ χριστῦ βασιλείαν ἀπωσάμενοι, τὴν καίσαρος ἐξουσίαν εἵλοντο, λοιπὸν, γυμνωθέντες τῆς θείας ἐπισκοπῆς, τοῖς ῥωμαίοις παρεδόθησαν εἰς πανωλεθρίαν, κατ' αὐτὴν αὖθις τὴν ἡμέραν τὸ πάσχα, καθ' ἣν ἐκραύγασαν τό· οὐκ ἔχομεν βασιλέα εἰ μὴ καίσαρα.

Vers. 16. Τότε — σαυρωθῇ. Ἡττηθεὶς τῆς ἐνστάσεως αὐτῶν. τίσι δὲ τῦτον παρέδωκε; τοῖς ἰουδαίοις, δηλονότι, καὶ τοῖς στρατιώταις.

Vers. 16. Παρέλαβον — πραιτώριον. Ζήτησον[6]) εἰς τὸ ἑξηκοστὸν ἕβδομον κεφάλαιον τῦ κατὰ ματθαῖον τό· καὶ[a]) ὅτε ἐνέπαιξαν αὐτῷ,[7]) ἐξέδυσαν αὐτὸν τὴν χλαμύδα, καὶ ἐνέδυσαν αὐτὸν τὰ ἱμάτια αὐτῦ, καὶ ἀναγνωθι τὴν ἐξήγησιν. a) Matt. 27, 31.

Vers. 17. Καὶ — v. 18. ἐσταύρωσαν. Ἐκεῖ καὶ ταῦτα ἐν τοῖς ἐφεξῆς ἐμνημονεύθησαν καὶ

7) αὐτῷ, καὶ ἑξῆς. ἕως τό· τότε σαυρᾶνται σὺν αὐτῷ δύο λῃσαὶ, εἷς ἐκ δεξιῶν καὶ εἷς ἐξ εὐωνύμων, sic, omissis caeteris, vsque ad αὐτῶν τῦ διαβόλου, vbi signum stellae posuimus. A.

dataque explanatio. Ferebat autem crucem in humeris, tanquam strenuus miles lanceam, qua deiecturus erat aduersarium.

Vers. 18. *Et — Iesum.* In illo capite etiam de duobus his manifeste dictum est, vbi ponitur, Tunc crucifiguntur cum eo duo latrones vnus a dextris, et alter a sinistris.

Iudaei itaque hunc simul cum maleficis crucifigere studuerunt, vt communicatione supplicii bonam huius famam, mala illorum fama denigraret. Huius autem gloria in tantum splenduit, vt quum tres penderent, quum stupenda illa signa facta sunt, soli huic omnes illa adscripserint: tantumque abfuit, vt illorum participaret suspicionem, vt potius vnum eorum ad suam fidem attraxerit, et omne machinamentum in caput Iudaeorum conuersum sit, patremque eorum diabolum.

Vers. 19. *Scripsit* — v. 22. *scripsi.* Similiter et haec pariter omnia in illo capite congruam sortita sunt interpretationem, vbi dicitur, Et posuerunt super caput eius causam ipsius scriptam, Hic est rex Iudaeorum.

Vers. 23. *Milites ergo* — v. 24. *sortem.* Praeterea et haec, vbi dicitur, Quumque crucifixissent eum, diuiserunt vestimenta eius: nam ibi omnia nullo praetermisso enucleata sunt.

Vers. 24. *Milites itaque* — v. 25. *Magdalene.* Atqui vnigenita erat Dei mater: verum Ioseph et Cleopas fratres erant. Moris autem erat apud Hebraeos, fratrum quoque vxores appellare sorores

8) ὅτι fortasse pluribus displicebit, coniicientibus ὥστε, quod recte etiam indicatiuo iungitur.
9) Inclusa absunt. A.
1) γρ. διηυκρινήθησαν. In marg. B. διηυκρινήθησαν, in

καὶ ἐσαφηνίθησαν. ἔφερε δὲ τὸν σταυρὸν ἐπὶ τῶν ὤμων, οἷά τις ἀρίστευς δόρυ, ἐφ' οὗ καταβαλεῖν ἔμελλε τὸν ἐχθρόν.

Vers. 18. Καὶ — ἰησοῦν. Ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ καὶ περὶ τῶν δύο τούτων ἐρρέθη σαφῶς, ἔνθα τό· τότε b) σταυροῦνται σὺν αὐτῷ δύο λῃσαὶ, εἷς ἐκ δεξιῶν καὶ εἷς ἐξ εὐωνύμων. b) Matt. 27, 38.

Οἱ μὲν οὖν ἰουδαῖοι συσταυρῶσαι τοῦτον τοῖς κακούργοις ἐσπούδασαν, ἵνα τῇ κοινωνίᾳ τῆς πονηρίας, ἡ πονηρὰ ἐκείνων φήμη τὴν ἀγαθὴν τούτου συσκιάσῃ. ἔλαμψε δὲ τοσοῦτον ἡ δόξα αὐτοῦ, ὅτι 8) καὶ τῶν τριῶν ἐμοῦ κρεμαμένων, ὅτε τὰ φοβερὰ σημεῖα ἐγίνοντο, μόνῳ τούτῳ ταῦτα πάντες ἐπέγραφον· καὶ οὐ μόνον ἐμετέσχε τῆς ἐκείνων ὑπολήψεως, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον πρὸς τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν τὸν ἕνα τούτων ἐπεσπάσατο, καὶ τὸ πᾶν τέχνασμα περιετράπη κατὰ τῆς κεφαλῆς τῶν ἰουδαίων καὶ τοῦ πατρὸς αὐτῶν τοῦ διαβόλου. *)

Vers. 19. Ἔγραψε — v. 22. γέγραφα. Ὁμοίως ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ καὶ ταῦτα ὁμοῦ πάντα τῆς ἁρμοζούσης ἔτυχον ἑρμηνείας, ἔνθα τό· καὶ c) ἐπέθηκαν ἐπάνω τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ [τὴν αἰτίαν d) αὐτοῦ γεγραμμένην· οὗτός ἐστιν ὁ βασιλεὺς τῶν ἰουδαίων.] c) Matt. 27, 37.

Vers. 23. Οἱ οὖν στρατιῶται — v. 24. κλῆρον. Ἔτι καὶ ταῦτα, ἔνθα τό· σταυρώσαντες e) δὲ αὐτὸν, διεμερίσαντο τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, βάλλοντες κλῆρον. καὶ ἀνελλιπῶς ἐκεῖ πάντα διηρμηνεύθησαν. f) d) Matt. 27, 35.

Vers. 24. Οἱ μὲν οὖν στρατιῶται — v. 25. μαγδαληνή. Καὶ μήν, μονογενὴς ἦν ἡ θεοτόκος· ἀλλ' ἐπεὶ ἰωσὴφ καὶ κλοπᾶς ἀδελφοὶ, ἔθος δὲ παρ' ἑβραίοις καὶ τὰς τῶν ἀδελφῶν γυναῖκας

in contextu habet. A. Atque ita fortasse Hentenius reperit.

ſorores propter virorum fraternitatem. Itaque eam, quae pariter cum ea vxor erat, ſororem nominauit. Sed Ioſeph quidem et Cleopas viri earum, natura fratres erant: ipſae autem eorum vxores, affinitate ſorores. Stabant vero iuxta crucem, tunc nactae ſecuritatem: primum enim omnes diſcipulae eminus conſpiciebant, veluti caeteri docuerunt euangeliſtae.

Lege et eodem capite dicti illius enarrationem: Ieſus autem, quum iterum clamaſſet voce magna, emiſit ſpiritum.

Verſ. 26. *Ieſus — diligebat.* Tunc enim et ipſe ſimul adſtabat, quum iam hoſtes Iudaei diſcederent.

Verſ. 26. *Dicit* — v. 27. *tua.* Iam moriens matrem commendat diſcipulo: ſumme dilectam, maxime dilecto: virginem virgini: inſtruens nos, vt curam habeamus parentum ad extremum vsque ſpiritum, quando non ſolum non ſunt ad virtutem impedimento, imo potius nobiscum ad ſalutaria exercentur. Nam quando intempeſtiue moleſta erat, dicebat, Quid mihi et tibi eſt mulier? et, Quae eſt mater mea? Nunc vero magnum demonſtrat amorem. Ecce filius tuus, hoc eſt, hic meo loco tibi erit. Ecce mater tua, ſiue, tu eris ei pro me: oportet te huius ſicut matris habere curam. Matris itaque curam habuit, diſcipulum vero honore maximo honorauit, ac interim hanc longanimitatis dedit mercedem.

Quare autem alterius quoque mulieris curam non habuit? Quia illa procuratorem habebat, mater vero neminem: et, vt ſciamus, quod oporteat huiusmodi parentes prae caeteris honorare, quia pepe-

[2]) Incluſa deſunt. A.
[3]) ἐμποδίζεσιν. A.
[4]) Incluſa abſunt. A.

ἀδελφὰς προσαγορέυεσθαι, διὰ τὴν τῶν ἀνδρῶν ἀδελφότητα, λοιπὸν τὴν σύννυμφον αὐτῆς, ἀδελφὴν ὠνόμασεν. ἀλλ' ἰωσὴφ μὲν καὶ κλοπᾶς, οἱ ἄνδρες αὐτῶν, φύσει ἀδελφοί· αὗται δὲ, αἱ τέτων γυναῖκες, ἀγχιστείᾳ ἀδελφαί. εἰσήκεισαν δὲ παρὰ τῷ σαυρᾷ, ἄδειαν εὑροῦσαι τηνικαῦτα. πρῶτον γὰρ πᾶσαι αἱ μαθήτριαι ἀπὸ μακρόθεν ἐθεώρουν, ὡς οἱ ἄλλοι ἐδίδαξαν εὐαγγελισαί.

[Ἀναγνωθι[2]) ἐν τῷ αὐτῷ κεφαλαίῳ τὴν ἐξήγησιν τε· ὁ δὲ[c]) ἰησοῦς πάλιν κράξας φωνῇ μεγάλῃ, ἀφῆκε τὸ πνεῦμα.] c) Matt. 27, 50.

Vers. 26. Ἰησοῦς — ἠγάπα. Τότε γὰρ καὶ αὐτὸς συμπαρέση, τῶν ἐχθρῶν ἰδιαίων ἤδη ἀναχωρούντων.

Vers. 26. Λέγει — v. 27. σου. Ἤδη ἀποθνήσκων παρατίθεται τὴν μητέρα τῷ μαθητῇ, τὴν ἠγαπημένην τῷ ἠγαπημένῳ, τὴν παρθένον τῷ παρθένῳ, παιδεύων ἡμᾶς φροντίζειν τῶν γονέων ἄχρις ἐσχάτης ἀναπνοῆς, ὅταν οὐ μόνον οὐκ[3]) ἐμποδίζωσιν εἰς ἀρετὴν, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον συμφιλοσοφῶσιν ἡμῖν τὰ σωτήρια. [ὅτε[4]) μὲν γὰρ ἀκαίρως ἠνώχλει, ἔλεγε· τί ἐμοὶ[f]) καὶ σοὶ, γύναι; καί· τίς[g]) ἐστιν ἡ μήτηρ μου; νῦν δὲ πολλὴν ἐπιδείκνυται φιλοσοργίαν. ἴδε, ὁ υἱός σου, τετέσιν, οὗτος ἔσαι σοι ἀντ' ἐμοῦ· ἰδοὺ, ἡ μήτηρ σου, ἦγουν, σὺ ἔσῃ ταύτῃ ἀντ' ἐμοῦ, ὀφείλεις, ὡς μητρός σου, ταύτης φροντίζειν.] τῆς μὲν οὖν μητρὸς ἐφρόντισε· τὸν δὲ μαθητὴν ἐτίμησε τιμὴν τὴν μεγίστην, καὶ τῆς παροιμίας τᾶτο[5]) μισθὸν τέως δέδωκε. f) Ioh. 2, 4. g) Matt. 12, 48.

Διατί δὲ μὴ καὶ τῆς ἄλλης ἐφρόντισε γυναικός; ὅτι ἐκείνη μὲν εἶχε κηδεμόνα, ἡ δὲ μήτηρ ᾤδενα, καὶ ἵνα γνῶμεν, ὅτι χρὴ τοὺς τοιᾶτους γεννήτορας προτιμᾶν τῶν ἄλλων, ἀνθ' ὧν ἔτε-

5) τοῦτον videtur legisse Hentenius.

pepererunt, quia aluerunt, quia mille pericula passi sunt.

Considera autem, quod ante passionem quidem vehementer angebatur, nunc vero sine turbatione alloquitur: siquidem ibi naturae infirmitas, hic autem patientiae vehementia apparet. Quemadmodum enim concupiscentiam commixtionis corporum, licet vehementer nobis ad successionem generis insitam, philosophiae dediti extinguimus: ita quoque vitae cupiditatem, quanquam plurimam, ne nos ipsos interimamus, nobis inditam, philosophiam sequentes Christianam frangimus: et tunc turbatio, quae ex nimio vitae amore procedebat, a philosophia Christiana supprimitur: ac ita fit, vt vincantur pericula.

Nihil autem amplius testamento cauit: partim quidem, propter temporis angustiam: partim autem, quia temporale quidem nihil habuit, de spiritualibus vero prius communiter omnibus praeceperat.

Vers. 27. *Et — sua.* Iuxta magistri praeceptum.

Vers. 28. *Postea — consummata essent.* Reliqua omnia, quae suae erant dispensationis.

Vers. 28. *Vt* — v. 29. *ori eius.* Nam solum hoc reliquum erat. Scripturam autem dicit Dauidicam, quae ait, Et dederunt in escam meam fel, et ad sitim meam potauerunt me aceto.

Quaere autem praedicto capite sententiam illam, Dederunt ei ad bibendum acetum cum felle mixtum: et lege, quae ibi dicta sunt. Hyssopo vero appositam, siue hyssopi arundini, quam ad manum

[6]) Ἐθρεψαν. A. Hoc est *alere*, vt habet Hentenius: istud *educare*; quanquam simplex ita etiam accipitur.

κον, ἀνθ' ὧν ἀνέθρεψαν,[6]) ἀνθ' ὧν μυρία δεινὰ πεπόνθασι.

Σκόπει δὲ, πῶς πρὸ μὲν τῶν παθῶν ἠγωνία, νῦν δὲ ἀταράχως διαλέγεται; ἐκεῖ μὲν γὰρ ἡ τῆς φύσεως ἀδθένεια, ἐνταῦθα δὲ ἡ τῆς ὑπομονῆς περιουσία φαίνεται. [ὥσπερ[7]) γὰρ τὴν ἐπιθυμίαν τῆς μίξεως τῶν σωμάτων, καίτοι σφοδρὰν ἡμῖν ἐνσπαρεῖσαν πρὸς διαδοχὴν τοῦ γένους, φιλοσοφοῦντες μαραίνομεν· ἕτω καὶ τὴν ἐπιθυμίαν τῆς ζωῆς, καίτοι πολλὴν ἡμῖν ἐντεθεῖσαν πρὸς τὸ μὴ ἀναιρεῖν ἑαυτοὺς, φιλοσοφοῦντες ἀμβλύνομεν· καὶ λοιπὸν ὁ ἐκ φιλοζωΐας τάραχος, ὑπὸ φιλοσοφίας καταπέλλεται, καὶ οὕτω προσγίνεται τὸ περιγίνεσθαι τῶν δεινῶν.

Οὐδὲν δὲ πλεῖον ἐπέσκηψε, τοῦτο μὲν, διὰ τὸ ξενον τοῦ καιροῦ, τοῦτο δὲ καὶ, τὸ[8]) διὰ βιωτικὸν μὲν μηδὲν ἔχειν, περὶ δὲ τῶν πνευματικῶν προεντείλασθαι κοινῇ πᾶσιν.]

Vers. 27. Καὶ — ἴδια. Κατὰ τὴν[9]) ἐντολὴν τοῦ διδασκάλου.

Vers. 28. Μετὰ τοῦτο — τετέλεσται. Πάντα τἆλλα, τὰ τῆς οἰκονομίας.

Vers. 28. Ἵνα — v. 29. αὐτῷ τῷ σώματι. [Τοῦτο[10]) γὰρ μόνον ἔτι ἐνέλειπε. γραφὴν δὲ λέγει, τὴν δαυϊτικὴν, τό· καὶ[11]) ἔδωκαν εἰς τὸ βρῶμά h) μου χολὴν, καὶ εἰς τὴν δίψαν μου ἐπότισαν με ὄξος.] h) Pſ. 68, 22.

Ζήτησον δὲ ἐν τῷ προδιαληφθέντι κεφαλαίῳ τό· ἔδωκαν i) αὐτῷ πιεῖν ὄξος μετὰ χολῆς με- i) Matth. 27, 34.
μιγμένον, καὶ ἀναγνῶθι τὰ ῥηθέντα ἐκεῖ. ὑσσώπῳ δὲ περιθέντες, εἶτουν, ὑσσώπου καλάμῳ,

6) Inclusa absunt. A.
7) Malim, ordine inuerso, καὶ διὰ τό.
8) Malim, ordine inuerso, καὶ διὰ τό.
9) κατ' ἐντολήν. A.
10) Inclusa absunt. A.

manum repererunt: idque propter crucis altitudinem. Illudebant autem ei offerentes acetum.

Vers. 30. *Quum — consummatum est.* Omnibus numeris completa sunt omnia, sic, vt iam nihil deficiat.

Vers. 30. *Et — spiritum.* Non, postquam exspirauit, caput inclinauit, quod in nobis accidit: sed postquam inclinauit caput, exspirauit, vt discamus, quod, quando voluit, mortuus est, quum omnia consummata essent, tunc spiritum in manus patris tradidit, veluti significauit Lucas octogesimo primo capite: et in eo lege illius sententiae interpretationem, Et clamans voce magna Iesus, ait, Pater in manus tuas commendabo spiritum meum.

Vers. 31. *Igitur Iudaei — sabbathi.* In cuiusque cruce. Nam quia parasceue erat, si tunc non tollebantur, futurum erat, vt et sabbatho in cruce remanerent, illaque pendendo peruenirent ad illud sabbathum: et inde videretur haberi contemtui.

Magnum autem dicit diem illum sabbathi, quod non solum honoraretur, vt sabbathum, verum etiam propter festum azymorum, quod casu in eo contigerat, et ita duplex festum erat. Huiusmodi autem sabbatha, dicebantur sabbatha sabbathorum, tanquam veneranda venerandorum, festa festorum: ob festi duplicitatem, vt dictum est.

†† Praeterea Deuteronomium etiam iussit de cruci affixo, Non dormiet corpus eius super lingno, sed sepultura sepelietis eum eodem die.

Vers. 31.

[3]) Inclusa absunt. A.

[4]) τὰ σαββάτα ἐκεῖνα. A.

προχείρως εὑρεθέντι, διὰ τὸ ὕψος τοῦ σταυροῦ. ἐνέπαιζον δὲ αὐτῷ, προσφέροντες ὄξος.

Vers. 30. Ὅτε — τετέλεσται. Ἀπήρτισται, οὐδὲν ἐλλείπει.

Vers. 30. Καὶ — πνεῦμα. Οὐκ, ἐπειδὴ ἐξέπνευσεν, ἔκλινε τὴν κεφαλήν, ὅπερ ἐφ' ἡμῶν γίνεται, ἀλλ' ἐπειδὴ ἔκλινε τὴν κεφαλήν, ἐξέπνευσεν, ἵνα μάθωμεν, ὅτι ὅτε ἠθέλησε, τότε ἀπέθανεν. ὅτε πάντα ἐτελέσθησαν, τότε παρέδωκε τὸ πνεῦμα εἰς χεῖρας τοῦ πατρὸς, ὡς ἐδήλωσεν ὁ Λουκᾶς [k]) ἐν τῷ εὐαγγελιῳ πρώτῳ κε- k) Luc. 23, 46.
φαλαίῳ, [καὶ [2]) ἀναγνωθι ἐν αὐτῷ τὴν ἑρμηνείαν τοῦ· καὶ φωνήσας φωνῇ μεγάλῃ ὁ Ἰησοῦς, εἶπε· πάτερ, εἰς χεῖράς σου παραθήσομαι τὸ πνεῦμά μου.]

Vers. 31. Οἱ οὖν Ἰουδαῖοι — σαββάτου. Ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ἑκάστου. ἐπεὶ γὰρ παρασκευὴ ἦν, εἰ μὴ τότε ἤρθησαν, ἔμελλον μένειν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ καὶ ἐν τῷ σαββάτῳ, καὶ ἔμελλεν ἐπιφθάσειν αὐτὰ κρεμάμενα ἐκεῖνο τὸ σάββατον, καὶ ἐδόκει ἐντεῦθεν ἀτιμάζεσθαι.

Μεγάλην δὲ τὴν ἡμέραν ἐκείνου τοῦ [3]) σαββάτου φησὶν, ὅτι ἐ μόνον εἶχε τὸ τίμιον, ὡς σάββατον, ἀλλὰ καὶ, ὡς ἑορτῆς ἐν αὐτῷ λαχούσης, τῆς τῶν ἀζύμων. ἦν γὰρ διπλῆ ἑορτή. τὰ τοιαῦτα δὲ σάββατα, ὠνόμαζον σάββατα σαββάτων, οἷον τίμια τιμίων, ἑορτὰς ἑορτῶν, διὰ τὸ διπλοῦν τῆς ἑορτῆς, ὡς εἰρηται.

[Ἄλλως [4]) τε, καὶ τὸ δευτερονόμιον [l]) ἐθέ- l) Deut. 21, 23.
σπιζε περὶ τοῦ σταυρωθέντος, ὅτι ἐκ ἐπικοιμηθήσεται τὸ σῶμα αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ξύλου, ἀλλὰ ταφῇ θάψετε αὐτὸν ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ.]

3) Haec vterque Codex in margine. Hentenius non agnoscit.

Vers. 31, *Rogauerunt — tollerentur.* Hic rursum ἠρώτησαν significat, Precati sunt, petiuerunt, vt confringerentur eorum crura, quo citius morerentur.

Vers. 32. *Venerunt ergo milites.* Quibus id a Pilato iussum erat.

Vers. 32. *Et — crura.* Qui in dextra Christi crucifixus erat.

Vers. 32. *Et — eo.* Christo videlicet.

Vers. 33. *Ad — crura.* Postremo ad eum venerunt, maiori contumelia, in gratiam Iudaeorum, ipsum volentes afficere.

Vers. 34. *Sed — aqua.* Res supra naturam, ac manifeste docens, quod maior, quam homo esset, qui fuerat vulneratus: siquidem a mortuo homine, etiam si millies quis eum pupugerit, non exibit sanguis. Foditur itaque lancea in latere saluator, quia peccato vulneratum est latus Adae: siue vt Euam, lateris sui vulnere, a plaga lateris sanaret. Sanguinem autem et aquam scaturire facit, duo designans baptismata: vnum quidem, per sanguinis martyrium, alterum vero, per aquae regenerationem: atque horum fluxu peccati fluxum demergit.

Praeterea et aliter. Nam duos scaturire facit fontes: aqua quidem purificans ecclesiam, sanguine vero eam enutriens. Siquidem per aquam renascimur, per sanguinem autem et carnem pascimur, quae diuina sunt ac mystica. Itaque, quum ad tremendum accesseris poculum, persuadeto tibi, quod ex dominico bibis latere: et eo modo sis affectus.

5) Ante τῷ, habet τῷ δὲ πρώτου. A.
6) Haec absunt. A.

Vers. 31. Ἠρώτησαν — ἀρθῶσι. Παρεκάλεσαν, ἠτήσαντο, ἵνα θλασθῶσιν αὐτῶν τὰ σκέλη, πρὸς τὸ θᾶττον ἀποθανεῖν.

Vers. 32. Ἦλθον οὖν οἱ στρατιῶται. Οἱ τοῦτο κελευσθέντες παρὰ τοῦ πιλάτου.

Vers. 32. Καὶ — σκέλη. Τοῦ[5]) ἑνὸς δεξιᾷ τοῦ χριστοῦ σταυρωθέντος.

Vers. 32. Καὶ — αὐτῷ. [Τῷ[6]) χριστῷ δηλονότι.]

Vers. 33. Ἐπὶ — σκέλη. Τελευταῖον ἦλθον ἐπ' αὐτὸν, ἐνυβρίσαι πλέον βουλόμενοι, πρὸς χάριν τῶν Ἰουδαίων.

Vers. 34. Ἀλλ' — ὕδωρ. Ὑπερφυὲς τὸ πρᾶγμα, καὶ τρανῶς διδάσκον, ὅτι ὑπὲρ ἄνθρωπον ὁ νυγείς. ἐκ νεκροῦ γὰρ ἀνθρώπου, κἂν μυριάκις νύξῃ τις, οὐκ ἐξελεύσεται αἷμα. νύττεται μὲν οὖν λόγχῃ τὴν πλευρὰν ὁ σωτὴρ, διὰ τὴν νυγεῖσαν τῇ ἁμαρτίᾳ πλευρὰν τοῦ ἀδὰμ, ἤγουν, τὴν εὔαν, τῇ πληγῇ τῆς πλευρᾶς τὴν πληγὴν τῆς πλευρᾶς ἰώμενος. βλύζει δὲ αἷμα καὶ ὕδωρ, δύο βαπτίσματα καινουργῶν, τὸ δι' αἵματος, μαρτυρίῳ, καὶ τὸ δι' ὕδατος, ἀναγεννήσεως, καὶ τῇ ῥοῇ τούτων τὴν ῥοὴν τῆς ἁμαρτίας κατακλύζει.

[Καὶ ἕτερος[7]) δὲ, δύο πηγάζει κρουνοὺς· τῷ ὕδατι μὲν καθαίρων τὴν ἐκκλησίαν· τῷ αἵματι δὲ τρέφων αὐτήν. δι' ὕδατος μὲν γὰρ ἀναγεννώμεθα, δι' αἵματος δὲ καὶ σαρκὸς τρεφόμεθα, τῶν θείων καὶ μυστικῶν. λοιπὸν οὖν, ὅταν προσέρχῃ τῷ φρικτῷ ποτηρίῳ, πέπεισο,[8]) ἀπ' αὐτῆς μέλλεις πίνειν τῆς δεσποτικῆς πλευρᾶς, καὶ οὕτω διάκει-

7) Inclusa absunt, A.
8) ὅτι addendum videtur.

fectus. Deinde volens huiusmodi confirmare miraculum, ait:

Verſ. 35. *Et — teſtimonium perhibuit.* Qui vidit haec, ſcripſit iſta, non quod ab aliquo audierit.

Verſ. 35. *Et — teſtimonium.* Vt qui ea vidit, de quibus teſtatur, et praeſertim, qui de magiſtri ſcribit contumelia. Nam contumelia erat, lateris apertio, quanquam ad hanc ſequutum ſit miraculum.

Verſ. 35. *Et ille — dicat.* Exacte rem nouit, vt qui tunc praeſens fuerit et viderit, etiamſi Iudaei eum mentiri obiiciant.

Verſ. 35. *Sed — credatis.* Sed haec ſcripſit, vt vos, qui fideles eſtis, etiam de hoc credatis.

Verſ. 36. *Facta ſunt — compleretur.* Quae in Moſaica lege ſcripta eſt, et ait:

Verſ. 36. *Os — eo.* Nam licet de figuratiuo agno ſcriptum eſſe videatur, de vero tamen ſcriptum erat, praeſignans id, quod nunc factum eſt.

Verſ. 37. *Rurſumque — dicit.* Prophetica.

† Veriſimile eſt, dictum hoc a Iudaeis ejectum eſſe poſt praedicatum euangelium: ſiquidem nunc nusquam inuenitur: aut aliam dicit ſcripturam, librorum, qui apocryphi cenſentur.

Verſ. 37. *Videbunt — pupugerunt.* Videbunt ipſum de coelo deſcendentem in die iudicii. Vide-

[9]) Incluſa abſunt. A.
[1]) Etiam haec abſunt. A.
[2]) Haec vterque in margine habet.

διάκεισο. ἔιτα θέλων βεβαιῶσαι τὸ τοιοῦτον θαῦμα, φησί.]

Vers. 35. Καὶ — μεμαρτύρηκεν. Ὁ ταῦτα θεασάμενος, ταῦτα γέγραφεν, ἃ παρ' ἑτέρᾳ τινὸς ἀκούσας.

Vers. 35. Καὶ — μαρτυρία. Ὡς ἰδόντος τὰ, περὶ ὧν μαρτυρεῖ, καὶ ὡς προηγουμένως περὶ ὕβρεως τῆ διδασκάλου γράφοντος. ὕβρις γὰρ ἡ νύξις τῆς πλευρᾶς αὐτῆ, εἰ καὶ θαῦμα ταύτη ἐπηκολούθησε.

Vers. 35. Κἀκεῖνος — λέγει. [Ἀκριβῶς τοῦτο[2]) οἶδεν, οἷα παρὼν τότε, καὶ ὁρῶν, εἰ καὶ Ἰουδαῖοι ψεύδεσθαι αὐτὸν ἐνίσανται.]

Vers. 35. Ἀλλ' — πιστεύσητε. Ἀλλὰ ταῦτα γέγραφεν, ἵνα ὑμεῖς, οἱ πιστοὶ, πιστεύσητε καὶ περὶ τούτου.

Vers. 36. Ἐγένετο — πληρωθῆ. [Ἡ γεγραμμένη[1]) ἐν τῷ μωσαϊκῷ νόμῳ, καὶ λέγουσα.]

Vers. 36. Ὀστοῦν — αὐτοῦ. Εἰ γὰρ καὶ περὶ τοῦ τυπικοῦ ἀμνοῦ ἐδόκει γεγράφθαι, ἀλλὰ περὶ τοῦ ἀληθινοῦ ἐγέγραπτο, προδηλοῦσα τὸ γεγενημένον νῦν.

Vers. 37. Καὶ πάλιν — λέγει. Προφητική.

[Εἰκὸς[2]) δὲ τοῦτο τὸ ῥητὸν ἐκβληθῆναι παρ' Ἰουδαίων μετὰ τὸ εὐαγγέλιον. εὕδαμοῦ γὰρ εὑρίσκεται νῦν.[3]) ἢ ἑτέραν γραφὴν λέγει, τῶν λεγομένων ἀποκρύφων βίβλων.]

Vers. 37. Ὄψονται — ἐξεκέντησαν. Ὄψονται αὐτὸν, ἐξ ἀρανοῦ κατερχόμενον, ἐν τῇ ἡμέρᾳ

3) Ante ἢ, de suo interposuit Hentenius haec: *Dicit hic*

Videbunt, inquit, filium hominis venientem in nubibus coeli cum potestate et gloria multa.

Cap. XVIII. De petitione corporis domini.

Vers. 38. *Post haec — Iesu.* Lege, quae sunt enarrata in fine praememorati sexagesimi septimi capitis, vbi habetur: Quum serum autem factum esset, venit homo dives ab Arimathaea nomine Ioseph.

Vers. 38. *Et — v. 40. sepelire.* Sexagesimo octauo capite euangelii secundum Matthaeum per ordinem de his etiam omnibus inuenies. Quando autem Nicodemus venerit ad Iesum nocte, dictum est tertio capite praesentis euangelii.

† Imitemur nobilem hunc senatorem, seu consiliarium, nobilia consulentes ac decernentes de dominici corporis participatione: et precioſe vngentes suaui virtutum odore, mundaque conscientiae sindone illud inuoluentes, ac cordis monumento nouo, omnique immunditia purificato, sepelientes.

Vers. 41. *Erat — v. 42. Iesum.* Praedicto capite euangelii iuxta Matthaeum de hoc quoque scriptum est. Volebant itaque hunc in alio digniore monumento, quod longius a ciuitate distabat, collocare: sed propter parasceuen Iudaeorum,

hic nusquam inueniri, quia Graece solum nouerat: porro in Graeca translatione Septuaginta interpretum non habetur: legimus tamen illud in Latina ex Hebraeo translatione Zachariae duodecimo.

4) Inclusa absunt. A.

5) Haec duo vocabula omittit Hentenius.

ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως. [ὄψονται[4]) γάρ, φησι, τὸν[m]) υἱὸν τῦ ἀνθρώπου, ἐρχόμενον ἐπὶ τῶν νεφελῶν τῦ ἠρανῦ, μετὰ δυνάμεως καὶ δόξης πολλῆς.] m) Matt. 24, 30.

Κεφ. ΙΗ. Περὶ τῆς αἰτήσεως τοῦ κυριακοῦ σώματος.

Vers. 38. Μετὰ ταῦτα — ἰησῦ. Ἠρώτησε[5]) παρεκάλεσεν. ἀνάγνωθι τὰ ἐξηγηθέντα ἐν τῷ τέλει τῦ προμνημονευθέντος ἑξηκοστῦ ἑβδόμου κεφαλαίου ἔνθα τό·[n]) ὀψίας[6]) δὲ γενομένης, n) Matt. 27, 57.
ἦλθεν ἄνθρωπος πλούσιος ἀπὸ ἀριμαθαίας, ὀνόματι ἰωσήφ.

Vers. 38. Καὶ — v. 40. ἐνταφιάζειν. Ἐν τῷ ἑξηκοστῷ ὀγδόῳ κεφαλαίῳ τῦ κατὰ ματθαῖον καθεξῆς καὶ περὶ τύτων πάντων εὑρήσεις. πότε δὲ ὁ νικόδημος ἦλθε πρὸς τὸν χριστὸν νυκτός, εἴρηται ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τῦ παρόντος εὐαγγελίου.

[Μιμησώμεθα[7]) τὸν εὐσχήμονα βουλευτήν, εὐσχημόνως βουλευόμενοι περὶ τῆς μεταλήψεως τῦ δεσποτικῦ σώματος, καὶ μυρίζοντες φιλοτίμως ταῖς ἀπὸ τῶν ἀρετῶν εὐωδίαις, καὶ καθαρᾷ συνειδήσεως ἐλίσσοντες αὐτό, καὶ καινῷ μνήματι καρδίας καὶ πάσης ἀκαθαρσίας ἀπηλλαγμένῳ ἐναποτιθέμενοι.]

Vers. 41. Ἦν — v. 42. ἰησοῦν. Ἐν τῷ ῥηθέντι κεφαλαίῳ τῦ κατὰ ματθαῖον καὶ περὶ τύτου ἴσμεν. [ἐβούλοντο μὲν[8]) οὖν ἐν ἑτέρῳ ἀξιολογωτέρῳ μνημείῳ τεθῆναι, πορφυρωτέρῳ τῆς πόλεως· διὰ δὲ τὴν παρασκευὴν τῶν ἰουδαίων, ἤγουν,

[6]) ὀψίας, γενομένης, ceteris omissis. A.
[7]) Haec vterque in margine.
[8]) Inclusa absunt. A.

rum, quae videlicet a Iudaeis ad veſperam obſeruabatur, quo tempore fas non erat aut longius ambulare, aut amplius operari, magis autem, quia et paſcha aduenerat, in propinquo poſuerunt eum, diuina gratia ita diſpenſante, vt et diſcipulae conſpicerent, vbi poneretur, et diſcipuli poſſent propter propinquitatem proficiſci, ac viderent, quae poſtmodum facta ſunt miracula.

Cap. XX. v. 1. *Vno autem ſabbathorum.* In praedicto capite, vbi dicitur, Veſpera autem ſabbathorum, quae luceſcit in vnum ſabbathorum: lege, quae ſunt enarrata.

Verſ. 1. *Maria* — v. 2. *eum.* Hoc etiam loco, quae circa alias mulieres acta ſunt, praetermiſit, tanquam ab aliis dicta: quae vero Mariae Magdalenae acciderunt, vtpote ab aliis ſilentio praeterita, exponuntur. Lege itaque praedicto capite ab eo loco, Veſpera autem ſabbathorum, quae luceſcit in vnum ſabbathorum, vſque dum dicitur, Vndecim vero diſcipuli profecti ſunt in Galilaeam: et omnia ad verbum explanata inuenies, eandemque quatuor euangeliſtarum conſonantiam, ac corpus hiſtoriae vnum.

Petro autem et Iohanni loquitur Magdalene: illi quidem, tanquam omnium ſummo, huic vero, tanquam dilecto, et qui amplius, quam caeteri, diligebant Ieſum: ſoli enim inter omnes ſequuti fuerant eum, quum ligatus abducebatur ad Annam et Caiapham.

Verſ. 3. *Exiuit — monumentum.* Nulli aliorum quicquam dicentes: inſuper et Iudaeos ac cuſtodes prae feruore contemnentes.

Verſ. 4.

9) Etiam haec deſunt. A.

ἤγουν, τὴν παρατετηρημένην πρὸς ἑσπέραν τοῖς Ἰουδαίοις, ὅτε οὐκ ἦν θέμις ἢ πορρωτέρω βαδίζειν, ἢ ἔτι ἐργάζεσθαι· καὶ μᾶλλον, ὅτι καὶ τὸ πάσχα τότε κατέλαβεν, εἰς τὸ πλησιάζον ἔθηκαν αὐτὸν, τῆς θείας προνοίας ἔτως οἰκονομησάσης, ἵνα καὶ αἱ μαθήτριαι θεωρήσωσι, πῦ τίθεται, καὶ οἱ μαθηταὶ δύνωνται ἀπέρχεσθαι, διὰ τὴν ἐγγύτητα, καὶ θεασῶσι τὰ μετὰ τῦτο τερατουργηθέντα ἐκεῖ παράδοξα.]

Cap. XX. v. 1. Τῇ δὲ μιᾷ τῶν σαββάτων.

[Ἐν τῷ λεχθέντι n) κεφαλαίῳ, ἔνθα κεῖται τὸ ὀψὲ o) σαββάτων τῇ ἐπιφωσκούσῃ εἰς μίαν σαββάτων· ἀνάγνωθι τὰ ἐξηγηθέντα.] n) Matth. 28, 1. o) Matth. 28, 1.

Vers. 1. Μαρία — v. 2. αὐτόν. Καὶ ταῦτα τὰ μὲν περὶ τῶν ἄλλων γυναικῶν παρέδραμεν, ὡς προϊσορηθέντα τοῖς ἄλλοις· τὰ δὲ κατὰ τὴν μαγδαληνὴν ἐκτίθεται, ὡς ἐκείνοις σεσιωπημένα. λοιπὸν οὖν ἀνάγνωθι ἐν τῷ εἰρημένῳ κεφαλαίῳ, ἀπὸ τῦ· ὀψὲ p) σαββάτων, τῇ ἐπιφωσκούσῃ εἰς μίαν σαββάτων, ἄχρι τῦ· οἱ q) δὲ ἕνδεκα μαθηταὶ ἐπορεύθησαν εἰς τὴν γαλιλαίαν· καὶ εὑρήσεις πάντα κατὰ λόγον ἡρμηνευμένα, καὶ ἁρμονίαν μίαν τῶν τεσσάρων εὐαγγελιστῶν, καὶ σῶμα τῆς ἱστορίας ἕν. p) Matth. 28, 1. q) Matt. 28, 16.

Τῷ πέτρῳ δὲ καὶ τῷ ἰωάννῃ διαλέγεται ἡ μαγδαληνή· τῷ μὲν, ὡς κορυφαίῳ· τῷ δὲ, ὡς ἠγαπημένῳ, καὶ ὡς πλεῖον τῶν ἄλλων ἀγαπῶσι τὸν κύριον. καὶ γὰρ μόνοι τῦτῳ ἠκολούθησαν, ἀπαγομένῳ δεσμίῳ πρὸς ἄνναν καὶ καϊάφαν.

Vers. 3. Ἐξῆλθεν — μνημεῖον. Μηδενὶ μὲν τῶν ἄλλων μηδὲν εἰπόντες, καταφρονήσαντες δὲ, καὶ τῶν ἰουδαίων, καὶ τῶν φυλάκων, ὑπὸ θερμότητος.

Vers. 4. *Currebant — simul.* Simili feruore et se, et caetera despicientes.

Vers. 4. *Et — monumentum.* Tanquam robustior vigore corporis.

Vers. 5. *Et — linteamina.* Funeralia, puta, sindonem.

Vers. 5. *Non tamen introiuit.* Tremore detentus, aut his iam contentus.

Vers. 6. *Venit — monumentum.* Nullo iam metu oppressus, quo prioris culpam timiditatis abstergeret, aut diligentius scrutari volens. Inuicem itaque se ambo vicerunt: Iohannes quidem praecurrendo: Petrus vero in monumentum introeundo.

Quaere etiam octogesimo secundo euangelii iuxta Lucam capite, vbi dicitur, Petrus vero surgens cucurrit ad monumentum: ac enarrationem lege super id, quod habetur, Admirans, quod factum erat, ad hunc locum maxime necessariam.

Vers. 6. *Et — v. 7. locum.* Quorum vtrumque signum etiam erat infallibile resurrectionis. Neque enim, si quis eum transposuisset, certe denudasset: neque si furatus esset, curam habuisset, vt et sudarium inuolueret, poneretque in vnum locum, siue in alterum a linteaminibus separatum, sed ita, vt situm erat corpus, aut transposuisset, aut furatus fuisset: veritus superfluum tempus in negotio consumere, ne quo modo in furto deprehenderetur, extremumque lueret supplicium.

Praeterea etiam, quum myrrha, cum qua sepultus erat, maxime esset ei adglutinata, et sindonem

[1]) Inclusa absunt. A.

[2]) ἀποβρίψηται. A. Illud Hentenius legit. Atque ita etiam est ad Io. 19, 7.

Vers. 4. Ἔτρεχον — ὁμοῦ. [Τῇ ὁμοίᾳ τ]) θερμότητι ἀμιλλώμενοι.]

Vers. 4. Καὶ — μνημεῖον. Ὡς ἀκμαιότερος τὸν τόνον τοῦ σώματος.

Vers. 5. Καὶ — ὀθόνια. Τὰ ἐντάφια, τὴν σινδόνα.

Vers. 5. Οὐ μέντοι εἰσῆλθε. Φρίξας, ἢ ἀρκεθείς.

Vers. 6. Ἔρχεται — μνημεῖον. Μὴ δειλιάσας, ἵνα τὸ τῆς προτέρας δειλίας ἀποτρίψηται 2) ἔγκλημα, ἢ ἀκριβέστερον ἐρευνῆσαι βουλόμενος. ἐνίκησαν οὖν ἀλλήλους ἄμφω. ἰωάννης μὲν τῷ 3) προδραμεῖν· πέτρος δὲ, τῷ εἰσελθεῖν εἰς τὸ μνημεῖον.

[Ζήτησον 4]) καὶ ἐν τῷ ὀγδοηκοστῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ λουκᾶν τὸ· ὁ τ) δὲ πέτρος ἀναστὰς ἔδραμεν ἐπὶ τὸ μνημεῖον, καὶ ἀναγνωθι τὸ ἐξηγηθέντα εἰς τὸ· θαυμάζων 5) τὸ γεγονὸς, πάνυ ἀναγκαῖα ὄντα πρὸς τὰ παρόντα.] r) Luc. 24, 12. s) Luc. 24, 12.

Vers. 6. Καὶ — v. 7. τόπον. Ἃ καὶ ἄμφω σημεῖα ἦσαν τῆς ἀναστάσεως ἀναντίῤῥητα. ἔστε γὰρ, εἰ μετέθηκέ τις αὐτὸν, ἐγύμνωσεν ἄν, ἔστε, εἰ ἔκλεψεν, ἐφρόντισεν ἄν, ὥστε καὶ τὸ σουδάριον ἐπιμελῶς ἐντυλίξαι καὶ θεῖναι εἰς ἕνα τόπον, ἤγουν, εἰς ἕτερον παρὰ τὸν τῶν ἐθονίων· ἀλλ' οὕτως, ὡς εἶχε, τὸ σῶμα μετέθηκεν ἄν, ἢ ἔκλεψε, δεδιὼς τοσοῦτον ἀναλῶσαι καιρὸν εἰς πρᾶγμα περιττὸν, μήποτε καταφωρος γένηται, καὶ τὴν ἐσχάτην ὑφέξῃ δίκην.

Ἄλλως τε, καὶ τῆς σμύρνης πολλωδεστάτης οὔσης, μεθ' ἧς ἦν ἐντεταφιασμένος, καὶ τὴν σινδόνα

3) δραμεῖν. B.
4) Inclusa absunt. A.

nem tenaciſſime ei adhaerere faceret, ſic, vt iam coalita, nullo modo poſſet auelli: propterea haec ſeorſim a ſe inuicem poſita erant: et ſudarium inuolutum erat, vt diſceremus, quod cum autoritate, omnique ſecuritate ſurrexerat. Sudarium autem erat parua quaedam faſciola, quali etiam facies Lazari, qui fuerat mortuus, erat obuincta.

Verſ. 8. *Tunc — monumentum.* Vocatus a Petro.

Verſ. 8. *Et — credidit.* Quum reſurrectionis ſigna vidiſſet indubitata.

Verſ. 9. *Nondum — reſurgere.* Cauſam reddit, cur prius non crediderint mulieribus, quae eis reſurrectionem annuntiauerant, ſed viſa ſunt coram ipſis tanquam deliramentum verba earum, ſed neque duobus ex eis qui abierant rus: et dicit, quod nondum intelligebant ſcripturam, de eius reſurrectione docentem: haec autem multiplex eſt, in diuerſis pſalmis Dauidicis ſermonibusque propheticis ſparſa.

Verſ. 10. *Abierunt — diſcipuli.* Ad ſuum diuerſorium.

Verſ. 11. *Maria — foris.* Venerat enim poſt Petrum et Iohannem, quum non potuiſſet ſimul cum eis currere, et nec reuertentibus occurrit, vt quippiam firmius etiam ipſa diſceret.

Verſ. 11. *Dum — v. 12. albis.* Palliis videlicet: hi autem erant, qui etiam prius ei apparuerant, et iis, quae cum ea erant. Quomodo ergo

5) ἐνετύλιτο. B. Fortaſſe ergo legendum ἐνεστύλιτο vt pag. 627. verſ. 24.

δόναι προσκολλώσης αὐτῷ λίαν συμφυῶς καὶ ἀναποσπάσως. διὰ τοῦτο γοῦν ταῦτα χωρὶς ἀλλήλων ἔκειντο, καὶ τὸ σουδάριον [5]) ἐτετύλικτο, ἵνα μάθωμεν, ὅτι κατ' ἐξουσίαν ἀνέστη, καὶ πᾶσαν ἄδειαν. τὸ σουδάριον δὲ ἦν, φακιόλιόν τι μικρὸν, οἵῳ καὶ ὁ τεθνηκὼς λάζαρος τὴν ὄψιν περιεδέδετο.

Vers. 8. Τότε — μνημεῖον. [Κληθεὶς [6]) παρὰ τοῦ πέτρου.]

Vers. 8. Καὶ — ἐπίστευσε. Θεασάμενος σημεῖα τῆς ἀναστάσεως ἀναμφίβολα.

Vers. 9. Οὐδέπω — ἀναστῆναι. [Ἀπολογεῖται, [7]) πῶς οὐκ ἐπίστευσαν πρότερον ταῖς γυναιξὶν, εὐαγγελισαμέναις αὐτοῖς τὴν ἀνάστασιν· ἀλλ' ἐφάνησαν [t]) ἐνώπιον αὐτῶν ὡσεὶ λῆρος τὰ ῥήματα αὐτῶν· ἀλλ' οὐδὲ τοῖς [v]) πορευομένοις εἰς ἀγρὸν δυσὶν ἐξ αὐτῶν. καὶ φησὶν, ὅτι] ἔπω ἐνόουν τὴν γραφὴν, τὴν περὶ τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ διδάσκουσαν· διάφορος δὲ αὕτη, ἐν διαφόροις ψαλμοῖς δαυϊτικοῖς καὶ λόγοις προφητικοῖς κατεσπαρμένη.

t) Luc. 24, 11.
v) Matt. 16, 12.

Vers. 10. Ἀπῆλθον — μαθηταί. Πρὸς τὴν ἑαυτῶν καταγωγήν.

Vers. 11. Μαρία — ἔξω. Ὑστέρησε γὰρ τοῦ πέτρου καὶ ἰωάννου, μὴ δυνηθεῖσα συντρέχειν αὐτοῖς, καὶ ὑδὲ [8]) στρεφομένοις συνήντησε τούτοις, ἵνα καὶ μάθῃ τι βεβαιότερον.

Vers. 11. Ὡς — v. 12. λευκοῖς. Περιβλήμασι, δηλονότι. οὗτοι δὲ ἦσαν, οἱ καὶ πρότερον [9]) ὀφθέντες αὐτῇ τε καὶ ταῖς σὺν αὐτῇ. καὶ

6) Inclusa absunt. A.
7) Etiam haec absunt. A.
8) Forte ἀναστρεφομένοις, aut ὑποστρεφομένοις.
9) πέτρῳ, pro πρότερον. A. Male.

ergo hi non apparuerunt Petro et Iohanni? Quia futurum erat, vt illis tanquam prudentioribus ad fidem sufficerent ea, quae viderant.

Vers. 12. *Sedentes — Iesu.* Sedebant quidem propter eam: splendidi vero alacriter propter gaudium.

† Christi sepulchro adsistunt angeli ad credulitatem permanentes: vtque surrexisse docerent, et non furto sublatum esse.

Vers. 13. *Et — ploras?* Quum ipsa non auderet eos interrogare, illi ei loquuntur.

Vers. 13. *Ait — eum.* Putabat enim, ab his, qui sepelierant, eum fuisse transpositum.

Vers. 14. *Et — stantem.* Et quomodo, priusquam vllum accepisset responsum ab his, qui eum interrogauerant, repente conuersa est retrorsum? Quia subito apparente Christo post eam, angeli, viso domino suo, statim surrexerunt, cum tremore, more seruorum in eum intuentes. Conuersa est ergo, vt videret, quis illis apparuisset.

Vers. 14. *Et — esset.* Apparuit enim ei alia specie, et viliori ac communiori habitu, ne repente consternaretur.

Vers. 15. *Dicit — tollam.* A communi habitu, et quia in horto erat, arbitrata est, hortulanum esse. Neque enim vocem eius agnouit, more insueto prolatam. Putabat autem, vt dictum est, transpositum eum esse in tutiorem alium locum, et ab hortulano asportatum. Dic mihi, inquit, vbi

[1]) Forte σφοδρῶς legit Hentenius.
[2]) Haec vterque in margine.
[3]) Inclusa desunt. A.
[4]) Etiam haec absunt. A.

πῶς οὐκ ἐφάνησαν οὗτοι τῷ πέτρῳ καὶ Ἰωάννῃ; ὅτι ἐκείνοις ἔμελλον ἀρκεῖν πρὸς πίστιν, ἃ ἐθεάσαντο, συνετωτέροις οὖσι.

Vers. 12. Καθεζομένους — ἰησοῦ. Ἐκάθηντο μὲν, δι' αὐτήν· φαιδροὶ δὲ [1]) φαιδρῶς, διὰ τὴν χαράν.

[Οἱ [2]) τῷ τάφῳ τῷ χριστῷ προσεδρεύοντες ἄγγελοι, πρὸς πίστωσιν παρέμενον καὶ διδασκαλίαν τῷ ἐγηγέρθαι, ἀλλὰ μὴ κεκλέφθαι τὸν κύριον.]

Vers. 13. Καὶ — κλαίεις; [Μὴ τολμώσης [3]) αὐτῆς ἐρωτῆσαι αὐτοὺς, αὐτοὶ διαλέγονται αὐτῇ.]

Vers. 13. Λέγει — αὐτόν. Ὤιετο γὰρ, ὑπὸ τῶν θαψάντων μετατεθῆναι αὐτόν.

Vers. 14. Καὶ — ἑστῶτα. Καὶ πῶς, μήπω μηδὲν μαθοῦσα παρὰ τῶν ἐρωτησάντων, αἰφνίδιον ἐστράφη εἰς τὰ ὀπίσω; ὅτι τῷ χριστοῦ ἄφνω φανέντος ὀπίσω αὐτῆς, οἱ ἄγγελοι τὸν δεσπότην ἑαυτῶν ἰδόντες, εὐθέως ἐξανέστησαν σύντρομοι, δουλοπρεπῶς ἀτενίζοντες εἰς αὐτόν. ἐστράφη οὖν ἰδεῖν, τίς ὁ φανεὶς αὐτοῖς.

Vers. 14. Καὶ — ἐστιν. [Ἐφάνη [4]) γὰρ αὐτῇ ἐν ἑτέρᾳ μορφῇ, καὶ ἐν εὐτελεστέρῳ καὶ κοινῷ σχήματι, ἵνα μὴ ἀθρόον καταπλαγῇ.]

Vers. 15. Λέγει — ἀρῷ. Ἀπό τε τοῦ κοινοῦ σχήματος, καὶ τοῦ εἶναι ἐν τῷ κήπῳ, ὑπέλαβεν, ὅτι ὁ κηπουρός ἐστιν. εὐθὲ γὰρ τὴν φωνὴν αὐτῆς ἐγνώρισεν, ἀσυνήθη ἐνηχηθεῖσαν. ὥετο δὲ, ὡς εἴρηται, μετατεθῆναι μὲν αὐτὸν εἰς ἕτερον τόπον ἀσφαλέστερον· βασταχθῆναι δὲ παρὰ τοῦ κηπουροῦ. [εἰπέ μοι, [5]) οὖν φησὶν, ποῦ ἔθη-

5) Inclusa absunt. A.

vbi posueris eum, et ego eum tollam, in alium repositura locum, ab insidiis tutiorem.

† Qui generabilium tantum et corruptibilium creatorem ac prouisorem putat dominum, hic pro hortulano eum cognoscit. Idcirco etiam huius contactum fugit dominus, quod apud illum nondum ascenderit ad dignitatem ac aequalitatem patris: siquidem eo indigni sunt, qui cum huiusmodi opinione ad eum accedunt.

Vers. 16. *Dicit — Magister.* Nunc composita voce, specie et habitu, vt facilius cognosceretur, dedit ei horum notitiam, statimque illum agnouit, clamans prae laetitia, Magister. Sed quomodo conuersa dicit, si iam cum eo loquebatur? Quia, quum id dixisset, quod loquebatur, conuersa est ad angelos, vt videret, an adessent: vel vt interrogaret, quid illos in stuporem adduxisset: statimque Christo eam vocante, rursus ad ipsum conuersa est.

Vers. 17. *Dicit — noli me tangere.* Nam se ad tangendum pedes eius aptabat, sicut solebat. Prohibet autem, ne deinceps accedat ad eum modo, quo prius, quum iam diuinior facta sit caro eius.

Vers. 17. *Nondum — meum.* Hoc ad nullum alium dixit finem, vt ait Chrysostomus, nisi, vt solum intelligeret, quod sublimior sit, magisque venerandus. Nam qui nititur cum corpore ad Deum ac patrem ascendere, manifestum est, quod corporis fragilitatem abiecerat.

Atqui paulo ante ipsa et altera Maria tenuerant pedes eius, sicut scripsit Matthaeus: sed tunc quidem

*) In margine haec habet Codex vterque.
7) καί omittit. B.

κας αὐτὸν, κἀγὼ αὐτὸν ἀρῶ, εἰς ἄλλον καταθήσουσα τόπον ἀνεπιβλεύτοτερον.]

[Ὁ μόνων[6]) τῶν ἐν γενεᾷ καὶ φθορᾷ δημιουργον καὶ προνοητὴν νομίζων τὸν κύριον, οὗτος εἰς κηπουρὸν παραγιωρίζει αὐτόν· διὸ καὶ φεύγει τούτῳ καὶ[7]) τὴν ἀφὴν ὁ δεσπότης, ὡς μήπω παρ' αὐτῷ ἀναβὰς πρὸς τὸ ἀξίωμα καὶ τὴν ἰσότητα τῦ πατρός. ἀνάξιοι γὰρ αὐτῦ οἱ μετὰ τοιαύτης ὑπολήψεως αὐτῷ προσερχόμενοι.]

Vers. 16. Λέγει — διδάσκαλε. Νῦν, καταςήσας τὴν φωνὴν καὶ τὴν μορφὴν καὶ τὸ σχῆμα πρὸς τὸ γνωριμάτερον, δέδωκεν αὐτῇ αἴσθησιν αὐτῶν, καὶ αὐτίκα τοῦτον ἐπιγνοῦσα, ἐβόησεν ὑπὸ περιχαρείας· διδάσκαλε. [ἀλλὰ,[8]) πῶς ςραφεῖσα λέγει, ὅγε πρὸς αὐτὸν διελέγετο; διότι εἰποῦσα, ὅπερ εἶπε, μετεςράφη πρὸς τοὺς ἀγγέλους ἰδεῖν, εἰ πάρεισιν, ἢ ἐρωτῆσαι, τίς ὁ ἐκπλήξας αὐτούς· εὐθὺς δὲ τῦ χριςῦ καλέσαντος αὐτὴν, ἐςράφη πάλιν πρὸς αὐτόν.]

Vers. 17. Λέγει — μή μου ἅπτου. Ὥρμησε γὰρ ἅψασθαι τῶν ποδῶν αὐτῦ, ὡς εἰώθει. κωλύει δὲ αὐτὴν προσφέρεσθαι αὐτῷ τῦ λοιποῦ, καθὼς τὸ πρότερον, θειοτέρας ἤδη τῆς σαρκὸς αὐτῦ γενομένης.

Vers. 17. Οὔπω — με. Τῦτο εἶπε δι' ἄδην ἕτερον, ὡς ὁ χρυσόςομός φησιν,[9]) ἢ μόνον, ἵνα γνῶ, ὅτι ὑψηλότερός ἐςι καὶ αἰδεσιμώτερος. ὁ γὰρ μετὰ τῦ σώματος ςπεύδων ἀναβαίνειν πρὸς τὸν πατέρα καὶ θεὸν, πρόδηλον, ὅτι τὸ τῦ σώματος ἐπίκηρον ἀπεβάλετο.

Καὶ μήν, πρὸ βραχέος αὕτη τε καὶ ἡ ἄλλη μαρία ἐκράτησαν αὐτῦ τοὺς πόδας, ὡς ἱςορησεν[x]) x) Matth. 28, 9.

[8]) Inclusa absunt. A.
[9]) Tom. VIII. p. 515. A.

dem non prohibuit, permittens, vt fierent tactu certiores, non esse phantasma. Nunc autem non permittit, quia et visionis et tactus oblita erat, nec crediderat.

Vers. 17. *Sed vade — vestrum.* Atqui non statim ascensurus erat, sed post quadraginta dies, quomodo ergo dicit, Ascendo? Vtique, vt amplius mentem eius in sublime erigeret: et adhuc confirmans, se sublimiorem ac diuiniorem esse, ac studens, vt deinceps maiori cum veneratione animum ei intenderet et auscultaret.

Praeterea verbum Ascendo, significat Ascendere volo, quod tamen ad longius tempus extendi potest.

Discipulis autem ad memoriam reuocat id, quod frequenter, priusquam traditus esset, illis dixerat. Fratres vero suos nominauit, tanquam et ipse homo, et cognatus eorum iuxta humanitatem.

Alio tamen modo patrem dixit patrem suum, et alio discipulorum: suum quidem natura, tanquam eiusdem substantiae: discipulorum vero, ratione creationis ac prouidentiae, tanquam creaturarum ac prouidentia dignorum. Deum autem et suum et discipulorum, vtpote hominum.

Et quare non simpliciter dixit, Et Deum nostrum, sed etiam hic distinxit? Quia, licet homo factus est et frater eorum, natura humanitatis: honore tamen plurimum ab eis differebat, et diuinitatis vnione ac impeccabilitate.

Vers. 18. *Venit — sibi.* Et quod ea sibi dixisset, quae videlicet ei loquutus fuerat. Et quia verisimile erat discipulos, quum haec audissent, aut non

x) ἐπιβεβηκῶν, omisso ἔτι. A.
z) δὲ, post τε interponit. A.

ὁ ματθαῖος· ἀλλὰ τότε μὲν οὐκ ἀπεκώλυσε, παρ-
έχων πληροφορηθῆναι διὰ τῆς ἀφῆς, ὅτι οὐκ ἔστι
φάσμα· νῦν δὲ συγχωρεῖ, διότι τῆς ὀπτασίας
ἐκείνης καὶ τῆς ἁφῆς ἐπελάθετο καὶ ἠπίστησε.

Vers. 17. Πορεύσ — ὑμῶν. Καὶ μήν,
οὐκ εὐθέως ἔμελλεν ἀναβαίνειν, ἀλλὰ μετὰ τεσ-
σαράκοντα ἡμέρας, πῶς οὖν ἀναβαίνω λέγει;
πάντως ἐπὶ πλέον ἀνάγων αὐτῆς τὴν διάνοιαν, καὶ
ἔτι [1]) βεβαιῶν, ὅτι ὑψηλότερός ἐστι καὶ θειότερος,
καὶ πείθων αἰδεσιμώτερον αὐτῷ τῷ λοιποῦ προσ-
έχειν.

Ἄλλως τε, [2]) τὸ ἀναβαίνω δηλοῖ καὶ τὸ βέ-
λομαι ἀναβαίνειν, δυνάμενον εἰς πλείονα καιρὸν
ἐκτείνεσθαι.

Ἀναμιμνήσκει δὲ τοὺς μαθητὰς, οὗ πολλά-
κις εἶπεν αὐτοῖς, πρὸ τῆ παραδοθῆναι. ἀδελφοὺς
δὲ αὐτοὺς ὠνόμασεν, ὡς καὶ αὐτὸς ἄνθρωπος, καὶ
συγγενὴς αὐτῶν κατὰ τὸ ἀνθρώπινον.

Ἕτερος δὲ πατέρα ἑαυτῷ τὸν πατέρα εἶπε,
καὶ ἕτερος τῶν μαθητῶν. ἑαυτῷ μὲν φύσει, ὡς
ὁμοουσίου· τῶν μαθητῶν δὲ, τῷ λόγῳ τῆς δημι-
ουργίας καὶ προνοίας, ὡς δημιουργημάτων καὶ
προνοίας ἀξιουμένων· [θεὸν [3]) δὲ καὶ ἑαυτῷ καὶ
τῶν μαθητῶν, ὡς ἀνθρώπων.

Καὶ πῶς οὐχ ἁπλῶς εἶπε, καὶ θεὸν ἡμῶν,
ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα διέσχισεν ἑαυτόν; διότι, εἰ καὶ
ἄνθρωπος γέγονε καὶ ἀδελφὸς αὐτῶν τῇ φύσει
τῆς ἀνθρωπότητος, ἀλλὰ πολὺ διέφερεν αὐτῶν
τῇ τιμῇ, διά τε τὴν ἕνωσιν τῆς θεότητος, καὶ
διὰ τὸ ἀναμάρτητον.]

Vers. 18. Ἔρχεται — αὐτῇ. Καὶ ὅτι
ταῦτα εἶπεν αὐτῇ, ἃ δηλονότι λελάληκεν αὐτῇ.
[ἐπεὶ [4]) δὲ εἰκὸς, τὰς μαθητὰς ἀκούσαντας ταῦ-
ταῦτα

[3]) Inclusa absunt. A.
[4]) Inclusa desunt. A.

non credere mulieri, sicut nec prius: aut credentes, (nempe quum narraret conformia his, quae viderant Petrus et Iohannes) dolere, quod ipsi huiusmodi aspectu digni habiti non fuissent: eodem die etiam illis apparet. Primo namque desiderium eorum exacuit: deinde eis desiderabilius sese praebuit, iam videre concupiscentibus.

Vers. 19. *Quum ergo sero esset — medio.* Ad vesperam venit, quando magis timebant, et quum simul essent congregati, et quidem ianuas non pulsauit, ne turbarentur, sed clausis illis introiuit, tanquam Deus, et quasi corpore suo leui iam et subtili ac immortali effecto. Stetit autem in medio, vt omnibus esset conspicuus.

Vers. 19. *Et — vobis.* Hoc est, ne turbemini. Etiam moriens pacem illis reliquerat, Pacem, inquit, meam relinquo vobis. Mulieribus ergo, quae discipulae erant, gaudium ante omnem sermonem tribuit, eo quod ad moerorem genus illud fuerat condemnatum: discipulis vero pacem, propter suspectum bellum a Iudaeis ac gentibus.

Vers. 20. *Et — suum.* Quaere vltimo iuxta Lucam capite, quod dicitur, Et ipsi narrabant, quae gesta erant in via et caetera, vsque ad eum locum vbi habetur, Adhuc autem illis non credentibus prae gaudio et admirantibus: et illorum lege enarrationes ad praesentia dicta admodum vtiles.

Vers. 20. *Gauisi sunt — domino.* Vides operibus confirmatos esse sermones? Siquidem ante

5) Inclusa desunt. A.

τα ἢ διαπιστεῖν τῇ γυναικὶ, καθάπερ καὶ πρότερον, ἢ πιστεύσαντας, ὅτα καὶ τῶ πέτρου καὶ ἰωάννου συντιθεμένων, ἀφ' ὧν εἶδον, ἀλγεῖν, ὅτι αὐτοὶ οὐκ ἠξιώθησαν ὄψεως αὐτῶ, αὐθημερὸν ἐμφανίζεται καὶ αὐτοῖς. πρῶτον μὲν γὰρ ἐγύμνασε τὸν πόθον αὐτῶν, ἔπτα πεθεινότερον ἑαυτὸν παρέσχεν αὐτοῖς, διψῶσιν ἤδη αὐτόν.]

Vers. 19. Οὔσης οὖν ὀψίας — μέσον. Ἑσπέρας ἦλθεν, ὅτε μᾶλλον ἐφοβοῦντο, καὶ ὅτε συνήγοντο. καὶ τὰς μὲν θύρας ἐκ ἐπάταξεν, ἵνα μὴ θορυβηθῶσιν, κεκλεισμένων δὲ εἰσῆλθεν, ὡς θεὸς, καὶ ὡς λεπτῶ ἤδη καὶ κούφῳ καὶ ἀκηράτῳ γενομένου τῶ σώματος αὐτῶ. ἔστη δὲ εἰς τὸ μέσον, ἵνα πᾶσιν εἴη θεατός.

Vers. 19. Καὶ — ὑμῖν. [Τετέσι,[5]) μὴ ταράχθητε. καὶ ἀποθνήσκων δὲ, εἰρήνην ἀφῆκεν αὐτοῖς. εἰρήνην, γάρ φησιν,[y]) ἀφίημι ὑμῖν. ταῖς μὲν οὖν μαθητρίαις χαρὰν πρὸ παντὸς λόγου δέδωκεν αὐταῖς. λύπην γὰρ τὸ γένος ἐκεῖνο κατεκέκριτο· τοῖς δὲ μαθηταῖς, εἰρήνην,] διὰ[6]) τὸν ὑποπτευόμενον πόλεμον, ἀπό τε ἰουδαίων καὶ ἑλλήνων. y) Io. 14, 27.

Vers. 20. Καὶ — αὐτῶ. Ζήτησον ἐν τῷ τελευταίῳ κεφαλαίῳ τῶ κατὰ λουκᾶν τό· καὶ[z]) αὐτοὶ ἐξηγοῦντο τὰ ἐν τῇ ὁδῷ, καὶ τὰ ἔξης, [ἄχρι[7]) τῶ· ἔτι[a]) δὲ ἀπιστούντων αὐτῶν ἀπὸ τῆς χαρᾶς καὶ θαυμαζόντων,] καὶ ἀνάγνωθι τὰς ἐξηγήσεις αὐτῶν, πάνυ χρησιμευούσας πρὸς τὰ παρόντα. z) Luc. 24, 35. a) Luc. 24, 41.

Vers. 20. Ἐχάρησαν — κύριον. Ὁρᾶς, ἐπὶ τῶν ἔργων τοὺς λόγους ἐκβαίνοντας. πρὸ τοῦ σαυρῶ

6) Ante διὰ, A. habet εἰρήνην δίδους αὐτοῖς.
7) Inclusa absunt. A.

te passionem dixerat eis, Iterum videbo vos, et gaudebit cor vestrum.

Vers. 21. *Dixit — vobis.* Postquam comederat datam sibi partem piscis assi, et de fauo apiario, sicut scripsit Lucas, certiores facti sunt: et prae gaudio iam, vt verisimile est, turbatos, reprimit, vt his, quae dicturus est, animum aduertant.

Vers. 21. *Sicut — vos.* Etiam ante passionem dixit ad patrem, Sicut me misisti in mundum, et ego misi illos in mundum: et lege, quae ibi dicta sunt. Animos itaque illorum erexit, tradens eis opus suum, ac sibi successores eos constituens.

Vers. 22. *Et — v. 23. retenta sunt.* Atqui superius dixerat, Nisi ego abiero, paracletus non veniet ad vos: quomodo ergo dat hic spiritum sanctum? Insufflauit quidem, dans gratiam susceptiuam spiritus sancti, aptosque efficiens ad eius susceptionem: dicit autem, Accipite spiritum sanctum: non nunc, sed quando descenderit.

Aut spiritum sanctum vocauit gratiam spiritualem remittendi ac ligandi peccata: et hoc tunc illis tribuit, quod et miraculis maius erat. Nam quum paralytico dixisset, Remissa sunt tibi peccata tua, dixerunt scribae, Quis potest remittere peccata, nisi vnus, nempe Deus?

Verum et ante passionem dixerat eis, Quaecunque ligaueritis super terram, erunt ligata in coelo: et quaecunque solueritis super terram, erunt soluta

[3]) Inclusa absunt. A.
[4]) τῶν, addit. A.
[1]) Inclusa desunt. A.

σαυροῦ γὰρ εἶπεν αὐτοῖς· ὅτι b) πάλιν ὄψομαι b) Io. 16, 22.
ὑμᾶς, καὶ χαρήσεται ὑμῶν ἡ καρδία.

Vers. 21. Εἶπεν — ὑμῖν. Μετὰ τὸ φαγεῖν τὸ ἐπιδοθὲν αὐτῷ ἰχθύος ὀπτοῦ μέρος, καὶ ἀπὸ c) μελισσείου κηρίου, καθὼς ἔγραψε λουκᾶς, c) Luc. 24, 42.
ἐπληροφορήθησαν, καὶ λοιπὸν ὑπὸ πολλῆς χαρᾶς, ὡς εἰκὸς, θορυβῶντας καταξέλλει, ἵνα προσέχωσιν, οἷς μέλλει ἐρεῖν.

Vers. 21. Καθὼς — ὑμᾶς. Καὶ πρὸ τοῦ σαυροῦ εἴρηκε πρὸς τὸν πατέρα· ὅτι d) καθὼς d) Io. 17, 18.
ἐμὲ ἀπέστειλας εἰς τὸν κόσμον, κἀγὼ ἀπέστειλα αὐτοὺς εἰς τὸν κόσμον, [καὶ e) ἀναγνωθι τὰ ἐκεῖ ῥηθέντα. ἐπῆρεν οὖν αὐτῶν τὰς ψυχὰς, ἐγχειρίσας αὐτοῖς τὸ ἴδιον ἔργον, καὶ καταζήσας διαδέχους ἑαυτῷ.]

Vers. 22. Καὶ — v. 23. κεκράτηνται. Καὶ μὴν ὀπίσω εἴρηκεν· ὅτι e) ἐὰν ἐγὼ μὴ ἀπέλθω, e) Io. 16, 7.
ὁ παράκλητος οὐκ ἐλεύσεται πρὸς ὑμᾶς· πῶς ἓν ἐνταῦθα δίδωσι πνεῦμα ἅγιον; ἐνεφύσησε μὲν, ἐμπνέων αὐτοῖς χάριν δεκτικὴν τῷ ἁγίου πνεύματος, καὶ κατασκευάζων ἐπιτηδείους εἰς ὑποδοχὴν αὐτῷ· λέγει δὲ, λάβετε πνεῦμα ἅγιον, οὐ τότε, ἀλλ' ὅτε κατέλθῃ.

Ἡ πνεῦμα ἅγιον ἐκάλεσε, τὸ πνευματικὸν χάρισμα τὴ ἀφιέναι καὶ δεσμεῖν ἁμαρτίας. διαφόρων γὰρ ὄντων f) πνευματικῶν χαρισμάτων, τοῦτο τηνικαῦτα δέδωκεν αὐτοῖς, [μεῖζον g) ὂν καὶ τῶν σημείων. τῷ παραλυτικῷ γὰρ εἰπόντος· f) Matth. 9, 2. Marc. 2, 5. 7.
ἀφέωνταί σοι αἱ ἁμαρτίαι σου· ἔλεγον οἱ γραμματεῖς· τίς δύναται ἀφιέναι ἁμαρτίας, εἰ μὴ εἷς ὁ θεός;

Καὶ μὴν, καὶ πρὸ τῆ σαυρῆ εἴρηκεν αὐτοῖς· ὅσα g) ἐὰν δήσητε ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσαι δεδεμένα ἐν τῷ g) Matt. 18, 18.
οὐρανῷ, καὶ ὅσα ἐὰν λύσητε ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσαι

λελυ-

soluta in coelo: sed tunc quidem hoc illis promisit, nunc autem tribuit.

Quaere autem circa medium noni capitis praesentis euangelii, vbi dicitur, Nondum erat spiritus sanctus: quia Iesus nondum erat glorificatus: et lege totam illorum enarrationem.

Insufflauit itaque, tanquam fons gratiarum: et vt etiam hinc discamus, ipsum esse, qui primum ac vitale spiraculum insufflauit in Adam. Retentionem vero intellige ligationem, veniae carentiam. Tanquam rex ergo, duces exercitus destinans, ita discipulos prae omnibus, huiusmodi stipat potestate.

† Qui propter daemonum terrorem in sublimitate diuinarum contemplationum firmiter confirmantur: et sensus ad modum ostiorum claudunt: ignoto modo accedentem excipiunt diuinum sermonem, absque sensitiua operatione eis apparentem: et pacis quidem nomine immobilitatem ad affectus tribuentem: insufflationis vero, gratias spiritus sancti, ac mysteriorum suorum signa demonstrantem.

Vers. 24. *Thomas — Iesus.* Verisimile enim est, eum a tempore, quo dispersi fuerant discipuli, ac relicto praeceptore fugerant, nondum cum illis conuenisse.

† Quanquam aberat Thomas, tamen per fratres Apostolos particeps et ipse fuit gratiae insufflati in illos spiritus sancti, sicut ait diuus Cyrillus. Quidam tamen dicunt, quod postmodum, postquam vidit

a) Ex Hentenio suspicio mihi oritur, illum legisse περισέλλων, id est, παρασπευάζων, εὐτρεπίζων, συγκροτῶν.

β) προσβάλλει. A. Neutrum placet. Forte περιβάλλει.

λελυμένα ἐν τῷ οὐρανῷ· ἀλλὰ τότε μὲν ὑπέσχε-
το αὐτοῖς τοῦτο, νῦν δὲ δίδωσι.

Ζήτησον δὲ περὶ τὰ μέσα τοῦ ἐνάτου κεφα-
λαίου τοῦ παρόντος εὐαγγελιστοῦ τό· οὔπω[h]) γὰρ h) Io. 7. 39.
ἦν πνεῦμα ἅγιον, ὅτι ἰησοῦς ἐδέπω ἐδοξάθη, καὶ
ἀναγνωθι τὴν ὅλην ἐξήγησιν αὐτῶν.

Ἐνεφύσησε μὲν οὖν, ὡς πηγὴ χαρισμάτων,
καὶ ἵνα μάθωμεν κἀντεῦθεν, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ
καὶ τὸ πρῶτον καὶ ζωτικὸν ἐμφύσημα ἐμφυσή-
σας τῷ ἀδάμ.] κράτησιν δὲ νόει, τὴν δῆσιν, τὴν
ἀσυγχωρησίαν. καθάπερ οὖν βασιλεὺς, στρατη-
γοὺς[2]) ἀποστέλλων, ἕτω τοὺς μαθητὰς[3]) παρα-
βάλλει πρὸ πάντων τῇ τοιαύτῃ δυνάμει.

[Οἱ[4]) διὰ τὸν φόβον τῶν δαιμόνων ἐν τῷ ὕψει
τῶν θείων θεωρημάτων ἀσφαλῶς βεβηκότες,
καὶ, θυρῶν δίκην, τὰς αἰσθήσεις μύσαντες, παρα-
γινόμενον ἀγνώστως δέχονται τὸν τοῦ θεοῦ λόγον,
ἄνευ τῆς κατ' αἴσθησιν ἐνεργείας ἐπιφαινόμενον
αὐτοῖς, καὶ δωρούμενον ἀπάθειαν μὲν, διὰ τῆς
εἰρήνης, πνεύματος δὲ ἁγίου χάριν, διὰ τῆς ἐμ-
πνεύσεως, καὶ δεικνύοντα τὰ σύμβολα τῶν μυ-
στηρίων αὐτοῦ.]

Vers. 24. Θωμᾶς — ἰησοῦς. Εἰκὸς
γὰρ, αὐτὸν μετὰ τὸ διασκορπισθῆναι τοὺς μαθη-
τὰς, ἀφέντας τὸν διδάσκαλον καὶ φυγόντας,
μήπω συνελθεῖν αὐτοῖς.

[Εἰ καὶ ἀπῆν ὁ Θωμᾶς, ὅμως διὰ τῶν ἀδελ-
φῶν[5]) τῶν ἀποστόλων μετέλαβε καὶ αὐτὸς τῆς
χάριτος τοῦ ἐμφυσηθέντος αὐτοῖς ἁγίου πνεύμα-
τος, ὡς ὁ ἐν ἁγιοῖς Κύριλλος[6]) εἴρηκε. τινὲς δὲ
λέγου-

4) Haec vterque in margine exhibet.
5) τῶν, abeſt. A.
6) Tom. IV. p. 1100. A. p. 1101. A.

vidit manus ac latus saluatoris, et circa resurrectionem credidit: tunc accepit et ipse huiusmodi gratiam, vt in nullo horum inferior esset coapostolis.

Vers. 25. *Dixerunt — dominum.* Dixerunt ei, quum ad eos veniisset.

Vers. 25. *Ille — credam.* Quemadmodum vulgi more ac temere credere, leuitatis est: ita quoque vltra modum scisciari, ac nimis curiose indagare, crassae mentis est. Propterea etiam Thomas arguitur. Nam, quum fide digni essent condiscipuli, remque confirmarent, non credidit: non tantum fidem illis non praestans, quantum impossibilem ducens hanc resurrectionem. Siquidem ipse eum videre quaerit: nec id tantum, sed et vestigium clauorum: neque hactenus sistit curiositas, sed et mittere digitum in vestigium clauorum, manumque in latus eius, ne forte phantasma esset. Audierat enim, vt apparet, a condiscipulis, quod manus ac latus suum eis ostendisset. Tactum itaque fide digniorem ducit aspectu.

Vers. 26. *Et — eis.* Intus, in diuersorio, vbi erant congregati.

Vers. 26. *Venit — clausis.* Venit certiorem redditurus eum, qui non credebat: et neque vnum despicit, licet mente crassior esset caeteris. Et quare non tunc fecit illum certiorem, quum Thomas praedicta requirebat, sed post dies octo? Vt iam a condiscipulis instructus, facilius persuaderi posset ad fidem.

Vers. 26.

7) Inclusa Codex vterque in margine habet.
8) δὲ, interponit. A.
9) Inclusa absunt. A.
1) γίνηται. A.

λέγουσιν, ὅτι ὕστερον, μετὰ τὸ ἰδεῖν τὰς χεῖρας καὶ τὴν πλευρὰν τοῦ σωτῆρος, καὶ πιστεῦσαι περὶ τῆς ἀναστάσεως, ἔλαβε καὶ αὐτὸς τὴν τοιαύτην χάριν, ἵνα μηδ' ἐν τούτῳ λείπηται τῶν [7]) συναποστόλων.]

Vers. 25. Ἔλεγον — κύριον. Ἔλεγον [8]) αὐτῷ, ἐλθόντι πρὸς αὐτούς,

Vers. 25. Ὁ — πιστεύσω. Ὥσπερ τὸ ἁπλῶς καὶ ὡς ἔτυχε πιστεύειν, εὐκολίας ἐστὶν οὕτω καὶ τὸ πέρα τοῦ μέτρου περιεργάζεσθαι καὶ πολυπραγμονεῖν παχυτάτης διανοίας ἐστί. διὰ τοῦτο καὶ ὁ Θωμᾶς ἐγκαλεῖται. τοῖς γὰρ συμμαθηταῖς, ἀξιοπίστοις οὖσι, καὶ διαβεβαιουμένοις, οὐκ ἐπίστευσεν· οὐ τοσοῦτον ἐκείνοις ἀπιστῶν, ὅσον ἀδύνατον τὴν ἀνάστασιν ταύτην νομίζων. ζητεῖ γὰρ αὐτὸς ἰδεῖν αὐτὸν, καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν τύπον τῶν ἥλων· καὶ οὐ μέχρι τούτων ἵστησι τὸ περίεργον, ἀλλὰ καὶ βαλεῖν τὸν δάκτυλον εἰς τὸν τύπον τῶν ἥλων, καὶ τὴν χεῖρα εἰς τὴν πλευρὰν αὐτοῦ, μήποτε φάσμα εἴη. μεμάθηκε γὰρ, ὡς ἔοικε, παρὰ τῶν συμμαθητῶν, ὅτι ἐδείκνυ αὐτοῖς τὰς χεῖρας καὶ τὴν πλευρὰν αὐτοῦ. τὴν ἁφὴν οὖν πιστοτέραν ποιεῖται τῆς ὄψεως.

Vers. 26. Καὶ — αὐτῶν. Ἔσω τοῦ καταγωγίου αὐτῶν, ὅπου συνήγοντο.

Vers. 26. Ἔρχεται — κεκλεισμένων. Ἔρχεται πληροφορήσων τὸν ἀπιστοῦντα, [καὶ [9]) ἵνα δὲ τὸν ἕνα περιεργᾷ, καίτοι τῶν ἄλλων ὄντα παχύτερον εἰς διάνοιαν.] καὶ τίνος ἕνεκεν οὐχ, ὅτε ἐζήτησε τὰ ῥηθέντα ὁ Θωμᾶς, τότε τοῦτον ἐπληροφόρησεν, ἀλλὰ μεθ' ἡμέρας ὀκτώ; ἵνα ἐν τῷ μέσῳ κατηχούμενος ὑπὸ τῶν μαθητῶν εὐπειθέστερος πρὸς πίστιν [1]) γένηται.

Vers. 26. *Et — vobis.* Sicut et prius. Rursum enim omnia facit, quaecunque eo absente fecerat.

Vers. 27. *Deinde — meum.* Quum nihil Thomas diceret, anticipat eum, praebens, quae ille petierat, ac ostendens, quod etiam tunc praesens fuerit et audierit, tanquam Deus, quum haec ille loquebatur. Siquidem eisdem quoque vsus est verbis.

Vers. 27. *Et — fidelis.* Indignatus hoc dicit, quasi non ex diligentia, sed ex incredulitate contradixerit.

Vers. 28. *Et — meus.* Videns in manibus eius vestigium clauorum, et latus ipsius apertum, continuo credidit, non expectans, dum contrectasset.

Vers. 29. *Dicit — crediderunt.* Quum enim Petrus et Iohannes nondum eum vidissent, a linteaminibus tamen ac sudario resurrexisse crediderunt. Alii quoque discipuli, quum postmodum Petrus eum vidisset, illisque renunciasset, nondum videntes crediderunt. Inuenerunt, inquit, Lucas, congregatos vndecim et eos, qui cum illis erant, dicentes, Surrexit dominus vere, et visus est a Simone.

Et quomodo dicit idem euangelista, quod dum apparuit eis, expauefacti et conterriti existimabant spiritum se videre, et caetera? et quod adhuc illis non credentibus prae gaudio, et admirantibus dixit eis, Habetis hic aliquid edulii, et caetera? Quia tunc haec passi sunt, non quod eum resurrexisse non crederent, sed quod dubitarent, vtrum ipse

[2]) Inclusa absunt. A.
[3]) Etiam haec absunt. A.

Vers. 26. Καὶ — ὑμῖν. [Ὥσπερ[2]) καὶ πρότερον. πάντα γὰρ ποιεῖ πάλιν, ὅσα καὶ ἀπόντος αὐτῦ πεποίηκεν.]

Vers. 27. Εἶτα — μου. Μηδὲν εἰπόντος τῦ θωμᾶ, προλαμβάνει, καὶ ἅπερ ἐζήτει, δίδωσι, δεικνὺς, ὅτι καὶ ὅτε ταῦτα ἔλεγε, παρῆν τε καὶ ἤκουεν, ὡς θεός. [καὶ[3]) γὰρ τοῖς αὐτοῖς ἐχρήσατο ῥήμασι.]

Vers. 27. Καὶ — πιστός. Μεμφόμενος τῦτό φησιν, ὡς ἐξ ἀπιστίας, οὐκ ἐξ ἀκριβείας, ἀντιτείνοντος.

Vers. 28. Καὶ — μου. Ἰδὼν ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῦ τὸν τύπον τῶν ἥλων, καὶ τὴν πλευρὰν αὐτῦ νενυγμένην, αὐτίκα ἐπίστευσε, μὴ ἀναμείνας ψηλαφῆσαι. τινὲς δέ φασιν, ὅτι ψηλαφήσας ἐβόησεν, ὁ κύριός μου καὶ ὁ θεός μου.

Vers. 29. Λέγει — πιστεύσαντες. Ὅ, τε γὰρ πέτρος καὶ ἰωάννης, μήπω ἰδόντες αὐτὸν, ὑμως ἀπὸ τῶν ὀθονίων καὶ τῦ σουδαρίου ἐπίστευσαν, ὅτι ἀνέστη, καὶ οἱ ἄλλοι δὲ μαθηταὶ μετὰ τῦτο, τῦ πέτρου ἰδόντος αὐτὸν καὶ ἀναγγείλαντος αὐτοῖς, μήπω ἰδόντες αὐτὸν, ἐπίστευσαν. εὗρον γάρ, φησιν ὁ λουκᾶς,[i]) συνηθροισμένους τὲς ἕνδεκα, καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς, λέγοντας· ὅτι ἠγέρθη ὁ κύριος ὄντως, καὶ ὤφθη σίμωνι. i) Luc. 24, 33.

[Καὶ[4]) πῶς, ὅτε ἐφάνη αὐτοῖς, φησιν ὁ αὐτὸς εὐαγγελιστής· ὅτι[k]) πτοηθέντες καὶ ἔμφοβοι γενόμενοι, ἐδόκουν πνεῦμα θεωρεῖν, καὶ τὰ ἑξῆς· καὶ· ὅτι[l]) ἔτι ἀπιστούντων αὐτῶν ἀπὸ τῆς χαρᾶς καὶ θαυμαζόντων, εἶπεν αὐτοῖς· ἔχετέ τι βρῶσιμον ἐνθάδε, καὶ τὰ λοιπά; διότι ταῦτα τότε πεπόνθασιν, ὅτι ἀνέστη, k) Luc. 24, 37. l) Luc. 24, 41.

4) Inclusa absunt. A.

ipse esset, qui eis apparebat: ac diligentius considerarent.

Comprehendit autem beatitudo haec etiam illos, qui per praedicationem credunt. Quum ergo dicit aliquis, Beati, qui temporibus illis fuerunt, ac Christum viderunt: consideret, quod Beati, qui non viderunt et crediderunt.

Sed quomodo corpus incorruptibile vestigia habebat plagarum, ac tactui subiacebat? Quomodo? Supernaturaliter et dispensatorie: edebat siquidem ac bibebat ad maiorem discipulorum certitudinem.

Vers. 30. *Multa — hoc.* De his omnino loquitur, quae post resurrectionem facta sunt: propterea namque dixit, in conspectu discipulorum suorum. Quemadmodum enim ante resurrectionem plurima fieri oportuit, vt crederent, eum esse filium Dei: ita et post resurrectionem, vt certiores fierent, quod resurrexisset.

Aut etiam sermo communis est: et de his loquens, quae ante resurrectionem, et de his, quae post eam facta sunt.

Vers. 31. *Haec — Dei.* Non, inquit, ad ambitionem haec scripsimus: ita enim et alia scripsissemus, quum multa essent: sed ad solam necessitatem, vt credatis, quod hic Iesus est Christus filius Dei, qui a prophetis annunciatus est.

Vers. 31. *Et — eius.* Hoc est, per eum: nam ipse vita est: vitam, inquam, sempiternam habeatis.

Cap.

ἀλλ' ἀμφιβάλλοντες, εἰ αὐτός ἐστιν ὁ φαινόμενος αὐτοῖς, καὶ ἀκριβολογούμενοι.]

Συμπαραλαμβάνει δὲ ὁ μακαρισμὸς καὶ τὲς διὰ τῦ κηρύγματος πιστεύοντας. ὅταν ἕν τις λέγῃ, μακάριοι οἱ κατ' ἐκείνους τοὺς καιροὺς ὄντες, καὶ ἰδόντες τὸν χριστὸν, ἐννοείτω, ὅτι μακάριοι οἱ μὴ ἰδόντες καὶ πιστεύσαντες.

Ἀλλὰ πῶς σῶμα ἄφθαρτον, τύπους εἶχε πληγῶν, καὶ ἀφῆ ὑπέπιπτε; πῶς; ὑπερφυῶς τε καὶ οἰκονομικῶς. καὶ γὰρ καὶ ἔφαγε καὶ ἔπιε, πρὸς πληροφορίαν τῶν μαθητῶν.

Vers. 30. Πολλὰ — τέτῳ. Τὰ μετὰ τὴν ἀνάστασιν πάντως λέγει. διὰ τῦτο γὰρ εἶπεν, ὅτι ἐνώπιον τῶν μαθητῶν αὐτῦ. ὥσπερ γὰρ πρὸ τῆς ἀναστάσεως ἔδει πολλὰ γενέσθαι, ἵνα πιστεύσωσιν, ὅτι υἱός ἐστιν τῦ θεῦ· ἕτω καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν, ἵνα πληροφορηθῶσιν, ὅτι ἀνέστη.

Ἢ καὶ κοινὸς ὁ λόγος περί τε τῶν πρὸ τῆς ἀναστάσεως, καὶ περὶ τῶν μετὰ τὴν ἀνάστασιν.

Vers. 31. Ταῦτα — θεῦ. Οὐ πρὸς φιλοτιμίαν, φησὶν, ἐγράψαμεν· ἦ γὰρ ἂν καὶ ἄλλα ἐγράψαμεν, πολλῶν ὄντων· ἀλλὰ πρὸς χρείαν μόνην, ἵνα πιστεύσητε, ὅτι ἰησοῦς οὗτος ἐστὶν ὁ χριστὸς, ὁ υἱὸς τῦ θεῦ, ὁ ὑπὸ τῶν προφητῶν καταγγελλόμενος.

Vers. 31. Καὶ — αὐτῦ. Τετέσι,[5]) δι' αὐτοῦ· αὐτὸς γάρ ἐστιν ἡ ζωή· ζωὴν δὲ, αἰώνιον.

5) Haec Codex A. ita contrahit, δι' αὐτοῦ δὲ δίδοται καὶ ζωὴ αἰώνιος.

Cap. XXI. v. 1. *Postea — Tiberiadis.*

Neque enim continue cum eis versabatur, vt prius, sed per temporum interualla accedebat. Quod autem dicitur, Manifestauit, et Apparuit, et Visus est ac similia, ostendunt, quod iuxta naturam incorruptibilitatis corporis, inuisibilis erat corruptibilibus oculis: verum demittendo se et dispensatorie manifestabatur. Hoc autem mare in Galilaea erat: animo siquidem resumto, eo profecti sunt.

Vers. 1. *Manifestauit autem sic.* Vt nunc dicturus est.

Vers. 2. *Erant — v. 3. tecum.* Nam, quum neque semper cum eis esset Saluator, vt dictum est, neque alius aduenisset paracletus, neque perfecte eis commissa esset praedicatio: quum nihil esset, quod agerent, reliquo tempore piscabantur, priorem exercentes artem: quanquam non amore lucri, vt prius.

Vers. 3. *Exierunt ergo — statim.* Quae Petri erat, aut filiorum Zebedaei, aut alicuius eorum, quos nouerant.

Vers. 3. *Et — nihil.* Dispensatorie hoc factum est, veluti in sequentibus dicemus. Verisimile est autem, alios quoque discipulos terrestri itinere fuisse sequutos, sicut ait Chrysostomus, amoris gratia, vtque spectatores essent, ac probe otium collocarent, et simul cum eis pernoctarent.

Vers. 4. *Mane — esset.* Fortassis, quod splendidiori appareret specie, propter immortalitatem, aut dispensatorie ab eis cognitus non est.

Vers. 5.

6) ἐφανερώθη. A.
7) τὴν, abest A.

Cap. XXI. v. 1. Μετὰ ταῦτα — τιβεριάδος.

Οὐ γὰρ διόλου συνῆν αὐτοῖς, ὡς τὸ πρότερον, ἀλλ' ἐκ διαλείμματος ἐπεδήμει. τὸ δὲ ἐφανέρωσε,[6]) καὶ ἐφάνη, καὶ ὤφθη, καὶ τὰ τοιαῦτα, ὑποφαίνουσιν, ὅτι κατὰ[7]) τὴν φύσιν τῆς ἀφθαρσίας τὸ σώματος ἀφανὴς ἦν φθαρτοῖς ὀφθαλμοῖς· συγκαταβατικῶς δὲ καὶ οἰκονομικῶς ἐφανερώθη. ἡ θάλασσα δὲ αὕτη, ἐν τῇ γαλιλαίᾳ ἦν. ἀναθαρρήσαντες γὰρ ἀπῆλθον ἐκεῖ.

Vers. 1. Ἐφανέρωσε δὲ οὕτως. Ὡς ἐρεῖ.

Vers. 2. Ἦσαν — v. 3. σύν σοι. Μήτε γὰρ τῶ σωτῆρος διόλου συνόντος αὐτοῖς, ὡς εἴρηται, μήτε τῶ ἄλλου παρακλήτου ἐλθόντος, μήτε τῶ κηρύγματος ἐντελῶς ἐγχειρισθέντος αὐτοῖς, ἁδὲν ἔχοντες πράττειν, λοιπὸν ἠλίευον, τὴν προτέραν μετερχόμενοι τέχνην, εἰ καὶ μὴ φιλοκερδῶς, ὡς τὸ πρίν.

Vers. 3. Ἐξῆλθον οὖν — εὐθύς. Εἰς τὸ τῶ πέτρου, [ἢ τὸ τῶν[8]) υἱῶν ζεβεδαίου, ἤ τινος τῶν γνωρίμων.]

Vers. 3. Καὶ — οὐδέν. Κατ' οἰκονομίαν, ὡς ἐρῶμεν προϊόντες. εἰκὸς δὲ, καὶ τοὺς ἄλλους μαθητὰς, ὡς ὁ χρυσόστομος[9]) εἴρηκεν, ἕζω[1]) ἀκολουθεῖν, χάριν τε ἀγάπης καὶ θέας τὴν σχολὴν εὖ διατιθεμένους, καὶ συνδιανυκτερεύειν αὐτοῖς.

Vers. 4. Πρωΐας — ἦσιν. Ἴσως τῶ εἴδως αὐτὸ λαμπροτέρου φαινομένου, διὰ τὴν ἀφθαρσίαν, ἢ κατ' οἰκονομίαν ἀγνοουμένου αὐτοῖς.

8) Omissis, quae hic inclusa sunt, eorum loco tantum habet πλοῖον. A.
9) T. VIII. p. 521. A.
1) ἕξωθεν. B.

Vers. 5. *Dicit — habetis?* παιδία, id est, pueros illos vocauit iuxta consuetudinem. Moris siquidem erat ita operarios appellare: propter illorum robur ac strenuitatem ad labores. Loquitur autem cum eis, quasi volens aliquid ab eis emere.

Vers. 5. *Responderunt — v. 6. inuenietis.* Nec adhuc cognouerunt, eum esse, quod tamen eos intelligere oportuit. Nam quomodo vulgaris homo aut socius id nosse potuisset, quod iacientes in dexteram nauigii partem, inuenturi essent? Expresse autem ad dexteram iacere praecepit, ne fortuita videretur captura.

Vers. 6. *Iecerunt itaque.* Simpliciter obtemperantes: aut arbitrati, signo quopiam illum nosse pisces aliquos ibi natare, († aut etiam vidisse exultantes.)

Vers. 6. *Et iam non — piscium.* Absente quidem saluatore nihil ceperunt: praesente vero multitudinem concluserunt, vt cognoscamus, quod sine illo nihil, quod vtile sit, perficimus: cum eo autem, plurima. Oportet ergo, vt praeceptis eius obedientes laboremus, et ad dexteram iaciamus: nam haec pars laudi datur.

Quaere autem et vndecimo iuxta Lucam capite, quod dicitur, Similiter autem et Iacobum et Iohannem filios Zebedaei, qui erant socii Simonis et caetera, ac illorum lege enarrationem. Inuenies enim anagogica praesentibus admodum congrua.

Vers. 7.

Vers. 5. Λέγει — ἔχετε; Παιδία τέτους ἐκάλεσε, τῇ συνηθείᾳ χρησάμενος. ἔθος γὰρ τοὺς ἐργατικοὺς ἔτως ὀνομάζειν, διὰ τὸ πρὸς τοὺς πόνους ἀκμαῖόν τε καὶ νεανικὸν αὐτῶν. διαλέγεται δὲ αὐτοῖς, ὡς δέλων δῆθεν παρ' αὐτῶν ὠνεῖσθαί τι.

Vers. 5. Ἀπεκρίθησαν — v. 6. εὑρήσετε. Καὶ οὕπω συνῆκαν, ὅτι αὐτός ἐστιν. ἐχρῆν δὲ συνιέναι. πῶς γὰρ ἂν κοινὸς ἄνθρωπος εἰδείη, ὅτι βάλλοντες εἰς τὰ δεξιὰ μέρη τῆ πλοίου, εὑρήσουσι. ζητῶς δὲ εἰς τὰ δεξιὰ βαλεῖν ἐπέταξεν, ἵνα μὴ κατὰ τύχην ἡ ἄγρα δόξῃ.

Vers. 6. Ἔβαλον οὖν. [Ἁπλῶς[2]) ὑπακούσαντες, ἢ καὶ ὑποπτεύσαντες, αὐτὸν τεκμηρίῳ τινὶ γνῶναί τινας ἰχθύας ἐκεῖ διανηχομένους, ἢ[3]) καὶ ἰδεῖν ἀναπηδήσαντας.]

Vers. 6. Καὶ οὐκ ἔτι — ἰχθύων. Ἀπόντος μὲν τῆ σωτῆρος, οὐδὲν ἐπίασαν· παρόντος δὲ, πλῆθος συνέκλεισαν· ἵνα γνῶμεν, ὅτι χωρὶς μὲν αὐτῆ οὐδὲν ὠφέλιμοι γινόμεθα· σὺν αὐτῷ δὲ, πολλά. χρὴ τοίνυν ταῖς ἐντολαῖς αὐτῆ πειθομένους πονεῖν καὶ βάλλειν εἰς τὰ δεξιά. τῆτο γὰρ τὸ μέρος ἐπαινετόν.

[Ζήτησον[4]) καὶ ἐν τῷ ἑνδεκάτῳ κεφαλαίῳ τῆ κατὰ λουκᾶν, τό· ὁμοίως[m]) δὲ καὶ ἰάκωβον καὶ ἰωάννην, υἱοὺς ζεβεδαίου, οἳ ἦσαν κοινωνοὶ τῷ σίμωνι, καὶ τὰ ἑξῆς, καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐξήγησιν αὐτῶν. εὑρήσεις γὰρ ἀναγωγὴν, πάνυ τοῖς παρῆσιν ἁρμόζεσαν.]

m) Luc. 5, 10.

Vers. 7.

2) Inclusa absunt. A.
3) Ab ἢ ad ἀναπηδήσαντας omiserat Hentenius.
4) Inclusa absunt. A.

Vers. 7. *Dicit — est.* A prospero id euentu intelligens, et quod tanquam ex illius iussu conclusi essent pisces.

Vers. 7. *Simon — mare.* Perspicacior quidem erat Iohannes magnitudine puritatis. Petrus vero feruentior vehementia amoris: ideo agnoscit quidem eum Iohannes ante Petrum, sed egreditur ad eum Petrus ante Iohannem. Vbi enim solum audisset, esse dominum, confestim, quae in manibus erant, proiicit, nec sustinens, vt nauigio ad eum perueniret, sese in mare iacit, quo citius accederet.

ἐπενδύτην autem (pro quo Tunicam vertimus) vocant tunicularn quandam manicis carentem, quae corpus ad genua vsque contegat: et hac vtebantur, qui in mari degebant: Nam simul et agilitatem eis tribuebat, et inter aquas ornatum. Erat quippe nudus alia carens veste: nam hac sola ad corpus discincta indutus erat: neque enim conueniebat, vt omnino nudus esset propter turpitudinem: succinxit autem illam, pudore domini.

Vers. 8. *Caeteri vero — piscium.* Venerunt attrahendo funes, quibus rete trahebatur.

Vers. 9. *Vt — panem.* Piscem quidem prunis superpositum, panem vero seorsum positum: vtique producta ex his, quae non erant: vt hinc quoque suam ostendat potentiam, ac beneuole eos per cibum a labore refocillet.

Vers. 10. *Ait — nunc.* Vtpote sciens, quod comprehendissent. Nam et prius, tanquam sciens, quod comprehensuri essent, dixerat, Iacite in dexteram partem nauigii, et inuenietis. Et ne

a) συγκλεῖσθαι. A.
b) Habet hanc vocem Galeus in opusc. p. Myth. 711.

Vers. 7. Λέγει — ἐστι. Τοῦτο συνεὶς ἀπὸ τῆς εὐτυχίας, καὶ τῷ συγκεκλεῖσθαι[5]) τὰς ἰχθύας, ὥσπερ ἐξ ἐπιτάγματος.

Vers. 7. Σίμων — θάλασσαν. Διορατικώτερος μὲν ὁ ἰωάννης, περιουσίᾳ καθαρότητος· θερμότερος δὲ ὁ πέτρος, σφοδρότητι φίλτρου. διὸ γνωρίζει μὲν αὐτὸν ὁ ἰωάννης, πρὸ τοῦ πέτρου· ἔρχεται δὲ πρὸς αὐτὸν ὁ πέτρος, πρὸ τοῦ ἰωάννου. ἀκούσας γὰρ μόνον, ὅτι ὁ κύριός ἐστι, ῥίπτει τὰ ἐν χερσὶν εὐθέως, καὶ μὴ ἀναμείνας τῷ πλοιαρίῳ ἐξελθεῖν, βάλλει ἑαυτὸν εἰς τὴν θάλασσαν, διὰ τὸ τάχος τῆς ἐξελεύσεως.

Τὸν ἐπενδύτην δὲ, χιτώνιόν τί φασιν[6]) ἀχειρίδωτον, ἄχρι γονάτων περισέλλον. σύνηθες δὲ τοῦτο τοῖς θαλαττεύουσιν, εὐκινησίαν ἅμα καὶ εὐσχημοσύνην αὐτοῖς παρὰ τῷ ὕδατι περιποιούμενον. γυμνὸς μὲν οὖν ἦν τῆς ἄλλης στολῆς αὐτὸς, τοῦτον δὲ μόνον ἐπὶ τῷ σώματος ἐνεδέδυτο ἄζωστον. ἀνάξιον γὰρ, εἶναι αὐτὸν πάντη γυμνὸν, διὰ τὴν ἀσχημοσύνην. ἐζώσατο δὲ αὐτὸν, αἰδοῖ τοῦ κυρίου.

Vers. 8. Οἱ δὲ ἄλλοι — ἰχθύων. Ἦλθον, ἑφελκόμενοι τοὺς σύροντας τὸ δίκτυον σχοίνους.

Vers. 9. Ὡς — ἄρτον. Τὸ μὲν ὀψάριον, τῇ ἀνθρακιᾷ ἐπικείμενον· τὸν δὲ ἄρτον, ἰδίᾳ παρακείμενον, ἐξ ὧν ὄντων πάντα πάντως παρηγμένα, ἵνα καὶντεῦθεν δείξῃ τὴν δύναμιν αὐτοῦ, καὶ πεπονηκότας αὐτοὺς ἀνακτήσηται φιλοσόργως διὰ τροφῆς.

Vers. 10. Λέγει — νῦν. Ὡς εἰδὼς, ὅτι ἐπίασαν, λέγει. καὶ γὰρ καὶ πρὶν, ὡς εἰδὼς, ὅτι πιάσουσιν, εἶπε, βάλετε εἰς τὰ δεξιὰ μέρη τοῦ πλοίου τὸ δίκτυον, καὶ εὑρήσετε, καὶ ἵνα μὴ φαν-

ne phantaſticum videretur negotium: vtque videntes piſcium multitudinem ac magnitudinem, et quomodo non eſſet ſciſſum rete, magis etiam admirarentur.

Verſ. 11. *Aſcendit Simon Petrus.* Aſcendit in nauim, tanquam artis peritior, ſequentibus videlicet eum etiam caeteris.

Verſ. 11. *Et traxit — tribus.* Dicunt aliqui, per centum quidem eos deſignari, qui ex gentibus ſaginandi erant: per quinquaginta autem, eos qui de Iudaeis: plures ſiquidem ex gentibus crediturі erant, quam ex Iudaeis: per tres vero, ſanctam Trinitatem, in quam crederent.

Verſ. 11. *Et — rete.* Non, quod eſſet forte, ſed quod dominus etiam illud fortificaret.

Verſ. 12. *Dicit — prandete.* Hora prandii iam appetente: nam illorum laboribus ſucceſſura erat requies. Veriſimile eſt autem, quosdam ex comprehenſis piſcibus aſſatos fuiſſe ad omnium refectionem diſcipulorum: reliquos vero pauperibus fuiſſe diſtributos.

Verſ. 12. *Et nemo — eſſet.* Faciem quidem videntes immutatam, et quae in maximum eos induceret ſtuporem, volebant eum interrogare, verum non audebant, quum a ſignis, quae dicta ſunt, ſcirent, quod Dominus eſſet.

Verſ. 13. *Venit — ſimiliter.* Iam in coelum non ſuſpicit, neque humana illa facit: oſtendens, quod etiam iſta diſpenſatorie faciebat.

Verſ. 14.

7) Incluſa abſunt. A.
8) Incluſa omittit. A.

φαντασία δόξη τὸ πρᾶγμα, καὶ ὅπως ἰδόντες καὶ τὸ πλῆθος καὶ τὸ μέγεθος τῶν ἰχθύων, καὶ τὸ πῶς ἐκ ἐσχίσθη τὸ δίκτυον, θαυμάσωσι πλέον.

Vers. 11. Ἀνέβη σίμων πέτρος. [Ἀνέβη[7]) εἰς τὸ πλοῖον, ὡς ἐμπειρότερος, ἑπομένων αὐτῷ καὶ ἄλλων δηλονότι.]

Vers. 11. Καὶ εἵλκυσε — τριῶν. Φασί τινες, διὰ τῶν ἑκατὸν μὲν, ὑποδηλοῦσθαι τοὺς ἐξ ἐθνῶν σαγηνευθησομένους· διὰ τῶν πεντήκοντα δὲ, τοὺς ἐξ ἰουδαίων· πλείους γὰρ οἱ ἐξ ἐθνῶν τῶν ἐξ ἰουδαίων· διὰ τῶν τριῶν δὲ, τὴν ἁγίαν τριάδα, εἰς ἣν πιστεύουσι.

Vers. 11. Καὶ — δίκτυον. Οὐχ ὡς ἰσχυρὸν, ἀλλ' ὡς τοῦ κυρίου τοῦτο δυναμώσαντος.

Vers. 12. Λέγει — ἀριστήσατε. Τῆς ὥρας τοῦ ἀρίστου ἤδη ἐπισάσης. [ἔμελλε[8]) γὰρ τοὺς πόνους αὐτῶν διαδέχεσθαι ἀνάπαυσις. εἰκὸς δὲ καὶ ἐκ τῶν πιαθέντων ἰχθύων τινὰς ὀπτηθῆναι πρὸς ἕξιασιν ὅλων τῶν μαθητῶν, τοὺς λοιποὺς δὲ πένησι διανεμηθῆναι.]

Vers. 12. Οὐδεὶς δὲ — ἐστιν. Τὴν ὄψιν αὐτοῦ βλέποντες ἀλλοιοτέραν καὶ ἐκπληκτικωτάτην, ἐβούλοντο μὲν ἐρωτῆσαι, οὐκ ἐτόλμων δὲ, εἰδότες[9]) ἀπὸ τῶν εἰρημένων τεκμηρίων, ὅτι ὁ κύριός ἐστιν.

Vers. 13. Ἔρχεται — ὁμοίως. Οὐκέτι ἀναβλέπει εἰς τὸν οὐρανὸν, οὐδὲ τὰ ἀνθρώπινα ἐκεῖνα ποιεῖ, δεικνύων, ὅτι καὶκεῖνα κατ' οἰκονομίαν ἐποίει.

Vers. 14.

9) ἰδότες. A.

Verſ. 14. *Hoc — mortuis.* Prima quidem, quum eſſet veſpera diei illius, quo reſurrexit, ſecunda autem, poſt dies octo, tertia vero, hoc die. Apparet itaque, quod poſt hoc tempus aſcenderint in montem, in quo conſtituerat eis, quando videlicet rurſum admoniti ſunt a Domino. Manifeſtatus eſt autem et mulieribus, quae diſcipulae erant: et duobus illis, de quibus apud Marcum, et Petro, ac Cleopae cum ſocio ipſius. Verum diſcipulis ſimul, hac iam tertia vice manifeſtatus eſt. Neque enim continue cum eis verſabatur. Hic autem non dixit, quod et ipſe comederit: ideo ſane, vt opinor, quod hoc etiam ſignificauerit Lucas libro Actorum, vbi ait Petrus, Comedimus et bibimus cum eo poſtquam ſurrexit a mortuis.

Verſ. 15. *Quum — te.* Simon, fili Iona, diligis me plus quam hi? hunc autem ſolum interrogat, tanquam principem et os diſcipulorum. Verum, cur id, quod nouit, interroget, in ſequentibus dicemus.

Verſ. 15. *Ait — meos.* Diſcipulos dicit agnos ſuos, tanquam paſtor eorum, quos etiam oues rurſum vocat. Quaerit ergo dilectionis erga ſe demonſtrationem, puta, curam eorum: et animam ipſius, quam pro praeceptore ſe poſiturum promiſerat, petit, vt pro diſcipulis ponat.

Verſ 16. *Dicit — v. 17. te.* Chriſtus quidem terna vice interrogans et idem iubens, manifeſtat, ſe maximi facere praeſidentiam ſuper diſcipulos ſuos: et hanc omni cura ducit maiorem: Petrus autem trinam timens interrogationem, et ſuſpi-

[2]) οἱ μαθηταὶ, omittit. B.
[2]) πλεῖστον. B.
[3]) Incluſa omittit. A.

Vers. 14. Τοῦτο — νεκρῶν. Πρῶτον μὲν, οὗσης n) ὀψίας τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, καθ' ἣν ἀνέστη n) Io. 20. 19.
δεύτερον δὲ, μεθ' ἡμέρας o) ὀκτώ· τρίτον δὲ, νῦν. o) Io. 20, 26.
Φαίνεται οὖν, ὅτι μετὰ τοῦτο ἀνῆλθον οἱ p) μαθηταὶ εἰς τὸ ὄρος, οὗ p) ἐτάξατο αὐτοῖς, ὅτε δηλα- p) Matt. 28, 16.
δὴ προετράπησαν αὖθις παρὰ τοῦ κυρίου. ἐφανερώθη μὲν οὖν, καὶ ταῖς μαθητρίαις, καὶ τοῖς παρὰ τὰ μάρκα q) δύσι, καὶ τῷ πέτρῳ, καὶ τοῖς q) Marc. 16, 12.
περὶ r) κλεόπαν· 2) ἀλλὰ τοῖς μαθηταῖς ὁμοῦ, r) Luc. 24, 18.
τοῦτο ἤδη τρίτον ἐφανερώθη. [οὐ γὰρ 3) συνεχῶς
αὐτοῖς ἐπεχωρίαζεν. ἀλλ' ἐνταῦθα μὲν ἐκ εἶπεν,
ὅτι καὶ αὐτὸς ἐφαγεν· οἶμαι δὲ, ὡς τῷ λουκᾷ καὶ
τοῦτο δηλώσαντος ἐν τῇ βίβλῳ τῶν πράξεων, ἔν-
θα φησιν ὁ πέτρος· ὅτι s) συνεφάγομεν καὶ συνε- s) Act. 10, 41.
πίομεν αὐτῷ, μετὰ τὸ ἀναστῆναι αὐτὸν ἐκ
νεκρῶν.]

Vers. 15. Ὅτε — σε. Σίμων, υἱὲ τοῦ ἰωνᾶ, ἀγαπᾷς με πλεῖον ἢ οὗτοι; τοῦτον δὲ μό-
νον ἐρωτᾷ, ὡς κορυφαῖον καὶ σόμα τῶν μαθητῶν.
τίνος δὲ χάριν ἐρωτᾷ, ὃ οἶδεν, ἐρεῖμεν προϊόντες.

Vers. 15. Λέγει — μου. Τοὺς μαθητὰς, ἀρνίᾳ ἑαυτοῦ φησιν, ὡς ποιμὴν αὐτῶν, οὓς καὶ
πρόβατα πάλιν καλεῖ. ζητεῖ οὖν ἀπόδειξιν τῆς
εἰς αὐτὸν ἀγάπης, τὴν ἐπιμέλειαν αὐτῶν, καὶ
τὴν ψυχὴν αὐτὲ, ἣν 4) ἐπήγγελται θεῖναι ὑπὲρ 4) Codex B. habet sic: ἐπηγγέλλε. Id esset ἐπηγγέλλετο. Hentenius fortasse legit ἐπηγγείλατο.
τοῦ διδασκάλου, ταύτην ἀπαιτεῖ θεῖναι ὑπὲρ τῶν
μαθητῶν.

Vers. 16. Λέγει — v. 17. σε. Ὁ μὲν χριστὸς ἐκ τρίτου ἐρωτῶν, καὶ τὰ αὐτὰ ἐπιτάτ-
των, ἐμφαίνει, ὅτι σφόδρα περὶ πολλοῦ τίθεται
τὴν προσασίαν τῶν ἰδίων μαθητῶν, καὶ ταύτην
ἁπάσης θεραπείας ἡγεῖται μείζονα. ὁ δὲ πέτρος
τὸ

suspicatus, ne forte putaret se amare, non tamen amaret: nam et prius putauerat, se nunquam esse negaturum, et tamen negauit, et modestiorem ipsum ac meliorem affectus ille reddiderat, moerore affectus est, turbatus est, etiam ipsum, vt qui omnia nosset, priusquam fierent, testem facit et ait, Tu omnia nosti, et praesentia et quae futura sunt, tanquam Deus: tu scis, quod nunc toto corde te amem: et nihil amplius dicit, ignorans, quid futurum sit. Nam paulo ante, quum contradixisset, conuictus est, quod vanam habuerit de se fiduciam. Agni itaque et oues dicuntur discipuli propter simplicitatem ac promtitudinem ad hoc, vt immolentur. Et rursum agni quidem, imperfectiores, oues autem, perfectiores.

Petro itaque pascendi curam ac gubernationem committit, vt qui et prius amaris illis lachrymis negationis maculam abluerit, et nunc rursum pro trina negatione trinam offerat confessionem: et tunc quidem opere, nunc autem verbo, lapsui, qui verbo factus est, medetur.

Deinde parabolice praenuntiat ei mortis genus, quod per crucem esset et ipse moriturus: ostendens, quod non tanquam ignorans, aut illi non credens dicebat, quae dicebat, quum optime nosset feruorem dilectionis eius erga se, sed vt et ipse et omnes cognoscerent, quod plurimi faceret praesidentiam super discipulos suos, veluti superius significatum est.

Vers. 18. *Amen — volebas.* Quum esses imperfectior sub imperfectiori Mosaica lege constitutus: parabas te ad id, quod cupiebas, et vitam agebas, vt volebas.

Vers. 18.

5) Malim διεπέυσαντι.

τὸ τριπλῆν τῆς ἐρωτήσεως φοβηθεὶς, καὶ ὑποπτεύσας; μήποτε δοκῇ μὲν φιλεῖν, οὐ φιλεῖ δὲ· καὶ γὰρ καὶ πρότερον ἐδόκει μὲν μηδέποτε ἀπαρνήσασθαι αὐτὸν, ἀπηρνήσατο δὲ· καὶ σωφρονέστερον αὐτὸν καὶ βελτίονα τὸ πάθος ἐκεῖνο πεποίηκεν· ἐλυπήθη, ἐταράχθη, ἐθορυβήθη. καὶ λοιπὸν αὐτὸν, ὡς πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν εἰδότα, μάρτυρα ποιεῖται, καὶ λέγει· σὺ πάντα οἶδας, καὶ τὰ νῦν, καὶ τὰ μέλλοντα, ὡς θεὸς, σὺ γινώσκεις, ὅτι φιλῶ σε νῦν ὁλοψύχως, καὶ οὐδὲν πλέον λέγεις, τὸ μέλλον ἀγνοῶν. καὶ γὰρ καὶ πρώην ἀντιτείνων ἠλέγχθη μάτην ἰσχυριζόμενος. ἀρνία τοίνυν καὶ πρόβατα οἱ μαθηταὶ, διὰ τὸ ἄκακον καὶ πρόχειρον εἰς σφαγήν. καὶ αὖθις ἀρνία μὲν, οἱ ἀτελέστεροι· πρόβατα δὲ, οἱ τελειότεροι.

Πρότερον μὲν οὖν διὰ τῶν πικρῶν ἐκείνων δακρύων τῷ πέτρῳ τὴν κηλίδα τῆς ἀρνήσεως ἀπολυσαμένῳ, ἄρτι δὲ πάλιν ἀντὶ τῆς τριπλῆς ἀρνήσεως τριπλῆν ὁμολογίαν εἰσενεγκόντι, καὶ τότε μὲν ἔργῳ, νῦν δὲ λόγῳ, τὸ διὰ λόγου σφάλμα[5]) θεραπεύει, τὴν ποιμαντικὴν ἐγχειρίζει τῆς οἰκουμένης.

Εἶτα παραβολικῶς προμηνύει αὐτῷ καὶ τὸν διὰ σταυρῆ θάνατον, ᾧ τελειωθῆναι ἔμελλε, δεικνύων ἐντεῦθεν, ὅτι ἐκ ἀγνοῶν, οὐδὲ ἀπίστων αὐτῷ ἔλεγεν, ἅπερ ἔλεγεν. ἠπίστατο γὰρ πάνυ τὸ διάπυρον τῆς εἰς αὐτὸν ἀγάπης, ἀλλ' ἵνα γνῶ καὶ αὐτὸς καὶ πάντες, ὅτι σφόδρα περὶ πολλοῦ τίθεται τὴν προσασίαν τῶν ἰδίων μαθητῶν, ὡς ἀνωτέρω δεδήλωται.

Vers. 18. Ἀμὴν — ἤθελες. Ὅτε ἐτύγχανες ἀτελέστερος, ὑπὸ τὸν ἀτελέστερον νόμον τὸν μωσαϊκὸν κείμενος, ἡτοίμαζες σεαυτὸν, πρὸς ὃ ἐβέλου, καὶ διῆγες, ὡς ἤθελες.

Vers. 18. *Vbi — vis.* Vbi autem in virum perfectum profeceris, in mensuram aetatis spiritualis, sub perfecta lege euangelica consummatus, extendes manus tuas ad crucem: et alius te clauis astringet, ac ducet ad mortem, quam etsi voles voluntate, natura tamen non voles: siquidem compatitur corpori anima propter naturam, et audita mortis mentione, abhorret, Deo ita dispensante vtiliter, sicut etiam alibi significatum est, ne homines in infortuniis facile sese occiderent. Nam si valet hostis frequenter aliquos ad propriam impellere caedem: tametsi anima adeo fortiter ad corporis coniunctionem affecta sit, quod futurum est, si hoc non esset? multi profecto ad suam procederent interfectionem.

Vers. 19. *Hoc — Deum.* Gloria siquidem est, non discipuli tantum, qui moritur, sed et Dei, mors, qua quis propter eum supplicio afficitur: eius quidem qui occiditur, quia pro Deo moritur: Dei autem, quod talem habeat discipulum.

Vers. 19. *Et — me.* Hinc rursum ostendit, quod prae caeteris sibi familiarem eum faciat, ac ampliori dignetur honore, vt etiam promtior fiat.

Quod si quis dicat: Quomodo ergo Iacobus Ierosolymitanam accepit sedem? Dicemus, quod Petrus orbis constitutus est praeceptor: quum ergo tam praeceptor, quam discipuli deambularent, dixit

6) δὲ, abest. A.
7) Ita vterque. Forte ἄξει, aut ἀχθήσῃ.
8) Forte μαρτυρίου, aut μαρτυρίας. Cyrillus de re eadem Tom. IV. p. 1120. C. τὴν εἰς αἷμα τιμωρίαν ἐπιθέντες αὐτῷ.

Vers. 18. Ὅταν — θέλεις. Ὅταν δὲ τελειωθῇς εἰς[t]) ἄνδρα τέλειον, εἰς μέτρον ἡλικίας πνευματικῆς, ὑπὸ τὸ τελείου νόμου, τὸ εὐαγγελικοῦ, καταρτιζόμενος, ἐκτενεῖς τὰς χεῖράς σου ἐπὶ σαυρὸν, καὶ ἄλλος σε σφίγξει τοῖς ἥλοις, καὶ ἀγάγη[u]) εἰς θάνατον, ὃν, εἰ καὶ θέλεις τῇ προαιρέσει, ἀ θέλεις τῇ φύσει. συμπαθεῖ γὰρ ἡ ψυχὴ τῷ σώματι διὰ τὴν φύσιν, καὶ ἄκουσα ἀποῤῥήγνυται, τοῦτο τῷ θεῷ συμφερόντως οἰκονομήσαντος, καθὼς καὶ ἀλλαχοῦ δεδήλωται, ἵνα μὴ κατὰ περίσασιν εὐχερῶς ἀνέλωσιν ἑαυτοὺς οἱ ἄνθρωποι. εἰ γὰρ καὶ τῆς ψυχῆς ἔτως ἰσχυρῶς ἀποσρεφομένης τὴν διάζευξιν τοῦ σώματος, ἰσχύει πολλάκις ὁ ἐχθρός τινας ἐργάζεσθαι φονεῖς ἑαυτῶν· εἰ μὴ τοῦτο ἦν, ταχέως ἂν οἱ πολλοὶ πρὸς ἀναίρεσιν ἑαυτῶν ἐχώρουν.

t) Ephes. 4, 13.

Vers. 19. Τοῦτο — θεόν. Δόξα γὰρ οὐ μόνον τοῦ θνήσκοντος μαθητοῦ, ἀλλὰ καὶ τοῦ θεοῦ, ὁ διὰ τιμωρίας[s]) θάνατος· τοῦ θνήσκοντος μὲν, ὅτι ὑπὲρ τοῦ θεοῦ θνήσκει· τοῦ θεοῦ δὲ, ὅτι τοιοῦτον ἔχει μαθητήν.

Vers. 19. Καὶ — μοι. Ἐντεῦθεν πάλιν δείκνυσιν, ὅτι πρὸ τῶν ἄλλων αὐτὸν οἰκειοῦται, καὶ μείζονος ἀξιοῖ τιμῆς, ἵνα καὶ προθυμότερος γένηται.

Εἰ δὲ λέγοι[o]) τις, πῶς οὖν ἰάκωβος ἔλαβε τὸν θρόνον[r]) τῶν ἱεροσολύμων; ἐροῦμεν, ὅτι ὁ πέτρος τῆς οἰκουμένης ἐχειροτονήθη διδάσκαλος. περιπατούντων τοιγαροῦν τοῦ τε διδασκάλου καὶ τῶν μαθητῶν, εἶπεν, ἀκολούθει μοι, σαυρούμενος

o) λέγει. A.

r) Θρόνος apud Patres Graecos notat Episcopatum. Hunc enim primum Episcopum fuisse traditur.

xit ei: Sequere me, vt videlicet etiam crucifigaris et aequalem sustineas mortem.

Vers. 20. *Conuersus — sequentem.* Incedentem post Petrum: casu enim proximus ei deambulabat.

Vers. 20. *Qui et — te?* In coena mystica, sicut ibi significatum est. Reducit autem nobis ad memoriam interrogationem, ostendens, quantam Petrus loquendi adeptus esset libertatem, postquam de negatione resipuerat. Nam qui tunc ausus non erat interrogare, sed dilecto discipulo ad hoc vtebatur: hic non solum praesidentiam erga fratres sibi commissam accepit, verum etiam de dilecti statu confidenter interrogat.

Vers. 21. *Hunc — quid?* Num et ipse te sequetur? num eandem nobiscum mortis via gradietur? num similiter morietur? Siquidem intellexit, quid innuisset, dicens: Sequere me: quumque Iohannem vehementer amaret, cupiebat eum aequalis mortis assumere consortem: et tanquam Iohanne interrogare non audente, ipse interrogat, vicemque rependit. Quid ergo Christus? Priuatum amputans affectum, ac instruens nihil vlterius esse perscrutandum, ostendit vario modo disponenda esse, quae illos contingerent.

† Quum audisset Petrus, (vt quidam aiunt,) quod pro Christo esset moriturus, dixit: Et Iohannes, quid? num et ipse moriturus est? Christus autem id quidem non negauit: nam quisquis natus est, etiam morietur: sed ait: si eum velim manere vsque ad mundi consummationem, et tunc de me testificari, quid ad te? Dicunt itaque, eum viuere, et sub Antichristo occidendum cum Elia et Enoch, praedicantem Christum. Quod si monumentum eius ostendatur, quid inde? Viuus namque illud ingres-

νος καὶ αὐτὸς [2]) δηλονότι, καὶ τὸν ἴσαν θάνατον ὑφισάμενος.

Vers. 20. Ἐπιστραφεὶς — ἀκολουθοῦντα. [Βαδίζοντα 3) ὀπίσω τοῦ πέτρου. ἔτυχε γὰρ τότε πλησίον αὐτοῦ περιπατῶν.]

Vers. 20. Ὃς καὶ — σε; Ἐν τῷ δείπνῳ τῷ μυστικῷ, καθὼς ἐκεῖ δεδήλωται. ἀναμιμνήσκει δὲ ἡμᾶς ἐκείνης τῆς κατακλίσεώς τε καὶ ἐρωτήσεως, δεικνὺς, ὅσην ὁ πέτρος παῤῥησίαν ἔσχε μετὰ τὴν ἐπὶ τῇ ἀρνήσει μετάνοιαν. ὁ γὰρ τότε μὴ τολμῶν ἐρωτῆσαι, ἀλλὰ τῷ ἠγαπημένῳ χρησάμενος εἰς τοῦτο, ἵνα ἐ μόνον τὴν προσασίαν ἐπισεύθη τῶν ἀδελφῶν, ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ ἠγαπημένου θαῤῥαλέως ἐρωτᾷ.

Vers. 21. Τοῦτον — τί; Οὐκ ἀκολουθήσει σοι; ἐ τὴν αὐτὴν ἡμῖν ὁδὸν τοῦ θανάτου βαδιεῖται; οὐχ ὁμοίως ἀποθανεῖται; συνῆκε γὰρ, τί ὑπεδήλου, τὸ ἀκολούθει μοι, καὶ σφόδρα φιλῶν τὸν ἰωάννην, ἐβούλετο κοινωνὸν αὐτὸν τοῦ ἴσου θανάτου λαβεῖν, καὶ ὡς τοῦ ἰωάννου μὴ τολμῶντος ἐρωτᾶν, αὐτὸς ἐρωτᾷ, καὶ τὴν ἀμοιβὴν ἀποδίδωσι. τί οὖν ὁ χρισός; ἐκκόπτων τὴν μερικὴν φιλίαν, καὶ παιδεύων, μηδὲν [4]) περαιτέρω πολυπραγμονεῖν, καὶ ἐμφαίνων, ὅτι διαφόρως τὰ κατ' αὐτοὺς οἰκονομηθήσονται, φησίν [5])

2) καὶ αὐτὸς, omittit. A.
3) Inclusa absunt. A. Horum autem loco addit: ἔτυχε βαδίζοντα (sic) ὀπίσω τοῦ πέτρου, ἀνέπεσεν.
4) μηδέ. A.
5) Post haec Hentenius ex margine sui Codicis addidit scholium, quod hic subiecit. Similia leguntur apud Theophyl. p. 847. A. et in epistola Michaëlis Glycae, quam edidi cum Isocratis p. 48. Mosq. 1776. 8. Confer etiam Areth. ad Apocal. p. 741. A.

ingressus est, deinde translatus: quemadmodum etiam Enoch et Elias. Euertit itaque Euangelista falsam illorum opinionem, qui existimant, non esse moriturum hunc discipulum: nam ita falsum est, hominem videlicet esse immortalem. Nam etsi Enoch et Elias non sint mortui, sunt tamen mortales. Ita ergo et hic, quanquam mortuus non sit, attamen morietur. Falsum itaque est, quod non moriatur: sic intellectum, quod videlicet sit immortalis. Alii autem affirmant, quod mortuus sit: et dictum illud, Si eum velim manere, donec veniam, intelligunt, quod remansurus erat in Iudaea Iohannes, donec veniret Christus contra Iudaeos, percussurus eos per manus Romanorum: et ita Petrum a Iohanne separandum: vt etiam maiori fructu diuersis locis praedicarent. Omnes igitur opiniones retulimus, vt harum rerum studiosi nullam ignorarent. Qui autem dicunt, eum esse mortuum, in hunc modum referunt. Foderunt, inquiunt, foueam, et in gyro posuerunt lapides: deinde illum ibi demiserunt, ac operuerunt. Post aliquot autem dies scrutati sunt foueam illam, et eum non inuenerunt. Verum, quia eum illic depositum, dicunt eum fuisse mortuum.

Vers. 22. *Ait — te?* Si eum velim in viuis manere donec secundo aduentu veniam, quod illi tecum in hoc commune est?

Vers. 22. *Tu me sequere.* Tu tuam mortem considera, nihil de illius morte inuestigans.

Vers. 23. *Exiit — fratres.* Quis sermo?

Vers. 23. *Quod — moreretur.* Verisimile est namque et eos audisse, quae Petro dicta erant. Diuulgatus est hic sermo, videlicet, quod non moreretur: quia errabant, nec sermonis asse-

que-

Vers. 22. Λέγει — σε; Ἐὰν αὐτὸν θέλω μένειν ζῶντα, ἕως ἔρχομαι, κατὰ τὴν δευτέραν μου παρουσίαν, τί πρὸς σὲ κοινόν;

Vers. 22. Σὺ ἀκολούθει μοι. Σὺ τὸν σὸν θάνατον σκόπει, μηδὲν τὸν ἐκείνου περιεργαζόμενος.

Vers. 23. Ἐξῆλθεν — ἀδελφούς. Ποῖος λόγος;

Vers. 23. Ὅτι — ἀποθνήσκει. Εἰκὸς γὰρ, καὶ ἐκείνους ἀκούειν, ἃ πρὸς τὸν πέτρον ἐρρήθησαν. διεφημίσθη δὲ ὁ λόγος οὗτος, ἤγουν,[6] ὅτι ἐκ ἀποθνήσκει, ὡς πλανηθέντων αὐτῶν, καὶ μὴ

[6] ἤγουν, omittit. A.

quebantur intentionem. Deinde corrigit rumorem erroneum.

Vers. 23. *Et — te?* Quod non significat, eum non moriturum: sed aliam habet intentionem, vt praedictum est. Quis ergo relinquitur sermo assseuerantibus, eum non esse mortuum, quum iam ipsemet luculenter clamet, quod errent, qui hoc suspicantur?

Vers. 24. *Hic — eius.* Et scimus, qui ea nouimus, quod verum perhibeat testimonium. Apparet enim, quod et alii hoc intelligebant. Itaque, tanquam vehementer fretus veritate, hoc dicit: Noui siquidem, quod aliquibus videbitur fortassis suspecta dicere, eo quod ab aliis euangelistis horum non sit facta mentio.

Vers. 25. *Sunt autem — Iesus.* Hoc etiam superius dixit de signis.

Vers. 25. *Quae — libros.* † Non caperet eos dictus mundus, alio etiam modo: non propter litterarum multitudinem, sed propter rerum magnitudinem: neque de loco loquitur, sed de modo.

Hyperbolicus est sermo, ostendens immensam multitudinem eorum, quae a domino facta sunt. Vtuntur autem sermone hyperbolico et qui scribunt, et qui loquuntur, quando rei magnitudinem ostendere decreuerunt. Hic autem addens etiam verbum, Opinor, auxit hyperbolen, ac suadibile fecit, quod incredibile videbatur: insinuans, quod ob maximam eorum multitudinem ita dixerit. Siquidem et alia multa fecit, vtpote omnipotens: nam ei facilius erat facere, quam nobis dicere. Sola autem ea scripse-

2) Inclusa absunt. A. Respicitur autem ad Io. 20, 30.
3) Haec in margine habet. A.

συνεωρακότων τὸν τῦ λόγου σκοπόν. εἶτα διορθῦται τὴν ἐσφαλμένην φήμην.

Vers. 23. Καὶ — σέ; Ὅπερ οὐ δηλοῖ, ὅτι οὐκ ἀποθνήσκει, ἀλλ' ἕτερον ἔχει σκοπόν, ὡς προείρηται. τίς οὖν ὑπολείπεται λόγος τοῖς ἐνισταμένοις, ὅτι οὐ τέθνηκεν, αὐτῦ δὴ τούτου διαρρήδην βοῶντος, ὅτι πλανῶνται οἱ τοῦτο ὑπολαμβάνοντες;

Vers. 24. Οὗτός — αὐτοῦ. Καὶ οἴδαμεν, οἱ εἰδότες αὐτὰ, ὅτι ἀληθῶς μαρτυρεῖ. φαίνεται γὰρ, ὅτι καὶ ἄλλοι ταῦτα ἐγίνωσκον. ὡς οὖν σφόδρα θαρρῶν τῇ ἀληθείᾳ τῦτό φησιν. ἔγνω γὰρ, ὅτι δοξεί τισιν ἴσως ὕποπτα λέγειν, διὰ τὸ μὴ μνημονευθῆναι ταῦτα παρὰ τῶν ἄλλων εὐαγγελιστῶν.

Vers. 25. Ἔστι δὲ — ὁ Ἰησοῦς. [Τῦτο) καὶ ἀνωτέρω περὶ τῶν σημείων εἶπεν.]

Vers. 25. Ἅτινα — βιβλία. [Ὅυ[a]) χωρεῖ δὲ αὐτὰ ὁ εἰρημένος κόσμος, καθ' ἕτερον λόγον, οὐ διὰ[a]) πλῆθος συγγραμμάτων, ἀλλὰ διὰ μέγεθος πραγμάτων· οὐδὲ τόπῳ, ἀλλὰ τρόπῳ.]

Καθ' ὑπερβολὴν ὁ λόγος, ἐμφαίνων τὴν ὑπερβολὴν τῦ πλήθους τῶν πεπραγμένων τῷ κυρίῳ. χρῶνται δὲ τῷ λόγῳ τῆς ὑπερβολῆς καὶ οἱ γράφοντες, καὶ οἱ λέγοντες, ὅταν ὑπερβολὴν πράγματος παραστῆσαι βεληθῶσιν. οὗτος δὲ καὶ, τὸ οἰμαι προσθεὶς, ἐκόλασε τὴν ὑπερβολὴν, καὶ παρεμυθήσατο τὸ δοκοῦν ἀπίθανον, ὑποδηλῶν, ὅτι διὰ τὸ παμπληθὲς αὐτῶν εἰρηκεν οὕτω. καὶ ἄλλα μὲν οὖν πολλὰ ἐποίησεν, ὡς πάντα δυνάμενος· ῥᾴδιον γὰρ αὐτῷ τὸ ποιεῖν, ἢ ἡμῖν τὸ λέγειν· μόνα

a) τὸ, addit. A.

scripserunt, quae ad religionem ac fidem vtiliora erant, magisque necessaria: quod hoc considerarent hi, qui scripserunt, quod qui his, quae scripta sunt, non credit, neque pluribus fidem habebit: ei vero, qui haec suscipit, alia necessaria non erunt.

Vtinam autem et nos perfecti ministri perfectissimae trinitatis habeamur, ac vitam bono fine concludamus, per Christum Iesum Dominum nostrum. Amen.

[1]) συγγραφόντων. A.
[2]) κατάλυσαι. A. quod vsitatius est.

Finis omnium.

μόνα δὲ ἐγράφησαν τὰ πρὸς εὐσέβειαν καὶ πίστιν χρησιμώτερα καὶ ἀναγκαιότερα, ἐκεῖνο τῶν συγγεγραφότων[1]) ἐννοησάντων, ὡς ὁ μὴ τοῖς γραφεῖσι πιστεύων, οὐδὲ τοῖς πλείοσι προσέξει. ὁ δὲ ταῦτα δεξάμενος, ἑτέρων οὐ δεηθήσεται.

Γένοιτο δὲ ἡμᾶς, τελείους θεραπευτὰς τῆς παντελείου τριάδος ἀναφανέντας, ἀγαθῷ τέλει κατακλεῖσαι[2]) τὸν βίον, ἐν χριστῷ ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν. ἀμήν.

Τῷ[3]) συντελεσῇ τῶν καλῶν θεῷ χάρις. ἀμήν.

3) Haec in fine addidit scriba Cod. A.

Τέλος πάντων.

Ioannis Hentenii animaduerſiones ad Euthymium Zigabenum, quae in marginibus ſuae interpretationis Latinae addidit.

Ad euangelium Matthaei.

Cap. I. v. 2. ſeqq. Veram nominum huius genealogiae orthographiam, et illius quam habet Lucas, ad Hebraeorum fontem, in noſtris annotationibus de varia exemplarium lectione ante libri exordium inuenies ſupra.[1]) 6. Lucae caput iuxta Graecorum ſupputationem et 3. iuxta Latinorum, ad id verbum, Qui fuit Matthan.

Cap. III. v. 11. ad ſcholium: Per metaphoram etc. Qui haec annotauit, videtur legiſſe, in ſpiritu ſancto et igni.

Cap. V. v. 22. Vide quam miſerum eſt in aliena verſari lingua: nam a רקק racac ſpuit, fit רק rec quod vacuum ſignificat, vel temporalibus rebus, vel intellectu. Vnde 2 Reg. 6. הרקים harekim, habemus translatum, ſcurra. Sanctes vero Pagninus transtulit fatuum.

Ibidem. גיהנם Gehinnom ad verbum ſonat Vallis hinnom. Nam erat locus prope Ieruſalem in praedio cuiuspiam qui Hinnom dicebatur,

[1]) In hac editione. Tom. I. in praef. pag. 100.

batur, in quo primum Israëlitae filios suos viuos cremabant idolo Moloch. De quo Iere. 7. et 4 Reg. 23. vbi dicitur Iosias locum hunc contaminasse proiiciendo in eum cadauera foetida, et alias quasque immunditias, et huic vsui deinceps deputatus est.

ibid. v. 37. Eo intellectu quo Christus iurare prohibuit, nempe rationabili non subexistente causa: etiam hic vult tali casu nullo hominum impulsu aut metu esse iurandum.

Cap. VI. v. 24. ממונא Mammona Chaldaicum potius est, et diuitias significat.

Cap. VIII. v. 20. Post: lucrum quod quaerebat, addit: Volebat[a]) autem, vt postposita huiusmodi spe, sequeretur: at ille simul vt audiuit, tanquam pecuniae amator, abscessit.

Ibid. v. 28. Potest hoc vocabulum גרגישה Gergesa, si Pagnino credimus, significare peregrinationem, habitationem, vel congregationem, ruminationem, ac prouocationem, vt videlicet deriuetur vel a גור gor, id est, peregrinari, congregare, seu habitare. Vel a גר gar, id est, ruminauit. Aut etiam a גרה gara, id est, litem miscuit.

Cap. XII. v. 3. Non videtur autor hic phrasin considerasse Hebraicam, quam in plerisque sequutos fuisse euangelistas in principio libri diximus: per quam et hic dicuntur panes propositionis. i. propositi, quia recentes super mensam coram propitiatorio proponebantur singulis sabbathis, vt habes Leuit. 24.

Ibid. v. 41. Ad vocabula: Adhuc tres dies: Ne nos accuses, quod tres dies hic posuerimus, immo nec

[a]) Haec in margine sui Codicis videtur reperisse Hentenius. In meorum nullo comparent.

nec autorem noſtrum: vide translationem 70. interpretum Ion. 3. qui τρεῖς ἡμέραι legunt. In Hebraeo tamen legitur ארבעים arbahim, hoc eſt, quadraginta. Verum autor noſter procul dubio linguam ignorabat Hebraeam, ſequutus ſemper 70. interpretes.

Cap. XIV. v. 19. Ad vocabula: συμπόσια συμπόσια: Huiusmodi ſane phraſes ſunt Hebraicae. In veteri ſiquidem teſtamento qui Hebraice norunt, talia frequentiſſime reperiunt, pro numero videlicet diſtributiuo, geminari dictiones.

Cap. XVI. v. 17. Aiunt enim Hebraei בר יוכה bar Iona, ſed Chaldaeis בן יונא ben Iona ſonat Latinis filium columbae.

Ibid. v. 24. Ad vocabula: Siue vir, ſiue mulier: τις enim Graecis tam foemininum eſt, quam maſculinum: vt etiam Quis interdum apud Latinos.

Cap. XVII. v. 24. Drachma minae Atticae pars eſt centeſima, ſex continens obulos: didrachmum, duodecim.

Cap. XVIII. v. 32. Quantum [3]) excedit aquae gutta ab inexhauſto maris pelago, tanto et multo amplius excedit noſtra humanitas et benignitas a dei humanitate et benignitate.

Cap. XX. v. 23. Ad vocabula: tot diebus: Scio communia exemplaria habere, Diebus mille ducentis ſexaginta: non fuit tamen animus quicquam immutare ab eo quod in noſtro repertum eſt exemplari.

Cap. XXI. v. 5. Non te turbet quod in hac prophetia aſinum maſculino genere vertimus. Ad id enim et autoris enarratio nos coëgit et Graecum vocabulum ὄνος, quod tam aſinum ſignificat, quam

[3]) Forte haec in margine ſui Codicis reperit Hentenius.

quam asinam, id permittit, maxime quum hic careat articulo. Praeterea apud Zachariam litera 70. interpretum non habet ὄνον sed ὑποζύγιον. i. subiugale. In Hebraica autem origine haec dictio חמור hamor, asinum masculino genere vbique significat.

Ibid. v. 7. Ad vocabula: super ea: Hanc commode adiunxit expositionem, quod apud Graecos αὐτῶν sensum faciat ambiguum. Vide autem in nostris additiunculis, quas de varia exemplariorum lectione in principio libri adiunximus.

Ibid. 9. ad vocabulum: hymnum: Hinc plane liquet autorem nostrum vtpote Hebraicarum literarum ignarum ad eundem cum Hilario impegisse lapidem. Nam הושיעה נא hosia na, dictiones duae sunt, quarum prior hosia imperatiuus est tertiae Hebraeorum coniugationis, significans idem quod saluum fac: cuius fons siue radix quam vocant est ישע iasa, id est, saluauit: altera pars interiectio est efflagitantis vel obtestantis, ac si dicas, saluum fac obsecro, vt habetur Psalmo 117. Potest etiam dictum verbum in praedicta imperatiui persona habere הושע hosa, vt dicatur, הושע נא hosa na: et ita nostri verterunt. Quod autem dicitur, Hosia na filio Dauid, et Hosia na in excelsis, phrasim opinamur esse Hebraeorum, qui hosia na tanquam particulam bene ominantis vel precantis et acclamantis, variis addere solent dictionibus, vt τῷ υἱῷ capiatur pro τὸν υἱόν· quemadmodum ל apud Hebraeos articulus datiui, non nunquam etiam designat accusatiuum: Et ἐν τοῖς ὑψίστοις capiatur pro ὁ ἐν τοῖς ὑψίστοις qui es in excelsis: sicut ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, qui es in coelis. Est ergo sensus: sal-

uum fac obsecro filium Dauid: et saluum fac obsecro tu qui es in excelsis.

Cap. XXIV. v. 29. ad vocabula: per defluxum: Quum omnia, quae hactenus viderim exemplaria habeant ἀπορίᾳ apud Lucam, hoc est, desperatione aut consilii inopia: et sic iungi videatur praecedentibus: autor hic legisse videtur ἀποῤῥοίᾳ, hoc est, defluxu, et iungit sequentibus.

Cap. XXVI. v. 1. ad vocabula: decimo tertio vero etc. Memento autorem nostrum in his omnibus sequi dogma Graecorum, quum ipse Graecus esset.

Ibid. v. 36. ad vocabulum: Gethsemane: Quod Hebraeis sonat vallem pinguedinum. Siquidem גיא Ge vallem significat, et שמן Semen pinguedinem vel oleum. Vnde גישמנים Gesemanim vallem oliuarum vel pinguedinum.

Ibid. v. 39. ad vocabula: Hebraica est: Imo אבא abba Chaldaicum potius est: nam Hebraei אב ab dicunt.

Ibid. v. 45. ad vocabulum: ἀπέχει: Propterea nos in Marco traduximus Completum est.

Ibid. v. 50. ad vocabula: ad quod venisti: Quod Graece habetur ἐφ' ᾧ, capi potest pro ad quid et pro ad quod vel propter quod, interrogatiue videlicet, vel relatiue capto ᾧ.

Ibid. v. 52. ad vocabula: vtendum esse gladio: Loquitur de priuata persona.

Cap. XXVII. v. 8. ad vocabulum: Acheldema: Syris enim חקל hacal agrum sonat et דמא dema sanguinem, et ita dicit se legisse Munsterus in Graecis et vetustis Latinis exemplaribus.

Ibid. v. 33. ad vocabulum: Golgotha: גלגלת gulgoleth, hoc est, caput aut cranium, siue caluaria: quanquam Munsterus asserit esse Chaldaicum

ac

ac dici גולגלתא golgoltha, et ita dicit se inueniſſe in vetuſtis exemplaribus Latinis. Nam Chriſtus vſus eſt, inquit, lingua vulgari inter Hebraeos, quae tunc Chaldaea erat, ſeu Syriaca magis quam Hebraea.

Ibid. v. 37. ad vocabula: apud Romanos cauſa dicitur: Hinc apparet autorem noſtrum nec Latine calluiſſe. Dicitur enim titulus a tueor, ſcriptura videlicet, libro, ſtatuae, aut cuiquam alii appoſita: quae autorem aut eum cui apponitur a plagiariis, vel aliis quibusuis tuetur.

Ibid. v. 46. ad vocabula: deus meus: Vide obſecro, quanta ſit miſeratione dignus qui in ignota verſatur lingua. Quanquam enim apud Marcum ſcriptorum incuria legatur: Eloi Eloi: apud quem etiam eadem cauſa pronomen Meus, ſemel tantum ponitur, haud dubium tamen eſt, quin vterque aut Hebraicis aut Graecis literis ſcriptum reliquerit, quod Pſalmo viceſimo primo dixit Dauid: puta אלי אלי למה עזבתני Eli Eli lama azabtani, aut Chaldaice, ſebaclani: Deus meus, Deus meus, quare dereliquiſti me. Munſterus tamen dicit in vetuſtis exemplaribus Graecis et Latinis ſe incorruptam inueniſſe dictionem Chaldaicam שבקתני Sebaclani: Nam a reditu Iudaeorum e captiuitate Babylonica ad Chriſtum natum vix 515. anni interceſſerunt, et ita vulgo adhuc Chaldaice magis, quam Hebraice loquebantur. Itaque Chriſtus ſermoni vulgi ſuum accommodabat ſermonem.

Ad euangelium Marci.

Cap. I. v. 27. ad vocabula: Quod eſt hoc verbum? Phraſis eſt potius Hebraica, vt verbum pro re

vel facto ponatur, quemadmodum ante libri exordium praefati sumus.

Ibid. v. 45. ad vocabula: disseminabat verbum: Et hic quoque phrasis est Hebraica, vt verbum pro facto ponatur.

Cap. III. v. 17. ad vocabulum: Boanerges: Nam בני bene filios sonat Hebraeis, et רגש reges tonitru aut fremitum. Potius tamen legendum est בניא רגש benaia reges, et est Chaldaicum ac sonat filios tumultus.

Ibid. v. 21. ad vocabulum αὐτόν· Potest ergo dictio αὐτὸν eum, referri ad Iesum et ad turbam: nomen enim ὄχλος quod turbam significat, etiam masculinum est.

Ibid. eodem. ad vocabulum: ἐξέστη· Verbum quidem ἐξέστη, significat, in excessum versus est: vel, in furorem versus est: vel, excessit.

Cap. V. v. 41. ad vocabulum: Talitha: Potius legendum esset טליתא taliatha vt i sit consonans et est Chaldaica dictio, atque hoc modo scriptum inuenitur in nonnullis vetustis exemplaribus tam Graecis, quam Latinis.

Cap. VII. v. 34. ad vocabulum: Ephphatha: אפתח eppetach, apertus esto, imperatiuus passiuus est primae Chaldaeorum coniugationis.

Cap. XII. v. 30. Quanquam in nostro exemplari non habeatur, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος σου, arbitror tamen id librarii vitio omissum esse, maxime quum in sequentibus verbis ipsius scribae, inter alia repetatur: Ex tota virtute: et id etiam habeat editio Complutensis et translatio vulgata.

Ibid v. 36. ad vocabulum: dicit: Haec videlicet Hebraica dictio Psalmi 110. iuxta Hebraeorum diuisionem, נאם neum.

Ibid.

Ibid. v. 41. ad vocabulum: gazophylacium: Nam γάζα thesaurus est et φυλάττω custodio.

Ibid. v. 44. ad vocabula: minuta et comminuta: Minuta comminuta siue attenuata, apud Graecos pulchra est allusio quum dicunt, λεπτὰ λεπτυνθέντα.

Cap. XIV. v. 13. ad vocabula: in ciuitatem: Vide annotationem quae habetur super illud Matth. 63. Ite in ciuitatem ad quendam et caet.

Ad euangelium Lucae.

Cap. I. v. 15. ad vocabulum: inebriare: A verbo שכר sachar, quod inebriare sonat.

Ibid. v. 37. ad vocabulum: verbum: Potius. i. omne factibile, vel omnis res per phrasim Hebraicam.

Cap. II. v. 7. ad vocabula: irrationalitate et brutalitate: Non potuimus vno verbo eam reddere consonantiam vel allusionem, quae pulchre apud Graecos apparet, quum dicunt λόγος καὶ ἄλογος, hoc est, verbum siue ratio et irrationalis.

Ibid. v. 17. ad vocabulum: διεγνώρισαν: Potius tamen διεγνώρισαν hoc est notum fecerunt, Vel diuulgauerunt, ob id potissimum quod protinus sequitur, Et omnes qui audierunt, mirati sunt et caet.

Ibid. v. 43. ad vocabulum: sine literis: Ex his verbis, simulque et ab iis quae paulo post habentur super eo verbo, Et viso eo obstupuerunt, apparet autorem sentire, quod virgo hoc tempore non cognouerit Iesum fuisse deum: non tamen ita sentit, quod patet ex illius dicti enarratione: Et mater eius conseruabat omnia verba haec in corde suo, quod paulo post praedicta sequitur.

Cap. III. v. 24. Veram nominum huius genealogiae orthographiam ad Hebraeorum fontem reductam

in nostris annotationibus de varia exemplariorum lectione in huius libri exordio inuenies circa hunc locum.

Cap. VIII. v. 48. ad vocabulum: sanguinaria: Allusio est apud Graecos quando dicunt φονικος ἤτοι φονικός. i. sanguinarius siue mortifer.

Cap. X. v. 26. ad vocabulum: τί Ex hoc[4]) autoris scholio videtur iuxta mentem eius legendum in litera Quod, vt pro substantiuo habeat, praeceptum, quod facile subauditur. Nam Graeci eadem dictione τί, efferunt Quid et Quod.

Ibid. v. 34. ad vocabulum: κτῆνος· Nam κτῆνος. pro quo hic habemus iumentum, dicitur ἀπὸ τοῦ κτείνεσθαι, id est occidi, quia pecus siue iumentum mactationi nascitur: vel mactari et immolari solet.

Cap. XII. v. 53. ad vocabula: pater esse potest mens: Graecis enim νοῦς. i. mens masculinum est sicut et νόημα. i. cogitatio neutrum. καρδία vero. i. cor foemininum, sicut ἐπιθυμία. i. cupiditas vel concupiscentia.

Cap. XV. v. 21. ad vocabula: gratiam et gaudium: Allusio est apud Graecos inter χάριν et χαρὰν, hoc est, gratiam et gaudium.

Cap. XVI. v. 19. ad interpretationem vocabulorum: Homo quidam erat diues: Tanquam Graecus sequitur dogma Graecorum.

Ibid. v. 23. ad vocabula: Gregorius Dialogus: Gregorium primum, Romanum pontificem, Graeci cogno-

4) Vt lectores hanc Hentenii animaduersionem intelligant, tenendum est, eum ita edidisse:
v. 26. *Ipse vero dixit ad eum: In lege quod scriptum est?* Deinde subiicitur scholium: *Maius praeceptum.* Tum textus rursus: *Quomodo legis?* Et scholium: *Maiora legis praecepta: de maioribus namque ipsum interrogauit.*

cognominarunt Dialogus, vt manifestum est ex concione quadam de orando pro defunctis, quae Damasceni operibus inseritur. Opinor autem id cognominis ipsos illi tribuisse, quo hunc a Theologo vel Nysseno distinguerent, habentes fortassis huius libellum Dialogorum in Graecam linguam versum.

Cap. XXI. v. 25. ad vocabulum: defluxum: Quaere quam posuimus annotatiunculam ca. iuxta Matthaeum 24. secundum numerum Latinorum ad illud dictum: Statim autem post afflictionem dierum illorum et caet.

Cap. XXIII. v. 43. ad vocabula: nondum enim quisquam etc. Diximus iam alibi, quod Graecorum dogma sequatur, nempe Graecus.

Ad euangelium Ioannis.

Cap. I. v. 43. ad vocabulum: Cephas: Munsterus dicit legendum esse כיפא Chepha, quod sonat petram, et dictionem esse Chaldaicam.

Ibidem. ad vocabula: Saram vero Sarram: Iuxta 70. translationem quae prius Sara dicebatur, postea dicta est Sarra literae videlicet adiectione, sicut etiam factum est in nomine mariti. In Hebraica autem et Chaldaica litera, Abraham quidem dictus est litterae additione, Sara vero quae prius Sarai, literae י iod ademptione.

Cap. II. v. 24. Haec diuersa oritur interpretatio, quod πάντα, pro quo in vulgari translatione legitur Omnes, Graecis accusatiuus est masculinus singularis, aut neutrius generis pluralis, et ita verti potest in Omnem aut Omnia. Plurima tamen exemplaria Graeca habent πάντας, hoc est, Omnes, et ita legisse videtur qui vulgarem edidit translationem.

Cap. V. v. 2. ad vocabulum: Bethesda: Imo potius legendum ביתצירא Bethsaida, hoc est, domus piscationis: et est loquutio ac phrasis Chaldaica. Sic etiam dicunt, domum feminis, agrum: domum iumenti, stabulum, et sic de aliis.

Cap. IX. v. 7. ad vocabulum: Silohe: שלח Salach Hebraeis significat Misit. Inde שילח Siloach. i. Missus.

Ibid. v. 15. ad vocabula: quomodo aperuit oculos tuos? Videtur indubie autor noster hoc loco legisse quod postea habetur, πῶς ἠνοιξέ σου τοὺς ὀφθαλμούς; Vnde ibi etiam dicit illos ad primum quaesitum reuerti. Pari modo et Chrysost. et Theophylact. legisse videntur. Aut hoc intellige de his qui antea interrogauerunt eum, Quomodo aperti sunt tibi oculi?

Cap. XIV. v. 3. ad vocabula: Quanquam enim mortui etc. Iam saepius diximus, illud esse dogma Graecorum, de quo vide ante libri exordium in epistola ad lectorem.

Ibid. v. 16. ad vocabula: ab illo procedens: Tangit hic dogma Graecorum, de quo vide ante libri exordium in epistola ad lectorem.

Cap. XV. v. 14. ad vocabula: vos amici mei estis: Etiam hoc loco praesens ἐστὲ estis, pro futuro ἔσεσθε eritis accipitur, veluti post pauca dicet autor: sicut paulo ante dixit ἐδοξάσθη glorificatus est, capi pro glorificabitur, et φέρητε adferatis, pro attuleritis, et frequenter alibi.

Ibid. v. 26. ad vocabula: Procedit itaque etc. Rursum hic apertius tangit dogma Graecorum.

Cap. XVII. v. 2. ad vocabula: virtus voluntaria: Graecis suauis est allusio, quum dicunt, αἱρετὴ γὰρ ἡ ἀρετή. voluntaria enim est virtus.

Ibid.

Ibid. v. 12. ad vocabulum: perditionis: Potius phrasis dicatur esse Hebraica sicut diximus ante libri exordium, hoc est filius perditus.

Cap. XIX. v. 13. ad vocabulum: Gabatha: גבתא Gabotha latinis sonat eminens siue excelsum. Verisimile est enim fuisse stratum lapideum eminens, iudicio accommodatum. Est et dictio Chaldaica.

Animaduersiones Editoris ad Latinam Ioannis Hentenii interpretationem.

Etsi Hentenii interpretatio, ex vno libro scripto expressa, ita in plerisque locis, quantum quidem vtriusque linguae patitur diuersitas, fidelis est, vt Codicis auctoritatem in constituendo Euthymii contextu habere possit: tamen occurrunt loca, siue interpretis, siue Codicis, quo vsus est, culpa, in quibus aliquis possit offendere. Ea hic deinceps notaui et ex meis Codicibus correxi.

Ad euangelium Matthaei.

Pag. 14. vers. 29. Euangelistae in inscriptionibus (librorum suorum) euangelium appellarunt narrationem (suam.)

25, 23. εἰσῆλθε — ὡς εἰς πόρνην. Ita habet etiam Chrysost. T. VI. p. 275. A. οὕτως ὁ εἰσιὼν εἰς γυναῖκα ἀλλοτρίαν. Pro quo est Prouerb. VI, 29. οὕτως ὁ εἰσελθὼν πρὸς γυναῖκα ὕπανδρον.

38, 26. Quod sciebat, tantum abesse, vt sibi fides haberetur, vt magis etiam irritaret, (ad iram, ad vindictam Iosephum) si culpam conaretur celare.

50, 17. Donec — reposita sunt. Ita Latini non nulli habent, notante Sabatierio. Sed Graecum discrepat.

52, 21. Pendere tributa. Forte φόρον aut φόρους, pro φιλίαν, legit. Redde: amicitiam exhibere. Ita εὐποιΐαν καταβάλλεσθαι. Alciphr. p. 43.

56, 19. Accederent. Videtur legisse ἐπῆλθον, quod non displicet.

62, 21. Immortalem. Ἀνάλωτον, qui capi nequit. Idem vocabulum occurrit pag. 71. penult.

Ib. 24. Supersitem esse. Περιγενέσθαι, superare, vincere.

64, 21. Tulit. Suscepit, sustulit.

68, 31. Quasi facto. Quasi signis, quasi ominibus.

70, 10. Citius credentes. Obedientes.

72, 12. Simul etiam, quod Babylonia et Aegyptus in orbe terrarum maxime incensae erant impietatis flamma.

84, 22. Amplius non rex (erat,) sed procurator seu praeses Iudaeae Pilatus a Tiberio Caesare Roma missus erat.

90, 21. Pannum et simplicitatem eorum. Pannum habet etiam editio princeps Louanienſis. Habebam pro errore typothetae, credebamque interpretem voluisse parcum. Reddo: Meminit etiam victus et amictus eius, ostendens eum tenuem et facile parabilem. (Subitariam.)

92, 1. Virgulta. Cacumina. Ita apud Philon. p. 475. *Der Kopf der Pflanze.*

94, 6. Non parum auertebat metum. Ac solus visus multa refulgebat pietate.

96. In nota. χαλάνης est ex Genes. X, 10. vbi tamen scribitur χαλάννη. Ita habet etiam Epiphanius

nius T. I. p. 7. C. Sed Cyrillus Alexandr. Tom. VI. p. 2. B. in Collectaneis habet: οἱ τὸν τῆς χαλάνης πύργον οἰκοδομοῦντες.

98, 20. Προηγουμένως, non est, erumpendo, sed praecipue, in primis.

Ibid. Post sermonem, ita legendum: vt qui sapientiores videbantur: per eos autem haec illis etc.

104, 28. Nostris quidem maioribus. Redde: Potissimum autem.

106, 14. Operatores. Ὑπὸ ad γεωργ. non ad συναγ. refertur. Ad quam omnes (homines) domini cura (tanquam agri, segetes aut fructus) culti. Ita Corinthii appellantur 1 Cor. 3, 9. Θεοῦ γεώργιον.

108, 3. Poenit. act. demonstrarent. Vt resipiscerent, vt aliam mentem induerent.

Ibid. 5. Ὅτι in versione omittendum erat, non reddendum Quod.

Ibid. vlt. et fol. 110, 1. καταβάλλειν non recte redditum est fallere, decipere, quanquam prius ferri possit. Καταβάλλειν est hostem de statu deiicere, vincere. Ergo, vt opprimam — qui oppressit.

110, 21. Deest, post baptizatorum, is, qui baptizabat. Ibid. ἀφεθεὶς, non est, post confessionem, sed: et tunc missus, dimissus.

114, 9. Siue coena mystica. Haec de suo videtur addidisse. In meis non est, ἤτοι τοῦ μυστικοῦ δείπνου.

118, 25. Vt videatur, ad demonstrandum eum esse filium dei, petere.

118, 30. Certe. Forte post ἔχων reperit δῆθεν, idque reddidit certe.

120, 17. Obseruandum. Videtur legisse, παρατηρητέον. Infra 135, 8. ἀπαρατηρήτως prorsus neglexit.

122, 15.

122, 15. Procedere. Imo, quaerere, petere.

Ib. 16. Quanquam etc. cum prius non fecerit, non factum sit.

126, 18. Ideo. Cur.

130, 5. Praedam. Non repugnabo, si quis acceperit de Christo capiente et vincente diabolum, qui Christum capere et vincere voluerat. Locus similis est etiam Tom. XII. p. 356. C. μόνῃ διελέγετο, [τῇ σαμαρείτιδι] τοὺς μαθητὰς ἐπιτηδες εἰς τὴν ἀγορὰν πέμψας· ἵνα μὴ πτοήσῃ τὴν ἄγραν. Item ibid. p. 379. A. καὶ μὴ σοβήσῃ τὴν ἄγραν.

134, 25. Testamento. Vix putem, διαθήκης repertum esse ab Hentenio in Codice. Malim equidem intelligere πολιτείας, quod paullo inferius legitur.

144, 14. Imprimitur. Noscitur, signatur. Χαρακτηρίζειν, notam rei imprimere, signare.

146, 19. Ob ea, quae quis patitur. Ob rem terrestrem, ob casum, ob infortunium humanum.

148, 1. Δανιὴλ in nullo meorum legitur.

Ib. 9. Forte inuenit σωμάτων ἰδίων.

Ib. 12. Suas aegritudines. Peccata sua.

152, 7. Tanquam — potentem. Vt concessum est naturae humanae.

Ib. 25. Prauum. Deterius.

Ib. 29. Ad deum. Dei.

154, 6. Speciem — visionis. Imaginem diuinae formae eorum, qui habuerunt imaginem coelestis. Sine vllo dubio fit allusio ad 1 Cor. 15, 49. Igitur dubito de integritate lectionis. Aut enim Φορεσάντων legendum, aut loco ἐπουρανίου corrigendum χοικοῦ. Sed istud facilius est. Hentenius haec prorsus praetermisit.

Ib. 9.

Ib. 9. Remunerationem — accedunt. Communicationem, quae fit per gratiam, eorum bonorum, quae deus per naturam habet.

Ib. 19. Acceptae. Memoratae.

156, 11. Vtinam — desiderabilia. Cum ea, quae omnibus videntur fugienda, omnibus fiunt expetenda, propter praemiorum magnitudinem?

160, 21. Loco Hoc, lege, Quod si.

162, 21. 22. 23. Malim, ad vitam caute seu prudenter ac tuto agendam. Ἐναγωνίους autem reddiderim, fortes, constantes.

166, 3. Per — solet. Se ipsam illustrare, patefacere.

Ib. 2. Incidere. Munire. Graece eleganter, τέμνειν ὁδόν. Sed hunc tropum Latini non sunt imitati, nisi forte vbi sermo sit de rupibus.

168, 23. Quia — perfecit. Imperfecto per perfectum superato. ἀποκρύπτειν notionem *superandi* habet, quod orto sole ceterae stellae euanescunt.

170, 27. Quamuis — excelsa. Videtur legisse, aut certe ita reddidisse, ac si repererit, κἂν μεγάλαις ὦσι, quod mihi valde probatur.

174, 7. Et his — praecepta. Et cuiusmodi (certamina) praecipiunt mandata Christi. Est vberior explicatio τοῦ μεγάλους ἀγῶνας.

Ib. 10. Opposuit. Pro magnitudine iussit, constituit.

176, 13. Hasque relinquit. Hisque relinquit, hisque concedit et permittit.

178, 23. Quum, pro Quia, scribendum videtur.

184, 25. Verisimile — vicerit. Hentenius ita reddidit, ac si repererit: εἰκὸς γὰρ ἀντίδικον διαμένειν καὶ ὁπωσδήποτε περιγενόμενόν σου. Quod etsi non ineptum est, tamen nulla adest causa idonea, cum lectio meorum Codicum sollicitetur.

194,

194, 14. Duobus vocabulis expressit λαίμαργοι. Nec tamen mihi probabile est, duo fuisse in Graeco. Nec proximum ἀπειθὴς sollicito. Ἀπειθὴς, qui difficulter sibi persuaderi patitur. Non ergo opus est altero ἄπιστοι.

Ib. 23. Infantium more viuentibus. Sed νηπιάζοντες et νήπιοι non differt.

196, 16. Miror, interpretem ὅτι expressisse per *quod*, cum id in talibus redundet.

Ib. 18. Plus quam desipere. Seuerius, grauius punitum iri.

Ib. 19. Adhuc amplius. Etiam grauius.

198, 10. Distinxit. Separatim dixit, praecepit.

200, 29. Quam viae — subministrare. Cum ille (oculus) viae dux sit, hic (deus) alimentorum minister.

206, 29. Docendo ac sanando.

208, 9. Vt sic — commutandis. Haec aliena sunt. Euthymius hic tantum explicabat τελῶναι, vocabulo sua aetate consueto, commerciarii.

210, 2. Pro compassiuo praedicetur. Ab eo, cuius misertus est, praedicetur.

212, 13. Propter humanam comitatem. Studio placendi hominibus.

220, 11. Colloquentes, ob humilia. Profitentes, contra humiles.

Ib. 27. In quo — virtutes. Et quia in eo sunt virtutes, potestates ab omni materiae concretione liberae. Δυνάμεις ἄϋλοι, sunt angeli.

Ib. 28. Quibus datur requies. In quibus acquiescit, quibus laetatur deus.

228, 22. Ab iis cau. debemus. Deprecandae sunt.

Ib. Vlt. Solum etc. Definiit, praecepit autem precari ab illo solo liberari.

238, 4. Ostendens etc. Ostendens, se non tam illorum, quam tua caussa haec praecepisse, ita, vt,

vt, etiamsi nemo illorum molestus sit, tu tamen diuitias contemnas easque distribuas egenis.

Ib. 30. Hic rursus ὅτι frustra reddidit Quod.

244, 10. Aptari. Explicari.

Ib. 11. Quandoque — solliciti. Quando sola mente sunt solliciti.

Ib. 13. Aliquando et. Quando.

246, 4. Amplius sese deiicere. Acrius monere. Ita Cinnamus dixit p. 84. πικροτάτοις αὐτοῦ καθίκετο λόγοις. Et Aeschines Socr. III, 15. τὰ δυνάμενα καθικέσθαι τῆς ψυχῆς.

250, 28. Amantis more — dicat. Interrogat enim dicens. Interpres videtur legisse ἐρωτικῶς.

Ib. 30. Possessio. Videtur ergo Hentenius etiam reperisse κτῆμα. Malim tamen κτίσμα. Iacob. I, 18.

252, 27. Scientiam ac prouidentiam. Voluntatem et potestatem.

256, 21. Et ad hoc — viuere. Propterea hoc maxime oportet quaerere.

264. Antepenult. conuitiaris. Patefacis, diuulgas.

268, 7. Deo — assimilentur. Assimilari autem deo et diiudicare indignos.

292, 2. Intelligentis — operationem. Intelligibilem mentis domum.

298, 19. Doctrinam sublimem. Sola verba.

300, 25. Pulchritudine — peccati. Cum ergo pulchritudini mentis nostrae lepra peccati detrimentosa fuerit.

310, 6. Existimantes. Expectantes.

312, 3. Deprecantis. Αὐτῆς, i. e. τῆς θαυματουργίας, fortasse in suo Codice non inuenerat Hentenius. Redde: fides eius, qui ea (θαυματουργία) eget.

314, 20.

314, 20. Dissolueretur. Cruciaretur. Aliquoties in hoc vocabulo offendit interpres. Vix ergo putem illum inuenisse καταλυθέντος.

326, 8. Poena. Forte τιμωρίας inuenit.

328, 26. Et alii vnum, alii aliud. Forte legit, καὶ ἄλλοι τὸ ἕν, ἄλλοι ἄλλο.

332, 23. Oscitantes, non est in Graeco. Nescio, quid loco εὐέλεγτον, i. e. facile refutandum, legerit. Mox: Viri accuratam Iudaeae habentes notitiam.

334, 11. Sed, alienum est. Mortuorum animi, daemones facti, ad suorum corporum sepulcra remanent et quibusdam.

338, 22. Quibus sermone. Iis nimirum, qui ratione coniunguntur.

344, 8. Nempe deum. Abesse debet, nempe. Forte tamen legit: εἷς δηλαδὴ ὁ θεός.

346, 5. Factu facilius, vtrum dicere hoc, an.

350, 27. Αὐτίκα, non est, statim, sed, exempli caussa.

354, 12. Est fornicator. Videtur ergo legisse ἢ, loco ἤ. Nisi vulgatam Latinam, vt solet, expressit.

358, 23. Filios autem thalami dicit, aptos ad desponsationem. Νυμφών. est locus, domus, vbi nuptiae celebrantur. Νύμφευσις est desponsatio. Sed οἰκεῖος ambiguum est in Graeco. Notat enim et domesticum, seu familiarem, deinde etiam aptum et idoneum. Eodem modo erratum est p. 360. vers. 1. 2.

364, 3. Iam iam morituram. Nescio, an legerit ἐκπνέουσαν. Sed ἐμπνέουσαν, adhuc spirantem, hic etiam locum habet.

372, 12. Eiecit et eiecto soluta sunt vincula, intellexit autem et.

375, 22.

375, 22. De lectione ἐσκυλμένοι oblitus fueram addere, Chrysostomum hunc locum interpretari etiam Tom. XII. p. 390. atque ibidem B. habere τὰ πλήθη ἐσκυλμένα.

376, 22. De ventilabro, area, tritico.

378, 7. Etiam dignitatem. Etiam alios. Forte pro ἑτέρους legebatur ἄλλους, e quo deinde factum est ἀξίων.

410, 2. Mordentes. Ac si legerit, δάκνοντας. Mox simplex κωμῳδοῦντας legitur.

422, 9. 10. Sentit — intelligit. In Graeco est solum ἀποφαίνεται, quod reddi potest, *loquitur*, *sententiam dicit*.

428, Penult. a domo. Hoc obscurum est. Malim, aut domestica consuetudine, aut a natiuitate.

432, 16. Curat. Etiam hoc obscurum. Malim, temperat, modum ponit huic laudum magnitudini.

446, 9. Sunt autem etc. Significantissimum autem, vsque ad coelum et vsque ad infernos. Siquidem etc.

448, 4. Vt capite — huius. Haec in meis Codd. absunt.

454, 13. Praeterea etc. Rursus autem humilitatem eis proposuit, commendauit.

Ib. 18. Humilitas etc. Humilis enim (corde) omnia, quae patitur, secundum rationem pati existimans.

458, 28. Animalia pascerent. Exta, carnes, secarent et diuiderent.

464, 3. Obtusum aspectum. Hebetes oculos, hebes ingenium.

492, 21. Medici. Vomentes.

504, 12. Salutis domum. Salutem suam. Sine sensu videtur legisse οἰκίας.

508, 18. Dixit — custodit. Dixit, quae voluntatem dei faciunt. Voluntas autem dei, seruare euangelica praecepta et salutem consequi.

510, 16. Tanquam — accederet. Tanquam de re domestica cum eo agere vellet.

514, 16. Vinolentia. Forte legerat οἴνωσις. Ὄνησις est vana de se opinio.

522, 15. Post *in istis* haec addenda sunt, quae fortasse in suo Codice Hentenius non reperit: Propterea etiam ἀναπληροῦται dixit, id est, *prorsus completur*, aut ἀναπληροῦται simpliciter pro *completur*.

532, 20. Quousque doceant. Sententia est, antequam doceant.

536, 2. Non ablatos etc. Ita quidem, vt non interficiantur, sed vt priuentur facultate docendi et corrumpendi tritici seminati.

539, 16. Offendo in ὅλων. Hentenius *omnibus*. Forte ergo πάντων inuenit. Certe τῶν ὅλων debet esse.

542, 11. Consperſionem. Commistionem.

574, 4. Nec omnino quiescens. Cumque prorsus non quiesceret. Ioannes nimirum.

582, 11. Egressi sunt. Videtur ergo legisse ἀπῆλθον. Atque ita in textu habet apud Marcum codex vterque meus.

602, versu a fine 6. Non iam ipsum. De Christo sermo est. Hentenius αὐτοὺς videtur legisse.

619, 4. Ad vocabula, ἀπελθεῖν εἰς, noto tantum locum fere similem supra p. 25, 23. Ibi est, εἰσῆλθε πρὸς αὐτὴν, ὡς εἰς πόρνην.

626, 15. De micis — sese obtulit. Micae autem intelliguntur curationes casu oblatae.

634, 5. Irascibilem. Tres animi facultates notat h. l. τὸ λογικὸν, τὸ ἐπιθυμητικὸν, τὸ θυμικόν. Sed τὸ θυμικὸν latius patet, quam vt vno vocabulo

bulo irascibile reddi possit. Vide scholia ad Synes. T. I. p. 99.

640, 4. Ab imo cordis. Videtur ergo alterum ἀπὸ in suo Codice non reperisse.

Ibid. 11. Apparentiam a coelo. Superficiem coeli.

650, a fine versu penult. et 6. Bis φρόνημα reddidit *prudentiam*. Malim *mentem* reddere.

654, 2. Abunde honoratum. A gloriae studio alienum.

658, penult. Videtur legisse, ὡς γνήσιος φίλος.

666, 18. Praemittens. Addens. Forte legit προτιθείς. Aut siglam inuenit προτιθεὶς, quae προστιθεὶς notat.

668, 23. Ideo autem. Cur autem. Pro διατί, videtur inuenisse διότι, quod tamen locum non habet.

674, a fine 5. Quid autem. Forte legit τί δὲ — αὐτῷ; τοῦτο ἐδίδαξε.

683, 25. Πλήρωμα γάρ — ὁ χριστός. Videtur hoc loco Euthymius confudisse Rom. 10, 4. cum 13, 10. Idem accidit Cyrillo Alexandr. T. I. de adoratione p. 5.

692, 19. Hic enim — quod praecepit. Mei Codices hoc non agnoscunt. Nescio, an de suo addiderit Hentenius.

694, a fine 5. Ex mente placide composita. Εὐαρέσησις non est, mens placide composita, sed deo placens mentis compositio. Mox iterum εὐαρέσησιν male reddidit placabilitatem. Ceterum non ignoro, εὐαρεστεῖσθαι alibi esse, re aliqua contentum esse, adeoque ea laetari. Eodem sensu dicitur etiam εὐαρέσησις. Sed hic de deo sermo est, cui homo probatur et placet.

696, a fine 10. Aut fumos. Immo, vapores.

700, a fine 2. Volens. Nolens.

706, 22. Vt dictum est. Haec paullo post inserenda sunt, post *habens*.

724, Penult. affectus est. Affecit.

726, 5. Si sic. Forte legit: ἐνάρετος οὕτως αἰτῶν.

746, 1. 2. Haec referuntur ad vocabula: κοὴ γαμήσῃ ἄλλην. Ἄλλην ergo, siue coniugem, siue virginem. Postrema huius scholii verba, *secundo — vxorem*, de suo videtur adiecisse interpres.

Ibid. 6. Tanquam — siquidem. Cum ista res diligentius tractaretur, cum ea res curiosius inquireretur. Propterea graue admodum.

748, 18. Quantum — susceperunt. Quantum ob libidinem reprehenduntur, vim ferri (auxilium ferri) superante etiam intemperantia.

750, 19. Et se suscipere. *Se* omitti debet.

770, 9. Accipere. Ponere, recensere. Nescio, quid legerit Hentenius loco ἐκθέσθαι. Forte ἐκδέχεσθαι. Poterat etiam dicere θέσθαι.

Ib. 10. Similiter. Simul, vno loco, non per partes.

774, 10. Scopo adepto. Solum eius scopum consecutos. Forte etiam pro δρεψαμένους aliud inuenit vocabulum. Certe equidem non memini alibi legere σκοπὸν δρέπεσθαι. In mentem veniebat, etsi non satis probabatur, δραξαμένους, quod tamen frequentius genitiuum quam accusatiuum habet.

792, 19. Quodam — patri. Cui autem animam suam tradidit? Patri.

800, 10. Et vbique — necessitate. Et vbique solis necessariis contentum esse, solis necessariis acquiescere, sola necessaria curare.

Ibid. 25. Aut faces. Forte ergo in suo Codice interpres reperit etiam δαδούχους.

820, 9. Captiuitatem. Cupiditatem, credo, voluit.

822, 14. Obaudierunt. Non obaudierunt.

830, 3.

830, 3. Concitarentur. Ipsi hic quoque ferrent sententiam et a se ipsis condemnarentur. Ἐξ-άγειν ἀπόφασιν iunguntur.

838, 15. Gubernationem. Curam.

842, 8. Αὐτονομίαι difficulter redditur. Ergo interpres duplici modo reddidit, *libertatem* et *suam legem*. Et quod parabola sua lege vtitur. Αὐτονομία proprie est ciuitatium, quae suis, id est, patrum et maiorum legibus et institutis vtitur. Parabola ergo αὐτόνομος est, quae vtitur consuetudine et venia parabolarum, admiscentium non nulla ad perficiendam et exornandam parabolam, minime pertinentia ad rem eam, cuius caussa interposita est parabola.

850, 16. Consulentem. Suadentem.

854, 18. Efficta — occasione. Ficta a se narratione, ficto a se argumento.

856, 22. In statu poenarum. Poenae loco.

858, 2. Non ergo. Ergo. Interpres οὐκοῦν videtur legisse pro οὐκοῦν.

861, 1. Φωταγωγὸς, non est *lux perpetua*, sed *lucidum*.

862, 7. Ante *dixerunt*, addendum *scribarum*.

864, 19. Directus. Missus. Forte in Codice inuenerat ἀπευθυνθείς.

868, 22. De perfectis. Vltimo. Forte τὰ τέλεια legerat.

874, versu a fine 6. Tantum. In Graeco additur: sed et in aliis exiguis rebus.

892, penult. Interpres non cepit ἐπικρεμάσαι τινὶ φόβον. Redde: Quoniam gehennae metu iniecto eos non commouerat, quod scilicet futura est, terret eos ac certos reddit a calamitatibus. Sententia est: Quoniam ea, quae remota sunt, haud adeo metuunt homines, periculis vicinis eos terret. Κατασφαλίζεσθαι h. l. est omnem

dubitationem futurarum poenarum tollere per poenas proxime futuras.

902, 9. Erexit se. Seditionem mouit, rebellauit. Notum est hoc sensu ἀνταίρειν et ἀνταίρτης.

904, 1. Certaminum praefectos. Ad certamina idoneos.

916, 10. Et fugam expeditam eam. Haec non sunt in Graeco. Forte autem voluit, et ad fugam. In Codice illo fortasse erat: κούφην καὶ εὐχαλῆ πρὸς φυγήν.

Ib. 14. Et simul cum embrionibus ac lactentibus peribunt.

Ib. 19. Pusillanimis. Hoc non est in Graeco. Similem sententiam reperio in Catena Corderii ad h l. ex Isidoro et apud Isidorum Lib. I. Epist. 212. Etiam in schedis meis inter inedita scholia est eiusmodi Seueri. Sed in his βραχύτατον non reperitur: νηπιώδες autem et ἀτελές. Βραχύτατον interpretor βραχυβιώτατον. Alia enim subesse sententia nequit. Forte Hentenius e suo Codice exscalpserat βραχύνουν, cuius exempla ignoro.

Ib. 22. Protendebant. Protendebat, dirigebat. Christus nimirum.

920, 7. Etiam — ferebantur. Et contra vbique dispersos ferebantur.

924, 4. Hentenius λέγεται videtur legisse loco γένηται, quod tamen minime probandum. Redde: si eis possibile sit.

934, 19. Pro priori ἔτι videtur inuenisse τότε. Deinde: facile a corde excidebant, non est in Graeco. Nam εὐεπίλησος est ex ἐπιλανθάνω, qui rerum facile obliuiscitur. Redde ergo: sed vt adhuc obliuiosos etiam certos reddit.

939, 19. Sedulo laborantem. Malim, iam efficacem.

950, 20.

950, 20. Tenacitate. Vitiosa parsimonia.

956, 23. Nullo delectu. Ita, vt non opus sit ad ea attendere.

958. Vlt. Proficiscuntur ad. Lucrantur, cum fructu curant.

960, 18. Requiem et beatitudinem. Omnem beatitudinem. Forte pro πᾶσαν legit ἀνάπαυσιν aut ἀνάπαυλαν καί.

978, 2. Vt figura — disponendo. Vt figura (agnus paschalis, qui Christum praesignificauerat,) plane similiter suum haberet euentum.

Ib. 13. Assequutus est. Legit.

980, 4. Propter quod illi mercedem. Propter quod illi nec mercedem.

986, 25. Ascita. Oblata.

Ibid. 29. Illi responsum est. Excusationem habuit.

988, 10. et 12. Magistratibus. Euthymius de militibus Romanis accepit, non de praefectis templi. Ergo, ducibus, praefectis militum.

992, 7. et 8. Ad vesperam. Hoc ex Vulgata Latina videtur addidisse interpres.

1002, 10. Mutationem. Communicationem. Hentenius fortasse inuenerat μετάμειψιν.

1012, 16. Apposuit. Forte Codex interpretis habebat παρέθηκε.

1018, 6. Aërea. Ἀέρια καί, non reperi in meis Codd.

Ib. 23. Ad passionis tamen nomen. Ipso tamen passionis tempore.

1020, 24. Quae sunt. Quae sua sunt.

1022, 9. Pulcherrima etc. Qui pulcherrime de huiusmodi pascha disseruit, philosophatus est.

Ib. 23. Concertatione. Mora.

1030, penult. Qui in his versaretur. Qui horum fieret particeps.

1034, 15. Vllius temporis. Continui tractus. Ἀγωγὴν appellat cantum galli gallinacei continuum, distinctum tamen suis interuallis. Easdem enim voces aliquoties continuo repetit ac deinde requiescit.

1042, vers. 4. a fine. Timere. Dubitare. Vt deus enim norat, vtrum fieri posset, nec ne. Haec ergo apud Hentenium exciderant. Pro ἐπιδοιάζειν vero legisse videtur ὑποδειλιάσαι aut ὑποδειδίζειν.

1054, 12. Patienter enim expressit ei. Indulgenter patefecit ei.

1066, Antepenult. Nam apud iudices etc. Sciebant enim, se apud alios iudices eo non superiores fore. Ἑτέροις prorsus neglectum. Τούτου autem non ad *negotium*, sed ad Christum refertur.

1068, 18. Duo diuersa. *Duo* non est in Graeco.

1070, 9. Veritatem deponit. Assentitur, ait, affirmat. Κατατίθεσθαι est assentiri, comprobare, affirmare. συγκατατίθεσθαι habet Luc. 23, 57. et hic paullo inferius Euthymius p. 1083.

1074, 25. Vacua. Immo *caua*. Forte κενῇ pro κοίλῃ inuenerat.

1076, 24. Qualem reddidit. Quomodo affecit.

1082, 8. *Nunc*. Non est in Graeco.

1084, 17. Depositus etc. Laqueo solutus est. Forte κατετέθη legit.

1088, 3. Multis aliis verbis. Aliis dictis. *Multis* non est in Graeco.

1090, 5. Abducere. συναρπάσαι non est *abducere* sed repentino quodam impetu abripere, compellere et opprimere aliquem, vt aliquid faciat. Forte *adducere* scripserat.

Ib. 11. Similis etc. Professio quaedam est irreprehensibilis et plena modestiae.

1099, 5. Ergo Hentenius post γενέσθαι iterum inuenit καθὼς ἀεὶ ἐποίει αὐτοῖς.

1102, 23. Ante *dicens* addendum *Ioannes*.

Ib. 25. Retraheret. Forte pro ἐκλύσαι inuenit ἑλκύσαι. Male.

1105, 1. Malim nunc ὀψὲ γοῦν ποτε. Forte enim ita inuenerat interpres. Certe istud *vel* id indicare videtur.

1114, 25. Eo quod indecens saluatori fuisset. Quod seruator paucis contentus fuit. Aut propter frugalitatem, propter simplicitatem seruatoris. Forte in siglam incidit Hentenius ac coniecit ἀπρεπὲς, quod tamen huic constructioni non conuenit.

1122, 15. Sua malitia. Ac si legerit ἐκ κακουργίας. Vt ego edidi, κακουργίας refertur ad αἰτίαν.

Ib. 16. Affigere aut diuulgare. In Graeco est tantum ἐπιφημίζειν, quod est *rei nomen dare*. Reddas: ne quid aliud crimini dare possent Christo.

Ib. 20. In altum positae. Ἀνακεῖσθαι dicitur, quicquid publice aut in publico loco scriptum aut positum est. Redde: Cum vero titulus ille publice expositus luculenter regem eum declararet.

1124, 7. Dicit enim. Malim etiam ante *dicit* et post *spectans* duo puncta ponere.

Ib. 8. Pro *vtque*, malim, *et vt*.

Ib. Laborans. Laborarunt.

Ib. 9. Modis omnibus faciens. Omnia fecerunt.

1126, 20. Aut iusti. Nec iusti profecto iusti. Omisit interpres πάντως δίκαιοι.

1128, 4. Laborum. Malim dolorum, aut, cruciatus.

1134, 7. Absurdum ac irrationabile. In Graeco vnum est vocabulum παραλόγῳ. Παραλόγον sane est id, quod fit παρὰ λόγον, contra ratio-

nem. Malim tamen, inusitatum, inauditum, stupendum, horrendum.

Ib. 13. Lucemque daturi. Et splenditurī. Nimirum pietate et virtutibus.

Ib. 26. Quod autem — accipe. *Accipe* prorsus non est in Graeco. Breuius reddas: Quod vero probabilius. Ἑρμηνεία χαριεστέρα est interpretatio probabilior, acutior, subtilior, verior.

1138, 16. Post *illud*, omissum, *videntes*, *quae fiebant*.

Ibid. Ante *dolorem* adde: non audentes enim loqui, propter metum principum sacerdotum, percutiebant (plangebant) pectora sua. Forte haec exciderant ex Codice Hentenii.

1140, versu a fine 3. Viscerum inflammatione. In libello medico haec ita ad verbum reddita esse, nemo reprehendat. Hic autem non proprie, sed translate loquitur. Φλεγμονὴ σπλάγχνων ergo est dolor acutissimus. Redde: acerrimo dolore, summa tristitia.

Ib. vlt. Naturae aculeos. Φύσις hoc loco notat affectionem matris aduersus filium. Redde: propter vehementiam materni affectus.

1146, 13. In altari. In Graeco non leguntur. Forte perspicuitatis caussa haec addidit interpres.

1168, 14. Ob splendorem. Ob facilitatem, celeritatem. Nescio sane, quid legerit interpres. Forte τῷ ὠρείῳ, loco τῷ ῥᾳδίῳ.

1174, versu a fine 4. Praecipuus. Immo, dux, princeps.

1180, 22. Ab vno monte. *Vno* redundat.

1188, 2. Perfecti ac vniuersalis. *Vniuersalis* prorsus alienum est. Παντέλειος est perfectus, perfectissimus. Ita παναρίστος.

Ad

Ad euangelium Marci.

Pag. 18, v. 3. Tollens. Legit ergo ἄρας, loco ἀρᾶς. Corrigendum erat hoc ex LXX.

28, 8. Etiam nunc. Corrige, nouam. Hentenius loco καινὴν videtur inuenisse καὶ νῦν.

84, 4. Tale quippiam. Videtur ergo legisse τοιοῦτόν τι, quod nec mihi displicet. Supra pag. 81. vers. 13. de re eadem est, τοιοῦτον θαῦμα.

Ib. 16. Modo puellulam. Forte ergo legit, Ἐπειδὴ καὶ παιδίον καὶ κοράσιον ταύτην.

88, 5. Imo — est allatura. Multa hic Hentenius vel ex Codice suo, vel explicandi caussa de suo addidit, quae nec apud Gregorium, nec in meis reperiuntur Codicibus.

102, 2. Vocabula, ac salute, interpretationis caussa addidisse videtur Hentenius absque Codicis auctoritate.

110, 2. Partem vltimam scholii non expressit interpres.

113, 13. Ὁμολογῆσαι θεοῦ. Forte interpres inuenit, ὁμολογῆσαι εἶναι θεοῦ, quod nec mihi displicet.

136, 2 — 4. Non cepit interpres sensum horum vocabulorum. Crucem suam tollere explicat Euthymius ita, vt duo mala, duo bona memoret. Crucem ergo appellat primo, carnalis voluntatis, seu cupiditatis, exstirpationem et depositionem voluptatis, quae animum male afficit et ad affectus incitat. Haec sunt duo illa mala. Deinde duo bona notat: Crucem tollat, id est, sumat sensum doloris honesti, seu talis, qui est ex virtute, et a terrenis se attollit. Ἐνάρετος non est *fortis*, sed id quod cum virtute coniunctum est: et ὕψωσις, ad verbum altatio, non est fastus, sed remotio a rebus terrestribus, contemtus rerum terrestrium.

168, 1. Ianuis. In Graeco est θυρίσι seu fenestris. Quoniam tamen paullo ante legitur θυρωρὸς, coniici possit θύρεως, loco θυρίσιν. Sed alibi etiam de sensibus, apud Patrem Graecum, nescio quem, inueni θυρὶς, non θύρα. Aliquam ergo saltem hic spectauit similitudinem, vt solet fieri in interpretationibus allegoricis, id est, puerilibus.

Ad euangelium Lucae.

204, 4. 5. Vt — rapiaris. In Graeco expedita sunt omnia. Vt cognoscas, vt magis (firmius) complectaris certitudinem sermonum fidei. Interpres videtur legisse: ἵνα ἐπιγνοὺς πλέον κατασχεθῇς τῇ ἀσφαλείᾳ. Sed ea, quam nos edidimus, verior est haud dubie lectio.

211, 5. a fine. De vocabulo σίκερα ita habet Chrysost. T. VI. p. 57. C. σίκερα ἐνταῦθά φησι τῶν φοινίκων τὸν ὀπὸν, ὃν ἐπετηδευον, συντρίβοντες τὸν καρπὸν καὶ καταθλῶντες, εἰς οἶνου μεταschηματίζειν φύσιν. καρωτικὸν δὲ ἐστι τὸ τοιοῦτον, καὶ μέθης ἐργαστικόν. Adde Theophyl. p. 301. C.

222, 22. Susceptionis liberorum. Adde: in senectute. Hoc enim interpres omisit.

252, 2. Imperasset. In Graeco est, *ornasset*, id est, auxisset et ornasset aedificiis, incolis et aliis.

256, 1. Factus est. Videtur ergo legisse ἐγενήθη.

262, 11. 12. Nam hoc — reliquum est. Suum enim impleuit (fecit) et superfluum est in posterum, cessat in posterum.

276, 14. Illud absoluebat. Illum quidem dimisit: hanc vero retinuit. De Simeone sermo est et Anna, non de testamentis. Ἀπολύειν respicit ad Cap. 2, 29.

284, 21.

284, 21. Gubernationem. Immo *domum*. Κατοικία nusquam est gubernatio, sed διοίκησις. Patet id vero etiam ex l. l. Nam ad Matth. pag. 1065. ita habet: καὶ γὰρ ἀμφοτέρων εἰς οἶκος καὶ μία αὐλή.

286, 16. Delens. Planam faciens, aequans. Hoc enim est h. l. λεαίνεσν.

Ib. 21. Morbi sensus etc. Sensus conscientiae ex iis, quae quilibet peccauit, quasi clamans et arguens occulta cordis etc.

288, 8. In modum torrentis etc. Quasi excauata et abscissa est a coniunctione et copulatione spirituali mentis, quae est secundum legem dei vincientis.

308, 15. Prouidentiam suam. *Suam* non est in Graeco. Οἰκονομίαν autem alibi reddere solet *dispensationem*. Οἰκονομία est vocabulum eiusmodi, quod Latina lingua vix exprimit. Hoc loco reddere possis, *opportune*.

Ib. vlt. Ipsos nec in Graeco est, nec necesse est addere.

322, 12. Capturae magnitudine. Prorsus piscatione.

Ib. 19. Possent. Hic deest apud interpretem: participes autem vocat socios.

324, 23. Facinorosi. Immo, subdoli, versuti.

326, vlt. Et saepius. Saepius autem.

330, 14. ἐπιδοχή. Ita Hentenius edidit. Sed legendum ὑποδοχήν.

370, 3. Post, sollicitudinibus, omisit, et diuitiis.

Ib. a fine 5. Quanquam etc. Saepe vero etiam in vita eius hac, qui eam fecit.

382, 3. Expectabat ipse. Ipse in eo persistit ac dicit.

Ib. 4. Stuporem. Ἔκστασιν, loco ἔνστασιν videtur legisse. Redde: huius perseuerantiam. Nam ἔνστασις non differt ab ἐπιμονή.

392, 15.

392, 15. Quum vnum — ſumus. In Graeco tantum eſt: Filius enim eius eſt.

394, 13. Ad loca — ſeparata. Vt nimirum referrentur ad deſtinata ipſis loca.

Ib. 16. Videntes — ipſi etc. Videntes autem, iſtos (Moſen et Eliam) etiam ita ſupernaturaliter aſſumtos, magis timuerunt.

404, 18. Et ſequi ſe. Et, non eſt in Graeco et abeſſe debet.

406, 13. Coniunctim. Κατὰ συζυγίαν eſt binos.

408, vlt. Hic deſunt in Latino, quae Hentenius in ſuo Codice non videtur reperiſſe: Praecepit vero haec etiam duodecim laudato capite decimo nono.

434, 19. Qui conuenienti. Qui non conuenienti.

Ib. 28. Huc reducere. Ἀναγαγεῖν eſt anagogice ſeu allegorice explicare.

436, 22. Creata eſt. Legit ergo etiam πεφυκέναι.

444, penult. Animae tuae feneſtra. Quae animum tuum colluſtrat.

446, 28. Nationibus. Vitioſe ergo legit ἐθνῶν. Redde: cum ceteris ritibus etiam hunc, putantes.

450, 6. Et praeſertim — videant. Redde: Aliter etiam, iis, qui prorſus ſunt obtenebrati, magnum eſt, vel exiguum illuminari. Vocabula, ἄλλως τε καί, notant aliam explicationem.

454, 8. Technae. Forte ergo legit τέχνης.

460, 22. Cognoſcit enim, quod. Haec fruſtra addidit interpres. Οἶδε nihil aliud eſt, quam *ſolet*.

462, 3. Locum — conuenientem. Modum excogitat ea dignum. Interpres videtur legiſſe τόπον. Ταύτης refertur ad πλεονεξίας.

468, 3. Tribus vocabulis reddidit vnum νήφοντες.

Ib. 10. Oportet enim hos ſemper lucere et illuminare, illum quidem nos, hunc vero eos, qui a nobis docentur.

476, 8. Quanquam. Quodque — transibit.

Ib. 15.

Ib. 15. Et quodammodo. Videtur ergo in textu legisse, καί πως. Hanc lectionem comprobat etiam subiecta interpretatio. Nam ὡσανεὶ non est καὶ πῶς, sed καί πως.

478, 23. Qui — oriatur. Τὴν προτεθεῖσαν est, quem proposuerat, de quo ante dixerat.

Ib. 28. Post *erant* adde: cognatione et coniunctione. Sic enim mox p. 480. reddidit: κατὰ συγγένειαν καὶ σχέσιν.

488, 14. Interpres videtur legisse, διὰ συκῆς ἀκάρπου.

490, 16. Inter eos. Videtur inuenisse, ἐν αὐτοῖς. Male. Ἐν αὐταῖς, id est, ταῖς τρισὶ πολιτείαις. Ergo *in istis*. Mox ante *etiam* addiderim *quin*.

494, penult. Loco *sane*, reddendum est, *num*. Ἆρα enim non conclusionem, sed interrogationem hic notat. Ei nunquam est *sane*, sed ἦ. Hoc ἦ Pseudo-Didymus ad Iliad. p. 23. explicat ὄντως, ἀληθῶς.

510, vlt. Quam — nesciat. Redde: Sine discrimine autem caenam eam nunc appellauit. Nam, vt mox docet, alibi vocauit prandium. Ergo ἀδιαφόρως vsus est vocabulo δείπνου et ἀρίστου. Forte, quia reddit, *quod finem nesciat*, inuenit ἀδιάφθορον.

512, 28. Repulerunt. Magis perspicuum erit, si *repulerunt* ponatur post *fruitionem*.

522, 14. Post *affectos* omisit interpres haec: simum autem doctores, vt impinguantes et commodo afficientes.

539, 16. Ἀποβλέπω. Forte interpres legit ἀποβλέπων.

552, 10. Ipsi — facti. Τούτου refertur ad τόπον. Περόξενος vero non est hospes prior, sed is, qui aliis

aliis alicuius rei auctor et adiutor est. Redde: eius rei facti adiutores.

574, 23. Datur his. Redde: Datur enim id (regnum dei) hic quoque.

582, 10. Satis apparet ex versione, Hentenium inuenisse ὑποπιάζῃ. Ceterum δυσωπεῖν τινα non est *grauiter adspicere*, sed *vultum alicuius ad pudorem et verecundiam mouere*, adeoque *exorare*. Hoc loco reddere possis: *pudere me faciat*.

586, 21. Corruperunt. Sufficiebat, amouerunt.

594, 27. Illis — offeramus. Redde: iniuriis admoueamus. Interpres loco ἀδικήμασι videtur legisse ἀδικήσασι.

620, 24. Intelligentiam. Sententiam.

638, 9. Siue σινιατήριον, etc. Hic quaedam de suis videtur addidisse interpres.

Ib. 17. Tandem. Τέλεον est *prorsus*.

658, 22. Supra id erat. Παρ' αὐτήν, id est, τὴν μνήμην, *praeter hanc*, *quam hanc*. Nec enim legitur ὑπέρ.

669, 15. Νῦν δὲ — ἀπηλπίσαμεν. Haec interpres non agnoscit. Redde: Nunc vero ita mortuum desperamus. Intellige, αὐτὸν εἶναι λυτρωτήν. Possit vero etiam alicui in mentem venire ἀποθανόντος, intellecto αὐτοῦ, Nunc vero ita mortuo desperamus.

670, vlt. Saliebat etc. Omisso ἤγουν, interpres pro duobus vocabulis reddidit tria. Ceterum vtrumque σφύζειν et πάλλεσθαι de motu et pulsu cordis dicitur.

676, 21. Coelo — diuinitate. Ac si legerit ἐξ ὑψηλοῦ οὐρανοῦ καὶ ὑψηλῆς θεότητος. Redde: caeli aut diuinitatis.

Ad

Ad euangelium Ioannis.

6, 1. seq. Praecipua — iudicauit. Haec suo arbitrio mutauit interpres. Poterat ad verbum exprimere. Sed *de diuina saluatoris gratia* falsa sunt. Redde: Maxime vero curat ea, quae ab illis sunt praetermissa magisque quam reliqui (curat) doctrinam de diuina seruatoris natura, vt maxime necessariam, propter futuras haereses. Θεολογικὴ διδασκαλία, theologica doctrina, est doctrina de Christo, vt deo.

Ib. 18. Erat, quod. *Quod* delendum. Obscuram enim reddit orationem. In Graeco est, Illud Erat.

26, 24. Vnius. Pro οὔσης videtur legisse μιᾶς.

Ib. 25. et 31. Bis habet *miles*. Sed in Graeco non est στρατιώτης, sed στρατηγὸς, *belli dux*.

Ib. 31. Bellum. Videtur legisse πόλεμον. Mei habent *hostem*.

32, 28. Omnibus. Permutauit ergo πᾶσι cum παισί. *Solis* non est in Graeco.

40, 1. Putabant etc. Redde: Stulte enim credebant, cum iam contemni se videret, ipsum quoque, vt hominem, aliquid humani passurum, ac, si semet ipsum per arrogantiam Christum renunciasset, simul extinctum iri de Iesu famam, contra quam omnia moliebantur. Malim ergo legere, τὸν χριστὸν ἀνεπῶν λοιπόν. Constructio enim est, ὅτι πείσεται καὶ (ὅτι) σβεσθήσεται.

54, 4. Soli. Interpres videtur inuenisse, δύο τότε μόνοι, quod nec mihi displicet.

56, 12. Vocabulum. Nomen.

Ib. 22. Qui de eis colloquimur — versamur. Duplici modo reddidit, καὶ ὁμιλοῦντες αὐταῖς. Ὁμιλεῖν ταῖς γραφαῖς est litteras sacras tractare, aliis exponere. De sacerdotibus enim loquitur.

58, 6. Inquiunt. Ac si legerit φασί. Sed multoties singularis etiam ita adhibetur.

62, 13. Benignam — quodammodo. Humaniter remouet, non quod inuentus sit, sed quod a Nazaret sit, et plane quodammodo.

Ib. 17. Figurarum. Forte legit τύπων, loco τρόπων. Sermo est de constanti ac firmo Nathanaëlis ingenio, quod falli non potuit.

66, 26. 27. Hoc — illud — et. Τοῦτο μὲν — τοῦτο δὲ — τοῦτο δὲ, ex quibus postremum non videtur agnoscere Hentenius. Reddi debebant, Tum tempore passionis, tum resurrectionis, tum assumtionis.

68, 13. Christus vero etc. Christus vero etiam sermonem hic terminauit, relinquens illi secum reputare, quae dicta essent.

72, 1. Matre etc. Matris admonitio non solum intempestiua, sed et suspecta atque illorum, qui libenter reprehendunt, cauillationibus obnoxia.

Ib. 22. Matris etc. Quodque admonitionem suam non esset neglecturus, mensae ministros. Loco τὴν ταύτης legendum videtur aut τὴν αὐτῆς, aut τὴν τοιαύτην.

78, 16. Quidnam est hoc? Aliquid ad haec. Hentenius non videtur inuenisse πρός.

81, 3. Nescio, an non interpres legerit φανερώσοντος, quod nec mihi displicebat.

90, 21. Sed esse — obtenta. Sed diuina, egens ea. Δεόμενος hic non est *precans*, sed *egens*.

Ib. 24. Nosse deum. Nosse eum.

92, 18. Occulte. Forte, *occulta* seu *obscura*. Et mox, *excitant*.

94, 31. Sine verbo. Sine ratione.

Ib. 32. Verba. Animas, *rationes*, *cauſſas*.

96, 5. Perfectum verbum. Certa ratio.

Ib. 23.

Ib. 23. Non quia esset a muliere. Neque tamen, quod nec ex muliere.

98, 11. Eius. Eiusmodi.

106, 4. Per baptismum. Per crucem.

114, 3. Auersum — salute. Animi enim peruersi, oculos claudere luci et voluntarie tenebris offundi, ac non solum ipsum non venire ad lucem, sed contra etiam, luce magis ad eum appropinquante, fugere et auersari salutem suam.

116, 2. Siquidem etc. Ne enim circumcurrentes, ita congregarent eos, qui crediturі essent, quod — Philippus, baptismum instituerunt, qui multos congregare posset, quos.

Ibid. 28. Multa deblateraſſent. Debacchati essent, cum furore egissent.

118, 19. Id persuadere. *Id* non est in Graeco.

122, 29. Ita et illud etc. Ita et hoc de se.

126, 12. Siquidem etc. Quia enim, cum missus sit, verba dei.

Ib. 28. Eiusdem naturae. Forte, simul natam.

142, 11. Loqui perseuerat. Humaniter colloquitur ac permanet.

152, 13. Repentinum. Repente. Est enim ἀθρόον aduerbium.

154, 21. Siquidem instructi erant etc. Bene enim instituti est, non omnia doctoris curiose inquirere.

158, 1. A patre. Ab intellectu.

162, 27. Matris ipsius. Interpres omisit: et eius, qui putabatur, patris.

170, 19. Caeci autem etc. Caeci autem, quomodo? A strepitu, qui fiebat, hoc discebant.

182, 29. Causam tradere videtur aduersariis. Submittit. Id est, verba quidem submissa, sententia vero neutiquam.

184, 9. Intelligentes praebet. Formas imprimit.
Ib. 12. Modo paterno. Modo ſpirituali, ſpiritualiter.
188, 9. Naturalem non. Non genitum.
Ib. 15. Et quanquam etc. Si autem neceſſe eſt, etiam audacter aliquid reſpondere.
200, 23. Circa electiones. Sicuti haeretici.
Ib. 24. Campus. Locus. Χωρίον dicitur, vt Latinum locus, eo ſenſu, vt notet locum in libro. Eodem modo χώρισις adhibetur.
202, 18. Ex abundante cautione. Cautione, non eſt in Graeco. Ἐκ περιουσίας ſatis nota eſt formula.
216, 4. Viſitatam ac conſuetam. Moratam. Interrogatio ἠθικὴ eſt ea, quae mores et ingenium interrogantis exprimit.
Ib. 31. Coaccuſatorem. Defenſorem, et quaſi patronum.
222, 18. Non, quod — materia. Et propter hoc ipſum, et vt ora. Alia hic in ſuo Codice, haud abſurda, videtur inueniſſe interpres.
224, 2. Deſpiciendos eſſe etc. Deſpicienda eſſe, quae hic clara ſunt.
Ib. 18. In quibus etc. Attende vero, quod poſtquam. Credibile eſt, Codicem Hentenii hic corruptum fuiſſe.
228, 23. Ceteris omnibus etc. Reliqua omnia ſecunda, (id eſt,) inferiora cenſebant. Nec tamen omnes.
232, 8. Appoſuit. Immo, elegit, dedit ad hoc, vt.
Ib. 11. Ac ſi videlicet etc. Vt illud: qui eius teſtimonium accepit, oſtendit (confirmauit) deum eſſe veracem.
236, 14. Requie. Sic hic et p. 240. reddidit ἀπόλαυσιν, fruitionem. Niſi ἀναπαυσιν legerit.

244, 3.

244, 3. Repetens. Hoc de suo videtur addidisse interpres.

252, 7. Transumtionem. Ad verbum, participationem. Μεταλαμβάνειν τινὸς est participem esse alicuius rei.

254, 21. Conuenienti tempore remansisse. Conueniens tempus expectare.

262, 6. De bonis. Vtiliter.

268, 7. Eo non — errabant. Exciderunt conatu, illo non inuento.

Ib. 10. Quendam irae tumorem. Iram paullulum remissam esse. Sic paullo ante pag. 267. vlt. est χαυνωθῆναι.

Ib. 25. Sui admirationem. Imperterritum animum suum.

274, 20. Legis accusare etc. Eos, qui leges violant, alium accusare, vt qui leges violarit.

276, 23. Qui tempore etc. Abrahamo nimirum.

286, 24. Attrahebant. Secum rapiebant.

294, 18. Quod nullus etc. Quod eorum Chrysostomus nullam omnino fecit mentionem. Ac profecto in omnibus eius operibus nullum huius narrationis inueni vestigium.

Ib. Nobis tamen etc. Periculum tamen nobis faciendum, etiam haec explicare. Nec enim vtilitatis expers est, quod hic inest caput, de muliere in adulterio comprehensa.

308, 22. Iuxta — modum. Et moratus. Seu, qui mores exprimit. Interpres ita, ac si legerit, κατὰ τὸ ἔθος.

322, 23. Temere. Licenter, audacter.

338, vlt. Qui visum. Forte legit, διὸ καὶ ὁ ἀναβλέψας.

348, 20. Et quasi etc. Et vt modo audierant.

350, 12. Pharisaeis. Videtur ergo φαρισαίων legisse.

Ib. 22. Aequus. Gratus.

356, 9. Contexturam. Prudentiam. Forte interpres inuenit σύνθεσιν aut aliud quid simile.

358, 20. Spe bona etc. Eleuatus est sermone hoc, tanquam

Ib. 26. Simplicitatem etc. Hic abesse poterant, ac praeparationem. Nam τὸ ἀπερίεργον τῆς πίστεως est eius, qui simpliciter credit, qui sine omni haesitatione, dubitatione et nimia curiositate credit.

360, 25. Vt appareat etc. Vt appareat, aliorum quidem ex propensa ad bonum voluntate restitutus visus, aliorum autem ex mentis prauitate caecitas.

Ib. 29. Separati erant. Hic omissum: aut qui tunc erant.

362, 13. Similitudinem. Prouerbium.

366, 2. Vt eum etc. Eum audite.

Ib. 11. Cuiusque etc. Singularem in singulas oues ostendens curam.

372, 29. Et qui de malo gloriatur. Κακόδοξος h. l. opponitur τῷ ὀρθοδόξῳ. Est ergo, haereticus.

374, 19. Contritam alligabant. Laesam curabant. Nam συντρίβειν est premere: (quetschen) δεσμεῖν vero est ligare membra pressa.

380, 22. Patris condemnationem. Videtur κατάγνωσιν legisse, loco κατὰ γνώμην. Redde: patris voluntatem.

Ib. 27. Solam conformitatem. Saltem addendum, voluntatis. Vno verbo, consensum.

384, 15. Audire volentes. Volentes interrogare etiam.

Ib. fin. Obliuionem erga eos, qui condemnare properarent. Obliuionem decernere contra ea, quae ante gesta sunt. Τὰ φθάσαντα, sunt iniuriae, quae anteceſſerant. Καταψηφίζεσθαι vero non est condemnare, sed simpliciter decernere. Dicitur

citur hoc de iis, qui magno animo acceptas iniurias negligunt et contemnunt. Oppositum est, vlcisci.

399, 17. Et ego taeco. Etiamsi ego tacuero.

394, 9. Alibi etiam. Et. Interpres videtur legisse, καὶ ἀλλαχοῦ.

396, 10. Dirigitur. Fit, spectat. Εὐθύνεται nullo modo legere potuit.

406, 23. Etiam non asciti. Minime fallaces, minime suspecti.

416, a fine 3. Quum in legis transgressionem impegissent. Cum ad legis transgressiones declinassent.

420, 14. De tribu. A principe tribus.

434, 1. Vt omnem etc. Vt omnem ingratorum Iudaeorum excusationem tolleret.

446, 21. De his, qui etc. De incredulis hoc dixit propheta, tam de his, quam de aliis, his aequalibus. Interpres τούτων τε καὶ τῶν τοιούτων inculcauit post λέγων. Tollenda ergo sunt *horum et similium* post *dicens*.

450, 5. Demonstratiuum. Hoc de suo addidit, ac si repererit ἀποδεικτικόν.

458, 27. Licet — esset. In Graeco tantum est, Ac tantae potestatis.

472, 22. Χάριν παρηγορίας, male, vt videtur, interpres retulit ad sequentia ἔγραψε ταῦτα.

504, 17. Ad vos spectant. Τὰ προσιζάμενά τινι sunt ea, quae aliquem male habent, quae ei molesta sunt, in quibus offendit. Ergo, vos offendunt.

Ib. 24. Quae ad illos etc. Ea, in quibus offendebantur.

508, 19. Sed malitiae etc. Siquidem omnia euerteret et deiiceret.

514, 19. Obiter. Forte.

516, vlt. Quadrat. Similis, non absimilis.

520, 22. Occultabat. Immo, aperiebat, reuelabat. Videtur legisse, ἐπεκάλυπτε.

522, 12. 13. Negatiue etc. Sententiam quidem expressit, sed a Graeco recessit. Κατ' ἀπόφασιν est directe. Rectum est pronunciatum, recte pronunciauit. Qui enim interrogat obliqua videtur oratione vti.

526, 6. Vt si. Siquidem.

530, 19. Et ex aequo pugnabimus — prospicientes. Et similiter, quasi delirantes, conabimur — prospicere.

532, 3. Sed cognoscentes. Ἵνα non expressit interpres. Ac redundare videtur.

Ib. 3. a fine. Deceptor. Forte legit, ὁ ἀπατεών.

534, 8. Pro honesto. In Graeco est, pro amato.

Ib. a fine 2. Absorptos. Graecum notat, lucta victos, id est, prostratos. Interpres videtur inuenisse, καταποθέντας aut καταποντισθέντας.

536, a fine 4. Spiritus sancti. Per spiritum sanctum.

538, 7. Tandem. Prorsus. Forte τέλος inuenit.

540, 20. Per horrendam etc. Per ea, quae in cruce et resurrectione mea accident horrenda et mirabilia, profecerius.

542, 10. Ante, *ne incaute*, omisit, *Futura*.

Ib. 11. Prophetiae. Forte ergo legit: προφητικῆς καὶ προγνωστικῆς.

546, 2. Ab hoc itaque. Denique ab hoc.

546, 6. Continuationem. Continuationem et intentionem. Non videtur legisse, καὶ ἐπιτάσεως, id est, αὐξήσεως.

Ib. 10. Vulgare. In Graeco est, *mundanum*, id est, ex rebus, quae in mundo solent accidere, repetitum. Nisi κοινὸν legerit.

552, 17.

552, 17. Et horam. Καὶ ὥραν non est in Graeco.

562, 18. Quam ex substantia etc. Quam a natura adiunctam habebat. In vocabulo συγκληρονῦν non vbique vrgenda est notio haereditatis.

574, 4. *Repetit*, non est in Graeco.

Ib. 17. Vt cessante etc. Vt acquiescente infirma adhuc mente eorum, plene (perfecte) gaudeant, me non contrario apparente deo.

576, 3. Idem adhuc etc. Continuo hoc quoque dicit, testans eos puros esse a malitia, vt confirmentur, ne turbentur, si odio. Loco προσμαρτυρῶν videtur legisse προμαρτυρῶν. Quid vero loco ἀπόνηρον legerit, ignoro.

588, 15. Indicare prae conscientia etc. Noscere aut a forma (habitu corporis, specie) aut a voce. Ostendit igitur, quod. Συνειδότος loco εἴδους videtur legisse. Male. Mox est, *neque omnino videre.*

602, 16. Venatores. In Graeco est θήραμα, non θηρατής. Θήραμα vero est, *res, quae capitur.* Ergo, *praedam sentientes.* Sic verbi caussa, cum lupus ouem cernit, impetum in eam facit. Hoc ergo est lupi θήραμα.

604, 20. Accrescebat. Non est in Graeco. Forte προσφύουσαν inuenit. Redde: *respondit, vt eius a potentia* (sublatum) *supercilium detraheret.* Potentiam enim seu potestatem habebat, vt praeses.

606, 10. Aduersatur. In Graeco ἀνταίρει plus est. Dicitur enim ἀνταίρειν de iis, qui principi ac regi suo se opponunt adeoque tyrannidem affectant. Hinc substantiuum ἀντάρτης. Vide Chrysost. T. V. p. 5. B. bis et Theophylact. in Euangelia p. 124. D. p. 819. fin.

Ibid. 14. Annon omnia abiectionis erant. Ac si legerit, οὐ πάντα ἦν ἀτελείας, καὶ τροφὴ κ. τ. λ.

Redde: nonne in omnibus erat vilis (ac humilis) in victu, in vestitu etc.

608, 4. Et quanquam — foras. Haec pro arbitrio mutauit Hentenius. Quae vero in fine habet, ea in nullo meorum adduntur.

612, 2. Quae pariter — erat. Σύννυμφον nunc appellat *affinem*, *τὴν κατ' ἐπιγαμίαν συγγενῆ*.

Ib. 20. Ad salutaria exercentur. Salutaria tractant (salutari et euangelicae doctrinae vitaeque Christianae dant operam.)

Ib. 29. Longanimitatis. Παραμονὴ Ioannis est, quod captum, abductum ac cruci affixum Christum fuerat secutus, cum reliqui discipuli eum deseruissent. Ergo, *perseuerantiae*, *constantiae*.

614, 9. Philosophiae dediti. Per philosophiam Christianam. Φιλοσοφεῖν nunc est *compescere libidinem*.

Ib. 16. Testamento cauit. Iussit, mandauit.

616, 1. Idque propter crucis altitudinem. Scilicet spongiam ideo arundini imposuerunt, vt ita facilius pendentis in cruce ori admouere eam possent, quod solis manibus fieri non poterat.

618, 19. Siue vt Euam etc. Siue Euam, vt lateris.

Ib. 21. Per sanguinis etc. Per sanguinem, martyrii (intellige, baptisma) alterum vero per aquam regenerationis. Neque vero mirum caedem martyrum dici baptisma, cum Christus ipse ita de se dixerit. Luc. 12, 50.

622, 15. Seu consiliarium. Hoc ideo perspicuitatis caussa addidit interpres, quod mox ex vocabulo βουλέυειν Euthymius argumentatur.

626, 2. Et se — despicientes. Inter se certantes. Interpres videtur legisse, *καὶ ἑαυτῶν καὶ τῶν ἄλλων ἀμελοῦντες*. Sed quae inferius leguntur p. 627. vers. 12. ἐνίκησαν οὖν κ. τ. λ. lectionem meorum Codd. firmant.

Ib. 27.

Ib. 27. Veritus etc. Veritus tantum temporis impendere negotio superfluo, vano.

636, 2. Nempe — Iohannes. Vtpote Petro etiam et Iohanne comprobantibus, assentientibus.

Ib. 19. Tribuit. Aut ergo interpres αὐταῖς, quod ex Hebraismo hic additum est, non legit, aut id neglexit.

652, 17. Ornatum. Decus, decentiam.

658, 3. Etsi Hentenius etiam videtur legisse καὶ σωφρονέστερον, tamen malim, σωφρονέστερον γὰρ αὐτὸν κ. τ. λ.

Ibid. 16. Petro itaque etc. Quae in Graeco in fine scholii leguntur, ea in principio habet interpres.

666, 28. Auxit. Immo, castigauit, temperauit, mitigauit.

INDEX LOCORVM LITTERARVM SACRARVM AB EVTHYMIO EXTRA ORDINEM LAVDATORVM.

Fr. notat praefationes tomi primi. I. notat Matthaeum: II. Marcum et Lucam; III. Ioannem. Numeri barbari additi Romanis paginas indicant.

GENESIS.

Cap. 1, vers. 28. III, 549.
1, 31. I, 613.
2, 4. I, 19.
2, 24. I, 741.
3, 4. 5. III, 327.
8, 7, I, 49.
17, 22. III, 105.
18, 21. III, 105.
22, 1. III, 221.
27, 29. I, 77.
30, 43. I, 315.
35, 23. I, 49.
49, 7. I, 77.
49, 9. I, 401.
49, 10. I, 51.

EXODVS.

Cap. 3, vers. 6. I, 861. II, 617.
4, 21. III, 449.
4, 22. I, 311. II, 501. III, 323.
13, 2, II, 265.
15, 27. II, 407.
19, 8. I, 823.
19, 16. I, 681.
20, 5. III, 341.
20, 7. I, 191.
20, 12. I, 757.
20, 13. I, 175.
21, 12. I, 175.
22, 1. II, 595.
24, 6—8. I, 1015.

LEVITICVS.

Cap. 2, vers. 13. II, 129.
12, 2. II, 263.
16, 29. II, 207.
19, 18. I, 273. 757.
23, 5. 6. I, 993. ter.

NVMERI.

Cap. 16, vers. 5. III, 377.
21, 8. 9. III, 107.
24, 17. I, 53.

DEV-

DEVTERONOMIVM.

Cap. 6, vers. 13. I, 127.
6, 16. I, 123.
8, 3. I, 121.
21, 23. III, 617.
18, 15. III, 43. 155. 367.
22, 27. I, 45.
23, 21 — 23. I, 191.
24, 16. III, 341.
25, 5. I, 855.

IOSVÆ.

Cap. 3, vers. 10. I, 649.

REGVM I.

Cap. 2, vers. 7. II, 233.
21, 1. 8. II, 47.
21, I, 459.
16, 7. I, 345.

REGVM III.

Cap. 10, vers. 1. I, 501.
17, 9. II, 315.

REGVM IV.

Cap. 4, vers. 29. II, 411.
5, 14. III, 101.
19, 35. I, 1061.

CHRONICORVM II.

Cap. 6, vers. 30. I, 345.

IOBVS.

Cap. 5, vers. 13. I, 119.

PSALMI.

Pf. 1, vers. 5. I, 969.
1, 6. I, 287.
2, 4. II, 525.
2, 8. III, 561.
2, 9. I, 477.
Pf. 4, 5. I, 151.
7, 10. I, 345.
8, 2. III, 551.
8, 3. II, 485.
9, 28. II, 19.
9, 36. I, 1069.
13, 1. I, 619.
13, 3. III, 371.
15, 4. I, 763. II, 559.
17, 14. III, 235.
21, 9. I, 1127.
21, 32. III, 101.
25, 6. I, 1103.
31, 1. III, 101.
31, 8. II, 401.
33, 1. II, 45.
33, 8. I, 715.
33, 15. I, 101. 965.
36, 18. I, 287.
39, 9. III, 287.
40, 10. III, 469.
43, 15. I, 539.
43, 19. III, 449.
43, 23. III, 579.
44, 11. I, 629.
47, 3. I, 193.
49, 14. III, 153.
50, 19. I, 147. III, 153.
50, 21. III, 153.
68, 10. III, 87.
68, 22. I, 1111. III, 615.
72, 25. I, 231.
72, 27. III, 449.
77, 2. I, 545.
77, 32. I, 497.
77, 56. I, 497.
78, 24. III, 233.
79, 1. I, 385.
79, 9. I, 825.
79, 13. I, 825.
83, 6. II, 19.
84, 8. II, 421.
92, 1. II, 599.
94, 7. III, 365.
102, 5. III, 101.

Pſ. 102, verſ. 17. II, 233.
102, 21. I, 223.
103, 3. I, 681.
108, 2. III, 529.
109, 1. I, 49. 869. II, 599. III, 565.
118, 133. I, 921. III, 371.
131, 17. III, 207.
138, 16. II, 419.
140, 2. I, 69.
148, 13. III, 551.

PROVERBIA.

Cap. 1, verſ. 6. I, 539.
19, 17. II, 345.
27, 2. II, 585.
28, 1. I, 401.

ECCLESIASTES.

Cap. 1, verſ. 2. III, 371.

SYRACIDES.

Cap. 2, verſ. 1. II, 519.
4, 3. II, 565.
18, 38. III, 435.

IESAIAS.

Cap. 1, verſ. 15. III, 427.
6, 1. III, 37. 451.
6, 6. I, 1015.
7, 9. III, 133.
7, 14, I, 45. II, 269.
8, 3. I, 47.
8, 14. II, 273.
10, 23. I, 539.
28, 16. II, 273.
29, 13. I, 287.
40, 3. II, 117.
44, 6. I, 49.
45, 7. I, 259.
49, 6. III, 303. 311.
52, 7. I, 17.
53, 7. III, 603.
Cap. 53, 12. I, 1125.
54, 13. I, [illegible].
59, 2. III, 449.
63, 17. III, 449.
66, 1. I, 193.

IEREMIAS.

Cap. 7, verſ. 11. I, 811.
10, 11. III, 1[illegible].
18, 8. 10. I, 767.
23, 24. I, 193. III, 315.
38, 31. 33. I, 11.

BARVCH.

Cap. 3, verſ. 37. III, 271.

EZECHIEL.

Cap. 10, verſ. 18. III, 37.
17, 2. 3. I, 539.
18, 2—4. III, 341.
18, 3. I, 649.
34, 2. III, 375.
44, 2. II, 265.

DANIEL.

Cap. 7, verſ. 9. III, 37.

OSEE.

Cap. 4, verſ. 6. III, 449.
6, 6. I, 357. 463.
7, 11. I, 401.
12, 10. III, 37.

IOEL.

Cap. 2, verſ. 28. II, 677.

AMOS.

Cap. 3, verſ. 6. I, 259.

IONAS.

Cap. 3, verſ. 4. I, 501.

MICHAEAS.

Cap. 5, vers. 2. I, 51. II, 251.
7, 6. I, 417.

SOPHONIAS.

Cap. 2, vers. 11. III, 151.

AGGAEVS.

Cap. 2, vers. 8. II, 549.

ZACHARIAS.

Cap. 9, vers. 9. III, 225.
13, 7. I, 1033.

MALACHIAS.

Cap. 3, vers. 1. I, 431. 437.
4, 4. 5. I, 437. 687. III, 41.

MATTHAEI

Caput primum.

Vers. 1. I, 19. II, 303. 305.
1. 2. Pr. 133.
4. Pr. 133.
18. I, 19.
20. III, 97.
21. I, 17. II, 247.

Caput secundum.

V. 5. III, 279.
6. II, 223. 251.
13. II, 277.
22. II, 285.

Caput tertium.

V. 1. II, 287. 299. III, 81.
2. II, 555.
3. II, 247.
4. II, 17.
6. Pr. 124.
7. I, 493.
9. III, 319.
11. III, 31. 395.
12. I, 377.
13. II, 19.
14. III, 51.
15. I, 167.
16. II, 19.
17. I, 473. 537. II, 19. 21. III, 51. 209. 379.

Caput quartum.

V. 1. II, 21. 305.
3. II, 21.
5. II, 307.
8. II, 307.
11. II, 307.
13. III, 163.
17. I, 375. II, 313.
18. Pr. 134. III, 59.
24. I, 377.
29. I, 641.

Caput quintum.

V. 1. II, 25.
6. I, 215.
7. I, 237.
13. II, 131.
14. II, 371. 445.
16. I, 223.
21, 22. I, 167.
22. I, 197.
24. I, 209. 237.
28. Pr. 134.
29. 30. I, 235.
32. I, 739.
33. Pr. 135.
38. II, 343.
40. I, 257.
43. II, 343. III, 481.
45. II, 345.

Capit

Caput sextum.

Vers. 9—11. I, 257.
11. I, 247.
19. II, 467.
24. II, 555.
25. II, 465.
29. I, 251.
33. I, 149.
34. I, 225.

Caput septimum.

V. 1. II, 345.
3. I, 263.
7. I, 695. 749. II, 345.
12. I, 865. Pr. 135. II, 423. 343.
13. II, 497.
14. I, 457. Pr. 135. III, 557.
16. I, 533.
18. I, 493.
21. II, 351.
22. 23. III, 481.
22. II, 127.
24. II, 351.
27. Pr. 135.
28. II, 25. 353. III, 219.

Caput octauum.

V. 1. II, 37.
4. I, 371. III, 175.
5. Pr. 136. III, 165.
11. Pr. 91. 136.
14. II, 37.
16. II, 31. bis.
20. III, 55.
26. I, 659.
34. II, 377.

Caput nonum.

V. 2. II, 41. III, 173. 177. 639.
6. III, 175.
11. II, 523.
13. I, 443.
14. I, 427.
22. II, 79.
26. II, 85.
28. II, 569.
33. III, 529.

Caput decimum.

V. 1. II, 89. III, 551. 289.
2. II, 337.
5. I, 621.
6. I, 625.
7. II, 387.
8. Pr. 137.
12. I, 417. II, 411.
13. II, 411.
14. II, 413.
15. II, 415.
16. II, 409. III, 367. 535.
17. 18. III, 535.
18. I, 405.
19. II, 457.
19. 20. Pr. 16.
20. II, 415.
21. I, 419.
22. III, 535.
24. III, 467.
25. II, 349. III, 527.
26. II, 371.
28. III, 535.
29. II, 457.
32. II, 457.
33. II, 177.
34. II, 475. 477. III, 351.
35. II, 483.
40. III, 471.

Caput vndecimum.

V. 12. I, 197.
13. II, 11. 555.
14. I, 689. II, 213.
19. I, 353.
25. I, 447. 521.

V. 27.

V. 27. Pr. 15. III, 281. 377.
30. I, 169. 277.

Caput duodecimum.

V. 1. II, 333.
2. I, 355.
6. I, 463.
14. II, 335.
16. II, 49.
24. I, 409. III, 209. 541.
25. II, 439.
29. Pr. 124. III, 441.
30. II, 127.
32. II, 459.
34. I, 617.
40. I, 779. 1161.
48. III, 613.
50. II, 443.

Cap. decimum tertium.

V. 2. II, 59.
5. Pr. 124.
16. II, 421.
17. III, 21.
19. II, 369.
27. Pr. 129.
30. Pr. 140.
31. II, 495.
33. II, 495.
41. I, 933.
51. I, 553.
52. II, 429.
53. III, 163.

Cap. decimum quartum.

V. 14. Pr. 141. II, 389.
16. III, 221.
20. III, 175.
22. 23. III, 225.
23. II, 97.
27. 28. III, 227.
33. I, 651.

Cap. decimum quintum.

V. 9. III, 365.
11. I, 645.
15. I, 449.
21. II, 101.
24. I, 61. II, 235. 597. III, 23. 419.
27. 28. I, 449.
33. I, 645.

Cap. decimum sextum.

V. 1. II, 439.
4. Pr. 142.
16. I, 447. III, 259.
17. Pr. 15.
18. I, 381.
20. Pr. 93.
21. II, 391.

Cap. decimum septimum.

V. 5. III, 273.
9. II, 395.
15. II, 121.
19. II, 123.
22. I, 1169.

Cap. decimum octauum.

V. 1. II, 399.
7. II, 567.
15. I, 261.
18. I, 261. III, 639.
29. Pr. 93.
31. Pr. 129.

Cap. decimum nonum.

V. 3. II, 557.
8. I, 189.
9. Pr. 143.
12. I, 951. bis.
13. I, 659.
28. I, 781. II, 639.
29. I, 419.
33. III, 529.

Cap. vicesimum.

V. 15. Pr. 144.
17. II, 591.

Cap. vicesimum primum.

V. 1. III, 429.
4. III, 429.
7. Pr. 93. bis.
9. III, 427.
9. 10. II, 607.
11. II, 609.
12. III, 83.
13. III, 85.
18. III, 137.
23. III, 87.
33. I, 959.
43. II, 613.
44. II, 613.
45. II, 153.

Cap. vicesimum secundum.

V. 4. Pr. 124. II, 513.
15. II, 615.
30. II, 617.
33. II, 617. III, 219.
35. Pr. 94. II, 423.
36. seqq. I, 273.
40. II, 423.
41. II, 617.

Cap. vicesimum tertium.

V. 3. I, 261.
4. II, 453.
5. II, 159. 619.
6. II, 451.
7. Pr. 94.
13. II, 619.
14. II, 453.
15. Pr. 146.
21. Pr. 146.
26. II, 449.
27. II, 451.
34. II, 453.
V. 37. III, 451.
38. II, 505.

Cap. vicesimum quartum.

V. 1. II, 619.
3. II, 621.
5. I, 923.
13. II, 623.
15. II, 623.
17. 18. II, 623.
21. I, 505. II, 625.
22. III, 371.
23. 24. II, 577.
27. II, 577.
28. II, 581.
29. II, 625.
30. I, 969. III, 623.
32. II, 625.
34. II, 627.
40. II, 581.
42. II, 627.
43. II, 471.
45. Pr. 94. II, 473.

Cap. vicesimum quintum.

V. 26. I, 957.
30. II, 605.
32. I, 559.
40. II, 31. 433.
46. III, 199.

Cap. vicesimum sextum.

V. 13. III, 423. 459.
15. I, 1089.
17. I, 993. II, 629.
18. Pr. 95. II, 633.
20. II, 633. III, 459.
22. II, 635.
24. II, 635.
25. I, 1025.
26. II, 635. III, 249.
28. III, 249.
29. II, 633. III, 475.

V. 30.

V. 30. II, 635. III, 587.
32. I, 1167. 1183.
33. I, 449. 1037. III, 483.
34. II, 641.
35. I, 1037. III, 483.
39. II, 645. III, 559.
40. Pr. 125.
42. II, 657.
44. II, 647.
47. III, 589.
51. III, 591.
52. Pr. 147.
56. III, 557.
57. III, 591.
58. II, 177. 285. 649. III, 593. bis. 597.
59. seqq. I, 1081.
63. II, 649.
65. Pr. 148.
67. I, 1081. II, 649.
69. I, 1081. III, 593.
74. III, 597.
75. II, 649.

Cap. vicesimum septimum.

V. 1. III, 597.
11. II, 651. III, 597. 599. 601.
15. II, 653. III, 601.
20. III, 601.
26. I, 975.
31. III, 609.
34. III, 615.
35. II, 657. III, 611.
37. II, 659. III, 611.
38. III, 611.
39. II, 657.
42. III, 381.
44. II, 659.
48. I, 1111.
49. Pr. 148.
50. II, 661. III, 613.
54. Pr. 95. II, 663. III, 313.
56. II, 183.
57. III, 623.
61. II, 663.
62. 63. I, 499.

Cap. vicesimum octauum.

V. 1. I, 1177. II, 663. III, 625. bis.
7. II, 665.
9. II, 183. III, 633.
10. III, 521.
11—13. III, 313.
15. II, 183. 665.
16. II, 187. 625. III, 657.
18. I, 1021.
19. I, 841. Pr. 96.

MARCI.

Caput primum.

V. 4. I, 95.
5. I, 95.
7. I, 105. II, 297. III, 45.
8. I, 105. II, 15.
11. III, 51.
13. I, 117. bis. 445.
14. I, 139.
15. I, 135. 137.
24. I, 317.
25. I, 659.
28. I, 141.
32. I, 319.
34. I, 525. 527. II, 321.
38. I, 375.
40. I, 301.

Caput secundum.

V. 1. II, 329.
2. seqq. I, 827.
4. I, 343.
5. 7. III, 639.
6. 7. I, 345.
14. Pr. 150. I, 349. 381.
16. I, 355.

V. 17. Pr. 130.
18. I, 359.
23. I, 457.
27. I, 465.

Caput tertium.

V. 1. I, 465.
3. I, 469.
4. Pr. 96.
5. I, 469.
6. I, 469.
13. III, 469.
16. III, 59.
18. I, 381.
22. I, 479.
31. I, 507.

Caput quartum.

V. 11. II, 369.
19. I, 529.
20. I, 531.
21. Pr. 96.
25. II, 373.
33. I, 545.
37. I, 327.
38. Pr. 138. I, 629. bis.
39. I, 331.

Caput quintum.

V. 1. I, 333.
13. I, 339.
22. I, 365.
23. I, 365.
24. I, 365.
26. II, 379.
27. II, 381.
29. I, 367.
32. II, 383.
35. I, 367.
41. Pr. 154.

Caput sextum.

V. 4. I, 563.
5. I, 565.
6. I, 565.
7. I, 385.
8. 9. I, 389.
11. I, 393.
14. I, 571.
20. I, 573.
21. I, 577.
23. I, 575.
25. I, 577.
27. I, 577.
29. I, 581.
30. II, 389.
30—32. I, 583.
33. Pr. 155. I, 583.
34. I, 585.
35. I, 587.
37. Pr. 125.
38. I, 635.
39. I, 589.
41. I, 593.
43. I, 593.
45. I, 603.
47. III, 227.
48. I, 595.
51. I, 601.

Caput septimum.

V. 3. 4. I, 605. II, 447.
16. 17. I, 615.
19. I, 617.
22. I, 617.
24. I, 621.
26. I, 621. 623.
27. I, 625.
29. I, 627.

Caput octauum.

V. 3. I, 633.
10. I, 639.
12. I, 641.
13—15. I, 643.
17. 18. I, 645.
27. I, 649.
29. I, 653.

V. 30.

V. 30. I, 659.
31. I, 655.
33. I, 659. 661.
34. I, 663.
35. I, 665.

Caput nonum.

V. 6. Pr. 156. I, 679. bis. IV, 395.
10. I, 699.
17. I, 691.
23. II, 191.
24. Pr. 156.
25. I, 691. 693.
28. I, 695.
32. I, 699.
33. II, 399.
34. Pr. 156. I, 705.
35. Pr. 125.
36. I, 705.
37. I, 709. III, 453.
41. I, 423.
50. I, 163. II, 528.

Caput decimum.

V. 11. I, 745.
13. I, 751.
14. I, 751.
16. I, 751.
21. I, 753. 759.
29. I, 767.
30. I, 769. bis.
46. I, 797.

Caput undecimum.

V. 1. III, 429.
2. I, 799.
4. seq. I, 803.
8. I, 805.
10. I, 807.
12. III, 137.
12. 13. I, 815.
19. I, 817.
V. 23. I, 817.
24. I, 819.

Cap. duodecimum.

V. 4. I, 827.
6. I, 903.
8. I, 829.
9. I, 831.
15. I, 851. 853.
25. I, 861.
28. II, 423.
29. Pr. 98.
34. I, 865.
35. I, 869.
36. Pr. 98. I, 867.
37. I, 869.
38. I, 875.

Cap. decimum tertium.

V. 1. I, 897.
3. I, 899.
4. I, 901.
10. I, 911.
12. I, 907.
15. 16. II, 623.
23. I, 925.
27. I, 931.
32. I, 937.
33. I, 943.
37. Pr. 125.

Cap. decimum quartum.

V. 2. seqq. I, 979.
3. Pr. 159. I, 981. ter.
4. 5. I, 983.
7. 8. I, 985. III, 425.
11. I, 989.
12. I, 991.
13. I, 993.
13 — 15. I, 995.
18. I, 1005.
19. I, 1005. II, 635.
20. I, 1005.

V. 22. Pr. 126.
25. I, 1021.
27. Pr. 160.
29. I, 449. III, 483.
30. I, 1035.
33. I, 1041.
35. 36. I, 1043.
37. I, 1045.
39. I, 1045.
40. I, 1047.
41. I, 1049.
44. I, 1053.
51. 52. I, 1063.
53. I, 1063.
55. seq. I, 1081.
56. I, 1069.
57 — 59. I, 1069.
61. I, 1071.
62. I, 1071.
65. I, 1075.
65. 66. I, 1081.
66. seq. I, 1065.
68. I, 1077. 1079.
70. I, 1077.
71. I, 1079.
72. I, 1079. bis.

Cap. decimum quintum.

V. 1. I, 1083.
8. I, 1099.
11. I, 1099.
14. I, 1101.
15. I, 1103.
17. I, 1105.
21. I, 1109.
22. I, 1111.
23. I, 1111.
24. I, 1113.
26. I, 1121.
28. Pr. 98. 126. 161.
29. I, 1125.
32. I, 1127.
36. I, 1111. 1133.
39. I, 1137. 1139.
V. 40. I, 1143.
43. I, 1143. 1145.
44. 45. I, 1145.
46. Pr. 161.
47. I, 1147.

Cap. decimum sextum.

V. 1. I, 1177.
2. I, 1157.
3. 4. I, 1159.
5 — 7. I, 1165.
8. I, 1171.
9. seq. Pr. 161.
11. Pr. 99.
12. II, 667. 673. III, 657.
14. I, 1181.
15. I, 1185.

LVCAE

Caput primum.

V. 1. I, 15.
4. I, 13.
17. Pr. 162.
20. II, 241.
36. Pr. 162.
41. I, 433. III, 49.
46. seq. II, 680.
68. seq. II, 682. seq.

Caput secundum.

V. 1. I, 65.
7. I, 65. bis.
8. seq. I, 69.
14. I, 115. 417.
18. I, 69.
22. I, 71.
37. Pr. 163.
39. I, 71.
40. I, 475.
46. III, 39.
51. I, 507.

Caput

Caput tertium.

V. 1. I, 85.
2. I, 431. II, 359. III, 17.
2. 3. I, 89.
7. I, 99.
16. I, 105. bis.
21. II, 19.
22. II, 19. 21. III, 51.
23. I, 87. Pr. 100.

Cap. quartum.

V. 2. I, 117. II, 21.
3. I, 121. II, 21.
5. I, 125.
6. 7. I, 125.
8. I, 127.
13. I, 129. bis.
16. I, 562. II, 25. 27.
24. I, 565.
33. II, 25.
35. II, 27.
36. II, 29. bis.
37. I, 141.
38. I, 317. II, 37.
40. I, 319.
41. II, 33.
42. II, 33. 35. Pr. 127.
43. II, 35. bis.

Caput quintum.

V. 2. III, 59.
3. I, 623.
4. I, 625.
10. III, 651.
12. I, 301. II, 37.
15. II, 39.
18. II, 41.
19. I, 343. Pr. 164.
27. I, 349. Pr. 102.
29. I, 353.
30. I, 355.
33. I, 359.

Caput sextum.

V. 1. 2. I, 457.
6. I, 465. 467.
8. I, 469.
11. I, 471.
12. I, 385.
12. 13. II, 51.
15. I, 381. 383.
16. I, 383.
26. Pr. 103. 165.
29. I, 201.
30. I, 203.
32. I, 209.
34. I, 205.
37. I, 261.
40. Pr. 104.
46. I, 285.

Caput septimum.

V. 2. III, 165.
2. seq. I, 313.
7. Pr. 104. 165.
12. I, 427.
18. I, 425.
31. I, 439.
87. I, 979.

Caput octauum.

V. 5. I, 513. Pr. 105.
9. II, 59.
13. I, 529.
14. I, 529.
15. I, 531.
19. I, 507.
22. II, 69.
23. I, 327.
24. I, 329.
25. I, 331.
26. I, 333.
31. II, 75.
35. I, 341. II, 75.
41. I, 365.
42. I, 365. bis. II, 77.

V. 43. I, 365.
44. I, 367.
45. Pr. 167.
47. I, 367.
48 II, 79.
53. II, 83.
55. III, 175.
56. II, 85.

Caput nonum.

V. 1. II, 89.
3. I, 389. 391.
7 — 9. I, 571.
10. I, 583.
11. I, 585.
12. I, 585. 587.
14. I, 589.
18. I, 649.
20. I, 653.
21. I, 655.
23. I, 663. Pr. 167.
28. I, 669. bis.
31. I, 675. bis. Pr. 168.
32. I, 679. 681.
33. I, 679.
42. I, 693.
45. I, 699.
46. I, 705.
47. I, 705.
48. I, 709.
52. 53. III, 163.
54. Pr. 168.
55. Pr. 105. 168.
62. Pr. 168.

Caput decimum.

V. 5. I, 393.
15. Pr. 169.
17. Pr. 169.
20. Pr. 105. 169.
21. I, 449. Pr. 172.
22. I, 451.
23. Pr. 106.
27. II, 431.
V. 41. III, 231.
42. Pr. 173.

Caput vndecimum.

V. 16. I, 495.
20. I, 483. 485.
22. I, 485.
27. 28. I, 511.
39. I, 887. bis.
42. I, 885.
44. I, 889.
46. I, 873.
48. I, 889.
50. I, 891.
52. I, 881.

Caput duodecimum.

V. 15. II, 463.
18. Pr. 106. 130.
20. II, 471. 561.
46. I, 949.
47. Pr. 174.
49. I, 417.
58. I, 185.
59. I, 185.

Cap. decimum tertium.

V. 5. Pr. 174.

Cap. decimum quartum.

V. 18. I, 623.
34. II, 131.

Cap. decimum quintum.

V. 26. Pr. 107.

Cap. decimum sextum.

V. 6. Pr. 176.
8. I, 399.
12. III, 629.
17. I, 935.

Cap.

Cap. decimum septimum.

V. 21. Pr. 107.
32. Pr. 107.
34. I, 941.
37. I, 927.

Cap. decimum octauum.

V. 3. I, 779. bis.
12. I, 211. Pr. 177.
14. Pr. 177.
15. I, 751.
18. I, 753.
22. I, 759.
28. I, 767.
29. 30. I, 149.
30. I, 769.
35. seq. I, 797.

Cap. decimum nonum.

V. 4. Pr. 108. 177.
5. I, 353.
8. I, 355.
9. I, 355.
13. I, 965.
15. Pr. 108.
29. III, 429.
30. I, 799.
33. 34. I, 803.
35. I, 805.
38. I, 807. bis.
39. I, 809.

Caput vicesimum.

V. 9. Pr. 109.
10. seq. I, 827.
13. I, 827.
16. I, 831. bis.
20. I, 849. Pr. 109.
23. I, 851.
24. I, 853.
30. Pr. 109.
35. I, 861. Pr. 109.
36. I, 859. 861.
V. 38 — 40. I, 863.
46. I, 875.

Cap. vicesimum primum.

V. 5. I, 899.
7. I, 901.
8. I, 901.
11. I, 905.
12. I, 905.
15. I, 403.
16. I, 909.
20. I, 913.
22. I, 915.
23. 24. I, 919.
25. I, 927. Pr. 178.
25. 26. I, 929.
28 — 31. I, 933.
34. 35. I, 943.
36. I, 943.

Cap. vicesimum secundum.

V. 1. I, 991.
1. 2. I, 979.
3. I, 989. 1031. Pr. 179.
4. I, 989. Pr. 179.
5. I, 989.
6. I, 989.
7. I, 993. bis.
8. I, 995.
9. I, 995.
10. 11. I, 995.
14. I, 1001.
15. I, 1001.
16. I, 1021.
17. I, 1023.
18. I, 1021, 1023.
19. I, 1011. 1019. 1023. bis.
20. I, 1023. 1025. bis.
21. I, 1025.
28. Pr. 179.
30. Pr. 109.
31. I, 1035. Pr. 180.
32. Pr. 180.

V. 33. III, 483.
34. I, 1035.
35. I, 389. Pr. 109. 180.
36. Pr. 180. II, 645.
37. I, 1049.
38. I, 1057.
41. I. 1041.
42. I, 1043. bis.
43. 44. I, 1047.
44. Pr. 180. 181.
45. I, 1047.
46. I, 1051.
48. I, 1055. Pr. 181.
49. 50. I, 1057.
51. I, 1057.
52. I, 1061.
53. III, 509.
54. I, 1063.
56. I, 1081.
56 seq. I, 1065.
61. I, 1079.
63. I, 1081.
64. I, 1075.
66. I, 1081.
66 — 71. I, 1075.
69. I, 1071.

Cap. vicesimum tertium.

V. 1. I, 1083.
2. I, 1089. Pr. 110.
4 — 7. I, 1093.
11. I, 1095.
13 — 16. I, 1095.
17. Pr. 181.
19. I, 1097.
23. Pr. 183. I, 1101.
24. I, 1103.
25. I, 1103.
26. I, 1109.
27 — 29. I, 1109.
34. I, 207. 1113. 1129.
35. I, 1125.
36. I, 1111.
38. I, 1121.
V. 39. 40. I, 1129.
46. I, 793. 1133. III, 617.
47. I, 1139.
48. I, 1139. III, 311.
50. 51. I, 1145.
53. Pr. 183.
55. 56. I, 1147.
56. I, 1157.

Cap. vicesimum quartum.

V. 1. I, 1157.
2. I. 1159.
3 — 8. I, 1167.
9. I, 1171. 1177.
10. I, 1177. ter. II, 185.
11. I, 1177. III, 629.
12. III, 627. bis.
13. II, 185.
18. III, 657.
33. III, 645.
34. II, 185.
35. II, 187. 637.
36. I, 1181. II, 187.
37. III, 645.
40. Pr. 128.
41. III, 637. 645.
42. III, 639.
45. I, 699.
47. I, 1185.
53. Pr. 110.

IOANNIS.

Caput primum.

V. 4. III, 15. 299.
7. III, 15.
9. I, 133.
11. I, 61. II, 235.
12. III, 445.
14. Pr. 184.
17. I, 105.
18. I, 715. III, 245. 453.
19. III, 205.
25. Pr. 185.

V. 26.

V. 26. II, 575.
27. I, 107.
28. Pr. 110.
29. I, 109. 437.
31. I, 109. III, 81.
33. I, 105. 111. III, 205.
34. III, 395.
35. seq. I, 137.
43. II, 51.
66. III, 39.

Caput secundum.

V. 4. Pr. 128. III, 613.
8. III, 175.
18. I, 809. III, 387.
24. Pr. 111.

Caput tertium.

V. 12. III, 125.
14. III, 443.
17. III, 303. 309. 361. 455.
18. III, 195.
22. Pr. 111.
26. I, 425.
29. I, 359.
30. III, 297.
33. III, 233.

Caput quartum.

V. 2. III, 117.
14. III, 287.
21. III, 195.
23. III, 197.
34. III, 139.
38. I, 377.
46. III, 169.
48. III, 167.
50. III, 167.

Caput quintum.

V. 5. I, 343.
6. I, 343.
14. I, 343. 507.
17. III, 131.
18. III, 265. 275.
19. III, 199.
20. III, 379.
22. III, 319.
23. III, 273. 331. 529.
25. III, 415.
27. III, 319.
30. III, 125. 315.
31. III, 299. 333.
32. III, 281.
36. III, 281.
37. III, 303. 333.
39. III, 281.
44. III, 451.
46. III, 355.

Caput sextum.

V. 1—3. I, 585.
5—7. I, 587.
8. 9. I, 587.
17. I, 603. III, 227.
19. I, 597.
21. I, 601.
29. III, 345.
31. III, 247.
35. III, 145.
37. III, 243.
40. III, 247.
44. III, 441. 487. 567.
46. III, 283.
51. Pr. 187. III, 333.
52. Pr. 112.
56. I, 1019. Pr. 187.
66. III, 317.
70. I, 449.

Caput septimum.

V. 1. Pr. 188.
6. III, 559.
12. I, 833. 849.
16. III, 125. 315.
18. III, 281.

V. 20.

V. 20. III, 341.
28. III, 301. 335. 457.
30. III, 73.
34. III, 479.
39. III, 641.
42. I, 21.

Caput octauum.

V. 1. Pr. 128.
3. Pr. 131.
12. III, 15. 203. 295. 445.
13. III, 203. 377. 385.
14. III, 203.
19. III, 335.
20. III, 73.
25. III, 311.
26. III, 127.
28. III, 443. 477.
33. III, 261.
40. Pr. 128. 191.
41. III, 363.
42. I, 43.
46. III, 353.
48. Pr. 192. III, 383.
49. Pr. 192.
56. Pr. 193.
57. Pr. 192.
59. Pr. 114. 193.

Caput nonum.

V. 1. Pr. 194.
8. Pr. 115. 195.
16. I, 497. 673. 833. 849. Pr. 195.
20. III, 533.
22. III, 385. 389.
24. III, 357.
29. III, 279.
31. III, 355.
32. III, 339.
39. III, 343.

Caput decimum.

V. 8. Pr. 195.
11. III, 381.
15. III, 419.
17. III, 381.
17. 18. III, 381.
24. III, 155.
29. III, 91. Pr. 196.
30. I, 789. 847. 937. III, 563. 571.
33. I, 673.
37. III, 415. 491.
38. III, 491. 493.
41. I, 443.

Caput vndecimum.

V. 1. II, 431.
24. III, 407.
33. III, 471. Pr. 197.

Caput duodecimum.

V. 3. I, 981.
4. Pr. 197.
5. 6. I, 987.
13. I, 807.
14. I, 799.
23. III, 477.
26. III, 485.
29. I, 683.
31. III, 511.
32. 33. III, 599.
39 — 41. Pr. 14.
43. Pr. 198.
49. III, 457. 577.

Cap. decimum tertium.

V. 1. I, 991.
1. seqq. I, 979.
4. I, 1003. 1011.
10. III, 469.
12. I, 1003.
13. III, 521.
14. III, 461.
22. II, 635.
23 — 26. I, 1025.
25. Pr. 129.
27. I, 1031. II, 629.

V. 29.

V. 29. I, 1029.
30. I, 1027. Pr. 198.
31. I, 559.
35. I, 971.
36. III, 483. 537.
38. III, 483.

Cap. decimum quartum.

V. 1. Pr. 115.
4. III, 487.
6. III, 15. 201. 563.
9. I, 847. III, 9. 305.
13. III, 525.
14. III, 525.
21. III, 581.
26. I, 11.
27. II, 673. III, 637.
28. Pr. 199.
30. III, 511. Pr. 199.

Cap. decimum quintum.

V. 1. Pr. 200.
12. III, 581.
14. III, 523.
15. III, 9.
19. III, 567. 575.
22. III, 113.
23. III, 529. 583.

Cap. decimum sextum.

V. 7. III, 497.
12. I, 363. III, 557.
13. III, 497. 577.
15. I, 451. 937.
17. III, 639.
22. III, 573. 639.
25. Pr. 116.
33. Pr. 116.

Cap. decimum septimum.

V. 1. III, 73.
7. Pr. 201.
11. Pr. 116. 201.
12. III, 589.
17. Pr. 201.
18. II, 515. III, 639.
21. III, 583.

Cap. decimum octauum.

V. 1. 2. I, 1033.
3. I, 1051.
5. 6. I, 1053.
7. 8. I, 1055.
8. III, 399.
10. 11. I, 1057.
11. I, 1059.
12. 13. I, 1063.
13. Pr. 202.
14. Pr. 202.
15. I, 1065. bis.
17. seq. I, 1065.
24. I, 1063.
28. I, 1083.
29. Pr. 117.
29 — 31. I, 1089.
33 — 37. I, 1091.
36. I, 59. II, 223. 659. III, 225. 605.
39. I, 1097.

Cap. decimum nonum.

V. 1. I, 1103.
2. I, 1105.
3. I, 1105.
4. I, 1105.
10. 11. I, 1107.
11. II, 647.
12. I, 1107.
14. II, 179.
15. II, 601.
16. I, 1105. 1109. Pr. 203.
17. I, 1109.
19 — 22. I, 1123.
20. I, 1111.
23. 24. I, 1115.
25. I, 1133.
28. I, 1113.

V. 29.

V. 29. I, 1111.
30. I, 1133. Pr. 203.
31. I, 1143.
34. I, 1119 Pr. 204.
38. I, 1145. Pr. 117.
39. 40. I, 1145.
41. I, 1147.

Caput vicesimum.

V. 1. II, 33.
1. seq. I, 1179. ter.
2. I, 1179.
10. II, 665.
17. II, 661.
19. II, 187. III, 657.
19. 20. I, 1181.
20. II, 675.
22. III, 497.
24. II, 673.
26. III, 657.

Cap. vicesimum primum.

V. 1. Pr. 118.
22. I, 1037.
23. I, 787.

ACTVS APOSTOLORVM.

Cap. 1, vers. 3. I, 1049. 1187. III, 553.
1, 3. 4. II, 191.
1, 7. I, 1037.
1, 8. I, 841.
1, 9. I, 1187. II, 677.
1, 11. I, 131.
1, 12. II, 679.
1, 18. I, 1085. bis.
1, 19. I, 1087.
3, 12. I, 1037.
7, 56. II, 191.
10, 15. I, 1037.
10, 41. I, 1021. III, 657.
Cap. 12, 12. II, 9.
12, 25. II, 9.
13, 46. I, 71. 841.
15, 37. 39. II, 9.
17, 28. III, 15.
26, 25. II, 203.
28, 25 — 27. Pr. 15.

EPISTOLAE PAVLLI.

Ad Romanos.

Cap. 1, vers. 26. III, 449.
1, 28. III, 449.
2, 4. 5. III, 179.
3, 23. III, 113. 439.
5, 6. I, 763.
5, 10. III, 375.
5, 12. III, 439.
5, 20. III, 343.
8, 9. III, 307.
8, 17. III, 565.
8, 18. III, 565.
8, 32. III, 375.
8, 34. III, 321.
9, 6. I, 61.
9, 33. II, 273.
10, 18. III, 565.
11, 25. I, 799.
12, 1. III, 579.
13, 12. III, 345.
14, 4. I, 263.
14, 9 I, 863.
14, 10. I, 265.
16, 18. I, 281.

Ad Corinthios. I.

Cap. 1, vers. 9. III, 13. 239.
1, 13. III, 107.
1, 24. III, 447.
2, 9. II, 661. III, 35. 373.
2, 10. Pr. 15.
3, 1. 2. III, 129.
3, 19. I, 119.
5, 11. I, 355.

Cap. 8.

Cap. 8, 6. I, 43.
9, 16. II, 571.
11, 31. I, 261.
12, 4—6. Pr. 16.
12, 8. II, 569.
12, 11. III, 497.
15, 24. III, 459.

Ad Corinthios. II.

Cap. 3, verſ. 3. I, 11.
3, 18. III, 585.
7, 10. I, 147.
12, 7. I, 1081.
13, 3. Pr. 15.

Ad Galatas.

Cap. 1, verſ. 15. I, 775.
2, 20. III, 559.
4, 4. II, 23. III, 97.

Ad Epheſios.

Cap. 4, verſ. 13. III, 661.
4, 16. I, 179.
5, 2. III, 559.
6, 12. I, 295.

Ad Philippenſes.

Cap. 2, verſ. 7. I, 531.
3, 19. III, 243.
4, 4. I, 147.

Ad Coloſſenſes.

Cap. 1, verſ. 15. I, 51.
1, 23. I, 911.
4, 10. II, 9.
4, 16. II, 131.
6, 10. I, 911.

Ad Theſſalonicenſes I.

Cap 4, verſ. 16. I, 953. III, 199.
Cap. 4, 17. I, 551. 933.
5, 3. I, 939.

Ad Theſſalonicenſes II.

Cap. 3, verſ. 9. I, 925.
3, 10. III, 231.

Ad Timotheum. I.

Cap. 4, verſ. 14. II, 475.

Ad Timotheum. II.

Cap. 2, verſ. 19. I, 287. III, 377.
2, 25. I, 525.
4, 11. II, 9.

Ad Titum.

Cap. 1, verſ. 16. III, 113. 283. 335.
2, 11. I, 687.
2, 13. I, 687.

Ad Hebraeos.

Cap. 1, verſ. 1. Pr. 15.
7, 19. III, 35.
10, 20. I, 1137.
11, 17. 19. I, 539.
11, 39. II, 661.
12, 1. I, 761.
12, 14. I, 153. bis.
12, 23. I, 49.

EPISTOLA IACOBI.

Cap. 1, verſ. 13. I, 229.
2, 20. III, 561.
2, 26. II, 191.

Cap. 4,

Cap. 4, 3. I, 271.
5, 14. 15. II, 91.
Cap. 5, 8. I, 401,
5, 13. II, 9.

EPISTOLA PETRI I.
Caput 4, versus 19. II, 681.

APOCALYPSIS.
Caput 11, versus 3. I, 787.

VITEMBERGAE
LITTERIS CAROLI CHRISTIANI DÜRRII.

CORRIGENDA.

Tom. I.

Pag. 37. vers. 25. εὐθὺς, loco εὐθέως. 65, 16. ἐν ἡ Φάτνῃ. 149, 18. λέγουσιν· ὁ. 153, penult. ἱερηοποιοὶ δέ. 165, 1. κρυβῆναι. 183, penult. ἐπιτρέπειν. 217, 9. θέατρον. 245, vlt. atterere. 269, 20. εὐτονίας, loco εὐτοίνας. 283, 21. παραμυθούμενος. 288, vlt. assimilabitur. 290, penult. αἴτιος. 303, vlt. θάνατον. 325, 25. θάψουσι. 363, 6. ἀπολοῦνται 429, 10. γνούς. 437, 7. ἔκβασιν. 440, 21. lenis, loco leuis. 443, penult. ἁμαρτωλούς. 469, 14. ὑπὸ τῆς. 473, 13. ὁ μονογενὴς. 511, 16. τῆς οἰκίας. 521, 4. ῥητα· τῆς. 576, 22. temere, loco temerarie. 646, a fine 6. rogabat. 689, 4. οὐσίαν. 738, 11. tentantes, an in sermonibus eum. 742, 5. dictum et ipsius. 769. in margine post Marc. 10, 30. ante 18, 30. adde: Luc. 773, 16. πλάττει. 785, 3. αἵματος. 932, 22. haec fieri. 987, 24. βαλάντιον. 999, 15. ἀπορρήτοις. 1027, 15. κοινοτέρου. 1063, 16. γυμνοῦ. 1097, 19. Φανερώτερον. 1099, 23. ζωοδότου.

Tom. II.

Pag. 33. vers. 1. κύριος· οὐδ'. ibid. 5. 6. νόσοις. ibid. 12. ἤδεσαν. Ita enim vterque Codex. 47, 6. ἀσθενῆ. 59, 15. συνιέναι, συνιέτω. 61, 5. συνιῶσι.

Tom. III.

Pag. 53. vers. 31. παραγέγονε. 203, 16. μάρτυρας. 285, 25. καθέδραν. 294, vlt. vocabulis. 320, penult. Dele litteram A. Nec enim ita legit Codex, sed est interpretatio a me adiecta. 651, 5. ὄῆθεν. 652, vlt. opusc. Myth. p. 711.

In Praefationibus.

Pag. 9, vers. 11. alius versibus. 73, 32. erga te mei. 123, 19. opus perpetuum.

Fc 439

ULB Halle
3
007 679 483

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:1-840061-p0747-1

EVTHYMII ZIGABENI
COMMENTARIVS
IN
QVATVOR EVANGELIA
GRAECE ET LATINE

TEXTVM GRAECVM
NVNQVAM ANTEA EDITVM
AD FIDEM DVORVM CODICVM MEMBRANACEORVM BIBLIOTHECARVM SS. SYNODI MOSQVENSIS AVCTORIS AETATE SCRIPTORVM
DILIGENTER RECENSVIT
ET
REPETITA VERSIONE LATINA
IOANNIS HENTENII
SVISQVE ADIECTIS ANIMADVERSIONIBVS
EDIDIT
CHRISTIANVS FRIDER. MATTHAEI
COLLEGIORVM IMPERIALIVM ROSSICORVM
ASSESSOR ET ACADEMIAE VITEMBERG.
GRAECC. LITT. PROFESSOR.

TOMVS III. Complectens euangelium Ioannis, animaduersiones I. Hentenii, Editoris, et indicem.

LIPSIAE 1792.
IMPENSIS WEIDMANNIANIS.

Farbkarte #13 B.I.G.
Blue Cyan Green Yellow Red Magenta White 3/Color Black
Centimetres Inches
Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:1-840061-p0749-5